

הוצתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org פ ר
ע"י חיים תשע"א

שלהי דקריטא

וכו

לקוטי הלכות וחקריהן הערות והארות

ופסקי תורה מגאוני ישראל

בעניני

קיץ ו"בין הזמנים"

נכתוספת קובץ ענינים בנושאי קרוב רחוקים ופעילות

בני תורה בערי השרה

בעזרת החונן לאדם דעת

שמואל ברוך

בלאמו"ר הרה"ג רבי יעקב צבי שליט"א

גנוט

מהדורה חדשה עם הוספות מרובות

התשס"א

נר זכרון

לע"נ מורי ורבי
הגאון רבי שמעון משה
דיסקין זצ"ל
נלב"ע ט"ז תמוז תשנ"ט

ניתן להשיג:

גנום, השלושה 22 ב"ב 03-5705907 (ניתן לשלוח הקדות

הארות לכתובת זו)

גנום, הרב נימן 8 פ"ת 03-9227133

מאיר, הרב קומלר 6 י"ם 02-6514842

שונרמן, כנרת 12 חיפה 04-8626947

גליונות הספר היו למראה עיני מו"ר רבנו הגאון רבי חיים
קניבסקי שליט"א, אשר שיבח את הכתובים, המריץ ועודד
להוציאם לאור עולם.
כמו"כ אישר את נכונות הדברים שפורסמו בשמו בספרנו זה
ואיפשר לפרסמם בשער בת רבים.

מכתב ברכה
מהגאון רבי חיים פינחס שיינברג
שליט"א

ר"ח סיון תש"ס

בס"ד

מכתב ברכה

הנה הביאו לפני ספר נכבד וגדול הנקרא בשם "שלהי דקייטא" אשר חיברו הרה"ג רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א. וכשמו כן הוא, ספר הלכות בעניני יומי דפגרא, והוא אוצר בלום של לקוטי הלכות הארות והערות ופניני תורה בכל ארבעת חלקי השו"ע אשר נוגעים לבני התורה בהיותם בימי המנוחה בבין - הזמנים. והדברים כתובים וערוכים בצורה נפלאה, בטוב טעם ודעת, דבר דיכור על אופניו באופן שיד הכל תהיה ממשמשת בספר זה.

והכל עשה באר היטב ובשפה ברורה, והוסיף על הכל מאות פסקי הלכה מגדולי התורה בימינו. ומתוך הדברים ניכר רוב עמלו ויגיעתו של המחבר בלימוד התורה בכלל ובבירור ההלכה לפרטיה ודקדוקיה בפרט.

והנה זה זמן רב שאיני יוצא בהסכמות לספרים, ובפרט לספרים הנוגעים בעניני הלכה. אמנם כיון שניכר מן הדברים גודל יגיעתו של המחבר לסדר הדברים בצורה נאה וברורה עד מאד ע"כ אברכו שחפץ ה' בידו יצלת ויזכה לחבר חיבורים נוספים בתורה הק', לישב באהלה של תורה כל ימיו, מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת.

הכו"ח לכבודה של תורה

חיים פינחס שיינברג

הסכמת מו"ר ראש ישיבת קול תורה הגרמ"י שלזינגר שליט"א

בס"ד, ל"ד למטמונים התש"ס

שמחתי לראות בשנית פרי תנובת רוחו של חביבי המופלג בכשרונותיו ובשקידתו הרבה, ממצויני חובשי ספסלי בית מדרשנו בעבר, ה"ה הרב הגאון רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א בחבורו החדש אשר שמו ועניינו שלהי דקייטא. הספר כולל פסקים ומשא ומתן בהלכה של רבותינו בענינים השייכים לאלו הימים של ימי הפגרא, והמחבר מרחיב ומעמיק את הדברים בלשון ברורה ובהירה כדי ה' הטובה עליו.

החיבור, אשר תכליתו שאף ימים אלו המיועדים לאגירת כוחות גוף ונפש יהיו במעלת הקודש, יענג לב העוסקים בו, ויהיה להם לברכה כפולה של עיסוק בדברי תורה וגם של ידיעת הדרך אשר ילכו בה, מתוך הבנה והשכלה נכונה של הדברים. ויהא רעוא ויזכה המחבר ידידנו להמשיך דרכו דרך עמל התורה והפצת דבר ה'.

בברכה נאמנה

משה י. שלזינגר

הסכמת מו"ר הגרב"ש דויטש שליט"א

בס"ד

ערב חג השבועות שנת תש"ס

הנני בזה להכיר ולהוקיר את ידידי הרב המצוין רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א אשר למד בישיבתנו ישיבת קול תורה רבות בשנים והנני מכירו היטב כבעל כשרון מופלג, והיה תמיד מן המצוינים שבחבורה בכשרונותיו ושקידתו העצומה ביגיעה והבנה חודרת עם ידיעותיו המרובות בש"ס, וגם לרבות בעניני הלכה, ויראתו קודמת לחכמתו.

יחד עם זאת ניחן בעט סופר מהיר ודבריו שבכתב נהירין ומבוררין כאשר ראיתי כמה קונטרסים תחת ידו, במערכות וחידושי תורה וגם לרבות בהלכה ולמעשה בכירורי ענינים.

וכבר יצא טבעו במשנתו בספר משנת תפילין שחיבר, ועתה נשאו לבו לברר ענינים הנוגעים לתקופות "בין הזמנים" אשר רב בהם הרפיון בלימוד ושמירת דקדוק ההלכה, וע"י דבריו יתעוררו לדקדק בכל המעשים, כראוי לבני תורה, אשר "בין הזמנים" וה"זמן" כולם שוים לטובה.

והנני מברכו מקרב הלב שיוסיף לעלות בתורתו ויהיה מגדולי תלמידי החכמים ומרביצי התורה.

בברכת כהן באהבה

ברוך שמואל הכהן דויטש

הסכמת מו"ר ראש ישיבת אמרי צבי

הגר"ב רימר שליט"א

ב"ה, ט' סיון תש"ס

לכבוד ידידי אהובי האברך המצוין הרה"ג ר' שמואל ברוך גנוט שליט"א

אחדשה"ט

עברתי על ספרך הנפלא הנקרא שלהי דקייטא, וכל רואה יראה גודל הבקיות ועמל התורה אשר השקעת בבירור אחר בירור וליבון אחר ליבון לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. ואם כי איני ראוי להיות כשר המסכים על ספר הלכה שכזה, אשר זה ניתן רק לגדולי וחכמי התורה וההוראה, אבל מרוב הכרותי וידידותי אליך זה כמה שנים הנני יכול לומר נפש עמל עמלה לו, שמאחר והינך כל שנותיך עמל בתורה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וכיחד עם שמושך את גדולי הדור שליט"א זכית להוציא לאור ספר נפלא זה, וברוך רחמנא דרמי לן כהאי גברא רבא וכהאי ספר נפלא. והנני בברכה לידידי אהוב נפשי דרופתקי דאורייתא שתמשיך לשבת במנוחת הנפש ולשקוד על התורה שהיא משוש חיך בעמל ויגיעה ביחד עם ב"ב שיחיי, וכל בית ישראל יהנו מאור תורתך המשמחת לב ומאירת עינים.

המברך והשמח בכל לב

ידיך באהבה

בנימין רימר

מכתב תורה מהגר"מ גרוס שליט"א

בס"ד, עש"ק לסדר טהרה, מ' לחודש בו ישועות מקיפות מכל סמרי, התש"ס לפ"ג.

כבוד הרה"ג המפורא לשו"ת מוה"ר שמואל ברוך גנוט שליט"א, יושב ושונה וגריס באוריתא תדירא באהלה של תורה בעיר חיפה יע"א, ובעמהח"ס החשוב "משנת תפילין".

אחר מבוא הברכה והשלח לגברא יקירא וחשיבא דכוותי. מכתב מעכתריה הגיעני בחודש בו מרבין בשמחה, והנני למבוקשו בתשובה מאהבה כי אשר יראה בסייעתא מלעילא.

א) כתב משמיה דרבנו הגר"ח קניבסקי שליט"א דהומנים שכתב בספר חסידים כהרואיים ליציאה לדרך לא נהיגו בזמנינו, ולא פרט אמאי. ואולי משום שהסכנה פחותה בדרכים.

ב) אשר כתב מעכתריה דבאם רוצה לילך למקום מסוים גם כשלא נצרך לזה בהכרח, לא הוי בכלל איכא דרכא אחרינא, לא הבנתי דאמאי רצונו של אדם גרידא יהי סיבה דשרי לו הליכה למקום פרוץ, ואף אם אין לו תחליף למקום אחר. דלכאורה חמירא טפי מאיכא דרכא אחרינא, כיון שאין לו כלל הכרח, ורצונו לראות נוף מסוים או לשחק שם וכיוצ"ב, אי"ז סיבה להקל.

ג) בדין נסיעה ע"מ לחזור ציינתי שם לגמ' בגיטין וקדושין דמוכח שם דאסור, וכמבואר בפאת השולחן סי' ב' ס"ו סקכ"ח דגם להר"מ הלכות מלכים פ"ה ה"ט שמתיר לצאת לסחורה אינו אלא לכל זמן דהוא חייו וישוב אי"ז תליא בזה, ולהר"מ שם גם לישא אשה הוא רק בתנאי שיחזור לא"י, [עי' תוס' ע"ז דף י"ג ע"א ד"ה ללמוד].

ומש"כ בשמיה דשו"ת שבט הלוי התם סיבת ההיתר דהוי כלראות פני חבריו מה דרואה פלאי הבריאה. ודברי מו"ר הגרשו"א צוק"ל אינו אלא בסביבות אי"ז ולא חשיבא כיציאה לחו"ל כשאינו אלא לזמן מועט, ועיירות הסמוכות קילא טפי כנראה בר"מ הלכות סנהדרין פ"ד הי"ד ע"ש. ודברי

זוה תוכן מכתבי להגר"מ שליט"א

אל הו"כ הגאון המפורסם רבי מרדכי גרוס שליט"א

שלום להמריבים שלום בעולם

בהורמנא דהדר"ג שליט"א אציע הערותי וספקותי בכמה נידונים שבספרו תורת הדרך, וכדלהלן:

א) בס"ח' דין הדר"ג באלו ימים ועיתים ראוי לצאת לדרך ובאלה אי"ז ראוי, והביא א"ד ספר חסידים באזהרות נוספות לצוואת ריה"ח וכו'. והנני שמעתי ממר"ד הגר"ח קניבסקי שליט"א שבזמנינו אי"ז לחוש לזה ואפשר לצאת לדרך בכל זמן ועת.

ב) בס"ט' כתב הדר"ג שהנוסע למקומות טיול ובילוי וכיוצ"ב אסירא וחשיב כליכא דרכא אחרינא. והנני עני הארכת בארוכה בספרי שלהי דקייטא ש"ל בקרוב בס"ד להחיר הדבר עפ"ד התוס' בע"ז מ"ח ב' דאיכא דרכ"א היינו שהדרך האחרת קצרה יותר. ודבר זה מסתבר ביותר, שהרי האדם חפץ לטייל דווקא במקום ואתר זה וא"כ מאי איכפ"ל דאיכא מקום לטייל במקום אחר והרי רצה הוא לטייל דווקא במקום זה ולכאוי יחשב כדליכא דרכ"א. וכן שמעתי מכרי"כ גדולי הוראה.

שלטי הגבורים פ"ג משבועות אינו אלא למימר דלא הוי איסור תורה. ועי' ספר זכרון יעקב ח"א סי' ד' ענף ב' סק"ט, ח"א סי' י"ד, כ"א, ח"ג ס"ו ס"ה וסי' ס"ח.

(ד) מה דהעיר מעכ"ת במסופק אם היא יהודיה או נכריה דלא אזלינן בתר רובא דהוי קבוע, לא שייכא קבוע אלא כשהנידון על הדבר כגון בבשר שהספק עליו וממילא הספק על האוכל, אבל בכה"ג שאין הנידון מחמת איסור שנעשה אלא אי הוי ערוה או לא, לא שייכא בזה דינא דכל קבוע כמחצה על מחצה. ולהכי בהא גם להרש"ש בכתובות י"ד ע"ב שמצטרפים מה שלא דנים עליו לכלל הספק לא שייכא הכא שאין הנידון עליהם אלא על העומד כנגדם, וברור. ובודאי תליא כפי רוב הנשים. ובדר"כ כפי רוב הנוסעים כן רוב הנשים. לכן כתבתי בלשון "רוב הנוסעים".

(ה) ומה שהשיג מעכ"ת ע"ד בסי' כ"ח בצילום פרות במאי שצינתי לביה"ל. המכוון דאף שלא נאסרו משום ע"ז מ"מ איכא איסור הסתכלות בדבר שעובדים לע"ז, ופשוט. ומעומקא דליכא אברכו שיזכה להמשיך להפיץ תורתו להגדיל תורה ולהאדירה כשאיפת לבו הטהור. והנני מצפה לספרו השני שיצא בס"ד לאור עולם.

בברכת חג כשר ושמח

מרדכי גרוס

(ג) בריש ספרו (פ"א א') כתב שאסור לצאת מא"י לחו"ל גם ע"מ לשוב מיד ולזמן מועט, וציין לדברי השלטי גבורים מו"ק פ"ב ועוד. וע"פ מיעוט ערכי לא ידעתי את דברי שלטה"ג שהזכיר, אולם הכותי את דברי שלטה"ג בפ"ג דשבועות ח"ל: ועוד דהא ליכא מצוה כלל ללכת לא"י על מנת לשוב, ואפי' למ"ד דהאידינא מצוה ללכת לא"י היינו דוקא ע"מ לדור, אבל ההליכה ע"מ לצאת אין בה מצוה, דכי היכי דהציאה ע"מ לשוב אינה עבירה כך ההליכה ע"מ לשוב אינה מצוה, דעיקר ההליכה דהציאה תלי בירדה, עכ"ל. הרי נדקט לדבר פשוט שאין איסור ביציאה ע"מ לשוב. ויעוין עוד בארוכה בס' שלהי דקייטא בזה. וכן צ"ת אמאי לא הזכיר דברי שר"ת שבט הלוי ח"ה קע"ג דמרביר הרמב"ם פ"ה ממלכים ה"ט חז' דעיקר האיסור הוא דוקא בדירת חו"ל, וכלשון הש"ס כתובות ק"י דכל הדר בחו"ל. ואם הולכים לזמן מועט לראות פלאי הטבע של יוצר בראשית ב"ה יש מקום לצדד להקל, יערי"ש. וכן הורה הגרש"ז אורבך וצ"ל שלסביבות א"י מותר לצאת לטייל למרות דהוי חו"ל.

(ד) כ' בספרו הנ"ל (פ"ה ב') דהטט במטוט ומסופק האם היא בת ישראל, אפשר דיש לילך אחר רוב הנוסעים, שאם הן יהודים אסור. ואם רוב הנוסעים הם גרים, מותר לומר דבר שבקדושה נגד שעה, עכ"ל. ודבריו אינם מכוררים. חדא צ"ת מה דכתב דחליא ברוב הנוסעים ולא ברוב הנשים, והא פשוט שרוב האנשים הנוסעים אינם קשורים לספק ומאי איכפ"ל האם הם רוב או מיעוט. ועוד דצ"ת אמאי חשוב כרוב והא האשה היושבת הינה קבועה, וכל קבוע כמחצה עמ"ח דמי. [ואין לומר דמאחר ופרשה מהארץ ועלתה למטוט חשיבא כרוב דכל דפריש מרובא פריש, דהא כתבו הפוסקים דבגונוי דכל המסופקים פרשו ומצוים יחריו חשיבו כקבוע, ואכמ"ל. ולא מסתבר דההלכה כהרש"ש בכתובות י"ד ב'].]

(ה) בספרו ח"ב (סימן כ"ח אות ח') כתב בענין לצלם פרות בארץ הודו, אשר הגרים דשם סוגרים להם לע"ז. דמבואר בשו"ע דאסור להסתכל בנר ע"ז וכו' ולהמבואר בביה"ל אריח ש"ז סט"ז ד"ה ועובר אזי יש להחמיר גם כשלא נאסר משום עבודה, עכ"ד. וצ"ת דהא בביה"ל מבואר דבריוקנא שאינה עושה לע"ז לדעת רוב הפוסקים כלל אין להחמיר, ולאלו המחמירים היינו גם בכל דיוקנאות ותמונות. ואסור רק להסתכל אך לראות ראייה בעלמא שרי לכר"ע.

ואסיים בברכה ובבקשה שיאיר

עיני בזה יעמדני בקרן אורה

ש"כ גנוט

התודה ומירב הברכה

למעלת כבוד סבי מורי איש

רב פעלים לתורה ולתעודה

ראש וראשון לכל דבר שבקדושה

הרב יחיאל מיכאל גנוט שליט"א

וסבתי מרת אטה תחי' לאו"ט

על עזרתם הרבה להוצאת

הספר והפצתו

יזכו לבריאות גופא ונהורא מעליא

שפע אושר ורוב נחת מכל יוצ"ח

תוכן הענינים

סימן	תוכן	עמוד
א	עניני תפילה.....	ז
ב	יציאה לחופשה במקום שאין בו מנין.....	יד
ג	קביעות מקום לתפלה במקום נופש.....	טו
ד	תפלה בביהכ"ס שמתפללים בו בנוסח אחר.....	טז
ה	ברכת "לדור ודור" במנחה קצרה.....	יז
ו	דיני תפלת הדרך.....	יט
ז	למוד תורה ב"בין הזמנים".....	כב
ח	חיוב לבישת ציצית בימי שרב.....	ל
ט	גלוי זרועות בימים חמים.....	לב
י	שירה חמרה בזמן הזה.....	לו
יא	עניני צילום במצלמה.....	מב
יב	עניני גלידה.....	
	-ברכת גביע הגלידה.....	מט
	-ברכה אחרונה על הגביע והגלידה.....	נב
	-ברכת גלידה הבאה סוף הסעודה.....	נט
	-קרח וגלידה בשבת.....	נט
	-הכנת גלידה בשבת.....	סד
יג	מקצת מהלכות כיבוד אב ואם.....	סה
יד	צפיה במשחקי הימורים ומעשי לוליינות.....	ע
טו	צפיה בהופעות קוסמים ומאחזי עינים.....	עב
טז	הלכות שבת המצויות בקיץ.....	
	-הריגת והרחקת מזיקים.....	עה

סימן	תוכן	עמוד
	-טלטול מאורר בשבת	עו
	-הטיפול בכויות שמש וכד'	עו
	-מילוי מים במצנן אויר	עז
יז	שכיבה אפרקדן	עח
יח	שימוש בכלים חד פעמיים לקידוש ונט"י	פ
יט	יציאה מא"י לחו"ל לטיול	פג
כ	האם ישנה מצוה לטייל בא"י	פח
כא	הליכה בדרך בימי בין המצרים	פט
כב	יציאה לטיולים בסוכות	צא
כג	סוכה מב' מכוניות	צג
כד	"איכא דרכא אחרינא" בטיולים	צו
כה	בקור בכנסיה מנזר ומסגד	קא
כו	בקור במוזיאון השעוה	קה
כז	בקור בגן החיות	קו
כח	הנאה ממעשה שבת בחופשה	
	-בירור טלפוני במוצ"ש	קז
	-נסיעה באוטובוס ביציאת שבת	קז
	-נסיעה בצאת השבת עם נכרים	קי
	-בקור באתרים מחללי שבת	קיא
כט	גדרים לבני הישיבות הקדושות	קיד
ל	טיולים במקומות מסוכנים	קטו
לא	גורלות לבדיקת היציאה לדרך	קטז
לב	הצטיידות רוחנית לדרך	קיו
לג	יציאה לדרך עם רשעים	קכ
לד	קניית מזון שנגעו בהם אלו שלא נטלו ידיהם	קכא
לה	אכילה ושתייה במקומות בהם לא מטבילים כלים	קכג
לו	הנחת אוכלין מתחת למושביו בנסיעה	קכו
לז	בעלות למדינה על שמורות טבע	קלא
לח	דיני ברכת הרואה הרים ימים ונהרות	קלז

סימן	תוכן	עמוד
לט	ברכת ראית ימים ונהרות	קמ
	-ראיית יבשה	קמד
	-ראיה דרך חלון	קמר
	-ברכה בהרהור	קמה
מ	דיני ברכות הריח	קמז
מא	בענין ברכות הנענע	קנ
מב	איסור הרחת פירות ערלה	קנב
מג	ברכות הנהנין בהולכי דרכים	קנג
מד	בדיני ברכות הראיה	קנו
מה	מדיני ברכות הראיה	קנח
מו	ברכת הגומל	קסב
מז	לעבור בין שתי נשים	קסז
מח	נטילת ידים במים ממותקים	קע
מט	אכילה ושתייה מעומד בטיולים	קעג
נ	שתייה בהולכי דרכים	קעט
נא	לגנוב אוכל במקום פיקוח נפש	קעט
נב	תלישת ענפי עצי פרי	קפב
נג	שינה ביחידות	קפה
נד	שינה בנעלים	קפח
נה	שינה כשבגדיו מונחים תחת ראשו	קצ
נו	שינה על הקרקע	קצב
נז	ברכת הגומל לטסים במטוס	קצג
נח	נסיעת כהן במטוס בו מזכילים ארונות קבורה	קצט
נט	נסיעת כהנים במטוס	רא
ס	זכות אכילת חמץ בטיסה בפסח	רד
סא	לקט דינים לנופשים בחו"ל והמסתעף	רה
סב	אכילה עם גוים	רח
סג	דיני ההליכה לבית הקברות	ריא
סד	עניני הליכה לקברים ולקברי צדיקים ומנהגיהם	רטו

סימן	תוכן	עמוד
סה	למי מתפללין בקברים	רש
סו	האם קברי צדיקים מטמאים	רכב
סז	דינים נוספים בטומאת קברים לכהנים	רכח
סח	הקדשת זמן לקירוב רחוקים	רכט
סט	להתווכח עם חילונים	רלה
ע	להתפלל על התועים או לקללם	רלו
עא	לשאול בשלום נכרים והרחוק משמירת תומ"צ	רמ
עב	קנאות	רמג
עג	קייטנות	רמו
עד	הסתכלות בקטנה בת ג' והמסתעף	רמז
עה	נתינת אוכל ושתייה לאנשים שלא נטלו ידיהם ואינם מברכים	רמט
עו	צירוף מחללי שבת למנין ולקריאה בתורה	רנב
עז	לתת צדקה למחללי שבת	רכו
עח	הלכות נט"י לסעודה בים ובבריכה	רנו
עט	לימוד תורה בגילוי ראש בים	רנח
פב	עניני גילוי בשר ושיזוף	רס
פא	ברכת ציצית אחר רחצה בים	רסא
פב	טבילת עזרא בכריכת שחיה	רסב
פג	טיולים עם אשתו נדה	רסה
פד	עור בענינים הנ"ל	רסז
פה	מצות מזוזה בשכירות דירת קייט	רסח
	-אשכנזי ששכר בית עם מזוזה בנוסח ספרדי	רעא
	-בדיקת מזוזות בדירת נופש	ערב
	-חיוב מזוזה באונית טיולים	רעג
	-חיוב בתי מלון ובתי הבראה במזוזה	עדר
	-השכרת דירה למחלל שבת	ערה
פו	תשלום דמי השכירות מהשכרת הדירה לאחרים לנופש	רעז
פז	לקיחת חופשה בקיץ חלף חופשה בחוה"מ	רפ
פח	עניני חו"מ	רפג

סימן	תוכן	עמוד
פט	פסקי דינים מגאוני ישראל	רפו
	פסקי דינים ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א	רצ
צא	מכתבי תורה	רצד
	זכויות יוצרים בקלטות ובתוכנות מחשב	רצז
צב	תשלום החסר בעניני הספר	
	בענין ההליכה לקברי צדיקים	שכב
	צילום במצלמה	שכג
	תפילת הדרך	שכד
	נטילת ידיים במים ממותקים	שכד
	קנאות	שכה
	ציצית בימי שרב	שכה
	גניבת אוכל במקום פקוח נפש	שכה
צג	בענין איסור היציאה לטיול חברתי לאבל	שכו

לעילוי נשמתם של בני משפחתי ע"ה

סבז"ק הרב ברוך בה"ר מרדכי גנוט זצ"ל
נעק"ד ג' סיון תש"ד

ורעייתו מרת שרה בה"ר יחיאל מיכאל ע"ה
נלב"ע ז' דפסח

וילדיהם אליעזר, מאיר (וולף) זאב, רחל, מרדכי, משה'רנא,
פרומעט (פרידה) ובעלה יוסף מרדכי, משה ישראל ז"ל

סבז"ק הרב יעקב צבי בה"ר יצחק דוד הרשקוביץ זצ"ל
נעק"ד ה' סיון תש"ד

ורעייתו מרת חיה בה"ר יחיאל מיכל ע"ה
נעק"ד כ"ז אייר תש"ד

וילדיהם שרה, רחל ואברהם חיים ז"ל

סבז"ק הרב חיים מנחם מנדל בה"ר יצחק יהודה מאיר זצ"ל
יא"צ נקבע כ"ה אייר

ורעייתו מרת פיגא בה"ר צבי אריה כץ ע"ה
נלב"ע כ"ב אדר תש"ג

וילדיהם יצחק יהודה, שמואל, רבקה, מלכה ז"ל

סבז"ק הרב מרדכי בה"ר אפרים שמואל לרנר זצ"ל
נלב"ע כ"ט אדר ב' תשנ"ז

ורעייתו מרת מיכלא בה"ר חיים מנחם מנדלזון ע"ה
נלב"ע כ"ח סיון תשט"ז

ובנותיהן שושנה קוט ואסתר רוממן ע"ה

חז"ק הרב אלתר אליעזר

בה"ר יחיאל פלדמן ז"ל
נלב"ע י"ב חשון תשנ"ד

ומרת אסתר בה"ר אברהם זרח שוגרמן ע"ה
נלב"ע ה' אלול תשמ"ח

ברכת שמים מעל

להרב ירמיהו אלבום שיחי' ונר"ב מרת חיה תחי'
על סיועם להוצאת הספר

הקדמה

רבים תוהים למקורם של ימי הפגרה הנקראים "בין הזמנים". יש המציינים את דברי הגאון רבי צבי לוינוב זצ"ל שקרא על ימי "בין הזמנים" את הפסוק "וירא מנוחה כי טוב ויט שכמו לסבול" ונענע לו חותנו רבנו החפץ חיים, ויש המזכירים עובדתית את הימים שעברו ואינם, בהם הנסיעה לחגים נטלה שבועות על גבי שבועות ומשום כך הופסקו הלימודים בישיבה בתקופה זו. הגה"צ רבי איזיק שר מסלבודקא זצ"ל ציין את דבריו של ה"חסד לאברהם", אבי השל"ה הק', שכתב בהקדמת פירושו לשמונה פרקים להרמב"ם שעתה "לא יצטרך הבחור לשמוע השמונה פרקים מפי רבו בין הזמנים כאשר עשה לפניו זה כמה שנים", הרי שימים אלו ניתנו להתחזקות בספרי יראה ומוסר. ובפולין – מספר הגאון בעל נטעי שעשועים בספרו "יון מצולה" – נתקנו ימי "בין הזמנים" לצרכי פרק האיש מקדש. וכן כהנה וכהנה. אך פשיטא מאי ס"ד שמפני ש"בין הזמנים" מושג ישיבתי הוא, על כן בודאי מעוגן הוא כראוי על פי גדולינו.

ו"בין הזמנים" זה, מה טיבו.

מספר הגאון רבי אפרים בורודיאנסקי זצ"ל בספרו "בנין אפרים": אחרי המלחמה הראשונה הימים האלה נרצלו טוב לשם הבראה, ושם נפגשו עם גדולים, ועשו שימוש ת"ח, עם הגרב"ד מקמניץ, הגר"ש שקאפ זצ"ל, הגר"ח"ע זצ"ל ועוד, וקיבלו הרבה משימוש זה. ויש שניצלו זאת לעריכת חידושי תורה שהם חידשו, ויש ללימוד בקיאות, ויש שניצלו ללימוד ולעין פרטיים, מי שהיה צריך זאת. ואלו שהתחזקו ב"בין הזמנים" וישבו ולמדו היתה להם סייעתא דשמיא ניכרת ובולטת.

ומרגלא בפומיא דרבינו ראש "קהילות יעקב" זצ"ל שכתור שניצל כראוי את "זמן הבינים" (כלשון מן הגרא"מ שך שליט"א בהקדמתו לס' אבי עזרי קדשים) התעלה עד מאד בסייעתא דרחמנא, וכן האירו עוד רבים וטובים.

אך דא עקא. אפשר מפני ירידת הדורות או צרכי השעה, התדרדרו ימי "בין הזמנים" לתקופת חופש ונופש, ומי יאמר נקיתי וכו', וכמובן שגם באופן ובצורה הנהוגה כיום צריך הכל להיות ע"פ תורה והלכה. ואזכיר את דברי מוהר"ח מואלחין נ"ע בשם הגר"א ז"ל שטוב לקבוע "עת לביטול" מאשר לקבוע "עת לתורה", וא"כ גם אם אין להחליף כח ולבטל מעט מהתורה"ק, מ"מ ראוי לקבוע הביטול במסמרות ולהקדיש את שאר העיתים להתעלות בתורה ובחכמתה.

וזהו מטרת ספרנו.

ומידי עסקינן בהאי ענינא אמרתי להתעסק גם בענינים שהזמן גרמם, קירוב אחינו שנשבו ביד כוחות הרע, הרוצים בכל מאודם לשוב אל חיק אבינו מקבל שבים, ולבני התורה בכלל ולבני הישיבות (המנצלים ברוב טובם את ימי מנוחתם לפעילות תורתית בקרב אחינו שבשדות) בפרט. וכן ביתר ענינים הקשורים לתקופת הקיץ ולדינים המצויים בימי נופש, כפי שיחזה המעיין מישירים.

בין גדולינו מצינו חילוקי דעות האם גדר "ספר" הוא שיש בו עומק ודיוק מוחלט, או שמא דבר אחר הראוי יכול להציל את הספר כולו. אי לכך נראה חובה להבהיר לפני המעיינים שאסיפת

דפים וכריכה זו המונחת לפניכם אינה בגדר "ספר", אלא רק מעט הארות והערות, לקוטי הלכות וחקריהם יש בו, בדרך מו"מ ולהארת לב החכמים בלבד, בחינת שמעתא דרדקי. ובודאי שאין בי כל יומרה להציג כאן ספר הלכתי המבוסס על ארני האמת ופלס ה"אסוקי שמעתא אליבא דהלכתא", שהרי אמרו רז"ל (סוטה כ"ב א') "ועצומים כל הרוגיה" זהו תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה.

ובצאתי מן הקודש אזכיר בסלודין את מורי ורבי הבלתי נשכח חכימא דיהודאי הגאון המופלא רבי שמעון משה דיסקין זצ"ל, אשר זכיתי ליצוק מים על ידיו ולהנות מזיו תורתו ועומק תבונתו הבהירה, ואף קבע עימי סדר קבוע ללימוד בספר "מנחת חינוך" במשך כג' שנים עד סמוך לעלייתו לגנוי מרומים. עם הסתלקותו איבדתי רב ומורה אהוב אשר כל מגמתו היתה לראותנו, תלמידיו, עולים ומתעלים בתורה"ק. תנצב"ה.

אודה מקרב לב עמוק, גרוש באהבת עולם לגדולי עולם, למורי ורבי המובהק גאון ישראל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, שבמשך כעשור שנים נשאתי ונתתי עימו בתורה ובהלכה, וקרנני ברוב טובו לעבודתו, בעין טובה ובנפש חפצה, ולא הילכתי ימין ושמאל מבלי הסכמתו ודעתו דעת תורה. וברוך אלוהינו ית"ש ששתל בקרבנו גדולי ואדירי דעה כרבנו שליט"א, יוסף לו הית"ש עז ותעצומות וכט"ס.

תיכף לת"ח ברכה (ברכות מ"ב), אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך (מגילה ט"ו), וע"כ אשא ברכתי לרבותי הגאונים הגדולים ראשי ישיבת קול תורה ובראשם מו"ר רה"י הגרמ"י שלזינגר ומו"ר הגר"ש דויטש שליט"א. לרבותי ראשי ישיבת אמרי צבי ובראשם מו"ר הגר"ב רימר שליט"א, אשר תורתו תורתם. לראש כולל האברכים "באר העולם" שבנו"ש בחיפה הרה"ג רבי אברהם צבי בן – שלום שליט"א ולהנהלת מפעל הש"ס העולמי, שבצילם הנני חוסה כיום.

ובשלהי מסכת ברכות אשא עיני אל ההורים ה"ה הורי היקרים אדוני אבי מורי ורבי הרה"ג רבי יעקב צבי שליט"א ואשר גם השקיע ימים ולילות ללא ליאות בניפוי ספרנו זה וספרי הקודם ורבות הסתייעתי בהערותיו והארותיו המצוינות ואמי מורתי מרת מיכל שתחי'. ועמם הוריהם היקרים סבי הרב יחיאל מיכאל גנוט שליט"א וסבתי מרת אטה תחי', סבי הרב משה דוד מאיר שליט"א וסבתי מרת צפורה תחי', שכל חפצם ומגמתם, דאגתם ומסירות נפשם בכל חייהם לראותני עולה ומתעלה בתורה"ק ברוב טוב. וכבר אמרו רז"ל (ברכות מ"ח) על חיי שעה מברך על חיי עוה"ב לא כ"ש ועל כן אשא כפי אל על ותפילתי על לשוני שיזכו לראותנו גדלים בתו"ש מתוך שפע אושר ועושר ורוב נחת דקדושה. (וברכה מיוחדת לדודי ידידי רבי מנחם מנדל מאיר שליט"א).

ועמם הורי רעייתי שיחיו מו"ח הרה"ג רבי אברהם זרח שוגרמן שליט"א ונו"ב מרת חיה תחי' והוריהם שיחיו לאוי"ט, שמיד עם כניסתי לביתם בית של תורה הקיפוני בתבלי חום ואהבה והינם מוסרים כוחותיהם רוחם ונפשם להצלחתנו ורווחתנו בכל עת ושעה. יתן להם קוב"ה מכל וכל ויזכו לאושר ועושר הצלחה ושפע ברכה, ברוב נחת דקדושה.

רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה. מנשים באוהל תבורך, ביתו זו אשתו (יומא ב'), עזרתי היקרה רינה תחי' העומדת תמיד לימיני ובגדלות נפשה ורוממות רוחה מאפשרת לי לשקוד על דלתי התורה"ק כפי מיעוט ערכי, מסירה טרדות מדרכי ועול הפרנסה מנתיבותי. יתן לה אלוהינו ככל אשר תחפוץ ונזכה להמשיך יחדיו בבנין בית של תורה ומצוות בניי לתל תלפיות, מתוך השקט

ובטח שלוות הרעת וכט"ס, יחד עם בננו חיים אליעזר נ"י, ושתמיד תמיד יקוים בנו מאמרם ז"ל (סוטה י"ז) איש ואשה שזכו שכינה ביניהם.

ואל א-ל נורא עלילה אפנה נא בתפלה, אין נא אלא לשון בקשה (סנהדרין פ"ט), ובשמך אשא כפי זו תפילה (ברכות ט"ז), זיכני במלאות המשאלה, אשר נפשי מייחלה, לקיים הטוב ולהסיר השלילה, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, לראות צאצאי גדלים על ברכי תורה ונועם המצוות, ממשיכים מורשת אבות, לבנו פתוח כפתחו של אולם, ולא ימוש ספר התורה מאיתנו עד עולם.

ש.ב.ג.

חיפה, ל"ג בעומר התש"ס.

לקראת צאת מהדורה זו

אכפול בתודה למע"כ דודי

ידידי הרה"ג רבי ברוך גנוט שליט"א

ורעיתו נו"ב אסתר תחי'

על סיועם הרב בהפצת הספר והוצאתו

יזכו לשפע וכט"ס

ויראו בנים ובני בנים

עוסקים בתורה וביראה

מתוך שפע אושר וכט"ס

סימן א'

מעניני תפילה

באופן עראי. אך כשבביהכנ"ס אין עשרה המתפללים במנין עדיף להתפלל בצבור בביתו אפילו כשיכול לשמוע בביהכנ"ס קדיש וברכו^(ט). ועדיף להתפלל בנחת במנין בביתו מאשר במרוצה במנין בביכנ"ס. וכמו"כ עדיף להתפלל בנוסח תפילתו שלו במנין בביתו מאשר להתפלל בנוסח אחר במנין בביהכנ"ס^(י), ומי שיש לו בשכנותו ביהכנ"ס בו מתפללים במרוצה או ביהכנ"ס בו מתפללים בנחת ובמתינות, טוב מעט ובכוונה, אף אם ממחר ללמודו או לעבודתו ויאלץ לצאת טרם סיום התפילה, ואפילו אם יפסיד משו"כ בקביעות שמיעת קריאת התורה בימים שני וחמישי^(יא). מצוה להתפלל בביכנ"ס שיש בו רוב עם. וכלבד שיוכל לשמוע היטב את התפילה וקריאת התורה^(יב) ואם נזדמן לו בדרכו לביכנ"ס של רוב עם מנין מצומצם וצריך לצרופו (כגון בזקנים וחלשים או בבית האבל) יצטרף אליהם, משום שעשיית חסד אינה פחותה ממעלת רוב עם^(יג). ומצוה

א. כל הקובע מקום לתפילתו אלקי אברהם בעזרו ומעלתו גדולה, וזוכה שתפילתו מתקבלת ביותר^(יד). ואף המתפלל בביתו יקבע מקום מיוחד לתפילה באחד מפניות חדרי ביתו^(טו). והנמצא זמן קצר במקום נופש וכדו' אינו צריך לקבוע מקום לתפילתו^(טז).

ב. ראוי להתפלל בביהכנ"ס בו ישנם חלונות או פתחים המכוונים כנגד ירושלים. וטוב שיהיו בו י"ב חלונות^(יז).

ג. בתי כנסיות הם המקומות המיוחדים והמסוגלים ביותר להתקבלות התפילות, על כן יעשה אדם את כל מה שביכולתו להתפלל בבית הכנסת^(יח), וכשנאנס ונאלץ להתפלל ביחידות יתפלל בביהכנ"ס^(יט), אך כשיש חשש חלול ה' אם יגיע לביהכנ"ס להתפלל לאחר תפילת הצבור יתפלל בביתו^(כ). (ומי שאינו נכנס לביהכנ"ס שבעירו נקרא שכן רע וגורם גלות לו ולבניו)^(כא).

ד. תפילה בצבור בביהכנ"ס עדיפה על תפילה במנין המתקימת בבית פרטי

(א) שו"ע צ"ח ד' ויערין בברכות ר' ע"ב (ב) מ"ב שם סקנ"ט (ג) הגר"ח קניבסקי שליט"א (ד) שו"ע צ' ד' ובמ"ב סק"ח (ה) ס' תפילה כהלכתה בשם ירושלמי ברכות ד', שאלתות וצא כ"ב מאירי ברכות ר' ע"א (ו) שו"ע צ' ט' (ז) מ"ב שם סקל"ג (ח) שו"ע שם י"א (ט) מ"ב שם סקכ"ח (י) הגר"ח קניבסקי שליט"א (יא) ס' תפילה כהלכתה בשם הגרש"ז אריערכאך וצ"ל, ע"ש (יב) מ"ב שם (יג) תפכה"ל בשם הגר"ש אלישיב

הצואה מאחוריו, ואם אי אפשר אלא ע"י טרחה מרובה יש להקל בזה כדין צואה שמאחוריו^(כג). וכמו"כ גם בלילה כשאינו יכול לראות צריך להתרחק כשעור שהיה יכול לראותה ביום. וכן כשעוצם עיניו או מחזיר פניו בלבד אסור עד שיחזיר כל גופו ממנה, ואז דינו כדין צואה מאחוריו^(כד). ומריח רע של הפחה או מכל ריח רע שאין לו עיקר (דהיינו שהגורם לריח הרע אינו נמצא) מהני להתרחק עד מקום שיכלה הריח^(כה). וכמו"כ יכול לכסות את הצואה בכל כסוי (כגון בניר עתון), ובלבד שתהא מכוסה מכל צדדיה ולא יצא ממנה ריח רע^(כו). ואדם הרואה צואה מבעד לחלון סגור של בית או מכונית יכול לומר דברים שבקדושה, משום ששמשות החלון השקופה נחשבת לכסוי צואה שאינה ברשותו, ואפילו אם חלק מן החלון פתוח, הרי שכנגד חלק החלון הסגור אפשר לומר דברים שבקדושה^(כז). ואם קרא ק"ש או התפלל במקום שיש להסתפק אם יש בו צואה ומצא בו לאחר מכן צואה בתוככי ד' אמותיו, עליו לשוב לקרוא ק"ש וברכותיה ולהתפלל, ואם עבר זמן תפילה אינו יכול להשלימה בתפילה שלאחריה משום שאינו אנוס אלא פושע^(כח). ובאופן שהצואה מצויה מחוץ לד' אמותיו ועומד

להתפלל בביכנ"ס רחוק מביתו^(כט), אך מעלת ברוב עם עדיפא^(ל). ובנסיעה ברכב לביהכנ"ס אין זוכים כ"כ לשכר פסיעות^(לא). ומ"מ אינו חייב ללכת בתוככי העיר יותר מפרסה לביהכנ"ס^(לב). ובית מדרש כשקבוע ללימוד תורה דרבים עדיף טפי על ביכנ"ס ועדיף להתפלל בו במגין ומעלתו עדיפה ממעלת ברוב עם^(לג).

ה. הנמצא בטויל וכדו' ועומד ליד צואה, אסור לו להתפלל, לקרא ק"ש, ולברך לידה. ואלו הכלולים בהגדרה זו: צואת אדם (גם אין ריחה רע), מי רגלים, צואת חמור רכה לאחר שבא מן הדרך ומימי רגליו, צואת תרנגול הודו, צואת חתול ונמיה, לול תרנגולים, דיר ורפת בהמות, צואת שאר בע"ח כשיש בהם ריח רע, נבילה מסרחת, מים סרוחים שריחם רע^(לד). וע"כ יש להתרחק מן הצואה ומכל דבר שריחו רע ארבע אמות ממקום שכלה הריח בכדי לדבר בד"ת או להתפלל^(לה), וגם אדם שאינו מריח צריך להתרחק כשעור שאחרים מריחים את הריח^(לו). וכשהצואה מונחת לפניו עליו להתרחק כמלא עיניו עד שלא יוכל לראותה (ובתנאי שמקום זה יהיה מרוחק ד' אמות ממקום שכלה הריח).^(לז) וכשהצואה נמצאת בצדדים ויכול לראותה ללא הטיית ראשו, לכתחילה יתרחק עד שתהיה

שליט"א (יד) מג"א שם כ"ב (טו) שו"ת בצל החכמה ח"ד י"ט ובבית ברוך י"ז א' (טז) שו"ת בצל החכמה ח"ה ק"א ושו"ת ציצן אליעזר ח"ב ד' (יז) שו"ת בצל החכמה ח"ד י"ט (יח) מ"ב שם נ"ה (יט) שו"ע ע"ט ה' ר' ובמשנ"ב (כ) שו"ע ע"ט א'. ועיין דעת תורה דסגי בד"א לכל צד, וכ"ה בתהלה לדוד. ועיין בס' אשי ישראל פרק נ"ב אות כ"ב (כא) שו"ע ע"ט א' (כב) שם וע"ע אשי ישראל שם (כג) שם ובמ"ב. ועיין בערוה"ש סעיף ג' (כד) שם בביה"ל ד"ה או (כה) מ"ב סעי'ט סקלי"ב (כו) מ"ב סעי'ו סק"ג. ועיין פרמ"ג ע"י א"א סק"א (כז) מ"ב סעי'ט סקיד"ר. וע"ע בס' אשי ישראל פרק נ"ב ג' (כח) שו"ע סעי'ו ח' ובמ"ב סעיפים

שלבשם כל הלילה, משום שברכות השחר נתקנו להודאה על דרכי העולם^(ל). ולדעת השו"ע אינו מברך אלא על ברכה שנתחייב בה^(לד). וי"א שאם לא רחץ פניו אינו מברך ברכת "המעביר שינה"^(לה).

ח. הנוסעים ברכב יכולים לברך בישיבה משום שמותר לברך ברכות השחר בישיבה^(לי) אמנם ישנם הנוהגים לברך בעמידה^(לז).

ט. הפעילים בערי השדה לא יתפללו בכיכונים שאין בו מחיצה בין עזרת גברים לעזרת נשים כדין, וטוב יותר להתפלל ביחידות מלהתפלל בו, אף בנשים צנועות ביותר, והוא משום איסור הסתכלות^(ליח). וכן אסור להתפלל בצבור במקום הקבוע לפריצות והוללות (כגון אולם המשמש לנשפים וריקודים בתערובת), אמנם המזדמן למקום שכזה ולא יספיק להגיע למנין אחר, יתפלל שם^(לט). וכן אסור להתפלל בבתי הטיפול של הרפורמים והקונסרבטיבים^(מ). כמו"כ אין להתפלל במקום שיש בו מרחץ או אמבטיה אלא א"כ מתרחצים שם רק לעתים רחוקות ושומרים על הנקיון מהבל וזוהמה. וטוב לכסות מקום הרחיצה

במרחק ד' אמות ממקום שכלה הריח אינו חוזר לקרוא ק"ש ולהתפלל. וכשהצואה עמדה לפניו ובתוך כמלא עיניו אך אינו מרוחק כשעור זה עליו לשוב ולקרוא קריאת שמע וברכותיה ולהתפלל^(כט). ובאופן שקרא ק"ש או התפלל במקום שאין בו חשש להמצאות צואה אינו צריך לשוב ולקרוא ק"ש ולהתפלל, גם כשימצא באותו מקום צואה שהיתה שם קודם לכן^(ל).

ו. המשכים לצאת לדרך קודם עלות השחר, אם עבר חצות הלילה יכול לברך את כל ברכות השחר וברכות התורה חוץ מברכת "אשר נתן לשכוי בינה" אשר מן הראוי להמתין ולברכה לאחר עלות השחר^(לא). וגם כשבדעתו לשוב ולישון עוד שינת קבע בלילה, יכול מחצות ואילך לברך ברכות השחר, למעט ברכת "אלקי נשמה" ו"המעביר שינה" שיברכם בלא הזכרת השם, וכשיקיץ משנתו בבוקר יברך ברכות אלו בשם ומלכות. ואם שכח וברך ברכות אלו בלילה בשם ומלכות, לא יברכם שוב לאחר שקם שוב^(לב).

ז. הישן בבגדיו מברך ברכת "מלביש ערומים" לדעת הרמ"א למרות

כ"ט ל"א (כט) מ"ב ספ"א סק"ט, ועיין סי' ע"ט א' ביה"ל ד"ה ארבע אמות ובמ"ב שם סקכ"ד (ל) שריע סע"ו ח'. ויתר פרטים בדינים אלו עיין בס' אשי ישראל פרקים נ"א - נ"ב (לא) שריע סמ"ז סי"ג ובמ"ב סק"ל - ל"א ובביה"ל ד"ה מברך (לב) מ"ב שם. וע"ע כה"ח שתלה דין זה במחלוקת המחבר ורמ"א שם סעיף ח' (לג) רמ"א סמ"ז סעיף ח' (לד) שריע שם (לה) עיין בשו"ת תשובות והנהגות ח"א ר' ופ"מ מן החזו"א (ארוחת רבינו ח"ב עמר ק"מ) (לו) כ"מ מדברי הפרמ"ג תל"ב משב"ז סק"ג וכה"ח להגר"ח פלאגי ושו"ת ישכיל עבדי ח"ח ג' (לז) עיין במקור חיים מ"ו בקצה"ל סעיף ב' ובסידור בית יעקב ובס' אשי ישראל פ"ה י"ד (לה) שו"ת אגרי"מ א"ח א' ל"ט וח"ג כ"ג ושו"ת מנחם משיב י"ט (לט) שו"ת חת"ס א"ח מ"ד, שו"ת מהר"ם שיק א"ח ע"א, שו"ת אגרי"מ א"ח א' ל"א וח"ב ל' ושו"ת ציץ אליעזר י"ב י"ד (מ) שו"ת אגרי"מ א"ח ח"ג כ"ה ל' ובח"ד צ"א

ובמקום שנעשה לו נס מותר לו להתפלל במקום פרוץ^(ט).

יא. אסור לומר דברים שבקדושה במקום בו נמצאת אשה אשר שער ראשה חייב להיות מכוסה, ואפי' כשדרכה לילך תמיד בגלוי הראש או כשאינה מכירה כלל^(י) ושימת יד על פיו אינה מועילה להתפלל מול ערוה^(יא) ובשעת הצורך מותר להתפלל למול כל אשה בעצימת עינים^(יב). ואסור להתפלל במקום בו נשמעת קול שירת אשה, ואפילו בפנויה טהורה, או אשתו^(יג). ובדיעבד יש לשוב ולקרוא ק"ש בלא ברכותיה^(יד). וי"א שלדעת השו"ע א"צ לחזור^(טו) ובשעת הדחק, כגון בדרך, רשאים להתפלל בתנאי שאין שמים לב לשירה^(טז). והמנהג להקל כששומע זמר אשה ברשמקול או ברדיו^(יז).

יב. המטיילים ולבושים בבגדים פחותים וכדו', מן הראוי שיחליפו את בגדיהם לבגדים נקיים ומכובדים בשעת התפילה^(יח). ובמקום שאין דרך ללכת לפני אדם גדול עם סנדלים בלי גרבים, יגורב גרבים בשעת תפילת שמונה עשרה^(יט), ואף אין להכנס בהם לביהכנ"ס^(כ).

בנסרים וכדו' ואז רשאים להתפלל שם אפילו בצבור^(מא) ושורת אנשים העומדת סביב מקום הרחצה נחשבים למחיצה, עכ"פ כשעומדים בצפיפות של פחות מג' טפחים בין זה לזה ואפילו אינם עומדים במקומם (והם אינם רשאים לענות אמן). אמנם אין לסמוך ע"ז אלא בשעת הדחק ובעומדים במקומם^(מב). ומוטב להתפלל ביחידות מאשר בכנין שנכנה בשבת קודש באיסור^(מג).

י. לכתחילה אין להתפלל בשטח שאינו מוקף מחיצות, פרט להולכי דרכים, ומכל מקום טוב שיעמדו בין האילנות שלצידי הדרך^(מד). אך כשעומדים בצד הדרך ואין עוברים ושבים מותר^(מה) ויש אומרים שמותר רק באקראי^(מו) וי"א שדין זה נאמר דוקא ביחיד המתפלל, אבל צבור יכולים להתפלל אף בשדה משום שע"י שמתפללים בצבור לבם נכנע ויש עליהם אימת המלך^(מז). ויבדוק נקיון המקום שלא תהיה תפילתו תועבה^(מז). ועדיף להתפלל מנחה קטנה אפילו בלי היקף מחיצות מלהתפלל מנחה גדולה במקום היקף מחיצות^(מח).

(מא) שו"ת בנין ציון י"א ושו"ת חת"ס ארי"ה י"ח (מב) שו"ת הר צבי ארי"ה א' פ"ו שו"ת בנין עולם י"ג (מג) שו"ת מהר"ם שיק מ"א, עפ"ד השו"ע רמ"ד ד"מאוס הוא לגבוה דבר שנעשה באיסור^(מד) שו"ע צ' ה' ומ"ב ובסידור היעב"ץ (מה) א"ר (מו) כה"ח (מז) תורת חיים סק"ז ובכה"ח. אמנם מדברי השע"ת משמע שאף בצבור יש להחמיר (מז*) כה"ח (מח) אשל אברהם (מט) כה"ח וסידור יעב"ץ (נ) שו"ע ל"ה א' וב' ומ"ב ושו"ת אגרי"מ אבהע"ז א' ג"ח (נא) שו"ת שלמת חיים ס"א (נב) מ"ב ע"ה ה', ובאו נדברו חיי"ב כ"ז כתב דמשמע דזה מותר אף לכתחילה (נג) שו"ע ע"ה ג' ומ"ב (נד) מ"ב שם (נה) כה"ח (נו) מ"ב שם (נז) אורחות רבינו ח"א קע"ה וכ"ד הגר"ח קניבסקי (נח) עיין שבת קי"ד ע"א מנין לשנוי בגדים מה"ת וכו' לימדה תורה ד", בגדים שבישל בהן קדרה לרבו אל ימוג בהן כוס לרבו, וברשי ד"ה מנין. ועיין שו"ע צ"ח ד' וכה"ח שם סקכ"ט, לקט הקמח (החדש) סק"ו (נט) שבילי דוד צ"א, לקט הקמח שם סק"ח (ס) מ"ב צ"א סקי"ב י"ג.

יג. אסור לומר דברים שבקדושה בראש מגולה^(א) ואפילו אם מניח ידו על ראשו אינו מועיל^(ב). ואם התפלל בראש מגולה צריך לחזור ולהתפלל^(ג) ובזמנו יש לאסור ללכת בראש מגולה אפילו פחות מד' אמות ואף שלא בזמן הזכרת דברים שבקדושה^(ד).

יד. בשעת תפילת שמונה עשרה צריך לחבוש כובע על ראשו, וכפי שהדרך לעמוד בפני אנשים חשובים ולא יסתפק בכסוי הכיפה שלובש כל היום^(ה).

טו. כשתלוי לאדם תיק או מצלמה וכדו' על כתפיו יש להורידו לכתחילה בשעת תפילת שמונה עשרה, אך בק"ש יכול להשאירו על כתפו^(ו) ואין לאחור בשעת התפילה תינוק על ידיו^(ז).

טז. אין לנסוע למקום שלא יוכל להתפלל שם במנין, אלא אם כן הדבר נחוץ לו לצרכי בריאות או פרנסה או צורך מצוה וכדו'^(ח).

יז. סוף זמן סיום תפילת שמונה עשרה של שחרית הוא בסוף השעה הרביעית מהשעות הזמניות של היום, ובדיעבד כשלא התפלל עד זמן זה יכול להתפלל עד חצות, והפסיד שכר תפילה בזמנה. ואם לא התפלל במזיד טוב שיתנה

שאם אינו יכול להתפלל בזמן זה תהיה תפילתו תפילת נדבה ולאחר חצות היום אסור להתפלל וימתין מחצית השעה לאחר חצות ויתפלל תפילת מנחה, וכשהתאחר מלהתפלל שחרית מחמת אונס או שגגה יתפלל מיד (לאחר שהתפלל שמו"ע דמנחה) שוב שמונה עשרה, תשלומין לתפילת שחרית. ומ"מ אם התפלל בחצי שעה שלאחר חצות יצא ידי חובתו, אך לאחר חצי שעה זו לא יצא ידי חובתו וברכותיו לבטלה^(ט). ותפילה בזמנה עדיפה על קריאת התורה אפי' של שבת, וע"כ המאחר לביהכנ"ס ומשער שאם ישמע קריאת התורה יעבור זמן תפילה, עדיף שיתפלל תפילה בזמנה ואף שיפסיד קריה"ת^(י).

יח. אסור לצאת לדרך מעלות השחר עד לאחר שיתפלל, אפילו אם במקום חפצו יוכל להתפלל בזמנו ובצבור^(יא) ובשעת הדחק (כגון שיפסיד את הנסיעה או שיצטרך משו"כ לנסוע או ללכת לבד ועלול לבוא לידי סכנה) אפשר להקל לצאת לדרך קודם התפילה^(יב), אך מוטב שיאמר תחילה את ברכות השחר^(יג).

יט. היצא לדרך לאחר שהגיע זמן קריאת שמע ואין ביכולתו להתפלל קודם

ובס' אשי ישראל פ"י כתב דנראה כשאין לו אפשרות אחרת אפשר להקל בזה (סא) שר"ע צ"א ג' ועיין מ"ב סי' ב' סק"ב (סב) שם ד' (סג) שר"ת אגרות משה ארי"ח ח"ד מ' סק"ד (סד) ט"ז סי' ח' סק"ג ומ"ב ב' סק"א (סה) מ"ב סי' צ"א סק"ב (סו) ערוה"ש צ"ז ד' ועיין סי' ס"ג ט' ובמ"ב סק"כ (סז) מ"ב סי' צ"ז סק"ד. ובתורח (סופר) צ"ז סק"ג כתב דמיייר על תפילת שמו"ע. אך הגר"ח קניבסקי כ' (בס' אשי ישראל ספ"א) דה"ה בפסד"ז ובק"ש (סח) שר"ת שבט הלי' ח"ו סכ"ו ובס' תפלה בציצבור פ"ג א' בשם הגרש"ז ארעבאך (סט) שר"ע פ"ט א' ובמ"ב ובכיה"ל (ע) עיין מ"ב מ"ו סק"ב ואבני ישפה פ"ד סעיף ד' הערה 5 בשם הגר"ש"א ובס' אשי ישראל פ"ג אות ט' (ע"א) שר"ע פ"ט ג' ובמ"ב סק"כ ועיין אשי ישראל פ"ג הערה מ"ח (עב) שר"ע צ' י"ז ומ"ב פ"ט סק"כ (עג) עיין רמ"א פ"ט ג'

כא. כשנוסע בכלי תחבורה ויש באפשרותו לעצור את הרכב ולהתפלל שמונה עשרה בעמידה יעשה כן, אך כשהעצירה או הירידה מהרכב תגרום לו הפרעה בכוונת התפילה או כשנמצא במקום שסכנה לעצור בו או כשנוסע באוטובוס צבורי שאין באפשרותו לרדת באמצע הנסיעה, יכול להתפלל שם, אם יכול יעמוד ברכב (אף כשהרכב נוסע), ועכ"פ ישתדל לעמוד בברכת אבות, ובמקומות שצריכים לחרוץ בתפילה, ובסוף שמו"ע בכדי לפסוע ג' פסיעות. ואם אינו יכול לעמוד (כגון שהרכב נמוך או שחושש שמא יפול) רשאי להתפלל אף בישיבה^(פג). וכשמסע שער שיגיע למחוז חפצו או למקום אחר שיוכל לעצור בו ולהתפלל בעמידה כדין לא יעבור זמן תפילה ימתין ולא יתפלל בשעת הנסיעה^(פד). ואין לצאת לכתחילה לנסיעה כשיודע שלא יוכל להתפלל בעמידה^(פה). ודינים אלו שייכים גם בהנוסע במטוס^(פי). וכשמתפלל בזמן הנסיעה אם אינו יכול לעמוד לכיוון התפילה שאליו צריך להתפלל אם באפשרותו יכוון את פניו לכיוון שצריך^(פז). ולנהג הרכב אסור בכל גווני להתפלל שמו"ע בעת הנסיעה משום פקח נפש^(פח). והנוסע באוטובוס צבורי ובאמצע

יציאתו, וגם לא יוכל להתפלל תפילת שמונה עשרה בעמידה עד לאחר שיעבור זמן קריאת שמע ותפילה, יקרא בביתו ק"ש בלא ברכותיה ודרך יאמרנה בברכותיה ויסמוך גאולה לתפילה, גם אם עי"ז לא יוכל להתפלל תפילת שמונה עשרה בעמידה וכן אם הולך בדרך ורואה שיעבור זמן ק"ש ועד שיגיע למקום שיוכל להתפלל שמו"ע בעמידה לא יעבור זמן תפילה יקרא לעת עתה ק"ש בלא ברכות ואח"כ יחזור ויקראנה בברכותיה ויסמוך גאולה לתפילת שמו"ע^(ע). ואם יש לו זמן מועט ויכול או לקרוא ק"ש או רק להתפלל שמו"ע בביתו, עדיף לקרוא ק"ש ולא להתפלל שמו"ע בביתו מעומד^(עא). ואם בדעתו לצאת ידי חובת ק"ש שקוראה לפני התפילה יקפיד להניח קודם תפילין, ואם עי"ז יתעכב ויעבור זמן ק"ש יקראנה בלא תפילין^(עב) ויש מקילים בזה כשיקרא ק"ש עם תפילין לאחר מכן^(עג).

כ. אפשר לקרוא ק"ש כשהוא עומד, יושב הולך או נוסע^(עד). והמהלך בדרך ורוצה לקרוא ק"ש יעמוד מהלכו בשעת אמירת פסוק ראשון ו"ברוך שם כבוד מלכותו" ^(עז) וי"א שיעמוד עד "על לבבך" ^(עח). וה"ה להנהיג ברכב וכדו'. אך שאר הנוסעים ברכב יקראו כדרכם^(עט).

(עד) שו"ע פ"ט ח' ומ"ב סקמ"ב (עה) מ"ב וביה"ל שם (עו) מ"ב מ"ו סקל"ג (עז) שו"ת בית יצחק י"ז ועיין בס' משנת תפילין סימן כ"ה ד' ובבירור הלכה שם (עח) שו"ע ס"ג א' (עט) שם סעיף ג' ומ"ב סק"א (פ) מ"ב שם (פא) פמ"ג משב"ז ס"ג סק"ב, ועיין אשי ישראל פ"כ (פב) שו"ע צ"ד ד' וה' ומ"ב (פג) מ"ב פ"ט סקמ"ב ועיין שו"ע הגר"ז צ"ד ה' דמצוה דימתין אך אינו מחויב (פד) יעו"ן שו"ע הגר"ז שם ובתהליך שם סק"ב ובמ"ב פ"ט סקל"ט ומ' (פה) שו"ת אגרות משה א"ח ח"ד כ' (פו) מ"ב צ"ד סק"ח (פז) הגרש"ז

בלחש^(פט), וי"א דעדיף להתפלל מנחה עם חזרת הש"ץ, ואף שחזרת הש"ץ יאמרו לאחר שקיעת החמה, מאשר להתפלל באופן זה ^(צ). וכשאינן שהות גם לזה יתחילו הצבור להתפלל בלחש עם הש"ץ (המתפלל בקול) מלה במלה עד אחרי קדושה וברכת האל הקדוש ולאחר מכן ימשיכו ויסיימו כל אחד לעצמו את כל תפילת שמונה עשרה בלחש, ובאופן זה טוב שישאר אחד שלא מתפלל יחד עם הש"ץ על מנת שיוכל לענות אמן על ברכות הש"ץ^(צא). ובימי החנוכה ראוי שלא להתפלל מנחה קצרה^(צב).

תפילת שמו"ע הגיע לתחנה בו צריך לרדת מותר לו לרדת באמצע תפילת שמו"ע, וכ"ש אם לאחר שירד מהרכב ימשיך להתפלל שמו"ע במקום אחר ^(פח).

כב. כשיש לחוש שלא יספיקו לסיים תפילת מנחה קודם סוף זמנה לא יאמרו אשרי, אלא יאמרו איזה ג' פסוקים, חצי קדיש ושמונה עשרה, וכשחוששים שלא יספיקו לסיים גם חזרת הש"ץ קודם סוף זמנה יתפללו מנחה קצרה דהיינו יתחיל הש"ץ מיד שמונה עשרה בקול רם ויאמרו קדושה, וימשיך הש"ץ עד האל הקדוש ואז יתחילו הצבור שמו"ע

אויערבאך זצ"ל בס' אבני ישפה פי"ד הערה 26 (פח) הגר"ח קניבסקי שליט"א, ס' אשי ישראל פכ"ג הערה מ"ג (פט) מ"ב רל"ד סק"ו (צ) הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, הובא בקובץ מבקשי תורה (סיון תשנ"ה קס"ו אות ע"א) (צא) רמ"א קכד ב' ובכה"ח שם סק"י ועיין בס' אשי ישראל פכ"ד י' ופכ"ז מ' (צב) הגר"א קוטלר זצ"ל, הובא בס' מועדים וזמנים ח"ח צ"ד ע"פ המבואר בתוספתא שבת כ"ד. דאומרים על הנסים בתפילה שהיא בצבור משום פרסומי ניסא, ועיין ס' תפלה כהלכתה פכ"ג קכ"ז.

סימן ב'

יציאה לחופשה במקום שאין בו מנין

בשבת הלוי (ח"ו כ"א אות ג') כתב: ואשר שאל דיש אנשים שנוסעים למקום נופש (שלא לרפואה) או למקום עינוגים, מקום שאין שם מנין, האם מותר לעשות כן. וטענתם בפיהם כי החיוב של תפלה בצבור הוא דוקא כשיש במקומו מנין, אבל ליסע למקום שאין מנין אין איסור, והביאו מצדיקים שעשו כן. וכבודו הביא ראיה מעובדא דר"א בברכות (מ"ז ע"ב) דלא מצא עשרה ושחרר עבדו, ולסברת אותם אנשים אכתי יקשה קושית הגמ' דכיון דבמקום שאין מנין אינו מחויב בתפילה בצבור, א"כ הלא עבר בעשה. אי משום הא לא אריא, דכמו דקי"ל בפסחים (מ"ו) ובשו"ע (או"ח ק"ט סט"ו) דבהולך בדרך אם יש מנין עד ד' מילין דמחויב לחזור אחר זה, כמו"כ כיון שיש אפשרות ע"י שחרור ה"ז בגדר מצוה. ואי משום עשה "דלעולם בהם תעבודו" סו"ס מצוה דרבים הוא דגם אם נימא

דאינו מחויב מ"מ כיון שגרם לקדושת השם בעשרה, מצוה קעבד, (ועיין סי' במש"כ במשנ"ב סו"ס נ"ה, ועיין סי' נ"ה סכ"א ובפוסקים שם). ובעיקר הדבר פשוט בעיני דאם נוסעים רק לתענוג בעלמא דאיסור קעבדי, דבין בעשה בין בל"ת דאורייתא או דרבנן אסור להכניס עצמו למצב שאח"כ יידחה האיסור או שיפטור ממצוה. והדברים ארוכים במק"א, דסו"ס גורם לבטל קדושת ה' בעשרה קדיש וקדושה וברכו ועניית האמנים ועוד, ולבטל זה שלא לצורך פשיטא דאיסור עבד. הגם א"נ דמי שגר במקום שאין מנין מצורך פרנסתו או כה"ג, לא קעבד איסורא, אבל להכניס עצמו לזה אסור. והצדיקים שכי' כבודו אולי היה להם איזה טעם הגון ע"פ הלכה, או לרפואה וכה"ג ואם הוא באמת שלא לצורך כלל, מצדיקים כאלה לא שמענו, עכ"ל הגר"ש ואזנר שליט"א. וע"ע בזה בס' התפילה בציבור.

סימן ג'

קביעות מקום לתפילה במקום נופש

בביתו שפעמים אינו יכול ללכת לביהכנ"ס מתפלל בביתו ומייחד מקום ידוע לכך. והכי משמע בירושלמי דגרסינן התם כל הקובע מקום לתפילתו בביתו להתפלל כאילו הקיפה מחיצות של ברזל, עכ"ל. חזינן דאף כשלא מתפלל בביתו בקביעות, מ"מ עדיף לקבוע תפילתו גם לעיתים לא תכופות, ואפשר לדחות. ובהמשך דבריו כ' וז"ל: ויש לומר שלא אמרו עבור קביעת המקום בלבד אלא רוצה לומר שכ"כ מדקדק בתפילתו שגם בזה הוא נזהר שרוצה שתהיה תפילתו במקום מיוחד, וכיון שכ"כ אוהב התפילה ודאי מדת ענוה יש בו כדי שתהיה תפלתו לפני המקום, עכ"ל. ולפי"ד אלו נראה דודאי איכא מעלה לקבוע מקום גם לזמן קצר, שמראה שמייקר את תפלתו ומחשיבה וקובע מקום מיוחד גם כשנמצא במקום נופש לזמן קצר. אמנם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי דיתכן שאין צריך לקבוע לזמן קצר מקום לתפלתו.

שאלה: אדם הנמצא בנופש רחוק מעירו ומביהכנ"ס הקבוע בו מתפלל בכל ימות השנה, האם צריך לקבוע מקום לתפילתו בביהכנ"ס בו יתפלל תקופה קצרה.

תשובה: ברכות (ו' ע"ב), א"ר חלבו אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפילתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו, והסתפקתי האם המתפלל במקום מסוים תקופה קצרה, כגון הנמצא בנופש או בפעילות תורתית בערי השדה, האם ראוי לו לקבוע מקום לתפילתו בביהכנ"ס בו מתפלל זמנית, דשם קביעות מקום לימים מספר אינה בגדר קביעות. וחפצתי להוכיח זה מדברי רבנו יונה ז"ל דצריך לקבוע מקום לתפילתו גם בכה"ג, וז"ל: לא אמר זה במקומות של ביהכנ"ס דכיון שכולה מקום תפילה היא אין להקפיד אם יושב פעמים בזוית זו ופעמים בזו אלא רצה לומר שקובע מקום לתפילתו

סימן ד'

תפילה בביהכנ"ס שמתפללים בו נוסח אחר

הגריש"א וכמנהג עלמא אזי עדיף שיתפלל בבית הכנסת, משום דבלאו הכי לא משנה את נוסח תפלתו [ובקדושה אף שמשנתה הנוסח, מ"מ מדינא א"צ לומר פסוק ד"נקדישך" או "נקדש" ואת "לעומתם ברוך יאמרו" או "משבחים ואומרים", דנתקן להש"ץ בלבד]. אולם מנגד איכא סברא להיפך דכשמתפלל את כל התפלה בנוסח שונה מרגילותו יכוין יותר בתפלתו, דיקשה עליו להתפלל כמצות אנשים מלומדה משום שאינו בקי בנוסח התפלה, ומנין עם כוונה גדולה יותר עדיפא ממעלת מנין בנוסחו, נדהנה שאלתי להגר"ח קניבסקי שליט"א האם עדיף להתפלל במרוצה בביהכנ"ס או במתינות במנין בביתו, והשבני דבר דכוונה עדיפא. ולפי"ז כשמתכוון יותר בביהכנ"ס השונה מנוסחו כוונה עדיפא. ודו"ק].

כתב במשנ"ב (צ' סקכ"ז) בשם פרמ"ג וכן במג"א (צ' ט"ו) ובשע"ת (ג') דתפילה בציבור בבהכנ"ס עדיפה על תפילה בציבור בבית פרטי במנין המתקיים באופן עראי ואין לו קדושת בית הכנסת. והסתפקתי האם כשבבהכנ"ס מתפללים בנוסח שונה מנוסחם, האם כדאי להתפלל בבית פרטי במנין או בבהכנ"ס אף שמתפללים בו בנוסח שונה מנוסח תפלתו. ומהגר"ח קניבסקי שליט"א שמעתי דנוסחו עדיפא ויתפלל במנין בביתו בנוסח תפלתו. והנה באגרות משה (או"ח ב' כ"ג ובח"ב ק"ד) כתב דהמתפלל בביכנ"ס בו מתפללים בנוסח אחר יתפלל בנוסחם למעט בתפלת שמונה עשרה, דספק אם נקראים אמירה בצנעה, ודעת הגרי"ש אלישיב שליט"א שכל אחד יתפלל כנוסחו בלחש ובשקט, וכן עמא דבר. ולכאור' נראה דאם ינהג כדעת

סימן ה'

ברכת "לדור ודור" בתפילת מנחה קצרה

ימלוך. ולכך במקום שאומרים קדושה אומרים לאחר מכן "לדור ודור".

ונראה לענ"ד דלפי הני תרי טעמי, בתפילת הש"ץ הנאמרת בתפילת מנחה קצרה יש לומר ברכת "לדור ודור", שהרי הש"ץ והצבור אמרו כבר קדושה, ולדעת הכל בו ברכת "אתה קדוש" נתקנה כשלא אמרו קדושה עדיין וכן לדעת הגר"א ד"לדור ודור" נתקן על סדר אמירת הקדושה, והכא הוי כחזרת הש"ץ לגבי זה. אמנם לכאוי יל"ע דלכאוי גם הציבור שמתחילים תפילת שמו"ע אחר ברכת "לדור ודור" דהש"ץ צריכים לומר בתפילתם ברכת "לדור ודור" לטעם הכל בו שכי' דברכת "אתה קדוש" נתקנה משום שהיחיד אינו אומר קדושה, וא"כ בנידו"ד שהיחיד אמר קדושה יוכל לומר ברכת "לדור ודור" וצ"ע.

והנה כי השו"ע (ק"ט ב') גבי יחיד המכוון תפילתו עם הש"ץ, דאם מתחיל להתפלל עם ש"צ כשיגיע עם ש"צ לנקדישך יאמר עמו מלה במלה כל הקדושה כמו שהוא אומר וכן יאמר עמו מלה במלה ברכת האל הקדוש. ובמ"ב (שם סק"א) כתב דפי' שיאמר עמו נקדש לדור ודור.

וכן ברמ"א (קכ"ד ב') כי דאם הוא שעת הדחק וכי' הצבור מתפללין עם

שאלה: מנין שמחמת דוחק השעה והזמן מתפלל מנחה קצרה, האם הש"ץ (אשר מתפלל שמונה עשרה דיליה בקול רם) אומר ברכת "אתה קדוש" או ברכת "לדור ודור נגיד גדלך" הנאמרת לפי נוסח אשכנז. והאם ישנו צד שגם הציבור אומר כן בתפילתו.

תשובה: מקור ברכת "לדור ודור" הוא בסדר התפילות להרמב"ם, וכן כתב שם: שליח ציבור מברך לעולם ברכה שלישית בנוסח זה נקדישך וכי' לדור ודור נגיד גדלך וכי' ברוך אתה ה' האל הקדוש. ובכל בו (סי' י"א) כ': ויש ב"לדור ודור" כ"ז אותיות כנגד כ"ז אותיות התורה וכן בנקדש שמך וכן באתה קדוש, ויש אומרים שאין אומר היחיד "לדור ודור נגיד גדלך" אלא "לדור ודור אתה קדוש", והטעם שלפי שאין היחיד אומר קדושה תקנו נוסח זה שיש לה קדושה בתפלתו כמו שליח ציבור כ"מ, עכ"ל. ובלקוטי מהרי"ח (סדר תפלת י"ח) הביא בשם סי' שערי רחמים דהגר"א ז"ל פי' דנוסח "לדור ודור" נתקן על סדר הקדושה, ד"לדור ודור נגיד גדלך" הוא שברוך כבוד ה', כי גדול הוא בסוד ברוך, "ולנצח נצחים קדושתך נקדישך" הוא קדוש, "ושבתך אלוקינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה" הוא

לומר עם הש"ץ מלה במלה, ואה"נ וגם ציבור ששמעו קדושה אומרים בתפילתם ברכת "לדור ודור". וכן בערוה"ש (ס"ט סק"ט) כתב דיחיד המתפלל עם הש"ץ יאמר ברכת "אתה קדוש" ונוסח "לדור ודור" לא נתקן אלא להש"ץ ולא ליחיד. וכן בס' לקט הקמח החדש (ס"ט סק"כ) כ': וכן כשאומרים בצבור הג' ברכות ראשונות בקול רם אומרים אתה קדוש, כן המנהג בסביבותנו, עכ"ל. ולדברינו יקשה אמאי, הא לטעמי ס' הכל בו והגר"א ז"ל צריכים לכאור' לומר נוסח "לדור ודור". וכ"מ דלא כדברינו במרכבת המשנה הלכו' תפילה פ"י, וצ"ע. ומהגר"ח קניבסקי שליט"א שמעתי דברכה זו נתקנה על הש"ץ דווקא. [ואגב, בהנהגות סבז"ק הגה"צ רבי אפרים שמואל פפרמן לרנר זצ"ל שוכיתי לקבלם מהגר"ש דבליצקי שליט"א כתב בזה הלשון: במנחה מקפיד שיאמרו חזרת הש"ץ, ופעם בחתונה של נכדו במלון התפללו מנחה ואמרו תיכף קדושה בקול רם והקפיד והצטער על זה].

הש"ץ מלה במלה בלחש עד לאחר האל הקדוש, וכתב המ"ב (שם סק"ט) בשם אחרונים, דהיינו גם נוסח הברכה לדור ודור עד האל הקדוש יאמר עם הש"ץ מלה במלה. וכ"כ במהרש"ל. ובפרישה (קכ"ד ג') כתב בזה: והטעם משום דחייב לענות אמן אחר ברכת האל הקדוש כמו שכתב הב"י לעיל ק"ט, וכתב שם בשם מהרי"א שהמתפלל עם הש"ץ יענה עמו גם כן מלה במלה לדור ודור ולא יקדים עצמו ואז אסור לו לענות אמן אחר ברכתו כמו שש"ץ אינו צריך לענות ויהיה יוצא בזה ע"ש, עכ"ל. ולכאור' חזי' מדברי הפרישה דלא כמו שכתבנו לעיל דאפשר דגם הציבור יאמרו בתפילתם ברכת "לדור ודור" משום שאמרו קדושה, שהרי חזינן דיחיד המצטרף לתפילת הש"ץ ואמר עמו קדושה צריך לומר "לדור ודור" רק בכדי שיוכל לסיים את ברכת "האל הקדוש" עם הש"ץ יחדיו, ולא מפני שלאחר אמירת קדושה צריך בלאו הכי לאמר "לדור ודור", וצ"ע. אולם אפ"ל שחידושו של הפרישה הוא בזה שצריך

סימן ו'

דיני תפילת הדרך

ב"וכל מיני פורעניות המתרגשות לבוא לעולם" ואין להוסיף על נוסח חז"ל(א).

ב. יש לאמרה לאחר שיצא מתחום הבית האחרון שבעיר ועבר מעט יותר משבעים אמה (להחזו"א הוא 41 מטר)(ב) ולהגר"ח נאה הוא כ - 35 מטר)(ג) וכשמפחד גם בתוך ה - 70 אמה יכול לאמרה גם בתוך שעור זה(ד). ובדיעבד אף כשאמרה לפני צאתו מהעיר יצא ידי חובה(ט). וכשנמצא בדרך מספר ימים ולן באחת הערים יכול לאמרה אף קודם שיצא מהעיר(ט), וצריך לאמרה דוקא כשהולך או נוסע בדרך שארכה לפחות פרסה (לחזו"א הוא 4700 מטר ולהגר"ח נאה הוא 3850 מטר) ובפחות משעור זה יכול לאמרה בלא ברכה(י) וכן אם הולך חצי פרסה וחוזר חצי פרסה אומרה בלא ברכה(י) וכשרצה לילך פרסה וברך וחזר בו, אין ברכתו לבטלה(יט). וי"א שאין לומר תפילת הדרך בנסיעה מירושלים

א. היוצא לדרך יתפלל יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום וכו'. וצריך לאמרה בלשון רבים(א) ובדיעבד יצא אפילו אם אמר כל הנוסח בלשון יחיד(ב) וע"פ הסוד יאמר "ותתנני לחן" בלשון יחיד(ג) וי"א דלפי"ז גם מילת ובעיני כל "רואי" יאמר בלשון יחיד(ד) וי"א שיאמר מילת "ותתננו בלשון רבים(ה). ויש מוסיפים "ותחזירנו לשלום"(ו) וי"א "ותחזירני לשלום" בלשון יחיד(ז) וי"א לומר "ותחזירנו לשלום" דוקא כשדעתו לחזור(ח). וישנם המוסיפים לאחר סיום הברכה עוד תפילות ותחנונים (כגון "יושב בסתר" או "שיר למעלות אשא עיני" ועוד)(ט). וכשנוסע בכלי תחבורה יכול להוסיף בכל נסיעה כפי ענינה (כגון ותצילנו מתאונות דרכים, או כשנוסע ע"י הגבול או במקומות שקימים בהם סכנת מחבלים יוסיף ותצילנו ממחבלים ומוקשים)(י) וי"א דהכל כלול

(א) שו"ע ק"י ד' (ב) משנ"ב (ג) שם בשם מג"א בשם ספר הקנה (ד) חסד לאלפים (ה) ערוה"ש וכו"ה בסידור היעב"ץ (ו) רא"ש ברכות פ"ד ס"ח ואבודרהם (ז) גירסת סידור היעב"ץ (ח) לקוטי מהר"ח ח"א עמר ק"ח (ט) א"ר ואבודרהם (י) ס' אשי ישראל פ"נ בשם הגרש"ז אורבך וצ"ל וקונטרס תפלה"ד להגר"ש דבלצקי בשם הראב"ה ברכות עמר 63 (יא) שם בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א (יב) שיעורין של תורה סקל"ג (יג) משנ"ב (יד) כה"ח (טו) משנ"ב (טז) שם (יז) שו"ע ק"י ד' ובמשנ"ב (יח) שולחן שלמה ק"י ב', ועיין אשי ישראל פ"נ הערה כ"ז (יט) שו"ת בצל החכמה ח"ה ס"ו ס"ז

לכ"ב וחזור, ויאמרנה בלא ברכה^(כ) וי"א שאומרה בברכה^(כ*)]. וכשהמקום בחזקת סכנה יש לאמרה אף בפחות משעור פרסה^(כא) וי"א שגם מחשש תאונות דרכים יש לומר תפילת הדרך^(כב) אך לא יאמרה בתוככי העיר שלא שכיח שם תאונות דרכים^(כג) ויש אומרים שאין מברכים משום חשש תאונות דרכים^(כד) ובמקומות סכנה כשטחי יהודה ושומרון יכול לאמרה בברכה^(כה). ולכתחילה יאמר את תפילת הדרך מ - 4700 מטר (או מ-3850 מטר, להגר"ח נאה) הראשונים של הדרך, ויכול לאמרה בדיעבד עד שלא נכנס ל - 4700 מטר הקרובים למקום יעדו^(כז). ועד שלא נכנס ל-4700 מטר הקרובים למקום יעדו הטס במטוס יאמרה מיד^(כז).

ג. תפלת הדרך נתקנה גם להולך וגם לנוסע^(כח) ואם אפשר יעמוד מלילך כשיאמרה וכשנוסע אין צריך לירד, אך יעמיד את רכבו באם יוכל^(כט) אך אם עכוב עצירתו יטרידו יכול לאמרה בנסיעה או בהליכה^(ל) וכשנוסע באוטובוס או ברכבת שיש בהם אפשרות לעמוד מוטב לאמרה בעמידה תוך כדי נסיעתו^(לא).

ד. א"צ לומר אותה אלא פעם אחת ביום [והלילה עד עמוד השחר הולך לאחר היום שעבר]^(לב) ואף כשמתעכב במשך היום במקום שהגיע אליו למספר שעות^(לג) ואף כשהנסיעה השניה בה נוסע באותו היום אינה מסוג הנסיעה הראשונה (כגון נסיעה ברכב ונסיעה במטוס)^(לד). וכשהיה בדעתו ללון בעיר אליה הגיע וחזר בו והמשיך בנסיעתו צריך לברך שוב תפילת הדרך^(לה) וכן כשחזר בו וחפץ לחזור באותו היום לעיר שממנה יצא^(לו). והנוסע בנסיעה מאורגנת ולא ידע את דעתם של מארגני הנסיעה ובאמצע הדרך היה בדעתו ללון ולאחר מכן חזר בו, א"צ לברך שנית^(לז). וכשנמשכת נסיעתו מספר ימים יש לאמרה בכל יום ויום, ודוקא בכה"ג כשילון בלילה שינת קבע בישוב אליו הגיע, אך כשממשיך בנסיעתו ברציפות ונח רק מעט בשינת עראי בלילה בעיר, אומרה שוב ביום השני בלא ברכה^(לח) וה"ה כשנח מעט באמצע דרכו ולא במקום ישוב^(לט). והמפליג בספינה בים ברציפות מברך ביום הפלגתו הראשון בלבד^(מ).

ה. יזהר באומרו תפילת הדרך בדיני איסור אמירת דברים שבקדושה כנגד ערוה

(כ) כך שמעתי מהגרש"ז אריעראבך זצ"ל (כ*) מורי הוראה, הובא בקונטרס ובלכתך בדרך (כא) משנ"ב (כב) נמוקי אור"ח קי"ד ובשו"ת דברי ישראל (כג) שו"ת דברי ישראל, הובא באשי ישראל פ"נ. וכן בארחות רבינו ח"א סר"ח בשם החו"א (כד) אשי ישראל שם בשם הגרש"ז אריעראבך זצ"ל (כה) אשי ישראל בשם הגרש"ז אריעראבך זצ"ל וכן שמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א (כו) רמ"א, ועיין ביה"ל סעיף ד' ד"ה ואין ובס' אשי ישראל פ"נ הערה כ"ו (כז) שו"ת באר משה ח"ז עמר קע"א ושו"ת משנה הלכות מהדו"ת אור"ח ע"ז וכן בקונטרס ובלכתך בדרך בשם פוסקי דורינו (כח) משנ"ב (כט) שו"ע ומשנ"ב (ל) משנ"ב (לא) ערוה"ש (לב) שולחן שלמה ק"י ב' ועיין קונטרס תפלה"ד להגר"ש דבלצקי ס"ג (לג) שו"ע ומשנ"ב (לד) קונטרס ובלכתך בדרך פ"ב בשם הגר"ש אלישיב שליט"א ובקונטרס תפלה"ד ל"ה (לה) שו"ע ומשנ"ב (לו) קונטרס תפלה"ד סט"ו (לז) כה"ח סקמ"ח (לח) משנ"ב (לט) קיצושי"ע ס"ח ה' (מ) שו"ת בשם ברכי יוסף, וכן

ז. גם ההולך לדבר מצוה יאמר את תפילת הדרך (מה).

ח. אפשר לצאת בתפילת הדרך של חברו שהתכוון להוציא (מו).

ט. כשהתחיל לומר תפילה"ד בע"פ ושכח באמצע אמירתו את המשך הנוסח, באם הזכיר בנוסח שאמר תפילה להצלחתו ולהצילו מפגע רע, יכול לחתום את הברכה (מז).

י. כשאנו אומרה בברכה (ובאופנים המוזכרים לעיל) יראה לנכון לכלול את תפילת הדרך בברכת שמע קולנו בתפילת שמונה עשרה שמתפלל קודם יציאתו (מח).

כגון כנגד שערות וחלקי גוף מגולים של אשה שדרך לכסותן, ודבר זה מצוי בנסיעות ברכב צבורי וכדו', ועיין במש"כ בזה בהלכות תפילה (מא).

ו. יש להסמיך את תפילת הדרך לברכה אחרת, כגון שיאכל או ישתה איזה דבר ויברך ברכה אחרונה או יסמיכה לברכת אשר יצר. אך כשאין יכול להסמיכה לברכה אחרת יכול לאמרה ללא ברכה הסמוכה (מב) וי"א שיכול אף להסמיכה לברכה ראשונה (כגון שיברך על סוכריה, ימצצנה מעט ויציאה ויאמר תפלה"ד) (מג). והתזו"א והקה"י ז"ל אמרו תפילה"ד ללא שהסמיכה לברכה אחרת (מד).

בזמנינו שישנו מקום מסודר לכל אחד כדי לישון באוניה (הגרי"י גויכרט, ס' אשי ישראל פ"נ הערה י"ג) (מא) עיין ס' אשי ישראל פ"נ אות ט' ובפניה ט"ו וכ"ד (מב) שרי"ע ומשנ"ב שם (מג) לקט הקמח (החדש) ק"י סק"ב ואורח נאמן שם סק"ח ועיין אשי ישראל שם הערה י"ד (מד) אורחות רבינו ח"א עמר ס"א (מה) אהלך באמיתך פ"ט ו' (מו) קונטרס דבר הלכה ב' בשם הגר"ח קניבסקי (מו) אהלך באמיתך פ"ט י"ח וכן בס' אשי ישראל פ"נ הערה ל"ה בשם הגר"ח קניבסקי (מח) שם בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל וקונטרס תפלה"ד להגר"ש דבלצקי סעיף י'.

סימן ז'

למוד תורה בבין הזמנים

בעת כשיוצא מהמים כבבין הזמנים, אז הוא סימן שטהור, וא"ש המשל והדמיון תורה ומקוה אהודי, עכ"ד.

ב. הגר"א לאפיין זצ"ל המשיל על ימי בין הזמנים את המתני' בכלים דכל חיות הם אינם מקבלים טומאה חוץ מכלב הים מפני שכורח ליבשה. ופירש רבי אליהו זצ"ל שבזמנים רגילים אין כל חילוק בין כלב הים לשאר הכריות שבים, שכולם מצוים בים. אך בעת מצוק ופחד, כשקרקעית הים בוערת תחת רגליהם, מתחפרים כל חיות הים עמוק בים ורק כלב הים נמלט ובורח ליבשה, ומשוי"כ מקבל הוא טומאה. והנמשל ברור וד"ל.

ג. בס' משפט צדק (על תהילים, דף ר') כתב וז"ל: ראיתי כתוב הן אמת החיוב גדול לעסוק בתורה ובמצוות בכל הזמנים, אמנם החיוב ביותר גדול בזמנים שרוב העולם פגוע מעסק התורה, כמו בער"ש אחר חצות היום וערבי ימים טובים וחולו של מועד וכיוצא, שאז כל המלמדים פגועים ורוב בני אדם בטלים מעסק התורה וכו'. אז החיוב גדול ועצום לכל הירא וחרד לרבר ה' לחזק את עצמו לעורר את לבבו לעסוק בתורה ועבודה בעת ההיא יותר מעת זולתו, ושכרו כפול ומכופל מן השמים וכו', ובפרט כי אז המלאכים בטלים למעלה מפני שאין התעוררות כל

להלן מקצת דברי חיזוק בענין למוד תורה בימי החופשה מלוקט מסופרים וספרים:

א. כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב תס"ד) ששמע מבחור שבא לחזו"א זצ"ל להפרד לפני נסיעתו לביתו לחופשה "בין הזמנים", ואמר לו רבינו החזו"א שבבין הזמנים ודאי צריך לנוח להחליף כח ולא צריך ללמוד כמו בתוך ה"זמן", אך לכל הפחות חייב ללמוד כמו בעה"ב, וציטט לו החזו"א את דברי הרמב"ם בהלכות ת"ת (פ"א הי"ב) שכו' כיצד בעל אומנות ועוסק במלאכתו ג' שעות ביום ובתורה תשע, ומבואר שבעה"ב ע"פ תורה הוא שלומד תשע שעות ביום ושלש שעות עובד, ואמר החזו"א לבחור שלפ"ז ילמד בבין הזמנים תשע שעות. ונבהל החזו"א כששמע מהבחור שגם בתוך ה"זמן" מסופק אם לומד תשע שעות ביום!.

ומרגלא בפומי דברי הגמ' בכרכות (ט"ז א') שדברי תורה כנחל שמעלה את האדם מטומאה לטהרה אף דברי תורה כן, וביארתי לפי דברי הכס"מ (פ"ו מאבות. הטומאה) שטמא הטובל כשעולה מהמקוה נטהר אבל לא כשהוא בתוך המים, והרמז לתורה הוא כך, דכל זמן שהוא בתוך המים בתורה לא מורגש טהרתו, אבל כשלומד ומתנהג כדבעי גם

ודברו בלמוד, וכן קבעו שם סדר מיוחד ללימוד ספר "קצות החושן".

ה. ואעתיק בזה שיחת מוסר והתעוררות שנשא הגאון רבי אפרים ברודיאנסקי זצ"ל (בנין אפרים עמוד רס"ג): נדבר קצת משהו על מה שקוראים "בין הזמנים" לכל דבר יש רקע בתולדותיו איך שזה נהיה. שמעתי מהגה"צ רבי אייזיק שר זצ"ל, הוא הראה בספר "חסד לאברהם" פרוש לשמונה פרקים להרמב"ם מאבי השל"ה הק', שבהקדמת "חסד לאברהם" מזכיר מה היה בזמנו "בין הזמנים" ולמה הוקדש "בין הזמנים". הוא אומר שהוא עשה פירוש לשמונה פרקים להרמב"ם, כיון שהוא קשה וצריך יסודות וספרים אחרים להבנת דבריו, והבחורים - אומר אבי השל"ה - עמלים ללמוד שמונה פרקים ולכך עשה פרוש והקדמה לחסוך להם את הקושי שבלמוד הזה, ואצטט מלשונו של אבי השל"ה: "לכן ראיתי כי טוב הוא לעשות באור ופרוש על הפרקים הנזכרים לתועלת הגברים שלטי הגבורים כת הבחורים [כך הוא מכנה את הבחורים] אשר לא נסו ללכת בדרכי החקירה, כי תפארת בחורים כחם במשנה וגמרא פלפול וסברא, ולא בגדולות ובנפלאות וכו' וההצעות", ולכן לקח על עצמו לגשת אל המלאכה הזאת. ומוסיף החסד לאברהם ואומר כך שעייז יהיו השמונה פרקים בצרוף הקדמותיהם מובנים ושנונים כפי כל איש ואיש שאם ישאלנו אדם דבר מהם אל יגמגם ויאמר לו מיד". ומוסיף אבי השל"ה מתי הבחורים לומדים זאת?, כי מעתה לא יצטרך הבחור לשמוע

כך למטה, עכ"ל. וכי עייז בס' חסדי אבות (פ"ב מ"ו) וז"ל: וכזה יובן הפסוק בדברי הימים (א' י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. פרוש מתבוננים כל העתים של כל יום ויום לדעת מה יעשה ישראל בעת זו מעסק התורה, שהם שוקלים בפלס את העתים שיבינו, עת זה יש ביטול תורה ועת זה מתרשלים בה ועת זה מעט הלמוד, באופן דדייקי בעתים כדי שכל עת שיתברר אצלם התרשלות או עצלות בדברי תורה יהיו כולם גבורים לעסוק בתורה, עכ"ל.

ובס' בנין עולם (פט"ו) כתב דמעור טעם יש להשתדל בעתים הללו בלמוד התורה, והוא כדי לקיים את העולם, כמש"כ בס' נפש החיים (שער ד' פ"א) וזה לשונו: והאמת בלי שום ספק כלל שאם היה העולם כולו מקצה אל קצהו פנוי ח"ו אף רגע אחד ממש מהעסק והתבוננות שלנו בתורה, כרגע היו נחרבים כל העולמות, עליונים ותחתונים והיו לאפס ותהו חס ושלום, עכ"ל. ועוד טעם עפ"מ"ש בס' חסידים שמצוה שאין לה דורשים הרי היא כמת מצוה.

ד. בס' תורה יבקשו מפייהו (על הגר"ש שקאפ זצ"ל) מספר הגר"ח"פ שיינברג שליט"א: "נקלעתי פעם בשלהי קייטא לעיירת הנופש לונא, מקום בו היו נחים בימות הקיץ בני הישיבה דגורדנא וזכורני שהתפעלתי מאד מצורת המנוחה. נדמה היה שהעבירו את ביהמ"ד מגורדנא ליערות לונא. כך העבירו קבוצות קבוצות סביב לרכינו הגרש"ש ולחתנו רבי שרגא פיבל ולהמשגיח רב שלמה הרכבי זצ"ל

שגם אנו הכרנו אותם, אך לא הכרנו כמותו, שלהם זה לא פגע כלום. חייל בבית חולים אינו לוקח רפואה כמו שלוקח כל אחד, וכשהוא לוקח רפואה אינו משוחרר וחפשי מן המצוות, שם הוא גם חייל, הם היו חיילים בכל מקום. וגם באותו זמן, אלו שהתחזקו ב"בין הזמנים" וישבו ולמדו בישיבה היה להם סייעתא דשמיא ניכר וכולט, א. מצד שיש מדה מסוימת של סייעתא דשמיא, וכשיש פחות שמקבלים אז הם המועטים מקבלים את הסייעתא דשמיא, מה שניתן לכולם הם מקבלים יותר. ב. זהו הענין הגדול של כבוד התורה, עמלה של תורה, בזמן שמתרשלים.

יש בהקדמת הספר "זכרון יהונתן" [וילנא תרס"ה] להגאון רבי יהונתן אבעלמאנן זצ"ל שהיה מורה הוראה בביאליסטוק, והחזון איש בשביעית (סי' ג' אות י') מביאו בהערה גדולה וכותב עליו "שהעמיק מאד בהלכות אלו והרבה דברי תורה נתפרשו על ידו", ובניו כותבים בהקדמה לחלק א' שהוא היה לומד הרבה גם בעתות הפנויות דמפגרי בהו רבנן, או יוצאין לשות לשאוף רוח וביהמדר"ר התרוקן, הנה הבחור "הווילאנער" עוד לא שכת מעבודתו, ועדיין הוא עומד על משמרתו או מתהלך ומתרונון אחת הנה והנה בביהמ"ד, ספרים פתוחים סביב לו ועיניו כיונים מרחפות ומחפשות הנה והנה לדרוש ולתור בחכמה כמבקש אוצרות", וזה היה לו הסייעתא דשמיא לעלות ולהשאיר ספר שכזה מזמני דמפגרי רבנן. זוהי זכות מיוחדת

השמונה פרקים מפי רבו "בין הזמנים" כאשר עשה לפניו זה כמה שנים, כי עין בעין יראה שפרושי יספיק", עכ"ל. הנה לפנינו מבואר על מה הוקדש "בין הזמנים". היום נקבע בישיבות שעות קבועות ללמוד בספרי יראה, בזמניהם הקדישו את "בין הזמנים" ללמוד מוסר, ואז למדו הבחורים "שמונה פרקים לרמב"ם" והיה רב שהיה לומד איתם, וכיון שזה לימוד קשה ולכך עשה פרוש שהבחורים יוכלו ללמוד ב"בין הזמנים" שמונה פרקים. הנה לפנינו ידיעה חשובה על מה שהיה בזמן השלי"ה הקדוש ועוד לפניו מה היה "בין הזמנים". וכעת התווספו במשך הזמן עוד צרכים ל"בין הזמנים".

אחר המלחמה הראשונה, אני מספר מזמני שידוע לי, הימים האלו נוצלו טוב לשם הבראה, ושם נפגשו עם גדולים, ועשו שמוש תלמידי חכמים, עם הג"ר ברוך בער זצ"ל מקמניץ, הג"ר שמעון שקאפ זצ"ל, הג"ר חיים עוזר זצ"ל ועוד. וקבלו הרבה משמוש זה, וזה נוצל טוב, ויש שנצלו זאת לעריכת חדושי תורה שהם חדשו, ויש ללימוד בקיאות, ויש שנצלו ללמוד ולעיון פרטיים, מי שהיה צריך זאת. עד כדי כך שגדול אחד שזכינו להנות מאורו היה לו פעם יומיים, שחברו עליו ידידים שילך לנוח יומיים, ואמר אח"כ שכל חייו אינו יכול להתנקות מיומיים אלו כיון שנשאר לו משהו מאהבת נוחיות, בעלי בתישקייט. נראה מזה מהו בן תורה! נשאר לו כל ימיו וחיו משהו משני ימים "דצטשע", כך אמר על עצמו. ואף הוא העיד על רבותיו

ההתחזקות בזמני דמפגרי רבנן, וזהו ענין הגדול של "כבוד תורה".

"הנתיבות" בפירושו למגילת איכה מבאר פשט בפסוק וברש"י שם "טבעו בארץ שעריה" (איכה ב' ט') למה השערים ידי אויב לא שלטו בהם, מפני שהם נפתחו בזמן שהביאו את ארון הקודש, ובשביל מה שעשו כבוד לתורה זכו שידי אויב לא שלט בהם. וז"ל רש"י (שם) "מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר "שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ" יעו"ש. וממשיך הנתיבות ומעמיק פשט, שרואים מזה מה הוא בטול תורה, בטול תורה ולמוד תורה, זהו כבוד תורה, כמו שאמרו משמת ר"ע בטל כבוד התורה (סוטה מ"ט א') ופרש"י שם שהיה נותן "לבו לדרוש כל קוץ וקוץ של אות" טבעו בארץ שעריה שיכר בריחיה" כשהיו צריכים השערים לרדת, הבריחים עכבו ונשכרו כדי שינצלו השערים, אבל "מלכה ושריה בגוים", למה? כיון ש"אין תורה" מפני שבטלו מתורה. השערים נצלו מפני שכבודו תורה, ומלכה ושריה בגוים ח"ו משום שאין תורה. רואים מזה מהו "כבוד תורה", וזהו זכות גדולה להנצל מכל מקרים חס וחלילה. אלו שתי הבחינות א. סיעתא דשמיא לקבל זכות מיוחדת לקבל על זה שהעולם קיים מאלה שלומדים. ב. ההתחזקות בתורה בזמן שיש בו רפיון ח"ו, וזהו סגולה מיוחדת לעשות "שטייגין" באופן גדול, ולהנצל מכל מקרים, וזהו זכות לעצמו וזכות לרבים. [הדברים נאמרו בפתיחה לשיעור בישיבת בין הזמנים בישיבת קול תורה].

ו. שבת קי"ט ע"ב, ואמר רבה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה וכו'. וכי מהרש"א בחדו"א שם וז"ל: והנה רוב עונות וכמעט כולם הם בדור הזה בעוה"ר וכו' ובטול תינוקות של בית רבן הוא מצוי בכל קהילה, גם הבחורים מבטלין רוב הימים ב"בין הזמנים" והולכים ברחובות בבטולים וטיולים וכו'. ויש לכל ירא ה' וחרד לשום לבו לכל זאת, ומי שבידו למחות ימחה ויוכיח זה את זה על כל זאת, והיה ראוי להאריך בכל זה אך אמרתי לי אולי לא היה משגיח בדבר, וכבר אחז"ל בכל כיוצא בזה מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, עכ"ל.

ז. "ישיבת בין הזמנים" הראשונה בארץ ישראל התקיימה בתל אביב בשנת תשל"ג והוקמה ע"י מספר בחורי ישיבות בני תורה, ביניהם מר"ח שליט"א, ומאז משגשג המפעל הישיבתי הקדוש הלזה בכל אתר ואתר. ובמסגרת זו חולקה שיחתו של מרן ה"ברכת שמואל" וצ"ל שנאמרה בישיבת קמניץ והודפסה במכתב עת "אל המבקש" תרצ"ט, ונביאה ככתבה וכלשונה:

א. קשה להגיד מוסר לבני הישיבה אשר תקראם תורה"ק "מבקשי ה'", כמ"ש והי' כל מבקש ד' ויצא אל אוהל מועד, וא"כ צריכין להתבונן לפני מי עומדים ואל מי מדברים, ומצינו שמשו רבנו בקש שבלי ד"א של הלכה לא יהיו תחת עול הגלות, אבל הקב"ה כעס על זה רק שיהיו כולם בתוך המחתה, וצוה להחזיר האוהל מועד אל תוך המחתה, ומטעם זה גם בני הישיבה כאבלים, כענין שנאמר עמו אנכי

רוצה ירצה גם הוא, ומה שהתורה תשנא ישנא גם הוא, כמ"ש משנאיך ד' אשנא תכלית שנאה שנאתים, וכשלוּמדים תורה עם יראה משיגים לב חכם, שכל מהותו ומציאותו נעשים תוריים.

ה. ונדבר כעת מה רוצה התורה מאתנו. התורה אומרת שכל בן ישראל יאמין בבורא העולם. התפץ חיים זצ"ל אמר אל איש זקן, הן אמנם מאמינים, אבל לא די בזה, צריכין להאמין באמונה שלמה, באמונה השלמה והגמורה, כל בן ישראל יודע שצריכים להיות חרדים, אבל איני יודע אם יודעים כראוי ונכון מה זאת חרדים.

ו. הוזהרנו בתוה"ק מכל משמר נצור לכך, מכל משמר היותר מעולה שישינה רק באפשרות, המשיגים אנו זה? הלא התוה"ק אומרת ושמרתם, כמה שמירה צריך? אסור לעזוב הלב הפקר. הכתוב אומר ושמרתם את דברי אלה על לבבכם, וכתב הסמ"ג אזהרה להיות שקוע ועסוק בתוה"ק, והמכוון שמעת לעת שלם צריך בן ישיבה לשמור עצמו, ואופן השמירה נקח לנו לצורך הצדיק שהי' לנו הח"ת זצ"ל או הרבי זצ"ל, כל פעולה צריכה שמירה, ואין לומר מה צורך לנו בשמירה עוד הלא יושבים בישיבה ולומדים. לא היא, ענין השמירה המוטל עלינו צריך להיות כמו במלחמה שגדולי המלוכה יושבים כסדר בלי הפסק וחושבים ומתבוננים ומתיישבים איך לעשות ולאן לפנות, וזה עיקר המלחמה, ואם יניחו מחשבתם רגע אחת יכולים ליפול שדודים מנוצחים. התורה צוה אותנו "ושמרתם" המכוון שכסדר בלי הפסק כל שהוא

בצרה, גם השכינה בגלות ולא רצה הקב"ה שבני ישיבה יעמדו למעלה מחוץ מקרי כלל ישראל, ומפני זה מוכרחים גם בני הישיבה לסכול, אף שמן הראוי הי' שלא יהיו תחת עול הגלות.

ב. משה רבינו ראה שאינו יכול לפעול זה, בני הישיבות מוכרחים להיות שוה בצרות הכלל, גם השכינה צריכה לסכול, אמר רבש"ע איני יכול לפעול הכל, מבקש אני ממך לכה"פ "אף חובב עמים כל קדושיו בידך והם תכו לרגליך ישא מדברותיך" אלו ת"ת שמכתתים רגליהם והולכים מעיר לעיר ללמוד תורה, לכה"פ תשמרם שמירה מיוחדת, זה לא אפשר שכלל ישראל יהי' שחורים והם יזרחו, אבל מ"מ כל קדושיו בידך, וא"כ מאחר שזהו ענין בני ישיבה עד כמה צריכין להזהר כשנגשים לדבר עם מבקשי ד'.

ג. אבל צריך בן ישיבה לדעת מהו מבקשי ד', כמו שצריך הנוסע לישיבה לדעת מהו ישיבה, דאיל"ה הלא אינו יודע להיכן נוסע, כמו כן עליו לדעת מהו בן ישיבה.

ד. הבוי"ת נתן לנו ישיבה קבוץ של בני תורה בכדי שלא יהי' כל אחד ביחידות, כמ"ש חרב אל הבדים אלו העוסקים בד כבוד ולא עוד אלא שמתפשטים, והישיבה היא היוצרת יראה ותורה, אם אין יראה אין חכמה, דבר אחד הם, כמו שנוסע לקנות דרך התורה בלמוד, כך עליו לבקש ולקבל מהם דרך ביראת שמים, עליו לדעת שבקחתו תורה בלא י"ש ידע שאין לו לב חכם. מהו לב חכם? שיתאחד עם התורה, כמ"ש בכל לבבך, ופירש"י שלא יהא לבבך חולק על המקום, להגיע לידי מצב שמה שהתורה

ישיבה צריך לדעת היטב איזה מין מזיק סוכבו, חמורה ע"ז שכל הכופר בה כאלו מודה בכל התורה, הכינו עד כמה, ומינות חמור הרבה והכופר במינות והוא משליכו הלאה הרי הוא מודה בקום ועשה בכל התורה כולה, ועי"ז יעלה מעלה מעלה עד שנקרא "ישא מדברותיך" היום לומדים מוסר ובזמנינו גם מי שלא למד מוסר ברח מן המינות כמפני הכבשן.

ט. היצר אינו בא בבית אחת רק לאט לאט, כשאחד מתחסד קורא קנאי הוא רק מקיל בדבר קטן מתחלה, המבין רואה שמסוככים אנו באפיקורסות, וא"כ צריכין שמירה מאד. אחז"ל מדוע לא הגינה תורתו של אחר. מפני שספרי מינים נשמטים מבגדו. וקשה, מדוע מזה גופא לא הצילתו תורתו. אלא תורה כזו אינה תורה, כשלומדים כל היום בישיבה ולערב עושה הלכ הפקר אין תורתו ג"כ כלום, ואדרבה, עוד יותר גרוע, כמ"ש לא זכה נעשית לו סם המות. האם אפשר להיות בן ישיבה בלא ידיעה זו?

י. שמעתי מבחור פשוט בביאליסטאק שעכשיו תקפו עלינו צרות כפרעה בשעתו וצריכין למשרע"ה שיצילנו, בלי תורה וי"ש מה יש לנו. הכלל ישראל נשבר מאד מהם, מאויבי ד' מבני השכלה ואין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של י"ש בלבד, בני ישיבה סובלים, וצריכים הם לסבול עם הכלל. החפץ חיים נפטר, על כל בן ישיבה ללכת בשתורים. איזה בן ישיבה הוא אם אינו מרגיש. אמרו עליו על ר"י ב"ר עילאי שהיו ששה מתכסין בטלית אחת, כן צריכין להתחזק שיהי כן גם עכשיו.

צריכין לחשוב, ואני אומר לכם שצריכים לחשוב עוד יותר ממה שחושבין במלחמה, שבעים שנה יחשוב בלי כל הסת הדעת. ולכאורה הלא כבר חשבו והתבוננו?, לא כן הדבר ואספר לכם הלכה למעשה:

ז. לפני איזה זמן הי' בחור תומך תורה במדה נפרזה מאד, כל הישיבות הי' מחזיק בסכומים עצומים, ושדכתיו עם איש בעל הבית חרד, וכששמע רבי זצ"ל כעס עלי. ולא הבנתי מדוע אין זה שרוך הגון, הלא צדקותיו נוראות ופעולותיו כבירות מאד. אך אמר רבי זצ"ל מה בכך שיש לו מצוות, וכי יוצאים כבר בזה? צריכין לדעת אם הוא כזה שיעמוד כל ימיו כל חייו, מי שחי שבעים שנה ולא התעלם אף פעם אחת, עמד על המשמר בכל פעולה ופעולה שלו, זהו צדיק. החפץ חיים זצ"ל כל העולם כולו לא מצאו "כל שהוא" עוולה עליו אפילו גוים, כל ימיו, וא"כ למדנו מזה כמה צריכין לחשוב.

ח. בצאת בן תורה מהישיבה פוגשו היצר, והוא מחזר על בן ישיבה יותר מאשר לשאר בני אדם, וא"כ כמה שמירה צריכין, וגם מחז"ל רואים שכ"כ קשה עד שד' לא יעזבונו בידו כ"כ צריכין שמירה. אחז"ל יוסף קטן שבשבטים וכו' נצייר נא מה נשיב כשישאלו לנו ב"ד של מעלה מדוע הפקרת האמונה? "הטראנטע" עניני עוה"ז, על זה מוסרים נפשם ובוזה שכתוב מכל משמר נצור לבך, זה עוזבים הפקר. בעל יראת שמים צריך לשמור לבו לברות מן הרע כמפני האש, וכמו שעשה אבי ז"ל כשנכנס פעם אחת מיסיאנער לכיתו בקש לשפוך גרף של שופכים על פניו. כל בן

יא. שמעתי שיש בני ישיבה אשר קוראים דברי חפשים. נצייר נא שהולך חזיר וזב ממנו שמנוניתו, האפשר להביט איך שילך ישראל ויקבץ, ועוד ישק לו? מכל משמר נצור לבך, איך אפשר להניח הלב הפקר, איזה בן ישיבה הוא? האוהב את הכל הפוך משה"כ משנאיך ד' אשנא, הלא אויבי אמונות ד' האינם המה היטלער ממש, הרוצה לעקור אמונת ד' גרוע עוד מהרוצה להרוג. אם אמר יאמר עבד לרבו כל אשר תאמר אלי אעשה חוץ מדבר אחד, אפיקורסות הוא. המנהלים בעת כזאת מוסרים נפש ויש להם הרשות להגיד איך שצריך בן ישיבה להיות.

יב. על כן אני מזהיר שכל בן ישיבה צריך להתחזק לבא לתפלת הישיבה, ללמוד מוסר, ראשית כל שהיא ראשית חכמה, וכל אחד ישמור את חברו, וצריך להשתוקק ולהתאוות שהתורה והיראה יתקיימו, וכל אחד צריך להתפלל שתאכל אש כל אויבי ד', וההשכלה החפשית תכלה, יתבעו מכל בן ישיבה בעד כל העולם מדוע אין שם שמים מתאהב על ידו, צריך לשמור הלב בלי הפסק כל ימי חייו, ולא די בזו בלבד שנמצאים בישיבה. אם אתה שומר את נרי אני שומר נרך, זהו כל החומה של ישראל. הש"י יושיעכם, עכ"ל.

ח. למשתתפי "ישיבת בין הזמנים" זו בתל אביב נשלחו מכתביהם של רבנו בעל ה"קהילות יעקב והגאון רבי משה חברוני זצ"ל ראש ישיבת חברון. הגרי"י קניבסקי זצ"ל כתב כך:

בעה"י

ידועים דברי הגר"א ז"ל שכל תיבה ותיבה של ד"ת הוא מצות עשה בפנ"ע ויכול לזכות ביום אחד אלפים ורכבות מ"ע, ולעומת זה המבטל יום אחד כבר ביטל אלפי מצוות, שכל מצוה של למוד תורה שקולה כנגד כל המצוות כדאיתא בירושלמי. וזכות גדולה מאד עלתה בידי המארגנים לארגן בני הישיבות בכין הזמנים ללמוד תורה"ק וברוכים יהיו כל המשתתפים בקבוץ ת"ח הזה, ובודאי בזכות זה יזכו לסייעתא דשמיא גדולה להצלחה עצומה בתורה ויראת ה' טהורה ולעלות במעלות הקודש.

הכו"ח למען התורה ולומדיה

יעקב ישראל קניבסקי

הגר"מ חברוני זצ"ל כתב כך:

בס"ד

לכבוד אוהבי ד' בני תורה בני הישיבה"ק ד' עליכם יתיו.

שמחתי מאד שהעיר ה' את לבכם הטהור לקיים אז נדברו יראי השם לבטל את המנהג הרע של דורות אלו. מה שנקרא "בין הזמנים", לבטל מן התורה שאין שום היתר לזה. וכבר אמרו חז"ל העושה תורתו עתים הרי זה מפר ברית, והיינו שעושה זמנים לתורה זמן כן וזמן לא, וזה הפרת ברית שהברית הוא תמידי בלי הפסק והרי התורה היא חיינו, וכי שייך הפסק בחיים? ואם כי מותר וצריך לעשות דברים הכרחיים, אבל אם עושים לשם שמים מעשים אלו ג"כ תורה היא. כמו שמעשי אבות היו דנעשו תורה כן גם כל אחד ואחד כל מעשה בספר זכרון וכו',

יקרים חזקו ואמצו לעשות סדרים גם בזמן הנקרא "בין הזמנים" לחדוות ה' שאין לתאר שמחת השכינה בנדבר זה של יראי ה', ובזכות זה תזכו לחזות בנועם ד'.

המתאבק בעפר רגלי תלמידי חכמים
משה חברוני

ט. סח הגאון רבי שלום שברון זצ"ל:
במהלך נסיעותי בצפון, במטרה לשאת דברי התעוררות וחזק, פגשתי בחורי ישיבות שהגיעו למקום. שאלתם למעשיהם כאן, והם השיבו שנוסעים הם לקברי צדיקים בגליל ובצפון. ואני אינני מבין. הלא כשאנו היינו צעירים "בין הזמנים" לא נועד לנסיעות לקברי צדיקים. "בין הזמנים" נועד לשנן ולחזור שוב ושוב על המסכת שלמדנו "בזמן"....!

ואמרו חז"ל שהקב"ה אומר ואלהיו הנביא כותב. והיינו שמעשה אבות שנעשה תורה ניתנה לנו ומעשה כל איש ואיש הקב"ה אומר ואלהיו הנביא כותב שנכתב בכתב בשמים, שתורה זו בשמים נשארה.

ולכן אם עושים רק מההכרח לכבוד החג וכדו' אז כיון שהרי מעשים אלו ג"כ תורה וממילא אין הפסק כלל, אבל מה שעושים שלא בהכרח גמור הוי ביטול תורה. וכמו שאמרו חז"ל שהעושה תורה עיתים והיינו "בין הזמנים", ב"זמן" לומדים "ובבין הזמנים" לא לומדים זהו הפרת ברית של הקב"ה. והרי "אם לא בריתי... חוקות שמים וארץ לא שמת", דבקיום הברית הוי קיום העולם וכל אחד ואחד שאינו עושה תורתו עתים אלא תמידי זכותו גדולה מאד מאד, שזכה שהוא הוא מקיים העולם. על כן אחים

סימן ח'

ברין חיוב לבישת ציצית בימי שרב

(מאמר זה אינו להלכה למעשה אלא להעיר דעת הלומדים בלבד)

שיש לו בגד אשר לו ארבע כנפות ואם אין לו בגד כזה אינו חייב לקנותו, מ"מ ארז"ל כי ענוש יענוש לעתות בצרה על דבר אשר לא חמד בלבבו יופי המצוה ושכרה לבעבור סבב פני דבר חיובה עליו ולקחת לו בגד שיש לו ד' כנפות לעשות בו ציצית על כנפיו. עכ"ל. וחז"ל דס"ל דנענשין ע"ז גם באופן שלא לבש ד' כנפות ולא רק באופן שעיגל הד"כ.

ובתוס' (ל"ב ע"ב) כ' דדוקא בימיהם שהיו מלבושיהם כך בארבע כנפות היו נענשים מי שלא היה להם ציצית כדמוכח (במנחות מ"א ע"א) גבי א"ל מלאכא לרב קטינא וכו', אבל השתא שאין העולם רגילים במלבושים כאלו אין צריך לקנות. אך טוב לקנות טלית ולברך עליו בכל יום כדאמר בסוף פ"ק דסוטה (דף י"ד ע"א) וכי לאכול מפריה היה רוצה משה אלא אמר משה מצוה שאוכל לקיים תתקיים על ידי, עכ"ל. וכ"כ בב"י סי' כ"ד בשם תוס' שאנץ. וע"ע בתוס' פסחים (ק"ג ע"ב).

וברמב"ם (ציצית פ"ג הי"א) כתב: אע"פ שאין אדם מחויב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית, אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחויבת בציצית כדי

בתוס' נדה ס"א ב' כתיב דלית חיוב לבישת ציצית אם אינו נהנה מלבישתו, ושמעתי מגאון אחד זצ"ל דלפי"ז הלובשים ציצית ומתענים ומצטערים בלבישתם, כגון כשהשמש קופחת וחס טובא, דאינו חייב ללבוש ציצית. ואף דאמרו דבעידנא דריתחא קפיד קוב"ה על מי שאינו לובש ציצית (מנחות מ"א א') הא כתבו התוס' (ערכין ב' ב') דהוא להמעגל ד' כנפות ופותר את הבגד מציצת. אולם אפשר ומאחר וכיום נהגו העולם לילך עם חוטי הציצית כחורן כמש"כ המשנ"ב, אזי חשיב כבגד, ואף אם לא נהנה מלבישתו חייב בציצית משום דלגביו הוי חלק מבגדיו. וכ"ש להנהיגם לילך עם בגד ד' כנפות מחוץ לחולצתם דודאי דחשוב כחלק ממלבושיהם. אך ההולכים עם חליפות ארוכות במשך היום כולו וכדו', שציציותיהם מוסתרות, או בני עדות המזרח הנוהגים להסתיר פתילי הציצית ע"פ הקבלה, פטורים מציצית כנ"ל, עכ"ד.

אמנם מצינו בשערי תשובה (ש"ג כ"ב) וז"ל: ועל מצות ציצית ארז"ל בספרי שהציצית מוספת קדושה, שנאמר (במדבר טו, מ) למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלקיכם. ואע"פ כי אין מצות ציצית זולתי על מי

כשמצטער מלבישת הציצית יהא פטור מלבישתה, וכ' דצ"ל שקיום המצוה חשיב כהנאה ואחשביה. וכן בשו"ת אז נדברו (ח"ב נ"ה) כתב שהמשחק במשחקי ספורט וכיוצא"ב ופושט הציצית משום שמפריע לו למשחקו הרי הוא מבזה הית"ש, עיי"ש. אולם כשדנתי בקרקע קמיה מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א בהאי ענינא אמר הגרי"ש דבציצית בעינן הנאת לבישה, והנאת מצוה לא מהגי לזה משום שהנאת הלבישה היא חלק ממצות ציצית וכשמצטער מלבישת הציצית אכן פטור מלבישתה.

ומו"ח שיחי' הראני את דברי הב"י ס"ס " שכתב שלא מטילין ציצית בכגדים מסוימים שאינם משמשים לקור ולחום ול"ח ככסות וגם בזמנים שמתממים ומקררים מ"מ אי"ז שמוש הבגד הרגיל. אולם הרמ"א בדרכי משה שם פליג עליה וס"ל דגם בגדים שאינם משמשים לקור וחום חייבים בציצית. ולכאור' נחלקו בהנ"ל. ועיין עוד בב"י סי' ח' ד"ה בדרך העטיפה.

וכששטחתי את גליונות הספר קמיה מורי הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר הגר"ח שגם לדעתו אכן צריכים הנאת לבישה מהציצית, וכן מוכח ממנהג החזו"א דצ"ל שהורה שלא לילך בקיץ בציצית מצמר, למרות שלדעת חלק מהראשונים דוקא ציצית זו חייבת מדאורייתא בד' כנפות. וכנראה דס"ל דכשמתענה מלבישתו אזי חסר בהנאת הבגד ומשו"כ אי"ז בגד הראוי לציצית, ואכן מן הראוי לפרסם סימן זה, אך יש להדגיש שהדברים אינם מוסכמים ולא בכל עת שרב אכן פטור מדינא מלבישת הציצית.

שיקיים מצוה זו, עכ"ל. ואפשר דה"ה אדם שלא נהנה מן הציצית עדיף שילך למקום צינה, כגון שישב בחדר ממוזג וכדו', ויקיים עי"כ מצות ציצית.

ובעת חיה י"ל שו"ת מנחת שלמה ח"ב, ושם (עמ' י"ט, סימן ד') נקט הגרש"ז אורבך דצ"ל שודאי שגם בקיץ ציצית נחשבת לבגד וא"צ הנאה, יעוי"ש. והגר"ח פ' שיינברג שליט"א כתב בהאי ענינא (קובץ "העמק" קרית ספר כסלו תשנ"ט) וז"ל: עיין בערוך לנר בנדה ס"א ע"ב, ואף לדעת התוס' שחייבים בציצית רק כאשר יש הנאת לבישה נראה דאין הכוונה שצריכים בפועל להנות מן המלבוש הנאת חמום, אלא כל שהלבישה של הבגד היא לבישה שיש בה הנאת מלבוש שאינו הולך ערום אלא לבוש בבגד, חשיב שפיר הנאת מלבוש ואף ביום חם שמצער לו הבגד ואין לו ממנו הנאת חום, מ"מ הנאת לבישה יש לו מן הבגד שאינו ערום, וזה המחייב בציצית, עכ"ל. וחושבני שדבריו אינם מחוורים כ"כ, שהרי בגד הציצית לא נעשה כלל לשם הנאת לבישה, שהרי אינו משמש לכסוי גופו והינו מכוסה בחולצה ואינו נראה כלל, ובכה"ג מי יימר דחשיב הנאת לבישה בזה שאינו ערום, וצ"ת. אולם באגרות משה (או"ח ח"ג א') כתב דפשיטא שמותר לילך ברה"ר בשבת עם ט"ק כשחם, דמ"מ הוא בגד. וחזינן דלא חילק באופני לבישת הציצית. נולכאור' ל"ש כלל להכא, דהא התם מיירי לענין הוצאה בשבת ומאחר דנקרא מלבוש, ל"ח הוצאה אע"פ שכעת אין צריך לו כלל - הערת אמו"ר שליט"א] וכן בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א י"ח) התקשה בזה דלכאור' בימות החמה

סימן ט'

גלוי זרועות בימים חמים

שבחו של אדם להיות יושב ערום וכו',
 אע"פ שאמרו כשברא הקב"ה את האדם
 לא בראו ערום שנאמר (איוב ל"ח)
 "בשומי ענן לבושו וערפל חתולתו" ענן
 לבושו זה השפיר וערפל חתולתו זה
 השליא, עכ"ל. חזינן מדברי התוספתא
 דאיכא שבח שלא לילך ערומים משום
 שכן בראנו יצרנו, ואינו משום שכן
 המנהג לילך, אזי לא אזלינן בתר מנהגא
 דעלמא דהוי חוסר צניעות. וכ"נ בפשטות
 מדברי החזו"א, וז"ל (קובץ אגרות, תורה
 ד'): ושתהיה הנטילה למעלה מקשרי
 אצבעותיו וכו' ולמעלה מפרק הזרוע של
 יד בכלל מקום מכוסה, אף שרבו מגולי
 כל היד בטלה דעתם, עכ"ל. ונראה כוונתו
 דבטלה דעתם משום דעושים נגד ההלכה.
 דהרי במקום שכן הדרך וההלכה חזי
 בפוסקים דלא חשיב כמקום מגולה, וכמו
 שכתבו הבן איש חי וע"פ (כשו"ת אור
 לציון וכדעת הגרש"ז אוירבך זצ"ל) דא"צ
 ליטול הידים כשנגע במקום תפילין שהוא
 למעלה מן המרפק, ועיין בזה בס' משנת
 תפילין (עמר' כ"ד ובנספחים). אולם א"נ
 דכוונתו כמש"כ א"כ לשונו ד"בטלה
 דעתם" צריכה תלמוד, דהיה לו לומר
 דהדבר אסור מדינא ומאי ס"ד דתליא
 בדעתם, אלא דס"ל דכסוי גופו תליא
 במנהגא דעלמא אך לא מתחשבים בדעת

שאלה: האם מותר מדינא ללכת בגלוי
 זרועות בשעות החום. (וע"פ
 מנהג בני התורה ודאי דיש להחמיר בזה).
 תשובה: כתב המשנ"ב (אור"ח ב' סק"א)
 וז"ל: והאדם צריך להתנהג
 בצניעות ובושה לפני הקב"ה ואפילו
 כשהוא לילה וכחדרי חדרים, הלא מלא כל
 הארץ כבודו וחשיכה כאורה לפניו יתברך.
 וכן צריך ליזהר תמיד מחמת טעם זה שלא
 במקום הכרח מלגלות מבשרו, ואפילו
 מעט, כל מה שדרכו להיות מכוסה בבגדים
 לעולם, אבל רשאי לגלות ידו עד הקובד"ר
 (מרפק) וצוארו עד החזה. ע"כ האנפילאות
 (גרבים) יראה ללבשם או לפושטם ג"כ
 תחת הסדין שלא לגלות רגליו שדרכן
 להיות מכוסות לעולם במדינות אלו שאין
 הולכין יתף אפילו בקיץ וכן כל כיוצ"ב,
 אם לא שא"א בענין אחר. וכן בבית
 המרחץ שדרכם של בני אדם לילך שם
 ערומים וא"א בענין אחר אין בזה משום
 פריצות, וכן כשרוחץ בנהר הדין כן, רק
 יזהר לפשוט וללבוש סמוך לנהר כל מה
 שאפשר בכדי שלא ילך בגלוי הגוף שלא
 לצורך, עכ"ל. ויל"ע אי שרי לגלות
 החלקים מבשרו שאיכא רגילות בגילויים.
 והנה בתוספתא פ"ב דברכות (הביאו
 אר"ח סי' ב') כתיב: שאמרו אין

לבישתם אינם משגיחים בזה, וביחוד החכמים השוקדים על הלימוד זה דרכם מחמת טרדתם על תלמודם אין לבם פונה על עסק מלבושיהם שיהיו מצומצמין על הכשר וסגורים כראוי (ע"ד שמצינו בתלמוד (עירובין נ"ד ב') בר"א בן פדת שהיה שונה בשוק העליון וטליתו נפלה ממנו והוא לא ידע, לקיים מש"כ באהבה תשגה תמיד. אמנם עכשיו שאין למדין לש"ש, חזרו גסי הרוח ובעלי יוהרא להתייהר בטלית זו של ת"ח ברמות רוחא יתירא דנקטי, לרמות העולם כאילו נתפשטו מכותנת החומר, ולא ישיגם חוש ההרגש הבטל לשעתו מחמת תגבורת העיון הנמרץ כידוע ממעשיהם) באלו יש להסתפק קצת. ונראה שהכל לפי מה שהוא אדם, ואיך הוא הרגלו בלבישת בגדיו, אם מקפיד על פתיחת החוזה אם לאו. אמנם כגון אנו בני מדינת אשכנז שבגדינו סתומים גם מלמעלה ומקפידים מאד לכסות החוזה, לא עדיף משאר מקומות מכוסים דשכיחי בהו מלמולי זיעה. איכרא בזרוע עד המרפק נראה דלדידן נמי ליכא קפידא בהא, ולית דחש לה, אע"פ שבתי יד שבכותנותיו ג"כ מצומצמים ומכוונים מאד לסגרן כל היום, אעפ"כ אין שם זיעה מצויה וכו', עכ"ל. ונראה ממשמעות דבריו דכל ענין הצניעות באיש הוא ע"פ דרך העולם דאי"ז שבח לילך שלא ע"פ הרגילות, ודלא כדברי החזו"א.

וכ"כ בשו"ת אגרות משה (י"ד מ"ז ג') וז"ל: משום שענין אופן לבישת הבגדים שיהיו כך וכך הוא רק קפידת

מגולי היד, ואפשר משום שאינם מייצגים את מנהג החרדים לדבר ה' באמת, וצ"ע. ושמעתי מגאון אחד שליט"א דאולי אפ"ל בסברת דברי החזו"א דכמו דבאשה מצינו ב' עיני צניעות, ענין המלבושים על חלקי הגוף שבהם חיישינן להרהור, וישנו ענין המלבושים על חלקי הגוף שבהם אזלינן בתר מנהג עלמא, וחובת כיסוי ענין א' הוא משום שבהם יש חשש הרהור, משום שבהם חלקי הגוף הפנימיים יותר. ומשא"כ בחלקי הגוף החיצוניים שאין בהם חשש הרהור. כך ה"ה באיש דאת חלקי הגוף הפנימיים צריך לכסות בכל גווני ולא תליא במנהג העולם. והגר"ח קניבסקי כ' לי ע"ד החזו"א בזה"ל: כיון שעושין שלא כדין בטלה דעתן, עכ"ל.

אמנם מדברי היעב"ץ במור וקציעה (סצ"ב) משמע בפירוש דס"ל דתליא במנהג העולם, וז"ל: ובצוארו עד החוזה (טור). נראה שאין זה אמור אלא לבני אותן מדינות שהולכין גלויי זרוע וחזה, שאין בתי יד וצואר שבכתנותם מצומצמין על כשרם, אלא הם פתוחים תמיד שהאזיר שולט בהם גם באותם מקומות כשאר אבריהם הנגלים שאין זיעה מצויה שם, וכדרך בני פולין. ובני תורכיה יותר נהוגים בכך בענין מלבושם, שמפני חמימות אויר ארצם אינן יכולין לסבול הדוק המלבושים בצוארם וזרועותיהם דלדידיהו ודאי הו"ל ידים ופנים. משא"כ בני פולין שאין אויר מקומם גורם להם זה, כי אדרכה ראויים יותר להקפיד על כיסוי חזיהם, בפרטות להיות אויר אקלים המדינה קר ביותר, אלא רק מחמת מיעוט קפידתם במנהג

שצריך ללבוש כהמדה שהולך לפני מלכים ולפני אנשים שאינם מכיריו אף שגם בחדרו הוא לפני מלך מלכי המלכים, מ"מ גדר זה הוא רק בעת התפילה כדאיתא בס' צ"א ה', וע"ש במג"א סק"ה, ושם הוא גם חיוב לכתחילה אף שאינו מעכב את התפילה כדאיתא ברמב"ם (פ"ה מתפילה), והכא הוא המדה כשיושב בחדרו לפני אנשים שאין עליו לכבדם אבל אינו רוצה להתבזות לפניהם. ואם יש לו צער שחם לו ביותר או מצד אחר רשאי לילך, וליכא בזה אף משום מדת חסידות דבאופן זה שהוא צער הרי הדרך הוא כן לישוב גם בפני אנשים היודעים מצערו והשי"ת הא יודע צערו, אבל בגילוי ערוה אסור, דהא אף כשהולך לרחוץ בנהר טוב לשחות או לכסות באופן שלא יגע בידיו כשהוא כלפי העם כדאיתא בשבת (מ"א). ובחדרו אף שליכא אנשים צריך לכסות כמו לילך בכגד שמכסה, ויש בזה גם איסור משום שלא יוכל להרהר בדברי תורה, ואם הוא לרפואה גם זה מותר. ואף יחף שלמדת חסידות אין לילך יחף כלל כדאיתא ברמ"א (ס"ס ב') איתא בס' צ"ב שבמקום שעומדים לפני הגדולים יחף רשאי אף בתפילה. סוף דבר הא דבס' ב' הוא רק מדת חסידות ולא ענין איסור, ובמקום צער ליכא אף מדת חסידות, והשיעור הוא באופן שהוא בזיון לפני אנשים כל מקום לפי מנהגו, ובס' צ"א הוא חיוב בעת התפלה והמדה הוא כמו לפני גדולים, ובשעת הדחק מותר להתפלל כי אינו מעכב, עכ"ל.

ובבית ברוך (להגר"ב זילבר שליט"א, כלל א') כתב: אבל מה שראיתי

האינשי בעלמא וכדחזינן שיש כמה שינויים בין מקום למקום ובין זמן לזמן באופן הבגדים שלכן לבד האינשי ליכא שום קפידא בלבישת בגדים, אבל בהא שמכסין עכ"פ את הגוף אף שלא בשביל קור וחום איכא הוכחה שחושבין זה לגנאי שיהיה בשרו מגולה, שלכן הוא גנאי לעמוד כן בלא כסוי אף שליכא אינשי, מצד כבוד ה'. אבל א"כ הוא רק כשהאינשי מגנין זה גם למי שיושב כן בביתו בשעות היום שצריך להיות לבוש אף בביתו דהוא בזמן שאפשר שיכואו אצלו אינשי, אבל אם אין חושבין זה לגנאי ויכול להיות כן בביתו ללא עיטוף כלל על מקומות אלו, דיש חילוק גדול לאינשי בין כשיושב בביתו אף בזמן שנכנסין אצלו ובין כשהולך בשוק או לבתי אחרים לא רק באופן הבגדים אלא גם במקומות הגוף, עכ"ד. ובחיר"ד (ג' ס"ח אות ד') כתב בזה דברים מפורשים יותר, וז"ל: הנה ענין צניעות באנשים לילך מלובשים כל הגוף אינו מאיסורים אלא מעלה וזהירות להיות מלובש גם בסתר מטעם שויתי ה' לנגדי, ואף בבית הכסא לא יגלה עד שישב. ומטעם זה שהיה דרכם לשכב ערום בעת השינה והיו מכסים עצמם בסדין היה צריך מצד מעלה זו שיפשוט חלוקו תחת הסדין כדאיתא באו"ח (רל"ט ב') וללבוש החלוק כשהוא שוכב תחת הסדין כדאיתא בס' ב', וכן צריך ליהדר מי שאפשר לו. ומדת הלבישה הוא כמנהג המקום, כגון אם הדרך לכסות הזרועות והשוקיים צריך גם כשאין אנשים ללבוש כן, ואם הדרך לילך בזרועות מגולות גם לפני אנשים אין צריך לכסותם אף למידת חסידות. וכזה אין הכוונה

ולמחרתו הזהירו הארז"ל שלא יעשה כן עוד פעם, עכ"ל. ועיין בזה בספרו אז נדברו.

ובשו"ת שלמת חיים (להגרי"ח זוננפלד זצ"ל, סי' ה') כתב ג"כ להתיירא, וז"ל: גבי היתר גלוי הזרוע מפני החום, דבגיטין (ל"א ב') גבי ר' נחמן בר יעקב גלי לדרעיה. וצ"ע אם יש ללמוד מזה, הגם דמצד צניעות גם באיש יש להזהר שלא לגלות בשרו המכוסה כאו"ח (ב' ס"א), ודרעי' מסתמא גם אצלם היה מקום מכוסה, וא"כ אם הכוונה מפני החום אפשר דאין קפידא לגלות, עכ"ל.

אולם מדברי הגר"י ראזין מרוגטשויב זצ"ל אולי נראה לאסור, דנשאל (בשו"ת שלמת יוסף) האם הנוגע בזרועו בשעת הנחת תפילין של יד צריך ליטול ידיו לתפילה והשיב לו בזה"ל: גבי דרעי (יד) עיין תענית דף ד' ע"א פעמים נראה וע"ש ברש"י, ועיין ב"ק דף מ"ח ע"א גבי אשה בשעת לישה ע"ש, עכ"ל. ובתענית שם נאמר כך: אמר לה הקב"ה בתי את שואלת דבר שפעמים נראה ופעמים אינו נראה, אבל אני אעשה לך דבר שנראה לעולם. ופי' רש"י (בד"ה פעמים נראה) וז"ל: כשהוא ערום נראה זרועו וכנגד לבו ואינו נראה כשהוא לבוש. ובב"ק שם נאמר: האשה שנכנסה לטחון חטים אצל בעה"ב וכו' אבל למיפא כיון דבעיא היא צניעותא וכו'. ופרש"י (ד"ה למיפא) וז"ל: שמגלה זרועותיה. וחזי' מהנ"ל דזרוע הוי ממקומות המכוסים ולכארי בעי נטילה. אולם אפשר דיש לחלק טובא בין זה לגלוי גופו.

שבזמן החום הולכין בבית עם גופיות לבד, לכאורה צריך להיות שיהא אסור, ואין לדון זה מדין רגלים מגולים דהתם במנהג המקומות תליא מילתא. אבל גילוי בשר ממש אינו מועיל דמנהג פריצות הוא כמו לענין גילוי מקום מכוסה באשה, דלענין צניעות אין חילוק בין איש לאשה נרק דבאשה אסורא נמי משום דמכשילה את אחרים]. והנה ממש"כ בפנים דההיתר של בית המרחץ לפי שדרכן של בני אדם לילך לשם ערומים וא"א בענין אחר, משמע דטעם זה לבד לפי שא"א בענין אחר לא מהני. ונבכלל אינו ברור אם בזמן החום גדול אם זה מיקרי שא"א בענין אחר אבל לשון המ"ב דכתב "שלא במקום הכרח" א"כ לכאורה אם פשט הכתונת ונשאר עליו רק הגופיה לפי שאינו יכול לסבול החום והזיעה דזה מיקרי הכרח, ואין בידי להכריע]. מיהו זה פשוט דת"ח צריך להחמיר בזה אפילו כשאפשר למצוא היתר ע"פ דין, דכבר פסק הר"מ (פ"ה ה"א מה' דעות) דכשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו והוא מובדל בהם משאר העם כך צריך שיהיה ניכר במעשיו במאכלו וכו' עכ"ל. וממילא לאו שפיר עבדי הלומדים בשרוולים קצרים אפי' כשנמצא היתר ע"פ דין, ומן הראוי להעתיק כאן מס' שבחי האר"י כי מהר"י נג'ארה היה מנהגו בכל שבת בסעודה שלישית להגיד שירים ותשבחות לה' ותיכף שהיה מתחיל בשירה היו מתאספים מלאכי השרת אצלו לשמוע שירי ה', פ"א היה חום ושרב גדול הרים את השרוולים שלו למעלה ותיכף ברחו ממנו המלאכים

סימן י'

שירה וזמרה בזמן הזה

שאלה: האם מותר לשמוע קלטות שירה ומנגינות בזמן הזה, והמסתעף.

תשובה: גיטין ד' א' שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסיר שרטט וכתב להו אל תשמח ישראל אל גיל בעמים (הושע ט') ולישלח להו מהכא בשיר לא ישתו יין ימר שכר לשותיו (ישעיה כ"ד) אי מההוא ה"א ה"מ זמרא דמנא אבל דפומא שרי קמ"ל. וברש"י פי' ע"ד הגמ' זמרא מנא לן דאסור דהיינו לשורר בבית המשתאות, וכ' התוס' דכן משמע מדקאמר ולישלח ליה מהכא בשיר לא ישתו יין ובפרק בתרא דסוטה (מ"ח א') תנן משבטלה סנהדרין בטל שיר בבית המשתאות שנאמר בשיר לא ישתו יין וראוי להחמיר בכיוצא דההוא בירושלמי דהוה קאים ודמיך בזמרא שמתענג ביותר, ושיר של מצוה שרי כגון בשעת חופה שעושין לשמח חתן וכלה, עכ"ל התוס'. וכ"כ עוד ראשונים (יעוין חידושי הר"ן ותוס' רא"ש וסמ"ג הלכות תשעה באב). ובהגהות מרדכי כ': זמרא מנא לן דאסור. מצאתי בתוספות דהיינו במשתה בלא אכילה הוא דאסור שזה דרך העכו"ם, אבל במשתה של אכילה מותר, עכ"ל. ובמאירי כ': כל מיני זמר העשויים לשמחת הוללות ושלא לכוין בהם לשבח הבורא יתברך או לצד מצוה אלא דרך קלות ראש ותענוג

במיני מאכל ומשתה אסור לשומעו ולהשתעשע בו, בין שנעשה הזמר בכלי שיר, בין בשירה על פה. וכ"ש במקום שהנשים מצויות שם והדבר בא לידי הרגל עבירה. ומ"מ כל שיש בו שמחה ותהילה להשי"ת, כגון פיוטים ומזמורים, מותר אפילו בבית חתנים ומשתאות, שכל שאין בו פריצות מותר, ואף המקראות מלמדים שלא נאסר אלא כשעושים דרך פריצות, והוא שאמר אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, כלומר כמנהג העמים, וכן בשיר לא ישתו יין, שכל אלו דרך פריצות וקלות ראש הם, וכ"נ בהדיא בסוטה (מ"ח א'), עכ"ל. אתה הראת לדעת מדברי המאירי דעיקר טעמא דאיסורא הוא משום חשש לפריצות והוללות.

[ובאחרונים הקשו דבירושלמי בסוטה אמרו ע"ד המתני' דמשבטלה סנהדרין בטל השיר בבתי משתאות, דבראשונה היתה אימת סנהדרין עליהם ולא היו משוררים דברי נבלה אבל עכשיו חיישינן שישוררו דברי נבלה בשיר וגזרו שלא ישוררו בכלי שיר במשתאות, ובמאירי גופא בסוטה הביא דבריהם, והכא משמע דאינו משום האי טעמא. ולענ"ד לק"מ דאדרבה דברי המאירי ז"ל תואמים לדברי תלמוד א"י דאסורו כלי שיר במקומות שיש בהם חשש להוללות

ובמעשה רוקח כ' ע"ד הר"מ דס"ל דאף
 בפה אסור שלא על היין,
 ומש"כ "ואפילו בשירה בפה על היין"
 כוונתו דהוה ס"ד דעל היין יש להחזיר טפי
 משום שכן דרך לשורר ולברך את חבריו
 וכו'. וכ"נ מדברי מהר"ל בס' נצח ישראל
 (פכ"ג דף קי"ח רע"ב) דכתב שאפילו על
 היין אסור גם בשיר בפה, וראיה לזה
 ממ"ש בסוטה זמרא דגרדאי אסור וכו',
 והא דתנן בטל השיר מבית המשתאות
 לרבנותא קאמר שאפי' בשעת שתיית היין
 שדרך האדם לומר, אפ"ה אסור, עכ"ל.
 ובספר פרי האדמה (ח"ג דף כ"ב סע"ב)
 ובעוד ספרים הקשו דדבריו תמוהים,
 שמדברי כל הראשונים הנ"ל מוכח שעל
 היין יש לאסור יותר ואיך נעשה את
 הרמב"ם כחולק עליהם בסברא מן הקצה
 אל הקצה, וצ"ע.

ולענ"ד אפשר ליישב דברי מהר"ל
 מפראג ומעשה רוקח ז"ל דהנה
 יש לדקדק לשם מה כ' הר"מ "וכבר נהגו
 כל ישראל לומר דברי תשכחות או שיר
 של הודאות על היין" דמאי שייכא להכא.
 אולם לפימש"כ לעיל בדברי המאירי
 נחתא, דכל גזירת כלי שיר נאמרה משום
 חשש ניכול פה, וכמ"ש בירושלמי, וזה
 נאסר במקומות פריצות והוללות דוקא.
 ולפי"ז סד"א דהמשוררים על היין לא
 נאסרו משום דעל היין נהגו ישראל לשורר
 לאלוקי מרום ית"ש ואי"ז מקום הוללות
 ופוחזות, וקמ"ל קרא ד"בשיר לא ישתו
 יין" דגם במקום זה אסור. ולפי"ז מחזורים
 דבריהם ז"ל דאכן ובאמת ביין איכא
 רכותא טפי דאסור. אולם במגיד משנה כ'

ובמקומות מפוקפקים כגון אלו איכא
 חשש לשירת דברי נבלה, אך במקומות
 קדושה וצרכי מצוה לא הוצרכו לגזור
 דבמקומות כאלו אין דריסת רגל למשחית
 ושלוחיו, ופשוט.]

אמנם הרמב"ם (תעניות פ"ה הי"ד) כתב
 וז"ל: גזרו שלא לנגן בכלי שיר
 וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר
 אסור לשמות בהם ואסור לשמעם מפני
 החורבן. ואפילו שירה בפה על היין
 אסורה, שנאמר בשיר לא ישתו יין, וכבר
 נהגו כל ישראל לומר דברי תשכחות או
 שיר של הודאות לאל כיוצ"ב על היין.
 ומדבריו נראה דסבר דבכל גווני אסורו כלי
 שיר וקולא דמשתה נופלת דוקא בשירה
 בפה. אולם בטור (או"ח תק"ס) כ'
 דהרמב"ם בתשובותיו (תשובה ש"ע) כתב
 שאפי' שירה בפה אסורה אף בלא משתה.
 ובשו"ע (שם ג') העתיק לשון הר"מ
 בחיבורו [נוראתי שהאירו בזה דהוא
 משום דס"ל שחבור היד החזקה עיקר
 כנגד תשובותיו וכמש"כ כיוצ"ב בב"י
 (חור"מ ק"י י"א) גבי פסקי הרא"ש
 דעדיפים מתשובותיו, ועיין בס' כל החיים
 להגר"ח פלאגי, וה"ה הכא, ואכ"מ]

אמנם הב"ח פ"י דברי הטור דאין סתירה
 מדברי תשובות הר"מ לפסקו
 בחיבורו הגדול אלא דבתשובה ביאר
 דבריו שבחיבורו, ומאי דכתיב בקרא
 בשיר לא ישתו יין, לאו דווקא, ונקטו כן
 משום אורחיה דמילתא לשורר על היין
 וכן דרכם היה לשורר במשתאות וה"ה
 בלא משתה דאסור. ועיין בזה באמרי שפר
 (ס"פ במדבר) ובכנסת הגדולה (תק"ס).

בו. ולמ"ד דעיקר שירה בפה (וכן ס"ל להרמב"ם כלי המקדש פ"ג ה"ג) אף לשורר בפה בעת שתיית יין אסור.

ובאורחות חיים (הלכות ט' באב ס"י י"ד) כתב: וזמרא דמנא דהיינו בכלי שיר, לעולם אסור בכל מקום, ואפילו ע"י שבחות של הקב"ה, ואיסורן מדברי קבלה, שנאמר אל תשמח ישראל אל גיל עמים, ודברי קבלה כדברי תורה, עכ"ל. ובשו"ת יח"ד (ח"ד מ"ה) הביא דבספר מעורר ישנים (דף ק"ה ע"ב) כתב בפשיטות לאסור לשמוע קול כלי שיר שלא בחתונה, והעיר בזה ע"ד השואל ומשיב (מהדורה ר' נ"ג) שדן האם מותר להעריך הכלי (קפיץ של שעון מנגן) מערב שבת כשמקשקש ומנגן בכל שעה. ועיין בטור וברמ"א שכתבו דלא נאסר אלא במשתה או למי שרגיל בכך כדרך המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר. אמנם במג"א (תק"ס סק"י) כתב: נר"ל דלא שרי אלא אותם שירים שנתקנו על הסעודה כגון בשבת, אבל פיוטים אחרים אסור. ותימה דמדברי כל הראשונים מתבאר דפיוטים לכבוד השי"ת היתירו אף על היין [ועיין לעיל במש"כ לתרץ דברי המעשה רוקח, ולפ"ז אין כוונת הרמב"ם דשרי לשורר מזמורים והודאות לה' על היין, אלא דכן היה המנהג, ודו"ק, ויל"ע בזה]. ואכן באשל אברהם (להגאון מבוטשאטש, תנינא תק"ס) העיר בזה ע"ד המג"א וכ' שאי"ז אלא רק ממידת חסידות, כי משורת ההלכה מותר לשורר שבחי הית"ש אפילו על היין, ולא אסור שירה בפה אלא רק כשהוא בקלות ראש שלא בשבחי הית"ש, עיי"ש. וולענ"ד

ע"ד הר"מ אלו דכ"כ רבינו האי גאון ז"ל האי דאמרינן זמרא דפומא אסיר ה"מ כגון נגינות של אהבת אדם לחבירו ולשבח יפה ביופיו אבל שירות ותשבחות וזכרון חסדים של הקב"ה מנהג כל ישראל לאמרן בבית חתונה ובבית המשתאות בקול נגינות ובקול שמחה, עכ"ל. ולפ"ז נדחתה ראינתו מדברי הר"מ עצמם, ואף לשונו לא מורה כן. ומ"מ איבע"א סברא ללא איבע"א קרא.

ובשו"ת פרי הארץ (להגרי"מ מזרחי, ח"א דף צ"ב ע"ד) פ"י בדעת הר"מ דאף כלי שיר לא נאסרו אלא על היין, ומש"כ הר"מ בסו"ד "על היין" קאי גם על תחילת דבריו דמיירי בכלי שיר וזהו כשיטת רש"י ותוס' (ועיין בזה בכנסה"ג שם ד"ה ולכן).

ובישועות יעקב (תק"ס סק"ג) ביאר טעם האיסור בזמרא דפומא על היין ע"פ מ"ש בב"ב (ס' ע"ב) כשחרב ביהמ"ק רבו פרושים בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, נטפל להם רבי יהושע וכו' אמרו לו נאכל בשר שממנו היו מקריבים על גבי המזבח ועכשיו בטל?, נשתה יין שהיו מנסכים ממנו ע"ג המזבח ועכשיו בטל?, אמר להם אם כן מים לא נשתה שכבר בטל ניסוך המים?, שתקו. אמר להם, בני שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר, שכבר נגזרה גזירה, ולהתאבל יותר מדאי א"א שאין גוזרים על הציבור אא"כ רוב ציבור יכול לעמוד בה, אבל שיר עם שתיית יין כפי שהיה בביהמ"ק בזמן שהיו צריכים לעורר השמחה בשעת נסכים, והשיר מעכב הנסכים, הוי דבר שהציבור יכול לעמוד

שלא היה בשעת הגזירה, דודאי אסור משום דהגזירה היתה בכל מיני כלי זמר, והסברה נותנת דאף כלי זמר שיתחדשו בכלל, אבל ברדיו שאין רואים כלל המנגן ובא ממרחק רב עפ"י חדשות הטבע מיקרי פנים חדשות ואינו בכלל הגזירה, ואף שהיא רק סברה בעלמא ומי שירצה להתעקש יכול לדחותה, מ"מ סניף יש, עכ"ל. ונראה להוסיף נופך בדבריו דהקול הבוקע מהרדיו וכדו' אינו בגדר כלי זמר אלא גלי קול בעלמא, ואף המנהג דלית בזה חששא דקול באשה ערוה, דלא מיקרי "קול", (ועיין במש"כ בזה במק"א), ולהכי אף דטעמי הגזירה משום שירת ניכול פה שייכא בהכי, מ"מ לא גזרו על דבר שאינו כלי זמר והבו דלא להוסיף עלה. אולם בשו"ת שבט הלוי (יו"ד קמא סי' נ"ז) כ' דאפילו שמיעת פטיפון אסורה דהיינו בכלל כלי שיר, ויש לחלק.

ועיין בשו"ת אגרות משה (או"ח א' קס"ו) שהאריך לפלפל בדבר הר"מ, ובסו"ד כ' דכפומא אין לאסור שלא בבית המשתה ולמי שאינו רגיל משום דכמעט כל הראשונים מתירין למעט הרמב"ם בתשובותיו נגד עצמו בהלכותיו. אבל ודאי מהראוי לבעל נפש להחמיר כהרמב"ם בתשובותיו והב"ח פסק כותיה. ובזמרא דמנא אסור בכל מקום. שכן סובר הר"מ והמחבר, ואפשר דגם רש"י ותוס' לא פליגי (עי"ש), לכן אף שהרמ"א והד"ח סברי דשרי שלא בבית משתה ואינו רגיל, יש להחמיר אף שהוא איסור דרבנן. ואם הוא לדבר מצוה משמע מתוס' ומרמ"א שמותר אף שאינו לשמחת חתן וכלה, דהא נקטו כגון בבית

הדבר קשה דאם הדבר שרי מדינא מאי שייכא בזה מידת חסידות שלא לשורר להית"ש, הא בכך מונע שירות ותשבחות לקב"ה. ואפשר דכוונתו שיאמר מילות השירים בלא מנגינה.]

ובשו"ת חלקת יעקב (סימן ס"ב) כתב בזה וז"ל: מי יתן והיה אשר יתכשר דרא להיזהר מבילתי שמוע זמרת הרדיו, אבל לדאבונינו העולם אינם נוהרים כלל בזה ורק חסידים ואנשי מעשה, וראיתי בני עליה והם מועטים, וצריכין למשכוני אנפשיה להתיר וללמד זכות וכו'. וזמרת הרדיו עכ"פ יש לסמוך על שיטות רש"י ותוס' בגיטין דרק בבית המשתה על יין או שרגיל בכך כלשון הרמ"א כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר, וכלשון התוס' בגיטין ז' א' "שמתענג ביותר" ובהגהות מרדכי (שם) דדוקא במשתה בלא אכילה הוא דאסור שכן דרך העכו"ם אבל במשתה של אכילה מותר, ומובא גם במשנ"ב להלכה וכו'. וברדיו ידוע שאינו זמרת עבודה זרה ולית חששא לזמר דע"ז (עיין שו"ע נ"ג ובבאה"ט שם). ואם לפעמים נשמע קול אשה או שירי חשק ועגבות ודאי הוא דאסור וצריכין להיזהר. ויש עוד סברה גדולה להתיר כיון דבשעת הגזירה לאסור הזמרה מטעם אבילות לא היה עדיין הרדיו, א"כ לא חל הגזירה על הרדיו. וכהאי מש"כ בב"י (י"ג, מובא במג"א ובמחמ"ש סוס"י ש"א) וז"ל: כיון דבימיהם דהיה גנאי ולא אסרו חכמים אע"פ שבימינו ליכא גנאי מ"מ לא נגזור ונתחדש גזירה חדשה ונשאר בהתירו. ואי"ז דומה למין כלי זמר שיתחדש אע"פ

שליט"א דגם מי שטועה ומתיר לעצמו להחזיקו בבית עבור עניני מסחר וחדשות, מ"מ חלק השירה בודאי אסור לשמוע, דהרמ"א כ' די"א דוקא מי שרגיל בהם כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר או בבית המשתה. ודבר פשוט דהא דידן שנתרבו כ"כ הכלי שיר הלב יודע שזה נקרא רגיל בהם כידוע ממנהג המחזיקים כלים אלה, ומכ"ש הפותחים רדיו בבוקר בעת קימה בתכנית זמר הבוקר, וכיו"ב בערב ובעת סעודה דאיסור גמור הוא ע"פ הלכה. ולמעשה לכושתינו ולצערינו כמעט נשכחה הלכה זו, ואין לנו לימוד זכות גמור, ומיהו עכ"פ אלו השומעים הכלי שיר שמשמיעים זמר קודש וזמר מצוה לעורר הלבבות, וכ"ש בעת סעודת חתונה מותר, ובמקום שאין איסור מיוחד לכך כבירושלים עיה"ק כידוע, או למי ששומע לפקח עצבונו שי"ל שבגדר מצוה הוא, וכפי שכתב המהרש"ג (ח"ב קכ"ה), עכ"ל ועיש"ע שכתב לאסור החזקת אורגן בבית.

והגרש"ז אויערבאך זצ"ל פסק דמשום דברי הרמ"א אין לאדם ישן להתעורר משנתו ע"י שיעון מעורר המנגן מנגינות. ואסתפקא כשמעוררים ע"י מנגינות משום שרעש הרשמקול הוא רעש גדול שיכול להעיר רבים ולא מחמת המנגינות המתנגנות, וכפי הנהוג במחנות קיץ שונים, דלכאור' ל"ש זה להרגל דבני מלכים. והגר"ח קניבסקי שליט"א כ' לי דאולי מותר.

ובחול המועד אפשר לשמוע כלי שיר, וכמו שכתב בשאלות ותשובות שכות יעקב (ח"א כ"ט) ובשאלות ותשובות אבן השוהם (נ') והגר"ח

חתן וכלה הכל שרי, משמע דחתן וכלה שנקטו הוא רק לציור וה"ה לכל דבר מצוה. וע"י הרדיו אם נשמע זמרא דפומא מותר ואם בכלי זמר אסור.

וידוע לי ששאלו בחורים בני תורה את מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל האם מותר לשמוע שירה מרשמקול בימי ספירת העומר, והשיב מרן זצ"ל ושאל: "ובאמצע השנה מותר"? וכששאלוהו אם אסור לשמוע באמצע השנה שתק ולא ענה מאומה.

ובדברי הרמ"א די"א דאסור לנגן בכלי שיר דוקא למי שרגיל בהם שמעתי מעד נאמן ששאל להגאון בעל "שבט הלוי" שליט"א מהו שיעור "רגיל" והשיב לו דהיינו אחת לג' ימים, וראוי לנהוג כן לנהוגים כהרמ"א. והגר"ח קניבסקי כ' לי "דרגיל" היינו הנהוג כן בקביעות.

ובספר שערים המצוינים בהלכה (המסונף לס' קיצוש"ע קכ"ו ד' כתב שהרדיו ששומעין בו חדשות ודברי מסחר ובין דבר לדבר משמיע גם שירים על כלי שיר וא"א לצמצם, י"ל דאזלינן בתר רוב תשמישו, והעיקר והרוב נעשה למסחר וכי' ודומה למש"כ השו"ע או"ח תנ"א ס"ו דאזלינן בתר תשמישו. ובשבט הלוי (ח"ט ס"ח) כ' דדבריו תמוהים דאין הכלי קובע אלא השמיעה קובעת דאסור לשמוע כמש"כ הרמב"ם, ומה לי אם הכלי אין רובו לכך, ומה דאי אפשר לצמצם זה יתכן דאינו מכון לאיסור הנ"ל. ומה דהביא מאו"ח ס"י תנ"א מהכשר כלים דאזלינן בתר רוב תשמישו, על ראייה זו לא צריך להשיב כלל. עוד כ' שם הגר"ש ואזנר

אכולעפייא בספר עץ החיים (דף קמ"ב ע"ב) ובשאלות ותשובות מנחת אלעזר (ח"א כ"ט) ובשו"ת שואל ומשיב (מהדורה שיתתאה ג') ועוד, וכן פשט המנהג בארץ ישראל לנגן בכלי שיר בחוה"מ סוכות בשמחה לזכר שמחת בית השואבה שעושים בבתי כנסיות. [והגר"ש דבלצקי שליט"א הורה לבני ביתו לשמוע קלטות שירה רק בחול המועד]. וכן שרי לשמוע בפורים, כמש"כ בשו"ת זקן אהרן (סי' רי"ג), ויהא רעוא שיבנה בית המקדש במהרה, אז ימלא שחוק פינו ולשונינו רינה.

ובענין לשורר שירי פסוקים כ' במשנ"ב (תק"ס סקי"ד) בשם לקוטי מהרי"ל דשלא כדין הוא שמשוררין במשנה "אודך כי עניתני" וכה"ג לשמחת מרעות, כי אז התורה חוגרת שק ואומרת עשאוני בניך כמין זמר (סנהדרין ק"א) אך בביהכנ"ס ברגלים מצוה לזמר. ובשו"ת אגר"מ (יו"ד) כתב דבעל נפש יחמיר בזה. ודעת הגרי"ש אלישיב שליט"א דלצורך התעוררות שרי לשורר פסוקים. וע"ע בשו"ת משנה הלכות (ח"ז) שהאריך לאסור משום זה ערבי שירה בהם משוררים פסוקים וכדו'.

סימן י"א

עניני צילום במצלמה

שאלה:

האם מותר מדינא ולהילכתא לצלם אדם?.

תשובה: איתא בעבודה זרה (מ"ג ע"ב) לא תעשון וכו' תניא כל הפרצופות מותרין חוץ מפרצוף אדם. וברמב"ם (ע"ז פ"ג ה"ט) כתב דאסור לעשות פסל וכל תמונה לע"ז וכן אסור לצייר לנוי צורת אדם, והוא שתהיה הצורה בולטת אבל אם היתה הצורה שוקעת או צורה של סממנים כגון צורות שע"ג לוחות וטבלאות או צורות הנרקמות באריג מותרות. ודעת הראב"ד בהשגותיו דאסור לעשות צורת אדם גם כשאינה בולטת אלא שוה בשוה, ורק צורה שנקראת מותרת. וכן בריטב"א (ע"ז שם) כ' להחמיר בצורת אדם הנעשית בדיו וסממנים דהרי היא כצורה בולטת, וכ"פ הט"ז (יו"ד קמ"א סק"ב). אולם השו"ע (יו"ד קמ"א ד') פסק להתיר כדעת הרמב"ם. ובשו"ת שאילת יעבץ (ח"א ק"ע) הרחיב בהנידון שכשנתקבל הר"ר אלעזר ז"ל מבראדי לאבדק"ק אמסטרדם עמד איש אחד והדפיס מטבע כסף בדמות צורתו והטביע צורתו מראש ועד תזה, והביא שם דעת הרא"ש שבראש בלא גוף אין איסור, לא בעושה ולא במוצא, אך מלבד שחלוקים עליו הסמ"ג והרמב"ן והרשב"א והר"ן ומהר"ם רבו, וא"כ

פשיטא דמבעי לן למיזל לחומרא בדאורייתא, ואף בדעת הרא"ש נראה דכוונתו לראש שלם אטום בלא צורת פנים ניכרת בתכנית הפרצוף, אך פרצוף פנים בחיתוך אברים כדמות אדם ודאי שאסור, עיש"ע בהרחבה. וע"ע תוס' ב"ק (דפ"ח) ע"ד הש"ס דמטבע של זקן וזקנה שעשה אברהם אין הכונה שהיתה בה צורת אברהם ושרה אלא רשום ע"ז אברהם ושרה. ובהמשך דבריו כ' וז"ל: ברם זכור הוא לטוב החסיד האמיתי אבא מארי רבינו הגדול המקום יהא בעזרו, לעד יעמוד זכרו, ולא ידעך נרו. [ה"ה רבינו החכם צבי ז"ל] זה חזיתי ואספרה מעשה שהיה כשנקרא מק"ק ספרדים שכלונדון לבוא אליהם ולהראות בכבודו וביקר תפארת גדולתו, לזכותם במצוה לעשות לו יקר וגדולה מתוך חיבה יתירה נודעת, כי גדול שמו אצלם ונכספה כלתה נפשם לראותו, ליהנות מזיו זוהר תמונתו, לחזות בשמחה את פניו, לטעום צוף דבש אמרי נועם ולקבל פני שכינה להאציל עליהם מברכתו, ועשו לו כבוד גדול ולא נשמע דוגמתו, והלכו לקראתו והביאוהו באונית מלכות בשמחה ובששון כהוד והדר, גדול וקטן איש לא נעדר, ישלם להם ה' כפעלם, וישיב להם גמולם הטוב עוד כל ימי עולם. והנה מרוב עוצם

ע"ז נוד"ל רבנו יהונתן שם: ואפי' צורת אדם בכותל יש להזהר כי אין לך צלם ודמות דלא שריה ביה רוח רעה וכו' אבל כל עניני משחיתים כבר נודע כי הקליפות היו רק בכח קודם חטא האדם, אבל בחטא האדם יצאו לפועל, וביחוד ק"ל שנים שהולידו שדין ורוחין (עירובין י"ח:): והם מתדבקים בראותם תבנית אדם להיותם עלולים מאדם, ומתדבקים בראותם אנדרטיא של אדם, עכ"ל. ולזה שומר נפשו ירחק מזה, ובפרט לפמשנות שיש סבא גדולה שיש בזה איסור גמור ע"פ דין. ואם נצרך לצילום מפני עסקיו ואיכא הפסד, לזה יש להקל ולצלם ע"י נוכרי, ועכ"פ יעשה שלא יהיו הרגלים נראים, כגון שיצולם בהיותו יושב או כשעומד אצל שולחן וכדו'. ובעוה"ר בעתים הללו נעשה זה כהיתר, והמחמיר על עצמו בזה הוא בעיניהם כשוטה וכמ"ש מי עור כעבד ה'. והרבה גרמו לזה איזה ת"ת שנהגו קלות בעצמם לצייר צורותיהם ולשלחם על פני חוץ וגרמו מכשול גדול. ועבירה גוררת עבירה כי עי"ז גורמים הרבה הרהורי עבירה כי אצל כל אחד נמצאים צורות נשים ולא די בהסתכלות בנשים שנעשה כהיתר בעוה"ר אלא כשמסתכלים בצורות נשים אף בחדרי משכיתם בשעה שיכולים להנצל מהסתכלות והרהורים. והשוטים מתפארים בצורותיהם וצורות חבריהם וקרוביהם, וישאירו זה לזכר לבניהם. וישכחו כי זה יכולים לעשות גם כבעלי חיים להשאיר צורת גופם. וכאשר יציירו צורות בהמות וחיות שונות אפשר יותר נאה מצורת אדם בהמי. וטוב להם להראות כוחות נפשם, והיינו לעשות איזה דבר מצוה קיימת שבכל עת שיראו את

תשוקתם חשקו להשאיר בידם ציור צלם דמות תבניתו. וחילו פניו בדבר זה על כל אהבה וכבוד יתן להם שאלתם, להניח אצלם דמות דיוקנו מצויר ומשוח בששר, ולא אבה לשמוע וישם לאל מלתם אף אם בציור של צבע רוב הפוסקים ככולם סבורים שאין בו חשש איסור, מה גם כחצי צורה דהיינו פרצוף בלבד לית דחש כה"ג, אעפ"כ לא יכלו לו אנשי שלומו לפתותו ולהעבירו על דעתו דעת עליון מרוב חסידותו קדושתו ופרישותו. אכן המבקשים לא נסוגו אחור, בכל זאת ידם נטויה ולא שקטו ולא נחו עד שהשיגו מבוקשם בדרך תחבולה גדולה ע"י אומן בקי נפלא שפעל ועשה כל ציור פרצוף פניו הנורא ונאור בתריצות וזריזות עצום שלא בפניו, ואור פניו לא נפל ולא חסר מאומה מהשווי כמעט רק נשמת רוח חיים, והוא נחשב יקר הערך מאד למכיריו ויודעיו מלפנים, ונעשו ממנו טופסים והעתקות וגם הם נמכרים ביוקר, תכתב זאת לדור אחרון, עכ"ל. הרי דכתב היעב"ץ דלרוב הפוסקים שרי לצייר אדם. אמנם בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג נ"ח) כתב דאין לצלם צלום פוטוגרפי, דלדעת הריטב"א (הנ"ל) ורבנו אליקים אסור מעיקר הדין, ולצלם רק הפרצוף וחצי הגוף דעת התוס' והרא"ש ושלט"ג וטושו"ע דשרי, ודעת הסמ"ג ומהרי"ט דאסור וכ"נ פשטות לשון ש"ס ופוסקים. וכתב הב"ח דהמחמיר תע"ב וכ"כ השל"ה שראוי להחמיר. ובספר יערות דבש (למהר"י איבשיץ ז"ל ח"א דרוש ב') כי שראוי למנוע מלעשות צורת אדם, וכמבואר בזה"ק שרוח הטומאה שורה

המצוה הזאת יזכירו את מדותיו הטובות ורות נדבתו כי אשר עשה דבר גדול כזה, וילמדו צאצאיו ממנו להתרגל במדות טובות, וכמ"ש במדרש ויק"ר (פכ"ב) שאם אין אדם עושה מצוה קיימת לדורות מה הנאה יש לו. אבל מה בצע שיניח לבניו צורת גופו וכו'. וראוי לכל ישראל כשר להתרחק מזה. ואף צורות צדיקים ודאי לא ניחא להו לתלות צורותיהם בבתים. ובפרט לפמ"ש המקובלים שנמשך על הצורות רוח טומאה ולמה לנו לגרום שישורה רוח טומאה על צורת צדיק. וגם דהא איתא בשבת (קמ"ט) שאסור להסתכל בדיוקנאות ופרש"י (שם) והתוס' בע"ז (נ') דהיינו אף בדיוקנאות העשויות לנוי, עכ"ל הדברי מלכיאל. וכן בשו"ת לחם רב (ט"ו) נשאל בדבר כתובה שצייר בה הסופר צורת החתן והכלה, והעלה שאע"פ שבדיעבד אין לאסור להשהות הכתובה הזאת, מ"מ לכתחילה ראוי מאד להיזהר שלא לעשות כן כיון שהדבר נוגע לאיסור תורה. ועיין עוד בשו"ת ישכיל עבדי (לרבי עובדיה הדאיה ז"ל, ח"ב קונטרס אחרון יו"ד י"א) ובשו"ת לבושי מרדכי קמא (יו"ד פ"ו).

אמנם בשו"ת צפנת פענח (להגר"י ראזין מרוגטשוב ז"ל, נ"ז) האריך בזה כדרכו במו"מ לאורך הש"ס ולרוחבו, וכ' בסו"ד דאף שבסממנים אסור היינו רק על הכותל, וכמש"כ רש"י בשבת (קמ"ט) והירושלמי (ע"ז פ"ג), אבל לצייר צורת אדם שאנו מכירים אותו מותר בסממנים. ולכן דייק הרמב"ם בהלכות ע"ז וכתב דשרי לצייר "האדם", ר"ל הידוע שאנו מכירים אותו. וכן רש"י ב"ב (ט"ז ע"ב)

גבי חברי דאיוב כלילי ע"ש שכתב דמ"מ עצם הצורה כמו שהיא לא עשו, וכן בתוס' ב"ק (ק"ד ע"ב) גבי דיוקני, ע"ש ואכמ"ל. ועכ"פ לדינא באדם שאנו מכירים אותו אין חשש. ובשו"ת שלמת חיים (יו"ד רצ"ה) נסתפק השואל בזה שישנם המציירים אנשים שלובשים תפילין להורות אופן הלבישה ובפ"ת (יו"ד קמ"א סק"ו) אוסר בשם היעירות דבש לצייר צורה בולטת, ובדפוס בהכרח עושה האומן צורה בולטת ועי"ז נדפס הניר. וכ' הגר"ח זוננפלד דנראה דאין בזה חשש ולא נקרא בולט, עכ"ל. חז"י מדבריו דדווקא בולט אסור ושאינו בולט מותר לכתחילה. וכ"פ הבן איש חי ז"ל בספרו רב ברכות (מערכת הצד"י) שצילום פוטוגרפי אשר אינה צורה הבולטת כלל ודאי מותר לעשותו אך דן כאשר מניחים את התצלום במין זכוכית המבליטה את התמונה כצורת אדם ממש, אף שבחוש המישוש אין כל בליטה אלא כך נראה לאדם מכת המראה וכו'. והסיק דגם זה שרי מכיון שזה המראה הוא חזות שוא ואין בו ממש. וכן בשו"ת דעת כהן (להגרא"י הכהן קוק, ס"ו) כתב בזה להתירא, וז"ל: אתכבד בזה להודיעו שישנם חסידים שהם נמנעים מלצלם את תמונתם, וכן אינם נותנים רשות לציירים לצייר את צלמם בצבע על היריעה, ויש לדבריהם מקום בשיטות של פוסקים, וק"ו במהלך החסידות והפרישות. אבל ההלכה הפשוטה שנתפשטה בישראל ע"פ דין השו"ע היא שלצייר צורת אדם בצבע על הלוח, וה"ה לצלם צלום פוטוגרפי אין איסור מצד הדין. וכן נפוץ המנהג גם אצל חלק הגון מיראים וחרדים כשיש בדבר

(וסמך לזה מהזוה"ק פרשת פקודי דף רס"ו ע"ב, מובא ביסוד ושורש העבודה שער הכולל פ"ה), ויש אומרים שמותר לצלם ולהחזיק תמונות צדיקים שמאירים ומזכירים לילך בדרכם, ונהרא נהרא ופשטיה, עכ"ל.

ולכאורה יש לדון בדברי הגרמ"ש שליט"א דלא גרע מבדיקא דמיא דכ' ביד רמה (סנהדרין ע"ז) דכשהיו המים אצורים ולא נכנסו והאדם הסיר הכסוי ואיפשר את כניסתם דחשיב מעשה ואינו גרמא. וה"ה בנידו"ד דלולי האדם לא נכנסו קרני האור להמצלמה ופעולת הסרת הכסוי גרמה לזה, ויל"ע. אולם שמעתי מהגרש"מ דיסקין זצ"ל דאפשר דחשיבא גרמא משום שעצם פעולת הצילום לא עושה בפילם אלא תמונה מטושטשת שלא רואים בה צורת אדם, ולפי"ז האדם שפיתח את הפילם עובר בהאיסור. ובמה שהביא דגדולי ישראל חששו לעצמם אך לא לאחרים, אפשר ונהגו כן משום צדקותם שלא רצו להחמיר ולחוש להצטלם משום חסידות ופרישות ולא לאפשר להרוצים לצלמם להנות מצילומם, והעדיפו להנות את המצלמים מאשר להחמיר לעצמם בדברים שלא מובאים בהלכה ובשו"ע. וכן ידוע מהרבה גדולים שלצורך פרנסת הצלם נאותו להצטלם.

ובספך הצדיק רבי שלמה (על הצדיק רבי שלמה בלוך זצ"ל תלמיד הח"ח, עמו' קי"ח) כתוב: פעם הראתי לו את תמונתו לראות מה יגיד, ואמר שהוא נראה אדם חשוב, כי לא ידע שזאת היא תמונה ממנו. וכאשר סיפרו לו שזה הוא, ביטל

צורך של מצוה וחבוב התורה והיהדות, או שאר ענין מוכרח ונחוץ. וראוי מאד להדר שלא יהיה הציור שלם לגמרי, כלומר יחד עם הרגלים. כי אם הצד העליון לבדו, שהוא עיקר תפארת האדם והבלטתו האופית הרוחנית, עכ"ל.

והגר"מ שטרנבוך שליט"א (שו"ת תשוהנה"ג ח"ג רס"ג) כתב: יש האוסרים לצלם אדם עפ"ד הרמב"ן המובא בטור שאוסר לצייר כל צורות אסורות בין בולטות ובין שוקעות, ומובא בט"ז שאין להקל נגד הרמב"ן וכו' ע"ש. ואני הכרתי כמה וכמה צדיקים שהקפידו מאד לא לצלם אותם שלדבריהם מזיק, אבל הרבה גאוני ישראל זצ"ל אף שהחמירו לעצמם כהפוסקים שאפילו בצורה שאין בולטת אסור לעשותה, מ"מ אם אחר מצלם אותם לא הקפידו. ויש לפרש הטעם משום שנאמר "לא תעשון" ודרשינן עשיה ולא גרמא, (ובשכת נמי המעמיד עצמו ומצלמים אותו אין למעמיד איסור תורה שאינו אלא גרמא). וכבר נהגו כל ישראל להקל בזה ולצלם בני אדם, דאופן הצילום נעשה בכעין גרמא, שמסיר המונע הכיסוי וממילא נעשה הצילום ולא הוי מעשה בידים שאסרו, וגם אין בו ממש [אכן תהליך פיתוח הצילום נעשה בידים, אך זה נוגע רק ל"לפני עיור", ויכול לסמוך על המקילין שבאין בו ממש מותר] ויחידי סגולה לבד מקפידים ממדת חסידות ומונעים מלצלם אותם, וגם באלו יש שאינו משום איסור עשיית תמונה אלא עפ"י קבלה משום שמזיק לנפש שעיי"ז יכול להיתפס רוח טומאה על התמונה.

[וסברה זו שמעתי מכמה גדולים]. ומ"מ בסוכתו היו תלויים תמונות של גדולי ישראל (כמובא בס' אורחות רבינו ח"א קפ"ח ובס' תולדות יעקב), וכן בסוכת בנו הגר"ת, וכנראה שלא חשו לדברי היעב"ץ שלא לתלות תמונות צדיקים כדי שלא תשרה רוח טומאה על תמונתם, וכן בנו מרן הגר"ת שליט"א אין דעתו נותה שמצלמים אותו.

ויש להסתפק האם כשהמצולם אינו חפץ ואינו מרשה שיצלמוהו משום שחושש לרוח טומאה כנ"ל אי יכול למנוע לצלמו משום מזיק, דע"י תצלומו ייגרם לו רוח רעה [א"נ דפי' דברי המקובלים להתצלום גורם היזק להמצולם ולא למי שמונת התמונה בביתו, די ש להסתפק בזה בלשון היע"ר"ד]. ומצינו בש"ס בכמה דוכתין שהזיקו התנאים באופן סגולי, יעויין שבת ל"ד וברכות נ"ח נתן בו עיניו, ובהלק"ט ח"ב צ"ה נסתפק האם ההורג ע"י שם או כישוף חייב משום רציחה, ועיין בס' קהילות יעקב סוף ב"ק שהרחיב בזה. אולם יש לחלק דאפשר דכשמזיק ע"י ענין סגולי חשיב מזיק אך כשהדבר הגיוק הוא בענין סגולי ל"ח מזיק.

והנה אף א"נ דכה"ג חשיב מזיק מ"מ אינו אלא היזק שאינו ניכר דלהלכתא לאו שמיה היזק ופטורים עליו. וכמו"כ הוי גרמא, אולם לדעת חלק מהראשונים נראה דחשיב כגרמי. ואף א"נ דהוי גרמא בעלמא מ"מ אסור לגרום כדאיתא בש"ס ב"ב (כ"ב ב') וברש"י שם וחייב בדיני שמים ולדעת היד רמה (כ"ב שם) הוי איסור מדאורייתא, ובר מן דין

הבחנתו... (וכן ידוע המעשה מהמהר"י אסאד, עיין בהקדמה לשו"ת מהרי"א) ועוד איתא שם: שמעתי ממנו כמה פעמים כאשר הזכיר את דעת היערות דבש בענין התמונות שזה אמנם דבר ברור לכולא עלמא ליתן חשיבות כל שהוא לתמונה והרי זה עבודה זרה ממש, שהרי אפילו תמונתו של משה רבינו אפשר להכניס לבית הכסא (תרגום מאידיש) ואין לה כל חשיבות.

ובספר חכמה ומוסר להסבא מקלם זצ"ל מצינו מכתב בזה"ל: בני יקירי וכו'. ב' מכתבין באו לידי במועדס. הבילדער של בנותיך יחי' בכט"ס ששלחת, לא ידעתי מה זאת. אדמו"ר ז"ל (הגרי"ס) לא היה חפץ בהמנהג הזה. כמדומה שהיה אומר כי ע"פ הזוה"ק אין להביט עליהם. גם אני חוששני ע"ז שהוא בכלל שיחה נאה. כמדומה אצלי בלא ספק שההוצאה על זה הוא בכל תשחית ואסור מן התורה. ודע בני יקירי כי לא לחנם נתפשט זה בעולם, אלא רק כדי להורות לנו חיוב ההשבה אל הלב. אם צורה שכבר ידע ומכיר אותה עכ"ז כשמביט על הצורה הזאת יושרש בו השמחה ביותר, מכ"ש בדבר שלא ידע מעולם ולא הכיר מעולם כמה צריך השבה ללב, עכ"ל.

ובדינים והנהגות למרן החזו"א (י"ל ע"י הר"מ גריינמן) כתוב די"א שאמר החזו"א זצ"ל דאין בצילום תמונות אנשים איסור ע"פ נגלה, אלא שאנשים בעלי מעלה רואים בזה מעין רוח טומאה. וידוע שמרן הקהילות יעקב זצ"ל הקפיד מאד לבל יצלמוהו, ואמר דאיכא ענין שלא ישאר מאומה מהאדם לאחר פטירתו

ישנו חיוב של הרחקת נזיקין אף קודם ההיזק וכ"ש בשעת ההיזק עצמו דצריך למנוע המשך ההיזק ואף בגרמא יכול חברו לעכב עליו ההיזק (כבב"ב שם) וברמב"ם שכנים פ"ט ה"ז ובטוש"ע קנ"ה ז'. אולם כל חיוב הרחקת נזיקין אפשר דאינו מחיובי חו"מ אלא איסורים כאיסורי יו"ד, דדעת רמ"ה (כ"ב פ"ד ק"ז) דחיוב הרחק"נ נילף מאיסורא דלפני עור ל"ת מכשול או משום ואהבת לרעך כמוך ודעת הרא"ש (בשור"ת הרא"ש כלל ק"ח ס"י) דהוא משום קרא דדרכיה דרכי נועם. [אולם עיין קה"י ריש ב"ק דאפשר דכל חיובי מזיק נילף מהכא]. ועיי"ש בחידושי הגר"ש רוזנבסקי.

שוב מצאתי מציאה כשרה שכבר דן בזה הגר"מ קלין שליט"א בשור"ת משנה הלכות (ח"ז קי"ד) וכי דפשיטא דאוסר אדם לעשות ממנו צילום, דלאו רוח חכמים נוחה מתצלומי תמונות, דמהרמב"ם והטוש"ע (קמ"א) נראה מבואר דבסממנים עכ"פ דינו כשוקעת וא"כ ודאי יש להחמיר. ומוזה שציירו את דיוקנו של החכם צבי [ונכמובא לעיל משור"ת שאילת יעבץ ק"ע, עיי"ש] אין ראיה דאין בידו לאסור צילומו, דמאן יגיד שעשו כהוגן, ואדרבה ודאי שלא עשו כהוגן שעברו בזה על רצון אותו צדיק. ולא מיבעיא למאן דמחמיר על עצמו בכלל שלא להצטלם משום הזוהר והמקובלים שיוכל למחות באחרים שלא יעשו לו דבר שהוא סבירא ליה לאיסורא ולא יבוא לו שום נזק לעוה"ב על ידו, אלא אפילו בנ"א שאין מקפידים להצטלם ורגילות הוא אצלם מ"מ יכול למחות

באחרים. ורמז לדבר הא דתנן ב"ק (צי ע"ב) התוכל בעצמו אע"פ שאינו רשאי פטור ואחרים שחבלו בו חייבים. ובר מן דין נראה דיש בזה גם משום גזל שהרי ביד האדם למכור רשות הצילום למי שרוצה לצלמו ויקבל שכר ע"ז נמצא מזיקו ממון, ועיין שור"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב ע"ה) שאסור להעתיק חידו"ת מכת"י של אדם שלא ברשות. ומעתה אם אסור לצלם כתב חברו שלא ברשות כ"ש גופו. ואף דכתבתי במקום אחר דאין איסור גזל בראיה אבל לצלם אסור בלי רשותו. ופוק חזי מדינא דמלכותא דאסור לצלם מקומות שמקפידים על זה שהם סודות מדינה וכ"ש גוף הצדיק שהוא סוד ה' ליראיו, עכ"ל. ודבריו תמוהים לכל מעיין דמאי איכפ"ל דיכול לתבוע ע"ז ממון, הא בפשטות אי"ז דבר שזה ממון לכשעצמו (לולי שיתבע ממון בפירוש לפני שמצלמים אותו) וכל עוד שאין תביעתו תביעה ממונית אינו שייך לגזל. ומה שהביא ממניעת המדינות לצלם סודות מדינה אכן מי ימר דמותר להם לעשות כן מדינא. וכמו"כ יש לדון בא' שחבלה זו לא חשיבא אצלו כחבלה כלל אי נאמר בזה הכלל של אחרים שחבלו בו חייבים ותיפול"ל דהוי כקרקע את כסותי ע"מ לפטור דפטור, וצ"ע. ועיין במג"ח (מצוה מ"ט). ולפרפרת הפת אכתוב בזה מה ששמעתי מהגר"מ דיסקין זצ"ל כשדנתי לפניו בקרקע בעיניים אלו של "לא תעשון כל פסל וכל תמונה", דהנה בב"ק (צ"ז ב') אמרי' מטבע של אברהם זקן וזקנה מצד א' ובחור ובתולה מצד שני. ויש לדקדק למה כינו את אברהם

ובשני ב' היה דמות בחור, ולכן אמרו בש"ס דוקן וזקנה מחד ובחור ובתולה מאידך, ודפח"ח.

ולחתימת הענין אכתוב מה ששמעתי פעמים רבות מהגה"צ רבי

שלמה וולבה שליט"א דכיום נוהגים המטיילים לצלם את הנוף הנראה בהילוכם במקום להביט ולהתבונן בדקדוק בנפלאות הבורא ית"ש יוצר הרים ובורא רוח. וידוע שהחפץ חיים זצ"ל נהג מידי יום ביומו לאחר תפילת שחרית לצאת לרחובת של עיר ולהסתכל בבריאה, לחזק בקרבו את האמונה, וכיום חלף הוספה באמונה חושית בהסתכלות ועיון בנפלאות הבריאה מפנים את הגב לנוף הנראה ומצטלמים... וחבל.

ושרה בשם זקן וזקנה ואת יצחק ורבקה כבחור ובתולה ולא כתבו בפירוש אברהם ושרה מחד ויצחק ורבקה מאידך. אולם לפימש"כ רש"י דחקקו צורתם של האבות הק' נולא כתבו שמותם גרידא כמש"כ התוס', דנחלקו האם צורה שוקעת אסורה או לאו א"ש, דאיתא בחז"ל דקלסתר פניו של יצחק דומה לקלסתרו של אברהם, וכן בזוהר (פרשת תולדות קל"ג) כתיב דקלסתר פניה של רבקה כקלסתר פניה של שרה. ולכאוי' האיך צרו את צורת אברהם מצד א' ואת צורת בנו מצד שני, הרי צורתם היתה שווה ודומה זל"ז. אולם להג"ל יבואר שפיר שע"י הזיקנה הכירו להבדיל ביניהם, נמצא שעיקר החילוק היה רק בזה שבצר א' היה דמות זקן

סימן י"ב

עניני גלידה

ברכת גביע הגלידה

טעם חשוב ועיקרי בגלידה (וביחוד כשעיקר שם המאכל קרוי ע"ש הגביע, "גלידה בגביע" וכדו') וכדברי האגר"מ. ומצד שני גם הגלידה חשובה ומברכים גם עליה לדעת המשנ"ב (קס"ח מ"ה) שכתב שעל שני מאכלים נבדלים שלא נאפו יחדיו מברכים ב' ברכות. א"כ נמצא שעל הגביע יברך במ"מ ועל הגלידה שהכל. [ומדיני קדימה בברכות יש להקדים ולברך ברכת מזונות על הגביע. אך אם מטעמי נימוס הדבר קשה, אפשר לברך שהכל על הגלידה ולאחר מכן יברך מזונות על הגביע (כמבואר בכף החיים ר"א ה'). וכמו"כ יש להעיר דבנדור"ד ישנו צד עדיפות לברך שהכל קודם, שהרי יתכן שיש להתיחס למאכל זה כיחידה אחת ולפיי"ז באם יברך תחילה במ"מ על הגביע הרי פטר את הגלידה (וע"ע בהערות הגר"י רובין שיחי' הערה א')]. ב. לגבי גביע גלידה בטעם חלש וכן גביע ללא מתיקות דתלוי הדין בדעת האוכל, דאם כוונתו לאכול את הגלידה והגביע נועד להחזיק הגלידה ותו לא, אזי מברך שהכל על הגלידה ואינו מברך על הגביע כלל,

א. כשרוצה לאכול את גביע הגלידה לבדו, כ' האגרות משה (או"ח ד' מ"ג) דחתיכה של מזונות ניכרת וחשובה שראויה וחכיבה לאוכל בפני עצמה כגון כריכים של גלידה וכשרוצה לאכלן ראשון בפני עצמן יש לו רשות לברך בורא מיני מזונות תחילה ואח"כ על העיקר (הגלידה), והטעם דלהרבה בני אדם והוא להרוב הוא גם דבר חביב לכשעצמו, שלכן יש לעשות לרוב בנ"א לברך תחילה על חתיכה קטנה ממזונות ואח"כ על הממולא שהכל, אך אלו שאין רצונם אלא בהממולא (הגלידה) אך שאוכלין אותם מחמת שהן, עכ"פ שם יברכו רק על הגלידה, ופטור מברכת מזונות הטפל להם.

ובס' וזאת הברכה (פ"כ ל"ב א') כ' דכגביע גלידה ישנם ג' מקרים, א. גביע שיש בו טעם חזק. ב. גביע ממותק בטעם חלש (וכפי המצוי בגביעים הנמכרים בנפרד לצורך החזקת גלידה). ג. גביע שאינו ממותק כלל. ודינם כלהלן: א. נראה פשוט שבגביע שיש בו מתיקות הרבה יש לברך עליו במ"מ מכיון שמוסיף

המרקחת וברכת המרקחת פוטרות. וכ"ה גם בשו"ע לקמן (רי"ב ב'). וכ' המג"א (שם סק"ה) דבמדינות שמניחין המרקחת על הדובשנין שטובים למאכל א"כ כוונתו ג"כ לאכילת הדובשנין ומברך עליהם, ע"כ. ובמחצית השקל שם כ' שמ"מ צריך לברך גם על המרקחת אם לא שהדובשנין עיקר כי אז אינו מברך על המרקחת.

ובמשנ"ב (קס"ח סקמ"ה) כתב שהדובשנין עיקר ופוטר המרקחת. ופשוט דדוקא כשבעת אפיה נאפין ביחד אבל אם אפה הדובשנין לבד ואח"כ מניח עליהן המרקחת מלמעלה אין נעשית המרקחת טפילה להם, ע"ש. והדבר ברור דדוקא לענין שתהיה המרקחת נחשבת טפל לדובשנין בעינן שיהיו נאפין ביחד, אבל הרקיקין נחשבים לטפל למרקחת גם כשלא נאפו יחדיו, דרק לאחר שכבר נאפו הרקיקים לבד שם המרקחת עליהם. דדוקא בדובשנין דאף שהם בעצמם טובים למאכל והוא מכון גם לאכילת הדובשנין אלא רק כשנאפו יחד. אבל הרקיקים שאין מתכוונין לאוכלם כלל ואינו שם המרקחת עליהם אלא רק כדי שלא יתטפלו הידים מהמרקחת כמש"כ המג"א (קס"ח סקכ"ג וסי' רי"ב סק"ו), בודאי חשיבי הרקיקים טפל גם בנאפו לבד. לכן בנדר"ד בודאי להך מרקחת דמיא, שהרי הדבר ברור וידוע שאותם גביעי גלידה אינם באים אלא רק כדי להגן על הידים שלא יתנטפו ואין דרך לאוכלם כלל בפנ"ע כשאנו אוכל גלידה כידוע, ולכן מי שאינו מחזיק הגלידה בידו בשעת אכילתה אלא אוכל אותה מתוך צלחת באמת אינו שם אותה

שהוא נטפל לגלידה (שו"ע קס"ח ח'). אך כשאוכל את הגביע בכדי להוסיף טעם עיקרי לגלידה מברך גם על הגביע. ובסתמא כשאין לו כוונה מוגדרת נראה דכשיש בגביע טעם מתיקות קצת מברך גם על הגביע במ"מ, מכיון שישנם אנשים המחזיקים את הגלידה בגביע זה למרות שאינם צריכים אותו להחזקת הגלידה גרידא, וכמו"כ ישנם ילדים האוכלים גביע זה גם ללא גלידה לתענוג. ועוד דאף באופן שאין לגביע טעם מתוק, מ"מ בצירוף טעם הגלידה נוצר טעם משובח טפי. וע"כ נראה דכשישנו בגביע מעט טעם מתיקות יברך על הגביע במ"מ ושהכל על הגלידה. ועדיף להקדים ולברך במ"מ על הגביע מדין קדימה בברכות, וכן לחוש לדעות הסוברות שסתם הגביע נאכל להחזיק, שאם יברך שהכל תחילה לדעות הסוברות שהגביע טפל לגלידה הרי פטר את הגביע, ולכן טוב להקדים ולברך על הגביע. אך יש לאכול עמו קצת גלידה בכדי שיתווסף לו טעם ויחשוב כדבר עיקרי (אך לא יאכל הרבה גלידה עמו רק מעט כדי ללפת את הגביע).

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ה קי"ד) כ': בהתאם לבקשת מעכת"ה הריני בזה להודיעו חו"ד העניה במה ששאל על דבר גלידה שבד"כ נמכרת בגביע עשוי מקמח ומים שבלילתן רכה, אחר שגומרין אכילת הגלידה רגילין הרבה בני אדם לאכול את הגביע. לענ"ד בס"ד יברך שהכל על אכילת הגלידה ועל אכילת הגביע לא יברך כלל. דהנה בשו"ע (או"ח קס"ח ח') מבואר דרקיקים דקים שנותנין מרקחת עליהם הינם טפלים לגבי

לתוך גביע כלל. אלא שמ"מ הרבה בני אדם רגילים לאכול גם הגביע אחר גמר אכילת הגלידה. נמצא הגביע לעולם טפל לגלידה, לכן יברך שהכל על הגלידה ופטר את הגביע הטפל אליה, כשם שהמרקחת פוטר את הרקיקים הטפילים לה. אלא שעדיין מקום לחלק עפ"מ שכי' הט"ז (קס"ח סק"א) ומובא ביתר ביאור במשנ"ב (שם סקמ"ו) שאם אכל המרקחת מלמעלה והשאיר הרקיקין ואכלן בפני עצמן צריך לברך במ"מ עליהן. רק באם אוכלן יחד ונשאר עוד קצת וקיק בלא מרקחת דא"צ לברך עליו מכיון דעיקר אכילתו היה ביחד ונחשב לטפל למרקחת אין חוששין על גמר האכילה, ע"כ.

והנה גם בנדרן דידן אוכלין הגלידה לבד ורק אח"כ שכבר גמר את אכילת הגלידה אוכל את הגביע בפנ"ע. וא"כ לכאורה צריך לברך עליו במ"מ כעל אכילת הרקיקים בנפרד. אמנם נודע לי כי ישנם אנשים שלאחר שגמרו לאכול הגלידה הגדושה שמעל לגביע אין הם מכניסין לשונם לתוך הגביע ללקק הגלידה שהוכנסה שם אלא נוגסים מהגביע עם קצת גלידה וכן הלאה עד שאכלו את כל הגביע עם הגלידה שהיתה כנוסה לתוכו. ויש המכניסים לשונם לגביע ללקק הגלידה שהוכנסה שמה וכאשר לא נשאר רק קצת כתחתית הגביע אז אוכלין את הגביע עם קצת הגלידה שנשארה, ולא בשביל הגביע אלא בשביל הגלידה שנשארה בו. ובכל אלה פשוט שאין צריך לאכילת הגביע כלל ואינו אוכל אותו אלא רק בשביל הגלידה. נמצא שהגביע טפל לגלידה ונפטר בברכת הגלידה.

אבל המכוון לאכילת הגביע אף שאין דרך לאכול הגביע כלל, זה בנדר"ד שאני כי ע"י הגלידה שנותר בתוכו ונדבק בדפנותיו ראוי הוא לאכילה ולפי שעד עתה שימש הגביע לגלידה כצלחת רצונו לאוכלו כדין המבואר (או"ח קע"א ג') והוא שיאכל הפת אח"כ, ע"ש. או שרצונו לאכול מסיבה אחרת, אז בודאי יש לברך על אכילתו ברכה הראויה, דהיינו במ"מ. דומיא דורדים שמרקחים בדבש שמברכין עליו בורא פה"א למרות שהורדים אינם ראויים לאכילה לא חיים ולא מבושלים רק ע"י הדבש, אמרינן דאדרבה כיון שעיקר תקון הורדים לאכילה אינו אלא בצירוף הדבש הו"ל דבש טפל, שהרי בא רק ע"מ להכשיר את הורדים לאכילה, כמבואר במג"א (ר"ד כ"ג). והכא אף שהגלידה לא באה להכשיר את הגביע לאכילה אלא בשביל עצמה היא באה, זה מהני לענין שלא נחשיב הגלידה לטפל, אבל מ"מ הגביע שהוא מה' מיני דגן ג"כ אינו טפל, ועל הגלידה הרי כבר ברך, ועליו עוד לברך במ"מ על הגביע כיון שהוא מכוון לאכילתו, עכ"ד.

המורם מכל האמור שבשעה שאוכל את הגביע משום שרצונו לאכול מפני טעמו גופא צריך לברך עליו בורא מיני מזונות, ובשעה שהגביע נועד לאחיזת הגלידה גרידא ואינו אוכלו אלא לצורך אכילת הגלידה, ברכת שהכל שברך על הגלידה פוטרת הגביע כדין טפל. ויעוין בספר ברכת הנהנין (פ"ד) שכתב שגלידה המונחת בגביע מברך רק על הגלידה שהכל ואינו צריך לברך על הגביע

ברכת מזונות. ואם לאחר שאכל הגלידה נשאר קצת מן הרקיק ואוכל הרקיק בפני עצמו ג"כ אין צריך לברך עליו במ"מ, ומשום שכבר נפטר בברכת מרקחת הגלידה. אולם בשאלות ותשובות אור

לציון (פי"ד כ') כתב שאף כשהגביע מתוק מברך שהכל, משום שעיקר כוונת האדם לגלידה. וכן כתבו בשו"ת אבני ישפה (מ"ה) ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ב ע"ז).

ברכה אחרונה על הגביע והגלידה

ב. בשו"ת בצל החכמה (שם) כ' דבנוגע לברכה אחרונה הדבר תליא ברברכי. דבבאה"ט (ר"ד סק"ב) הביא מחלוקת גדולי הפוסקים האחרונים האם יש לברך ברכה אחרונה על שתיית קפה רותח כשרגילין לשותותו לאט ושוהים מתחילת השתיה ועד סופה יותר מכדי שתיית רביעית וע"ש גם בשע"ת (סק"ב). וכמ"כ (סר"י סק"א) כ' דבמחצית השקל ובחיי אדם ובדרה"ח מצדדים שלא לברך, וכ' שכן מנהג העולם, אמנם בשו"ת מהר"ם שיק (תאור"ח פ"ה) כתיב שנהג לברך אחר שתיית קפה רותח שכן ראה לרבו החת"ס ז"ל וכן נהג הגאון בעל אמרי אש וכ"ה גם בס' ערוך לנר (כריתות י"ג). ובשו"ת מהר"ם שיק כ' טעמו דכיון וכשמגיע לרביעית האחרונה אינו רותח כ"כ, ומסתמא אינו נמשך השהיה והשתיה יותר משמונה דקות. ומ"מ נהג לתת סוכר בפיו במשך זמן השתיה ע"ש. וגלידה דנר"ד ג"כ דרך אכילתה מעט מעט לפי שהיא קרה מאד ואין אוכלין אלא רק דרך ליקוק ושוהין באכילתה הרבה, וא"כ להפוטרים לברך ברכה אחרונה לאחר שתיית קפה חם אזי גם בזה נראה לפטור,

וגם להמחייבים לברך אחר שתיית קפה לפי שבסופו אינו רותח כ"כ או כששותה ממנו כדי שובעו, אין לחייבו בנידו"ד, דבגלידה מתחילת אכילתה ועד סופה אין דרך לאוכלה אלא רק מעט מעט וכמו"כ לעולם אין אוכלין אותה כדי שביעה.

ובאמת ראיתי בשו"ת הלכה למשה (להגר"מ ניימן ז"ל, רמ"ב) שנסתפק האם לברך ברכה אחרונה לאחר אכילת גלידה, דאיתא (נדה י"ז א') שלג לא אוכל ולא משקה חישב עליו לאכילה אינו מטמא טומאת אוכלין, ופרש"י דקרוכ להיות משקה יותר מאוכל, והרי גלידה הו"ל שלג. וא"כ לשיטת הרמב"ם ודעמיה דשיעור צירוף משקין בכדי שתיית רביעית כן השיעור גם באכילת גלידה. ובאמת שוהין יותר מזה השיעור עד שיאכל שיעור רביעית ממנה, ולדעת המל"מ והכ"ת אין מברכין על שתיית קפה ברכה אחרונה. ובשע"ת (שם) כ' דאם ממתין בסוף עד שיצטנן קצת ושותה רביעית בבת אחת לא אמרי' דבטלה דעתו ושפיר מברך לאחריה, אבל בגלידה לא שייך להמתין ואפי' עושה כך בטלה דעתו, ע"כ ע"ש. כן ראיתי בס' שערים

נפשות. (וע"ע מש"כ בזה בשו"ת בצל החכמה ח"ו סי' ס"ד). גם במוסיף על חומרים הנ"ל חלב או מי פירות שדינם כמשקין, מ"מ כיון שנקרשו דינם כאוכלין, (עי' מתני' פ"ג דטהרות מ"א הרוטב והגריסים והחלב וכו' ובשו"ת חת"ס הנ"ל וע"ע בסדר ברכת הנהנין להגר"ז מלאדי ז"ל פ"ח אות ח'). ונראה דבשו"ת הלכה למשה מיירי בגלידה העשויה ממים שרגילים לתת לתוכם קצת סוכר או מי לימון וכדו' להטעמים, כדרך שהיו רגילים לעשות גלידה בזמנים הקודמים (שלגון או ארטיק בלשוננו). וזה כיון שעיקרו מים בודאי כי כאשר יוקרש דינו כשלג שאינו לא אוכל ולא משקה עד שיחשב עליהן למשקין. וכיון שא"א לאכלו אלא רק דרך לקיקה שהיא גם דרך שתיה (וכדלקמן), לכן בודאי שדינו לענין ברכה כדין משקין ששיעורן ברביעית ומצטרף לדעת הרמב"ם רק תוך כדי שתיית רביעית. לכן שפיר כ' בשו"ת הלכה למשה שדין הגלידה כשלג ואין לברך ברכה אחרונה על אכילתה כיון שאינו אוכל ממנה שיעור רביעית תוך כדי שתיית רביעית. ומ"מ הדבר תליא ברברכי וכדלעיל.

אבל גלידה דנידור' כל שאוכל כזית ממנה תוכ"ד שיעור אכילת פרס חייב לברך אחריה בני"ר. ואמנם זה כשאוכל הגלידה בכף, שמכניס לפיו חתיכה אחר חתיכה דהוי דרך אכילה, ואף שאינו בולע רק אחר שנמס, מ"מ הרי הוא כאוכל שוקולד שמכניס חתיכה לתוך פיו ומוצצו ומלקקו בלשונו עד שנמס, דודאי לענין ברכה אחרונה שיעורו בכזית

המצוינים בהלכה (סי' נ"א אות ד') בשם קונטרס הפוסק דגלידה כיון ששוהים זמן רב באכילתה הרי היא כשותה משקה חם, שמבואר בבאה"ט שלא לברך לאחריה.

ואמנם אני מתפלא עמ"ש"כ בתשו' הלכה למשה דדין גלידה כדין שלג, דלענ"ד זה אינו, דדוקא שלג שנוצר מאדים שנתהוו ממים דינו להיות קרוב למשקה יותר מן האוכל כפרש"י בנדה שם, שהרי עיקרו מן המים, וגם מים שנקרשו דינם הכי כמבואר בר"ש (פ"ג דטהרות ה"ב) בשם התוספתא, מים טמאים שהגלידו טהורים. ועיין ביד רמה (כ"ב פרק שני אות מ"ד) דמים שקפאו לא מקבלי טומאה אלא במחשבה, והיינו ע"כ מחשבה למשקין כשלג. ומשא"כ גלידה העשויה מתערובת חומרים שונים (כביצה סוכר ותבלינים ועוד) שכל אלה אוכלין הם. וכדכ' בשו"ת חת"ס (חיו"ד י"ט) דביצה גם כשהיא חיה חשיבא כאוכל ולא כמשקה. וכן סוכר ויעוין חיי אדם (ה' שבת כלל י"ד סיא). ומכש"כ תבלינים אף אם נידוכו עד שנעשו דק כאבק דינם כאוכלים עי' שו"ע או"ח (ר"ג ז', וע"ש סי' ר"ד י"א) בשמים שחוקים וכו' אף אם הם כתושים ביותר, גם לא שייך בהו מחוי וקרישה כלל. וכל אלה בודאי גם אחר שעשה מהם גלידה שנקפאו לא נתבטל שם אוכל מהם, מהיות שיעורם לברכה אחרונה בכזית ותוך כדי אכילת פרס כאוכל. לכן בעושה גלידה מחומרים שהם אוכלים לבד, בודאי שגם אם יאכל ממנה רק כזית ולא רביעית ובתוכ"ד אכילת פרס ולא תוך כדי שתיית רביעית חייב לברך על אכילתה ברכה אחרונה, ברכת בורא

שבט' אורחות חיים ספינקא סר"י אות ו'
דהמוצץ פירות דינו כאוכל ושיעורו
בכזית, ע"ש. עכ"ד.

העולה להלכה מדברי בעל בצל החכמה
דכשאוכל גלידה העשויה מביצה
וסוכר ותבלינים וכו' ואוכלה עם כף מתוך
צלחת מברך לאחריה בורא נפשות רבות
כשאכל כזית ממנה תוך כדי אכילת פרס,
ומסתבר שכן הדין כשאכלה מגביע.
וגלידה או שלגון שנעשו ממים ומעט
סוכר וכדו' אין לברך אחריהם ברכה
אחרונה אלא רק באופן שיאכל ממנו
רביעית ותליא במחלוקת האם שיעור זה
מצטרף תוך כדא"פ או תוכ"ד שתיית
רביעית דוקא.

ובברכת הנהנין (להרי"מ שטרן שליט"א,
פ"ד הערה ג') כתב דיכול לברך
לאחר אכילת הגלידה בגביע ברכת בורא
נפשות, באם אכל כזית תוך כדי אכילת
פרס. דהנה איכא בנדר"ד שאלה דמאחר
שאוכל את הגלידה לאט לאט ואפשר
שהוא ביותר מכדי אכילת פרס א"כ לא
יברך עליה ברכה אחרונה. ובאמת ישנה
פלוגתא רבוותא בפוסקים לענין השותה
משקה חם אם יש לברך עליו ברכה
אחרונה. אמנם מה שיש להסתפק אם
אותה גלידה העשויה מתערובת ביצים
וחלב ומי פירות ואח"כ נקרש האם דינו
כמשקה או כאוכל, דהרי נפ"מ שאם הוא
כמשקה הרי צריך כדי שיעור רביעית
משא"כ אם דינו כמאכל סגי בכזית. דהנה
אע"פ שלענין מוצץ הפרי מצינו מחלוקת
הפוסקים האם דינו כמשקה או כמאכל,
שהפ"ת (במים חיים סי' ז') כ' שדינו
כאוכל ושיעורו בכזית, והובאו דבריו גם

תוך כדי אכילת פרס וה"ה בזה. וכן מוכח
גם ממש"כ המג"א (ר"י סק"א) בפת
השרוי במשקין או ביין שמצטרפין
המשקין והיין לפת לפי שאוכלם דרך
אכילה ע"ש. והרי מיד כשמכניס הפת
לפיו ומתחיל לאכול נפלטין המשקין
ויוצאין מן הפת, אלא ודאי כיון שתחילת
אכילתן דרך אכילה הו"ל כאוכל וה"נ
בזה. ברם באוכל גלידה מגביע, שמוציא
לשונו ללקק מן הגלידה קצת, שעם
הכנסתה לתוך פיו היא נמסת כבר, אולי
אין זה דרך אכילה. וכדמצינו לשון לקיקה
במשקה הנוזל, כדרכיב (שופטים ו' ה')
אשר ילוק בלשונו מן המים, וכן (מלכים
א' כ"א י"ט) לקקו הכלבים את דם נבות.
ובמתני' (פרה פ"ט מ"ג) לענין מי חטאת,
חוץ מן החולדה שהיא מלקת. מ"מ
מסתבר כי הוא גם דרך אכילה, כיון
שמלקק דבר גוש ומפריד חלק ממנו. ועי'
בביאור הלכה שבט' משנ"ב (ר"ב סט"ו)
שכ' דהו"ל להרמב"ם להחליט לברך בורא
פרי העץ או בורא פרי האדמה על הקנים
בעצמם כשמוצצים אותם וכו' ע"כ. וזה
לפיי"מ דקאמר שעל הסוכר אינו מברך
אלא שהכל. ואף דמבואר בסדר ברכות
להגאון בעל התניא (פ"ו אות ט') דהמוצץ
המשקה הבלוע מכל הפירות חוץ מענבים
וכו' מברך שהכל, לפי שכל משקה היוצא
מהפירות אין שם פרי עליו חוץ מהיוצא
מזיתים וענבים ע"ש. הרי דלא אמרינן
דכיון שמוצץ מגוף הפרי יחשב כאוכל
הפרי, היינו טעמא דשם רוצה רק במי
הפירות והם הרי אינם כגוף הפרי ואין שם
פרי עליהם, משא"כ בנדר"ד שרוצה
לאכול וגם אוכל מגוף הגלידה. וכיותר
דמבואר בפרי"ת (מוכא בהגהות מהרש"ם

בחי' רעק"א או"ח ר"ב ח' ובסי' ר"י, אמנם בספר עמק ברכה הביא בשמיה דהתוס' (ב"מ פ"ז) גבי אכילת פועל שאמרו "ואכלת ולא מוצץ" וכ' התוס' שמוצץ היינו שתיה, וכן משמע מדברי הט"ז (בסי' ר"ב) וביאור הגר"א שם, וא"כ שיעורו ברביעית. ומ"מ אף אם נאמר כן לענין מוצץ מגוף הפרי שנחשב כאוכל וצריך כזית, מ"מ יש לדון דזהו רק באופן שהפרי קיים ומוצץ מגוף הפרי, משא"כ אם הכל כבר נמוח ונעשה משקה אם בכה"ג אף שנקרש אח"כ אם חל עליו תורת אוכל או תורת משקה. וראיתי תשובת מרן בעל הקהלות יעקב בספר מקור הברכה (עמו' ק"ט) שהשיב לכה"ג המחבר שליט"א שם בשאלה הנ"ל, וכ' שם וז"ל: והנה זה מבואר להדיא דחלב קרוש דינו כאוכל, דתנן רפ"ג דטהרות, הרוטב והגריסין והחלב שקרשו הרי אלו שניים (כדין אוכלין ולא כמשקין שהם תחלה לעולם), וחלב קרוש היינו קום שעושין מהם גבינה, ורק המי חלב דינו כמשקה משא"כ הבאה"ט (קנ"ח סק"ט) בשם מטה יוסף. והטעם לפי שהמי חלב נשאר משקה צלול. וגם שאר מיני פירות שנקרשו ונעשה כפור וגליד נראה שדינו כאוכל לענין ברכה, דכל שנקרש ונעשה גוש הו"ל אוכל. ועיין מג"א (קנ"ח ז') בשם הרדב"ז ז"ל לענין דבש קרוש שכתב: בין שנקרשו ע"י בישול בין שנקרשו ע"י צינה. וגם הרמב"ם (פיהמ"ש רפ"ג דטהרות) מבאר הני דהתם שנקרשו ע"י קירדות. ובתוספתא שהביא הר"ש ז"ל (שם משנה ג') מבואר דמים שנקרשו טהורים, והיינו משום דפקע מהם תורת משקה ותורת אוכל לא נחית עלה לפי

שאינם עומדים לאוכלן כשהם קרושים, ואפי' חישב לאוכלם קרושים בטלה דעתו. וכה"ג מבואר בנדה י"ז דהשלג לא אוכל ולא משקה. מיהו התם מהני מחשבה למשקין ולא לאוכל, כדפרש"י ז"ל התם דקרובין למשקין יותר. ועכ"פ לענין ברכה ודאי דצריך לבורך על כפור ושלג כל שנהנה גרונו, דרק דבר המזיק א"צ ברכה. ובפשוטו נראה דלענין ברכה כל שאוכלו כשהוא גוש דינו כאוכל ולא כמשקה לענין ברכה אחרונה. וכן מרקחת רכה נראה דחשיב אוכל כל היכא שאינו כ"כ צלול עד שניגר ונשפך כמשקין, כמש"כ שם המג"א (קנ"ח סק"ז) לענין דבש שנתעבו מעט ועדיין ניגרים דחשוב משקה [הא אינו ניגר חשיב אוכל]. ובשם הר"ש ז"ל כתב שם דכשהוא טופח ע"מ להטפוח חשיב משקה. ונראה דכשיש בהקרוש מעט לחלוחית ממה שלא נקרש, ועי"ז הוא טופח ע"מ להטפוח, או אותו מעט הבלתי קרוש חשיב כמשקה, ומה שנקרש חשיב אוכל. וכיון דכל הני חשיבי אוכל נראה דגם כשנמוחו בפיו כמשקה, דינם לענין ברכה אחרונה כאוכל, כמו חתיכת סוכר דחשיב אוכל, ואע"פ שנמוח בפיו למשקה, וכן תפס החת"ס (או"ח מ"ז) דסוכר שנותנו בפיו למתק הקפה חשיב אוכל, עי"ש היטב. ויש להביא סמוכים לזה מס"פ גיד הנשה (חולין ק"ג ב') דחלקו מבפנים חייב, וע"ש בתוס' דחשיב ברייה אע"פ שבתוך פיו נתבטל ברייתו ע"י שנחלק מ"מ אזלינן בתר נתינתו לתוך פיו, ע"ש. וכן משמע לענ"ד מפירוש הרא"ש ז"ל בטהרות (שם מ"ב) בהא דתניא בתוספתא דשמן לא אוכל ולא משקה, דזה מיירי בשמן קרוש, ופי'

שהגדר של משקה הוא רק באופן שלא צריך שום לעיסה או מציצה, משא"כ באופן הצריך לעיסה או מציצה הוי בכלל אוכל לענין ברכה אחרונה. ועכ"פ יוצא לפי"ז שבגלידה אם יאכל כשיעור כזית בכא"פ ממילא יצטרך לברך ברכה אחרונה ברכת בורא נפשות.

אמנם בס' וזאת הברכה (פ"כ, ל"ב ב') כתב בזה דברים אחרים, וז"ל: לגבי ברכה אחרונה על גלידה בגביע שבא לטעם, מכיון שכדי לברך עליה צריכים לאכול שיעור רביעית (והעיקר שאם אכל בשתי דקות מברך), והדבר אינו מצוי, ולכן בד"כ אין מברכים בורא נפשות על הגלידה. ולגבי הגביע דינו לברך עליו ברכת על המחיה אם אכל ממנו כזית בארבע דקות, כיון שהוא נאכל כעיקר ולא רק כטפל להחזיק הגלידה. וחשוב להעיר שלמעשה בגביעים הרגילים המצויים אין בהם כזית ואין לברך עליהם על המחיה מאחר שאין חריצי האויר הניכרים (שבתוך דפנות הגביע) מצטרפים לשיעור כזית, נמצא שבד"כ אין מברכים ברכה אחרונה לא על הגלידה ולא על הגביע. וכשאכל גביע בלי טעם הבא להחזיק את הגלידה, הנה במקרה שמברך בורא נפשות על הגלידה נפטר הגביע בברכת הגלידה, שהרי ברכת העיקר פוטרת את הטפל גם לענין ברכה אחרונה (כדאיתא בס' רי"ב א'). אך יש לדון במקרה שלא ברכו ברכה אחרונה על הגלידה, כפי המצוי בד"כ, כיון שספק דינו כמשקה, ומאחר שאינו אוכלו כשיעור רביעית בכדי שתיית רביעית אין מברכים עליו. אך מאידך כשאכל מהגביע כזית בתוך ארבע דקות

הטעם דאינו אוכל וז"ל: אין דרך לאכול שמן קרוש כמו שאוכלין רוטב וגריסין וחלב כשהן קרושין, עכ"ל. ואי ס"ד דמה שנמרח בפיו למשקה חשיב שתיה ולא אכילה א"כ גם רוטב וגריסין וחלב אינם נאכלין אלא שותין אותן, ואע"פ שיש להשיב ע"ז כמובן להמעין, מ"מ כך נראין הדברים. וגם הרמב"ם בפהמ"ש ובחבורו מבאר דשמן קרוש לעולם משקה לפי שאינו נקרב היטב, וההיא דתוספתא עיין בחת"ס (או"ח מ"ה) בארוכה דהא דשמן לעולם משקה היינו בחזר ונמרח. ועכ"פ לדעת הרמב"ם אין הכרח כ"כ לסברת הרא"ש, די"ל הא דשמן אינו אוכל בעודו קרוש הוא משום שאינו נקרב יפה. מ"מ כך נראין הדברים דאע"פ שנמרח בפיו דינו כאוכל. וגם מדברי הפר"ח שהביא מעכ"ת שליט"א נראה הכי, דהא מה שמוצץ בולעו דרך שתיה, ואפי"ה שיעורו בכזית כאוכלין, ואף שיש לדחות כמש"כ מעכ"ת דשאני התם שנשאר חלק מהפרי, מ"מ אכתי כשאוכל פירדות של רימונים דרך לעיסה הרי כולו נעשה משקה בפיו וזולת הגרעין הקטן שפולטין אותו, ואטו לא נחשוב את זה לאכילה. וכן במרנצין (תפוזים) כשמסירין הקליפה הדקה הרי הוא נעשה כולו נוזל וניגר בתוך פיו, וכי משום זה יהא דינו כמשקה. ואכן אע"פ שהדעת נוטה בפשוט בנדון מעכ"ת שדינו כאוכל, אינני מחליט דבר זה למעשה כי לא הגעתי להוראה בעוה"ר, וכש"כ שלא עיינתי בזה היטב כ"א מקופיא, עכ"ל הגאון הקה"י וצ"ל. וע"כ יוצא לפי דבריו שדינו כאוכל וסגי בשיעור כזית בכדי אכילת פרס. ועיין ג"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב ק"י) שכתב

מ"ב) נשאל לגבי אם אכל פחות מכזית דג מלוח ואח"כ אכל כזית פת כטפל למליח. וכ' האגר"מ שם שמשמע מלשון הש"ס "מברך על העיקר ופוטר את הטפל", שבעצם הטפל חייב בברכה רק שנפטר בברכת העיקר, וממילא כשאין חיוב ברכה על העיקר, כמו במקרה שאכל רק פחות מכזית מהעיקר, צריכים לברך בהמ"ז על הטפל. אך לבסוף מסיק האגר"מ שמסתבר שאין לברך ברכת המזון על הטפל, שהרי ברכת בורא נפשות נחשבת כלא ברך כלל כלפי ברכת המזון, שהרי פת מחייב מדאורייתא בברכהמ"ז ועל המליח אין שום ברכה מדאורייתא, ונמצא כאשר נטפל הפת למליח גם לענין זה הוא נטפל לו שלא יהיה מחויב לברך כלל וכו' אבל ב"נ צריך לברך משום דמצורף לשיעור המליח עכ"פ לברך ב"נ, עכ"ד. וכעין זה כ' הכה"ח (רי"ב ב') וז"ל: ואם אכל העיקר פחות מכשיעור והטפל אכל כשיעור וכו' הפת מצטרף להדג והוי כאכל דג כשיעור ומברך ב"נ. וע"פ סברת האגר"מ בנדו"ד (לגבי גביע של גלידה) נראה ברור שאין לברך ברכה אחרונה, לא ברכת על המחיה ולא ברכת בורא נפשות, כי כידוע יש פוסקים הסוברים שברכת מעין ג' בה' מינים דאורייתא (ר"ט מ"ב סק"י). וממילא לפי סברת האגר"מ כיון שמתחייב בב"נ לא יכול לברך במ"מ, שהרי הגביע נטפל כלפי העיקר לגבי זה שנפטר מברכת בורא מיני מזונות. ומצד שני א"א לברך בורא נפשות מכיון שהכה"ח והאגר"מ כתבו לברך ב"נ מצד שהטפל מצטרף לשיעור העיקר, והוי כאילו אכל כשיעור מהעיקר. כל זה שייך לענין דג ופת, אבל בנדון שלנו אי אפשר

הרי חייבים לברך על הגביע ברכה אחרונה, יל"ע האם יברכו עליו על המחיה או בורא נפשות. דמצד אחד י"ל שחייבים לברך עליו בורא מיני מזונות, שהרי הדין שהעיקר פוטר את הטפל הוא דין רק כשברך על העיקר, אך אם לא ברך צריך לברך על הטפל, שהטפל חייב בברכה אלא שהעיקר פוטר את (וכדאיתא בחזו"א כ"ז ט'), אך מנגד יתכן והיות והטפל נטפל לעיקר, דינו לברך כברכת העיקר ברכת בורא נפשות. והנה נראה שנחלקו בשאלה זו פוסקי זמנינו, יש הסוברים שאמנם ברכת הגביע הוא בורא נפשות כברכת הגלידה. והסברה בזה שכשם שמצאנו לגבי הברכה הראשונה שהטפל מקבל את ברכת העיקר, ולכן אם אוכלו לפני העיקר ברכתו (במקרה של שהכל) כברכת העיקר (רמ"א רי"ב א' ובמשנ"ב סק"י, ועיין במחצית השקל בביאור דברי המג"א רי"ב ג' ודו"ק). ומסתבר שגם לגבי ברכה אחרונה דינו לברך עליו כברכת העיקר ויצטרפו לברך עליו בורא נפשות ולא ברכת על המחיה. וכ"כ בשו"ת אור לציון (פי"ד י"ח סוף הביאור). וכן יוצא לכאורה מדברי החזו"א (כ"ז ט'), עי"ש שכו' שהטפל מקבל ברכת העיקר. וכעין זה פסק מרן הגר"ש אלישיב שליט"א שבכה"ג מברך ב"נ (במקרה שאוכל מהגלידה יותר משתי דקות ומהופלה אוכל כזית בארבע דקות. ואמנם במקרה זה ישנם עוד צירופים לברך ב"נ. ואף אם דינו כמשקה י"א שאם אכלו בארבע דקות מברך עליו). אך מצד שני נראה שדעת הגר"מ פישטין והכה"ח אינו כן, שאין לברך בורא נפשות בכה"ג, ולהלן נביא דעתם: האגר"מ (אור"ח ח"ד

לומר שהגביע מצטרף לגלידה, שי"א שגלידה נחשבת בגדר משקה (וכן שמענו שדעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל), והרי מאכל ומשקה אינם מצטרפים לשיעור (משנ"ב ר"י א'), וממילא א"א להחשיב כאילו אכל כשיעור מהגלידה, ואי אפשר לברך לא בורא נפשות ולא על המחיה. ויש להוסיף עוד נמוק מדוע א"א לברך על הגביע על המחיה, דהרי הדין שעל גלידה אין מברכים ב"נ הוא דבר השנוי במחלוקת (וכנ"ל). והצד שאין מברכים ברכה אחרונה הוא כפי הפוסקים המורים שדינו כמשקה. אך לאלו הסוברים שדינו כמאכל אם אכל ממנו כזית כשיעור אכילת פרס צריך לברך עליו ב"נ. ולפי הצד הזה שמדינא מחויב לברך ב"נ על הגלידה בודאי אינו יכול לברך ברכת על המחיה על הגביע הטפל, שהרי מחויב לברך ב"נ על הגלידה ולפטור בה את הטפל. ואפילו אם דינו כמשקה, להרבה פוסקים מברכים על משקה ברכה אחרונה אם אכלו בכדי אכילת פרס, ושוב מחויב לברך ב"נ ולא על המיני מזונות. ואף אם למעשה אנו חוששים שמא דינו כמשקה בכדי שתיית רביעית ואין מברכים ב"נ, אך מאחר שלהרבה שיטות מחויב לברך ב"נ וכן הכרעת הגר"א ז"ל, אין לברך על המחיה על הגביע שהרי מחויב הוא לברך ב"נ ולא על המחיה (וכעין סברא זו מוזכר בשער הציון ר"ח ע' ע"ש).

לומר שהגביע מצטרף לגלידה, שי"א שגלידה נחשבת בגדר משקה (וכן שמענו שדעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל), והרי מאכל ומשקה אינם מצטרפים לשיעור (משנ"ב ר"י א'), וממילא א"א להחשיב כאילו אכל כשיעור מהגלידה, ואי אפשר לברך לא בורא נפשות ולא על המחיה. ויש להוסיף עוד נמוק מדוע א"א לברך על הגביע על המחיה, דהרי הדין שעל גלידה אין מברכים ב"נ הוא דבר השנוי במחלוקת (וכנ"ל). והצד שאין מברכים ברכה אחרונה הוא כפי הפוסקים המורים שדינו כמשקה. אך לאלו הסוברים שדינו כמאכל אם אכל ממנו כזית כשיעור אכילת פרס צריך לברך עליו ב"נ. ולפי הצד הזה שמדינא מחויב לברך ב"נ על הגלידה בודאי אינו יכול לברך ברכת על המחיה על הגביע הטפל, שהרי מחויב לברך ב"נ על הגלידה ולפטור בה את הטפל. ואפילו אם דינו כמשקה, להרבה פוסקים מברכים על משקה ברכה אחרונה אם אכלו בכדי אכילת פרס, ושוב מחויב לברך ב"נ ולא על המיני מזונות. ואף אם למעשה אנו חוששים שמא דינו כמשקה בכדי שתיית רביעית ואין מברכים ב"נ, אך מאחר שלהרבה שיטות מחויב לברך ב"נ וכן הכרעת הגר"א ז"ל, אין לברך על המחיה על הגביע שהרי מחויב הוא לברך ב"נ ולא על המחיה (וכעין סברא זו מוזכר בשער הציון ר"ח ע' ע"ש).

נמצא שמסקנת הדברים: אם אכל גלידה בגביע, במקרה והגביע משמש רק כמחזיק את הגלידה מברך שהכל על הגלידה ופטור בזה את הגביע. ולענין

ברכה אחרונה נחלקו הפוסקים האם יברך ב"נ או לא. ונכון לברך על מאכל או משקה אחר ברכת בורא נפשות ולפטור את הגלידה ואת הגביע, וא"צ לפטור מברכת על המחיה כי יכול לסמוך על כל הסברות המוזכרות שברכתו בורא נפשות ולא על המחיה. ולגבי הדין הכללי כשיש עיקר וטפל ואי אפשר לברך ברכה אחרונה על העיקר. א. דעת הכה"ח והגר"מ פיינשטיין דאם מיירי בשני מאכלים אשר שייך בהם צרוף, המאכל הטפל מצטרף להשלים שיעור העיקר, ומברכים עליו כברכת העיקר אך אם מדובר במאכל ומשקה אין הם מצטרפים יחד ואין לדנו כדין הטפל, (והגר"מ מוסיף תנאי שברכת הטפל היא ברכה דאורייתא). ב. יש מורים שאם ברכת העיקר הוא בורא נפשות יש לברך על הטפל בורא נפשות, כ"כ להדיא בשו"ת אור לציון (פ"ד ח' בסוף הבאור), וכ"כ הגר"ח גריינמן שליט"א בס' חידושים וביאורים (ברכות ס' ט"ו), וכן יוצא מדברי החזו"א (א"ח כ"ז ט'). ויש להעיר על הדעה השניה שהעיקר מקבל ברכת הטפל, דהנה לדעת המג"א (ר"ב ד') הדין שהטפל מקבל ברכת העיקר לגבי ברכה ראשונה נאמר רק אם ברכת העיקר היא שהכל, אך להרמ"א כל טפל ברכתו שהכל, כי הוא איבד את ברכתו היחודית מאחר שא"י עיקר צורת אכילתו. לפי זה לדעת המג"א יתכן שרק אם ברכת העיקר היא שהכל יברכו על הטפל בורא נפשות, אך להרמ"א אף אם ברכת העיקר היא כפה"ע וכדומה, יברכו על הטפל ב"נ, עכ"ד ס' וזאת הברכה.

ברכת גלידה הנאה בסוף הסעודה

זצ"ל. ומח"ס וזאת הברכה העיר דכ"נ משמעות דברי המשנ"ב, דלא מיבעיא לדעת החיי אדם (המובא במשנ"ב קע"ד סקל"ט) דס"ל דמברכים על הקפה ששונה בסוף הסעודה לעכל, דפשוט שה"ה שמברך על גלידה. ואף לדעת המשנ"ב שם שכתב שאין דבריו מוכרחים, נראה שבגלידה מברך, דהמשנ"ב חלק על קביעת החי"א שהקפה הוא לעכל ולדעתו אדם שותה קפה לצמאון, אך בגלידה ודאי אינו אוכלו להרוות צמאונו אלא למתיקות, ודין הגלידה כדין הי"ש ששותה אחר הסעודה ומברך עליו כיון שברור שבא לעכל. וכע"ז הורה הגר"ח פ"י שיינברג שליט"א. נעור בענין דיני ברכות לגלידה יעויין בשו"ת באר משה ח"א סי' י"א].

ג) מטיין בשמיה דהגר"מ פינשטיין זצ"ל (וכן הובא בשמו בספר וזאת הברכה פרק ח' הערה 12) שאין לברך על אכילת גלידה בסוף סעודתו משום שדינו כמשקה שאינו מברך עליו. וכ"כ בשו"ת אור לציון (פ"ב י"ב) דאין לברך על ארטיק או גלידה המצויה שרובה עשויה ממשקה אלא שמוסיפים בה חומרים שונים, אך על גלידה חלבית או גלידה שנעשתה מקצפת ביצים או ג'לי מברך בתוך הסעודה שדינם כמאכל. אמנם דעת הגרי"ש אלישיב שליט"א (הובא בזה"כ שם) הורה לברך על הנ"ל כשבאים לקנות ולא בתוך הסעודה. וכ"כ הגר"ש ואזנר שליט"א (שבט הלוי ח"א ר"ה חדושי שו"ע או"ח קע"ד) וכ"כ בס' ותן ברכה (ח"א עמ' פ"ז) בשם הגרש"ז אורבך

קרח וגלידה בשבת

שיש בה רוטב שנקרש שהשומן נמוח אינו בעין דשירי, ויש מחמירין, ונהגו להתמיר. מיהו במקום צורך יש לסמוך אסברא ראשונה. ועיין בס' תק"א ו', ובשו"ת דובב מישרים (ח"א נ"ה) שאוסר משום נולד אף לדעת הרמב"ן החולק על סה"ת וס"ל דמשלג למים לא הוה נולד, היינו משום דשלג כשחשב עליו למשקה הוה משקה, ולכן כשעושה משלג משקה הרי

ד) טוב להמנע מלתת מים לתוך תא ההקפאה של המקרר החשמלי על מנת להופכם לקוביות קרח, אלא אם כן יש צורך גדול בכך, כ"כ בס' שמירת שבת כהלכתה (פ"י אות ד'). ומקורו טהור ממש"כ השו"ע (שי"ח ט"ז) דמותר ליתן אינפאנודא כנגד האש במקום שהיד סולדת, ואע"פ שהשומן שבה שנקרש חוזר ונמוח. וכ' ע"ז הרמ"א דכ"ש קדירה

ע"כ נחשב נולד לכו"ע, ע"ש. אך כ' ששמע מהגרש"ז אורבך וצ"ל דמכיון שמבואר (בסי' ש"כ י') דמותר לשבור קרח מכד של מים שנקרש כדי ליטול מים מתחתיו, ולא נזכר שם שאם נקרש בשבת שיהיה אסור משום נולד, וגם לא מצאנו לגבי ברד היוורד בשבת שלדעת סה"ת יהיה אסור בטלטול משום נולד, הגם שהשינוי ממים לברד נעשה רק סמוך לירידתו לאדמה, גם משלג צ"ע, דאף שלמסקנת הש"ס בעירובין (מ"ו א') ל"א דמיא בעיבא מיבלע בליעי, מ"מ הרי בביה"ש לא היה שלג. ויעויין גם באגלי טל (מלאכת הדש הערה ל"ו (י"ט)) שהוא רק מפני שהיה יכול לחשוב למשקה (לעו"ז ברור שסה"ת אוסר אפילו אם סוחט בידים וחישב למשקה גם כשהיה שלג), ומה שאין השלג מקבל טומאה, אפשר שאין ענינו לנולד של שבת, שהרי משקין שזבו מפירות שאינם בני סחיטה דהו"ל זיעה בעלמא, ג"כ אין מקבלין טומאה ואפ"ה לא חשיבי נולד. ואף דהתם נעשו כאוכלא דאיפרת, מ"מ י"ל שגם לדעת הסה"ת יתכן דלא אסור משום נולד אלא בנשתנה למעליותא משלג למים ולא להיפך, דהו"ל כאוכל שנמאס שנעשה רק מוקצה ולא נולד, גם על קושית הראשונים על סה"ת, דמ"ש ממשקין היוצאין מפירות שאינן בני סחיטה, תירצו הריטב"א והר"ן בסופ"ד דשבת דמכיון שדרכו של שומן להיות צלול הו"ל כפירות העומדין לסחיטה וכמשקין שזבו שכי' הר"ן בחולין (י"ד ב') דהו"ל נולד. וצ"ע דוכי מפני שעומדין למשקה חשיב יותר נולד, שהרי טעמו לא משום איסור סחיטה, וע"כ שזה רק בגלל החשיבות

שהם עומדים לכך. ומכיון שכן, י"ל דרק אם נעשה משקה הוא דחשיב ואסור, ולא כשנשתנה לגרענותא ממים לקרח דחשיב כסוחט תפוח, דאין המשקה חשיב נולד (ועיי' תהל"ד ש"כ סקט"ו). וגם נראה דאף שהשלג אינו לא אוכל ולא משקה, מ"מ לא דמי לשברי כלים, שהרי מבואר בשבת (קכ"ג א' תוד"ה מדלענין) דשבר כלי שיכול להיות כלי ע"י יחוד לא מקרי נולד, וגם כאן הרי אף בעודו קרח מהני אם חישב עליו למשקה, וגם בנדו"ד עדיף טפי שהרי מאליו הוא נמס שוב וחוזר להיות מים. ומכיון שמעיקר הדין נקטינן דלא כסה"ת, לכן אי לאו שכבר הורה זקן היה נרלענ"ד שאין לחשוש בזה משום נולד. גם אפשר דאפי' מקרח למים מ"מ כה"ג שבלי המקרר הקרח ימס מאליו הרי זה דומה לזיתים וענבים מרוסקין ד"א שהמשקה מותר אפי' במחוסר דיכה (יעויין סי' רנ"ב ה' בביה"ל ד"ה מותר), ועכ"פ להיפך אפשר דלא חשיב נולד כיון שמתקיים רק ע"י מקרר, וגם אפשר לצרף דעת הפמ"א (הובא באג"ט מלאכת דש הערה ל"ז (ג)) שגם לסה"ת אין המים חשיבי נולד, ולא אסר בדיעבד אלא מפני שעבר על איסור מוליד שנראה כבורא דבר חדש, וכי' הפמ"א שכל המחמיר לחוש בזה לאיסור נולד אינו אלא מן המתמיהין (וגם כ' האג"ט שם בהערה ל"ו (י"ב) בהגה, דלדעת שו"ע הגר"ז בסי' שי"ח גם לסה"ת אין המים אסורים משום נולד כי אם משום גזירה דשמא יסחוט, ע"ש, וזה לא שייך כלל בנהפך לקרח). גם האו"ז (ה' שבת סוף אות ס"ב) מביא את דברי סה"ת וכתב שם "מפני שהוא מרסק ומוליד", וגם בסוף אות ס' שם מביא דעת

נולד כשנמות באין יד סולדת בו ואסור לדברי הכל כנראה מהר"ם (פ"א מהטו"א הי"ט כ"א ופ"ט שם ה"א) וכו', עכ"ל. ומבואר מדבריו כי דין נולד אינו תלוי כלל בשינוי צורת התומר מקרוש לצלול רק בדין טומאה, שאם ע"י שנשתנה מקרוש לצלול נשתנה דינו לענין טומאה מאוכל למשקה דהיינו שאם בהיותו קרוש היה דינו כאוכל לענין טומאה וכשנעשה צלול נהפך דינו כמשקה או הוי נולד, אבל אם גם בהיותו קרוש ל"ה דינו לענין טומאה כאוכל, או שגם אחר שאפשר ויעשה צלול לא יהי דינו כמשקה או אף שנשתנה מקרוש לצלול לא חשיבי נולד. ולכן שלג וברד דגם בהיותם קרושים אין דינם כאוכל לענין טומאה ואדרבה חישב עליו לאוכלין בטלה דעתו ולמשקין מתטמא טומאת משקין כברמב"ם שם (פ"א הכ"ב) לענין שלג, ע"כ בהופשר ל"ה נולד. והשומן כיון שגם אחר שיופשר דינו כאוכל ל"ה נולד, ורוטב כיון שבשעה שנקרש דינו כאוכלין וכשהופשר דינו כמשקין כברמב"ם שם (פ"ט ה"ב) ע"כ הוי נולד, ושמן דבעודו קרוש לא מהני מחשבה לא לאוכלין ולא למשקין (שם פ"א הי"ט) ובנמות הוי משקה מספק"ל כיון דמעיקרא ל"ה לא אוכל ולא משקה אפי' ע"י מחשבה, וכן לענין שאר דברים שהזכיר הפמ"ג שם עוד ע"ש. זה לדעת החולקים על סה"ת ופסק בשו"ע כותייהו. ברם סברת סה"ת לא נמצא מבואר בפרמ"ג, ומסתבר להנ"ל דס"ל כי דין נולד אינו תלוי בדיני טומאה רק בשינוי שבצורת התומר, וע"כ גם שלג וברד וכן שומן שנמתו ונעשו צלול הו"ל נולד אף שלענין טומאה לא נשתנה דינם כאוכלין

רש"י מפני שהוא "כבורא דבר חדש" ולא זכר כלל שזה לא כסה"ת. גם מלשונו של סה"ת "ונעשה צלול על ידו", משמע שזה מפני שמוליד בשבת כי אם נאמר משום מוקצה של נולד, מאי נפ"מ אם נעשה מאליו או על ידו. ומה שהקשה האג"ט הנ"ל על פרוש זה של הפמ"א דכיון שכתב דבתוך הכוס הוי גרמא בעלמא, מה צריך עוד לטעמא דביטול, י"ל דכיון שנחתנו בתוך יין הו"ל כהעמדה נגר המדורה שסוכר דחשיב כמרסק בידים, ולכן הוצרך להוסיף דכיון שלא ניכר אינו נראה כבורא דבר חדש. וכיון שכן מותר להכניס מים למקרר בשעה שהוא אינו פועל משום דהו"ל כלפני שהוסק התנור, וכמו"ש המ"א והובא בסי' שיי"ח במ"ב ס"ק ק"ו דשרי לכו"ע, וגם מסתבר שאין לחשוש כלל בזה למלאכת בונה, ובפרט שרק מכניס למקרר והמים נקפאים מאליהם, עכ"ד הגרש"ז אוירבך זצ"ל. וכן הורה להתר הראב"ד דבריסק הג"ר שמחה זעליג זצ"ל בקובץ הפרדס (סיון תרצ"ד) ועיין ג"כ בשו"ת ציצן אליעזר (ח"ו ל"ד וח"ח סי"ב) ובשו"ת חלקת יעקב (ח"ב צ"ח) שערים המצויינים בהלכה (סי' פ' סק"י"ח) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד מ"ח) וספר כוכבי יצחק (ח"ב סי' א' וב') שמחמירים בזה.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ב כ"ה) הביא דברי הרמ"א הנ"ל וכי דהנראה דהנה מבואר בפמ"ג (שיי"ח א"א סק"מ), והוי ידוע דבב"י הטעם דל"ה נולד, דשלג וברד תורת משקין עליהם לכל דבר ושומן לעולם אוכל הוא ל"ה נולד ומשו"ה מתירין דעה א'. ולפי"ז רוטב קרוש הוי

למשקין. שו"ר שבס' שבילי דוד (או"ח
 שי"ח אות י"א) שכ' דפלוגתת הפוסקים
 וסה"ת תלריה במה דאיתא בתוספתא
 מובא בר"ש (פ"ג דטהרות מ"ב) השלג אם
 חישב עליו למשקין מטמא משום משקין,
 וס"ל לסה"ת כיון דבלא מחשבה אין בו
 משום משקין מקרי נולד, והחולקים ס"ל
 דכיון שע"י מחשבה מטמא משום משקין
 אפי' בעודו קרוש, לא חשיבא נולד, וע"ש
 מש"כ בפ"י פלוגתתם לענין שומן שנמחה,
 ולפי מש"כ א"ש בפשיטות. ולפי"ז במים
 שהוקפו ונהפכו לקרח הו"ל נולד לסה"ת
 שהרי נשתנה צורתן מנוזל לעב וקפרי, וגם
 כי בהיותו משקה היה מקבל טומאה בלי
 מחשבה וכשנעשה קרוש אינו מקבל
 טומאה אלא במחשבה. ואדרבה בזה הוי
 נולד יותר כי בהיותו צלול אפי' מחשבה
 לא הוי מהני ליה להוציאו מידי משקין
 והוא פשוט וברור. ויותר מזה עיין בשו"ת
 דובב מישורים (ח"א סי' נ"ה) דגם
 להחולקים על סה"ת במרסק שלג וברד
 וס"ל דל"ה נולד, מודים בעושה ממים
 קרח דחשיבא נולד ואסור, דדוקא בעושה
 משלג וברד מים דכיון שעושה מהן
 משקין הרי חישב עליהן למשקין, נמצא
 גם כשעדיין הם קרושים כבר חשובים
 משקין וממילא דל"ה נולד כשנעשו אח"כ
 משקין ממש, משא"כ בעושה ממים קרח
 שמחשבתו אדרבה להוציאו מידי משקה
 שפיר הוי נולד דבכה"ג כשנקרש ונעשה
 כפור ל"ח משקה ע"ש. נמצא לפי"ז
 דבנדו"ד לכו"ע אסור להכניס מים למקרר
 כדי להגלדים ואפי' הכניס בדיעבד
 אסורים משום נולד.

אמנם לקושטא דמילתא זה אינו, והוא
 עפי"מ דאיתא בנדה (נ' סוע"א)
 ארבכ"ח אר"י עולשין שזרען מתחילה
 לבהמה ונמלך עליהם לאדם צריכות
 מחשבה לכשיתלשו קסבר מחשבת חבור
 לא שמה מחשבה אמר רבא אף אנן נמי
 תנינא וכו', אלמא מחשבת חיים לא שמה
 מחשבה ה"נ מחשבת חבור לא שמה
 מחשבה, ופרש"י (ד"ה אלמא) דבעינן
 מחשבה בשעה שראוי לקבל טומאה
 ומחיים לאו בר קבולי טומאה הוא, עכ"ל.
 מכאן יש להוכיח לענ"ד כי דבר הראוי
 כעת לקבל טומאה גם בלא מחשבה,
 ולאחר זמן לא יהיה ראוי לקבולי טומאה
 רק במחשבה, א"צ שיחשוב אותה
 מחשבה לאחר זמן דוקא בשעה שיזקק
 כבר לאותה מחשבה אלא גם כעת מהני
 מחשבתו אלאחר זמן כיון שעכשיו הוא
 ראוי לקבל טומאה. מעתה להמבואר
 בתוספתא ומובא בר"ש (שם) מים טמאים
 שהגלדו ואין בהם משקה טופח טהורין
 וכו' ע"כ. ומ"מ בודאי שאם חישב עליהן
 למשקין מקבלין טומאה אפי' כשהם עדיין
 קרושים. ואף שלא נמצא מפורש כן בגמ'
 בשום מקום רק לענין שלג עיין נדה (י"ז
 א'), מסתבר דה"ה למים שנקרשו. וכן
 מצאתי מפורש ביד רמה (ב"ב פ"ב אות
 מ"ד) מים שקפאו לא מקבלין טומאה אלא
 במחשבה, עכ"ל. מוכח הא במחשבה
 מקבלין טומאה גם בעודם קרושים. וא"כ
 אם כשהיו עדיין מים חישב עליהם שאם
 יגלדו יהיו ג"כ למשקין, לא פרח מהם
 טומאה לעולם שהרי כשנגלדו והיה ראוי
 שיוטהרו, כבר קדמה להן מחשבה
 למשקין ונמצא נשאר משקין כמו שהיו

דבעודו קרוש הוי אוכל ואפי' חישב עליו למשקין בטלה דעתו וכשנפשו הוי משקה, אבל כשמעיקרא לא היה לא אוכל ולא משקה וכשנפשו הוי משקה, אז אם בעודו קרוש מהני מחשבה למשקה לא חשיבא נולד, ואם לא מהני מחשבה כגון שמן מספק"ל להפרמ"ג. וכיון דבשלג וברד אף כשלא חישב עליו למשקין ל"ה נולד כשנפשו, א"כ ה"ה במים שנקרשו מכיון שגם אחר שנקרשו ל"ה אוכל, ואדרבה מהני מחשבה למשקין. וכן מסתבר, דלהדובב מישרים יותר יש להתיר במרסק שלג וברד שבזה הוא מכיון למשקין מאילו נפשו מעצמם, שלא נתכוון לעשותם משקין, ודברי כל הראשונים מפורש שיותר מסתבר להקל בנמחה מעצמו ודו"ק. ובגוף הדבר האם קרח הנעשה בשבת ע"י עכ"ם להעמיד עליו מאכלים הוי מוקצה יעויין בשו"ת לבושי מרדכי (תליתאה חאור"ח מ"ח) ושו"ת מהרש"ג (ח"ב ק"ג). עכ"פ בנדר"ד במכניס מים למקרר בכוונה שאחר שיוגלדו ישים הקרח במים כדי לצננו ולשתותו כשהוא קר, נראה פשוט שגם להדובב מישרים מותר במקום צורך בלי פקפוק וכמש"כ.

העולה להלכה מדברי הגאון בעל בצל החכמה הוא דמותר ליתן מים בשבתות בימי הקיץ במקרר להגלילו ע"מ להשימם במשקים לצננו. [ועי' בהמשך דבריו (אות ו') שכו' דדוקא קרח שהוגלד מבעוד יום מותר לתתו לכוס או לשברו כדי ליטול מים מתחתיו אבל כשהוגלד בשבת אפי' לטלטלו אסור אם לא לצורך גדול].

בתחילה ולא פרתה מהם טומאה כלל. וה"ה במים טהורין שאם חישב שגם אחר שיקרשו יהיו למשקין שנשארו ראויים לקבל טומאה גם כשנקרשו. ולכן בנדר"ד כאשר יתן מים למקרר להגלילו בכוונה שאח"כ כשכבר יהיו לקרח ישימו אותו במשקה לשתותו הרי כבר חישב עליו בזה למשקה, שהרי על כרחך ימס עכ"פ חלק מן הקרח בתוך המשקה, וע"י שימס הקרח בתוך המשקה ויהפך למים יתקרר המשקה ששם הקרח לתוכה. ונמצא שלעולם לא יפקע ממים אלה שם משקין וממילא שאין כאן נולד כלל. ונראה שגם לסה"ת לפי סברת השבילי דוד ל"ח נולד בזה. דדוקא בקרח שנפשו ס"ל לסה"ת דהוי נולד משום דבעודו קרוש אינו ראוי לקבל טומאה גם בלא מחשבה, נמצא נשתנה דינו והו"ל נולד, משא"כ בנ"ד דמשעה שנעשה קרח ל"ה צריך מחשבה כלל ודינו ממש כמו בהיותו מים, נמצא אין כאן נולד. ועכ"פ להחולקים על סה"ת בודאי ל"ה נולד וכמש"כ בס"ד. ובשו"ת דובב מישרים הרי מיירי בעושה קרח ממים כדי להעמיד עליו מאכלים בימי הקיץ לקררם, דבזה הרי אין כאן מחשבה שיהיו למשקין גם אחר שיוגלדו, אדרבה דעתו ורצונו שישאר קרח זמן רב ככל האפשר כדי שיוכל להשתמש בו לצורכו טפי, לכן שפיר כתב בזה דהוי נולד לכו"ע, וגם בזה יש עדיין מקום לדון עי' שו"ת שמן המאור (ל"ח ד"ה ומיהו לרסק) דמדינא מותר ליקח קרח שנעשה ע"י עכ"ם בשבת ע"ש. גם מדברי הפרמ"ג (הג"ל) נראה דל"ה נולד להחולקים על סה"ת רק בנשתנה מאוכל למשקה כגון רוטב

הכנת גלידה בשבת

ה) בשש"כ (פ"י ז') כ' בשם מרן הגרש"ז אורבך זצ"ל שמותר ליתן תמיסת גלידה, (וכגון כשהכין התמיסה מבעוד יום), לתוך תא ההקפאה של המקרר החשמלי בשבת וביו"ט, אם אמנם כוונתו לאכול את הגלידה בו ביום. והוסיף הגרש"ז זצ"ל דלא קשה מהא דפשטידא (בס"י שי"ח ט"ז ברמ"א) דמשמע דיכולין לאוכלו גם כשהשומן הוא קר, ואפ"ה באם נפשר סובר סה"ת דחשיב נולד, די"ל דשאני התם שהשומן אינו נאכל כשהוא קר רק אגב הפשטידא, אבל השומן עצמו אינו נאכל אלא אחר שנמס. ואינו דומה עשיית הגלידה לדין של נולד דאסרינן, דהא נאכלת הגלידה גם כשהיא נמסה ואינה נהפכת בכך להחשב משקה, ולכן מותר אף לסה"ת, עכ"ד. ועיין עוד בשש"כ ספכ"ב בהערה. ובס' פסקי תשובות (שי"ט אות ט"ז) הביא דברי המשנ"ב (שי"ט סקס"ב) דכ' דהלוקח חלב ונותן בו קיבה או שאר מיני חמוץ כדי לחבצו או העושה כמין כלי גמי ונותן הקום בתוכו ומי

החלב נוטפין כ"ז בכלל מחבץ שהוא תולדה דבורר, ומבואר שהאיסור משום שעושה הפרדה בין מי החלב לגבינה. ולכאור' בעשיית לבן שהכל נקרא קצת ואין נוטפין ממנו מי החלב היינו צריכים להתיר, וכן בס' שביתת השבת (דף תע"ב אות ב') רצה להתיר לעשות גלידה בשבת. אמנם רבו האוסרים בעשיית לבן וגלידה, בשו"ת "בצל החכמה" (ח"ב כ"ו, וכנ"ל) כ' דיש בזה משום איסור נולד, ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו ל"ד) הביא בשם פוסקים דאיכא איסור בונה ומ"מ בעל הציץ אליעזר דחה זאת דמבואר במג"א (ש"מ סק"יז) דליכא איסור בונה בעשיית גבינה (כדאיתא ברמב"ם פ"ז מהלכות שבת ה"ו ואם גבנו ועשאו גבינה חייב משום בונה) אלא בעושה צורה מיוחדת עגולה או ארוכה, ומ"מ כ' דאיכא בזה משום איסור דמכה בפטיש, עי"ש. וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ו כ"ט) שאוסר משום איסור בונה להוציא גלידה ע"י דחיקת כף המיוחדת לכך היוצרת צורה עגולה מיוחדת, אף שהגלידה נמסה.

סימן י"ג

מקצת מהלכות כבוד אב ואם

ג. מצוה לבקרו מדי פעם ובפרט בשבתות ובמועדים^(י) ואפילו אם יש בזה בטול תורה, אך אם ההורים מוחלים על בקורו בגלל בטול תורתו אין לו לחשוש גם לעונש שמים (כדלקמן)^(י). וכן אם ההורים חפצים שיטלפן אליהם בטלפון או שיכתוב להם מכתבים ונהנים מזה, ג"כ צריך לעשות רצונם^(י).

ד. אסור לסתור את דברי אביו, דהיינו שלא יאמר לו שאין האמת כדבריו וכדו'^(ט) בין בדברי תורה ובין בעניני העולם^(ט). וכן שלא יכריע כדבריו ויאמר שדבריו נראים^(י), אך לטעון בסברא ולהקשות שרי'^(י). ונחלקו הפוסקים אם איסור זה נוהג גם שלא בפני אביו^(י).

ה. אסור להקיצם משנתם, אפילו אם ע"כ יפסיד הבן הרבה (ע"י מניעת הרווח), אך אם ע"י שלא יקצוהו יהיה בזה הפסד לאביו מותר, וכן מותר להקיצו לצורך דבר

א. צריכים להזהר במצות כבוד אב ואם מאד מאד^(א) וצריך לכבדם בדבור במעשה ובמחשבה^(ב).

ב. חייבים הבן והבת לקום מלא קומתם לפני אביהם ואמם^(ג) ובלא לסמוך על שום דבר^(ד). ויעמוד משעה שיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיתכסה ממנו שלא יראהו, או עד שישב במקומו וכיוצא^(ה). לדעת השו"ע חייב לעמוד בכל עת, אפי' ק' פעמים^(ו) ולהרמ"א צריכים לקום פעמיים ביום שחרית וערבית^(ז) ובפני אחרים שלא יודעים שכבר עמד בפני אביו חייב לעמוד שוב^(ח). והרואה שאביו או אמו מתקרבים והוא עומד, מן הראוי להתיישב בכדי לקיים מצות קימה^(ט). וחייב לעמוד בפניהם גם כשהינו ת"ח ועוסק בתורה, ואפי' הוא רבו של אביו^(י). וכשרואה אותם עוברים מחוץ לחדרו אינו חייב לעמוד, דא"ז הידור^(יא).

(א) שו"ע יו"ד ר"מ א' (ב) שם (ג) שם ד' (ד) ס' חרדים במצות התשובה פ"ה קי"ב (ה) ס' כיבוד הורים בשם פוסקים. דינים ככיבוד רבו מובהק (ו) רמ"ב ט"ז, ועיין ברכ"י שם סק"א, וכ"כ בגדולת אלישע (ז) שם, ובחיי אדם כלל ס"ז ד', ובערוה"ש סק"ד נסתפק בזה, וכ"פ הגר"ש אלישיב שליט"א ובשבט הלי יו"ד סק"א ד' (ח) רמ"א שם (ט) הגר"ש אלישיב שליט"א (י) שו"ע ר"מ ד' וברד"ב החדשות קס"ה ובלבוש רמ"ד (יא) הגר"ש אלישיב שליט"א (יב) שו"ת התעוררות תשובה ח"ד חו"ד ט' והגר"ש (יג) הגר"ש אלישיב שליט"א (יד) הגר"ש אלישיב שליט"א (טו) שו"ע שם, ואף אם ידע שאין האמת עמו (חרדים פ"א) (טז) חיי אדם וערוה"ש וע"פ (יז) ב"י, ש"ך וח"י אדם (יח) שו"ת הרד"ב ס' אלף תקל"ג, ברכ"י רמ"ב ג', חז"א יו"ד קמ"ט א' וע"פ (יט) ש"ך וט"ז ר"מ וע"פ

מצוה כגון ללכת לביהכנ"ס, וכולם חייבים בכבוד המקום^(כ) ומ"מ כשאפשר הדבר, עדיף שיבקש מאחרים להקיצו משנתו^(כא). וכשרגיל האב להקפיד על זמן ק"ש דהמג"א והבן רואה שאביו ישן ויאחר זמן זה, צריך להקיצו, ואם לפי שיקול דעת הבן לא יצטער אביו כשיספיק זק"ש דהגר"א והגר"ז, אין להקיצו^(כב).

ו. אב הדורש מבנו סיגריה לעישון, חייב ליתן לו, ואף שדעת הרפואה שהעישון מזיק לבריאות מ"מ אי"ז בגדר איסור, אך אם רופא קבע שהעישון עלול להזיק לאביו, אף שאין בזה חשש סכנה, אין לשמוע לאביו, משום שאז ישנו איסור לאב לעשן, ובמקום איסור אין דין כיבוד אב^(כג).

ז. אב הדורש מבנו שלא יעשן משום שחושש לבריאותו, אסור לבן לעשן בפני אביו, ואפילו שלא בפניו אסור במקרה שהדבר יודע לו לאחר מכן. אך אם הדבר לא יתגלה לאביו כלל, מותר לבן לעשן באופן שאין העישון מזיק לו באופן מיוחד^(כד).

ח. כשאביו מתנגד שהבן יגדל זקן, אין מחויב לשמוע בקולו^(כה) ואם מצווהו לא לגדל פאות ארוכות מחויב לשמוע בקולו^(כז).

ט. הורים המבקשים מבנם שישתתף בשמחה משפחתית ויגרם לו ע"כ

בטול תורה, אינו חייב לציית להם, משום שאינו משמשם כבואו לשמחה ואי"ז בגדר כבוד^(כו).

י. אסור לבן לדחוק באביו שיתן לו מעות לצרכיו^(כז).

יא. רצונם של ההורים זהו כבודם, ולפיכך אם רצו הוריו לשרתו יכול לקבל מהם^(כט) ואם האב הוא בן תורה אסור לקבל ממנו כלל, ואפילו הפציר בו מאד, שמא תחלש דעת האב אם יקבל ממנו^(ל). והמבקש מהוריו דבר כל שהוא צריך לומר "האם רצונכם לעשות כך וכך עבורי" כדי שיחשב שעושים כן משום רצונם, דרצונו של אדם זהו כבודו^(לא).

יב. כששני הוריו ביקשו ממנו דבר מה, אביו קודם. אך כשנתגרשו, שניהם שווים ויקדים למי שירצה^(לב). אך כשאביו מצווהו בדבר שאינו נוגע לצרכי גופו ממש ואילו אמו מצווהו לדבר ששייך לגופה, יקדים את אמו^(לג).

יג. אמרו לו הוריו לעבור על דברי תורה, בין מ"ע ובין ל"ת ואפילו מצוה מדרבנן לא ישמע להם^(לד) וכן לא ישמע להם כשרוצים שיעבור על מנהג ברור ומוסכם (אפי" מנהג שאינו מובא בשו"ע אלא בדברי האחרונים^(לה)). וכשציווהו שלא ידבר עם פלוני ושלא ימחול לו עד זמן קצוב והבן רוצה להתפייס עמו מיד, אינו חייב לשמוע לאביו^(לו). וכן אם אמר

(כ) ס"ח של"ז, ערה"ש סק"מ, חיי אדם שם ס"א (כא) ערה"ש (כב) הגר"ש אלישיב שליט"א (כג) הגר"ש אלישיב שליט"א (כד) הגר"ש אלישיב שליט"א (כה) שרית מנחת יצחק החדש ק"ה וע"ע תשובות והנהגות ח"א תקכ"ט (כו) תשנה"ה שם (כז) הגר"ש אלישיב שליט"א עפי"ד המקנה קידושין ל' (כח) שרית מהר"ם מינץ ל"ב (כט) שר"ע שם כ"ה (ל) שם (לא) הגר"ש אלישיב שליט"א (לב) שר"ע שם י"ד (לג) שרית תורה לשמה ר"פ (לד) שר"ע שם ט"ו (לה) שרית באר משה ח"א ס' אות א' והגר"ש אלישיב שליט"א (לו)

אסור בלשון ברורה, אך יאמר זאת בכבוד ובעדינות לכל יפגע בהם^(מח). וכן יעשה אם שומע שהוריו מדברים לשה"ר, ויאמר להם ענייני זכות על חברו ועי"ז ימנע אותם מזה^(מו) (מז).

טו. כשהבן עוסק במצוה עוברת שאי אפשר שתיעשה ע"י אחרים והוריו ביקשו ממנו שיכבדם, יעסוק הבן במצוה ויניח כבודם דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, אך אם אין המצוה מצוה עוברת או שאחרים יכולים לעשותה במקומו, יעסוק בכבודם ואחר יעשה את המצוה^(מח). ואם התחיל לעשות מצוה, יגמרנה קודם ואחר יתפנה לכבדם^(מט). אך כשהבן רוצה ללכת ללמוד תורה במקום שלא יוכל לכבדם רשאי לילך^(נ). והכשר ת"ת (כאכילה ושינה) ג"כ דוחה כיבוד אב"א^(נא). אולם אם לומד בעירו והוריו ביקשוהו לכבדם צריך לעזוב תלמודו ולעסוק בכבודם ואחר יחזור לתלמודו^(נב). טז. לא יישב במקום המיוחד לאביו^(נא), אך יכול לשכב על מיטתו^(נד).

יז. היה קוץ תחוב לאביו לא יוציאנו שמא יעשה לאביו תבונה, אך אם אין אחר שיכול להוציאו והאב מצטער, יכול להוציא את הקוץ^(נב). וכן כשאביו זקוק

לו שלא ילמד עם פלוני^(לז). ואם נוהג כפוסק המחמיר והאב מצווהו לנהוג כפוסק המיקל, א"צ לשמוע לו. ובהיפוך, שהאב רוצה שינהג כמנהג עדתם לחומרא, חייב לשמוע לו^(לח). וכשהבן חפץ ללכת ללמוד מחוץ לעירו מתוך תקוה שיראה שם סימן ברכה כלימודו ואביו אינו מרשה לו, אינו מחויב לציית לו, אפילו כשהוריו טוענים שישנו סיכון מסוים לדור באותה העיר^(לט) וכ"ש אם הבן רוצה ללמוד במקום בו לומדים תורה יותר^(מ). וכן אם הבן רוצה להתפלל בביכנ"ס בו מתפללים יותר בכונה ואביו חפץ שיתפלל בביכנ"ס אחר, דא"צ לשמוע לו^(מא) ומ"מ כשהוריו רוצים שיעבור על חומרא או על הכשר מצוה, חייב לשמוע להם גם באופן שאי"ז לכבודם אלא שרוצים לטובתו (ומ"מ בזה בעינן שינמקו את דבריהם בטעם מסתבר)^(מב).

יד. כשהוריו עברו על דברי תורה לא יאמר להם "עברתם על דברי תורה" אלא יאמר להם בלשון שאלה "האם כתוב בתורה כך וכך?" ועי"כ יבינו בעצמם ולא יתביישו^(מג). וכן אם רואה שעומדים לעבור על ד"ת יאמר להם כך^(מד) ואם לא קיבלו את דבריו רשאי לומר להם שהדבר

שר"ע שם ט"ז (לז) שר"ת מהר"ם מינץ ט"ו (לח) הגר"ש אלישיב שליט"א בס' כבוד הורים (לט) שר"ע שם כ"ה (מ) שר"ת באר משה ח"א נ"ח אות ה' (מא) פ"ת וערוה"ש (מב) ס' כבוד הורים בשם שר"ת חיים שאל ח"א ה' ובאר משה ח"א ס' אות ט' ושר"ת ערוגת הכושם אר"ח ט' ועי"ש מש"כ בשם הגר"ש אלישיב שליט"א והגר"צ אבא שאול זצ"ל (מג) שר"ע שם י"א (מר) שם ובנרי"כ (מה) ראשון לציון ר"מ ס"א (לבעל האה"ח הק') (מו) חפץ חיים הלכות לשה"ר כלל ח' י"ד ובכמ"ח שם (מז) ועיין עוד בבא"ח שנה שניה שופטים י"ט (מח) שר"ע ורמ"א שם י"ב (מט) רמ"א שם. וכ"כ בב"י (נ) שר"ע שם י"ג (נא) הגר"ח קניבסקי שליט"א (נב) פ"ת בשם פרי חדש (נג) שר"ע שם ב' (נד) ס' בן חכם (נה) חיי אדם

אמו^(ס). וחייב אדם לקום בפני זקנו וזקנתו לסוברים שחייב בכבודם^(סח). אך רשאי לעשות טיפול רפואי לזקינו אף שעושה לו חבורה ומוציא דם מגופו^(סט). אמנם לימוד תורה עדיף מכיבוד סבו וסבתו (אף שלגבי חיוב כיבוד אב ואם חייב להתבטל מתורתו לכבודם^(ש)). וכבוד זקינו עדיף מכבוד אביו^(שא) ויש סוברים שכבוד אביו קודם^(שב). והמצוה לבנו לא לכבד את סביו א"צ לשמוע בקולו^(שג).

כ. חייב אדם לכבד את אחיו הגדול^(עד) אך אינו חייב במוראו^(עה). י"א שחייב בכבודו של כל אח הגדול ממנו^(עו) וי"א שחייב רק בכבודו של גדול האחים^(עז). וחייב לקום מפני אחיו הגדול^(עה). וכשציווהו הוריו שלא יכבד את אחיו הגדול י"א שחייב לשמוע להם ולא לכבדו^(עט) וי"א שלא ישמע להם ויכבדו^(פ). ואין איסור לקרותו בשמו^(פא) ולשבת על מקומו^(פב). י"א שנחלקו הפוסקים האם כבוד זקינו עדיף או כבוד אחיו הגדול^(פג).

לזריקות קבועות וישנה טרחה וטירדה לחפש אחר אדם אחר, רשאי בנו להזריק לו את הזריקות^(י). אל יספר הכן את אביו בתספורת, שמא יפצע אותו ולא תועיל מחילתו^(יז) וכן לא יגלח את זקנו^(יח).

יח. אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו שלא יביאם לידי מכשול אלא ימחול ויעלים עיניו מהם, שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול^(יט) ומחילתו מהני לדיני אדם אך לא לדיני שמים^(ס). וכאשר צריך לשירותו של בנו וחושש שלא ישמע לו, יבקש ממנו שיכבדו וישרתו בלשון "אם תחפוץ תעשה לי כך וכך" ולא בלשון של ציווי^(סא). וכן לא יכה אדם את בנו גדול כשיש חשש שבנו יתריס כנגדו בדיבור או במעשה (והכל לפי טבעו של הבן) משום שעובר על לפני עוור לא תתן מכשול^(סב).

יט. י"א שאין חייב בכבוד סביו^(סג) וי"א שחייב בכבוד אבי אביו^(סד) ובכבוד אם אביו^(סה). וי"א שחייב גם בכבוד הורי אמו^(סו) וי"א שאינו חייב בכבוד הורי

(נו) הגרי"ש אלישיב שליט"א, וכן בגשר החיים ח"ב פ"א (נו) מושב זקנים לבעלי התוס' פי' קדושים (ס) לקט יושר י"ד עמוד 37 (נח) ס' לקט יושר י"ד עמ' 37 (נט) שו"ע שם י"ט ועיין בס"ח תקס"ג וקנ"ב (ס) ס"ח תקע"ג (סא) ס' כבוד הורים בשם מהר"א פאפו ביעלוז חסידים לסי' תקס"ו (סב) שו"ע שם כ' (סג) מהרי"ק לי' וכ"מ מהמהרש"א חידו"א סוטה מ"ט א', וב"ש אבעה"ז קט"ו ט"ז (סד) רמ"א שם כ"ד וב"ח, מט"א דיני קדיש ר' וע"פ (סה) שו"ת שכות יעקב ח"ב צ"ד וס' חרדים ט"ז, ברכ"י ובא"ח ח"ב שופטים ל' (סו) ספר חרדים שם, ערוה"ש שם מ"ד וע"פ (סז) הגר"א שם ל"ד (סח) ס' חרדים שם (סט) שו"ת תורה לשמה רס"ה (ע) חת"ס י"ד שם"ה ועיין פ"ת יו"ד ר"מ ח' (עא) שו"ת שתי הלחם מ"ג ושו"ת תשובה מאהבה ח"א קע"ח (עב) שו"ת שאילת יעבץ ח"ב קכ"ח וראה בשו"ת מהרש"ג ח"ב ר' (עג) שם אריה א' (עד) שו"ע שם כ"ב (עה) בית מאיר סר"מ, עיקרי הד"ט כ"ו ז', וכ"פ הגרי"ש אלישיב שליט"א (עו) שער המצוות להארז"ל פ' יתרו, ברכ"י שם ט"ז ושיר"ב שם י"ד, חת"ס ח"ו כ"ט, קיצוש"ע קמ"ג וע"פ (עז) הלק"ט ח"א קכ"ג, שכות יעקב ח"א ע"ו וע"פ (עח) ס' חרדים רפ"ו, ועיין בס' כבוד הורים (עט) דרכי משה שם לדעת הרמב"ן (פ) מנ"ח מצוה ל"ג (פא) שם (פב) שו"ת בצל החכמה ח"ג צ"ה (פג) שו"ת פני מבין ארי"ח קע"ד

כא. חייב אדם בכבוד דודיו, אחי אביו ואחי אמו(פד) ובכבוד דודותיו ואחיות אמו(פה) ואחיות אביו(פי) אך אינו שׂעוברים לפניו(פז).

(פד) ספר היראה לרבנו יונה והובא בברכ"י שם י"ח (פה) ס' חרדים פי"ב (פו) מנחת פתים יו"ד שם (פז) הגרי"ש אלישיב שליט"א.

מידי סוף "הזמן" בישיבת קול תורה
הזכיר המשגיח הגה"צ רבי גדליה איזמן
שליט"א לתלמידיו לשנן היטב את הלכות
כבוד אב ואם קודם נסיעתם לביתם
לתקופת "בין הזמנים".
"לעזור ולסייע בעבודות הבית" כבין
הזמנים" - אמר המשגיח - "אינם רק
משום חסד או הכרת הטוב. אלא מפני
שהבית הוא גם הבית בו אתה חי"...

סימן י"ד

צפיה במשחקי הימורים ומעשי לוליינות

השתוק ולשמות בשמחתם אסור. וא"כ בדין דאין בזה נדנוד לימוד, שהרי מהסוסים כבר חלפו ועברו מהם תשמיש בעלי בתים ומחזיקים מהם מעט באורות לשם שחוק ושעשוע, וגם המביטים בתחרויות אלו אינם מביטים אלא לשחוק ולא ללימוד אומנות, וגם אין בזה צורה ודרך ללימוד אומנות, ע"כ נשאר האיסור הדומה לצידת חיות ועופות שאסור כמו שדימהו לראשונה. וכ"ש הוא מהא דהולכין לרכוב זה כנגד זה במוטות, דהתם עכ"פ הלימוד הראשון איכא, אלא כיון שנעשה לשם שחוק נסתפק בזה אי מותר, כ"ש בדין שהכל רק לשם שחוק ודאי אסור לכרע.

ומינה נראה שאסור לצאת ולצפות בהמשחקים בכדור, לבד ממה שיש בזה ביטול זמן יש בו משום איסור הנ"ל. ובגמ' ע"ז (י"ח ב') ת"ר ההולך לאיצטדינין ולכרקום וראה שם את הנחשים ואת החברין בוקין ומוקין ומולין ולולין בלורין סלגורין (ופירש רש"י לאיצטדינין, מקום שמנגחין את השור, לכרקום, מצור ועושין שם שחוק וליצנות. נחשים, מנחשים ומכשפים. חברים, לוחשי נחשים. בוקין מוקין ולולין סלגורין, כולן מיני ליצנים הם) הרי זה מושב לצים ועליהם הכתוב אומר

שאלה: האם מותר לצפות במשחקי הימורים ומשחקים בקוביא אשר משחקים בהם גוים. וכמו"כ האם מותר לצפות במעשי לוליינות ומוקינות וכדו'.

תשובה: בשו"ת משנה הלכות (ח"ו ע"ר) נשאל האם מותר לישראל לצאת ולראות שחוק העמים המריצים את הסוסים וכל הקודם סוסו ירויה וזוכה בפרס אי יש בזה איסור משום משחק בקוביא או שדומה לצידת חיות ועופות שאסור בפ"ק דע"ז (י"ח ב') ובראשית תשובתו דן האם איכא בזה משום איסור משחק בקוביא, ע"ש. אך כ' דלצאת ולראות השחוק למי שנהנה מזה לפום ריהטא ליכא איסור. ברם בתשובות מהר"י ברונא (סי' ע"א) נשאל בשחוק שעושים כזה וכתב ז"ל דלא דמי לצידת חיות ועופות, כי אין זה לשמחה אך ללמוד אומנות ולקנות סוסים ולרוץ בהם להנצל מאויבים, וכן ראיתי לבעלי מעשים, אך בהא מספקנא אם מותר לילך ולראות כשמשמחים יחד לרכוב זה כנגד זה במוטות וכדן, עכ"ד. ומבואר מדבריו דלא התיר לילך ולראות אלא משום דהולך ללמוד אומנות שיוכל לקנות סוסים לרוץ בהם שכך היה מנהגם בזמנם, אבל אם לא הולך ללמוד אומנות אלא לראות

אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים
 וגו' כי אם בתורת ה' חפצו הא למדת
 שדברים הללו מביאין את האדם לידי
 ביטול תורה. הרי מבואר דבכל אלו יש
 בהם איסור משום "אשר לא הלך"

וביטול תורה ועוד, וא"כ זה אסור אפילו
 לראות ולשמוע ברדיו או בטלוויזיה דג"כ
 יש בו משום ביטול תורה וכו', ולכן כל
 מי שיראת ה' נוגע בלכבו ירחק מהם.
 עכ"ד.

סימן ט"ו

צפיה בהופעות קוסמים ומאחזי עינים

(קס"ו צ') וכ"כ מהר"ם שיק בספרו על המצוות (רנ"א). ובמש"כ החכמ"א דאפשר להסתכל כשהקוסם הוא גוי כ' שם הגר"י הלל שליט"א דלהטעם שכתבו רבותינו הראשונים (הר"מ בסהמ"צ והחנוך) שההסתכלות בדברים אלו גורמת להפסיד את שכלם של קטני הדעת להאמין הנמנע, והיותו אפשרי מבלי היות הענין גם מאת הבורא. ושאולי יצא להם מראה זו סיבה רעה לכפור בעיקר, וכ"כ הרדב"ז במצודת דוד לדעת הרמב"ם שיבואו לכפור במעשי הנסים ובעקרי הדת, ע"ש, א"כ מה לי ע"י גוי ומה לי ע"י ישראל, דסו"ס ראיית דברים תמהוניים אלו מקלקלת והורסת את דעת האדם ומביאו לכפירה.

אולם שמעתי בשם רבים מפוסקי דורינו שליט"א דכשהקוסם מגלה לצופים שכל מעשיו אינם אלא אחיזת עינים וזריזות ידים ואף מדגים להם כיצד הצליח בזריזותו ובהסתחת דעת הרואים לתת בלבם כאילו ישנו כאן נס ומעשה כשוף, אזי הדבר מותר, וכן נוהגים. וכ"נ לענ"ד מדברי הרמב"ם בסהמ"צ שכתב וז"ל: ובכלל אזהרה זו אסור וכו' אלו מאחזי עינים, והוא מין גדול מן התחבולה ומחובר אליו קלות התנועה ביד, עד שתדמה לאנשים שעשה ענינים שאין

בספר תמים תהיה (עמו' כ"ה) כתב דה"קוסמים" שבימינו העושים מעשים תמהוניים ע"י אחיזת עינים בכח תחבולות ומהירות הפעולה לבד מבלי להזדקק למעשי כשפים אסור באיסור דאורייתא משום לאו דמעונן. דאיכא ב' סוגים של אחיזת עינים: א. ע"י כשוף ב. ע"י זריזות ידים ותחבולות וכדו'. ומדברי הרמב"ם (לא תעשה ל"ב) נראה דגם באחיזת עינים ע"י תחבולות אסור משום לאו דמעונן. אמנם דעת הסמ"ג והמהרש"ל (שו"ת הרמ"א ס"ז) והרדב"ז במצודת דוד (מצוה ס"א) דכשעושה רק ע"י תחבולה ומהירות הפעולה אין בו איסור. והשו"ע (קע"ט ט"ו) כתב דהאוחז עינים אסור, ולא חילק בין אחיזת עינים דכישוף או בתחבולה, וכ"כ הש"ך (סקי"ז) להדיא. וכ"כ בחכמת אדם (כלל פ"ט אות ו') וז"ל: עוד אמרו חז"ל איזהו מעונן זה האוחז את העינים והוא מין ממני התחבולה מחובר אליו קלות התנועה ביד עד שתדמה לאנשים שיעשה ענינים אין אמיתתו בהם וכו' והעושה זה לוקה וכו', והמצווה לעשותן עובר משום לפני עור, ולכן מי שבידו למחות צריך למחות, וכ"ש שאסור להסתכל ולראותם, אבל אם הוא גוי שעשה נ"ל דמותר לראות, עכ"ל. והעתיק כדבריו בקיצוש"ע

הרואים, והוא אומר כן בפרוש שמטעה אותם, מותר אף בכה"ג שהרואים אינם מרגישים כיצד הצליח להטעותם.

אמנם בשו"ת שבט הלוי (ח"ה קכ"ט) כ' דפשיטא דאסור לראות מעשה אחיזת עינים גם כשהקוסם מראה האין העושים כך מרגילים עצמם לאחוז עינים ולומדים זה, ואין בזה שום צד היתר. ודבר פשוט דלא שייך כאן היסוד דאתה לומד להורות דסנהדרין (ס"ח ע"א) שזה לפנינו למוד לעשות ולא להורות. ואע"פ שאינו מראה עדיין אחיזת עינים, מ"מ אין לך דבר המביא לידי איסור תורה גדול מזה, עכ"ד.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א תנ"ה) כתב: נשאלתי הלכה למעשה בחתונות שנהגו כאן לפעמים להתחכם במיני כישוף אם מותר או לא. הנה בחכמת אדם (פ"ט ו') מתרעם על ברחנים שעושים כן בשמחת נישואין. ולדבריו יש בזה איסור דאורייתא, אבל נראה דהיינו ככשוף, אבל אחיזת עינים אינו אלא חכמה ואין בזה כשוף, רק נראה ככשוף, אבל אין לחשוש בזה לאיסור תורה. וכן סיפר חמי זצ"ל ששמע מפי רבינו החזו"א זצ"ל שאין בזה איסור כשוף כשיודעים ומכירים שאין זה לכשוף ממש וצ"ב. ולדינא נראה שבודאי איסור גמור כשלא מכירים עכ"פ מפני מראית עין דכשוף, אבל אם מודיע מפורש שאין בזה כשוף רק חכמה שכל אחד יכול ללמוד מותר. אבל חוששני שמא יראו האחיזת עינים ולא ישמעו מה שמפרש שאין זה כשוף, ולכן נראה להחמיר ואין היתר אלא כשלמשחק פיתקא גלוי ומפורסם בלשון

אמיתתו בהם, כמו שנראה אותם יעשו תמיד, יקחו חבל וישימו אותו בכנף בגדיהם ויציאו נחש, וישליך טבעת לאויר ואח"כ יוציאוהו מפי אדם אחד מהעומדים לפניו וכו', ומי שעושה זה יקרא אחוז עינים והוא מן הכישוף ומפני זה לוקה, והוא עם זה גונב דעת הבריות, וההפסד המגיע מזה גדול כי כן ציור העינים הנמנעים תכלית המניעה אפשרית אצל הסכלים והנשים והקטנים רע מאד ויפסיד שכלם וישיב להאמין הנמנע והיותו אפשר שיהיה, עכ"ל. נמצא שכאשר אין באחיזת העינים מן האמונה להיות הנמנע והיותו אפשר, משום שמודיע שעושה את פעולותיו בוריות ידים טבעית לחלוטין לה יכול להתרגל כאר"א, ואף מוכיח א"ז ואינו נותן מקום לספק כאילו במעשיו ישנם כשופים ודברים שמעל הטבע ואינו גונב דעת הבריות א"כ שרי.

שו"מ בשו"ת אגרות משה (ח"ת יו"ד י"ג) דכ' דכוונת המהרש"ל והרמ"א שאחיזת עינים הוא מעשה בלתי מובן לאינשי ורק זה נאסר. ובסו"ד כתב דאף שאין איסור באחיזת עינים מ"מ אין לעשותם זולת אם יראה ויוכיח שמעשיו נובעים מתנועות מהירות ביותר, ולא באופן שיחשבו הצופים שאכן מעשה כשפים יש כאן ואינו ענין טבעי, והוי כמסית לכשוף, ואם לא היה שייך להשתמש מלהורות בענין זה הייתי מורה בדדרך טבעי וידוע ומפורסם שהוא דרך טבעי דמותר, עכ"ד ועיש"ע. ושוב הראוני דהגאון מקוטנא ז"ל בספרו יבין דעת (חידושי יו"ד דף קי"ט ע"ג) כתב דאם אינו עושה שום פעולה ורק מטעה את

שמכונה כאן "קנטשוינג" ששורף כובע ומכניס לפיו וכדומה, וכל הרואה משתומם ואומר שזה מעשה כשוף, ויש בזה איסור גמור למשחק וגם לרואה. אבל כשמפרש לכל אחד ומבאר שאין כאן שום כשוף רק חכמה, וכ"ש כשמפרש החכמה שעשה נראה דמותר וכמ"ש, עכ"ל.

המדוברת "אין זה כשוף אלא חכמה בלבד" ואז נראה להתיר. ושמע לי המשחק ועשה כן ושימח לב המסובין בלי איסור כשוף, שאסור לכשף וגם להשתתף בכשוף, והראה להם את"כ מה שעשה, ואולי כה"ג נתכוון החזו"א זצ"ל, וזהו אזהרה חמורה לא להשתתף בחכמות

הלכות שבת המצויות בקיץ

וכשישנם חרקים המציקים לאדם, כתב בשו"ת באר משה (ח"ב כ"ג) שיכול לרסס את החדר בחומר קוטל חרקים ויפתח את חלונות החדר כדי שיברחו החרקים, וע"כ גם אם נמצאו מתים אין זה פסיק רישא שהרי היה ביכולתם להמלט מהחדר, וכשאינו מתכוון להרגם מותר. ומ"מ יזהר שלא לרסס כנגד החרקים ממש. ומ"מ עדיף להמנע מזה משום זילותא דשבתא ודעת החזו"א (הובא בספר מנוחה נכונה מלאכת שחיטה) שהדבר מותר רק לחולה שאין בו סכנה או בחדר בו מצוי תנוק וקטן. [והמע"י שם יזכר דמירי בתרסיס שלא הרג את היתושים אלא הרדימם בלבד, וא"כ אי"ז דומה כלל לתרסיסים הקיימים בימינו - הערת אמו"ר שליט"א] וע"ע בהערת הגרש"ז אורבך זצ"ל בס' שש"כ (פכ"ה אות ל'). אולם י"א שבכל גווני אסור לרסס משום שהמצאות היא שלעתים יקרה שמרסס בידים על הזבובים עצמם וימותו (קצות השולחן קכ"ב סק"א, ס' אהל משה ח"ג ס"י ק' ובעוד ספרים, וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט כ"ב). ומ"מ אפשר למרוח על גוף האדם חומר נזל המרחיק חרקים אך לא ימרח משחה משום איסור ממרח (קצוה"ש סוס"י קל"ח) וי"א שאף על בגדיו

א. מותר להרוג כל חיה ורמש שנשיכתם מסכנת בני אדם, כגון נחש או עקרב, גם באופן שעדיין הינם רחוקים ואינם רודפים אחר אדם ואפילו כשבורחים מפניו (שו"ע ומשנ"ב שט"ז י') וה"ה שמותר לקטול חרקים ממינים מסוימים, כשישנו חשש שיעבירו מחלות מסוכנות (שש"כ פכ"ה א'). וכשהמזיקים אינם הורגים אלא גורמים לכאבים מרובים, כשאינם רודפים אחר האדם יכול לצודם אך לא להרגם. וכשאינו יכול לצודם יכול לדרוס עליהם דרך הילוכו באופן שלא מינכר לאחרים שמתכוון להרגם (שם סעיף ז' וי' ועיין שו"ע הגר"ז שכתב שבעל נפש יחמיר על עצמו במקום שאפשר באסור תורה) וכשמזיקים אלו רודפים אחריו וא"א לצודם מותר להרגם (שו"ע שם)

ויתושים ומיני חרקים העוקצים את האדם אך לא גורמים לו לכאבים מרובים, אין לצודם בשבת אלא יבריהם מעליו. וכשמצוים על גוף האדם, אף כשאינם עוקצים אותו כעת, מותר ליטלם בידיו ולהשליכם הרחק ממנו (באופן שאינו יכול להסירם בלא צידה), אך אסור להרגם גם כשעוקצים אותו (משנ"ב שם).

שרייתו זהו כיבוסו ליכא דהוי דרך לכלוך
(שו"ת באר משה שם).

וכסתותיו יכול לזלף חומר זה, דמאחר
ואין לו כמעט ריח ל"ח כמוליד ריחא ואף

טלטול מאוורר בשבת

משתמשים בהם לידע השעות ולקרוך
הבית, וכלים שמלאכתן לאיסור מותר
לטלטלן לצורך גופן ומקומן, אף כשעצם
המלאכה הוא ענין איסור, רק שנעשו ע"י
איסור שיש להתיר לצורך גופן ומקומן.
ואף להאוסרין בנר שהדליקו בו בשבת
לטלטל אף לצורך גופו ומקומו (בסי'
רע"ט ב') לא שייך לכאן משום דכיון
דהוא באופן דא"א לנתקן מעולם לא
נאסרו לצורך גופן ומקומן, עיין בא"ז
שם סק"ב, עכ"ל האגר"מ. היוצא מדבריו
שמאוורר מותר בטלטול לצורך גופן
ומקומן. ובסי' שלמי יהודה הביא דעת
הגרש"ז אורבך זצ"ל שדינם ככלי
שמלאכתו להיתר.

ב. כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ג'
מ"ט): בדבר שעון עלקעטרי וכן פען
(מאוורר) שמחובר לעלעקטרי בחוט
ארוך, האם רשאים לטלטלו בשבת באופן
שאינן לחוש שינתקו ממקום חבורם
להעלעקטרי. הנה שלא לצורך גופן
ומקומן יש טעם גדול לאסור, שהרי הכח
שעושה המלאכה בהן הוא באיסור ע"י
חבורן להעלעקטרי, אף שאין עצם
מלאכתן ענין איסור דהוראת השעון
וגלגול הפען לעשות רוח אינו איסור,
כיון דעכ"פ נעשו באסור אבל לצורך
גופן ומקומן מותר משום שהם כלים,
דהשעון הוא כלי כמפורש בכלים (פ"ב
מ"ד), וכן הפען הוא כלי, שהרי

הטיפול בכוויות שמש וכדו'

רגילה באש או בשמש ואינו חש כאב
חזק, אין לטפל בו כלל כל טפול רפואי,
אולם בכוויות קשות יותר, דהיינו כשישנו
כאב חזק, מותר לשפוך שמן על
המקומות הנפגעים ולכסותם בגזה, וכן
שרי לפזר עליהם אבקה ולהוציא משחה
משפופרת ולתתה ע"ג הכוויות, אבל אסור
למרוח את המשחה, ומותר ליקח תרופות
להרגעת הכאב (שם ל"ז ול"ז ובביה"ל

ג. בשו"ע שכ"ח א', מי שיש לו מחוש
בעלמא והוא מתחזק והולך
כבריא אסור לעשות לו שום רפואה
ואפילו ע"י אינו יהודי, גזירה משום
שחיקת סממנים. ובסעיף ב' כתב דמי
שיש לו חולי של סכנה מצוה לחלל עליו
השבת והזרזי ה"ז משובח והשואל הרי
זה שופך דמים. וכי בספר שמירת שבת
כהלכתה (פלי"ה ל"ז) שמי שנכווה כויה

ד"ה וכן) וכשהאדם הוכה במכת חום או שמש חשוב כחולה שיש בו סכנה ממש (שש"כ פל"ב אות י"א, ע"פ דעות רופאים).

מלוי מים במצנן אויר

ד. בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז כ"א) כתב שיש להחמיר ולא למלאות מים בשבת במכשיר אדים קרים, אף שאין בהם חשש בישול, משום שעצם פעולת המכשיר שמחלק את המים לטיפות קטנטנות יש לחוש משום נולד. ועוד דיש לחוש שהמכשיר מושך כח חשמל חזק יותר ע"י הוספת המים. אולם בס' הלכות שבת (זורה, הערה ס"ד) כתב שהדבר מותר לצורך חולה, ויוסיף את המים דרך

הפיה ולא ירים את הגוף החשמלי. וכשהמכשיר מפסיק את פעולתו כשנגמרים בו המים, אז ודאי אסור להוסיף מים, שהרי מחדש את פעולתו עי"כ. ובשו"ת באר משה (ח"ו נ"א) מתיר ע"י נכרי או קטן כנ"ל. ובס' פסקי תשובות (שי"ח הערה 85) כתב שנראה שמילוי מים דמצנן אויר דמיא למכשיר אדים קרים. וכתב שם ששמע ממורי הוראה מובהקים להקל ולמלאות בו מים.

שמוש במשקפי שמש שצבעם משתנה

ה. בדין שמוש במשקפי שמש שצבעם משתנה מחמה לצל: כ' האגרות משה (או"ח ח"ג מ"ה) וז"ל: בדבר זכויות של משקפים שנעשו באופן שכשהולכים בשמש הם כמו משקפי שמש וכשהולכים בצל נעשה בחזרה אחר כמה רגעים בהיר כזכויות רגילה של משקפים, איני רואה בזה איסור, לא משום צובע ולא משום מתקן מנא. דהא לא נצבע כלום, מדבא מראה הראשון

בחזרה וכן חוזר חלילה כמה פעמים, דאף אם ניתן לשם דבר שנכנס על הזכויות ובאמצע איזה צבע המכסה הרי לא מצביע את הזכויות אלא שמכסה אותה, ומתקן מנא ודאי לא שייך דהא כן הוא עשיית המנא שמתכסה בשמש ומתגלה בצל, עכ"ל. וכן כתבו להתירא בשו"ת בצל החכמה (ח"ד ד') ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד כ"ג) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ח מ"ד).

סימן י"ז

שכיבה אפרקדן

שכיבה מותרת לא היה להשי"ס להקשות מידי דריב"ל לייט בישן ובק"ש אסור לקרוא גם בשכיבה. אולם יש לדחות דמסתמא דמלתא דמאן דשוכב לישון גם השכיבה בכלל איסור פרקדן דקרוכ לודאי דגם בשינה ישכב פרקדן ומסתמא דמילתא דהא דפרקדן לא יקרא ק"ש מיירי כשהולך לישון, ולפי"ז מקשה הגמ' שפיר. וכן מצינו בספר היראה לרבנו יונה ז"ל (אות רצ"ד) וז"ל: ואל יישן פרקדן פן ישום ידו על הערוה. והביא שם מספר חידושים וביאורים שכתב נמי דלכל הפירושים ברש"י ובתוס' אין איסור אלא בישן אבל בשוכב שלא ע"ד לישון אין לחוש למידי. וכ' הגרבי" זילבר דהשוכב ואין בדעתו לישן יכול לשכב פרקדן ולא חיישינן שמא יירדם, ואפשר דהישן שינת עראי גזרינן דשמא ישן שינת קבע. ומו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי דסברת החזו"א דכיון שגזרו, גזרו בכל גווני. ושאלתיו דלפי"ז ייאסר גם לשחות בים שחית גב או שחיה על בטנו, וכ' דיתכן ובזה ל"ש הרהור.

ובשו"ת עולת יצחק (להגר"י רצאכי, ח"ב צ') הביא דבח"א (סי' מ"ח) כתב דהשוכב למנוחה וכיוצ"ב ע"מ שלא לישן מותר להיות אפרקדן, והיינו כשאינו עייף ביותר דקרוכ הדבר שיירדם

שאלה: האם מותר לשכב על הדשא וכיוצ"ב אפרקדן (ששוכב על גבו ופניו כלפי מעלה) בלא שינה. **תשובה:** נחלקו הפוסקים בזה, ישנם המתירים וישנם האוסרים, וכדלהלן:

במשנ"ב (רל"ט ג') כתב דיש לו לאדם להרגיל עצמו לשכב על צדו בדווקא ואיסור גדול לשכב פרקדן, דהיינו שמושלך על גבו ופניו למעלה או שפניו למטה, ואפילו בשינה לבד בלא קריאה. ובס' שו"ת הלכות (שם) הוסיף: ומוכח בגמרא דאפי' שכיבה בלא שינה אסור, וכן העידו בשם מרן החזו"א זצ"ל, עכ"ל.

והנה בברכות (י"ג ע"ב) איתא: רבי יהושע בן לוי לייט אמאן דגני אפרקיד. ופרש"י דלייט משום שמא יתקשה אברו בתוך שנתו ונראה לרבים והוא דרך גנאי. ובנדה (י"ד ע"א) הוסיף רש"י, ועוד שידיו מונחות לו על אברו ומתחמם. ולפי"ד רש"י מוכח דהאיסור הוא בשנתו דווקא. וכ' בשו"ת אז נדברו (ח"ו ג') דנראה כוונת השו"ת הלכות דהנה לישנא דגמ' הוא דאמר ר' יוסף פרקדן לא יקרא ק"ש, והקשו בגמ' מקרא הוא דלא ליקרי הא מיגני שפיר והאריב"ל לייט וכו' אמרי מיגנא כי מצלי וכו'. וא"נ דסתם

ללא רצונו, והכל לפי הענין. ולכן פשוט שגם שבטיפול אצל רופא שיניים שצריך לשכב זמן רב אין קפידא. והביא תשובת הגריי"ח בעל בן איש חי שהוכיח מזבחים (ה' ע"א) שמותר לשכב על בטנו או גבו למנוחה באמצע לימודו, אך שלא יתמיד בזה הרבה, עיש"ע.

ובזה יוכן מש"כ הרמב"ם באגרתו לר"ש בן תבון דכשחוזר לביתו ממתינים לו חולים והוא מדבר עמהם כשהוא שוכב פרקדן מתוך עייפותו, עיי"ש. דלפי האמור אין שום איסור בכה"ג. ובאגרת אחרת (נדפסה באגרות הר"מ מהדורת ירושלים התשמ"ח דף תקס"ג) כתב בזה"ל: לא אוכל לישיב בשום פנים מרוב העייפות אלא לשכב פרקדן בלבד, ע"כ. וז"ל הר"ר אברהם בנו של הרמב"ם בספר המספיק (דף קס"ג): הזהירו תו"ל שלא יישן האדם אפרקדן מפני שזה מעורר את יצר התאוה, וע"ע לחם משנה (פ"ד מהלכו' אבל ה"ד).

ובפעמוני זהב (כתי"ק של מהר"י ונה) כ': לא ישן על ערפו, דריב"ל לייט מאן דגני אפרקיד. פי' פניו למעלה, ולמה, כדי ש'א ירהר ויבא לידי ראיית קרי. ובהעתק כת"י זקני מהריק"א נוסף כאן וז"ל: ועוד שקשה לכמה חלומות רעים, ע"כ. ור"ל חלומות שלעניני עבירה, דאי לא"ה לא היה מקללו ריב"ל. ומוכת נמי דשינה ולא שכיבא, עכ"ל העולת יצחק. וע"ע בפוסקי זמנינו (שם, ובשו"ת תשובות והנהגות ובשו"ת אז נדברו י"ב מ"ט) אי בעינן להזיז מי שישן אפרקדן ע"י שהתהפך בשנתו, ואכ"מ. אך נרלענ"ד דכשיושן אפרקדן מכוסה בשמיכה וידיו מונחות לצדדין וכדומה, אין להעירו, דלית ליה לב' טעמי הראשונים, ודו"ק.

והנוסעים באירון וישנים ע"ג כסא מושבם המוטה לאחר צריכים להיזהר שלא ישכבו כדרך הישיבה דהוי אפרקדן, ויטו גופן לצדדין.

סימן י"ח

שימוש בכלים חד פעמיים לקידוש ולנט"י

לטבול אלא כלים הראויים לתשמיש של קבע. ובחלקת יעקב (ח"ב קט"ז) כתב דאף שאפשר להשתמש בהם כמה פעמים אם יחפוץ, מ"מ מכיון ואין דרך להשתמש בהם פעמיים, דמי שפיר להא דתנן בכלים שם ואינו מקבל טומאה. אולם כ' המנח"י דבדאין לו כוס אחר יש לצדד דאם מייחדו לתשמיש קבוע וראוי לתשמיש קבוע, שפיר יכול לקדש עליו. ויש ללמוד זה מדברי הרמב"ם הנ"ל גופא דכ' שהקדש שהוא משתמש בה משליכה דאינה מקבלת טומאה, וסיים דאם חשב עליה מקבלת טומאה, א"כ ה"נ י"ל לגבי קידוש וכוס של ברכה. ובספר זמירות לשבת מהגה"ק מסאטמאר זצ"ל (דף ס"ג) כתיב: רבינו הקפיד שלא יקדשו בכוס של נייר מפני שעומד לזורקו לאשפה ואין עליו תורת כלי כלל. וכן העיד בשו"ת שרגא המאיר (ח"ב מ"ט אות א') שכן ציוה הרבי מסאטמאר זצ"ל. ואף שמבואר בהלכות נט"י (קנ"ט א') דיש הנוטלים ידיהם בכלי גללים אע"פ שאינם מקבלים טומאה אפילו מדרכנן, שאני כלי שנעשה לשימוש חד פעמי דאין חסרונו מפאת חשיבותו אלא מכיון שמשתמשים בו רק לפעם אחת שנעשה לשם כך ומשו"ה אין לו דין כלי כלל. עכ"ד.

באגר"מ (ח"ג ל"ט) כתב בזה וז"ל: בדבר כוס של קידוש אם רשאים לעשות על כוס שנעשה מנייר שהוא כלי רק לשעה, ששמע שאסרתי. אמת הדבר, דהא התוס' מפרשים (בברכות דף נ' ע"ב ד"ה מודים וכשבת דע"ו ע"ב ד"ה כדי בשם בני נרבונא) דחי שנאמר בדברים הצריכים בכוס של ברכה הוא שיהיה הכוס גופו כלי שלם. ואיפסק כן בשו"ע (קפ"ג ו'). וכתב המג"א (סק"ה) דאפילו נשבר רק בסיס שלמטה נמי פסול אף שגוף הכוס שלם. וכוס של קידוש טעון כל מה שטעון כוס של ברכת המזון כדאיתא בסימן רע"ה י'. אלמא דבעינן שיהא הכוס נאה, שרק כוס זה כשר לברהמ"ז ולקידוש. ורואה אני דכוס של נייר שהוא רק לשעה על פעם זה לבד הוא עוד גרוע דאין לו שום חשיבות שודאי אינו ראוי לברהמ"ז ולקידוש. אך בדליכא כוס אחר אולי יש להקל, עכ"ל. וכן הסכים עמו הגרי"י וויס זצ"ל בשו"ת מנחת יצחק (ח"י כ"ג). והוסיף להביא דברי הרמב"ם (כלים פ"ה ה"ז) דקדש שהוא משתמש בה ומשליכה אינה מקבלת טומאה, והטעם דלא הוי כלי אלא רק כשנעשה להשתמש בו בתדירות אך לא כשנעשה ע"מ להשליכה מיד. והביא מתשובות הגד"ט (י"ז) דא"צ

והנה לפי"ד אלו יש להסתפק האם אפשר לקדש בכוסות חד פעמיות מהודרות ובעלי רגל מחוטבת שנועדו לעשיית קידוש וכיוצ"ב, ונראה דלפי"ד האגרות משה יש לדון בזה, משום דעיקר חסרון כלי ח"פ לדעתו הוא משום חוסר חשיבות דאי"ז כוס נאה, ואף דכ' דחסרונו משום דמיוחד לשעה, אפשר וכוונתו דזה מוכיח על חסרון יופיו וחשיבותו, אך בנידו"ד שהכוס נועד לקדש בו, אף שיזרק לאחר מכן אפשר ושרי. אולם לפימש"כ המנח"י דאין חסרונו משום חשיבות הכוס אלא משום דל"ת כלי אלא כלי העומד לשימוש תמידי אזי פשיטא דלא מהני, ורבים נכשלים בזה.

ובאז נדברו (ח"ו מ"ח) כתב וז"ל: פגשתי את מכתבך אודות האם כלים שעומדים לזרקם כשרים לכוס של ברכה. ונראה פשוט דכשר וה"ה לנטילת ידים, וכן כוסות של נייר כשרים לנט"י ולכוס של ברכה, דאין מקור בהלכה שהכוס צריך להיות יפה ואין מקור שאם הכוס לא נעשה לשימוש רק חד פעמי שיהא בטל מתורת כלי, אמנם אם יש לו כוס אחרת, לכתחילה משום הידור מצוה עדיף לא בכוס שעומד לזרוק לאשפה. ועיין באחרונים (מובא במשנ"ב קפ"ג סק"א) דבכיסוי כלים אף שלא נעשו לקבלה ג"כ אין להקפיד אם אין לו אחר, והיינו אף שלענין נט"י פסול כיון שאינו נעשה לקבלה, וכלים הנ"ל טוב ג"כ לנט"י. ואם מייתר את צנצנת הזכוכית (שדרך העולם לזרקה או להשתמש בה לשימושים בזויים) מכאן ולהבא רק לכוס של ברכה ולקידוש, גם לכתחילה כשר אפי' יש לו

אחר. (ועיין בבאר משה שהאריך בזה ומסיק הכי לדינא), עכ"ל. אמנם בהשמטות (שם עמ' קנ"ד) כתב שהגיע לידו ס' אגר"מ וכו' וז"ל: וכתבתי בתשובה שמשום הדור מצוה יש למנוע מלקדש על כוס של נייר, וא"כ אין הבדל כ"כ גדול בין מה שפסק הגאון שליט"א [וצ"ל] ובין מש"כ בתשובה, שהרי כתב המקור מכוס פגום, וזה רק לכתחילה ואין עיכוב בדבר כמובא באחרונים. אלא שיש עיון עדיין אם שייך בדבר שהוא רק הכשר מצוה ככוס לקידוש הדין של "ואנוהו" וכו'. וכוס של קידוש אינו חמור מכלי של נט"י דל"ש בו "ואנוהו". ומש"כ האגר"מ ראה מכוס פגום יש לחלק, אמנם מש"כ שזה יותר גרוע ומצדד לפסול לגמרי, ע"ז בודאי אין לנו מקור. ואנו רואים שיש שמנקין הכוסות מנייר ומשתמשים בהם אח"כ, ולמה זה לא בכלל "חיי" האמור בכוס שהתוספות בברכות (נ' ב' ד"ה מודים) ובשבת (ע"ז א' ד"ה חסר) מביאים ראה ד"ח"י היינו שלם, ובטור מביא הא דאמרינן בב"ק (נ"ד א') אצל כלים שבירתן זוהי מיתתן, דכוס נייר לא מיקרי כלי חשוב, אבל ג"כ לא מיקרי כלי שבירה, ואין לנו בעצמנו לדון גז"ש וליתן טעם דכלי שבור ועומד להיזרק וממילא כלי שלם העומד להיזרק נמי פסול, שהרי י"א דאפי' בפגם כל דהוא לא הוי בכלל כלי שלם. והרי לכו"ע לא בעינן כלי העשוי לשתות בו, וברור הוא דאם אין לו כוס גם על הבקבוק של יין כשר לקדש עליו, וכן בנט"י לסעודה אפילו לכתחילה. מיהא הואיל דנפיק מפומא דהגאון האגרות משה שליט"א [וצ"ל] יש להחמיר לכתחילה כמה שאפשר. ובעיקר דברינו

פעמי. ובקונטרס ובלכתך בדרך כ' דעל כן
 יטול ידיו בלא ברכה ויאכל בכריכת מפה
 על ידיו, כדכתב בחיי אדם (כלל ל"ז
 ס"א), ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח ז') כתב
 דכריכת מפה עדיפא מנט"י בתנאי,
 ובמשנ"ב (קס"ג סק"ה) כ' דלדעת השו"ע
 צריך לכרוך ב' ידיו ולדעת הרמ"א מספיק
 יד אחת וצ"ע.

ובקונטרס דבר הלכה (לידידי ה"ה
 יהודה ליב שטרן שיחי')
 הביא בשם תשובות רש"י שהיוצא לדרך
 יטול עמו כלי לנטילת ידים כשר כדת
 וכדין.

ועם חתימת הספר שמעתי מרבי אפרים
 שטראוס שליט"א ששמע מהגרי"ש
 אלישיב שמותר לקדש על כוסות חד
 פעמיים, משום שבזמנינו ראוי הכלי מצד
 עצמו לשמש לפעמים רבות, רק מאחר
 שנמכר בזול לכן משליכים אותו במהרה
 לאשפה. אך האגר"מ איירי בכלי שמחמת
 עצמו אינו ראוי לשימוש חוזר.

שם לענין כלי זכוכית ובפרט אם יחדו
 לקידוש נראה דגם בעל האגרות משה
 יודה לזה, וכו'. ומה שהביאו מהרמב"ם
 פ"ה מכלים הי"ז נראה דטומאה שאני
 דכלי מעשה בעינן (עיין שבת ס' וקכ"ג).
 ובבאר משה (ח"ג נ"ה) כתב במסקנת
 דבריו דאפילו אינו מיוחד להשתמש בו
 עוד פעמים ג"כ מותר ע"פ דין, ומסיק
 דלכתחילה אי"ז כבוד לעשות קידוש
 בכוסיות אלו, ואין הדברים מתווררים היטב
 דכיון דעושים לכבוד האורחים המשתתפים
 במסיבה אין בזה משום "הקריבהו נא
 לפתחך", אלא שכתשובה כתבתי דמשום
 "ואנוהו" יש להחמיר, אך א"נ כנ"ל שאין
 בזה "ואנוהו" מנ"ל לבדות חומרות
 מלבנו. ונראה לכאוי דבכוסות הנ"ל אם
 השתמשו בהם כבר, ה"ה בכלל "הקריבהו
 נא לפתחך" כי את האורחים מכבדים אך
 ורק בחדשים, וצ"ע בזה. עכ"ד הגרבי"י
 זילבר שיחי'. ובשו"ת וישב משה (ח"ב
 ס"ה) התיר לכתחילה ליטול ידיו מכלי חד

סימן י"ט

יציאה מא"י לחו"ל לטיול

לחירות והיינו ממקום שקידש עזרא למקום שלא קידש, ומשמע דאפי' בזה"ז ואפילו למ"ד לא קידשה דמ"מ אותה שקדשה עזרא מקודשת השתא טפי מדרבנן. ומיהו הא דהפליגו חז"ל בשלהי כתובות במעלת ישיבת הארץ נראה דאף באותה שלא קידש עזרא, והחזו"א הביא שכ"כ הרדב"ז (פ"ד דסנהדרין ה"ו) בשם הכפתור ופרת. [דב' סוגי קדושות יש לא"י קדושה עצמית והיא לכל דיני מעלות א"י וקדושה לענין תרומ"מ וכו'] וזה תליא בכבוש וכו'] והנה קי"ל דאסור לצאת מא"י לחו"ל אלא ללמוד תורה ולישא אשה וכו' ויחזור לארץ ככרמב"ם (פ"ה ממלכים ה"ט) ע"ש, ומי שאין לו תנאים המתירים לצאת עליו לדעת המקומות שהם בחשש גבולי א"י.

והיוצא מא"י לחו"ל לטיול ע"מ לחזור לכאורה אין כאן משום ביטול מצות ישוב א"י ביסודה, מאחר וכל דירתו בא"י אין ביציאת עראי ביטול ענין זה, ומ"מ כיון דהפליגו טובא במצות ישיבתה כגון שההולך בה ד' אמות מובטח לו שהוא בן עזה"ב והדר בה שרוי בלא עון ככתובות (ק"א א'), וכן שם (ק"י ב') שכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו וכו', י"ל דאינו מן הנכון עכ"פ לצאת לדבר הרשות, ואף דבמהרי"ט בחי' כתובות שם

שאלה: האם מותר לצאת לטיול מארץ ישראל לחו"ל (ובכלל זה המקומות והישובים שבשטחי מדינת ישראל ואינם בשטחי ארץ ישראל).

תשובה: כתב בס' אמרי יושר (סי"א) וז"ל: מצות ישיבה בא"י העיקר דנוהג גם בזמן הזה, וכדעת הרמב"ם והרמב"ן וכבאה"ע (סו"ס ע"ה) ובכהג"א ובפ"ת שם ע"ש וביר"ד (סו"ס רס"ז) וע"י בהג"א שם וכ"מ בתה"ד (סי' פ"ח) הביאו הפ"ת באה"ע שם. ועוד בדוכתי טובא נקטינן בשו"ע ענין ישוב א"י כהא דכותבין עליו אונו אפי' בשבת באור"ח (ש"ו), ובמזוזה (ביר"ד רפ"ו) דחייב שוכר יום אחד וא"צ ל' יום. ויעויין עוד בפאה"ש (סי' א' ס"ג) ובביאורו שם. [והא דר"ח כהן בתוס' כתובות ק"י ב', כבר כתבו דדברי תלמיד הם, וע"ע בגליון מהרש"א שם]. וכ"כ החזו"א (בקובץ אגרות קע"ה) דמצות א"י הוכרעה ע"י הרמב"ם והרמב"ן וש"פ ע"ש, ובחזו"א שביעית (סי' ג' סק"ט) כתב דאפילו למ"ד קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא איכא לדינא דהכל מעלין וכו' ואפי' מחו"ל לא"י במקומות שלא קידשם עזרא מיהו מעלין ממקום שלא קידשה למקום שקידשה, וכמ"ש תוס' גיטין (כ' א') בשם הירושלמי דמוכר עבדו מעכו לעכו יוצא

משמע לכאורה דגם לדבר הרשות שרי בע"מ לחזור, ועכ"פ משמע דלצרכו שרי, והא דאין יוצאין אלא לישא אשה וכו' היינו בבא להשתקע שם, הרי כבר הביא שם לדברי התוס' (והוא בע"ז י"ג א') דגם בע"מ לחזור בעינן שיצא לדבר מצוה כגון לישא אשה ולא לדבר הרשות וכו'. [א"ה: כ"ז לפי הבנת המהרי"ט שתוס' חולקים עליי, אבל אפשר לפרש ד' תוס' שגם הם מודים ששרי לצאת ע"ד לחזור לכל דבר ורק בכהן דאיירי התם בסוגיה שאסור להיטמא בטומאת חו"ל אמרו שרק לדברים המבוארים בסוגיא שרי, והאריך בזה בספר עבודת משא על הרמב"ם לדודי הגרא"ש מאיר. שביאור זה בד' תוס' מוכרח ומיושב בזה כמה מקושיות האחרונים על תוס'].

והנה הרמב"ם (פ"ה ממלכים ה"ט) כתב דאסור לצאת לעולם ולא שרי אלא רק בשביל ללמוד תורה ולישא אשה ולהציל מן העכו"ם ולחזור, וכן יוצא לסחורה ע"ש, ומבואר דצריך לתנאי דדבר מצוה אפי' בע"מ לחזור לכל אדם ולא רק לכהן, ועי' סופ"ג דאבל דמשמע דשרי לכמה עניני מצוה ואף לכהן יעו"ש. ועי' בתוס' (ע"ז שם) בזה האם דוקא ללמוד תורה ולישא אשה, ועי' שו"ת (אסיפת דינים אב מערכת א"י אות ז') ועי' בתוס' בכורות כ"ט וביו"ד רס"י שע"ב. ואכתי היה אפשר לדון דדילמא ה"מ כשיוצא לשהות שם לאיזה ענין דומיא ללמוד תורה וכיו"ב אלא שדעתו לחזור לבסוף ולא להשתקע בחו"ל, או הוא דבעינן שיצא להני מילי דתורה ואשה וכו', אבל יציאת עראי חוץ לגבול הארץ ע"מ לחזור

וכגון טיול בעלמא אינו בכלל האיסור, [ומיהו לכתחילה הרי כל שהיה בא"י מצוה היא ואינו מן הראוי לצאת לחינם, וכההיא דגיטין ע"ז דהתמירו אף כשהלכו ללוות חבריהם]. ואמנם הדבר מבואר להדיא בר"פ אלו מגלחין לפי פירוש הראב"ד (ויעוין ברא"ש ובטור ובנמוק"י שם, והרא"ש שם כ' דהכי מוכח בירושלמי) ובאו"ח (סי' תקל"א) נפסק כותיה, ומבואר דביצא לשוט דאסרינן ליה לגלח במועד מיירי ביצא מא"י לחו"ל ומשום איסור יציאה לחו"ל נגעו בה, ואילו ביצא לטייל ממקום למקום בארץ או בחו"ל שרי לגלח, הא קמן דכל שיצא לטייל בחו"ל אסרינן ליה לגלח. וחזינן עכ"פ שאינו לפי רצון חכמים וחשיב יצא שלא ברשות לכו"ע. אכן לפרש"י שם לא איירי מזה בגמ' שם, שהרי פירש טעם האיסור משום שיצא שלא באונס (וכ"כ הטור לפני שהביא דברי הראב"ד) וס"ל לאסור גילוח ביצא לשוט גם בממקום למקום בחו"ל או בא"י, ולא נתבאר אי ס"ל דאיכא איסור בטיול מא"י לחו"ל. ואפשר דטעמיה דרש"י שלא פירש כהראב"ד משום דס"ל כסברת המהרי"ט דליכא איסור בע"מ לחזור, ועכ"פ אין הדבר חמור כ"כ לאסור לו לגלח מטעם דעביד איסורא, ולא שרינא למיקרי ליה עברינא. והרי לישנא דהבא ממדינת הים דתנן התם מתפרש שפיר שחזר ממדינת הים לא"י, ואם איתא דעבד איסורא למה לא פירש רש"י ז"ל כפי הראב"ד ז"ל, ואמנם אין זה מוכרח ד"ל דמטעם אחר לא פ"י רש"י כהראב"ד דנהי דזה נכון דאין לצאת לחו"ל לשוט כלל, אבל כל לצורך שרי ואין לעשות פלוגתא

בלהריותא אי שרי לצאת, אבל לענין אנוס שפיר י"ל דלהריותא לא חשוב כאנוס להתיר לו גילות, והנה לדינא אין נפ"מ דהרי אנן קי"ל כהראב"ד וכנ"ל. והנה כל היכא דאסור מדינא לצאת ודאי דאסור לגלות, ולפ"ז אם נסבור דלשאר מצוות חוץ מללמוד תורה ולישא אשה איכא איסור מדינא לכל אדם לצאת, לכאורה הוי כיצא לשוט ויהיה אסור לגלות, ואכתי י"ל דנהי דלא שרינן לצאת מא"י לכל דבר מצוה אלא רק לענין חשוב, היינו שכן ראוי לנהוג לכתחלה, אבל להחשיב זה כשעושה איסור גמור לאסור משום זה גילות, כולי האי לא אמרינן, דמ"מ אחרי שסו"ס יצא לצורך יש לדמותו לאנוס ממה שלדמותו ללשוט, עכ"ד ס' אמרי יושר ועייש"ע.

ויש להוסיף בזה דבשלטי גיבורים (פ"ג דשבועות) כ' (לגבי נשבע לילך לא"י ולשוב אי הוי נשבע לקיים את המצוה) וז"ל: ועוד דהא ליכא מצוה כלל ללכת לא"י על מנת לשוב, ואפי' למ"ד דהאידינא מצוה ללכת לא"י היינו דוקא ע"מ לדור, אבל ההליכה ע"מ לצאת אין בה מצוה, דכי היכי דהיציאה ע"מ לשוב אין זה עבירה כך ההליכה ע"מ לשוב אינה מצוה, דעיקר ההליכה והיציאה תלוי בדירה, עכ"ל. הרי דנקט לדבר פשוט דאין איסור ביציאה ע"מ לחזור. ועיינן במג"א (תקל"א סק"ז) דמותר לצאת לחו"ל כדי לראות פני חבירו השמח לראותו, וכ"ה ברמ"א (או"ח סי' רמ"ח ד') דרק בהולך לטייל חשוב דבר הרשות אבל שאר דברים לא. ודודי ידידי הרה"ג רא"ש מאיר שליט"א כתב דמדברי הרמב"ם (הנ"ל,

פ"ה ה"ט ממלכים) מבואר דלא כן דכתב שאסור לצאת מא"י אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכורים ויחזור לארץ, ומשמע להדיא שכל היתרים אלו זה רק ביציאה זמנית, אבל ע"מ להשתקע אסור אף לאלו, וכ"כ הכס"מ שם בדעת הרמב"ם. וגם העיר דמדברי הר"ם נראה לכאור' שלא כד' המג"א שהתיר לכל מצוה [ואף לראות פני חבירן] ואילו הר"ם כותב רק למצוות אלו שכן לא כ' "לכל מצוה". וכנראה שהמג"א פ"ד הר"ם דלאו דוקא למצוות אלו שרי, וכ"ש שלהמאירי דלקמן ששרי לכל צורך פסק המג"א. וכ' דנראה דביאור פלוגתא זו תליא בטעם איסור היציאה מא"י לחו"ל, דאם הסיבה היא שעיי"ז מפקיע את עצמו משיבת א"י [וכמש"כ רמב"ן עה"ת במדבר ל"ג נ"ג, וע"ע בגליוני הש"ס ב"ב צ"א] מובן א"כ שיציאה זמנית אינה אסורה, שכן עדיין הוא דייר בא"י ואינ"ז פוקע ממנו ע"י יציאה זמנית, וזהו מש"כ השלטי גיבורים הנ"ל דהעיקר תליא בדירה, דכשם שהיוצא מביתו ע"מ לשוב לא נפקע ממנו שם דיורין בביתו ה"נ מארצו. אכן א"נ שסיבת האיסור לצאת מא"י דמפקיע עצמו ממצוות התלויות בארץ [וכמש"כ הרשב"ם בב"ב צ"א] א"כ י"ל דגם ביציאה זמנית יש לאסור משום הא. ובסוגי' ברפ"ג דמו"ק דנו בש"ס בהבא ממדינת הים ויצא לחו"ל שלא ברשות ופי' המאירי והריטב"א ועוד ראשונים ד"שלא ברשות" דסוגיין היינו באיסור, וכ' דאם יוצא מא"י לשוט ושלא לשום צורך כל שהוא אסור, ולסתורה או למזונות שרי, ובמאירי כתב דגם לצורך כל שהוא שרי רק שיציאה לטיול אסורה, עיי"ש

הטבע של יוצר בראשית ב"ה יש מקום לצדד להקל, כמובן צריך להפך הכל לדרך מצוה, ועיין בבלי וירושלמי ריש פ"ג דמו"ק, עכ"ל הגר"ש ואזנר.

ודעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (כפי ששמעתי מהגר"י נויבירט שליט"א) דלסביבות ארץ ישראל אפשר לצאת לטייל על מנת לשוב.

ובשו"ת באר משה (ח"ז עמו' שכ"ה) כתב: נשאלתי בענין לצאת מא"י לחו"ל לחגיגת בר מצוה של אחיו אי שרי. השבתי שבזמנינו מקילין מאד בענין לצאת מא"י לחו"ל אפילו לטיול בעלמא שאין לו כמעט שום היתר עפ"י יסודות ההלכה, ועכ"ז מקילין כי לטוס מהתם להכא נעשה בחצי יום וכן לחזור להתם. אבל לחגיגת בר מצוה שרי וספרי האחרונים מלאים מזה ואין בידי להאריך, עיין בתשובות תשב"ץ (ח"ג רפ"ח) דאינו מתיר לצאת מא"י לחו"ל רק לצורך ת"ת וכבוד אב ואם ואנן פסקינן באר"ח (רמ"ח) דגם לסחורה הוי לדבר מצוה, עכ"פ לטיול כמעט אין היתר, ובודאי חלילה וחלילה לומר שכל אלו בני א"י היוצאים מא"י לחו"ל לטיול שעושים שלא כדין כי בודאי שאלו פי בד"צ שבא"י ומצאו היתר. ועתה מצאתי תשובה באריכות רב ועצום בתשו' דבר יהושע (ח"ב ע"א) בכל אלו ענינים. עכ"ד.

והיוצא מא"י לחו"ל להשתטח על קברי צדיקים כ' בשדי חמר (ח"ו מערכת ארץ ישראל א') בשם שדה הארץ (ח"ג אבהע"ז י"א) דשרי. דהנה הרכ ב"כ (סי' כ"ג) צלל במים אדירים על מה שנהגו הכהנים לילך להשתטח על קברי

ע"ש ובס' ארץ חמדה [ח"א עמו' מ"ח]. ובס' הזה לא הביא ד' הסוגיא במו"ק והראשונים שם שאוסרים גם לצורך טיול ואכמ"ל.

והגר"ח קניבסקי הראני דבאמת דין זה מפורש במשנ"ב תקל"א סק"ד וז"ל: היוצא מא"י לחו"ל אינו מותר אלא ביוצא להרויח או לראות פני חבריו, דהוא חשיב דבר מצוה שמותר לצאת מא"י בשביל זה, משא"כ לטייל בעלמא דבכה"ג אסור לצאת מא"י לחו"ל, עכ"ל המשנ"ב. **ובשו"ת** שבט הלוי (ח"ה קע"ג) כתב במענה להגרמ"מ שולזינגר שליט"א דאילת ואופירה הוו חו"ל. ואשר שאל בענין הטיולים למקומות אלה אם הם חו"ל, ואם בכלל יש לאיסור זה משך זמן איסור, ואם עובר הגבול לשעה קלה. מדברי הרמב"ם פ"ה ממלכים ה"ט יראה ברור דעיקר האיסור הוא דוקא בדירת חו"ל, וכלשון הגמ' (כתובות ק"י ע"ב) כל הדר בחו"ל, וזה לא התירו אלא אם חזק הרעב בא"י. אבל לצאת ולחזור והוא שוכן בקביעות בא"י התירו במקום צורך, ואפילו לסחורה אפילו אינו חסר לו לפרנסתו, והיינו משום דשורש האיסור רק בדירת קבע. והא דילפינן מדוד שאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' וילפינן מזה דאסור לדור אע"פ שהיה רק לזמן, היינו שחשב דוד שישאר שם לדור זמן רב. תדע דישב שם יותר משנה עם נשיו ועבדיו כמבואר בשמואל (א' כ"ז). אבל בדעתו לחזור אסור לצאת שלא לצורך כלל, אבל בצורך כל דהו לא גזרו, ובטיול ע"פ סברה לא נקרא צורך, ומ"מ אם הולכים לזמן מועט מאד לראות פלאי

חמד בהמשך דבריו וז"ל: כשהולך להשתטח על קברי הצדיקים שבארץ ישראל מקיים גם מצות עליית א"י דגם העולה ע"מ לחזור הוא מצוה לדעת כמה פוסקים, עכ"ל ועיש"ע.

ובאהלך באמיתך (פמ"ט הערה י"ד) כתב דיל"ע בזה דהרי כדי לישא אשה התירו לפי שהיא ישרה בעיניו מאלה שבא"י. וכן ללמוד תורה, אעפ"י שאפשר ללמוד גם בא"י, כבר אמרו לעולם ילמוד אדם במקום שלבו חפץ ולא מן הכל זוכה אדם לקבל וללמוד, אבל להשתטח על קברי צדיקים, המבלי אין קברי צדיקים מספיק בא"י, קברי נביאים תנאים ואמוראים, ומי לנו גדול מהם בחור"ל שיצא להתפלל על קברם. וכי דנראה אולי דמיירי בקברי צדיקים שהיה דבק בהם בחייו, כי בודאי באלו יש תועלת מיוחדת להיות על קברם דוקא. נויש להוסיף דיתכן ומיירי בקברי צדיקים שהבטיחו לפעול ישועות להעולים לקברם וכדו'.

הצדיקים ולא חיישי לטומאת כהנים, ומסיק דכיון שנהגו כן הראשונים אם רק הוא ממנו, ומדבריו נלמד כ"ש לענין לצאת מא"י לחור"ל או מירושלים לא"י דשרי, דהא אפשר דבכי הא ליכא איסורא כלל כיון שדעתו לחזור דומיא למש"כ הרדב"ז לענין ישיבת מצרים בזה"ז, ואפשר דאיכא מצוה להשתטח על קברי הצדיקים להגן עלינו כמ"ש בכלב בן יפונה וכו'. נא"ה: דבריו צ"ת שהרי גם לענין טומאת קברי צדיקים מצינו דעות רבות דשרי משום שקברי צדיקים אינם מטמאים, וא"כ אפשר דדוקא זה שרי]. ומיהו דוקא כשאנו מתבטל באותם הימים מעבודת ה' משום מצוה, דאם מתבטל ודאי דמצות ה' ועבודת בוראו קודמין, לא כן רבים כשהולכים להשתטח יבטלו כמה ימים תפלה ועבודת ה', ובפרט אם חכם הוא מתבטל מלימודו חודש או ימים ולא יפה עושים וה' הטוב יכפר, עכ"ד השוה הארץ, וכי הרב שדי

סימן כ'

האם ישנה מצוה לטייל בא"י

זה הענין דד"א בא"י, א"ד דדוקא המהלך זוכה לעוה"ב, ויל"ע]. ויסופר מהגרי"ח זוננפלד זצ"ל שהיה מהלך כל יום ויום עוד ד"א שלא הלך בהם מעולם פעם לצד מזרח עד שהרחיק וחזר והילך לצד מערב וכן הלאה, וצ"ע מה שהקפיד ללכת ד"א שלא הלך בהם עדיין, וכן עמא דבר "ד' אמות חדשות בארץ ישראל" ובש"ס לא מוזכר כלל דהמהלך בד"א חדשות בא"י הינו בן עוה"ב, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי דלא שמענו מקור לד"א חדשות בא"י. נמצא מהנ"ל שהמהלך ד' אמות חדשות בא"י אשר לא הלך בהם מעולם, כגון בטיולים ומסעות, לא חידש כאן יותר מהליכה הלך ושוב במקום מגוריו ולבית תלמודו, דלית עניינא בד"א חדשות דוקא. ובשור"ת אז נדברו (חי"א ל"ד) כתב: משום מצות ישוב ארץ ישראל אין שום דין להכיר את הארץ, ובלומדי תורה יש בזה ביטול תורה, עכ"ל. ונראה דכבר כ' הריטב"א ריש גיטין דחוץ מקדושת א"י וממצות ישוב א"י יש דין חביבות א"י, וכהא דמעשיות התנאים ואמוראים בסוף כתובות דמנשקי כיפי דעכו, וא"כ ודאי המסיירים בא"י להכירה ולחבבה יש בזה חשיבות גדולה לא פחות מהרבה פעולות של רשות שאנשים חושבים זה לענין גדול וכדו'. כנלע"ד ברור, (הערת דודי הגרא"ש מאיר)

שאלה: האם ישנה מצוה לטייל ולסייר בארץ ישראל, שהרי אמרו חז"ל שכל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עוה"ב.

תשובה: אין כל מצוה לטייל בארץ ישראל, וכדלקמן: איתא בכתובות קי"א ע"א, "וירוח להולכים בה" (ישעיה מב) א"ר ירמיה בר אבא אמר רב יוחנן כל המהלך ד' אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא. וכ"פ הרמב"ם (מלכים פ"ה הי"א). ובתשובות מהרי"ט (ח"ב חיו"ד סכ"ח ד"ה ומשמע) אחר שדן אי איכא מצוה בעליה לא"י או דוקא לדור שם כ': ואפילו תימא שזכות הוא לו ממה שאמרו כל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן העוה"ב דכתיב וירוח להולכים בה, מ"מ מצות עשה ליכא, ועוד דההיא מתפרש בנקבר שם אלא שלא הספיק לדור ולישב בה, דהכי משמע רישא דקרא נותן נשמה לעם עליה וכו' עי"ש. אמנם בקונטרס בענין ישוב א"י (לידי"נ הר"ב קסלר שיחי') כ' דהרמב"ם הביא הך דמהלך ד"א בא"י קודם שהביא ההיא דנקבר בה, ומוכח דלא כמהרי"ט, גם בתשובות הריב"ש (תשובה ק"א) חזינן דתפס דהמהלך ד"א בא"י היינו אפי' בלא נקבר בה, עי"ש. ונהג"ש קסלר זצ"ל היה חוכך בדעתו האם גם כשנוסע בא"י מקיים

סימן כ"א

הליכה בדרך בימי בין המצרים

שלא לילך בין חמה לצל. ובביה"ל (ד"ה צריך) כ' דלפי המבואר בפסחים (ק"א ע"ב) יותר יש לזהר מחד בתמוז עד שיתסר דודאי שכיחי.

ובספר מאורי אור (תענית ק"ט ע"א) כ': קטב מרירי ביארתי לעיל בפסחים ק"א דהאידנא בטיל מימי אביי, והמדרש שהביא הב"י הוי קודם אביי, ובוה מבואר דלא נהגינן להיזהר, ולא נשמע בזמנינו מעולם רק שיחת נשים ותינוקות, ותמהני על הב"י שלא התעורר בזה, ואולי סבר כיון דבפסחים ק"א מסיק דאחי לפעמים אף דלא שכיח חשו לתמירא סכנתא, עש"ע ובס' שמירת הגוף והנפש (סי' קל"ה).

ובערוה"ש (סעיף ל"ט) כתב דכל זה נאמר רק בהליכה בדרך, אבל בהליכה בעיר לית חששא, ובאשל אברהם (להגאון מבוטשאטש, סו"ס תקנ"א) כ' וז"ל: פשוט שאין זה במקום שאנשים מצוים ואצ"ל במקום שיש בו מזוזה, אך גם באחורי הבתים כל שהוא עדיין בכלל שם העיר או הכפר או אולי גם עיבורו נראה שאין חשש, וכמ"ש בכמה דוכתי דהבא להוסיף בכגון זה חשש עליו הראיה, וכל הספקות הם בכלל לא ידע שומר פתאים ה' וכו', וי"ל דזה דוקא במדבר מקום תהו, משא"כ באתר

שאלה: האם ישנה מניעה לצאת לדרך או לטיול בימי בין המצרים (מ"ז תמוז ועד ט' באב).

תשובה: כתיב במדרש שוחר טוב (תהלים צ"א) עה"פ "מדבר באופל יהלוך". רבנן אמרי שד הוא רבי יהודה ברבי יוסי אמר דהוה קץ לה לשון שודד. רבי הונא בשם רבי יוסי אמר קטב מרירי עשוי כמין קליפין קליפין שערוות שערוות עינים עינים ובעין אחת הוא רואה ועינו לתוך לבו ואינו שולט לא בצל ולא בחמה אלא בין חמה לצל ומתגלגל ככדור ושולט מארבע שעות ועד תשע ושולט מ"ז תמוז עד תשעה באב וכל מי שרואה אותו נופל על פניו, חזקיה ראה אותו ונפל על פניו. אמר רבי פנחס בר חמא מעשה היה באחד שראה אותו ונפל על פניו ונכפה. רבי שילא בר רבי יצחק מפקיד לספריא דיהון מפנין לטליא מארבע שיעין ועד תשע. רבי יוחנן היה מפקיד לספריא דלא ליהוון מחין לטליא מן י"ז בתמוז ועד תשעה באב, עכ"ד. וכ"כ בילקוט שמעוני שם. וכ"פ בשו"ע וז"ל: צריך ליזהר מ"ז תמוז עד ט' באב שלא לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות (משום שבהם קטב מרירי שולט). ובמשנ"ב כ' בשם הא"ר דהיינו מסוף שעה רביעית עד סוף שעה תשיעית. וכן יזהרו בימים אלו

ובשדי חמד (אס"ד מערכת בין המצרים
פאת השדה סעיף א' אות י') כתב
בשם משא חיים להגר"ח פלאגי וז"ל:
שעשו הסכמה ותקנה בכת התורה"ק
שמי"ז בתמוז ועד ט' באב לא ילך שום
בר ישראל לטייל בגינות ופרדסים ועל
שפת הים והנהר, עכ"ל. וצ"ע על מי חלה
תקנה זו. ונ' שרק במקום התקנה שם.

דנהיגי איניש למיזל, וכ"ש כשנשמע שם
קולות בני"א המנהג מכריע וכו' שאין
חשש לזה ולית דחש ואין פתחון פה,
ע"ש. ולפי"ד יהיה מותר ללכת בכל דרך
כל זמן שישנם עוברים ושבים.
אמנם במקור חיים (להחז"י, סעיף י"ד)
כתב שיש להמנע ללכת בשלושת
השבועות למקומות סכנה.

סימן כ"ב

יציאה לטיולים בסוכות

אסרו חז"ל מטעם זה לענין הקזה ומשקה המשלשל הרי לצורך טיולים על אחת כמה וכמה שיש להמנע מזה, עכ"ד ספר הסוכה.

ובאגר"מ (או"ח ח"ג צ"ג) כתב דנראה דאסור לצאת לטיול ולתענוג

בעלמא למקום שלא תהיה לו סוכה, דכל מה דאיתא בסוכה כ"ו דהולכי דרכים פטורין מן הסוכה היינו לדבר הרשות כשהולכין למסחר וכיוצ"ב שהוא לצורך ממש, וגם הוא דכל אדם בשביל זה היה יוצא מביתו, אך לטיול ולתענוג בעלמא שאין בזה שום צורך אינו כלום מה שבשביל תאוותו והנאותו היה יוצא מביתו כיון שלא היתה יציאתו אף מביתו לצורך.

והגע עצמך אדם שהרבה פעמים ישן בחצירו תחת כפת השמים משום שנהנה בזה יותר מבבית, הכי יפטר מסוכה משום שמביתו יצא בשביל זה, וא"כ למה אמר רבא מצטער פטור מן הסוכה, היה לו לומר מי שנהנה לישב בחצר יותר מהבית והסוכה פטור מהסוכה, עיש"ע. ובסוף דבריו כ' האגר"מ: וגם בלא זה הא נענשין על עשה בעידן דריתחא כשמבקש טצדקי למיפטר מהמצוה כדאיתא במנחות מ"א אף באופן שיהיה לו הנאה בלכישת בגדים הפטורים מציצית, דודאי לא בכונה לבש רב קטינא לסדינא וסרבלא הפטורים

בספר הסוכה השלם (מלואים לפרק י"ח עמ' תנ"ח) כתב: כתב הרמ"א (או"ח תר"מ ס"ג) "ומי שמקיו דם חייב בסוכה" ומקור דין זה בהגהות אשרי (סוכה פ"ב סי"ב) בשם האור זרוע, וכ' שני טעמים לדבר: א) שהרי שמחה היא לו לפי שמרבה בסעודה. ב) מפני שהיה יכול להקיו הדם לפני החג או לדחות לאחר החג. ובמג"א (שם סק"ד) כ' לפי"ז דהשונה משקה המשלשל אע"פ שמצטער הרבה, מ"מ חייב בסוכה, דהוה ליה לעשותו קודם החג או אחריו ולכן לא יעשנה במועד, אבל בדיעבד נראה דפטור מסוכה, דהא סכנה לו לישב בסוכה, עכ"ד, [ובדרך אגב אזכיר בזה דיון מעניין שדנו בו פוסקי זמננו, באדם שהיה צריך לעבור נתוח בידו השמאלית בה מניח תפילין, והסתפקו האם כדאי לו לעבור הנתוח בימי חוה"מ בהם לא מניחים תפילין ולא יפסיד הנחתם, א"ד דלא ינותח בחוה"מ משום שהנתוח ישבית את שמחתו, יעויין בשו"ת ישועות משה ובעוד דוכתין] והביאו בבאה"ט (סק"ג). ושמעתי מפי מרן הגרש"ז אויערבאך דמזה יש ללמוד שאסור לערוך טיולים בחג הסוכות להפטר מסוכה מדין עוברי דרכים, שהרי יכול להקדים או לאחר הטיולים ליום אחר. ואם במקום צער

מלאכה בחוה"מ. דהרי אם הוא פטור מלבנות שם סוכה ממילא דאסור לבנותה, מטעם איסור מלאכה בחוה"מ. וא"כ איך שיעשה הוא נכנס בחשש דאורייתא, להקל או במצות סוכה או באיסור מלאכה בחול המועד. וע"כ ראוי למנוע מזה, עכ"ל.

והנה בספר הערות למסכת סוכה (משיעורי מרן הגר"ש אלישיב שליט"א) הביא האגר"מ הנ"ל וכתב דלכאורה דבריו אינם מובנים, דמ"מ כיון דהיום הדרך הוא לצאת לטיול, א"כ מאי גרע מסחורה, דכיון דהוה דרכו, הוה בכלל תשבו כעין תדורו ופטור מסוכה. ועמש"כ להביא ממעשה דרב קטינא (דחזינן דכיון שמפקיע עצמו ממצות עשה יש כאן דררא דאיסור, דבעידן ריתחא ענשינן עליה, וא"כ ה"ג אלו היוצאים לטיול בעלמא דפטורין מסוכה, מ"מ לאו שפיר עבדי, דמפקיעין עצמם ממצות עשה), כתב דלכאורה אין הנדון דומה לראיה כלל, דהתם הרי לבש לתקופה ארוכה סדין שפטור מציצית, א"כ מראה עצמו כמפקיע המצוה. אבל כאן היה בסוכה, ורק באקראי יוצא גם לטיול, ותשבו כעין תדורו כתיב. ודמי לשח עם חברו חוץ לסוכה, דלא נאמר דיש כאן הפקעת עשה, דענשינן עליה בעידן דריתחא. ונראה דמש"כ הולכי בדרך סחורה, לא בא לאפוקי הולכים בטיול בעלמא. והא דנקיט סחורה לאו דווקא נקט. ועוד דהרי הראשונים לא פירשו כן כלל אלא סתמו. עכ"ד.

מציצית, לכן מסתבר דלילך לטיול ולתענוג למקום דליכא סוכה, אסור. ובשו"ת אז נדברו (חי"א ל"א) כתב דהולכי דרכים הפטורים מן הסוכה נאמר גם במטיילים, עי"ש.

ובעמק ברכה (סוכה אות כ') כתב דהנה ע"ד הגמ' דהולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה ביום וחייבין בלילה (סוכה כ"ו ב') הביא המאירי דעת הסוברים דהא דחייבין בלילה בשעת חנייתם בסוכה היינו אפילו כשאינן מוצאים שם סוכה מזומנת, וחייבין לטרות לעשות סוכה מתחילה. ודעת המאירי עצמו אינה כן וס"ל שאין חייבים לטרות לבנות שם סוכה, אלא דוקא אם מוצאים שם סוכה מזומנת הוא דחייבין בסוכה, וכתב שכן המנהג. וכן פליגי בזה הפוסקים הלבוש והמג"א (סי' תר"מ). ואין בזה הכרעה ברורה למעשה, דיש מהאחרונים המכריעים כך ויש להיפך, עיין במ"כ שם ובביה"ל. וע"כ נראה דאף דמדינא דגמרא אין שום חיוב למנוע מאדם עצמו לילך בדרכים בחג הסוכות אף שיבוא לידי ביטול סוכה, משום דתשבו כעין תדורו כתיב, כעין ישיבת ביתו, כשם שכל השנה אין אדם נמנע מלכת בדרכים כך בחג הסוכות לא הצריכו הכתוב למנוע, כן פרש"י כאן, מ"מ מפני ספק הנ"ל ראוי כהיום למנוע מלכת בדרכים בחג הסוכות. ואין לומר דיתחמיר על עצמו לבנות שם סוכה במקום חנייתו, דהרי נגד זה הוא נכנס בחשש איסור

סימן כ"ג

סוכה משתי מכוניות

יסתמנו בקרש וכדו', וכשאינן לו קרש וכדו' יכול לשתום את ג' הטפחים ע"י שאדם ישכב בזמן שחבירו אוכל, שהרי עושין מחיצה מבני אדם. וכשישנם ג' טפחים משפת המכונית עד לקרקע אך תחת המכונית באמצעיתה ישנם דברים הממעטים את החלל עד לפחות מג' טפחים עד לארץ, יל"ע האם זה מועיל. דהנה בסי' תרל"ג י' איתא דכשהסוכה נמוכה מ" טפחים וחזקק בה להשלימה לעשרה צריך שלא יהיו ג' טפחים משפת החזקק עד לכותל. וא"כ לכאורה ה"ה בנידו"ד יהיה פסול לדופן, דלא אמרינן דופן עקומה לשוויה דופן. אמנם נראה דבנידו"ד י"ל דגרע דאפילו כשדופן המכונית גבוה עשרה טפחים (דאו לא שייך לפסול מהטעם הנ"ל) אעפ"כ לא יועיל מטעם דהוי מחיצה תלויה. ואע"פ שאין בקיעת גדיים מבחוץ, מ"מ כיון דאיכא בקיעת גדיים מבפנים נמי מחיצה תלויה היא.

ובסי' תרכ"ט מבואר שאין לסכך ע"ג דבר המקבל טומאה כגון סולם, כסא או ספסל. וכתב במשנ"ב (סקכ"ב) שפסול זה הוא לכתחילה, אך כשאין לו שאר דברים מותר להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה. ולפי"ז כיון שהמכוניות הן כלי מתכות שמקבל טומאה אפילו כשמחזיק ארבעים סאה, יראה לכתחילה

שאלה: הנוסעים בסוכות לטייל וכדו' האם יכולים לסכך על גבי שתי מכוניות המקורבות זו לזו ולאכול תחתיהן.

תשובה: כתב הר"מ קנר בקובץ קול התורה (חוברת מ"א, תשרי התשנ"ז) דיראה שיהיה לפחות בין המכוניות שיעור ד' טפחים (70 ס"מ) לרוחב הסוכה, ויפתח את דלת אחת המכוניות כדי לעשותו לדופן שלישית. נזוהר לסגור החלון כדי שתהיה המחיצה שלמה וישגיח שלא יהיה מתחתיו 24 ס"מ לארץ וכדלקמן, הערת אמר"ר]. ומדינא יכול להרחיק המכוניות עד עשר אמות, כמש"כ בשו"ע וברמ"א (תר"ל ג') שכשעושה סוכה כמין מברי שב' דפנות זו כנגד זו ובדופן השלישי ישנו ד' טפחים, שוב אינו צריך לעשות צורת הפתח מסוף ד' טפחים אלו עד סוף הכותל. והוסיף המשנ"ב (סקי"ח): ומסתברא דדוקא אם אין הרחוק יותר מעשר אמות דנחשב זה כפתח (דהרי פרוץ מרובה על העומד כשר בסוכה). ואף שהרמ"א (סעיף ה') כתב דעכשיו נהגו לעשות מחיצות שלמות כי אין הכל בקיאות בדין המחיצות, מ"מ נראה דאי"ז אלא למצוה מן המובחר כדמוכח במשנ"ב (שם סקכ"ח). ויראה שמסוף דפנות המכונית למטה עד לקרקע לא יהיו ג' טפחים, וכשיש שם ג' טפחים

כיון שבהכרח צריך לבדול ממנה. אכן הר"ן כתב הטעם כיון דקדושת עצי סוכה הוא מן התורה דכשם שחל שם שמים על התגיגה כך חל שם שמים על הסוכה, ולכן לא מהני בה תנאי (למעט מה שנאסר מדרבנן מצד הוקצה למצוותו מהני בו תנאי, עי"ש). והמג"א הוסיף דנפ"מ בין דעת רש"י לדעת הר"ן היא כשלוקח מהסוכה באופן שאין בו סתירת אוהל, עי"ש. ולפי"ז כשעושה סוכה בחוה"מ שאין בו איסור סתירת אוהל (כשעושהו לצורך המועד) יועיל להתנות תנאי גם בכה"ג. ומדברי המג"א משמע דיש לחוש גם לשיטת הר"ן, וא"כ אכתי יש להחמיר בנדוננו (וצ"ע אמאי המשנ"ב לא העתיק אלא כי אם את טעמו של רש"י). אכן כיון שמה שפסק השו"ע דקדושת הסוכה חלה גם על הדפנות הוא דבר השנוי במחלוקת, דלדעת הרא"ש הקדושה חלה על הסכך בלבד ולא על הדפנות. ואף שהמחבר הכריע כדעת המחמירים, מ"מ כבר כתב הרמ"א (סעיף ב') דאפשר לצרף את שיטת הרא"ש להתיר נוי דפנות סוכה בלא תנאי, וא"כ מסתבר שגם נוכל לצרף את שיטת הרא"ש לשיטת רש"י שבחוה"מ יועיל תנאי של איני בודל. ולפי"ז הרכב המשמש רק כדפנות הסוכה מותר בהנאה ע"י תנאי, ובנדו"ד אפילו כשלא התנה בפרוש הוי כודאי כאילו התנה.

ועוד יש להקל בזה עפ"משנ"כ בביאור הלכה (תרל"ח א' ד"ה אסור) להסתפק כשתלה נוי סוכה ביום א' או בחוה"מ דאפשר והתחלת איסורו הוא מבין השמשות שלאחר זה עד סוף יו"ט, אך מעת התליה עד הערב לא מיתסרא.

להניח מקודם מקלות או קנים ממכונית למכונית ואח"כ יניח את הסכך מעליהם, ועי"ז יהיה רק מעמיד דמעמיד דמהני לרוב הפוסקים, נולדעת התזו"א שפוסל במעמיד דמעמיד אין לסכך ע"ג מכונית]. אמנם לא ישתמש לצורך זה במקל מטאטא דכיון דהוא שלם הוא מקבל טומאה משום כלי קבול כסולם, וכשמפרידו מהמברשת הוי כשבר כלי דג"כ אין ראוי להעמיד בו לכתחילה כמש"כ המשנ"ב (סקכ"ה). וכשאינו יכול לסכך בענין אחר יוכל לסכך ע"ג המכוניות עצמן, ואף יכול לברך ע"ז לישוב בסוכה כפי שנתבאר במשנ"ב סקכ"ב.

ויש לדון האם המכונית נאסרה בהנאה עי"ז שנשתמשו בה כדפנות הסוכה. דבסי' תרל"ח א' מבואר דאין ליהנות מעצי הסכך ומהדפנות לכל דבר אחר כל שמונת הימים, ואפילו נפלה הסוכה אסורים ולא מהני בה תנאי, וכן מוכח בש"ס ביצה (ל' ע"ב) לדעת רוב הפוסקים, ולפי"ז לכאורה המכונית נאסרת בהנאה. ואכן בספר הסוכה כהלכתה מביא בשם גדולי ההוראה שהעושה סוכה ע"ג מכונית וישוב בה אסור להשתמש במכונית לצרכים אחרים כל ימי החג אפילו כשעשה הסוכה לזמן קצר. אלא שנראה להקל בנדון דידן מצד שני דברים: דהנה המג"א (תרל"ח סק"א) הביא מחלוקת הראשונים אמאי לא מהני תנאי בעצי סוכה (כפי דמהני בנוי סוכה) דלדעת רש"י טעמא משום דיש איסור סתירת אוהל בבין השמשות דליל סוכות ומשנ"כ ל"ש לומר איני בודל כל בין השמשות

והכחתו לכא' מהא דאפשר לומר דאיני
 בודל כל בין השמשות כרי להנות מנוי
 הסוכה וא"צ לומר דאיני בודל מהן כל
 היום, ובהכרח דכל שלא חל בין השמשות
 שוב לא חלה הקדושה באמצע היום. וע"ע
 בס' עמק ברכה (סוכה סק"א) שהעיר על
 דברי המשנ"ב וכתב דזהו נכון דוקא גבי
 נוי סוכה האסורים משום שהוקצו
 למצותן, אך עצי סוכה שקדושת הסוכה
 חלה עליהן מה"ת אין זה תליא בביה"ש
 דוקא, ע"ש. וכ"נ גם דעת הבכורי יעקב
 (סק"ד) שנקט שהסוכה נאסרה באמצע
 היום מעת שישב בה. גם מדברי הביאור
 הלכה (בד"ה דהזמנה) ומדברי המור
 וקציעה מוכח דגם קדושת עצי הסוכה
 חלה מבין השמשות. וא"כ בנידו"ד שבנה
 את סוכתו באמצע היום עדיין לא חלה
 הקדושה. נואף דהביה"ל כתב דנוי הסוכה
 לא נאסר עד הערב, דההקצאה למצוה
 חלה רק מביה"ש, לפי פשוטו הוא תמוה

דמאי שנא מתפילין (כס"י מ"ג) או
 מאתרוג (כס"י תרס"ה) דההקצאה למצוה
 חלה עליהם אף באמצע היום, וא"כ
 לכאורה גם בנידונינו צריך שיאסר באמצע
 היום עכ"פ מדינא דהוקצו למצוות, אך
 מ"מ כבר נתבאר לעיל דבדינא דהוקצו
 למצוות מהני תנאי אף לשיטת הר"ן
 מכיון ואיסורו איסור דרבנן גרידא, וא"כ
 המכוננית מותרת בהנאה לכו"ע.

והרמ"א (תרל"ז ג') כתב דלכתחילה אין
 לסכך ברה"ר ובדיעבד יצא.
 ובמשנ"ב (סק"י) כ' בשם המג"א דמ"מ
 אין לברך ע"ז ולדברי הא"ר מותר לברך
 ע"ז כשאין לו סוכה אחרת. וא"כ גם
 בנידו"ד לכאורה תלוי בפלוגתא זו. אלא
 שמדברי הבה"ל שם נראה שכשמסכך
 במקום שאינו מפריע לעוברים ושבים רבו
 המקילין. וא"כ יראה להעמיד הסוכה
 במקום שאין מפריע למעבר הרכים ואז
 יוכל גם לברך על הסוכה כמו שנתבאר.

סימן כ"ד

"איכא דרכא אחרינא" בטיולים

אמנם ביד רמה כ' וז"ל: אי דאיכא דרכא אחרינא ואזיל מהכא כי לא מכוין נמי לאסתכלי רשע הוא דלא איבעיא ליה למיזל מהכא, עכ"ל. הרי דסבר דרשע מיקרי רק כשהלך והסתכל, אך אם הלך ולא הסתכל ודאי דשרי.

ובע"ז מ"ח ע"ב כתבו התוס' (ד"ה אי) בהגדרת איכא דרכא אחרינא, וז"ל: פ"י קצר כזה דאי בעינן למימר אפילו ארוך יותר א"כ אין לדבר סוף, עכ"ל. ולפי"ז נראה דכשרוצה ליסע לטיולים או לנופש ואינו מוכרח בהכרח גדול לילך למקום שבו ישנם נשים פרוצות, שרי כשיעצים עיניו, דא"כ אין לדבר סוף ובכל פעם יצטרך לדון עד כמה הדבר מוכרח, וגם אם מיירי בהליכה לצורך ממון יצטרך לדון טובא אי הוי הפסד גדול כ"כ וכו', ומסתמא לא מיקרי דאיכא דרכא אחרינא. והכי הסכים עמדי מו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א. (ויעויין בספר ההסתכלות בהלכה (פ"ד ח') שהביא בשם הגר"י פישר שליט"א דדברי התוס' הם ההגדרה לדאיכא דרכא ומשור"ה כ' דא"צ להוסיף שום ממון כדי למנוע עצמו מלעבור במקום דאיכא בו נשים).

ובאגרות משה (אבהע"ז ח"א נ"ו) הקשה דנהי דליכא דרכא אחרינא אינו

באנו לבית הספק אימתי מיקרי ד"איכא דרכא אחרינא רשע הוא" (דאסור לילך במקום פרוץ שיש שם נשים וכו'), האם כשאין לאדם אפשרות להגיע למקום נופש ללא שיעבור במקומות פרוצים, האם זה שיכול לישב בביתו, (שהרי אינו חייב ללכת לשם), מיקרי דאיכא דרכא רשע הוא. וכן במקום שצריך להוציא עי"ז מקצת מעות או זמן. ובזה החילותי בס"ד: בבא בתרא נ"ז ע"ב, "ועוצם עיניו מראות ברע" א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה היכי דמי אי דאיכא דרכא אחרינא רשע הוא, ופ"י רשכ"ם: היכי דמי דמשתבח ביה קרא אם עוצם עיניו, דמשמע שאם לא יעצים עיניו אינו צדיק ואינו רשע, אי דאיכא דרכא אחרינא ואזיל בכך, רשע הוא ואע"פ שעוצם עיניו, שלא היה לו לקרב אלא להרחיק עצמו מן העבירה דקי"ל בחולין (מ"ד ב') הרחק מן הכיעור, עכ"ל. ומדבריו לא אתברר לן מהו דרכא דמיקרי דליכא ליה אחרינא. ובמאירי כתב וז"ל: ואפילו לא היתה שם דרך אחרת והוא מוכרח לילך, עכ"פ צריך להעצים עיניו. חזינן מדבריו דכשאינו מוכרח לילך נחשב דאיכא דרכא אחרינא, ולפי"ז ההולך לדבר בלתי מוכרח בעליל כגון לנופש ולרחצה וכדו' דמיקרי רשע.

ואף כשלא יוכל לעצום עיניו אף לבעלי נפש, וכשיכול לעצום עיניו מדינא אינו מחויב כיון שהוא דבר קשה לפניו, ורק ממידת חסידות יש לו למינס נפשו ולעצום עיניו, עכ"ל האגר"מ.

ובספר ההסתכלות בהלכות (פ"ד ז') כתב בשמיה דהאגרות משה הנ"ל דלצורך טיולים לא התירו ללכת במקומות שמצויה בהם פריצות אפילו כשאין מקום אחר לטייל בו, וה"ה לכל צרכי תענוגות שאין להם צורך פרנסה וכיוצ"ב. ולעניות דעתי אין זוהי כוונת האגר"מ, דמש"כ "וה"ה כשאין לו צורך לילך שם דהולך רק לטייל שאף בדליכא דרכא אחרינא הוא, אסור לסמוך על עצמו, דהא זהו האיסור ונשמרת" אין כוונתו שאין לצאת לטיולים במקומות פרוצים, משום דזה הוי מצרכיו (וכמש"כ "לילך לשם לעבודתו לפרנסתו ולשאר צרכיו") וכזה אפ"ל דשרי. רק כוונתו דאם רוצה את מטרת ההליכה והטיול ואין לו כל צורך לילך דווקא ברחוב זה, הרי זה אסור משום דאיכא דרכ"א. אך לית כל ראיא מדבריו כשרוצה לטייל במקומות אלו דווקא משום שמקומות שכאלו אינם בנמצא במקום אחר. נאמנם יעויין בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ג צ"ג לגבי טיולים בסוכות, ושם כתב דטיולים אינם נחשבים לצורך, ויש לחלק, עי"ש.

ובעיקר קושית האגר"מ האין שרי לעבור ברחוב שהנשים מכבסות ומגלות עצמן דהרי אונס ממון אינו אונס כלל לדחות איסורים. נראה די"ל עפ"מ שהביא בשיטמ"ק בכתובות (י"ז ע"א) גבי הסתכלות בכלה וז"ל בשם תר"י בשם ר"מ

אנוס דהרי אפשר לו שלא לילך לשם כלל, ואף שצריך לילך לשם לפרנסתו ולעבודתו ולשאר צרכיו מה בכך, הא אונס ממון אינו אונס לדחות איסורים. ולכן כ' דצ"ל דכיון דהאיסור הוא רק משום חשש שיבוא לידי הרהור רשאי לסמוך על עצמו שיסיח דעתו מהן ולא יהרהר מחמת שישתכל בהן כשיש לו צורך ללכת שם לצרכי פרנסתו וכדומה, ואינו מחויב לחשוש ע"ז ביותר ולהפסיד ממנו ולמנוע משאר צרכיו. ורק כשאין לו צורך לעבור כאן כגון באיכא דרכא אחריתא, וה"ה כשאין לו צורך לילך שם דהולך רק לטייל שאף בליכא דרכ"א הוא אסור לסמוך על עצמו שיסיח דעתו דהא זהו האיסור ונשמרת, שלא יסמוך על עצמו לומר שלא יהרהר. אבל במקום צורך רשאי לסמוך שלא יהרהר. ומכיון שרשאי לילך ולא לחוש להרהור דבלא זה היה אסור לילך אף להעצים עיניו שיש עדיין לחוש להרהור, א"כ אין לו להעצים עיניו. דהרי אנוס הוא להסתכל דרך הליכתו ואונס זה הא סגי שיפטריה רחמנא מאיסור לסמוך על עצמו, דסובר דלענין הרהור אין חילוק בין עוצם עיניו ללא עצם כיון שיודע שהן מגולות במקום המכוסה ובשביל זה עצם עיניו.

ומתריץ דאפ"ה מיבעי ליה למינס נפשיה כשאפשר לו מדרך חסידות כדפרשב"ם. והטעם אולי שבשביל זה יהיה טרוד שלא להרהר וגם אולי הראיה ממש יגרום גם להסתכל ביותר. עכ"פ חזינן שאף בשביל הפסד ממון ושאר צרכים שצריך לעשות, רשאי לילך למקום שמגלות השוק והזרועות שהם מקומות שדרכן לכסות אף שיהיה מוכרח להסתכל.

אמנם עדיפא לפקפק בהיתרא דידן משנם דברי התנא באבות דר"נ (פ"ב) וז"ל: "הרחק מעליה דרכך" זו זונה שאומרים לו לאדם אל תלך בשוק זה ואל תכנס במבוי זה שזונה יש שם וכו' והוא אומר בוטח אני בעצמי שאע"פ שאני הולך לשם אני נכשל בה אמרו לו אע"פ שאתה בוטח בעצמך אל תלך לשם שמא תכשל בה, עכ"ד. וכמו"כ כ' בשו"ת נחלת בנימין (להגר"ו ברייער אב"ד טאב, סי' כ"ו כ"ז) דבערוה גמורה לא מהני עצימת עינים, עיי"ש.

ומידי דברי בזה נביא מה שהקשה החפץ חיים (כלל ו') דבפסחים (כ"ה ב') נתבאר דהעובר ברחוב דיש בו ריח ע"ז שרי באופן שאינו מכוין להריח אף דאפשר לילך בדרכא אחרינא, ומ"ש מסוגיין דב"ב דאף שאינו מכוין להנות מראיית האשה אסור בדאיכא דרכ"א. ונוסף בזה דגבי ריחא דע"ז שרי גם אם הריח ריח הע"ז ואילו גבי נשים מיקרי רשע אפילו אם עצם עיניו. ות"י דבעריות אסור גם כשאינו מכוין דאפשר שיתכווין וכו'. עיי"ש.

והנה בסברת הש"ס דשרי להריח ריחא דאיסורי הנאה כשאפשר ואינו קמכוין ביארו האחרונים (יעויין שערי יושר ש"ג כ"ה וברכת שמואל כתובות סי' ט' ובע"ס) דהתורה אסרה מעשה השתמשות מההנאה, וכשאינו מכוין אי"ז מיקרי מעשה השתמשות. ולפי"ז אין ב' הסוגיות דמו כלל אהדדי, דבאיסור"נ אף שנהנה מ"מ מכיון דאינו מכוין לא חשיב זה כמעשה הנאה מאיסור"נ, (משום

הלוי: דדוקא להסתכל אמרו דאינו מותר אבל ראייה בעלמא לפי שעה בשעה שמוליכין אותה מותר. עכ"ל. וכן בתר"י בשם ר"ה גאון (ברכות י"ז א' בדפי הרי"ף) דכשמגולה טפח באשה אינו אסור אלא כשמסתכל בה אבל בראיה בעלמא שרי, [ועייין בס' ההסתכלות בהלכה להר"מ פוטאש שהביא בזה הרבה שיטות להחמיר ולהקל] ולפי"ז י"ל דאף כשעובר ברחוב ונצרך להביט בדרכו לכל יתקל אינו מחויב להסתכל ולהתבונן בנשים הכובסות ולית איסורא. ומ"מ מדין הרחק מן הכיעור מחויב להרחיק ולגדור עצמו, אך לצרכי עצמו לא הרחיקוהו כ"כ.

עוד כ' האגר"מ (שם) וז"ל: והנה מדסתם בגמ' משמע יותר שאף שלא בטוח שלא יבוא להרהור נמי מותר לילך בליכא דרכא אחריתא לעשות צורך פרנסתו ושאר צרכיו, מטעם שאיסור הרהור אינו מצד עצמו אלא כדי שלא יבוא לידי טומאה בלילה שלא ברור הדבר שיבוא לידי טומאה אלא שיש לו לחוש לזה לכן לא מחויב למנוע מצרכיו ולהפסיד פרנסתו בשביל הספק. אבל לא מסתבר להקל כ"כ, דכיון דהקרא אסר להרהור מצד ספק זה הרי נמצא שהרהור הוא כבר איסור בעצם. וממילא כיון שידוע שא"א לו בלא הרהור איך יהיה מותר לו לעבור על איסור שבתורה בשביל פרנסתו וצורכו בלא פ"נ. אך אולי כיון שבקרא נאמר הטעם דשמירה משום שיבוא מזה לדבר רע הוא כנאמר שאינו איסור ברור. ולכן צ"ע לדינא במי שלא בטוח שלא יבוא להרהור, עכ"ל.

העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירות. וכן בחרדים פכ"ב ב' ובע"ס, ועיין אבות דר"נ פ"ב ב', ונמצא דגם אם לא עבר על חלק האיסור שבו נאסר "להסתכל", מ"מ הסתכלות זו תביאנו להשלכות היוצאות מן ההסתכלות (הרהור וטומאה), ולזה גם אם אינו מכויין עובר. ומשא"כ באיסור"נ דכשאמרינן דכשאינו מכויין א"כ לא עבר בשום איסור. וזה מש"כ הרשב"ם דאסור משום הרחק מן הכיעור, דאף שאיסור הסתכלות גופא לא נאסר במקום שאינו מכויין, מ"מ יש להתרחק מן ההסתכלות דהרי חלק מטעמי וגדרי איסורו הוא משום השלכות הראיה, ודו"ק.

עוד אפ"ל עפ"ד הפנ"י בפסחים שם דהקשה דאכתי יש לתמוה טובא אהא דאמרו בש"ס דכלא אפשר וקא מכויין שרי וכי התוס' דכל לא אפשר דשמעתין היינו ע"י טורח גדול, והאיך אפשר לומר כן וכי היכא מצינו לחלק באיסור דאורייתא בין אפשר לבין לא אפשר אלא ע"י טורח גדול, וזה דבר שאין הדעת סובלת דהא עיקר פלוגתייהו דרבי יהודה ורבי שמעון היינו לענין מלאכת שבת ויו"ט. ולפי"ז וכי יעלה על דעת שום אדם לומר שיתיר ר"י לעשות מלאכה בשבת או אפי' ביו"ט איסור דאורייתא היכא דא"א לעשות בהיתר אלא ע"י טורח גדול או משום הפסד ממון ומקרי נמי לא אפשר. ומשו"ה כ' לתרץ דנראה מבואר מזה דהיינו דווקא בהנאה הבאה מאליה, וכל הנך דשמעתין מיירי באופן דלא עביד כלל מעשה בגופו, ושרי היינו לענין שאין צריך לפרוש דהרי ליה כשב ואל תעשה

דאיסור אכילה היינו איסור השתמשות, וכשאמרה תורה דאחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, הרי גם באיסור"נ נאסר ההשתמשות גרידא). אך בנידו"ד דהסתכלות בנשים גם כשלא כיון מ"מ הסתכל באשה, דבזה לא בעינן ל"מעשה הסתכלות" וכשהסתכל עבר באיסורא דלא תתורו, ונע"ז הוסיפו בש"ס דאף כשעוצם עיניו מיקרי רשע משום הרחק מן הכיעור, וכדכתב הרשב"ם]. ומדודי הגרא"ש מאיר שליט"א שמעתי דנראה דהח"ח ס"ל דאיסור הסתכלות באשה הוי כגדרי איסורי הנאה דאסור לאיש להנות מאשה. ויש להביא קצת ראיה ואסמכתא לדבריו דהנה ר"י (באגרת התשובה אות י"ח ובשערי תשובה ש"ג ס"ד) כ' דאסור להסתכל באשת איש מן התורה, והוזהרנו שלא יסתכל אדם באשת איש וכשאר עריות פן ינקש בהן, ולא הזכיר דעובר דווקא בכה"ג שהתכוון להנות מהן. אך שאר הראשונים כ' דאסור כשמתכוון להנות מהן, וכ"פ המשנ"ב (ע"ה סק"ז). וחזי' דאיסורי הסתכלות באשה תליא בהנאה, וכדבריו. ומ"מ יל"ע בזה דאפשר דכשלא מתכוון להנות מהן ליכא חשש למחשבת הלב ולדבר רע.

עוד נר"ל בזה דאף א"נ דכשאינו מכויין להסתכל באשה לא עבר באיסור הסתכלות, מ"מ בטעמא דאיסור זה נאמר דחיישינן דהסתכלותו תביאנו להרהורים רעים וכו' [כדמשמע בסמ"ק מצוה כ"ד ומצוה ל' ובחנוך מצוה שפ"ז ויעויין רש"י במדבר ט"ו עה"פ ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם דכתב: הלב והעינים הם מרגלים לגוף מסרסים את העבירות,

מגורם חיצוני דהוי כשב ואל תעשה. וא"כ בכה"ג ליתא להתירא דאינו קמכוין, וכן"ל.

ובשו"ת שלמת חיים (ת"מ) כתב שאפשר לנסוע באוטובוס שיש בו נשים פרוצות כשאין לו דרך אחרת להגיע למקום חפצו אולם חייב להיזהר שלא להביט אנה ואנה, ונכון שיהיה לו ספר לעיין בו בשעת הנסיעה או ישתדל להרהר בדברי תורה ודעת.

ולסיכום נראה דיש להקל לטייל במקומות ואתרים מסוימים אשר אין כמוהם בדיוק במקומות אחרים והוא רוצה לבקר דוקא במקום זה. אך כמובן בתנאי שלא יביט בפריצות, וכאמור לעיל. אך הגר"מ גרוס שליט"א במכתבו אלי ס"ל דהדבר אסור בכל גווני, עיי"ש.

ובכה"ג אשכחן דאפילו — באיסורא דאורייתא מותר משום כבוד הבריות וכיוצ"ב כדאיתא להדיא בברכות (י"ט ע"ב) גבי השבת אבידה ובמי שהולך לשחוט את פסחו (פסחים מ"ט ע"א) דמשום כבוד הבריות מותר לדחות המצוה דפסח אפילו שיש בו כרת והיינו משום דשב ואל תעשה הוא, וא"כ אין תימה דסברו דכבוד הבריות לאו דוקא, אלא היכא דאי אפשר אלא ע"י טורח גדול נמי מותר כשב ואל תעשה כי היכי דהתירו בהשבת אבידה אפילו משום הפסד ממון, וגם במלאכה שלו מרובה משל חבירו, וכ"ש דיש להתיר משום צערא דגופא, עיי"ש עוד באורך. ולפי"ז לק"מ קושית הח"ח, דהא ראייה חשיבא כמעשה שעושה האדם בעצמו ואינו כריחא הבא לאדם

סימן כ"ה

בקר בכנסיה במנזר ובמסגד

אומות העולם עובדי ע"ז ויש להם בתוכה בית תיפלה שהוא בית ע"ז, מעיקר הדין היה צריך לאסור לדור באותה העיר, אבל בעונותינו אנו אנוסים בעל כורחנו לשכון בארצותם של עובדי ע"ז, ונתקיים בנו בגלותינו "ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן" ואם העיר כולה דינה כן שאסור לדור בתוכה, ק"ו לבית ע"ז עצמו שאסור לנו כמעט אפילו לראותו, ומכ"ש

שאסור בודאי להכנס לתוכו, עכתו"ד. נולפי"ד רבינו המיימוני ז"ל נראה דצריך לפעול בכל עוז ותעצומות שלא ימוקמו בתי תיפלותיהם בערי ישראל, דמעיקר הדין היה צריך לאסור לדור באותה העיר].

וכ"כ הרשב"א והריטב"א (ע"ז י"א:). וברמב"ם (ספי"א מהלכר) מאכלות

אסורות) כתב שהנוצרים עובדי ע"ז הם וממילא דין כנסייתם כדין בית עבודה זרה ממש. ויעויין בברכ"י (קמ"ט ב' בהגה) שכתב לשון הטור וכ"ש שאסור להכנס לחצר ע"ז אפילו לדבר עם אחד מהם ע"ש, ור"ל אפילו אינו יום חגם, וכ"כ בפרישה והוא פשוט, עכ"ל.

ובספר חסידים (תל"ה) כ': נכרי אחד היה חייב ליהודי כסף, וכשהיה

תובע ממנו חובו היה הנכרי בורח לבית תיפלתם, ופעם אחת נכשל היהודי ונכנס אחריו לבית הע"ז לתבוע חובו, ושבו

בע"ז (טז ב') כשנתפס ר"א למינות וכו' אמר לו רבי שמא מינות באה לידך והנאך, ועליו נתפסת. אמר לו עקיבא הזכרתי פעם אחת הייתי מהלך בשוק העליון של ציפורי ומצאתי אחד נובס"א: מתלמידי ישו הנוצרי] ויעקב איש כפר סכניא שמו, אמר לי כתוב בתורתכם "לא תביא אתנן זונה" מהו לעשות הימנו בית הכסא לכהן גדול, ולא אמרתי לו כלום, אמר לי כך לימדני נובס"א: ישו הנוצרי] "כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו", ממקום הטינופת באו למקום הטינופת ילכו, והנאני הדבר, ע"י זה נתפסתי למינות ועברתי על מה שכתוב בתורה "הרחק מעליה דרכך" זו מינות והרשות "ואל תקרב אל פתח ביתה" זו זונה, ע"כ. ובתוס' (ד"ה הרחק) הקשו דהא אמרינן בשבת (קט"ז ע"א) דכמה אמוראי הוו אזלי לבי אבידן, ותי' דזה היה להתווכח עמם ולא היה מקום מינות ממש אלא מקום ויכוח ומתקבצים שם חכמי עכר"ם ונושאים ונותנים בדינים, ומאן דלא הוי אזיל היינו מיראה שלא יהרגום, וכ"מ דאמר רב נחמן אנא מינייהו ומסתפינא מינייהו, ודלא כפ"ה שפירש בסמוך שהוא מקום עבודת כוכבים, עכ"ל. והר"מ בפיהמ"ש (ע"ז פרק א' דף י"א ע"ב) כתב דכל עיר השייכת לאומה מן

איסור חמור שיש בו שורש הענין של ע"ז, ואפי' במקום איבה אין להתירו כלל, ואוי לדור שכך עלתה בימיו לעבור על עון גדול כזה ובודאי צריכים כפרה ולשוב בתשובה גמורה. וכ"פ בשו"ת ישכיל עבדי (להגר"ע הדאיה ז"ל, ח"ח כ"ו אות מ"ו). המורם מכל האמור שישנו איסור חמור להכנס לכנסיות נוצרים.

ומדברי הס"ת הנ"ל חזינן דגם לחצר הע"ז אסור להכנס, ולפי"ז אין היתר לבקר בגני הפרחים המצויים במגזרים וכנסיות.

ובאגרות משה (יו"ד ג' קע"ט אות ו') כתב וז"ל: פשוט שלהכנס לכנסיות הנוצרים שהוא מקום שעובדים ועושין תיפלותיהם שאסור אף ליכנס רק להביט בצורות שהיו ידועין שרק לגוי נעשו, שליכא לתוס' בשבת איסור הסתכלות בהו כל מקום הע"ז גופא, כדאיתא בע"ז (י"ז) הרחק מעליה דרכך זו מינות, ולבית אבידן שהיו הולכין כמה אמוראי כתבו התוס' שם שלא היה בית מינות ממש אלא מקום ויכוח וגם הוא איסור הנאה, ונדון התוס' הוא כשהן נמצאים במקומות אחרים. ובית אלילים שבסימן קמ"ב סעיף י' אינו בית ששם עושים תפלותיהם ועבודותיהן דהא לא היה שי"ך לומר שאיכא שם דרך לעבור בו אלא בית מיוחד לע"ז לפי מחשבות העובדים את הע"ז שהאליל בא לשם ואין עושין שם כלום, אבל בבית שעושין עבודותיהם אסור בכל אופן. ודין החצר הוא חצר שאין שם כלום והנדון הוא רק מפני החשד שלכן כשדרך עובר בו למקום אחר מותר. וגם הא שכתבו התוס' דצורות

נתחרט על כך, ושאל לחכם להורות לו דרך תשובה, והשיבו שבכל שנה באותו יום שנכנס לבית עבודה זרה יתענה, וכן היה נוהג כל ימיו. ומעשה ביהודי שהלך בחצר בית הע"ז ושמע בת קול מכרות: "ואותי השלכת מאחרי גויך" והיה מתענה כל ימיו, עכ"ד.

וכתב החיד"א בברית עולם (שם) בשם זקנו החסד לאברהם ז"ל שהכנס לבית ע"ז הרי הוא בכנפי הסטרא אתרא של הטומאה, ומטמאים אותו מעט מעט, ולא ידע כי בנפשו הדבר. וכן פסק בשו"ת חיים ביד (להגר"ח פלאגיי ז"ל, סכ"ו) דברור בש"ס ופוסקים דאיסור חמור להכנס לבית תיפלתם והביא הרבה פוסקים שהחמירו בזה מאד. וכ' דממש"כ השו"ע ק"נ דמצוה להתרחק מדרך ע"ז אנו למדים דכ"ש דאסור להכנס לבית שיש שם ע"ז, ואע"ג דבזה"ז ליכא עובדי ע"ז (כמש"כ הפוסקים לענין כו"כ ענינים) זה הוא רק לגבי הגוים וכו' כי רק מעשי אבותיהם בידיהם, אבל לבית תיפלתם ודאי איכא דין בית ע"ז, וגם לו יהא שאינו בית ע"ז ממש, מ"מ סרך טומאה מסטרא אחרא הוא.

ובס' שבילי דוד (להגר"ד זילברשטין ז"ל, סקנ"ד) פסק שאיסור כניסה לכנסית נוצרים הוא איסור תורה ולכן אין להתירו במקום שיש חשש איבה פן ישנאוהו הגוים משו"כ. ובשו"ת פרי השדה (להגר"א דייטש ז"ל, ח"ב ד') נשאל על אודות אנשי צבור יהודים שנועדו ביום הזכרון של אחד משרי המדינה ונכנסו לבית תיפלתם לטכס אשכבה, והשיב שללא כל ספק עברו על

לנוי מותר הוא דוקא לנוי בעלמא כאנדרטה של מלכים וצורות שבמטבעות ותמונות שבכתים, אבל אם נעשו לנוי הע"ז ובית הע"ז אסור בהנאה כמו הע"ז, כמפורש בע"ז (דף נ"א) וכל הצורות הנמצאים שם כולם אף אלו שלא נעבדו נעשו לנוי להע"ז ולבית הע"ז שזה אסור. וגם לבד האיסור דבר השחתה הוא באמונה ודעות שיהיה רצון לילך לשם. וגם בני הר"ד שליט"א אומר שכל הענין נעשה להסית ולהדיח בהתקרבות, שזה ודאי הוא דבר אסור לעשות רצונם ולהתקרב להם, ולכן ח"ו מלילך שם, עכ"ל האגר"מ.

ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד צ"א) כתב דאסור להכנס לכנסיה, והביא דברי הרמ"א (יו"ד קמ"ט ס"ב) דחצר של עכו"ם י"א דדינו כדין עיר עכו"ם ובזמן שאין העכו"ם מתקבצין שם מותר להכנס שם, וי"א דבכל ענין אסור אם אין דרך עובר בו למקום אחר, אבל כשדרך עובר בו למקום אחר לכו"ע מותר, וכן המנהג פשוט לילך דרך אותו חצר למקום אחר ומ"מ מידת חסידות הוא להתרחק מלילך בו אם יש לו דרך אחרת קצר כמנהגו, עכ"ל הרמ"א. ומאחר דהיכא שהרמ"א כותב ב' י"א הלכה כ"א בתרא, ע"כ אסור לילך שם. וע"ע בשו"ת מנחת אליעזר (ח"א נ"ג אות ג') דעבודת הנוצרים הינה ע"ז גם בימינו אנו והוי ע"ז בשיתוף, עיי"ש.

ולמסגד ג"כ אסור להכנס, דבחידושי הר"ן (סנהדרין ס"א ע"ב ד"ה יכול) כ' וז"ל: ולמדנו מכאן שהקדשים של כותים וגם המשוגע של הישמעאלים

אע"פ שאין טועין אחריהם לעשותן אלהות, הואיל ומשתחווים לפנייהם השתחווה של אלהות, דין עבודת אלילים יש להם לכל דבר איסור של ע"א, שלא בהידור לבד הם משתחווים לפנייה שאין הידור למתים, אלא כענין עבודה של אלהות היא עבודתן, עכ"ל. ע"כ כ' בצי"א שם דגם למסגדי המוסלמים אסור להכנס דיש לו דין בית ע"ז לכל דבר.

אמנם בשו"ת אבני ישפה (ח"א קנ"ג) כתב שלמסגדי הישמעאלים מותר להכנס, דהנה כ' בשו"ת חוט המשולש בתשובות הגאון מו"ה אלעזר יצחק (סי' כ"ח) דשרי מדינא לבנות בית תיפלה למוסלמים מפני שעיקר ההתאספות שם היא לעבודתם, וזה לא מיקרי משמשי ע"ז, שכ' השו"ע (יו"ד קמ"ג ב') דאסור לבנות עם העכו"ם כפה שמעמידים בה ע"ז, משום דשם עבדו ע"ז ומשא"כ הכא שאין בניניהם מיועדים לע"ז, והו"ד בדרך"ת קמ"ג ח'. ונלמד מדבריו שאם מותר לבנות מסגדי מוסלמים, כ"ש שמותר להכנס לתוכם. וכתב דכן הסכים עמו הגרי"ש אלישיב שליט"א.

ובמחילת הוד מעלתם נתעלמו מהם דברי הר"ן הנ"ל, דלפי דבריו נמצאנו למדים שהשתחווית המוסלמים חשיבא כהשתחוויה לע"ז, וידוע שבאולמותיהם משתחווים המוסלמים וא"כ חשיב שפיר לבית ע"ז ממש ואף יותר מבית משמשי ע"ז כמקום הכיפה. ואולי דס"ל כהני דמוסלמים אינם כלל כעובדי ע"ז.

וכמו"כ אסור להסתכל על תמונות וציורי הכנסיות, כדכתב בשו"ת אבני

ישפה (שם) דאע"פ שלא עובדים להם ואינם אלא לנוי, מ"מ הינם קישוטי ע"ז, ומשמע מדברי התוס' (שבת קמ"ט א' ד"ה ודוקני) דנוי דשויא לשם ע"ז אסור, וכ"מ מדברי הש"ך (קמ"ב סקל"ג) וכן בברכ"י (ס"ס קמ"ב). וה"ה שאסור להביט ולהסתכל על תצלומי אולמות הכנסיות, משום שנעשה לנוי ע"ז. וכן הסכים הגרי"ש אלישיב שליט"א.

ולענין אי שרי להביט על כנסיה וציוריה שמבחוץ אמר הגרי"ש אלישיב דנכלל בהא דהרחק מן הכיעור וכו'. וע"ע בביה"ל אר"ת ש"ז ד"ה ועובר ובשאלות תשובות רבבות אפרים ח"ג תצ"ז.

ובענין תפילה במערת המכפלה (המשמש גם כמסגד) עיין עמ' רכ"ב.

סימן כ"ו

ביקור במוזיאון השעוה

בשוגג. עיש"ה]. ושמעתי שבא"י ציוו גדולי הוראה להחמיר בכעין זה, שראוי להצטער על מעשה עבירה שעשו ולא ליהנות, וכעין דברי החזו"א וצ"ל שלא ליהנות מחשמל בשבת באר"י משום חילול השם, אף כאן בעשאוהו יהודים ראוי לאסור מהאי טעמא. ויש לחלק דהתם ידוע שיהודים עובדים ומתקנים החשמל יש בכך משום חילול השם, משא"כ הכא לא ידוע הדבר אלא למומחין וחוקרים לבד ואין בזה חילול השם כ"כ, והוראת גדולים הנ"ל בארץ ישראל דוקא שידוע שיהודים הם שעשו התמונות. אמנם ע"פ סוד כל ראייה בדברים, האסורים פוגם בנפש כמבואר ביערות דבש, והמסתכל בצורת אדם שנעשה באיסור פוגם לנפש, ואפילו בצורות אדם שנעשו בהיתר שמותר לראות עלול להזיק, ואטו בשביל מקום בילוי נוסף נכוא להתיר לילך להסתכל בצורות וליהנות מהם. ולכן צריך למנוע הביקור במקומות כאלו אפילו בחו"ל וכ"ש בארץ ישראל כגון במוזיאון המיוחד לכך ואין לילך שם בטוילים, ואפילו קטנים ראוי לחנכם בקדושה דוקא, עכ"ל.

בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג רס"ג כ': עשיית צורת אדם אסורה אפילו לנוי כמבואר בשו"ע יו"ד (קמ"א ס"ד), ובש"ך שם: שנאמר לא תעשון אתי וקרינן אותי, כלומר דמות שאני מתראה בו לנביאים והיינו אדם. ולמחבר שם בס"ז יש מי שמתיר בצורת הראש לבד וכי הרמ"א שכן נוהגין. אבל בחכמ"א סי' פ"ה וט"ז שם סק"ט בשם הסמ"ג והמהרש"ל אסרו לעשות פרצוף אדם לבד, וכן העיקר להלכה. מיהו בזה"ז שאין עובדים צורות אלו ואין חשד, נראה שמדינא אין איסור להסתכל בהם, כשנעשו ע"י עכו"ם (ע"ש בחכמ"א). מיהו כאן שיהודי הוא שעשה כמה מהצורות וגם נעשו בצורה שלימה הרי לכל הדעות נעשו באיסור. י"ל כיון שנעשה לחזותא שרבים יראוהו ליהנות ממנו נאסר למי שעשה בשבילם והיינו לכל הבא לבקר במוזיאון. וכמו במלאכת שבת שדעת גדולי הפוסקים שמבשל במזיד נאסר לעולם לכל מי שעשה בשבילם. [נא"ה: נראה דיש לומר שאלה שעשו חשיבי שוגג שלא יודעים איסור זה, ועי' ביאור הלכה ריש סי' ש"ח, דאף בשבת דעת הגר"א לעיקר שיש להקל

סימן כ"ז

ביקור בגן החיות

אומר "ברוך שככה לו בעולמו", הערת אמר"ר שליט"א]. וכן הגאון ממונקאטש זצ"ל מתאר בספרו נמוקי או"ח (רכ"ה ח') את ביקורו בגן החיות. וכן הגאון בעל "אמרי אמת" מגור ביקר בגן החיות.

אמנם בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח ל"ט) ובשו"ת פרי השדה (ח"ג קע"ג) אסרו ללכת לבקר בגן חיות מדאיתא בשבת (קמ"ט א') כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות אסור לקרותו בשבת ודיוקנא עצמה אף בחול אסור להסתכל בה משום שנאמר אל תפנו אל האלילים, ולפי"ז כתבו דאין להביט בחיות דהוי כדיוקנאות. אולם בס' אחרוני זמנינו העירו דנעלם מהם דברי התוס' שם דכתבו (ר"ה ודיוקני) נראה דבשויה לשם עבודת גלגולים אמר אבל לנוי מותר, עכ"ל. ועוד דיש לחלק בין דיוקנאות לבהמות וחיות פלאי הבריאה.

וכמו"כ יש להוסיף דבס' ישועות חכמה (לבעל מסגרת השולחן, סל"ג) אות י"א) כתב שלא יסתכל אדם בבריות טמאות משום שהם ממשיכים רוח טומאה החופף עליו. ובספר זכירה (עניני תפילה) כ': יזהר מלהסתכל בע"ז כי תפילתו אינה מקובלת מ' יום, וכן יזהר מכל דבר טמא, עכ"ל. ולפי"ז יש להיזהר בזה בלכתו לגן החיות.

שאלה: האם מותר ללכת לבקר בגן החיות.

תשובה: מצינו קדמונים שביקרו בגן החיות אך ישנם האוסרים, וכדלהלן:

בלקט יושר העיד על רבו בעל תרומת הדשן ז"ל שהלך בשבת ככרת ארץ לחזות בזוג אריות שהובאו לעירו. והחיד"א (בס' מדבר קדמות מערכת ב' אות כ"ב) כתב וז"ל: ואני הצעיר ראיתי במגדל לונדרים (בלונדון) חיות משונות מבהילות ותקיפות כמעט יותר מאריות וקשורות במשא כבלי ברזל, ושם ראיתי נשר יפה מאד ואמרו שהיה לה מאה שנה וכך כתוב בספריהם. גם ראיתי חתול ממזר מלביאה וחתול, והוא צורת חתול יפה מאד אך יש לו גבורת האריה, והוא קשור בכמה כבלי ברזל, במקום חושך וערפל חתול"תו. ועוד שם כמה מיני חיות מאמריקה. עכ"ל. הרי שהחיד"א ז"ל ביקר בגן חיות. (וע"ע בספרו מעגל טוב השלם שהרחיב בזה). [ועי' ר"ה לא. בחמישי אומר הרנינו לאלוקים עוזנו, על שברא עופות ודגים ושבת לשמו, וכ' שם רש"י כשאדם רואה עופות משונים זה מזה נותן שבת למי שבראם ודו"ק. ועי' או"ח רכ"ה ח' ואת הפיל והקוף מברך ברוך משנה הבריות. ושם סעיף י' הרואה אילנות טובות ובריות נאות אפי' עכ"ר או כהמה

סימן כ"ח

הנאה ממעשה שבת בחופשה

בירור מלפוני במוצ"ש

פישר שליט"א, הובא בס' מאור השבת סי"ח הס"ה) [ונראה דכל זה ההתר אינו אלא למי שלא עושה כך בקביעות, אך בכגון דא דעובדים בקביעות דמיא למסעדות ובתי מלון הפתוחים תדיר בשבת דמסתבר דחז"ל אסרו גם לאחרים שנתבשלו בשכילים, (ועי' בשו"ת כתב סופר (או"ח נ') ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' נ"ד), הערת אמו"ר שליט"א].

(א) אסור במוצש"ק לברר טלפונית במכון המטראולוגי את מזג האויר הצפוי ביום המחרת (לתועלת יציאה לטיול או לנסיעה) באופן שהמידות המטראולוגיות וההקלטה בקלטת המשמיעה בטלפון את התחזית נעשו באיסור בשבת, עד שיעבור שיעור זמן של "בכדי שיעשו" של המדידות והקלטות שנעשו באיסור (דעת הגר"י

נסיעה באוטובוס צבורי בצאת השבת

הנאה. מיהו בלאו כל הנ"ל הרי כתב המשנ"ב (שי"ח סק"ז) דבמקום צורך יש לסמוך על הפוסקים כר' מאיר דבמודד בין לו בין לאחרים מותר במוצאי שבת מיד ובשוגג מותר גם לו מיד. והא דמדגיש המשנ"ב בשוגג הוא לפי שזה מצוי שיש בזה צורך, אבל לענין מויד דזה נוגע רק למוצ"ש אין זה מצוי שיהא בזה צורך שהרי אפשר לבשל מחדש, אבל לדאבונינו הרב כהיום הזה בהרכה

(ב) שאלה: האם מותר לנסוע באוטובוס צבורי שיצא ממקום חנייתו לפני צאת השבת כדי להגיע במוצ"ש לתחנת איסוף הנוסעים.

תשובה: כ' בספר או נדברו (ח"ה סי"ז) וז"ל: אבל מכל מקום יש להתיר לנסוע באוטובוס, כיון שהמלאכה שנעשתה בשבת אינה קיימת עוד, לא מיקרי בזה שנהנה ממלאכת שבת ורק גורם להנאה שמקדים נסיעתו ולא מיקרי

מצרכים שמייצרים בשבת זה נוגע למעשה הרבה מאד גם לענין מזיד, עכ"ל.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ז נ') כ':
ובדבר שאלתו במי שדר בכפר
קוממיות שכולם שומרי תורה ובכל
מוצש"ק כחצי שעה כלילה מגיע לשם
אוטובוס המוביל אנשים מכפר לכפר,
וכמעט א"א שיגיע לשם בזמן קצר כזה
בלי לצאת מהתחנה המרכזית קודם
הלילה, ואפשר אפילו קודם שקיעת
החמה, אי מותר בשעת הדחק לנסוע בזה
האוטובוס. וציין לשו"ע (אור"ח סימן
שי"ח) במבשל בשבת ומה שמחלק
בביאור הלכה בשם הח"א (כלל ט') בין
מלאכה הנעשה בגוף החפץ שנשתנה ממה
שהיה כגון מבשל וכיוצ"ב, לבין המוציא
מרשות לרשות שלא נשתנה, וכתב
דלכאורה פשוט ההלכה דאין לחלק בזה
דהרי עיקר הטעם הוא משום קנס. דע
דחילוק זה יסודו בהררי קודש חילוקי
רבנן קדמאי, הריטב"א בשם רבינו יונה
הביאו הנתיב חיים על מה שתמה בדברי
המ"א שכתב וז"ל: אבל העיקר מה
שמצאתי בחידושי ריטב"א בשם רבנו יונה
וז"ל: אפילו בשבת לא מיתסר מעשה
שבת מפני שנעשה בו איסור העברה
ברה"ר או הכנסה והוצאה שלא אסרו
במעשה אלא בדבר שיש בו מעשה, דהיינו
שנעשה שום תיקון בגופו שזה נקרא
מעשה, והיינו דנקטינן בכל דוכתא מעשה
שבת וטעמא דמסתבר הוא. עכ"ל. וכ"כ
הרשב"א (שבת ק"ל) בשם מורו (وهוא
הר"י הנ"ל), ומבואר לחלק כחילוק הנ"ל.
ולפי"ז ודאי דאתי שפיר בדין נמי
להתירא מטעם זה.

ומיהו בדין נראה עוד טעמים להתיר,
חדא דהרי כפי מה שכתב השואל
אינו אלא ספק יציאה בשבת, שכתב
דכמעט שאי אפשר שיגיע בזמן קצר כזה
אם לא שיצא קודם הלילה. ונראה דלאו
ברור הוא, ואם יתאמץ ויצא מיד כלילה
ויסע ישר לשם במהירות אפשר שיגיע
בחצי שעה. וכה"ג ודאי כבר לא הוי אלא
ספק מלאכת שבת, והרי כתב הבי"י (תנ"ו)
דהיכא דאיכא חד דעה להתיר לכתחילה,
אין לאסור עכ"פ בדיעבד. וא"כ לדין
דאיכא שיטת הגאונים דלאחר שקיעת
החמה כבר לילה הוא ומותר לצאת
לכתחילה, וא"כ אי הוה ברור לן דיצא
לאחר השקיעה הוי מותר בדיעבד. ואפילו
לפי מה שהוסיף דאפשר דיצא אפילו
קודם שקיעת החמה, מ"מ ליכא אלא
ספיקא בזה ובודאי לא יצא זמן רב קודם
שקיעה"ח והיה ביכולתו להגיע גם כשיצא
לאחר שקיעת החמה. וא"כ הו"ל כבר
"בכדי שיעשו", ומה שיצא קודם
שקיעה"ח לא מעלה ולא מוריד לפי"ז,
כיון שהיה יכול לבוא אילו היה יוצא
לאחר שקיעה"ח.

ועוד בו שלישייה דהנה השו"ע כתב (שם)
דהמבשל בשבת או שעשה שאר
מלאכה במזיד אסור לו לעולם ולאחרים
מותר במוצ"ש מיד. והיינו דפסק כר"י נגד
ר"מ, שנחלקו בגמ' אי מעשה שבת נאסר,
ועיין בביאור הגר"א שם באריכות. והנה
התוס' בחולין והרא"ש הקשו למה שהביא
עו"כ ממחבר צריך להמתין "בכדי
שיעשו" ומבשל בשוגג מותר לר"מ מיד
ע"ש. וראיתי לס' ערך ש"י (שי"ח) שכתב
הטעם דבעכו"ם צריך להמתין דאם יהא

ומותר מיד ליהנות הרי מגיע מזה הנאה לישראל בתלישה זו לצורכו ביו"ט, דאנן סהדי דניחא ליה בהכי וזכין לו שלא בפניו ונעשה שלוחו שלא מדעתו במידי דניחא ליה כמו במזכה ע"י אחר ורבנן אסרו שיעשה מלאכה לישראל בשליחותו, משא"כ כשאסור ליהנות בכדי שיעשו ל"ל הנאה ולא נעשה העכו"ם שלוחו ומתוקן האיסור, משא"כ במבשל בשבת לא יתוקן האיסור בזה. וע"כ לר"מ מותר מיד בשוגג ולר"י ג"כ לא צריך להמתין בכדי שיעשו במוצ"ש, דג"כ אין הטעם משום שלא יהנה איסור בשוגג ביומו אלא דקנסו שוגג אטו מזיד. וכה"ג כתב המהרי"ט לענין כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני ע"ש. ולפי"ז בדין נמי כיון דלא יתוקן האיסור כמה שימתין עוד חצי שעה יותר, ואדרבה הוא ממשיך לדרכו באוטובוס, כה"ג לא קנסו ומותר לו לנסוע.

ורביעי בקודש נראה דלכאורה הכא ליכא אלא איסור תחומין שהוא דרבנן ואפילו ביי"ב מיל דלהרמב"ם הוי דאורייתא, מ"מ לפמ"ש הרב המגיד (שבת פכ"ז ה"ג, הביאו הגרעק"א בחי' ובב"י ת"ד בשם תשו' הרמב"ם) דטעמא דבימים ונהרות אין תחומין מה"ת משום דהוי כרמלית והטלטול בהם מדרבנן ולא יתכן שהמהלך יהא חייב והמעביר פטור, א"כ בזה"ז דאין לן רה"ר דאורייתא (עי' סי' שיי"ג סי"ח ובדעת סימן ת"ד), א"כ י"ל דבדרבנן לכו"ע לא מחמירנן, אלא די"ל עכ"פ איכא כאן מעשה שבת נמי במה שמדליק הגז (המנוע), וי"ל ודו"ק, עכ"ל.

אולם דעת הגרי"ש אלישיב שליט"א לאסור לנסוע בנסיעה זו מטעם דמומר לחלל שבת דינו כגוי ואסור בכדי שיעשו כמבואר בפרמ"ג, וכן אמר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאף שישנם המקילין מ"מ אין הדבר פשוט להקל מכיון די"א דישאל המחלל שבת בפרהסיא בקביעות דינו כגוי וא"כ אסור בכדי שיעשו. עוד כ' הגרש"ז זצ"ל (והובאו דבריו בס' מאור השבת סי"ח הערה ס"ו) וז"ל: אף אם מותר יש בזה ביזוי לשבת כששומר תורה נוסע בו בתחילת מוצש"ק, וגם גורמים בכך חילול שבת שנוסעים מוקדם. וכן הורה הגרי"י פישר שליט"א (שם). ובשור"ת מנחת יצחק (ח"ט ל"ט) כתב ג"כ להחמיר ע"פ הסברא הנ"ל דמומר דינו כגוי לענין זה, ושוב כתב דמ"מ בשעת הדחק כשנסיעתו נחוצה ביותר אפשר דיש להקל בזה מטעם שהמלאכה שעשה בשבת חלפה ועברה לה והנוסע רק נהנה מהנסיעה במוצש"ק וכדמצינו האי סברא בשור"ת מהרש"ם (ח"ב רמ"ו) לענין השתמשות באור החשמל במוצ"ש כשההסעה נעשתה בשב"ק עי"ש. וסיים המנח"י: אבל מ"מ הלא שם במהרש"ם כתב זאת רק לסניף לשאר צדדי התירא שיש בנידונו ומשא"כ

באוטובוס זה יועיל שלא יוסיפו לעשות
כן, בודאי חובה שלא לנסוע בו, ויובאו
דבריו בס"ד לקמן.

בנידו"ד, וביותר דמדברי החיי אדם מוכח
דאין לחלק, עיש"ע.

ובקהילות יעקב (ח"ב ז') כתב בזה דאם
וכאשר ימנעו הנוסעים ליסוע

נסיעה בצאת השבת עם נוכרים

להגיע לשם אלא אם יסע הגוי ממקומו
בשבת, דבע"ש ודאי לא יביא להמתין שם
כל השבת בחינם, ממילא הוי כמזכיר לו
יום השבת בפירוש כנוצר, אבל אם אמר
לו כי מצדי אתה יכול לבוא אחרי השבת
א"כ שוב לא הוי כמזכיר לו יום השבת.
אמנם עדיין יש משום מש"כ הט"ז שם
עוד דאף באופן שהתירו אם לא זכר לו
שיקנה בשבת, מ"מ לא יהנה הישראל
ממנו באותה שבת, דעכ"פ עשה בשביל
ישראל עי"ש. ואף להא"ר והתוספת שבת
שם שחולקים, שכתבו דדומה למה דאיתא
(בסי' רנ"ב ד') לענין מלבוש, דכל שקצץ
אע"פ שעשה העכו"ם מלאכה בשבת
מותר לישראל ללבוש הכלי בשבת עצמו.
דכל שקצץ אדעתא דנפשיה קעביד, מ"מ
הרי כתב במג"א שם הטעם דל"ד לנר
שהדליקו הנוכרי לצורך ישראל, דהתם
מדליק אדעתא שישתמש ישראל אצלו
בשבת מיד, אבל הכא אינו עושה אלא כדי
להשלים מלאכתו ולא שישתמש בו
עכשיו, ואף להרמ"א שכתב שם דיש
אוסרים ללובשו כל שיודע שהעכו"ם
גמרו בשבת "וצריך להמתין במוצ"ש
בכדי שיעשה", והכי נהוג לכתחילה אם

(ג) שאלה: השוכתים שכתם בעיר
מרוחקת וחפצים לשוכ
לכיתם מיד בצאת השבת, ומשום כך רצו
להזמין הסעה מחברת נסיעות נוכרית,
האם מותר להם לעשות כך ולהזמין
מחברת ההסעות, רכב עם נהג נוכרי
שיבוא לאספם מיד בצאת השבת או לא.
תשובה: אסור לעשות כן, אלא יזמינום
לשעה שביכולת הנהג להגיע
ללא כל נסיעה בשב"ק. וכדלקמן:

כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו כ"ה) וז"ל:
הנה אחרי עברי על כל הצדדים לא
מצאתי היתר רק להזמינו לנסיעה אחרי
הזמן שאפשר להגיע במוצ"ש מעיר
תחנוותם. ואף אין מועיל לומר לו כי
מצדי אתה יכול לבוא בזמן הנוצר, אבל
אם תבוא קודם אותו הזמן במוצ"ש אסע
גם כן, דה"י מרויחים בזה קצת אבל לא
לגמרי, והוא עפ"מ דאיתא (באו"ח ש"ז
ד') דמותר לתת לא"י מעות מע"ש לקנות
לו ובלבד שלא יאמר לו קנה בשבת. וכי
שם בט"ז דאם אמר לו הישראל ראה שאני
צריך לילך לדרכי למוצ"ש הוי ג"כ
כמזכיר יום השבת בפירוש עי"ש. וא"כ
אם מזמין ליסע תכף בצאת השבת וא"א

לא שצריך אליו בשבת יש להקל עיי"ש
בהא (דסי' ש"ז) דהוי במקח וממכר, כיון
דמקח וממכר אסור רק מדרבנן, אפשר
דגם לדעה זו מותר עיי"ש. הנה כל זה
ל"ש בנד"ד, דהנכרי מכוון בנסיעתו
אדעתא שהישראל יסע עמו מיד, ועושה
כמה מלאכות דאורייתא בנסיעתו, ואף דהכוונה
ליסע עמו במוצאי שבת, מ"מ כיון שא"א
ליסע מיד במוצאי שבת רק אם הנכרי יסע
לשם בשבת, שוב הוי המלאכה בשבת
אדעתא שישתמש הישראל מיד ואסור
בכדי שיעשה.

וחשבתי מקודם דאולי היכא דמזמין
מחברה של מכוניות נסיעה
נכרים, והנהג רק פועל של החברה, דינא
לצדד עפי"ד הפמ"ג (סי' רע"ו מ"ז סוף
הסימן) דעכו"ם שהדליק נר בשביל חבירו
ובאמת חבירו לצורך ישראל כוונתו י"ל
להקל, עיי' חו"י נ"ג דכ"ה ב' דמחולק עם
עה"ג באמירה לאמירה לעכו"ם, כאן י"ל
כ"ע מודים דאין נראה כשלוחו של ישראל
והבן, עכ"ד, וכה"ג איתא בפמ"ג (יו"ד סי'
ק"ג בשפ"ד ס"ק י"ד) ליישב דברי
המהר"ם מלובלין בתשו' (סי' ק"ד),

שהתיר בשוכר גבינות מן השר אף
שהפועלים עושים לצורך ישראל, דכיון
שעושין רק בשביל השר שרי עיי"ש, וע"ע
בזה בתשו' מהרש"ם (ח"ב סי' רמ"ו),
וא"כ כמו כן הכא בנד"ד הנהג עושה רק
לעשות רצון אדונו הנכרי, וע"ע בתשו'
מהר"ם שיק (או"ח סי' קכ"ג), מ"מ שפיר
כתב בתשו' מחזה אברהם (או"ח סי'
מ"ג), דהפמ"ג לא אמר רק אם העכו"ם
העושה המלאכה אינו יודע אם המלאכה
היא לצורך ישראל, בזה שפיר כתב דאף
אם העכו"ם המצוה כונתו בשביל ישראל,
מ"מ הא הישראל לא צוה לו לעשות,
והעכו"ם העושה אינו יודע שהיא בשביל
ישראל, לכך מותר בזה לכ"ע, אבל היכא
שהנכרי העושה המלאכה יודע שהמלאכה
היא לצורך ישראל, אף אם הישראל לא
צוה לו כלום, אסור להישראל להנות ממנו
עד מו"ש בכדי שיעשה, דהרי החכמים
אמרו מלאכת הנכרי לצורך ישראל אף אם
הישראל לא צוה לו כלום אסור להישראל
ליהנות ממלאכה זו עיי"ש. וא"כ הרי
בנד"ד בודאי ידע הנהג שנוסע בשביל
ישראל, אסור להישראל להנות מזה עד
בכדי שיעשה. כנלענ"ד, עכ"ל.

ביקור באתרים מחללי שבת

(מב' צדדים, א) מדינא דלפני עור לא תתן
מכשול, (ב) מדינא דמסייע ידי עובדי
עבירה. ובס' קהילות יעקב (ליקוטים ח"ב
ד' דן האם מותר לרכוש מלט מבית
חרושת בו מחללים ש"ק בפרהסיא רח"ל,

(ד) **שאלה:** האם מותר לבקר בימי החול
באתרים שמחללים בהם
שבת.

תשובה: הנה פשוט דמשום מעשה שבת
לית לן בה. אך יש לדון בזה

ומוהר"א רוזאניש ז"ל ובני חיי וטל אורות וקרבן אליצור וערך השלחן ודי השב ופרמ"ג בגינת אגוז, והרב לב שומע כתב להוכיח שכן הוא דעת התוס' והרמב"ן והרשב"א והמרדכי והרי"א ז"ל כהמל"מ, וכ"כ המנ"ח ויד אליעזר, וכל זה קיבצם כעמיר גורנה הגאון בשדי חמד (מערכת ולפני עור אות ט'), וכתב בשד"ח שם שכ"נ דעת הרמב"ן והרשב"א והמאירי והריטב"א ז"ל, וכן הכריע להלכה אחרי רואו כל דברי הרבנים מש"כ בזה. וגם להאומרים דליכא בכעין זה איסור דאורייתא מודים דעכ"פ אסור מדרבנן מצד מסייע ידי עובדי עבירה, וכמ"ש התוס' ריש שבת. וע"כ כתב מרן הקהילות יעקב זצ"ל דברור כשמש שאסור לקנות מהמלט הלזה מכיון שלולי הקונים לא היו הם מתחילים בשבת הבאה, והוא איסורא דאורייתא לכ"ע, אע"פ דאיכא כמה עבריינים דלא יצייתו לדין תורה ויקנו ממנו, ועכ"פ מצד מסייע ידי עובדי עבירה וככל הנ"ל.

עוד כתב בקה"י שם דמלבד כל זה נראה פשוט וברור דבנידו"ד הכל מודים דהוי לפנ"ע דאורייתא, דבשלמא במוכר לו נבילה למשל ויכול בלא"ה לקנותו אצל רשע, הנה זה המוכר לא הוסיף מכשול במכירתו יותר משאילו היה קונה אצל האחר, דיותר מהרגלו לא יאכל. אבל בנידו"ד שעושה למכור והתוצרת שלו נעשית לפי רוב הקונים, ואילו היראים שבארץ ישראל היו נמנעים מלקנות דודאי היה מוכרת למעט בתוצרותיו והיה עכ"פ ממעט בחילול איזו שבתות בשנה או שהיה ממעט בפועלים או בשעות העבודה

וכ' דפשוט מאד דענין לפני עור הוא לאו דוקא בממציא לו חפץ לעשות בו עבירה, אלא כל שעושה מעשה המעורר אצל חבריו הרצון וההסכמה לעשות עבירה זהו לפני עור דאורייתא, וכהא דהמכה לבנו גדול דעובר משום לפנ"ע כמבואר במו"ק (י"ז א'), והוא משום שבהכאתו מעורר אצל הבן הרצון שיעבור על כאו"א, וזה א"צ לפנים. ומעתה מי שמחלל שבת בשביל לקחותתיו ואילו לא היו קונים סתורתו ודאי לא היה מחלל שבת ולא שדי זוזי וטרחה בכדי, הנה הקונה ממנו ודאי שהוא המסבב לו הרצון וההסכמה להמשיך עבודתו גם להבא ומכשילו לשבת הבאה וקעבר אלפני עור דאורייתא והוא פשוט מאד. ובממציא לחברו דבר שיעשה בו עבירה היכא דבלא"ה היה יכול להשיג דבר זה מישראל אחר עברייך ולא ציית דינא נחלקו האחרונים ז"ל אי איכא בכה"ג לפנ"ע דאורייתא דאולי לא דמי לקאי בתרי עברי דנהרא. אולם כבר הכריע המל"מ (פ"ד ממלוה ה"ב) דלא דמי כלל להתם שהנזיר יכול ליקח בעצמו, משא"כ כשא"א לו אלא ע"י סיוע אחרים אע"פ שיש רשע הרוצה לסייעו מ"מ גם הוא יעבור אלפנ"ע, ומידי לפנ"ע אל יצא ע"ש ודבריו ברורים מאד. ומה שהתיר הרמ"א (יו"ד קנ"א) למכור לנכרי (עיי"ש) הוא דוקא במוצא לקנות אצל נכרי ע"ש בפ"ת, ודוקא למכור לנכרי ולא לישראל ע"ש בש"ך ובדגמ"ר ובכת"ס (תאור"ח נ') וגם בזה אוסר רבנו הגר"א ז"ל בביאורו ביו"ד שם, אבל לסייע לישראל כשא"א להרשע לעבור אלא ע"י סיוע דישראל פשוט וברור דהוי לפנ"ע גמור דסברת המל"מ הנ"ל ברורה מאד, ולזה הסכימו הברכ"י

בשנה או שהיה ממעט בפועלים או בשעות העבודה ובכמותה. דה"ה בנידור"ד, שאף שמיעוט תוצרת לית לן בה, מ"מ באם יבקרו באותו המקום הרבה יראים בימות החול הרי יצטרכו להוסיף בעובדים ופועלי תחזוקה וכדו', אשר נשכרים בד"כ לכל ימות השבוע ואינם משוחררים ממלאכתם כשאין מבקרים רבים (וכבימות השבת). ועוד דלעיתים ישנם אתרים אשר עיקר פעולתם העיקרית היא בשב"ק רח"ל ע"י ביקוריהם של אחינו התועים שלא טעמו טעמה של שבת מה היא, אך בימות החול תפוסתם נמוכה מאד, ובכללות ובחישוב הנתונים כולם אין שווה למלך להניחם, ורק ביקורי החרדים לדבר ה' בימות החול משאירים את המקום על כנו, וכדו'. וא"כ נמצא שביקורי היראים בימות החול מוסיפים בחילול שבת רח"ל.

אולם יל"ע האם מותר לבקר באתרים שיפעלו באותה מתכונת בדיוק גם ללא כל מבקרים (וכגון מוזיאונים החשובים למורשת המדינה וכדו') וצ"ע. ועוד יל"ע בזה האם מותר מדינא לתמוך ידי מחללי שבת, וביחוד כשישנה אפשרות לבקר באתרים אחרים שבעליהם אינם מחללים שבת, ומצוה רבה לתמכם ולסעדם ואולי ע"י שיראו מתחריהם ריבוי פרנסתם כגון כך, וכבר מובטח "כי הוא מקור הברכה", יתדלו גם הם מחלילי שבת. ויעויין בשו"ת תשובות והנהגות ח"א תת"ה וח"ב תשכ"ד, וע"ע שם ח"ב קצ"ה. אולם כל זה להלכה ולא למעשה, דלענין הלכה למעשה כבר הורו גדולי ישראל שליט"א שאין לבקר באתרים בהם מחללים שבת רח"ל, והית"ש יגדור פרצות עמו ישראל.

או בכמותה, ונמצא שכל קונה וקונה מסייעו ממש שיחלל שבת יותר משאילו לא קנה באופן שבלעדו לא היה זה החילול שבת, והוא ברור בסברא, וכן אמר מרן החזון איש זצ"ל, והוי לפני"ע גמור. ומה"ט פשוט מאד דאסור בהחלט לקנות גם מהמלט שידוע בבירור שלא חללו עליו את השבת, שהרי אילו לא היו קונים מהם זה שנעשה בחול והיה מצטבר אצלו הרבה מלט באין קונה בודאי היה ממעט מעבודתו להבא, אם בהפסק כמה שבועות אם במיעוט פועלים כנ"ל. ונמצא שבקניית תוצרתיו בין דחול בין דשבת מביאים אותו לחילול שבת ואיכא לפני"ע גמור וקולר תלוי בצואר הקונים ע"ד משאחז"ל בכיוצא בזה דלאו עכברא גנב אלא חורא גנבא (בגיטין מ"ה ובכמה דוכתי), עכ"ד הקה"י ועי"ש.

ודבריו ז"ל הביאונו לדון בזה, דהנה באופן שאם יחרימו היראים את אתרי הביקור בהם מחללים ורומסים את כבודה של שבת אזי יאלצו מנהליהם לסוגרם בימי השבתות, פשיטא דאסור לבקר שם בימות החול, וכמ"ש מרן זצ"ל דבזה מכשילו בלפני"ע דגורם במעשיו לרצון והסכמת חברו להמשיך לחלל את השבת. אולם יל"ע באופן שאתרים אלו ימשיכו להתקיים גם כשציבור היראים ידירו רגליהם מהם ומשכמותם, דלכאו' לפני"ע ל"ש בזה שהרי ביקור החרדים לא מעלה ולא מוריד בחילול הש"ק.

אולם נראה דאסור משום טעמו השני דמרן זצ"ל שכי' דאם היו היראים נמנעים מלרכוש את תוצרתו היה ממעט בתוצרת וממעט בחילול איזו שבתות

סימן כ"ט

גדרים לבני הישיבות הקדושות

הישיבות הקדושות בארה"ק לפנות אל כל ראשי הישיבות ותלמידי הישיבות לקיים ולקבל עליהם כדלהלן:

תלמידי הישיבות לא יחיד ולא ברכים ואף לא ב"בין הזמנים"

א. לא ישתתפו בטוילים.

ב. לא ילמדו נהיגה.

ג. לא ישכרו ולא ינהגו ברכב שכור.

ד. לא יסעו ברכב שכור נהוג בידי תלמיד ישיבה.

ה. לא ימצאו בארועים או באסיפות או במקומות שאינם מתאימים לרוחו ומעמדו של בן ישיבה (בערבי שירה, בתחנות הסעה וכו').

נא לעשות הכל כדי שדבר זה ימצא את ההד הדרוש בין התלמידים ויביא פרי ברכה לתורה וללומדיה.

ונותן התורה ינחיל ברכה במעשה ידינו להגדיל תורה ולהאדירה, עד כי מלאה הארץ דעה את ה'.

ביקרא דאורייתא

אלעזר מנחם מן שך

(על מכתב זה חתמו רבים מגדולי ארץ ראשי ועד הישיבות בארה"ק).

אביא בזאת מכתב עוז עליו חתם רבן של ישראל מרן הגרא"מ שך שליט"א בזה"ל:

לכבוד הרבנים הגאונים ראשי הישיבות מרביצי תורה שליט"א ולכל תלמידיהן תלמידי הישיבות הקדושות די ככל אתר ה' עליכם יחי'.

אחדשה"ט באה"ר

חסד ה' גבר עלינו שבני תשחורת וצורכי דרבנן ממלאים את חצרות בית ה', הישיבות הקדושות, ומקדישים עצמם לתורה וליראת שמים טהורה ומהם יתד ופינה להחזיר תורה ליושנה להגדילה ולהאדירה.

ברם, לצערנו הרב, נראו בקיעים בחומת הקדושה המקיפה את הישיבות. צעירים, אמנם מעטים שבמעטים, מרשים לעצמם לעשות דברים אשר לא יעלו על דעתם של בני תורה, החרדים מפני חלול ה' ומקפידים על טוהר המדות והצניעות המאפיינות את אלה הממיתים עצמם באהלה של תורה. ובכדי לבער את הנגע הזה הוחלט באסיפת הועד הפועל של ועד הישיבות ובעודם של רבים מראשי

סימן ל'

טיולים במקומות מסוכנים

וברכות נ"ה ע"א, שלשה דברים מזכירין
עונותיו של אדם ואלו הן קיר
נטוי וכו', ופרש רש"י שעל ידיהן
מפשפשים למעלה במעשיו לומר בטוח
זה בזכויותיו נראה מה הם. וע"ד הש"ס
"קיר נטוי" כ' רש"י: מקום סכנה
ובברכות (ג' ע"א) כתיב דאין להכנס
לחורבה וכ"כ הרמב"ם (פ"ב מהלכות
רוצח ושמירת הנפש ה"ו) וז"ל: וכן
אסור לאדם לעבור תחת קיר נטוי או על
גשר רעוע או להכנס לחורבה וכן כל
כיוצא באלו משאר הסכנות אסור לעבור
במקומן. וכ"פ הערוה"ש (יו"ד קט"ז י"ג)
ובשו"ע הגר"ז (הלכות שמירת גוף ונפש
ו' ובכה"ח (קט"ז מ"ז) ובחכמ"א (כלל
ס"ח אות ד'). והמאירי (יומא ע"ז) כתב
דכל ענין שמירת נפש כל שיש בו לחוש
לסכנות אסור. ולפי זה אסור לטייל
במקומות מסוכנים בהם יש חשש סכנת
נפשות. ויעויין בשאלות ותשובות שבט
הלוי (ח"ו קי"א) דכתב דפשוט מאד
דבכלל הלכות אלו בזמנינו אלו הנוסעים
במכונית במהירות גדולה, וכל אחד רוצה
להקדים לחברו, וכבר ידוע כמה קפתו
חייהם כבר בעו"ה והיא סכנה גמורה,
וזה וכיוצ"ב ספק רציחה ספק מאבד
עצמו לדעת.

ויל"ע בהיודעים לשחות האם גם לגביהם
נאמר איסור זה, שהרי לכאור
בכה"ג לא חשיב כסכנה. והגר"ח קניבסקי
שליט"א כ' לי כזה דכדאי להזהר. וע"ע
בשו"ע הגר"ז הלכות שמירת גוף ונפש
ובערוה"ש יו"ד קט"ז ובס' שמירת הגוף
והנפש סימן ק"ג.

סימן ל"א

גורלות לבדיקת היציאה לדרך

התורה כדת מה לעשות בכל עניניהם, וזה עצמו רומז מאמרם ז"ל ליטול עצה מן התורה דמורה היתר לעשות כך ואין זה בכלל משתמש בתורה, עכ"ל. ועוד אפשר דרז"ל הורו בזה דהגם שאמרו בספרי דאין שואלין בגורלות דכתיב תמים תהיה עם ה' אלוהיך, כגון זו שרי, עכ"ל הברכי יוסף, ובספרו חיים שאל (ח"ב סל"ח אות מ"א) הקשה ע"ז ממש"כ המעשה רוקח בשם הרמב"ם שאין ראוי לפתוח חומש על דרך גורלות הגוים וכו'. וחילק דשם איירי במי שחוזר על הבתים ועושה גורל לאנשים ולנשים הניגשים, כדרך הגויים שמחזירים על הפתחים בדפין ועושים גורל, וזה אסור, אבל הרוצה להימלך בתורה בינו לבין עצמו מותר וכו'. עכ"ל. והביא כל הנ"ל בספר חסד לאלפים (שם אות ד') וסיים בזה"ל: אבל בלי צורך לעשות גורל למען דעת עתידות, לא אריך למעבד הכי, והולך בתום ילך בטח, וכתיב ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים, עכ"ל. וע"ע בספר תמים תהיה אות י' ובספר רפואה וחיים מירושלם עמ' ל"א. ומסוג זה הוא הגורל הידוע מפי השמועה בשם גורל הגר"א. אך שמעתי ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם אביו מרן הקה"י זצ"ל דאין לעשות גורל הגר"א אלא רק אדם גדול, ואכ"מ.

שאלה: האם המסופק האם לצאת לדרך יכול לבדוק את עתידו ע"י פתיחת ספר מספרי התנ"ך וכדו'.

תשובה: כתב בספר אהלך באמיתך (פרק א') דכשמסופק אם יצא לדרך או לא מותר לנסות ע"י שיפתח ספר מספרי התנ"ך, וכפי משמעות הפסוק שבראש הדף יעשה. ומקורו טהור מדברי הברכ"י (יו"ד קע"ח ו') וז"ל: כתב מהריק"ש דנ"ל דלכולא עלמא מותר לפתוח בתורה לראות הפסוק העולה כי היא חיינו. וכמו שמצינו ביאשיה שעשה מעשה על שמצא ס"ת גלול באותו פסוק, וכן עמא דבר, עכ"ל. והנה אמרו בילקוט משלי (רי"ט) אם בקשת ליטול עצה מן התורה הוי נוטל וכן בדוד הוא אומר בפיקודך אשיחה, עכ"ל. ומשמע דליטול עצה מן התורה אפשר, דבכלל הוי הא לפתוח בתורה לראות פסוק המזדמן. ומצאתי בקונטרס כתי"י להרב מוהר"ר אליהו הכהן ז"ל בעל שבט מוסר שכתב וז"ל: קבלתי מרבתי כשהיו רוצים לעשות איזה דבר והיו מסופקים אם לעשותו אם לאו היו נוטלים חומש או ארבעה ועשרים (ספרי התנ"ך) והיו פותחין אותו ורואים בראש הדף מה פסוק היה מוצא, וכפי מה שמראה אותו פסוק היו עושים. ונמצא שהיו מתייעצים עם

סימן ל"ב

הצטיידות רוחנית לדרך

כ' דהאריז"ל כתב דיקרא כל יום ראשון של השבוע מפרשת השבוע ו' פסוקים שנים מקרא ואחד תרגום, וביום שני לשבוע ד' פסוקים להלן שמו"ת, וביום ג' לשבוע ה' פסוקים שמו"ת להלן, וביום ד' לשבוע ו' פסוקים להלן שמו"ת, וביום ה' יקרא ה' פסוקים (ועיין מעשה רב) וא"כ כשצריך לצאת לדרך יקח עמו חומש כדי שיהיה מזומן אצלו לקרות בכל יום מספר פסוקים הנ"ל, דאף שצריך להשלים קריאתם ביום שאחריו, זה שלא קרא אותם ביוםם הו"ל מעוות שאינו יכול לתקון. וכן בסדר היום לרבנו מכיר (דיני שמו"ת) כתב דבעל נפש יטול עמו חומש עם תרגום כשיוצא לדרך כדי להשלים פרשיותיו עם הצבור.

ונראה דהלומדים דבר קבוע דבר יום ביומו, כגון הלומדים דף היומי או הלכה יומית, צריכים ליקח עמהם לדרכם את ספר תלמודם כדי להגות בו ע"פ סדרם הקבוע. דבשו"ע יו"ד רי"ד מצינו דעל מנהג טוב שנהג על דעת לקיימו תדיר יש צורך בהתרת נדרים, עי"ש. ומשו"ה צריך ללמוד את סדריו הקבועים כדי שלא לעבור על מנהגו.

ובתשובות רש"י (ספר האורה עמ' 228)

כתב דהיוצא לדרך יקח עמו
כלי לנטילת ידים.

במשנ"ב (ק"י סק"כ) כתב וז"ל: ונכון לכל ירא שמים בעת יציאתו לדרך שיקח עמו הטלית והתפילין שלו, אפילו הוא נוסע למקום קרוב ודעתו לחזור היום, פן יקרה איזה מקרה ויתבטל ממצוה. ובעונותינו הרבים יש עובדי דרכים שאין לוקחין עמן אפילו תפילין, וסומכין עצמן שבדרך ישאלו מאחרים, ועונם גדול, כי הרבה פעמים מצוי שעיי"ז עובדים זמן ק"ש ותפילה, כשממתינים עד שיזדמן להם, עכ"ל. ויש להעיר דהנוסעים בקבוצה והאחד יודע בברור שכל הנוסעים עמו הביאו תפילין לכאן אינו מחויב עפ"ד המשנ"ב ליקח עמו תפילין. אך יעוין בס' משנת תפילין שהבאנו דברי האבני נזר (אור"ח קפ"ג) דכ' דתפילין צריכים קשר של קיימא וכאשר השואל משנה את מידת הקשר אי"ז קשר של קיימא דהא כשיחזירם לבעלים ישוב הקשר כבראשונה, ולכך לא יוצא בהם י"ח כלל, והפוסקים חלקו על דבריו, עי"ש. אולם לפי"ז החושש לדברי האבני נזר צריך להביא את תפיליו שמא יצטרך לשנות הקשר וכו'. ואפשר דאין לחוש שבקבוצת אנשים לא ימצא א' שמידת קשרו מתאימה לו, דהבו דלא להוסיף עלה.

וביסוד ושורש העבודה (שער השישי פ"ה, כוונת למוד ספרי יראים)

ובשיצא לדרך ושכח לקחת אתו דבר שיש לו צורך בו לנסיעתו, כגון דרכון או נעלי הליכה, ונוצר לאחר שיצא או סמוך ליציאתו באופן שלא הוצרך לחזור אלא מעט, כ' בצוואת בעל יסוד ושורש העבודה (אות ל"ג, הובא בס' אהלך באמיתך) שיתן על כך שבח והודיה להית"ש בזה"ל: יוצרי ובוראי ית"ש, אני נותן לך הודיה על שהזכרתני על דבר שכחה זו מיד ולא הצרכתני בטרחה יתירה לחזור על דבר זה מאמצע הדרך. ובצוואת ר"י החסיד אות ל"ח כתב דלא יחזור לביתו אלא יעמוד לפני הבית ויבקש שיביאו לו מה שנצרך ע"כ. אך לדבר מצוה נראה שיכול לחזור (עי' ברכות ג:).

ובצוואת ריה"ח (סי' ל"ט) כתב דלא ימשח אדם מנעליו ביום שרעתו לצאת לדרך, והובאו דבריו בספרים רבים. ובספר שלחן חי (סי' מ"ד אות ד') כתב שאין כל חשש לנקות המנעלים מאבק וטיט, אך יל"ע האם מותר לצחצח נעלים בלי למשחם. שהרי בצוואת ריה"ח כתיב שלא ימשח נעליו וצחצוח נעלים לא נקרא משיחה, כדחזינן במלאכת שבת דמשיחה לחוד וצחצוח לחוד, כמש"כ בכלכלת שבת (מבעל תפארת ישראל אות כ"ח) דאסור לסוך נעלים חדשים בשמן משום עבוד, ובאות ל"א כתב שהצחצוח נעלים ע"י משחה חייב משום ממרח. וע"ע חיי אדם כלל ל"ב ס"ד ובתוספות חיים שם ובמנחת שבת סי' פ' ס"ק קמ"ז. וכן נאמר בהרבה מקומות שכל שיש איזה שינוי מלשון צוואת ריה"ח אין לחוש, וצ"ע. ובמילי

ובירושלמי יומא (פ"ד ה"א) כתיב: "וזהב הארץ ההיא טוב" אר"י טיבוי דו בביייתה טובוי דו בלווייתה. פירוש שטוב שיהיה עמו בבית וטוב אם מלווה אותו בהלכו בדרך. וישנם מבחורי הישיבות הקדושות שאינם נוטלים עמם את כמות הממון הנצרכת להם ונוקקים לעתים משום כך לחסדי הבריות ואכ"מ. ולמלווים ממון מחבריהם יש להזכיר את דברי מרן החזו"א זצ"ל באגרותיו (קוב"א א' כ') שכי' להזהר מאד שלא ללוות כסף משום אדם. ובמק"א (קוב"א ב' י"ב) כתב: לשלוח יד בהלוואות, משחית את אצילות הנפש.

ובס' אהלך באמיתך (פרק ד') הביא בשמיה דהשפתי חכמים (דברים כ"ג י"ג אות ו') דמנהג העולם לצאת לדרך עם בגדים בזוים כדי שלא יתלכלכו הבגדים הנאים: וכי' דמ"מ על ת"ח להזהר שלא לצאת בבגדים שיתכוזה בהם, דבברכות (מ"ג ב') ת"ר ששה דברים גנאי לתלמיד חכם וכו', ואל יצא במנעלים המטולאים, ובגמ' אמרו דהיינו טלאי על טלאי ולא אמרינן אלא בפנתא וכו' ובפנתא נמי לא אמרן אלא באורחא אבל בכיתא לית לן בה. ומדקאמר אלא באורחא ולא קאמר אלא בשוקא, משמע דביוצא לדרך מיירי, וצריך להזהר מטלאי על טלאי שגנאי הוא לו, ע"ש עוד.

ואעתיק בזאת מש"כ החזו"א במקואות (קכ"ג ה') וז"ל: אנו משתדלים על הנקיון וההדור כראוי לעושי מצוה. ועיין בהרחבה בספר עלי שור (ח"א פרק י"א).

דחסידותא להגאון מבוטשאטש בעל אשל
אברהם, (אות מ"ד) כ': ואולי נוסע שאינו
הולך ברגליו רק לצרכיו קיל בכך. וכן בס'
קצות השולחן (סי' ס"ח בבדי השולחן
אות ט') כתב ששמע מזקן החסידים מדור
העבר רבי יוסף יוסל הארעליק ז"ל
שהקפידא בזה דוקא בהולך ברגליו אך לא
בנוסע ורוכב. ובמילי דחסידותא (שם)
כתב עוד וז"ל: כדיעבד אין קפידא בכך
אם אין לו מנעלים אחרים או סיבה אחרת,
שאין לחלוץ אלו שלבש כבר בשביל
חשש זה וכו'. ואם (חידש) משח ביום
הליכתו כשעדיין לא עלה אז בדעתו
הליכה קיל (וכן בס' שבעים תמרים להג"ר
שמעון דב אבד"ק חרקי, אות מ"ד כתב

שבדיעבד אם משח נעליו מותר לו לצאת
לדרך וא"צ לחלוץ נעליו). ובאמצע הדרך
י"ל דקיל, ובפרט ביום שאחר הליכה
מביתו דקיל יותר, ואין חשש רק ביום
הליכה לדרך, משא"כ ביום שעומד במקום
אחד ואינו הולך בו, גם שהוא בדרך,
ומכיון דנעל אז אין עוד חשש גם בהליכה
ביום שאחר כך. ובכל הדרכים שבכל זה
אין החשש רק על האיש הנועלו גופיה,
ולא על זולתו בני חבורה שעמו, גם שהם
בעגלה אחת ויודעים, מ"מ אין חשש והם
בטוחים מנוק, עכ"ל. וע"ע בשו"ת שבט
הקהתי (ח"ד שכ"ה) דמותר לאחר למשות
את נעליו של הנוסע, וע"ע בס' שמירת
הגוף והנפש (סי' צ"ד).

סימן ל"ג

יציאה לדרך עם רשעים

ויש להסתפק האם הדברים אמורים גם בנהג אוטובוס רשע המוכיל ברכבו נוסעים לדרך. ולסברת הגר"ב שטרן זצ"ל באהלך באמיתך דלעיתים איכא סכנת נפשות וכהא דעולא אזי פשוט דלא שייך בנידו"ד דהדרכים מתוקנות והמלכות שולטת והרשעים אינם חשודים על רציחת נוסעיהם. ומר"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי דאי"ז אמור בנהג אוטובוס וכדו' משום שהוא השמש המשמש את הנוסעים ואינו אחד מהם.

ומ"מ אין להתפלל לידו, וכדאיתא בס' חסידים (תש"ע) וז"ל: צריך אדם שהוא יר"ש כשמתפלל לא יעמוד ולא ישב בתפילה אצל אדם רשע מפני שכשעומד אצל אדם רשע בתפילה יהרהר הרהורים רעים ושכינה מתרחקת ממנו, וכתב (ירמיה י"ב ב') "קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם" וכתב (תהלים כ"ו ד') "ועם נעלמים לא אבוא", שהקב"ה מעלים עיניו מהם שנאמר (ישעיה א' ט"ו) "ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכס גם כי תרבו תפילה אינני שומע", וכתב (ירמיה ט"ו י"ז) "לא ישבתי בסוד משחקים ואעלוז", אוי לרשע אוי לשכנו (נגעים פ"ב מ"ו) שהרי יהושע הכהן הגדול לקה קצת כשהלך עם אחאב בן קוליה וצדקיה בן כנענה הוחרך שערי (פרקי דר"א פל"ג ועיין סנהדרין צ"ג א').

שאלה: האם מן הראוי להמנע מלצאת לדרך בחברת רשעים. (דבר המצוי בטיולים מאורגנים) ומה דין נהג האוטובוס המוכיל נוסעים.

תשובה: כתיב בילקוט תהילים (רמז תתמ"ג): ואם ראית רשע יוצא לדרך הקדם עליו או אחר עליו שלשה ימים כדי שלא תצא עמו לדרך מפני שמלאכי שטן מלוין אותו, שנאמר "הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו" עכ"ל. ובפי' ר"ח (סופ"ק דע"ז) כ' בשם תוספתא: אם ראית רשע יוצא לדרך התרחק ממנו ג' ימים כי מלאכי חבלה יוצאין עמו שנאמר הפקד עליו וגו', ע"ש. [ובתוספתא שלפנינו (שם פ"א ה"ג) גרסי' הקדים על ירך ג' ימים או אחר ע"י ג' ימים כדי שלא תצא עמו בדרך]. ובס' אהלך באמיתך הביא דבנדרים (כ"ב א') איתא דעולא במסקיה לארעא דישראל איתלו ליה תרין בני חוזאי בהדיא, קם חד שחטיה לחבריה וכו', א"ל נפשך הצלת. הרי שהיה עולא בסכנת נפשות ממש וגם יצאה תקלה מתחת ידו שהוכרח לחזק ידי עובדי עבירה להצלת נפשו, ע"כ לא יצא לדרך עם נהג רשע. וכן בספר חסידים, (שצ"ח) כתיב: אדם העושה או שגורם הפסד לרבים אל תתחבר אליו לא בדרך ולא בממונך דכתיב (כמדבר ט"ו כ') "פן תספו בכל חטאתם".

סימן ל"ד

קניית אוכלין ומשקין שנגעו בהם אנשים שלא נטלו ידיהם

ובכה"ח כתב דיר"ש יחמיר ע"ע ולא יאכל ממאכל שכזה. ובתוספת חיים (על החי"א) הביא בשם המקובלים דהאוכל מאכלים שנעשו בטומאת ידיים יהא עלול להכשל ח"ו בדבר עבירה ע"י רוח הטומאה השורה על מאכלים אלו ומטמטם את ליבו ולב בניו בתורה. ובקצות השולחן (סימן ב' בדי השולחן אות ז') כתב דבזה"ז קשה להיזהר בזה כי רבו קלי הדעת המזלזלים בנטילת ידיים של שחרית ובכל האוכלין הנקנים בשוק ישנו חשש בזה, והעולם נוהג להקל, ומ"מ ראוי להחמיר לכתחילה שלא לקנות ממי שלא ידוע בודאי שנטל את ידיו. ויש להוסיף שבפרמ"ג (משב"ז ז') כ' דהוי סכנה וחמירא סכנתא מאיסורא.

ובשו"ת קרן לרוד (או"ח א') כ' דשרי במקום דאיכא ספק האם המתעסקים ואופי הפת נטלו ידיהם או לא, ועוד דאיכא ספק ספיקא דשמא הנחתומים שאפו הלחמים ונגעו בהם לא ישנו בלילה אלא ביום כדרך הרבה נחתומים, ואינו אלא ספק רוח רעה כמבואר בשו"ע ס"ד, ובפרט דישנו ג"כ ספק פלוגתא הפוסקים אי מיתסר בדיעבד, א"כ יש להסתפק אי מהני ס"ס בחשש סכנת רוח רעה. ועיין

שאלה: האם אפשר לקנות מאכלים ומשקאות שהתעסקו ונגעו בהם חילונים שלא נטלו את ידיהם בשחרית. תשובה: אפשר להצדיק את העולם המיקל בזה והמתמיר תבוא עליו ברכה, וכדלהלן:

בשו"ע (או"ח ד' ה') כתיב: לא יגע בגיגית שכר (לפני נט"י) שמשמוש היד מפסיד השכר. ובמשנ"ב כ' דמ"מ אם נגע במאכל קודם שנטל ידיו אין לאסור המאכל עי"ז, אבל לכתחילה מאד יש להיזהר שלא ליגע בשום מאכל, ואם נגע באוכל ידיחנו ג' פעמים. ובכה"ל (ד"ה לא) כ': לא יגע היינו אחר נטילה ומשום קילקול השכר אבל קודם נטילה לא איירי מאומה. אמנם בב"ח וט"ז ובביאור הגר"א הסכימו דקודם נטילה אסור ליגע בגיגית של שכר, מפני שעיי"ז יוכל להכניס רוח רעה לתוך השיכר ומזיק אח"כ לשותים ממנו. ולדבריהם פשוט דאפילו בדיעבד יש להיזהר מאד לשותות שיכר זה, וגם החיי אדם הביא זה להלכה לאסור. אמנם בספר ארצות החיים מסיק להקל בדיעבד, וצ"ע למעשה. ולענין שאר אוכלין אם נגע קודם נטילה יש להקל בדיעבד, כ"כ החי"א וכן העתקתי במשנ"ב, עכ"ל.

בפמ"ג (אור"ח קע"ג) שהסתפק בזה אי מהני ס"ס בסכנה, עיש"ע בארוכה שדן דאיכא רובא וחזקה להתירא, וכ' בסו"ד דמאחר ואיכא כמה ספיקות ודאי כדאים הנך פוסקים לסמוך עליהם להקל. ובשו"ת תשובות והנהגות (א') לימד זכות על

המקילים, דהרמ"א (סעיף ז') כתב דכלי לא מעכב לרוח רעה, ממילא כיון שדרך כל העולם לרחוץ ידיהם בשחרית והמים זורמים זמן מה, שפיר חשיב כרחיצה ג"פ, וכ"כ בס' אורחות רבינו (ח"ג עמ"ו קפ"ה) בשם רבינו הקה"י זצ"ל

סימן ל"ה

אכילה ושתייה בקיוסקים ובתי הארחה שכליהם אינם טבולים

שאינם טבולים. והנה כ' השו"ע (שם) וז"ל: השואל או שוכר כלי מעכ"ם אינו טעון טבילה אבל אם ישראל קנאו מהעכ"ם והשאילו לחברו טעון טבילה שכבר נתחייב ביד הראשון, ויש מי שאומר שאם לא לקחו הראשון לצורך סעודה אלא לחתוך קלפים וכיצ"ב אין צריך להטבילו. וברמ"א כתב: אבל הראשון אסור להשתמש בו לצרכי סעודה אפילו דרך עראי בלא טבילה אע"פ שלקחו לצורך קלפים, וכן אם קנאו ישראל השני מן הראשון לצורך סעודה צריך טבילה גבי השני, עכ"ל.

ומשו"ה כ' הדרכי תשובה (שם סק"ט) ליישב המנהג בכל העולם דשותין שכר ומים בצנצנת של בעל המזוג אף אם הוא ישראל מקלי הדעת ובודאי לא טבל את כליו, משום שהשותה שותה בכליו בהשאלה, ולא נתחייב אצל הראשון בטבילה משום שהמזוג אינו מתכוון להשתמש בהם לאכילה ושתייה אלא לצורך סחורה, דהא הוא ובני ביתו אינם שותים מכלים אלו רק לפרקים דרך ארעי וכחנווני שאין הכלים שבחנוותו נחשבים לגביו ככלי שתיה מכיון שלא קנאם בשבילו אלא לצורך עסקיו, ובפרט בכלי זכוכית דהוי מדרבנן. וכ"כ שם (כאות פ"ח) על הדע"ק דמצריך לטבול כלי

שאלה: המתארח באכסנית יהודי או האוכל בקיוסק או במסעדה וכלי המקום אינם טבולים, האם מותר לו להשתמש בכלים אלו ולאכול בהם או לא. (וכמובן שאין בכלים אלו חששות נוספים, של בישול שלא כדין וערוב בשר וחלב וכד').

תשובה: מותר לאכול ולשתות בהנ"ל גם כשיודע בבירור שהכלים אינם טבולים. ובעל האכסניה או הקיוסק עצמו יטבלם בלא ברכה לחומרא, וכדלהלן:

בע"ז (ע"ה ע"ב) מבואר שישראל הקונה מגוי כלי סעודה חדשים, בין של מתכות ובין של זכוכית צריך להטבילם במקוה כשר, וסמכוהו אקרא בפרשת כלי מדין "כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא", ובירושלמי נתנו בזה טעם לפי שיצאו מטומאת הגוים ונכנסו לקדושת ישראל. ונחלקו הפוסקים האם טבילה זו מן התורה או מדרבנן. ונתבאר ברמ"א (יו"ד ק"כ ט"ז) דאם עבר ונשתמש בכלי בלא טבילה לא נאסר מה שנשתמש בו ויטבלנו לאחר מכן. אמנם בשעת אכילה ושתייה אסור להשתמש בהם אפילו באכילת עראי, כדכ' הרמ"א (שם ח'). ולפי"ז יש לדון האם יכול לאכול מכלי אכסניות

ששאל כלי מחברו שקנה מהעכו"ם דצריך טבילה משום שכבר נתחייב ביד ישראל ראשון לא הוא אלא רק מדרבנן, עיי"ש. והביא שבשו"ת תשובת ש"י (מהדו"ת ק"ד) דן בנידו"ד להחמיר מטעם דהוי דבר שיש לו מתירים בטבילה דאיכא נהרא זיל טבול, ולהכי יש להחמיר גם דלפי"ז בימינו דשכיח טובא דבית הטבילה רחוק וצריך הוצאות להוליך שם כלים רבים כבבית אכסניה י"ל דלא הוי דבר שיש לו מתירין. נולענ"ד יש להוסיף בזה סברה נוספת, דדשל"מ נאמר על דבריו שלו, אך בנידו"ד שאין הכלים כלל שלו מי יימר דבעל האכסניה יפקידם בידו ויתנם לו כדי להטבילם, ול"מ דבר שיש לו מתירין].

ובשו"ת פרי השדה (ח"ב ק"ט) כתב שהקונה צלוחית עם מי סודה או שכר אין צריך טבילה משום שמסתמא אין דעתו לקנות הצלוחית כדי שלא יעבור על איסור השימוש בכלי שלא הוטבל, ואינו אלא כשואל או שוכר הצלוחית, ולכן א"צ טבילה, משום דאיסורא לא ניחא ליה למיקני (עיי' חולין קמ"א ע"ב ובשו"ת הריב"ש ת"א ובט"ז תמ"ח סק"ג) ובפרט שכל דין טבילת כלי זכוכית אינו אלא מדרבנן.

והגר"ש קלוגר ז"ל בשו"ת טוב טעם ודעת (מהדו"ת ח"ג) כתב שבעל מסעדה שקונה כלים מגוי כדי להגיש בהם דברי אוכל ללקוחות שלו אינו צריך להטבילם, שלא חייבה תורה להטביל כלי סעודה אלא למי שקונה על דעת להשתמש בו בעצמו לצרכי מאכל ומשקה, אבל זה שקונה לשם פרנסה ומסחר לא חייבתו תורה טבילה, דהוי

מזיגה, דרך מידת חסידות שנו כאן. אמנם המהרי"ל דיסקין ז"ל (תשרי מהרי"ל דיסקין קו"א אות קל"ו) הסתפק בזה דכ' דיל"ע באם קונה אחד כלים ע"מ להשכירם לאכילה האם חייב להטבילם, א"נ דהוי ליה ככלי סעודה, ויש להקל. אך לאח"ז כתב להעיר די"ל מדלא אמרו כן בשבת להקנות לישראל ואיהו ישאלם ועיי"כ כיון שהוא קונה אותם ע"מ להשאלם נתחייב, אך י"ל דאסור לישראל השני לקנות בשבת, כיון דאין לו צורך שבת. אך גם בזה יש לעיין בדליכא עכו"ם למשתרי משום צורך שבת דחברו, עכ"ד. וכ' המנחת יצחק (ח"א מ"ד) דממשמעות דבריו דמחמת הערה זו חזר ממשי"כ בתחילה דיש להקל, וכוונת דבריו דאין לחלק דשאני היכא דכבר נתחייב ביד הראשון דקנאו לאכילה, דבפטור דהוי לסתורה נפטר אף בנתחייב כבר ביד הראשון, וכמבואר בדברי איסור והתר המובא בדברי הש"ך (שם סקי"ז) דאע"פ שנתקן לצורך סעודה, מ"מ אם נמלך עליו לחתוך קלפים א"צ טבילה, עיי"ש. אך כ' המנחת יצחק דאולי בכה"ג בקונה ע"מ להשכירם או להשאלם לאכילה יש לחלק בזה בין אם נתחייב כבר או לא, דבקונה מתחילה לסתורה אף באופן שהשכירם לאכילה, מ"מ כיון דלעולם לא נתחייב בטבילה לא יוכל לחול עליו שום חיוב, משא"כ בשכבר נתחייב ביד הראשון לא פקע חיובו עיי" מה שמקנה לאחרים כיון דגם האחרים קנאו ע"מ להשכירם או להשאלם לאכילה, לא עדיפו מן השוכר או השואל בעצמו ממי שנתחייב דלא פקע החיוב עיי"ז, וכ' המנח"י דלהמתארת יש להקל, דנראה דדין השו"ע דישראל

כהקונה סכין לחתוך בו קלף, ויש להחמיר להצריכם טבילה. ובשו"ת שבט סופר (יו"ד ס"ז) כתב דא"צ כלל טבילה. ובשו"ת לבושי מרדכי (יו"ד פ"ג) כתב בפשיטות דחייב טבילה דלא יתכן לומר שבעלי אכסניה שקונים כלים מגויים בשביל לקוחותיהם יהיו פטורים להטביל עליהם, עיי"ש. אולם חתנו הגאון מהרי"ץ דושינסקיא ז"ל (ח"א ע') כתב שאחר

העיון נראה לו יותר להקל, עיי"ש. וע"ע בנדו"ד בשו"ת חלקת יעקב (ח"ב נ"ז) ובשו"ת שרידי אש (ח"ב ע"ה).

אולם המתארח בביתו של חברו ויודע שלא הטביל את הכלים הטעונים טבילה נראה פשוט דאסור לו לאכול ולשתות בכליו עד שיטבילם הואיל ועיקר לקיחתם להשתמש בהם לאכילה ולשתיה, וכן כתבו בספרי אחרוני זמנינו.

סימן ל"ו

הנחת אוכלין מתחת למושבנו בנסיעה

"והוא אינו רואהו" ביאר במקור חסד (תנ"ח) שבזמנם היו מחיצות המטה עד הרצפה, וכמבואר בתוס' בביצה (ל"ג ע"א ד"ה מלמטה). ובספר נחלת אבות (לנכד בעמח"ס מעלות התורה, אחי הגר"א. דף כ"ח ע"ב) הזהיר מאד בענין זה וסיים באומרו: ואף אם תראה הדבר בחוש שאינו מזיק לשום אדם באוכלין, אבל דעו בני שלא על הגוף לבדו אמרו, כי חשש הנפש הוא ביותר מחשש הגוף ולנפש הוא מזיק ביותר ומסתכן, כי דבריהם כגחלי אש בוערין מגוף עד הנפש כי כל מעשינו ותנועותינו הן לטוב או לרע ח"ו פוגמים או מתקנים בעולמות עליונים.

ויעויין בספר שמירת הגוף והנפש (שם) דהביא דהחכמת אדם בשם הגר"א ז"ל והגר"ו בשו"ע ובפתחי תשובה ובשו"ת אגרות משה כ' דדין זה נאמר גם באוכלין חיים (כצנזן) והביא דהש"ך (יו"ד קט"ז סק"ד) כתב בשם הב"י דלא יתנם תחת המטה אפילו כשהם מכוסים. ומה דאיתא שם בפסחים "אפילו מחופים בכלי ברזל" ביאר בכינת אדם (שם) שהוא לאפוקי בשעת התקופה דמהני אם מונח עליו ברזל דאין רוח רעה שורה, קמ"ל דכאן לא מהני. וי"א דמותר לתת את המאכלים תחת המטה כשהם צרורים ותתומים (שו"ת התעוררות תשובה ח"א

שאלה: הנוסע באוטובוס, במטוס או באוניה, האם יכול להניח תיק עם אוכל תחת מקום מושבו כשחושש שישן וירדם בנסיעה. וא"נ דיש להיזהר בזה מה דין האוכלים אחר שישן על מקומו מעל אוכלין.

תשובה: איתא בפסחים (ק"ב ע"א) אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהם. ופירש הר"ן דהוא מפני שרוח רעה שורה על האוכלין שתחת המטה. ובספר חסידים (תנ"ח) כתב וז"ל: ותחת המטה לא יתן אדם מאכל כי רוח הטומאה שם כל זה איננו נידון כי ידוע הוא, עכ"ל. אך הרמב"ם (פ"ב מהלכות רוצח ושמירת נפש ה"ה) כתב טעם חדש בזה, דשם יפיל בו דבר המזיק והוא אינו רואהו. והראב"ד השיג עליו דהטעם מבואר משום רוח רעה. ובדרישה (יו"ד קט"ז) ביאר דברי הר"מ דמיירי במטה שאוכלין עליה ולא ישנים בה ולהכי ליתא לענינא דרוח רעה אלא משום גילוי. אולם בשו"ת תפארת צבי (צ"א, הובא בס' שמירת הגוף והנפש ח"א י"ד) ביאר דהרמב"ם לשיטתו דלא חשש להביא דברים שהם משום רוח רעה, (וכן מבואר בלחם משנה הלכות שכיתת העשור פ"ג ה"ב, ועיין במבוא לסנה"ל). ומש"כ הר"מ

להניח האוכלין תחת מושכו שהרי ידוע שאין הכישוף שולט אלא במתוברים לקרקע (וכמש"כ במד"ר פרשת וארא ובעוד דוכתין) וא"כ במטוס הטס באויר ואינו עומד ע"ג הקרקע לא שולט הכישוף ולית חששא דהנחת אוכלין תחת מקום שינתו. וכן בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סל"ה) כתב דנראה להתיר להניח אוכלין תחת מקום שינתו באוניה משום שהיפה ללב (ח"ג חיו"ד קט"ז סק"ו) כתב דאין רוח רעה שורה אלא בדבר העומד ע"ג קרקע ממש שהוא אדמת עפר, אבל אם הוא מרוצף באבנים או בקורות אין לחוש. וא"כ בספינה שאינה עומדת כלל ע"ג קרקע, שהרי היא מהלכת ע"פ המים, יש להתיר. ועוד כ' להתירא בזה עפ"ד הדרכי תשובה הנ"ל, דבסנהדרין ס"ז ע"ב מבואר דבמים לא שלטי כישוף, וא"כ בכל כה"ג י"ל דכו"ע יודו דאינה שורה הרור והכישוף כלל, ומותר. [ויש להוסיף דלפי"ד היפה ללב יש להתיר להניח ג"כ אוכלין מתחת מושב מכונית הנוסעת בכבוש מרוצף באספלט וכדו', שהרי אינו עומד ע"ג אדמת עפר, אך כשנוסע בשביל עפר יש לאסור].

הגה"ה: ומידי דברי בהאי ענינא ארשום הארה בקצירת האומר מענין לענין באותו ענין: שמות ד' י"א "ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן" ובפ"ז כ"ב כתיב "ויעשו כן חרטמי מצרים בלטיהם". וכרש"י: רבותינו אמרו (סנהדרין ס"ז ובמד"ר) בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשי כשפים. ויל"ע

ר"כ ובמסגרת זהב על קיצוש"ע סי' ל"ג) ויש אוסרים (שו"ת רב פעלים ח"ב יו"ד י"ג ובשו"ת פרי השדה ח"ג קנ"ט, וע"ע בשדי חמד מכתב לחזקיהו סימן ב' ובשו"ת אפרסקא דעניא קל"ג).

והנה הנוסע במכונית או במטוס נראה 'דישנם צדדי היתר להניח מתחת למקום מושכו תיקי אוכל גם כשיישן על מקומו. דבשו"ת הלכות קטנות (ח"ב קכ"ב) כתב דאלו המיטות העשויות מעץ או מאבן כמין איצטבא וקבועות בקרקע ובכותל, כקרקע דמו ואין דינם כמיטה לענין שלא להניח תחתיהן אוכלין. ולפי"ז המושבים בכלי הנסיעה השונים אשר מתוברים לקרקע כלי הנסיעה כקרקע דמו ואין דינם כמיטה. ועוד יש להקל בזה לפימש"כ הגאון מבוטשאטש ז"ל בספרו מילי דחסידותא (תנ"ח) דאולי חששא דרור"ר דידן שייך רק במטה שבה תשמיש המטה ומשא"כ במטה שנעשית רק לשינה בלבד, אפילו של אשה, אין חשש ובמטה של איש קיל יותר. ולפי"ד ז"ל פשיטא דאפשר להניח אוכלין מתחת למושבי כלי התחבורה שאינם מיועדים לתשמיש [אולם בבן איש חי (שנה שניה פנחס אות י"ד) כ' דראוי להיזהר גם במטה שלא ישנים עליה רק שיושבים עליה בשעת אכילה. וכן בשו"ת בנין עולם (סי' ל"ג) הביא שהגר"א אסר בדיעבד סוכר שהיה מונח בתיבה שישן עליה איש, וכתב שם דזה דלא כדברי האומרים דלא נאסר אלא רק תחת המיטה המיוחדת לישן]. והנה הביאו בשמיה דהדרכי תשובה (יו"ד קט"ז ל"ז) שהחשש בזה"ז הוא משום כישוף. ולפי"ז יש לנו מקום להתיר להטס במטוס

יזהר שלא יניחם בכיס שבגב המושב לפניו בשעה שהיושב לפניו ישן, אמנם הוא נוכרי אינו אסור, עכ"ד. וכוונתו למש"כ בשו"ת תשורת ש"י (י"ד קט"ז) ובשו"ת פרי השדה (ח"ג קנ"ט) ובספר שלחן חי (י"ז סעיף ח') להקל להניח מאכלים תחת מטתו של עכו"ם כיון דשם אין שורה דו"ר. אמנם בשו"ת דגל אפרים (כ"ח) כתב דלענין זה לא חילקו בין מיטת ישראל למיטת נוכרי, וע"ע בשו"ת התעוררות תשובה (ר"כ) שדן בזה.

ואם אכן יש להיזהר בזה ולא נזהר והניח האוכלין תחת מקום שינתו נחלקו הפוסקים אי אפשר לאוכלן בדיעבד, וכדלקמן: בירושלמי (תרומות פ"ח ה"ג) איתא, אסור למיתן תבשילא תותי ערסא. ומדברי הירושלמי משמע דהוא רק דין לכתחילה וכן דאם מחופין אין כאן איסור וכן משמע דרק תבשיל לאסור ולא מאכל חי (ודלא כהבבלי דמשמע מיניה דשייך בכל אוכלין ומשקין ואסור אפילו בדיעבד שהרי אמרו דרוח רעה שורה עליהן וכן כתיב דנאסר אפילו במחופין בכלי ברזל).

ומבואר בדברי הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור דנקטינן לקולא כג' חילוקים הנ"ל וכדברי הירושלמי. ובשו"ת אגרות משה (י"ד ח"ג כ') העיר דתמוה מאי טעמא יפסוק השו"ע כהירושלמי ולא כגמרא דידן. ובס' שלחן חי תמה ג"כ ע"ז והביא ראיה למש"כ הפר"ח (קט"ז סק"א) דבכל פסקינן כהירושלמי בעניני סכנה ואפילו לקולא. וכי' בס' שמייהגוה"נ (י"ד) דאפשר דהיו בקיאין יותר בעניני סכנה. וכן בשו"ת שבות יעקב (הובאו דבריו בפתחי

אמאי דוקא במכות דם צפרדע וכינים עשו מעשי שדים ולא מעשי כשפים. והנראה בזה דהנה ילה"ק האיך הפכו החרטומים המים לדם והלא משה הפך כל מימי מצרים לדם ולא נותר להם מאומה להופכו לדם (ובפשטות י"ל דקנו מים מישראל), אולם אפ"ל דלהכי הוצרכו להשדים שיביאו להם מים מארץ אחרת [נצ"ל דכה"ג לא נהפכו שוב לדם במצרים, ועיין]. וכן במכת כינים הוצרכו למעשי שדים, שהרי אין כישוף שולט אלא בהעומדים על הקרקע (וכמש"כ בדעת זקנים מבעלי התוס' בשם המדרש) ומאחר שנהפכה כל אדמת מצרים לכינים לא היתה להם קרקע לעמוד עליה ולכשף. ובמכת צפרדעים פי' אאמ"ר שליט"א עפ"ד הש"ס בסנהדרין הנ"ל דאין כישוף שולט במים (ואף שיכלו להביא צפרדעים בכישופם שלא מן המים, מ"מ רצו להראות שכוחם כח משה ואהרן שהביאום מן המים) ולהכי הוצרכו למעשי שדים.

ובקונטרס "ובלכתך בדרך" (להר"ג זילבער, פרק ד') הביא בשם הגרי"ש אלישיב והגר"ש ואזנר שליט"א דכשיש לו תיק אוכל יש להקל לשימו תחת המושב אע"פ שישנים עליו, אך הגר"ח פ' שיינברג שליט"א פסק דמאחר ועיקר הדבר תליא בשינה שיש בה א' משישים שבמיתה יש להיזהר בזה. וכן כתב לחומרא הגר"מ גרוס שליט"א (חוברת "גלאט" הי"ל ע"י קהילת "שארית ישראל", התשנ"ח) והוסיף דכן

דנראה דהמעשה שהביאו מהגר"א בצנן
ששהה תחת המטה וכו' השומע שמע
וטעה ואולי ראה בו ניקור נחש, אבל
משום רוח רעה אין לאסור באכילה
בדיעבד, ע"ש.

תשובה סק"ד ובחידושי רעק"א ובי"ד
אפרים שם) כתב דכל זה אינו אלא רק
אזהרה לכתחילה אבל בדיעבד מותר וכן
כל דבר האסור משום רוח רעה מותר
בדיעבד.

ובהוספות הגר"ח קניבסקי שליט"א
לספר הנ"ל כ': פעם אירע

שהשאירו אוכל תחת המטה והורה מרן
החזו"א זצ"ל לתת האוכל בישיבת תפארת
ציון, ולא להודיע שהיה תחת המטה. ובס'
שלחן חי (להגאון רבי חיים יעקב אב"ד
שאצק, י"ז ה') מביא בשם ספר עץ חיים
(להרב מראחוב ז"ל) דאם נתן מאכל או
תבשיל תחת המטה ירחצנו ג' פעמים כמו
שנגע באוכלין קודם נטילת ידים בבוקר.
ובשלחן חי העיר ע"ז דמכיון ואנו
מחמירים גם בכל המאכלים כגון לחם
וכיוצ"ב דא"א לרחצם, ודאי די בגרירה או
קליפה, ופשוט דבמקום הפסד ודאי א"צ
לקלוף, דבמאכל חי בלא"ה ישנם
המקילין, עכ"ל. ובשו"ת תפארת צבי
(צ"א) כתב: קבלה בידי באוכלין שתחת
המטה שאין להחמיר האידנא דאין מצוי
אותו רוח רעה, והבא לשאול הואיל והוא
קפיד יצוה אותו להעושן בעושן המאכל
ההוא שזה מדרך הסגולה המקובל ביד
ההמון ויעיל להעברת הפחד למאן דקפיד
ודי בזה, כך קיבלתי, עכ"ד.

ועדיף להניח את האוכלין תחת מקום
הקטנים, וכיחוד תחת מטת תינוק
ועגלת ילדים, דבס' שערים המצוינים
בהלכה (סי' ל"ג בקו"א סק"ה) פוסק דאין
להקפיד שלא להניח מאכלים תחת עגלת
ילדים, כיון די"א דדוקא כשמונח ע"ג

אמנם בחכמת אדם (כלל ס"ח ג') כתב
דשמעתי שהגר"א ז"ל ציוה בצנן
שהניחו תחת המטה לחותכו לחתיכות
קטנות ולזורקו כדי שלא ימצאנו אדם,
ובדלתי תשובה (ו' סק"א) העיר דלכאוי
סתר עצמו בספרו חיי אדם (כלל ב' ב')
דכתב דדבר האסור משום רוח רעה מותר
בדיעבד, ועיין. וכ"כ בשם הגר"א בס'
עליות אליהו (מעלות הסולם בהג"ה אות
י"ד) ובשו"ת בנין עולם (ל"ג אות ט"ז).
ובשדי חמד (מערכת הלמ"ד כלל קמ"א
ד"ה ודבריו) דייק מהמעשה הנ"ל דלולי
דס"ל להגר"א דכן שורת הדין לא היה
מורה לאחרים לעשות כן, אלא ודאי שכן
הוא הדין לדעתו.

אולם בדרכי תשובה (קט"ז סקל"ה)
מביא מספר שערי רחמים (אות
קנ"ו) שמצא כתוב בשם הגר"ח
מואלאזין שהגר"א החמיר רק לעצמו
אבל לאחרים הוקל וצוה להשקותם וכו'.
וכן הגר"ח מוואלזין בספר כתר ראש כתב
(אות פ') וז"ל: מו"ר הגר"א ז"ל החמיר
מאד באוכלין ומשקין שתחת המטה
אפילו מה ששהה שעה קלה אך לאחרים
היקל. ובשמירת הגוה"נ הביא דנמצא
בהנהגות הגר"ח מוואלוזין שבכתב ידו
של רבי יוסף זונדל מסלנט ז"ל שהיקל
לאחרים מחמת שלא שהו כי אם שעה
קלה ביום. אך הגאון רבי אליהו פוסק ז"ל
כתב בספר עץ השדה (תרמ"ט סקי"ט)

הקרקע וי"א דדוקא במטה הראויה לתשמיש המטה, וכן לפמש"כ בתורת חיים דהקפדה היא כיון שמאהיל עליהן בשעת השינה וכו' ובקטנים אין מקפידין בנטילת ידים אחר השינה כמש"כ בשו"ע הגר"ז (ד' סעיף ב'). וכע"ז הורה בשו"ת

לבושי מרדכי (מהדו"ת יו"ד י"ט) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ד קי"ז). ובספר אז נדברו (ח"ז ע"ב) צידד לומר דרק מטה נאסרה ולא עגלה. ויעויין בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א ד' ח') ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ד ר"ב).

בעלות למדינה על שמורות טבע

הש"ס דגוי יכול להקדיש נדרים ונדרות כישראל, אף דהקדש בעינן בעלות גמורה. וגם פשוט בעיני שחברה בערבון מוגבל שנתייסדה ע"י יחיד או רבים והוא המשקיע כספים והרווח שייד לו או לכמה שותפים, אע"פ שבחוקיהם הוא כגוף אחר כלפי הבעלים האמיתים, וממילא יוצא שאין כאן בעלים כלל. מכל מקום אין זה דעת תורה דכיון שהוא המשקיע ואם אבדו אבדו לו ואם הרויחו הרויחו לו ושכחם של בעלי חברה למכור וליתן כאוות נפשם הם המה הבעלים עפה"ת, עכ"ל.

וה"נ מצינו בחזו"א ב"ק סי' י"ט דכ' דבעלות היינו ענין שליטתו, ולפי"ז נכוחים דברי השבט הלוי, דהמדינה שולטת בזה וחשיבא כבעלים גמור. ויש שתלו בזה מחלוקת האמוראים בגיטין (מ"ח א') אי המוכר שדהו לזמן הרי כקנין הגוף או כקנין פרות, דמ"ד דהוי כקנין הגוף ס"ל דבעלות היינו שליטה על החפץ, וא"כ הכא ששולט על החפץ שליטה גמורה באותו הזמן חשוב כבעלים על גוף החפץ, ומ"ד דהוי כקנין פרות ס"ל דבעלות פ"י דהחפץ שלו ולא תליא בשליטתו, וא"כ כשמכרו לזמן לא נפקעה בעלות המוכר והוי כק"פ. וכמו"כ יש שתלו בזה מחלוקת בעה"מ ורמב"ן בפ"ט

שאלה: האם כשהמדינה השתלטה על קרקעות של שמורות טבע ואתרי ביקור, שייכים מקומות אלו לשלטון ואין לגולם ולהשתמש מתשלומי הכניסה והוראותיהם, א"ד דאין שליטה זו הופכתם לבעלים. וביחוד שאין כאן בעלים מסוים אלא ענין כוללני.

תשובה: בשו"ת שבט הלוי (ח"ה קע"ב) נשאל הגר"ש ואזנר שליט"א האם השלטון יכולים להפריש תרומות ומעשרות, דיש שפקפקו בכך משום דסוברים דאין להם בעלות כלל וגם מטעם דכח השלטון הוא בעלות כללית. וכ' הגר"ש ואזנר וז"ל: לעניות דעתי בעלות כללית היא בעלות לכל דבר, דכל מי שיש לו שליטה ע"פ התורה וכידו לעשות עם הדבר כאוות נפשו למכור ולתת במתנה באין מוחה זהו גדר בעלות, ויכולים להפריש תרו"מ. ומה שכתב מבוהל אחד דכיון שאין מתנהגים ע"פ התורה מותר לגולם, וא"כ אין להם בעלות כלל, הוא דבר שאין ראוי להשיב עליו, דחלילה להתיר איסור גניבה וגזילה, ותולים עצמם לשוא באילן גדול. ואי"ז שייך לגדר דינא דמלכותא אם שייך כאן או לא, וגם אין שני הדברים תלויים זב"ז, דהא למ"ד גזל עכו"ם מותר וכי בשביל זה אין בעלות לגוי, וכי מד"א זה חולק על המבואר בכל

ליד"נ הנעלה המוכתר בכל מדה נכונה
אהוב על המקום ועל הבריות הרב
שמואל ברוך נר"ו גנוט בעמח"ס "משנת
תפילין"
שלו' רב וכט"ס.

מכתבו הגיעני ואתנצל על אחר המכתב
מפאת טרדות הזמן ורק עכשיו
התפנה זמני פורתא לישב ולכתוב בענינים
הללו.

בעיקר מילתא אי דינא דמלכותא
קאי גם באר"י בשלטון
יהודים נחלקו הראשונים דהר"ן בנדרים
כ' דטעמא דד"מ משום דיכול לסלקם
מארצו ובאר"י שא"י לסלקם מארצו ליכא
דד"מ והראשונים פליגי ע"ז. ואף לדבריו
יש לעיין אם בימים אלו דיכולים לסלקם
מן הארץ דינו כשאר ארצות דמה בכך
דכל אחד יש לו ד"א באר"י הא מ"מ
יכולים לסלקו משם ונמצא שאין בעלותו
ע"ז. אלא דהא אף בזמן הר"ן דלא היו
יכולים לסלקם מן הארץ מ"מ הא לא לכל
אחד היה ד"א ידידה ושהיו בבעלותו
וא"כ מה בכך דא"י לסלקם. ובע"כ דחסר
להם במלכותם כ"ז שא"י לסלק מהארץ
וא"כ בימים אלו שפיר יכולים לסלקם
והדר דד"מ ידיהו. אלא דבטעמא דדד"מ
כ' האחרונים [יעוי' דב"א ח"א] דמשום
הפקר ב"ד נגעו בה ובעניותי לא זכיתי
להבין דבריהם דא"כ הא לא בעי' שיוכלו
לסלקם מארצם. וע"כ דטעמא משום דכל
דבר שנמצא בבעלות אדם ויכולים
להפקיעו ממנו ע"פ חוק שנקבע להם אינו
חשוב שלו אחר שודאי יוציאווהו ממנו
ע"פ דין הקיים כבר עכשיו ואינו כגנבים
שיגיעו בקרוב ויחמסוהו דעתה אכתי אינם

דב"ק גבי גנב שהודה לנגנב שגנב ממנו
חפץ ועדיין לא השיבו לו, האם יכול
להקדישו או לא וכן נראה לתלות מחלוקת
הראשונים בפ"ז דב"ק האם אפשר למכור
וליתן במתנה חפץ שנגנב ממנו. דלדעת
הרשב"א דוקא בהקדש אמר ר"י (ב"ק
ס"ט) דאי אפשר להקדיש חפץ שאינו
ברשותו משום דכך גזר רחמנא שנאמר
"איש כי יקדיש את ביתו" ודרשו רז"ל מה
ביתו ברשותו אף כל ברשותו ומשא"כ
במכר ומתנה. ונראה דלהרשב"א בעלות
אינו ענין של שליטה אלא כל שהחפץ
"שלו" חשיב כבעליו וא"כ לית סברא
דבעלותו תחסר באופן שהחפץ שייך לו
רק אינו ברשותו, ורק בהקדש הוכרחנו
לזה משום גזה"כ. אולם הראב"ד ושאר
ראשונים דעימיה ס"ל דדברי ר' יוחנן גבי
הקדש נופלים גם במכר ומתנה ונראה
דהם ז"ל סברו דדבר הנשלט תחת יד
האדם חשיב בבעלותו, ונמצא שכשאינו
בשליטתו מפני שנגנב ממנו נחסר
בבעלותו וא"כ א"א למכרו וליתנו במתנה,
וקרא ד"איש כי יקדיש" אסמכתא בעלמא
הוא (וכמש"כ בכמה ס' ראשונים),
ואכמ"ל.

ומרן הגרש"ז אורבך זצ"ל הקפיד מאד
שלא יגולו מהמדינה, (מבנו
הגר"ע), ודעת הגר"ש אלישיב שאם
אחראי שמורות הטבע תחזקו ושיפצו את
המקום אין לגזלם וחייבים מדינא לשלם
דמי כניסה.

ואעתיק כאן מכתב תורה שקיבלתי בהאי
ענינא והמסתעף מחכם אחד,
וכדלהלן:

כאן וברשותו ובשליטתו לגמרי הוא. ומשא"כ בדד"מ. וכע"ז כ' התומים ככוונתו לבאר דברי הכ"ח וה"ה בדברי היראים דאף אי גזל עכו"ם מותר מ"מ א"י יד"ח כלולב דבעי' לכם והכא אינו חשוב לכם. דטעמא משום דהא ודאי יוציאנו ממנו בערכאות שלהם אף דעתה אינו חייב להחזירו לגוי וא"כ בעלים גמור הוא מ"מ אין החפץ בשליטתו ע"פ ערכאותיהם. ולפ"ז היכא דברח ולא יגיעו לערכאות או דאין הגוי יודע מגניבתו ואין עכשיו סיבה לומר שיגלה אותו שפיר חשיב לכם. ולענ"ד מסתבר טובא כדבריו דהא לא גרע מזוטו ש"י כשגזל העכו"ם ואזיל לאספמיא ולא יורדע מקומו עד עולם. ואף בישראל לולי מצות התורה דהשבת הגזילה ודאי דהיה יכול להקדישו ונעשה שלו וברשותו לגמרי. דמ"ש מזוטו ש"י לכאן שלא יוכל לעולם להוציאו מידו. ובמה שיכול לתקפו ולגזלו ממנו בחזרה אינו חשוב שלו עתה דהא בעי' למעשה חדש שיעשה. ומש"ה בעכו"ם שלא חרשה התורה חיוב השבה נהרג על גזילתו ולא תועיל השבתו ומ"מ אינו מחוייב כלל להשיב ואין הממון של ישראל וכדמוכח בתוס' שלהי ע"ז. ולא מטעם קלבד"מ אינו מחוייב להשיב. וכמדומני שלזה נתכוון בהדיא העיר"ט בתשובותיו [זכורנו בסי' צ"ד או בסמוך לזה]. וכן משמע מדברי הגרעק"א ובשו"ט דהקצות והנתיבות בסי' שנ"א ושמ"ט. וכל סוגיות הגמ' במרובה אזלו שפיר לדברינו אלו.

והדרי' לנ"ד דכיון דטעמא דד"מ משום דאין ממש בבעלותו דכך החוק

שיוציאוהו ממנו. וא"כ במי שאין החוק יוכל להוציאו ממנו דאין להם ידיעה וכל כיוצ"ב לכאו' ליכא דד"מ כלל והא דבשלהי ב"ק לא מוקמי' ההיא דמוכס בגוונא דלא יוכל לידע אפשר משום דמילתא דל"ש היא. ואפשר עוד דהתם הא לא מיירי בבעלות שיש לו על החפץ אלא בחיוב תשלום המס ודד"מ התם היינו. דכל שיכולה המלכות לסלקו מארצו א"כ כעין עבדים הם דכגרים הם בארצם של המלכים ואין משלמין תמורה. וע"כ דהתשלום הוא בקיום כל חוב שנותנים עליהם וא"כ נעשה חוב גמור וחייבין לשלמו. ומש"ה דוקא בההיא דמוכסין דנדרים הביא הר"ן דבעי' שיוכלו לסלקם מארצם דאל"כ הא שפיר יכול לרמאותם ע"י שיאמר דשל תרומה הם. דאי בכרגא דארעא פשיטא דכל שיכולים ליטול ממנו קרקע זו אף דלא יסלקוהו מארצו א"כ כדידהו דמי. ודוקא לגבי חוב מס בעלמא בעי' שיהיו כעבדים דידהו. שבעלים על כל ממונות שלהם. או שכל הארץ שלהם ממש וחשיב שגרים בארצם וכנ"ל.

ומ"מ אפשר דאף האחרונים דמדין הפקר בי"ד נגעו בה היינו רק לומר דאף דיכולים ליטלו מ"מ היאך יוכלו לעשות חוקים כ"ז שכפועל לא נטלוהו ולזה כ' דסברא פשוטה דכי היכי דלצורך בי"ד יכולים להפקיר ממון וכדילפי' מקרא דזקנים וקרא דנשיא. א"כ ה"ה מלכים יכולים לתקן חוקים לצורך קיום המלוכה. ומ"מ מלך חשיב מי ששולט על ארצו לגמרי. אלא דיותר נראה דליכא השתא דד"מ כלל משום דד"מ הוא דין המלך שהוא שליט על הכל וכל המתבאר לעיל

בעלים גמור פשיטא דהגזול ומזיקו אינו חייב לשלם לאפוטרופוס וכך אינו חייב לשלם לממונה על אוצרות המדינה.

אלא שעדיין יש לדון אי יהיה חייב לשלם לקופת המדינה מדין בעלותה ונסחפק רומעכ"ת בכל חברה בע"מ אי חייבין לשלם הגזולה והמזיקה. והבאת מדברי הגר"ש וואזנר שכ' דכיון דהוא המרויח והוא המפסיד וכיכולתו לעשות כרצונו ממון גמור דידיה הוא ואסור לגזול. ומה שאמרתי הוא בשם הגרא"ז מלצר שאין איסור גזילה מכל ממון עירוני. ולענ"ד באור דבריו כך הוא. דהנה בס"פ השותפין בנדרים תנן, הריני עליך ואת עלי שניהם אסורין ושניהם מותרין בדבר של עושי בכל ואסורים בדבר של אותה העיר. ובגדר החלוק בין דברים של עולי בכל דמותרין לבין דברים של אותה העיר דאסורין דכ' הר"ן דבהני הפקידים לכל ישראל ובהני כיון שאין לבני עיר אחרת חלק בה הוו כשותפין ואסורין. לא זכיתי לכא' להבין החלוק דהא ודאי אינו הפקר דהא אסור לכל הרוצה ליטלו לעצמו וא"כ בע"כ דעדיין בשליטה הוא ומ"ש שמותר לכל ישראל או שאינו מותר אלא לבני עיר זו. ולענ"ד באור הדבר וכן מוכח ברמב"ם יעו"ש. דבדבר של אותה העיר יש לכאז"א מכני העיר בעלות על השמושים בדבר זה ואין לו מחמת זה בעלות בגוף החפץ. אלא הבעלות בגוף החפץ אינה שייכת לאף אדם בעולם והגזולה לא עבר בלאו דלא תגזול דהא אינו ממון של אדם. וכדחז"י במיצר שהחזיקו בו רבים דאסור לקלקלו ולא נזכר בשום מקום דאיכא איסור גזל למאן

ניחא דחשיב כבעלותו ובשליטתו. אלא בזמנינו דאין בעלות לאדם מסויים כמלך ושהכל בשליטתו. אלא נבחר ע"י כל העם להנהיג ולנהל את חוקי המדינה ואין התשלום נופל לכיסו כלל אלא לקופות המלכות שאינם לא בשליטתו וק"ו שאינו בשליטת הממונה העכשווי עליהם. ואלו שבשליטתו הוא ויכול לעשות בו כמעט כרצונו וכעולה על רוחו. [ואף דודאי צריך הסכמת כל חבריו בני מושב] ומ"מ גדר בעלותו אינו בעלות כלל דאינו אלא אפוטרופוס ע"ז דאמר"י בגיטין נ"ב. דיכול אף להפריש תרו"מ מנכסי יתומים ואף דהתם בע"י בעלים או שלוחם והכא קטנים הם וא"י לעשותו שלית. ואף ניחותא אפשר דליכא ויעו"י תוס' כתובות י"א, ובנדרים דמשמע דזכות גמור הוא אי לאו דניח"ל למעבד מצוה היינו היכא דאוכל אח"כ ורוצה שלא יכשל. ויש לחלק עוד. ויעו"ש ברשב"א בגיטין דבשם ר"ת כ' דתקנ"ח בעלמא היא שיוכל להפריש. וחלק עליו וכ' דכבעלים גמור מפריש ומה"ת הוא ודינא דאפוטרופוס אית ליה. ולענ"ד ביאור הדבר דיש לו בעלות על בעלותו של הקטן ובעלמא כל היכא דאית ליה בעלות על בעלות חברו נעשה בעלים גמור ונפקעה בעלות חברו הכא שאני דכל בעלותו היא השליטה בשביל שמירה וקיום בעלות הקטן וכל שתפקע בעלות הקטן תפקע בעלותו שלו וממילא נשאר בעלים על בעלותו של הקטן שקיימת ומ"מ מחמת בעלות זו שפיר יכול להפריש תרו"מ. וכ"ש שכל אפוטרופוס יכול להחליט ולנהוג כרצונו בממון שהופקד עליו ונעשה בבעלותו. ומ"מ כיון שאינו

דנטל הדרך. ואל תשיביני דבקרקע מיירי דהא כ' הגר"ח בשם הראב"ד דאיסור גזל איכא אף בקרקע אלא דליכא קניני גזילה וליכא חיוב השבה. ובמיצר שהחזיקו רבים דאסור לקלקלו אינו משום גזל, ובע"כ דאינו ממון של בעלים. אלא החפץ מיוחד ומיועד לשמוש הרבים וכל אחד מבני העיר דיש לו זכות להשתמש בחפץ נעשה בעלים על השמוש והוי חפץ שאין לו בעלים כגופו אלא על השמוש שבו וא"י להעשות שותפין בגופו דא"כ כשילך אחד מבני העיר ישאר חלקו בחפץ ומי שנולד לא יוכל לזכות בחפץ ועוד דהא לכל חד איכא בחפץ פחות מש"פ. וא"כ בע"כ דרך בעלות בשמוש יש לכאור"א כ"ז שהוא מבני העיר ושבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר יכולים לשנות יחוד החפץ וממילא אין לאף אחד בעלות של שמוש זה דהם נעשו אפוטרופסין לקבוע השמוש והיחוד בחפץ. ומש"ה קטן הנולד בעיר מיד זוכה בחלק בחפץ. אף דאין לו מעשה קנין מ"מ מיועד אף לשמושו ואית ליה ממילא בעלות בשמוש. ובני העיר שנגנב ס"ת שלהם כב"ב מ"ג. א"י להעיד דחשיבי בעלים. ואין נפקע בעלותם בגזילת החפץ משום דאין בידו לבטל יחוד החפץ ועדיין מיוחד הוא לשמוש הבעלים. ומש"ה נמי בהיתר דרך הרבים דמה שנתן נתן וא"י להחזירו לעצמו דכל שיחדו לשמוש הרבים אף דסבר שיטול כנגדה קרקע אחרת מ"מ א"י לחזור בו דכבר מיוחד לשמוש הרבים וא"י לחזור ולזכות בו. ודוקא ע"י דינקוט פזרא מהני דביטל מהם השמוש והוי כשנוי בחפץ דתו אינו מיוחד לשמוש הבעלים. וכ"ז בדבר של בני העיר ואסור במודר הנאה

דנהנה מדבר שנמצא גם בשליטתו להשתמש בו, אבל בדבר של עולי כבל שאינו אלא "עמותה" בלע"ז ממילא אינו שייך לאף אדם וא"י לאסור בזה את חברו דאין לו חלק כלל. וגדלותו המעיטתו שכיון שמיועד לכל ישראל וע"כ דאין שמוש לכאור"א אלא הפקר לכולהו. אינו בבעלותו כלל וא"י לאסור. וא"כ בנ"ד לא שייך כלל איסור גזל בדבר של בני העיר. ובשל עולי כבל אפשר דאף נפקע משמושו דהא כל שאינו בשליטת האפוטרופוס אינו עומד עוד למה שהופקד לצורך זה. ואף איבדבר של עולי כבל לא נתבטל יחודו היינו משום דכל ישראל אפוטרופסין עליו ואין אדם מסויים שנאבד שליטתו. ודו"ק. וא"כ בנ"ד בדבר של מדינת ישראל דיש עליו אפוטרופוס לכאור"א אין בזה דין גזל אלא היזק הרבים וכמיצר שהחזיקו בו רבים וכל דמממן שיתן לא יהיה להדיא תועלת לרבים לכאור"א ודאי דאינו גזל וליכא איסור. ואף אם יהיה כאן דאינו מזיק את שמוש הרבים אלא כך דאינו משלם ממון שחייב לא הוי טפי מגרמא בעלמא ופטור. ובכה"ג אפשר דאף שרי לכתחילה כיון דאף ע"י מעשה דידהו לא ניזוקו אלא שלא הרויחו וגרע אף ממבטל כיסו של חבירו ודו"ק. ואפשר דזו כוונת הגרא"י. ובעמותה בע"מ נראה פשוט דלא עדיף דינה מהמתבאר דהא אם יהיה חייב טפי משווי ממון העמותה לא יגבו ממנו וא"כ בע"כ דאין הוא החייב ואין הוא הבעלים אלא אפוטרופוס בעלמא וא"כ אין גזל ממנו כלל. וא"כ יש לאדם מניות בזה. ואף בכה"ג יש להסתפק טובא

ודר אא"כ נכנס ע"ד לשלם. כ"ש בהני הנ"ל דאינו שמוש בעצם העומד לממון דלהסתכל על נפלאות הבורא אינו דבר העומד לממון וחזי' מקומות רבים דאין נוטלין ממון ע"ז. ומה שמעמידים גשרים ומתקנים המקום א"י לחייב ע"ז כיון שאין הקרקע שלהם כנ"ל ואף אי שלהם היא מ"מ א"י ליטול על השמוש, ועל בניית הדברים הא לא שכרנום לזה ולא ההנו כל המבקרים דלא הושבת ממונם והני תרי טעמי דהרא"ש בר"פ האומנין ליכא הכא. העולה מדברינו לכאור' דליכא איסור בזה כלל ואין אני עומד בזה לדינא אלא כתלמיד המציע לפני רבו. ומ"מ יש להחמיר בזה מחשש חלול ה' כידוע, והמפורסמות א"צ ראייה. אתנצל על קצור ואי סדר הדברים שנכתבו מפאת קוצר הזמן וטרדותם שלא עלה בידי להתבונן דיי בענין זה. ובספרים המדברים בזאת. ואשר ע"כ לא נסתייעתי לכתוב מ"מ ע"ז, דרק בדרך הכתיבה עלו הדברים, ואולי ברצות ה' בקרוב אכתוב למעכ"ת ע"ז.

ידידו ומוקירו כערכו הרם

אי חשיב בעלים ע"י מניות כיון שא"י ברצונו ליטול המפעל וכיוצ"ב תמורת מניותיו. ובמי שיש לו רוב המניות שיכול לפרק העסק הדעת נוטה דכבעלים דמו ואכמ"ל.

ובמה שנסתפק רמעכ"ת אי אסור להכנס לשמורות טבע לבד מהנ"ל נראה לצדד היתר בדבר דקיי"ל דז"נ וזל"ח פטור ובחצר דקיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר דחייב משום דחשיב ז"נ וז"ח לכאור' לפי הטעם שכתבו בתוס' דאחר דדר בביתו ליכא אינשי דישיכרו הבית וא"כ ה"ט לא שייך בשמורת טבע. וגברא דעביד למיגר בפשטות היינו היכא דבע"כ צריך לדור ואף שישלם דמים ולא כל שברצונו לדור דהא אף דאית ליה ביתא הא דלמא רצונו לדור דוקא במקום זהדניח"ל, ובע"כ דאינו אלא במי דאין לו בית ובע"כ צריך לדור וא"כ בהנ"ל ל"ש. ואף דיכול למנעו מתחילה מ"מ אמרי' ליה לכי תמנע וכ"ז שהערים עליו ולא מנע ממנו אה"נ דאינו חייב לשלם ולא עבר משום גזל ופוד"ב. ואי בבית דעומד לדור דמיפטור כל דלא הפסידו ע"י שנכנס

סימן ל"ח

דיני ברכת הרואה הרים ימים ונהרות

ראה אחד משאר הימים אפילו תוך ל' יום מברך עליו עמ"ב^(א).

ד. היורד בספינה באוקינוס ועובר ממנו לים התיכון, בראותו את האוקינוס יברך עליו ברכת עמ"ב [להנהגים לברך על הים התיכון וכן על האוקינוס "עושה מעש"ב^(ב), ויכוין לפטור בברכה זו גם על ראיית הים התיכון] ואם ברך על האוקינוס עמ"ב ולא כיון לפטור את ראיית הים התיכון, כשיכנס לים התיכון יהרהר בלא ברכת "עושה הים הגדול" או יאמרנה בלא שם ומלכות^(א).

ה. המפליג בים התיכון ועובר ממנו לאוקינוס, לדעת רוב הפוסקים נראה שיברך על ראיית ים התיכון "עושה את הים הגדול" ונפטור בזה גם ראיית האוקינוס. וכשנוהג לברך על ב' הימים ברכת עמ"ב, וכוון בברכתו על הים התיכון לפטור בברכת עמ"ב את האוקינוס, ואזי כאשר יגיע לאוקינוס אין צריך לברך כלל. אך אם ברך על הים

א. הרואה אחד מן הימים מברך עליו ברכת "עושה מעשה בראשית"^(א) והרואה את הים התיכון, לדעת השו"ע מברך ברכת "עושה את הים הגדול"^(ב) [ואו "עושה את הים הגדול"^(ג)] ולדעת הרבה אחרונים מברכים עליו ברכת "עושה מעשה בראשית" כשאר ימים^(ד) ויש שכתב דמכיון ואיכא פלוגתא יברך "עושה מעשה בראשית" שבוה ודאי יוצא י"ח לכו"ע^(ה). ואם ברך על הים התיכון עמ"ב יצא בדיעבד^(ו). וי"א שיברך עמ"ב ויזכיר מיד "עושה הים הגדול"^(ז).

ב. על ים האוקינוס המקיף את העולם י"א שיברך ברכת "עושה את הים הגדול"^(ח) והכרעת השו"ע שיברך "עושה מעש"ב^(ט).

ג. ראה אחד מהימים וברך עליו "עושה מעשה בראשית" ושוב ראה את הים הגדול (אפילו תוך ל' יום) מברך עליו "עושה הים הגדול". וה"ה להפך, כשברך על הים הגדול "עושה הים הגדול" ושוב

(א) שו"ע רכ"ח א' (כ) שם, ונקרא הים הגדול מפני חשיבותה של א"י שעובר בה (משנ"ב) (ג) מג"א וא"ר, הובא במשנ"ב (ד) הרע"ב ופרישה ול"ח (בשם אבודרהם וגם הכריחו כן בתשובות הרא"ש) ומג"א והגר"א בשנות אליהו, הובא במשנ"ב (ה) כף החיים וערוך השולחן וע"ע בשו"ת בצל החכמה ח"ב י"ב ואילך (ו) ביה"ל (ז) שו"ת מנחת יצחק ח"א ק"י (ח) לחם חמודות הג"ל ושלטה"ג על הרי"ף ברכות מ"ג אות ג' (ט) שו"ע רכ"ח א' (י) שו"ת בצל החכמה ח"ב י"ד אות י' (יא) שם ט"ז אות ב' וג', וע"ע בספרו אהלך באמתית פט"ז. אמנם הנהגים בכל גווי כהמשנ"ב לא יהרהר השו"מ בליבם, שהרי המשנ"ב לא הזכיר זה כלל בשום

על ההרים הגבוהים ברומא שנתהוו לאחר ימי בראשית (כדאיא בשבת נ"ו ע"ב) (י"ח).
ט. הרואה הרים וגבעות המשוונים (כגודלם) (י"ט) ונכרת גדולת הבורא בהם מברך "עושה מעשה בראשית" (כ) ובא"י מברך על הר החרמון בלבד (כא).

י. גבעה היינו תל זקוף מאד ותלול כתבנית עמוד (כ"ב), ובעינין שיהיו משונות בגובה או ברוחב (כ"ג).

יא. על הר המוריה לא יברך "עושה מעשה בראשית" משום שלא נוצר מבראשית (כ"ד).

יב. הרואה את ים המלח אינו מברך, משום שהוא מין קללה שנעשתה בגזירת הפיכת סדום (כ"ה) וכן משום שאינו ים מששת ימי בראשית (כ"ו). וכן הרואה את ים סוף לא יברך, וטוב שיהרהר הברכה בלבד (כ"ז).

יג. הרואה מדבר שבני אדם נמנעים ללכת בו מפחד חיות וליסטים וכדו' מברך עליו בלא שם ומלכות. ועל מדבריות גדולות ומפורסמות מברך ברכת עושה מעשה בראשית (כ"ח).

התיכון "עושה מעשה בראשית" סתמא, ולא כיון גם על האוקינוס, כשמגיע לאוקינוס, יהרהר בלבד ברכת "עושה הים הגדול", ינהוג גם בכה"ג כמנהגו, אך אם כיון בברכת עמ"ב שברך על הים התיכון לפטור גם את האוקינוס, בהגיעו לאוקינוס אין צריך לברך (י"ב).

ו. הנוסע באירון מעל למדינת ספרד, וכשמסתכל בעד החלון רואה את האוקינוס ואת הים התיכון כאחד, יברך עהה"ג ושוב יאמר עמ"ב בלא שם ומלכות (י"ג).

ז. על נהרות גדולים (נהרות המוזכרות בתורה כחוקל ופרת) הידועים מימי בראשית ולא נתהוו לאחר מכן ונשתנו מהותם ע"י בני אדם (כתעלת סואץ) מברך ברכת "עושה מעשה בראשית" (י"ד) ונחלקו הפוסקים האם יברך בסתמא כשאין לו כל ידיעה מתי נתהווה הנהר (י"ד) וצ"ע למעשה (ט"ו). אך בימים מן הסתם אין צריך לחוש שנשתנו ע"י אדם (ט"ז).

ח. גם כשנשתנה מהלכם של הימים והנהרות בידי שמים לאחר ששת ימי בראשית לא מברך (י"ז) ומשום כך לא יברך

מקום (הגר"ח קניבסקי) ועיין במש"כ בזה. (יב) שם י"ד (יג) שם י"ב אות ב' ובסי' י"ז (יד) שו"ע רכ"ח א' ומשנ"ב (יד*) א"ר, הובא במשנ"ב. ובאשל אברהם דכיום אין לברך כלל על נהרות, משום שאולי נתהוו בזמן המבול כשנפתחו מעיינות תהום (טו) פרמ"ג, הובא במשנ"ב. ועיין בשו"ת בצל החכמה ח"ב י"א שהביא שכן דעת רבים מהפוסקים (טז) שער הציון סק"ח (יז) כ"ג מדברי המשנ"ב. ובראשון לציון ברכות נ"ט ואש"א ושלחן מלכים. ועיין בצל החכמה שם (יח) זכר נתן (דיני ברכת הימים א') בשם שולחן מלכים (יט) אהלך באמיתך פט"ז עפמשי"כ המג"א שהגדרת "משונה" בנהרות היינו בגודלם (כ) שו"ע רכ"ח (כא) שו"ת אור לציון ח"ב פמ"ז ס"ב (כב) מור וקציעה רכ"ח (כג) תשב"ץ קטן שכ"ג ועיין אהלך באמיתך שם (כד) ע"י ילקוט שמעוני ושו"ת חת"ס י"ד רל"ג ד"ה עיניו, גם (כה) נמוקי אור"ח רכ"ח בשם ספר פרי תבואה ועיין אהלך באמיתך (כו) רש"י בראשית י"ד ג' וכ"ר פרשה מ"ב אות ה' (כז) ע"י שמות רבה פרשה כ"ג אות ד', אהלך באמיתך (כח) ע"י אשל אברהם ובאהלך באמיתך אות כ"א

יד. כששהה חודש ימים בספינה ולא ראה כלל את היבשה, אינו מברך "עושה מעשה בראשית" בראותו שוב את היבשה (כט) ויש שהסתפק בזה (ל) ועיין במש"כ בזה.

טו. הרואה ימים הרים ומדבריות מבעד לחלון מטוס וכיוצ"ב (או ע"י משקפת) צריך לברך (לא).

טז. הרואה מערת נטיפים מברך ברוך עמ"ב, והנוהג לברך ברכות אלו בשם ומלכות יברך גם כאן בשם ומלכות (לב).

יז. ברכות אלו מברך אחת לל' יום (לג) וכשראה בתוך שלושים יום לברכתו הר אחר או ים וכו' מברך שוב (לד).

(כט) קצות השולחן ח"ב דף ק"ד ע"ב (ל) שו"ת עמודי אור ד' (לא) שו"ת בצל החכמה ח"ב ט"ז (לב) שו"ת אור לציון ח"ב פמ"ו ס"ג (לג) אחרונים, הובא במשנ"ב (לד) מג"א.

סימן ל"ט

ברכת ראית ימים ונהרות

בראשית ככל הימים וכן הוכיח מדברי אבודרהם. ובשלטה"ג (על הרי"ף, ברכות מ"ג: אות ג') כ' דאפ"ל דר"י לפרש דברי ת"ק בא ותפתר דברי ת"ק "בימים קטנים" ע"ש, ומבואר דאוקינוס הוי בודאי ים הגדול, אלא שי"ל דה"ה לים התיכון שמחובר אליו והוי חלק ממנו. וכן דעת הרע"ב בפיהמ"ש ובתשו' מהר"ש יונה ועיין במג"א שהביא דבריהם להלכה, וכן פסקו רבים.

ובשו"ת מנחת יצחק ח"א ק"י הביא דברי הלבוש וז"ל: ועל הים הגדול והוא הים אוקינוס והוא שעוברים לא"י ולמצרים אומר בא"י אמ"ה עושה הים הגדול, שמפני גודלו, שהוא הים שאמר עליו שלמה המלך ע"ה כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא, קובע לו ברכה לעצמו, עכ"ל. הרי דהלבוש עושה ב' הימים (אוקינוס וים התיכון) לים אחד, ומפני שהרואה במפת העולם יראה כי הים של א"י יוצא ובא מאוקינוס בעצמו. ובמד"ר בראשית (סו"פ כ"ג) דרש רבי אבהו אוקינוס גבוה מכל העולם וכו' שתי פעמים כתיב, הקורא למי הים, כנגד שתי פעמים שעלה הים והציף את העולם וכו', בראשונה עלה עד עכו ועד יפו, ופי' המפרש שאז נשטף שלישי של עולם עד שהגיע הים עד עכו ויפו ונעשה עכו ויפו

בברכות נ"ד א' איתא כמתני' על ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות אומר ברוך עושה בראשית, ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול, והר"מ פסק כר"י. וביאר בכס"מ דכיון דבגמ' הקשו ותירצו אליבא דר"י אלמא הלכתא כוותיה. א"נ ס"ל דר"י לא לחלוק על ת"ק בא אלא לפרש דבריו וכ"כ הרא"ש בתשובה, וכנהך תירוצא בתרא ת"י גם בכ"י והב"ח והפרישה (או"ח רכ"ח) וכדעת הרמב"ם מבואר בהרכה מן הפוסקים וכן הטושו"ע. [נאולם הראב"ן (מסכת ברכות סימן ר') פסק כת"ק]

ונחלקו הפוסקים מהו הנקרא הים הגדול, דעת השו"ע רכ"ח א' דהים הגדול הוא הים שעוברים בו לא"י ולמצרים, והרמ"א דשתק נראה דהסכים לדבריו. ומפשטות דבריו על ים אוקינוס המקיף את העולם מברך עושה מ"ב כשאר הימים וכ"כ בתפא"י (פ"ט דברכות אות ט') ובהלכתא גבירתא (שם מ"ב) וכן ס"ל להלחם חמודות (על הרא"ש פ"ט דברכות הי"ג אות ל"ז) בדעת השו"ע, עי"ש. אך בל"ח חולק על השו"ע והוכיח מתשובות הרא"ש שים הגדול היינו ים האוקינוס המקיף את העולם, אך על הים שעוברין בו לא"י ולמצרים מברך עושה מעשה

ולפי"ז למעשה נראה לברך על כולם עושה מע"ב, אפילו על הים שאצל א"י וגם על האוקינוס מפני שינוי הפירושים, עכ"ל. וסיים בשו"ת מנח"י דאף דנראה לדינא לברך על ים התיכון עמ"כ דהיא ברכה כוללת כמו שהכל נהיה בברכת הפירות, מ"מ לצאת גם דעת השו"ע ופוסקים דעימיה י"ל תוך כדי דיבור של עושה מע"ב גם תיבות עושה (או שעשה) הים הגדול, והוא ע"פ המבואר בשו"ע אורח ר"ט.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ב י"ב אות ו') כתב להביא ראיה לדעת השו"ע דעל ים התיכון מברך שעשה את הים הגדול כי א"א לברך עליו כלל עושה מע"ב, ואם בירך עליו עושה מע"ב אפי' בדיעבד לא יצא. דבירושלמי (שקלים פ"ו ה"ב) דריש קרא דיחזקאל (מ"ז ח') וקאמר "אל הימה המוצאים" זה הים הגדול ולמה נקרא שמו מוצאים כנגד ב' פעמים שיצא, אחד בדור אנוש וא' בדור הפלגה, ר' לעזר בשם ר' חנינה בראשונה יצא עד כיפי ברבריא ובשניה יצא עד עכו ועד יפו. "עד פה תבא ולא תוסיף" (איוב ל"ח) עד עכו תבא ולא תוסיף, "ופה ישמת בגאון גליך" (שם) עד יפו אשית גאון גליך, ע"כ. מבואר כי ים אוקינוס המקיף את העולם יצאו מימיו בכיון מזרח העולם וממנו נתהוה הים התיכון של זמנינו שעוברין בו לא"י ולמצרים. וכן מדקאמר ר"ל בשם ר"ח בראשונה יצא עד קלבריא, וידוע כי קלבריא הוא מחוז בקצתה הדרומית של איטליה על חוף ים התיכון הצפוני. וכן ברבריא ידוע שהיתה מימי קדם מדינה בצפון אפריקה על חוף הים התיכון

חוף הים, עכ"ל. הרי משמעות דבריו דים האוקינוס התפשט עד עכו ויפו גבולי א"י. ומ"מ סיים בשו"ת מנח"י דזה דוחק לומר דים אוקינוס וים התיכון לחד נחשבו, דהרי מדברי ר"י עצמו (מרא דדינא בברכות שם) בגיטין (דף ח') משמע דים א"י וים אוקינוס נחשבים כשני ימים. ומשו"כ כ' דנראה עיקר כדברי הל"ח לברך על הים התיכון עושה מעש"ב וכן בספר פרדס (פרי תבואה ח"ג וח"ד מדברי יוסף) להרב מ' יוסף שווארץ ז"ל מירושלם (ד"ה ים המלח) האריך ובירר בזה שאין לברך ברכת עושה הים הגדול אלא רק על ים אוקינוס ממש, ושהוא היה נזהר שלא לברך זה רק על הים דאמריקה אחר שהתרחק מגבול אנגליה כמהלך ת' או ת"ק מיל, ששם ודאי נמצאים בעצם האוקינוס.

ובערוה"ש כתב מתחילה דים הגדול הוא האוקינוס, ואח"ז כתב דנראה עיקר כדברי השו"ע, דכשנדקדק במעשה בראשית שאמר הקב"ה "יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה", והמים הם מי אוקינוס הסובבים את הארץ, ואח"כ כתוב "ויקרא א' ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים". דנראה דהכי פירושו דלמקוה הימים שבאמצע היבשה, והיינו כל הימים שלנו שהם בתוך כדור הארץ, קרא ימים. ונמצא דלפי"ז האוקינוס נקרא מים שהוא יסוד המים, וימים נקראים אלה שבתוך כדור הארץ ובתוך כדור הארץ הים שאצל א"י הוא הים הגדול מכל הימים שבתוך כדור הארץ, כידוע במפת העולם. אך סיים שם בערוה"ש דהמפרשים לא פירשו כן

(הלכות ברכות אות נ"ו) וכ"נ מדברי אבודרהם (הלכות ברכות שער השמיני ד"ה מאי רוחות) ש"כ: על ההרים ועל הגבעות וכו' מברך עמ"ב כיון שיסדן מאז ושבתו של מקום הוא כשמכירין היום דבר שאנו יודעין שהמקום בראו בששת ימי בראשית ועדיין הוא קיים, ק"ו לעושהו שהוא קיים, עכ"ל.

מעתה כשוראהו במקום שנשתנה מהלכו בידי שמים איך יברך עושה מע"ב, הרי אינו מכיר דבר שה' בראו בששת ימ"ב. אמנם מלשון השו"ע דכ' "והוא שראה אותם שלא נשתנה מהלכם ע"י אדם" ולא כתב סתמא והוא שלא נשתנה מהלכם, משמע דכשנשתנה בידי שמים שפיר מברך, ואפשר דכן סברו הרא"ש וסייעתו, ויל"ע. וע"ש שהביא דעת הראשון לציון (לאוה"ח, ברכות נ"ט) ושלחן מלכים ואשל אברהם דגם כשנתהוה אח"כ ביד"ש לא מברך. וכן נמצא מפורש בפרמ"ג (רכ"ח א"א סק"ג) ובעוד פוסקים. [וא"נ כן ייקשה עמ"ש"כ הנצי"ב בהעמק דבר (בראשית ד' י"ט) דבזמן המבול היו הרי אורט ההרים הגבוהים שבכל העולם ורק בזמן המבול עקרו המים ארץ רבה ונעשו ע"כ ההרים והגבעות היותר רמים. וכ"כ עוד (שם ח' ג') שההרים שהינם גבוהים מהרי אורט נעשו בזמן המבול. וזה תימה דא"כ לא היה ראוי לברך עמ"ב על ראית הרים וגבעות משונים בגדלם מכיון שאינם ממעש"ב ובשו"ע (רכ"ח ג') מבואר דדוקא על אלו יברך דגבורת הבורא ניכרת בהם. ובירושלמי (פ"א דמגילה ה"א) אר"ח קפצה לה ארץ ישראל, ופי' בקה"ע דנתקצרה א"י אחר החורבן שנפלה לים או

הדרומי. ומוכח מזה כי ים האוקינוס יצא מגדרו בדור אנוש והציף את חלקת הארץ שמשפתו המזרחי עד קלבריא ונתהוה לשון ים אוקינוס משפתו המזרחי של ים אוקינוס עד קלבריא, ושוב בדור הפלגה נתארך לשון זה ונמשך הלאה לצד מזרח ע"י שמי ים אוקינוס יצאו שוב והציפו את חלקת הארץ שמקלבריא עד ברבריא מזרחה עד עכו ועד יפו לכל מר כדאית ליה, מבואר עכ"פ כי המקום בו נמצא ים התיכון כעת היה יבשת עד דור אנוש, עכ"ד, ע"ש בארוכה.

והקשה שם בשו"ת בצל החכמה על שיטת הרא"ש והפוסקים העומדים בשיטתו דס"ל שעל ים התיכון מברכין עמ"ב דלהמבואר בירושלמי ובמד"ר הנ"ל (שהביא המנח"י) אזי הים התיכון אינו ים שנוצר ממעשה בראשית כלל ועכ"פ חלקו המזרחי נתהוה בימי אנוש ודור הפלגה ואין יברך עליו עמ"ב, וכ' דאפשר וס"ל להני ראשונים דלא מברכים עמ"ב, דוקא בנברא בששת ימי בראשית ונשתנה בידי אדם, או שכל עיקרו נתהוה אחר ששת ימ"ב, אך כשעיקרו נברא בששת ימ"ב וגם לאחר מכן לא נשתנה ע"י אדם אלא בידי שמים שפיר מברכין עליו עמ"ב. אך כ' דמדברי הראשונים מוכח דגם כשנשתנו ע"י שמיא ולא ע"י בני אדם לאחר מעשה בראשית לא מברכים עליהם עמ"ב, וכדכ' רבנו יונה (ר"פ הרואה) וז"ל: אבל על ההרים ועל הגבעות ועל הימים ונהרות והמדברות לפי שאינם משתנים ועומדים כך מבריאת עולם אינו מברך אלא עושה מעש"ב, עכ"ל. וקורב לזה לשון האר"ח

שדות ורק לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ועיין בראשית רבה [פרשה מ"ב אות ה'] ובפ"י מהרז"ו שם, ומבואר שאינו מעש"ב. ובספר נמוקי או"ח (רכ"ח) כתב דאין לברך על ים המלח כלל כיון שהוא מין קללה שנעשית בגזירת הפיכת סדום. והגר"ב שטרן זצ"ל הקשה דהא דאין לברך על מין קללה הוא דעת ר' יהודה במתני' ברכות (מ' ע"ב) ולא קי"ל כוותיה. אמנם י"ל עפ"י המבואר בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח ב') כי דבר שבא לעולם ע"י קללה גם לרבנן לא מברכין.

והרואה את ים סוף לא יברך, דבשמות רבה (פכ"ג אות ד') אריב"פ מה ראו ישראל לומר שירה באז, אלא אמרו מתחילה היה הים הזה יבשה ועמדו דורו של אנוש והכעיסו לפניו באז, שנאמר אז הוחל לקרא בשם ה', ועשאו הקב"ה ים ופרע מהם וכו', ועכשיו ים היה ונעשה לנו יבשה וכו', נקלסנו באז, ע"ש. ולפי"ז נראה שים סוף אינו מעשה בראשית אלא נתהוה בזמן דור אנוש, וממילא א"א לברך על ראייתו עושה מעש"ב (הגר"ב שטרן באהלך באמיתך פט"ז אות י"ז). וכן הרואה את הר המוריה לא יברך כדאיתא בילקוט שמעוני (וירא רמז ק') דמתחילה היה המקום עמוק ואמר הקב"ה אין דרך המלך לשכון בעמק אלא במקום גבוה מעולה ויפה והגביהו הקב"ה, ולכך נקרא הר המוריה שמיראתו נעשה הר, הרי שלא היה בששת ימ"ב.

שנעשה גיא או הר עכ"ל. נמצא דגם לפי"ז נתהוו הרים בא"י שאינם מעש"ב ואין לברך על ראייתם, צ"ל דלא נתהוו להרים גדולים אלא להרים קטנים שעליהם בלא"ה אין מברכים. אך להנצי"ב דוקא ההרים היותר גבוהים וגדולים נתהוו לאחר המבול ולהנ"ל אין לברך עליהם עושה מע"ב, וצ"ע]

ולפי"ז כ' בספר זכרון נתן (דיני ברכת הימים אות א') בשם ס' שולחן מלכים כת"י דהרואה הרים הגבוהים שברומא אינם מברך עליהם מדאמרי' (שבת נ"ו ע"ב) כשנשא שלמה בת פרעה ירד גבריא'ל ונעץ קנה בים ועלה בו שרטון ועליו נבנה כרך גדול של רומי, א"כ אינו ממעש"ב ואין מברכין עליו. ובספר אהלך באמיתך להגר"ב שטרן זצ"ל כתב בזה טעם נוסף שלא לברך עליהם, כי כל מעש"ב נבראו ע"י הקב"ה בעצמו מבלי כל עזר וסיוע מזולתו כלל בשום אופן וצורה, וכמ"ש חז"ל כי לא נבראו המלאכים עד יום שני כדי שלא יאמרו שותף היה לקב"ה במעש"ב. וכיון שרומא נתהוותה ע"י שגבריא'ל נעץ בים קנה ועלה עליו שרטון, נהי דשרטון זה עלה ע"י מסוכב כל הסיבות הבוית"ש, מ"מ כיון שהקנה שעליו עלה השרטון ננעץ ע"י מלאך, שוב אין התהוותו דומה למעש"ב שהכל נעשה ע"י הקב"ה עצמו.

וכן אין לברך על ראית ים המלח שהוא ימה של סדום, משום שרש"י עה"ת (בראשית יד, ג) כתב שבתחילה היו שם

ראיית יבשה

דלא מיתבא דעתיהו עד דסלקין ליכשתא
הוא משום שהם בסכנה ומברכין הגומל
כשעולים מן הסכנה, עכ"ל.

ונראה לומר בזה דאף שישנה התחדשות
בראיית יבשה לאחר שזמן רב לא
ראה יבשה, מ"מ אין זה "התפעלות" אלא
שמחה מסוימת, שהרי כל מהות האדם
הוא ביבשה ואף שלא נמצא בה זמן רב
לא "מתפעל" ממנה אלא שמח לשוב
אליה או שש על התחדשותו, ודו"ק.
וממור"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א שמעתי
שאין לברך על ראיית פני היבשה משום
שהברכה נתקנה על דברים השכיחים, וזה
אינו שכיח.

(ב) בשו"ת עמודי אור סי' ד' הסתפק
האם אדם שהיה בים ל' יום
ולאחר מכן הגיע ליבשה האם יברך
עמע"ב על ראיית היבשה דלדעתו עיקרן
של ברכות הראיה ניתקנו על דברים שנפש
האדם מתפעלת מהם והם חדשים בעיניו
ולפי"ז אפשר דיברך בכה"ג כמו שאנו
מברכין על ראיית הים, והא כל נחותי
ימא לא מיתבא דעתא עד דסלקין ליכשתא
(תמיד ל"ב ע"א). ובספר קצות השולחן
(להגרא"ח נאה, ח"ב דף ק"ד ע"ב ד"ה
לסימן רכ"ד) כתב בשם הגר"א קלצקין
ז"ל שכי ע"ז וז"ל: לענ"ד אין שום ספק
בזה שאין מברכין על ראית היבשה, והא

ראיה דרך חלון

ומבואר בשו"ע או"ח (ע"ה) דאסור לקרות
כנגד דבר ערוה וצוואה ובעינן להרחיק
כמלוא עיניו, וכן איתא בברכות (כ"ו א')
לפניו מרחיק כמלוא עיניו ובחידושי
הרשב"א (שם כ"ה ד"ה הי') כתב דגם אם
הצוואה ברשות אחרת ונמצא מחנהו קדוש
אפי"ה אסור כשרואה אותה דקרא דכתיב
ולא יראה בך ערות דבר קאי גם אצוואה,
עי"ש. הרי בהדיא דכל מלא עיניו הוא
בכלל ראיה. וכן בראיה דרך זכוכית

(ג) הנוסע באוירון ורואה בדרכו ימים
הרים ומדברות מברך על
ראיתם כשרואם בראיה ברורה, כדמצינו
בריש מגילה דכרך וכל הסמוך לו וכל
הנראה עמו נידון ככרך ובגמ' מצינו
דשיעורו בכמה פרסאות, ובמג"א (תרפ"ח
סק"ג) כ' דמלשון השו"ע משמע דהנראה
עמו אפי' רחוק הרבה הוי ככרך וכ"כ גם
בבהגר"א שם. וכן ראיה מדרכתיב והיה
מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר,

דבברכ"י (חור"מ ל"ה י"א) כ' דפשיטא דהרואה עדות דרך זוכית חשיב עדות כיון שרואה עצם הדבר. נא"ה: וכמו"כ מצינו בשבות יעקב (ח"א קכ"ו) ובעוד ספרים גבי האי דינא דבעי" לכסות תש"י משום "לך לאות ולא לאחרים לאות" דהמכסה התש"י בזוכית אינו מועיל דחשיב ראייה].

ובפתח הדביר (רכ"ד י") כתב שהרואה את המלך ע"י משקפת שראיתה ברורה מברך, דפשיטא דהוי כרואה בעיניו סמוך לו בלא הפסק זוכית. ומהני אפילו להעיד, וכן כ' בס' משיב נפש (ח"ב רמ"ד) כרואה ע"י משקפת מקום שנעשו ניסים לאבותינו דמברך, וא"כ ה"ה בנידו"ד כשרואה את הים דרך משקפת, כל שרואהו ראייה ברורה חייב לברך עליו (שו"ת בצל החכמה ח"ב ט"ז).

(שמשות החלון) מברך, דראיה דרך זוכית שמה ראייה כמבואר בברכות (כ"ה ע"ב) דאסור לקרוא ק"ש כנגד ערוה בעששית, "דלא יראה בך ערות דבר" אמר רחמנא והא קמתחזיא. וכן בט"ז (יו"ד רפ"ו ה') דבחדר שאיש ואשה שם יכסה המזוזה בשעוה ולא די בזוכית כיון דיש שם תשמיש. וגם המג"א דפליג עליו מודה לו דראיה דרך זוכית הוי ראייה (ועיין פ"ת יו"ד שם סק"ח). וכן בשו"ת הלק"ט (ח"א צ"ט) דן להתיר לקרוא בס"ת ע"י משקפים וכן דן (שם ער"ד) ברואה פני זקן בעששית דראיה מעלייתא היא. וכן מצינו בשבו"י (ח"א קכ"ו) בדין הרואה חליצה ע"י משקפים דשפיר קרינן ביה וירקה לעיני הזקנים. וכן כתבו הפוסקים דאפשר לקדש הלבנה כשרואה מבעד לזוכית החלון. ובברכ"י (אור"ח תכ"ו ד') כ' דהמהרש"ל בירך דרך החלון. ויותר מזה

ברכה בהרהור

בפרמ"ג ריש פתיחה כוללת להלכו' ברכות, עיי"ש.

[ואמו"ר שליט"א ציין להא דאיתא ברש"י סוכה לח: דכששומע

קדיש או קדושה באמצע שמו"ע, ישתוק ויכוון, ויוצא ידי קדיש או קדושה ולא נחשב להפסק. ובב"ח אור"ח סוף סי' ק"ד ביאר דבריו דלא נחשב כמוציא בשפתיו ממש, ומ"מ נחשב כאילו אמרם ודו"ק. ואמנם התוס' שם בד"ה שמע הקשו עליו וס"ל דנחשב להפסק אך למסקנתם כ'

ד) הזכרנו מספר פעמים דכשמסתפק האם יברך על ראייתו, יברך

בהרהור. וכ"כ באשל אברהם (רכ"ח) דכשמסתפק יהרהר הברכה. וכן מצינו פעמים רבות בפוסקי ספרד כהבא"ח וכה"ח, וע"ע בשו"ת בצל החכמה ח"ב ט"ז. ולכאור' יש להרהר בזה, דהא אם הרהור כדיבור א"כ הוי כברכה ממש ואם לאו א"כ לא בירך. ובפשטות י"ל דכשמהרהר הברכה לא עובר על לא תשא, דלא נשא שם ה' לשוא בפיו. וכ"מ

דשמא כרש"י ועי"ש ובתוס' ברכות
כא:].

עוד נרלענ'ד דהנה בברכה ישנם ב'
חלקים: א) שבח לקב"ה ב) צורת
השבח לקב"ה, כמו שתיקנו חז"ל מטבע
הברכה. ולפי"ז נראה דבספק ברכות
דמדינא אינו יכול לברך כמטבע השבח
שהטביעו חכמים, מ"מ משבח והודאה לא
מיפטר ולהכי מברך בהרהור [ואף דלכאור'

היה עליו לברך בפיו בלא שו"מ, וכמש"כ
השו"ע (באו"ת סוס"י רי"ח ובסוס"י רי"ט
ורמ"א רכ"ה ב'), או לברך ברוך אתה
השם, כמש"כ בב"ש (אה"ע ל"ד סק"ו)
בשם הריב"ש ובעוד דוכתין, מ"מ נראה
דלהני פוסקים שכי' לברך בהרהור, הרהור
עדיפא. דאם הרהור כדיבור אזי כירך את
כל מטבע הברכה שטבעו חכמים, רק לא
בפה אלא בהרהור].

סימן מ'

דיני ברכות הריח

ה. אין כל חלוק בין בשמים תלושים ובין מחוברים לארץ (כגון שהולך בגן והפרחים או הפרות מריחים) (י) ויש שכתב שנראה שמברך דוקא כשנטלן בידו או כשמתקרב להגן כדי להריחם (יא). ואם נטעו אותם בשמים בכדי לקטפם ולמכרם צריך ליטלם בידו (יב) וכשנמצאים ברשות מחסן חנות הבשמים וכדו' ואינם מונחים למוכרם אין לברך (יג). ועיין עוד בס' וזאת הברכה.

ו. המברך "בורא מיני בשמים" על עץ או עשב או פרי מריח יצא בדיעבד (יד). וי"א שגם אם ברך "שהכל נהיה בדברו" יצא בדיעבד (טו). ויש החולקים וסוברים שברכת "שהכל" נתקנה על אכילה ושתייה בלבד (טז) וספק ברכות להקל (יז).

ז. היו לפניו עצי, עשבי, ומיני בשמים ורוצה להריח בהם, מברך לכתחילה על כל מין ברכה הראויה לו ולא יפטרם בברכת מיני בשמים. ובדיעבד אם ברך על

א. אסור להנות מריח טוב עד שיברך ברכה ראשונה קודם שיריח (א).

ב. על ריח הבא מן העץ [הגדרת עץ הוא צמח המתקיים משנה לשנה ומוציא עלים מעצו, ואפילו הוא רך] (ב) מברך ברכת "עצי בשמים" (ג).

ג. על הריח הבא מן העשב מברך "בורא עשבי בשמים" (ד) [העין בחיריק והשין בשוא והבית רפויה (ה)]. ועשב פי' צמח רך שאינו מתקיים משנה לשנה (ו). ואם אינו מתקיים והקלח שלו קשה קצת (כגבעולי פשתן) נחלקו הראשונים האם דינו כעץ או כעשב, לכן יברך עליו "בורא מיני בשמים" (ז).

ד. על ריח שאינו מין עץ ואינו מין עשב (כגון בשמים הבאים מזיעת חיה) מברך עליו "בורא מיני בשמים". וכן על כל הספיקות מברך "בורא מיני בשמים" (ח), ומ"מ חובה עליו לברר קודם שמריח בו מהי ברכתו (ט).

(א) שו"ע רט"ז א'. ואין מברכים על הריח ברכה אחרונה (ב) שו"ע שם ב' ומשנ"ב סק"ז ל"ג נ' וביה"ל ד"ה עצי, ועיין בשו"ע הלכות (ג) שו"ע שם (ד) שם (ה) שו"ע הלכות (ו) ביה"ל רט"ז ד"ה עצי בשמים (ז) שם (ח) שו"ע שם ס"ב (ט) ס' זאת הברכה בשם הגר"י פישר שליט"א, ועיין משנ"ב סר"ב (י) ביה"ל שם ד"ה מריח (יא) חזו"א אר"ח ל"ה סק"ז. וכ' דגם בזה יש לפקפק לדעת הגר"א וצ"ע (יב) כה"ח רי"ז א' (יג) משנ"ב רי"ז סק"א, דלא עבדא לריחא (יד) שו"ע שם (טו) אחרונים, הובא כמשנ"ב (טז) מגן גיבורים הובא במשנ"ב (יז) כה"ח שם ל"ב

(נעגלעך, קלאוו), קנמון (צימירינג) מברך
 "בורא מיני בשמים" (ל). והנהגה לברך על
 ציפורן ברכת "עצי בשמים" ימשיך
 במנהגו (לא) ומנהג בני תימן לברך על
 הציפורן עשבי בשמים (לב).

יג. על פרי הראוי לאכילה ומריח ריח
 טוב (כאחרוג ותפוח) או פרי אדמה
 המריח ריח טוב אם נטלו להריח בו
 מברך "הנותן ריח טוב בפירות" (לג) ויש
 אומרים שיברך "אשר נתן ריח טוב
 בפירות" (לד).

יד. כשהפירות מונחים על השולחן אין
 צריך לברך, אף כשנהנה מן הריח
 ומתכוון להריח וכ"ש אם נטלו לאוכלו.
 ואפילו אם נטלו לאוכלו ואח"כ רוצה
 להריח בו אין מברך, אבל אם נטלו
 מתחילה לאוכלו ולהריח בו (וכ"ש
 כשנטלו להריח בו ואח"כ לאכול), מברך.
 ויברך תחילה על הריח ואח"כ על
 האכילה (לה). ויש הסובר שיטעם מעט
 מהפרי ויברך את ברכת האכילה ולא יכוון
 אז להנות מהריח ואח"כ יברך ברכת
 "הנותן ריח טוב בפירות" ויריח (לי). ודעת
 החזו"א שלשיטת הגר"א אפילו נטלו
 לאוכלו ולהריח אין מברך, מכיון שעיקרו
 לאכילה. ואפילו נטלו להריחו ואח"כ

מיני בשמים וכיון להוציא גם עצי
 בשמים ועשבי בשמים יצא אבל בסתמא
 אם לא כיון לא יצא (יח) ומה שחביב לו
 ביותר יקדימו, אך כששלשתם חביבים
 בשוה יקדים עץ לעשבי ולאח"כ יברך
 "מיני" (יח*)

ח. אין ברכת "עצי בשמים" פוטרת ברכת
 "עשבי בשמים", וכן לא להפך (ט).

ט. נחלקו הפוסקים מהי ברכת הנענע.
 י"א שיברך עליו ברכת "הנותן ריח
 טוב בפירות" (כ) וי"א שלא יברך עליו
 כלל (כא) ואפשר שבזמנו לא היה לנענע
 ריח טוב כבימינו אנו, ולכן כיום מברך
 "עשבי בשמים" (כב) וכן המנהג (ג). ואם
 קנאם לאכילה י"א שאף אם נוטלם
 להריח לא יברך עליהם כלל (כד) וי"א
 שיברך (כה).

י. על אורן, הדס, ורד, יסמין ורוזמרין
 מברך "בורא עצי בשמים" (כו) ויש
 אומרים שיברך על ורד "בורא מיני
 בשמים" (כז).

יא. על מוסק, וקיתון וסוגים מסוימים
 של נרקיס מברך "בורא עשבי
 בשמים" (כח).

יב. על יערה (כט), בושם ממרכיבים
 טבעיים, מוסק, ציפורן בושם

(יח) שו"ע שם ס"י ומשנ"ב סקל"ח ולי"ט (יח*) משנ"ב שם ס"ק מ' (יט) משנ"ב שם ל"ט (כ) שו"ת פרח
 שושן כלל א' י"ג ושו"ת פעולת צדיק ח"א ע"ד (ע"ה) (כא) שו"ת גינת ורדים כלל א' מ"א (כב) שו"ת אור
 לציון ח"ב פמ"ו נ"ו וכ"כ בברכ"י (כג) כה"ח ובאל"צ שם (כד) אל"צ שם בדעת החזו"א (כה) הגר"ש
 אלישיב שליט"א, ובס' וזאת הברכה (כו) לוח ברכות מס' וזאת הברכה, ע"ש (כז) כה"ח (כח) וזאת הברכה
 שם בשם הגח"פ שיינברג שליט"א (כט) שם, וע"י שו"ע שם ומשנ"ב (ל) שו"ע שם ומשנ"ב (לא) שו"ת
 אור לציון ח"ב פ"ד עפ"ד הכ"ח (לב) שם, דסברו שציפורן גזע חלול ואינו חשוב גזע קשה (לג) שו"ע שם
 ומשנ"ב (לד) א"ר, הובא במשנ"ב (לה) משנ"ב (לו) פרמ"ג, הובא במשנ"ב

שלהי

סימן מ'

דקייטא

קמט

- טז. הנוטל בשמים ואינו חש בריחם לאוכלו. אלא א"כ יתירו להריח עד שירצה לאוכלו(לז).
- טו. על אגוז מוסקט, גויאבה, קפה טחון חם שריחו נודף, מברך "הנותן ריח טוב בפרות"(לח).
- יז. אסור להריח פרות ערלה(מ).

(לז) חזו"א אר"ח ל"ה (לח) לוח ברכות מספר וזאת הברכה, ממשנ"ב. ובענין קפה ע"ע בשו"ת פרח שושן כלל א' י"ג, שו"ת שארית הפליטה ז' ושו"ת פעולת צדיק ח"א ע"ד (לט) שו"ע רצ"ז ה' ושכו"י ח"ג כ' ורדב"ז ב' אלפים שכ"א, וע"ע בהלק"ט ח"ב קפ"ג ובשו"ת באר משה ח"ג נ"ד (מ) שו"ע יו"ד ק"ח ז'.

סימן מ"א

בענין ברכות הנענע

מרחיק עצמו מלהריח בהם מפני הזיקם, היעלה על הדעת שאם יקרה לנו והרחנו בהם שיברך עליהם, ח"ו לא תהא כזאת בישראל. וכן י"ל בשאר ריחני שאם אין לו לאדם הנאה באותו ריח ואינו ערב עליו ואינו מתקבל לו, אע"ג שמריח בו אין לו לברך עליו. ומימינו לא ראינו בגלילות אלה מי שיטול בידו גבעול של נענע להתענג בו להריח בו לפי שריחו חזק, ועוד שאין ריחו מבוסס ואין נפשו של אדם מתענגת בו. איברא שחו לי מלאכי השרת שבערי אשכנו מברכין עליו ברכת הבושם להדיא והוא הוה להם מכלל הבשמים ולא עבד להו למיכל. ואולי שבאותם גלילות ריחו מבוסס ומתקבל, שאינו דומה דג העולה בעכו לדג העולה באלכסנדריה, ויהיה ריח הנענע כריח המיסקי והזכר שבאותם גלילות שנהנים מהם מברכין עליהם, ובגלילותינו מעולם לא בירך אדם עליהם.

ולפימ"ש"כ א"ש מש"כ ספר הכלבו (סי' כ"ד דף כ' ע"ב) וז"ל: המריח בפת ונהנה מברך עליו בורא מיני בשמים. ועל זה נהגו מקצת אנשים שאין להם הדס במוצ"ש לברך עליו ולהריח בו במקום הדס, עכ"ל. דו"ק בדבריו שאמר המריח בפת ונהנה ומדלא קאמר המריח בפת מברך כדן שאר פירות שכשנטלין

שאלה: הנוסע לנופש ושכח לקחת עמו בשמים להבדלה, האם יכול לברך על צמח הנענע הנמצא בד"כ בגינות נוי של מקומות הנופש (וכמובן ברשות). תשובה: מצינו בפוסקים מספר דעות בנוסח הברכה לצמח זה, וכדלהלן:

בדין ברכת הנענע (מנט"ה) כתב בשו"ת גינת ורדים (לרבינו אברהם הלוי ז"ל, כלל א' מ"א) וז"ל: נשאלתי אם מברכין על ריח הנענא"ע הנקרא בלעז מינט"ה והשכתי עיקר ברכת הנהנין לא נתקנה אלא כשנהנה המברך מאותו דבר שמברך עליו ואע"פ שאחרים נהנין בו, אם הוא לעת עתה אינו נהנה, אינו מברך עליו. ולכן האוכל או השותה דבר לרפואה ולא להנאה והוא דבר שאינו מוטעם אינו מברך עליו וכו'. דברים אלו נאמרו במידי דמיכל ומשתיא שהנאתם מרובה ונכנסין לגופו של אדם, כ"ש שיש לדון כהנאת הריח שהיא הנאה מועטת ולא תיקנו בה ברכה לאחריה, שאין הנאתה אלא כרגע כמימרה ואין ההנאה רק לחוש הריח בלבד, ולכן יש לדון להקל לכל לפי ענינו שאם אינו נהנה מאותו ריח שלא יברך עליו. ומי לנו ראש הבשמים כמוסק"י וזב"ד שהם זיעת חתולים ובגלילותינו אלה אינם מתקבלים עלינו כלל ואדם

בכל סעודה וסעודה קונים אותו והוא מכלל צרכי סעודה כצנן וכדומה, ומימינו לא ראינו מי שברח מריחו, אלא התולה בלבד שבורח ממנו כמו שבורח ממי הוורד וכדו' ממיני בשמים. ומה שהביא הרב ראה ממה שאין נוטלים בידם גבעול של נענע, אחר שאילת המחילה אין מכאן ראה שהרי מעולם לא ראינו מי שיטול בידו מעט מצטכ"י להריח, ואעפ"כ כ' מרן בסי' רט"ז ס"ג שמברכין עליה בורא עצי בשמים ע"ש, על כורחך לומר דמה שאין נוטלים בידם להריח הוא משום דקים להו בדרכה מיניה שיש בגלילותינו אלה הרבה מיני בשמים טובים ממנה, ומזה הטעם עצמו הוא שאין נוטלים הנענע להריח, אבל אין הכי נמי שמי שיטול אותו להריח בו ודעתו נוחה ממנו שיברך, ואפשר שבערי אשכנז אין להם כ"כ מיני בשמים ומפני כך נוטלים להריח.

ואין לומר שכיון שריחו חזק אין מברכין עליו שהרי אין לו ריח חזק יותר מן הפלפלין ואעפ"כ מברכין עליהם, וכמ"ש מרן ביו"ד ק"ח ס"ו וז"ל: שק של פלפלין וזנגביל שמישימין בקנקנים יין נסך מותר להריח בהם אבל לבשמים דהבדלה אסור, עכ"ל. והם דברי הרשב"א בתשובה וטעמא דאסורים להבדלה משום "הקריבהו נא לפתחך" כמבואר בדברי הרשב"א, ע"ש. ומשמע דדוקא הני אסורים אבל פלפלין דעלמא יכול להבדיל עליהם, הרי מבואר דהפלפלין אע"ג שריחם חזק יכול לברך עליהם, א"כ כ"ש וק"ו בנענע שמברכין עליו לפי שלעולם לא יגיע חוזק ריח הנענע לריח הפלפלין וכיון דפלפלין מברך הה"נ בנ"ד שצריך לברך, עכ"ל.

להריח בהם שמברך עליהם, אלא הוסיף כפת תנאי חדש שמלבד שמריח בו צריך גם כן שיהנה מאותו ריח. והטעם מבואר שריח הפירות הוא ערב לכל אדם ושוה לכל נפש, ולכן כל שמריח בהם מברך עליהם דהנאתם עריבה. אמנם כפת אין הריח שבו ערב לכל אדם ויש שנהנה מריחו ויש שאינו נהנה מריחו ואינו ערב עליו, לכן קא יהיב תנאי שהמריח בפת אינו מברך עליו אלא כשיהיה לו הנאה מריחו ודעתו נוחה ומיקרבא לגביה, עכ"ל הגינת ורדים.

והמעייין בדבריו הנכוחים של רבינו הגינת ורדים ז"ל יראה שלשונו של הגאון בעל אור לציון זצ"ל בנידו"ד אינה מדוקדקת כראוי, וז"ל בשו"ת אור לציון (ח"ב פמ"ו נ"ו): על נענע יש לברך בורא עשבי בשמים, וכמ"ש בברכ"י בסימן רט"ז אות ב', ואף שבגינת ורדים חאו"ח כלל א' סימן מ"א כתב שלא לברך, אפשר שבזמנו לא היה ריח טוב, אבל כיום שריחו טוב יש לברך עליו, וכן המנהג, עכ"ל. דמ"ש "דאפשר ובזמנו לא היה ריח טוב וכו'" אינו בגדר אפשר והן ולא ורפיא בידה, דבגינת ורדים כתב להדיא דבזמנם לא נהנו מריח הנענע ואם נהנים מהם כבערי אשכנז מברכין עליהם.

ובשו"ת פרח שושן (לחתן הגינת ורדים, כלל א' י"ג) כ' ע"ד הגינת ורדים וז"ל: ואחר שאלת המחילה נראה דלא דמי ריח הנענע לריח המוסק לפי שריח המוסק בורחים ממנו כבורח מן הארי ומן הנחש לפי שפגיעתו רעה שהפוגע בו אינו ניצול מידו בלי שום מיחוש, משא"כ בריח הנענע שאדרכה

סימן מ"ב

בענין איסור הרחת פירות ערלה

הש"ך והגר"א דאסור להרית מאילני ערלה א"כ היה להם לסמן עצי הערלה משום אנשים כשרים המריחים את הפירות ועוברים באיסור הנאה דערלה, רצע"ק.

[ועיין בשאלות ותשובות דובב מישרים ח"ג ס"ה שהוכיח מסוגיין דאין איסור לכוך ברכת האילנות על אילנות ערלה, דאל"כ היה להם לציין הערלה כדי שלא יכשלו אינשי בברכה לבטלה, והגר"ר שמעון משה דיסקין זצ"ל הוכיח מהכא לחידודא דלית איסור ראיה בעצי ערלה מהאי טעמא].

בש"ך (יו"ד ק"ח) ובביאור הגר"א (שם) כתבו דאיכא איסור להנות מריח אילנות ערלה ואף מאילנות שאינם ברי הרחה ולא נועדו להרחה. והנה בבבא קמא (ס"ט א') תנן כרם רבעי היו מציינין אותו בקוזוות אדמה וכו' ושל ערלה בחרסית חמר אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בשביעית דהפקר ניהו אבל בשאר שני שבוע הלעיטהו לרשע וימות. ופירש רש"י: אבל בשאר שני שבוע שהן באים לגזול יניחם ויאכלו דבר האסור והלעיטהו לרשע וימות, עכ"ל. ואם נאמר כדברי

ברכות הנהנין בהולכי דרכים

לא חשיבא ודינו כהאוכל תוך כדי הליכה. אך הולכי דרכים שכרכו באמצע הדרך על מזונם או על פירות משבעת המינים ודעתם היתה לגמור אכילתם במקומם ואחר נמלכו בדעתם ורוצים להמשיך בדרכם ולאכול לאחר מכן. לא יעקרו ממקומם עד שיכרכו ברכה אחרונה. ואם עברו ויצאו לדרכם ללא ברכה אחרונה יכולים להמשיך אכילתם וא"צ לחזור ולברך, אפילו כשנתרחקו ואינם רואים את מקומם הראשון. אך כשביכרו על מאכלים שאינם מחייבים ברכה אחרונה ונמלכו בדעתם והמשיכו בדרכם, באופן שרואים את מקום אכילתם הראשון יכולים להמשיך לאכול ללא ברכה נוספת, אך כשאינם רואים מקומם הראשון צריכים לשוב ולברך דחשיב שינוי מקום, ודעת הגר"א דדין פירות משבעת המינים כדין שאר מאכלים ואינם דינם כפת.

(ב) והמתחיל לאכול בביתו ולא התכוון לצאת לדרך ולאחר מכן נמלך בדעתו ויצא לדרך וחפץ להמשיך באכילתו דרך הליכתו, כ' באגר"מ (או"ח ח"ב נ"ו) דלכתחילה עדיף שיגמור אכילתו בביתו ורק לאחר מכן ייצא לדרך. אך באופן שבכ"ז יצא לדרך קודם סיום אכילתו יכול להמשיך ולאכול (גם אוכלין שעדיין לא התחיל לאוכלן אך הכינם לאכילה)

שאלה: כיצד מברכין הולכי דרכים האוכלים בדרכם ברכות הנהנין.

תשובה: (א) כתב השו"ע (או"ח קע"ח ד') דהולכי דרכים שאוכלים דרך הלככם יושבים ומברכין במקום סיום אכילתם, וכ' במשנ"ב דהולכי דרכים לכו"ע יכולים לילך ולאכול דרך הלככם אחר שבירכו פעם אחת, אף כשלא רואים את מקומם הראשון מחמת מרחק הדרך או שמפסיקין אילנות, משום דהם לא קבעו עצמן לכתחילה לאכול במקום שבירכו, ורק לילך ולאכול, ולכן לא נחשבים כלל עי"ז כעוקרים ממקומם.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב נ"ו) כתב דהוא הדין כשהתחיל לאכול בבית או בחנות (כגון גלידה או גרעינים) ובשעת הברכה התכוון לצאת לדרך אך התעכב מעט בביתו או בחנות וכדו', דיכול להמשיך לאכול בדרך ללא ברכה נוספת, [ומ"מ צריך שהדבר לא יגוד את דיני דרך ארץ]. ובספר ותן ברכה הביא בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א דה"ה כשהתחיל לאכול במכונית, דאע"פ שיוצא ממכוניתו ונכנס ויוצא לבתים או לאתרים מסוימים שבדרך, אינו חוזר ומברך. משום דקביעות אכילה במכונית

הקיוסק ובין אם היה בפנים בחדר הקיוסק. ובהערה מ"ב כ' בטעם דבריו: כי מבית לבית הוי שינוי מקום, ולא מהני אפילו כשהיה דעתו לכך בשעה שבירך, ומן התחנה לרכבת לא גרע מבית לבית. ובהערה מ"ג ביאר טעמו דלא איכפ"ל אם שהה בקיוסק או חוצה לו, וז"ל: שהרי מבואר (קע"ח א') שגם קראו חבירו לדבר עמו ויצא לו מפתח ביתו הוי כשינוי מקום מבית לבית, ע"ש. מובן מעתה דכי היכי שמן הבית לחוץ חשיבא שינוי מקום, אעפ"י שלא נכנס לבית אחר, ה"ה כשנכנס מחוץ לתוך הבית חשיבא שינוי מקום, ולא מהני מחשבתו ודעתו לכך בשעת הברכה. דדוקא במברך בחוץ והולך בחוץ ממקום למקום לא חשיבא שינוי מקום, אבל נכנס לבית לא, עיין מ"ב (קע"ח סקמ"ב). ונכנס לקרון הרכבת כנכנס לבית דמי. ולא דמי ליורד מן העגלה או עולה שא"צ לחזור ולברך, כי קרון רכבת בנוי כחדר ובית. ועיין שו"ת מהרש"ם (ח"ד קמ"ו) דחשיב בית לענין חיוב הדלקת נר חנוכה, כמבואר לקמן (פל"ט ב'), משא"כ עגלה אינה עשויה כעין דירה, ועשויה רק להעביר אנשים או חפצים ממקום למקום ואין מקום בתוכה להילוך ולנוח כמו ברכבת, ועיין שער הציון (קע"ח ל"ח) וחי' אדם (כלל נ"ט סעי' י"ב) ושלחן הטהור (ר"א ה' אות כ"ו) ובנמוקי אור"ח (קס"ז י"ב) ובשו"ת בצל החכמה ח"ו ע"ב ע"ג וע"ד, עכ"ל. והנה המעיין בדברי הגאון בעל אהלך באמיתך יראה דלא פליג עם מש"כ הגאון בעל אור לציון, דרכבת אינה דומה למכונית, וכנ"ל.

כשאנו מפסיק לאכול שיעור יותר מתוך כדי דיבור. אך כשהפסיק יותר מכדי דיבור צריך לברך ברכה ראשונה על אכילתו שבחוץ, גם באותה חתיכת אוכל שכבר בירך עליה. וכשהחל לאכול מאכל חדש בדרך, אף שהיה מאותו המין שהתחיל לאכול בבית (כגון למצוץ סוכריה בבית ולאחר מכן יצא לדרך והמשיך למצצה, ואחריה התחיל סוכריה נוספת) אף שחשב עליו מראש ולא הפסיק, צריך לברך שוב ברכה ראשונה, ועיין ס' וזאת הברכה פרק ו'.

ג) אדם שהתחיל אכילתו ברחוב וכדו' והוצרך לנסוע באמצע אכילתו במכונית, דעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל בשו"ת אור לציון (פ"ב ט"ו סוף ביאורים) דחשיב כהעובר מחדר לחדר. דכ' המשנ"ב (קע"ח י"ב ובבה"ל שם ד"ה בבית) דלכתחילה אין לשנות מקום מחדר לחדר, אך בדיעבד כששינה יש לסמוך ע"ד הפוסקים דשינוי מקום מחדר לחדר לא חשיב כשינוי מקום לענין ברכה ואינו מברך שוב ברכה ראשונה, וישנם הנוהגים להקל בזה לכתחילה ויש להם ע"מ לסמוך.

ובספר אהלך באמיתך (לבעל שו"ת בצל החכמה, ספ"א) כ': היוור בתחנה מן הרכבת לשתות כוס מיץ, סודה וכה"ג, ועד שלא גמר לשתות כוסו הוא חוזר אל הרכבת, צריך לחזור ולברך על שתייתו ברכבת, ואפילו אם בשעה שבירך היתה דעתו לחזור לרכבת ולהמשיך שתייתו שם. ואין חילוק בזה בין אם בשעה שבירך היה עומד בחוץ לפני חלון

(ד) כ' בס' אהלך באמיתך (פי"א ל"ג)
 שכשיריד בתחנה מהרכבת בכדי לקנות
 משקה וכאשר הגיע תורו וקיבל בקבוק
 ופתחו ובירך, ראה שהרכבת נעה
 ממקומה, ועל כן מיהר לשוב אליה מבלי
 לשתות תיכף אחר ברכתו, דצריך לחזור

ולברך שוב ברכבת קודם שישתה ומקורו
 טהור ממש"כ הא"ר (קע"ח ה') בשם ס'
 ברכת אברהם דאם בירך על פרי ולא אכל
 ממנו והוליכו למקום אחר, דצריך לשוב
 ולברך שוב בבית השני. וכן הדין גם כשאין
 הפסק בזמן. וע"כ בנידו"ד הדין כן.

סימן מ"ד

בדיני ברכות הראיה

אפי' פעם אחת והרדב"ז מייירי בנזדמן לראות ביום אחד מאה כושים שנולדו לאב ולאם שהם לבנים, דומיא דמאה מלכים דנקט, שהם ע"כ ממדינות שונות ונזדמן לו לראותם ביום אחד. [נובאמת קשה לדחוק כן בלשון הרדב"ז, ולא מסתבר שיראה ביום אחד מאה כושים שנולדו לאב ולאם לבנים, דמילתא דלא שכיחא בודאי בכה"ג, הערת אמור"ר שליט"א].

ובחיי אדם (כלל ס"ג סעיף א' במוסגר) כ': מה שאין אנו נוהגים לברך על כושי, משום שאין מברכין אלא בפעם ראשונה שהשינוי גדול עליו כדאיתא בשו"ע רכ"ה. וכבר כ' המג"א בשם הרדב"ז לענין שהחיינו שאם לא בירך באכילה ראשונה שוב אינו מברך, ונראה דה"ה בזה, וכיון שאנו רגילין תמיד בזה אין לנו שינוי גדול, עכ"ד. וכ' הגר"ב שטרן זצ"ל (שם) דזה ניחא אם גם על כושי בן כושים צריך לברך, אבל אם רק על כושי שאביו ואמו לבנים יש לברך איך אפשר לומר שאנו רגילין בזה תמיד. וגם אם נאמר שאנו רגילין תמיד בכושים בני כושים, מ"מ כושי בן לבנים בודאי שהוא שינוי גדול, וכמדומה שג"כ לא ראה דברי הלק"ט הנ"ל. ולקושטא דמילתא עפ"ד הלק"ט הנ"ל נראה פשוט דלכן לא נוהגים

(א) בשו"ע (רכ"ה ח'), הוואה כושי וכו' מברך ברוך אתה ה"א מלך העולם משנה הבריות. אמנם בשו"ת הלק"ט (ח"א ר"מ) כתב דדוקא כושי שאביו ואמו לבנים מברכין עליו, אבל כושי בן כושי מנהגו של עולם הוא, ע"ש. והגר"ב שטרן זצ"ל בס' אהלך באמיתך (פי"ז ח') הביא ראיה לדבריו מהמבואר בסוכה (ל"ו א') דאתרוג הכושי כשר, דומה לכושי פסול, פ"י שגדל כאן ודומה לכושי פסול אבל גדל בארץ כושי כשר שאינו משונה, ע"ש. ועיין בשו"ע (תרמ"ח י"ז) ובאחרונים שם. הרי דכושי הגדל בארץ כושי אינו משונה, וא"כ בנדר"ד איך יברך משנה הבריות.

ובשו"ת עמודי אור (סי' ד') הביא לשון תשובות הרדב"ז (ח"א רצ"ו) שכו' וז"ל: אבל שלטון או מלך אחר או כושי או נהר וכו' אפי' ראה ביום אחד מאה מלכים או ק' חכמים או ק' כושים מברך על כולם, עכ"ל הרדב"ז. וכ' עלה: ומ"מ הדבר מתמיה להצריך כה"ג לברך על כל כושי וכדו', דא"כ העובר במדינת כושים לא יפסוק למברך על פרטי האישים העוברים, עכ"ד העמודי אור. וכ' באהלך באמיתך (שם) דבמחילת כ"ת נעלמו מעיניו דברי הלק"ט אלו, דאדרבה על כושים שבמדינת כוש אינו מברך כלל

(רכ"ה בשער הציון אות ל"ג) שכתב על דברי החיי אדם דעכשיו לא נהגו לברך כלל ברכה זו על בריות נאות וז"ל: ולי נראה משום דכונת הגמרא דוקא כשהם נאות ביותר, כדאיתא ברמב"ם (פ"י מהלכות ברכות), ומי יוכל לדקדק בזה, עכ"ל השער הציון. והוא הדין כנדרון דידן.

לברך ברכה זו, לפי שכושים שאנחנו רואים הם כושים בני כושים, וכושי בן לבנים לא שכית כלל שיהא שחור כל כך, ואי אפשר לברך עליו, דשמא לא הגיע לשחרותו של כושי. ואילו על כושים ממש ילידי אפריקה שחורי העור אין לברך כמש"כ בהלק"ט. ועיין במשנה ברורה

סימן מ"ה

מדיני ברכות הראיה

ה. הרואה אילנות טובות ובריות נאות נבין זכרים ובין נקבות (י) אפילו עובד כוכבים או בהמה, אומר "ברוך אתה ה' אמה"ע שככה לו בעולמו". ואינו מברך עליהם אלא פעם ראשונה ולא יותר, לא עליהם ולא על אחרים, אלא אם כן היו נאים מהם (י) ועל אילן אשירה דע"ז אינו מברך (ט). ועכשיו לא נהגו לברך כלל ברכה זו (י), ומ"מ נכון לברך בלא שם ומלכות (יא).

ו. הרואה מלך ממלכי אומות העולם מברך ברוך אתה ה' אמה"ע שנתן מכבודו לבשר ודם (יב) וה"ה כשרואה נשיא מדינה אשר בידו לחונן את הנשפטים למות (יג). והרואה ישראל שנתמנה למלך או לנשיא על אומה מאומות העולם ובכוחו לחונן למי שנשפט למות יברך שחלק מכבודו ליראיו (יד).

ז. הרואה את המלך במראה לא יברך (טו).

ח. מלכה מאומות העולם, שהיא השולטת ולא בעלה, יש לברך על ראייתה

ומצוה להשתדל לראות בכבודה (טז) נכפי

א. הנוסע בארצות אסיה ואפריקה וראה כושים, לא יברך עליהם ברכת משנה הבריות וי"א שגם בכה"ג יברכו (א).

ב. הרואה את הפיל או את הקוף (א) מברך ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם משנה הבריות (ב), וה"ה הרואה שאר חיות, אך לא דגים, שהרי לא הוזכר בש"ס דגים (ב).

ג. י"א שהמבקר בגן חיות וברך על ראיית הקופים ברכת משנה הבריות וכוון לפטור את ראיית הפילים בברכה זו, שצריך לברך על ראיית הפילים שוב (ג) ויש מפקפקין בזה (ד), ועל כן נכון שבעת שמברך משנה הבריות על ראיית הקופים יכוון בפרוש שלא לצאת בברכה זו י"ח ברכתו על ראיית הפילים, וכ"ש שלא יבקר מיד אחרי בקורו בביתן הקופים בביתן הפילים, וכשמגיע לביתן הפילים יברך שוב ברכת משנה הבריות על ראיית הפילים (ה).

ד. כשרואה פיל או קוף מת אינו מברך (ו).

(א) הלק"ט ח"א ר"מ ועיין בארוכה באהלך באמיתך פי"ז ח' ובמש"כ בזה (א*) משמעות דברי חיי"א ועמודי אור ועוד, עיין באב"א שם (ב) שר"ע רכ"ה ח' (ב*) הגרש"ז אירכך (ג) נמוקי אור"ח רכ"ה ח' (ד) אהלך באמיתך פי"ז י (ה) שם (ו) או נדברו ח"ב ד' שאלה ב' (ז) משנ"ב רכ"ה סקל"ב (ח) לשון השר"ע שם (ט) שו"ת קול גדול סוסי"ט (י) חיי אדם, הובא במשנ"ב (יא) משנ"ב (יב) שר"ע רכ"ד ח', ועיש"ע (יג) שו"ת מנחת אלעזר ח"ה ד' ושו"ת אפרקטא דעניא ל"ב אות א' ובתורת חיים רכ"ד וביצבור יוסף מ' אות ב' ובשו"ת באר משה ח"ב ט'. ועיין רבבות אפרים ח"ג תק"מ אות ד' ובס' אהלך באמיתך פי"ד י"ד (יד) שו"ת התעוררות תשובה ח"א ס' (טז) שו"ת בצל החכמה ח"ב י"ח אות ג' (טז) שם י"ט

במקום הזה, (וזה דוקא כשמבקר שוב במקום הנס, אך בשעת הנס מברך ברכת הגומל)^(כב).

יג. וכל יוצאי ירכו ג"כ מברכים, וכדלהלן: בנו או בתו מברכים "שעשה נס לאבי (או לאמי) במקום הזה", בני בניו יברכו "שעשה נס לזקני או לאבותי או לאבי אבא או לאם אמי", וכשבאו שני בניו וראו מקום הנס יאמרו "שעשה נס לאבינו", ושני בני בנים מסב אחד יאמרו "לאבותינו", ובנו ובן בנו צריכים לברך בין שנולדו קודם שקרה הנס ובין שנולדו לאחר מכן ומנכד ואילך אין מברכין אלא א"כ נולדו אבותיהם לאחר שקרה הנס לאביהם הראשון. וזולת יוצאי ירכו אין רשאי שום אדם לברך על נס דאידיך (אפילו אב על בנו ואשה על בעלה ובעל על אשתו) חוץ מעל נס של רבו מובהק שעליו מברך שעשה נס לרבי במקום הזה", אך בניו אינם מחויבים בכבוד רבו ואינם מברכים על ניסו^(כג).

יד. הגדרת נס שעליו מברכים הוא נס שיוצא ממנהג העולם (כגון שנפל עליו אבן או שעברה עליו מכונית באופן שכדרך הטבע היה מת בכה"ג), אך על נס שהוא ע"פ מנהגו של עולם (כגון שבאו עליו גנבים כלילה וצעק לעזרה וברתו הגנבים מחמת זה, או שנפלה עליו חיה וברח ממנה או שאבן נפלה סמוך לראשו אך לא נפלה על ראשו בסוף דבר יברך בשעת הצלתו ברכת הגומל וכשיגיע

שיש מצוה להשתדל לראות אפילו מלכי אומות העולם^(יז)).

ט. הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל [כגון מקום שעברו בו ישראל בים וביבשה ומקום שעברו בו ישראל בירדן בחרבה בימי יהושע ומעברות נחלי ארנון שנחבאו שם האמוריים במערות ההרים] מברך ברוך אתה ה' אמה"ע שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. אך כשרואה מקומות שאין ניכר מתוכם הנס שנעשה לאבותינו [כגון הרואה בהר הכרמל מקום שעשה אליהו את המזבח, וכן כשראה את הים או את נחל ארנון או הירדן אבל לא ראה בדיוק את המקום בו נעשה הנס] אינו מברך [וי"א שמברך בלא שם ומלכות^(יח)], ומ"מ בכל אלו ראוי לו להזכיר חסדי ה' והשגחתו עלינו ויודה וישבח כפי כח^(יט) י. על נס שנעשה לחלק מישראל ולא לכלל ישראל או לרובו אין מברכין עליו אלא אותם שנעשה להם הנס בעצמם, או שנעשה הנס לאדם מפורסם בכל ישראל לראש ושלטון כיוצא בן צרויה, ובזמנינו אין לנו כיוצא^(כ).

יא. הרואה מקום שנעשה נס לאדם שנתקדש שם שמים על ידי ניסו [כגון הרואה מקום גוב האריות של דניאל וכבשן האש של חנניה מישאל ועזריה] מברך "שעשה נס לצדיקים במקום הזה"^(כא).

יב. הרואה מקום שנעשה לו נס יברך ברוך אתה ה' אמה"ע שעשה לי נס

(יז) שו"ע שם ט' (יח) אהלך באמיתך פ"ג ב' (יט) שו"ע משנ"ב וביה"ל ר"ס ר"ח (כ) שם ובסעיף ד' וביה"ל (כא) שם ד' ועיין שו"ג הלכות (כב) שו"ע שם ד' ובמשנ"ב (כג) שם ועיין אהלך באמיתך

יז. נצולי מחנות ההשמדה של הצוררים הגרמנים יש"ו המבקרים במחנות בהם שהו חייבים לברך ברכת "שעשה לי נס במקום הזה" בשם ומלכות(יט).

יח. נראה שאינו מחויב לילך למקום בו נעשה לו נס כדי שיוכל לברך על ראייתו, וכ"ש שבניו ותלמידיו אינם מחויבים לילך לראות את מקום נס אביהם או רבם(ל).

יט. הנוסע לחו"ל ורואה את חברו (החביב עליו ושמת בראייתו) לאחר שלא ראוהו לפחות שלושים יום מברך "ברוך אתה ה' אמה"ע שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". וה"ה כשרואה אשה ששמת ונהנה בראייתה (כגון אשתו אמו בתו ואחותו)(לא).

כ. כשעברו שלושים יום מראיית חברו, אך חברו שיגר לו מכתב שלומים בתוך שלושים יום, י"א שיברך שהחיינו(לב) וי"א שלא יברך(לג) וספק ברכות להקל(לד), אך באופן שקיבל תוך לי יום מכתב מחברו בו הודיעו על מחלתו ולאחר מכן כשפגשו מצאו בריא, מברך שהחיינו(לה).

כא. כשראה את חברו או אביו ורכו, אשתו בתו ואחותו לאחר י"ב חודש והוא חביב עליו ושמת בראייתו יברך "ברוך אתה ה' אמה"ע מחיה המתים"(לו).

למקום הנס לאחר שלושים יום יברך ברכת שעשה לי נס בלא שם ומלכות(כז).

טו. מברך ברכות אלו אחת לשלושים יום חוץ מיום שראה וחוץ מיום שעומד בו עתה, אך כשרואה את מקום ניסו קודם שעברו לי יום מבקורו הקודם באותו המקום אסור לו לברך וברכתו לבטלה, וכשעבר במקום הנס ולא ברך הפסיד ברכתו. ואפשר דאפילו כשראה את המקום לאחר מספר ימים, כשלא עברו עדיין לי יום מראיתו הראשונה, אינו מברך גם כשלא ברך בפעם הראשונה(כח).

טז. הרואה מקום שנעשה בו נס לעצמו חייב לברך גם כשאין הנס ניכר מתוך המקום(כט). וכשעובר לא רחוק ממקום הנס ורואהו וחפץ לברך על ראייתו, אולי מוטב שיתקרב למקום הנס או בקרוב לו בתוך ד' אמות ויברך. ואם נחפו לדרכו או טריחא ליה מילתא, נראה דכל שרואה את מקום הנס בראיה ברורה, גם אם רואהו ממקום רחוק חייב לברך. וה"ה שחייב לברך כשרואהו ראיה ברורה דרך משקפת(כ). וכשנעשה לו נס אך אינו מכיר את מקום ניסו בדיוק, אבל יודע בברור שבתוך שטח זה נעשה לו הנס וכעת מביט על פני כל השטח, צ"ע האם רשאי וגם חייב לברך בכה"ג, כיון שסו"ס רואה את מקום הנס בודאי, א"ד דכיון ואינו מכיר את מקום הנס בדיוק אינו רשאי לברך(כ).

(כד) שם סעיף ט' (כה) שם סעיף ג' (כו) משנ"ב סק"ז ובעוד פוסקים (כז) אהלך באמיתך פי"ג י', עי"ש בארוכה (כח) שם (כט) שר"ת בצל החכמה ח"ה ס"ב (ל) הגר"ב שטן זצ"ל שם ג' (לא) שר"ע רכ"ה ובשע"ת (לב) שר"ת הלק"ט, הובא בבאה"ט ובערוה"ש ובכף החיים (לג) משנ"ב בשם אחרונים (לד) משנ"ב (לה) שם בשע"צ (לו) שר"ע שם

היודע בעצמו שיש לו תענוג בראיית חברו
ושמח מאד בראייתו צריך לברך(מא).

כד. כשברך על ראיית ברכים ורעמים
ונסע ברכבו כשהגשמים ירדו והגיע

בנסיעתו לאזור בו החמה זורחת ולא ירדו
שם גשמים כאותו הזמן, ולאחר מכן
המשיך לנסוע למקום בו גשמים יורדים
עם ברכים ורעמים, עליו לשוב ולברך(מב).

כה. למרות שבמפלי הניאגרה שבקנדה
משתקפים פני המים קשת, מ"מ
אין לברך ע"ז ברכת "זוכר הברית", מפני
שאין זה קשת בענן(מג).

וכשעברו י"ב חודש מראיית חברו אבל
לא עברו י"ב חודש מיום קבלת מכתב
ממנו או כשנודע לו על שלומו, לא יברך
ברכת מחיה המתים כשיראהו(לז).

כב. כשלא ראה את חברו י"ב חודש אך
עדיין לא עברה שנה (משום שהשנה
היא שנה מעוברת), יברך מחיה
המתים(לח).

כג. י"א שכיום אין מברכין על ראיית
חברו משום שאין אדם שמח בחברו
באמת ובתמים(לט) או שאם לא יברך עליו
יגרום הדבר לקנאה ושנאה ביניהם(מ).

(לז) באה"ט ובשע"ת בשם הברכ"י (לח) דעת תורה ואהלך באמיתך פט"ו ט' (לט) לקוטי מהרי"ח ח"א עמר
קל"ו קל"ז ובאשל אברהם ושו"ת בית ישראל ל"ג ועוד (מ) אשל אברהם (מא) ערה"ש (מב) עי' שו"ע
רכ"ז ב' ובדברי הגר"ב שט"ן זצ"ל באהלך באמיתך פט"ז הערה כ"ג. (מג) שו"ת נחלת פינחס א'.

סימן מ"ו

ברכת הגומל

הדרכים בחזקת סכנה (ושיעור פרסה הוא 72 דקות ולא שטח של 4800 אמה^(א)). מיהו י"א דתליא ב4800 אמה (שהם 2,880 מ')^(ב). אך אם הלך מעיר לעיר ונפלו עליו ליסטים להרגו וניצל או שהלך במקום המוחזק לסכנה, מברך לכו"ע אף בפחות מפרסה^(ג) נויש שהסתפק האם מצטרפים נסיעות הלך וחזור לשיעור פרסה^(ד)]. וי"א שבזמנינו אין לברך אפילו בנסיעות רחוקות, אם לא דרך הים והמדבריות^(ה) וי"א שבמקום רבוי מכוניות, חשובים אותם דרכים כישוב נייד וכאילו לא יצא מהישוב^(ו).

ג. הנוסע ברכבת העוברת במדבריות אינו צריך לברך ברכת הגומל^(ז).

ד. הטס באוירון מעל פני הים י"א שיברך בשם ומלכות^(ח). וי"א שיברך בלא שם ומלכות^(ט) וי"א שלא יברך כלל^(י). והטס במטוס בארץ בטיסה פנימית י"א שלא יברך^(יא) וי"א שיברך^(יב).

א. יורדי הים צריכים לברך ברכת הגומל (גם כשלא אירע להם כל פגע וסכנה והים לא סער וגעש)^(א) וכשעבר בנהר ולא בים, למנהג אשכנז וצרפת אינו מברך ולמנהג ספרד מברך^(ב). והמשייטים בסירות למטרת טיול ואינם מתרחקים משפת הנהר (כשייט בירדן ובכנרת ובפארקים שונים) אינם צריכים לברך, אך כשאירע להם מקרה סכנה וניצלו צריכים לברך^(ג). וי"א שכשנמצא במים עמוקים ואין הצלתו ברורה ע"י האוניה צריך לברך^(ד) וכן הנוסעים בים למקום קרוב כמהעיר לכפרים ולעיירות הסמוכות אינם מברכים^(ה) וי"א שיברכו^(ו).

ב. הולכי מדבריות צריכים לברך ברכת הגומל (גם אם לא תעו ולא רעבו וצמאו בדרכם). למנהג אשכנז וצרפת אין מברכין כשהולכין מעיר לעיר ומברכים דוקא במקומות השכיחים בהם חיות רעות וליסטים. ומנהג ספרד לברך, מפני שכל

(א) שו"ע ר"ט א' (ב) ביה"ל שם (ג) שו"ת בצל החכמה ח"א כ' אות ג' (ג*) אגר"מ ח"ב ט"ז (ד) כה"ח סק"מ (ה) אהל מועד (שער הברכות דרך ג' נתיב א') (ו) אהלך באמיתך פכ"ג (ז) ס' נתיבי הלכה עמר קכ"א, עיי"ש (ח) שו"ע שם ז' (ט) ביה"ל ק"י ז', ועיין בס' נתיבי הלכה (שם) (י) ערוה"ש (יא) הגר"צ אבא שאול זצ"ל בספר נתיבי הלכה (יב) ברי השולחן (בס' קצות השולחן ס"ה) (יג) הגר"פ עפשטיין זצ"ל ואגר"מ אר"ח ח"ב נ"ט והגר"ש אלישיב והגר"ש ואונר שליט"א (יד) שו"ת בצל החכמה ח"א כ' אות ז'. וכן הורו גאב"ד בריסק וגאב"ד טשעבין והרה"צ רבי אהרן מבעלזא זצ"ל (טו) עיין במש"כ ובס' אהלך באמיתך פכ"ג (טז) קובץ תל תלפיות (שנת תרצ"ד אות נ"ח) ובאורחות רבינו הקה"י (עמר צ"א) (יז) אגר"מ אר"ח ב'

ו. אדם אחר משכו בחזרה למדרכה ועיי"כ
ניצול מברך הגומל(כ"ה).

ח. מברך כשעלה מן הים, והולך במדבר
כשהגיע למחוז חפצו. גם כשבא לידי
סכנה בים ובמדבר וניצול דעדיין לא בא
לכל טובתו עד שיעלה מן הים והמדבר(כ"ו)
וה"ה כשהספינה עוגנת לחניית ביניים
ליום או יומיים כפי הצורך שמברך רק
בסוף דרכו וכן הולכי המדבריות
כששוהים בדרך הליכתם במקום ישוב,
שמברכים רק כשיגיעו לסוף דרכם(כ"ז).

ט. מנהג העולם שאין נשים מברכות
ברכה זו, משום דסדר ברכה זו ניתקן
בפני עשרה ולא אורח ארעא לאשה
לעמוד בפני עשרה אנשים(כ"ח). ומ"מ מן
הראוי שתברך בפני תשעה נשים ואיש
אחד(כ"ט). וי"א שתברך בעזרת הנשים
וישמעו עשרה אנשים את ברכתה בעזרת
הגברים(ל). ויש שכתב שאם מתביישת
לברך בפני עשרה אנשים תברך בלא שם
ומלכות(לא). וי"א שבעלה יעלה לתורה
ויכין באמירת "ברכו את ה' המבורך"
וכו' שנותן הודאה על הצלת אשתו, והיא
תכוון דעתה לשמוע כשאומר "ברוך ה'
ותענה אמן, וכן תענה אמן על ברכתו(ל"ב).
וי"א שהבעל יכול לברך בשביל אשתו
כשנמצאת עמו במעמד אחד ויאמר
"שגמלך כל טוב", ומסתבר דגם שלא
בפניה יכול לברך ויאמר "שגמלני וכו'".

ה. המטיילים בהרים ובמדבריות שבארץ
ישראל אינם מברכים(י"ח), וההולכים
כיום בערים ערביות בא"י אשר יש בכניסה
למקומות אלו סכנה יאמרו תפילת הדרך
אך לא יברכו הגומל(י"ט).

ו. אע"פ שבש"ס מובא שעל ארבעה
דברים (חבוש בבית האסורים, חולה
ובעל יסורים, המפליגים בים, הולכי
מדבריות) מברכים ברכת הגומל, מ"מ ד'
אלו לאו דוקא וה"ה למי שנעשה לו נס
(כגון שניצל מגנבים וחיות רעות וכדו')
שמברך ברכת הגומל. וי"א שאין מברך
אלא על הני ארבעה דוקא. וטוב לברך
בלא הזכרת שם ומלכות(כ"י) והמנהג כסברא
ראשונה(כ"א). ובני ספרד הנוהגים כשו"ע
יברכו בלא שם ומלכות, אך אם כבר נהגו
לברך במקומם בשם ומלכות רשאים
לנהוג כן(כ"ב). וכלל דחיובא דברכת
הגומל הוא שאם כבר בא לידי סכנה
וניצול ממנה מברך, ואם כמעט בא לידי
סכנה אינו מברך(כ"ג).

ז. הרוחץ בים ונסחף לים פנימה עד
למעלה מקומתו ואינו יודע לשחות
היטב ובקושי גדול הצליח להחליץ
מהגלים ולשוב אל החוף, צריך לברך(כ"ד).
ואדם שהחל לעבור בכביש לאחר
שהתחלף אור הרמזור לאור אדום (המורה
על נסיעת כלי הרכב ועצירת הולכי הרגל)
ונהג המכונית שנסעה למולו לא הבחין בו

(יח) הגר"ח קניבסקי שליט"א (יט) הגר"ח קניבסקי שליט"א (כ) שר"ע שם ט' (כא) משנ"ב (כב) ברכ"י,
הובא בכה"ח (כג) הגר"מ בראנסדאפר בסי' קנה בשם ח"א י"ב (כד) שם י"א (כה) שם י"ב (כו) שר"ע שם
א' (כז) משנ"ב שם (כח) משנ"ב בשם אחרונים, וכ"פ החזו"א (כט) משנ"ב בשם כנה"ג וא"ר וחי"א. וכן
בסי' החיים לרי"ח פלאגי (כ"ו ח') (ל) סי' ברכת הנהנין להגר"ז מלאדי (פ"ג) ובשולחן הטהור (קאמרא, רי"ט
ד') (לא) בן איש חי שנה ראשונה עקב ה' (לב) א"ר ובשער אפרים (שער ד' כ"ח) ובאהלך באמתך (פכ"ג)

לברך בלא עשרה. ומ"מ יזהר לכוין שלא לצאת בברכה כדי שיוכל לאחר מכן לחזור ולברך כשיזדמנו לו עשרה. ואם בירך בפחות מעשרה י"א שיצא וי"א שלא יצא. וע"כ ישוב ויברך בפני עשרה בלא שם ומלכות(מ"ה). וכשהפליג בספינה והגיע למקום שאין שם עשרה לברך בפניהם, ואחר שיתעכב שם מספר ימים יחזור לביתו דרך הים, לא יברך בהגיעו למקום ההוא עד אשר יחזור לביתו, וכאשר יברך בפני עשרה בשם ומלכות בהגיעו לביתו, יכוין לפטור בברכה ההיא גם את דרכו שמביתו עד למקום שלא היו בו עשרה(מ"ו). וכשבביהכנ"ס שרגיל להתפלל בו אין תרי רבנן וישנו טורח ללכת לביהכנ"ס אחר עם תרי רבנן, אינו מחויב לטרוח ויברך הגומל בביהכנ"ס בו יש תרי רבנן. אך אם בביהכנ"ס השני אין אלא חד רבנן אינו צריך לילך לשם אפילו כשאין בזה טירחה(מ"ז).

יג. טוב שיאמר קודם ברכתו את הפסוק "יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם" (תהילים ק"ז)(מ"ח) וי"א שיאמר הפסוק "אודה ה' בכל לבב" (תהילים קי"א)(מ"ט) וי"א שיאמר הפסוק "ברוך ה' כי הפליא חסדו לי" (תהילים ל"א)(נ).

באשה טובה והגונה(ל"ג). וי"א שאין המנהג כן(ל"ד).

י. קטן אינו מחויב להודות(ל"ה). וי"א דכשהגיע לחינוך צריך לברך(ל"ו). וי"א שבמקום שישנו מנהג לברך בשם ומלכות יברך, ובמקום שאין המנהג ידוע יברך בלא שם ומלכות(ל"ז). וי"א שנכון לקרותו למפטיר אך לא יברך(ל"ח). ובן י"ג שנה יברך הגומל אף שעדיין אינו בן עשרים(ל"ט).

יא. מברך: ברוך אתה ה' אמו"ה הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב. ונוסח זה אינו מעכב כל שאמר ענין הברכה. והשומעים אומרים: מי שגמלך טוב הוא יגמלך כל טוב סלה. ואם לא אמרו אינו מעכב. וצריך לעמוד בשעת הברכה, ובדיעבד יצא אף בישיבה(מ). והעשרה יושבים(מ"א).

יב. צריך לברך ברכה זו בפני עשרה ובעל הנס מן המנין(נ"א) וי"א שאינו מן המנין(מ"ב) וששנים מהם יהיו רבנן ששנו הלכות(מ"ג) וי"א דבעינן עשרה ועוד תרי רבנן(מ"ד). ואם לא שכיהי הני ב' דשנו הלכות יברך, אך אם אין לו עשרה השומעים לברכתו לא יברך. וי"א שאם רוצה לברך דרך שבח והודאה, רשאי

(ל"ג) מור וקציעה וא"ר (ל"ד) ערוה"ש (ל"ה) משנ"ב בשם אחרונים. וכן מנהג בני ספרד (נתיבי הלכה) (ל"ו) מהר"י באטן בשערי תשובה ובברכ"י, ומור וקציעה וספר החיים (ל"ז) בן איש חי (שם) ועיין אהלך באמתך (ל"ח) הגר"ב שטרן וצ"ל באהלך באמתך (ל"ט) פרמ"ג (דסד"א דלא נענש בבי"ד של מעלה) (מ) שו"ע ומשנ"ב (מ"א) כה"ח סקט"ו (מ"ב) באה"ט בשם הלק"ט ובהגהות ועק"א ובשערי אפרים (שער ד' כ"ז) וחי"א וקיצושה"ע (מ"ג) עיין בס' אהלך באמתך פכ"ג שהרחיב בהגדרת "שוני הלכות" (מ"ד) דעת התוס'. ובכה"ח ובחס"ל כ' דלכתחילה יש לחוש לשיטה זו (מ"ה) שו"ע שם ט' ובמשנ"ב וביה"ל (מ"ו) הגר"ב שטרן וצ"ל באהלך באמתך (מ"ז) שם בשם ס' תורת חכם (ס"י"ז) (מ"ח) ס' החיים להר"ח פלאגי (כ"ו י"ד) (מ"ט) שם בשם חס"ל (נ) יפה ללב (ח"ו אר"ח ר"ט ב')

שהמברך ג"כ חייב. אך במקום שהמברך עצמו אינו חייב ובירך עליו הברכה, אינו יוצא אלא א"כ ענה אמן ושמע כל הברכה מתחילתה ועד סופה וכיון לצאת י"ח בה; אף כשהמברך לא כיון להוציאו. וגם לכתחילה יכול לפטור עצמו בכך אם ישנם עשרה ששמעו^(סא) ואם לא ענה אמן אלא הרכין ראשו כמודה על אמיתות ברכת חבריו יצא י"ח, כי הרכנת הראש נחשבת לעניית אמן^(סב).

טז. טוב שיברך בתוך ג' ימים מיום חיובו, שעד זמן זה נחשב כבא מן הדרך^(סג) וגם בתוך ג' ימים עדיף להקדימו ככל האפשר^(סד). ואם איחר ולא בירך בתוך ג' ימים יברך בכל זמן שירצה^(סה). ואם בתוך ג' ימים לא יוכל לברך בפני ס"ת (כגון שהגיע ביום ב' לאחר שקראו כבר בתורה) יברך בלא ס"ת ואל ימתין לברך בפני ס"ת ויעברו ג' ימים^(סו).

יז. אין מברכין ברכת הגומל אלא ביום. ואם בירך בלילה יצא^(סז). ויכול לברך בקריאת התורה שבליל שמחת תורה^(סה). ואם יוכל יותר בקלות לברך בעשרה בלילה מביום יברך בלילה^(סט). ומברכין ברכת הגומל בתשעה באב אף כשלא יעברו ג' ימים באם ימתין למחרת^(ט).

יד. נהגו לברך ברכת הגומל לאחר קריאת התורה^(נא) ומשום כך יש לקרות למחויב לברך לתורה^(נב) והוא קודם לאחרים, אך אינו דוחה שום חיוב, מכיון שמן הדין יכול לברך גם בלא עליה לס"ת^(נז). וכשלא קראוהו לתורה יעלה לבימה ואחר גמר הקריאה יברך הגומל^(נד). וי"א שיברך רק אחר אמירת הקדיש^(נה). ואם עלה למפטיר י"א שיברך רק לאחר שקרא את ההפטר והברכותיה^(נו). ואין לבטל המנהג לברך אחר הקריאה בתורה^(נז). ואבל (שאינו יכול לעלות לתורה) מברך קודם הולכת הס"ת או התזרתו להיכל^(נח).

טו. כשרבים התחייבו בברכת הגומל, יברך אחד מהם בלשון רבים ("שגמלנו כל טוב") ויכוין להוציאם בברכתו והם יתכוונו לצאת ויענו בלשון רבים ("מי שגמלנו טוב הוא יגמלנו כל טוב סלה")^(נז). ומ"מ מנהגנו שאם רק אחדים חייבים בברכת הגומל קוראים כל אחד מהם לתורה וכל אחד מברך לעצמו^(ס). ובמקום שבירך אחד הגומל לעצמו ונתכוין להוציא את חבריו ושמע חבריו וכיון לצאת בברכתו, יצא האחר אף אם לא ענה אמן על ברכת חבריו, כיון

(נא) שר"ע שם ג' (נב) שער אפרים (שער ב' י"א) (נג) אהלך באמיתך. ועיין זכר נתן (דף ט"ז אות ט') (נד) אהלך באמיתך, וכן המנהג (נה) ס' נתיבי הלכה (רי"ט ו') וכן מנהג חב"ד. וכ"כ בס' אהלך באמיתך, אך הוסיף שלא ראה שנוהגים כן (נו) נתיבי הלכה (שם) (נז) שו"ת חתם סופר נ"א (נח) כה"ח וקיצושי"ע (טולידנו) (נט) מנהג החת"ס (מובא בס' הזכרון לחת"ס, דף כ"ה) ופתח הדביר (רי"ט ח') (ס) אהלך באמיתך (סא) שר"ע שם ד' ה' ומשנ"ב (סב) שרי חמד (אסיפ"ד מערכת ברכות ב' ט"ז) בשם פתח הדביר, וע"ע בשו"ת וישב יוסף י"ג ובצל החכמה ח"ד פ' (סג) שר"ע שם ו' ומשנ"ב (סד) אשל אברהם (ברטשאטש) (סה) שר"ע שם (סו) משנ"ב (סז) בן איש חי (ש"ד עקב ג') וכה"ח (סח) שו"ת חת"ס נ"א (סט) ס' נתיבי הלכה רי"ט ט' (ע) פחד יצחק (מערכת ב' ערך ברכת הודאת היחיד) ועיין פתח הדביר וכה"ח ואהלך באמיתך

יח. המחוייב לברך ברכת הגומל משום ואין עונים אמן על ברכתו, אבל עונין: מספר חיובים יברך ברכה אחת "מי שגמלך טוב" וכו' (עג). וי"א שיברך לכולם (עא). בשם ומלכות (עד).

יט. המסופק האם בירך ברכת הגומל או כ. ראוי שהמברך ברכת הגומל יקרא לא יחזור ויברך בלא שם ומלכות (עב) פרשת תודה (עה) ויתן מעות לצדקה (עו).

(עא) משנ"ב (עב) פרמ"ג (עג) אהלך באמיתך וע"ע בשו"ת בצל החכמה ח"ה פ"ט (עד) שולחן הטהור (עה) של"ה, הובא בא"ר וחיי"א (סוף כלל ס"ט) ויפה ללב (עו) אהלך באמיתך בשם ס' זכר דוד (מאמר ג' פכ"ט) וכן בחיי"א שם.

סימן מ"ז

לעבור בין שתי נשים

העושה אותן קשה לשמוע) וכו' והעובר בין שני גמלים והעובר בין שתי נשים ואשה העוברת בין שני אנשים. ודברי הגמ' הובאו בערוה"ש (ב') ובבן איש חי (שנה שניה פנחס אות י"ז). ובהנהגות החזו"א להגר"ח"ק שליט"א (בספר טעמא דקרא, אות כ"ט) ובהשמטות לס' פאר הדור ח"ד מצינו שאשה אחת אמרה להחזו"א שקשה להזהר מלעבור בין ב' אנשים והשיב לה החזו"א "וכי בתוך האש היית נכנסת?!". אך בספר תו יהושע (ח"ב סי"ב, מובא בס' שמירת הגוף והנפש עמ' ש"ל) כתב דמי שאינו יודע מדין זה ואינו מכוון לזה נאמר עליו קרא דשומר פתאים ה', ובפרט שעתה בעוה"ר בערים הגדולות א"א להזהר בזה כלל בדרך הליכתו.

ובבן יהוידע (להבא"ח, פסחים קי"א) כתב דדברים אלו לא נאמרו אלא בזמן קדמון שהיו השדים והמזיקים מצויים הרבה והיו מינים ממינים שונים, אך עתה נחלש הסט"א ונתמעטו אלו המזיקים, ובהשמטות הוסיף דרק לכתחילה טוב לחוש להזהר בזה, ומ"מ מטעם שכחה המוכא במסכת הוריות יש להקפיד בזה כמש"כ הוא עצמו בספרו בן איש חי. ובס' לב אליהו (בראשית עמ' כ"ו) כתוב שהגר"א לאפיין זצ"ל דקדק מאד שלא לעבור בין שתי נשים אפילו

שאלה: האם אפשר לעבור כשבשני צדי המעבר של מקומות הישיבה באוטובוס או במטוס יושבות נשים, ובאלו אופנים יש להקל בזה.

תשובה: פסחים (קי"א ע"א), ת"ר שלשה אין ממצעין ולא מתמצעין (ופי' רשב"ם: לא ועברו בין אנשים ולא יעבור איש אחד בין שני כלבים בין שתי נשים בין שני דקלים) ואלו הן הכלב והדקל והאשה וי"א אף החזיר וי"א אף הנחש, ואי ממצעין מאי תקנתיה, אמר רב פפא נפתח באל ונפסיק באל, א"נ נפתח בלא ונפסיק בלא (ופי' רשב"ם: אל מוציאם ממצרים וגו' כי לא נחש ביעקב וגו' עד מה פעל אל. נפתח בלא ומסיים בלא היינו לא איש אל ויכזב וגו' ועד ולא יקימנה). ובתוס' הקשו דהא אסור להתרפאות בדברי תורה, ותי' דלהגן שרי, ור"ח פי' דנפתח באל היינו שיאמר הכי: אל אלהים ה' הצילנו מכל רע ומכל נזק אשר בידך כח וגבורה כי אתה אל. ונפתח בלא פו' שיאמר: לא תטשני אלהי ולא תעזבני שמרני כאישון בת עין טרם אקרא תענני ואל תאמר לא, עכ"ל התוס'. ודברי הש"ס הובאו בחדושי הגרעק"א (או"ח ר"ס קנ"ו) ובשו"ע הגר"ז ובא"ד ובקצשו"ע (ג' ח') ובע"פ.

ובהוריות (י"ג) כתיב: עשרה דברים קשים ללימוד (ופרש"י:

כדכתב בבן איש חי (שם). אולם בבית ברוך (מלואים לכלל א' סקל"ט) כתב די"א דדוקא אם נאחזים זה בזה. וכן כ' בבא"ח דאם איכא מרחק ד' אמות בין אשה לרעותה מותר לעבור ביניהם, ובס' שולחן חי (ס"ז ב') כ' דנראה בסברא דאם יושבים בפנ"ע ואינם נקראים צלותא חדא ליכא חשש. ובלב אליהו (שם) כתיב בשם הגרש"ז מקלם זצ"ל שאפשר לעבור בין שתי נערות משום שכל העניינים הסגוליים בחז"ל אשר לא ידענו טעמם ע"פ נגלה צריך לדקדק בהם רק כפי המובא בלשון חז"ל ולא יותר, ובוה הרי כתיב שלא לעבור בין כ' נשים, ובתולות לגבי דבר זה אינן בכלל נשים. וכ"כ בשמו בספר זכרון (הוספות ותקונים ח"ב אות י"ט), ומציין דבמגילה (י"ג ע"א) מבואר דבתולה אינה בכלל נשים. והגר"ח קניבסקי שליט"א בס' זכרון שם כ' דאפשר ובקטנה אין להקפיד, עפ"ד הגמ' ביבמות (ס"א ע"ב) יכול קטנה ת"ל אשה וכו', אלמא דקטנה לאו בכלל אשה, ועיין מה שהשיג עליו בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג תקכ"ה).

ועוד יש להקל בזה כשהנשים היושבות במעבר הינם נכריות, דבשו"ת מהרש"ם (מהדו"ד ח"ד קמ"ח) הסתפק האם מותר לעבור בין כ' נכריות וכ' דאינו יכול להכריע בדבר, והנכון לומר פסוק הפותח בלא ומסיים בלא כדי לצאת מן הספק. אולם בשמהגה"נ (שם) מביא דבקובץ בית ועד לחכמים (שנה ח' סימן צ"א) הביא הגאון מבריסק ראייה מזוהר חדש (רות דף פ"א ע"ב) דר' נחום בר שמלאי היה בכרך קיסרין ועבר בין כ' נשים ואסתכלי ביה ואוסכין מיד בגופיה

כשהלך ברחוב, ולעיתים כשהיו נערות משחקות שם היה מראה להן במקלו שיזוזו לצד אחר.

וכשהאדם עובר בין שני טורי ספסלי האוטובוס או המטוס וכדו'
ומשני צדדיו יושבות נשים, פסק הגר"ח קניבסקי שליט"א דאין קפידה ויכול לעבור, משום דדוקא עומדות מיקרו מתמצעות, וכ"פ הגר"ח פ' שיינברג שליט"א. ובשו"ת שלמת חיים (ח"ב ל"ב (תק"ג) כ' דהאיסור הוא דוקא שילך בין כ' נשים שעומדות או להפך, אבל בדרך הלוכם נראה שאין קפידא שאין כאן אמצע דלא שייך כי אם באחד מהם קבוע. ובס' שהגה"נ (סימן קי"א ד') כ' דיעו"ש בשלמת חיים (ח"ד כ') דזה נאמר דוקא באיש ההולך ופוגע בשתי נשים שהולכות משני צדדיו, אבל אם שלשתם מתכוונים ללכת ביחד יש להקפיד שהאיש לא ילך בין שתי הנשים ושאשה לא תלך בין שני אנשים. אך המעיין שם ובסימן כ"ו יראה שאין הדברים ברורים, וכמו שהשיג עליו השואל. וע"ע בשו"ת וישב משה (ע"ג) שדן האם שיחה משותפת בין שתי נשים הולכות הוי קביעות. ובוישב משה שם הביא ראייה מפסחים קי"א דגם בנשים יושבות ישנו איסור, דאיתא: הני תרי נשי דיתבין וכו', ומכוון אפייהו להדדי וכו'. משמע די"ל שייכות זע"ז. ובקונטרס ובלכתך בדרך הביא לדחות זה בשמיה דהגר"ח קניבסקי שליט"א דהגמ' עסקינן במידי אחרינא מטעם כשפים כמבואר שם וזה ליכא בזמנינו.

ושרי לשני אנשים ההולכים זה בצד זה לעבור בין שתי נשים וכן להיפך

לידי טומאה בלילה וכו'. ולפי"ד שהוא תלוי בהרהור א"כ אין קפידא באשתו ואמו ואחותו, ובאמת פוק חזי מאי עמא דבר. שו"ר בשו"ת רבכות אפרים (ח"ג תקכ"ה) דיש לדון באלו שיש להם ב' נשים כגון התימנים אם שייך להם דין זה שלא יעבור בין ב' נשים. ואולי נוכל להוסיף עפ"ז טעם חדש לחרם דרבינו גרשום, ודו"ק. עכ"ל שמהגוה"נ. ולפי"ד רבינו ידעיה הפניני אינם מחוורים דברי הרש"ז מקלם זצ"ל, דע"פ סברא זו תאסר גם הליכה בין ב' נערות. ומ"מ מכל ספרי רבותינו הנ"ל לא משמע כרבנו ידעיה.

ובפוסקי זמנינו (ס' הזכרון להגר"ק שליט"א, בית ברוך להגר"י שליט"א ושו"ת רבכות אפרים להגרא"ג שליט"א) נסתפקו האם מותר לשבת או לעמוד בין שתי נשים.

והמוכרח לעבור בין ב' נשים כ' בספר זכרון טוב (מכתב כ"ח מהגה"ק רבי יעקב אריה מקאוולע) דיאחז מקל בידו או שאר דבר, ואם גם זה אין לו יאחז בפאות ראשו. והובאו דבריו בס' שמירה מעלייא (מ"ה) ובבית ברוך (שם) ובפסקי תשובה (ר"ו) וברשפי אש (רל"ד) וכלב אליהו (שם) ובשמירהגוה"נ (שם). והגר"ח קניבסקי שליט"א אמר דאכן כך יש אומרים אך יש להזהר ולא להזדקק לקולא זו. ומרן החזו"א אמר ע"ז דאפשר דמהני אם הוא דבר רחב ד' וגבוה עשרה. לסיכומן של דברים מצאנו שהעובר במעבר בין ב' נשים היושבות יכול לעבור וליכא חששא, ויתר פרטי הדינים בנדונים אלו מבוארים כנ"ל בפרוטרוט.

ובממוניה, וקיסרין של עכו"ם היה כדאיתא במגילה (ו' ע"ב), א"כ הרי להדיא דאין תילוק בזה בין נשי ישראל לנשי עכו"ם. וכ"כ בספרו אוצר יד החיים (תתרל"ד). כ' ובילקוט אברהם כתב דכ"ש שיש להקפיד בנשים נכריות.

ולענ"ד ליכא ראייה מהתם, דהנה ע"ד שו"ת וישב משה השיב הגר"ח שליט"א דהתם שאני דהוי מטעמא אחרינא דכשפים ובזמנינו וכימינו דבר זה ליכא, א"כ נראה דמעשה דר' נתום בר שמלאי היה גבי כשפים ובזה פשיטא דנשי עכו"ם יודעות בזה יותר מנשי ישראל, וכמש"כ בילקוט אברהם. וראיה לזה דבדברי הש"ס הנוגעים לכשפים מצינו לישנא ד"ומכוונן אפייהו להדדי ודאי בכשפים עסקינן" ובדברי הש"ס על החשש הכללי שלא לעבור בין ב' נשים לא נאמר זה ואסור גם כשלא יכוונן אפייהו זל"ז, ובמעשה דר"נ בר שמלאי מצינו לישנא ד"ואסתכלי ביה", כמו דמצינו גבי כשפים, הרי דהיה מעשה כשפים, ול"ש לזמנינו.

ובשמירת הגוף והנפש שם כ' וז"ל: יש לחקור אם אין קפידא לעבור בין בני ביתו כגון אמו ואשתו ואחותו, ומצאתי שגם בספר בית ברוך (שם) העיר דלא נתבאר מה הדין בבני ביתו. ויגעתי ומצאתי לחד מן הקדמונים בס' חדושי רבינו ידעיה הפניני (עמ"ס הוריות) שכ' וז"ל: בין שתי נשים או יותר שלא יוכל לעצום עיניו מלהסתכל בהם מאשר עובר בתוכם אחת הנה ואחת הנה וכו' שיבוא לידי הרהור ואבוד זמנו ושכלו הנתון לו לתועלתו וכו' שלא יהרהר ביום אם לא בענינים שכליים מועילים לו שלא יבוא

סימן מ"ח

נטילת ידיים במים ממותקים

מראה מים אין בהם, ושמא יש לחלק דמים שנשתנו מראיהן גרועים ממי פירות שעומדים במראיתם ושם מים עליהם וטפי נראה כפירוש הראב"ד שפירש דהאי נוטלין ממנו לידים דקאמרינן הכא לאו נטילת ידיים המכשירים לאכילה קאמר דאין נט"י בשום משקה אלא במים, לפי שעשו נטילת ידיים לחולין כטבילה לתרומה ואין עושין מקוה אלא מן המים דכתיב (ויקרא ט"ו י"א) וידיו לא שטף במים, ומכאן סמכו חכמים (חולין ק"ו א') לנטילת ידיים, אלא לנטילה לנקיות בעלמא קאמר וגרסינן בדברי רבי אליעזר ונוטלין ממנו לידים בין ברישא בין בסופא, ואית דגרסי משנתן לתוכו מים אין נוטלין ממנו לידים, ופירשו דמיירי במים אחרונים דלאו אורח ארעא דמשי ביה ידיה וחוזר ומברך עליה ע"כ. וכ"כ בספר שלחן של ארבע (שער ראשון ד"ה ויש הפרש) דמים ראשונים דוקא מים ולא שאר משקים.

ובתורת הבית הארוך (כ"ו ש"ב ע'): כתב אחר דברי הראב"ד וז"ל: ובהלכות נט"י שחיבר הוא ז"ל (תמים דעים סי' ס"ו) פירשה לנטילת ידיים המכשירים לאכילה, וכן ודאי נראה דאי לא, לימא אין רוחצין בו את הידים שאין נטילה אלא על שם נטלא שצריך ליטול בכלי, עכ"ל. וכן פסק בתורת הבית הקצר (שם ע"א) וז"ל: היין כשר לנטילת ידיים

שאלה: המטיילים ואין עמהם מים אלא מים ממותקים (שהם רוב מים שהוסיפו לתוכם תרכיז ממותק המורכב מחומרים סינטטיים וצבעי מאכל, ולעיתים עם מעט תרכיזים העשויים מפירות), האם יכולים ליטול בהם ידיים לסעודה.

תשובה: בברכות (נ' ב') גרסינן, ת"ר יין עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו בורא פרי הגפן, ונוטלים ממנו לידים, משנתן לתוכו מים אין נוטלין ממנו לידים דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים בין כך ובין כך אין נוטלין ממנו לידים, ופרש"י דאין מברכין עליו לפי שהיה יינם חזק מאד ואין ראוי לשתייה בלא מים. ונוטלין ממנו לידים דשם מים עליו דמי פירות מיקרי. ובחולין (ק"ז א') מבעיא לן אי קפדינן בנט"י אחזותא או לא, והקשה המרדכי (פ' אלו דברים סי' קצ"ו) דב' הגמרות לכאור' סתרי אהדדי, ותי' דבברכות מיירי ביין לבן דלא נשתנה חזותו. וכ' הרא"ש (ברכות פ"ז סי' ל"א) וז"ל: משמע מתוך פירוש רש"י דכל מי פירות ראויים לנטילת ידיים אבל משנתן לתוכו מים שם יין עליו ואין נטילה ביין. ותימה דבפרק כל הבשר אמרינן דקפדינן אמנא ואחזותא ותנן במסכת ידיים (פ"א מ"ג) שאם נשתנו מראיהן פסולים אלמא אפילו מראה בעינן ומי פירות אפילו

דבמי פירות כשרים אפי' אין לו מראה מים ובשו"ע הביא ב' הדעות ונקטינן לקולא בספק טהרה, והרשב"א פסק דבין כך ובין כך נוטלין מהם לידים אלא שאסור לעשות כך לכתחלה כדי שלא יהא כמזלזל בדבר חשוב וכו', עכ"ל.

ובשו"ע (ק"ס י"ב) כ': יש מי שאומר שאין נטילת מים ראשונים אלא במים בלבד וי"א שהיין כשר לנט"י בין נתן לתוכו מים בין לא נתן לתוכו מים אלא שאסור לעשות כן לכתחלה כדי שלא יהא כמזלזל בדבר חשוב שנשתנה לעילוי (פי' לשבח) עד שקובע ברכה לעצמו (וברמ"א הוסיף די"א דוקא יין לכן אבל אדום לא, מרדכי פ' אלו דברים) ויש מי שאומר שכל מי פירות ראויים לנט"י בשעת הדחק (וברמ"א: וכ"ש דמותר ליטול ידים בשעת הדחק בשכר או במי דבש המבושלין דעיקרן מים, הגהות אשרי').

ובמשנ"ב כ' דדעה קמייא אתי לאפוקי מי פירות, דס"ל דבטעמא דנט"י סמכו על קרא ד"וידידו לא שטף במים" ולכך צריך מים דוקא, ולדעה השניה דהיין כשר כ"ש דשאר מי פירות ושאר משקין כשרין, דס"ל דלא הצריכו דוקא מים לנטילה, ומשום ביזוי אוכלין אין בזה כיון שצריך לזה ואינו בדרך איבוד, ומ"מ אסור לכתחילה משום דיין קבע ברכה לעצמו, ובכיה"ל (ד"ה לכתחלה) כ' דמשמע דשאר משקין מותרין לכתחילה לדעה זו, וכ"כ הגר"א. והוסיף בכיה"ל דדע דלשיטת הפוסקים המבוארים בס"י קע"א אסור ליטול ידים אף בשאר משקים משום הפסד אוכלין

בין שנתן לתוכו מים בין שלא נתן לתוכו מים, אלא שאסור לעשות כן לכתחלה שלא יהא מזלזל בדבר חשוב שנשתנה לעילוי עד שקובע ברכה לעצמו לברך עליו בורא פרי הגפן, עכ"ל.

ובדרכי משה (ק"ס א') כ' דלקמן סקע"א משמע כדברי הרא"ש, וכ"כ בתולדות אדם וחווה (נט"ז ח"ו קמ"ז) ובהגהות אשרי' (פ"ב דברכות סי' י"א) כתב בשם אור זרוע (ח"א סי' ס'): אין נוטלין מיין שלנו לידים אבל משכר ודבש נוטלין בשעת הדחק, עכ"ל. והב"י (ק"ס אות י"ב) כ' דאין דבריו נראין בדבש, ואפילו בשעת הדחק שהרי אינם מנקים. ובדרכי משה (שם אות ב') הוסיף דבכל בו (סי' כ"ג) אסור לטול ידים בשום משקה זולת מים, וכ"כ התוס' (ברכות נ' ע"ב ד"ה בורא) ונראה דההגהות אשרי' מיירי במשקה העשוי מדבש (שקורין מע"ד) והוא מנקה כשכר.

ובב"ח (ק"ס אות ח') כ' ע"ד הב"י שהקשה ע"ד הגהות אשרי' דאין דבריו נראין בדבש דאינם מנקים די"ל דלא קאמר לטול ידים בדבש עצמו אלא במי דבש, וכ"פ בהגהות שולחן ערוך ופשוט הוא, אך הקשה דלשכר ודבש הרי אין מראה מים, ות"י דנראה כמ"ש הרא"ש דמי פירות שעומדין במראיתן שם מים עליהם, ושכר ודבש נמי כיון דלא שרו לנטילת ידים אלא לפי שהם מי פירות דאע"פ שאין בהם מראה מים כשרים להרא"ש, ולפי"ז יין חזק שאינו ראוי לשתייה בלא מים נוטלין ממנו לידים דשם מי פירות מיקרו כדפרש"י והביאו הב"י, דאפילו יין אדום נמי נוטלין ממנו ידים

בהם שינה את מראן לכאור' פוסלין המים, וכן כשצבע מי הפירות שנוספו בהם גרמו לשינוי מראה המים נראה דפסולין משום דאינם מי פירות (שהרי חלק מי הפירות שבהם הוא אחוז קטנטן מהם) וגם נשתנה מראה המים גופא. וע"כ מי פטל וכדו' פסולים לנט"י. והנה לדעה תניינא נראה דמי התמצית הנ"ל (כשלא נשתנה מראיתו, וכגון בתמצית בטעם לימון או סוכר וכדו') כשרים לנט"י, דלהאי דעה גם יין כשר לנט"י וכ"ש שאר משקין, ואף אין לחוש לביוזי, דדוקא ביין חיישינן להאי סברא כדכ' המשנ"ב דקבע ברכה מיוחדת לעצמו. ולדעה תליתאה פשיטא דכשלא נשתנו ממראה מים כשרים לנט"י, דס"ל דכל מי פירות חשיבי כמים ולכאור' כ"ש מים ממותקים. שוב מצאתי שבשורת אור לציון (ח"ב מ"ו ד') כתב דבמשקים ממותקים כדוגמת קולה וקפה יטול ידי בלא ברכה, אך על מי סודה יברך ענט"י, עיי"ש.

אמנם לפימש"כ המשנ"ב דלהפוסקים בס"י קע"א אסור ליטול ידי משום ביוזי אוכלין יל"ע מה דין נידור'ד. דהנה בגדר ביוזי אוכלין יל"ע אי חסרונו משום חשיבות המאכל, א"ד דחסרונו משום שנועד למשקה ואין שימוש לנט"י וא"כ הוי ביוזי אוכלין. וא"נ כצד א' א"כ אולי אפ"ל דמים שהוסיפו בהם מעט תרכיז ממתק לא חשיבא כמשקה חשוב טפי ממים ואזי כשרין לנט"י דאין בזה ביוזי אוכלין, אך א"נ כצד ב' פשיטא דנפסלו לנט"י, שהרי הוספת התמצית הנ"ל הוציאתו מכלל מים לנטילה ולשאר צרכים והכניסתו לכלל מי שתיה בלבד.

וצ"ע. (ועיי"ש בביה"ל ד"ה לא). וכ' המשנ"ב דלדעה שהביא הרמ"א דביין אדום לא יטול ידיים היינו משום דנשתנו ממראה מים, והי"א הראשון ס"ל דאינו חשוב שינוי מראה מכיון שעומדים במראיתן שהיו בתחילה [רא"ש], ואם היה לבן ועשה אותן אדום ע"י צבע משמע דלכו"ע פסולין. והדעה השלישית המחלקת בין יין למי פירות, דביין פסול מדינא אף בדיעבד כדעה ראשונה אבל במי פירות נוטלין בשעת הדחק, דס"ל דכל מי פירות קרוי מים חוץ מיין. ולדינא כ' דיש להורות כדעה זו להחמיר ביין ולהקל במי פירות בשעת הדחק, ומשום שינוי מראה לא נפסלו דהיכא שנשתנו לעילוי לא חשיב שינוי, ויעויין בביאור הגר"א דמשמע דלא ס"ל סברא זו.

ואף שלא הגעתי להוראה כלל כמובן נראה להביא מה שנראה בזה בנידור'ד, דהנה לדעה קמיתא דאין נט"י אלא במים משום דעשו נט"י לחולין כטבילה לתרומה ואין עושין מקוה אלא מן המים דכתיב "ידידיו לא שטף במים" יל"ע דאפשר ומים שמעורב בהם מעט תמצית ממתקת לא נפקע שם מים ממנה. ולכאור' דבר זה תליא בדינא דטבילת מקוה במים שמעורב בהם תמצית שכזאת, וצ"ע. ומ"מ במי תמצית שע"י התמצית נשתנה מראיתו נראה פשוט דאינו כשר לנט"י לכו"ע, שהרי הקשה הרא"ש דבחולין ובמס' ידיים משמע דקפדינן אמראה מים והאיך במי פירות מועיל, ות"י דיש לחלק בין מים שנשתנו מראיתו דגרועים ממי פירות שעומדים במראיתו ככריש בריאתו, אך מים ממותקים שצבע המאכל שנוסף

אכילה ושתייה מעומד במיולים

ובספר שמירת הגוף והנפש (סי' כ"ה הערה א') כתב דנראה דמקורם מדאיתא במסכת דרך ארץ זוטא (פ"ה) מי שהוא ת"ח לא יאכל מעומד וכו', אך משתיה מעומד לא מוזכר שם. והקשה דאפילו אי נימא דה"ה שתייה, עדיין קשה איך הכריעו כהברייתא בד"א נגד גמרא מפורשת וצ"ב. ודין זה שלא לאכול ולשתות מעומד הובא בכר"כ מספרי הפוסקים, בערוה"ש אר"ח קע"ט ט' וביו"ד קט"ז סט"ו ובכה"ח שם אות צ' ובלקוטי מהרי"ח ח"א דברים הנוהגים בסעודה. ושמעתי ממור"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א שהמנהג להקל לאכול בעמידה דברי מתיקה וכדו' בלכתו לטייל וכיוצ"ב.

והאוכל או השותה אין לו לעמוד מיד, אלא ישהה מעט לפני שיעמוד.

דבגיטין (שם) ובשבת (קכ"ט ב') כתיב דחמשה קרובין למיתה יותר מן החיים ואלו הן אכל ועמד שתה ועמד הקיז דם ועמד ישן ועמד שימש מטתו ועמד (ופרש"י בגיטין: אכל ועמד מיד קודם ששהה מעט. ובשבת פרש"י: אכל ועמד מהר לעמוד פתאום אחר שאכל שובעו). וכתבו התוס' (ד"ה חמשה) דאפילו עושה אחד מהן בלבד, ובפרמ"ג (א"א קס"ג) תמה ע"ז, וע"ע בס' שמירת הגוף והנפש (סכ"ה הערה ב').

שאלה: האם ההולך בדרך ומטייל וכדו' יכול לאכול ולשתות בעמידה או בדרך הילוכו. והאם אפשר לאכול בזמן שמהלך בדרך.

תשובה: אין לאכול ולשתות בעמידה או בדרך הילוכו, וכדלהלן:

בגיטין (ע' ע"א) אמרי' דשלשה דברים מתדין גופו של אדם ואלו הן אכל מעומד ושתה מעומד ושימש מטתו מעומד. ופירש בכלבו (ק"י ח ג') דמתישין את הגוף. וברמב"ם (דעות פ"ד ה"ג) כתב: לעולם כשיאכל ישב במקומו או יטה על שמאל ולא ילך ולא ירכב ולא ייגע ולא יזעזע גופו ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו, וכל המטייל אחר אכילתו או שייגע הרי זה מביא על עצמו חלאים רעים וקשים. ובמג"א (גבי שתיית הבדלה, רצ"ו סק"ד) כתב דלא ישתה עד שישב, וכ"כ במשנ"ב (שם סק"ו) וכ"כ בא"ר (סק"ד) שישב אפילו אינו ת"ח וכן בעלמא לא יאכל ולא ישתה מעומד אף מעט וכו'. אולם במחצית השקל כתב: גנאי לת"ח שיאכל וישתה מעומד וראוי לכ"א שיעשה עצמו כת"ח לדבר, עכ"ל.

וכן בפמ"ג (א"א סק"ד) ובשו"ע הגר"ז (סט"ו) ובספר זכירה (כעניני דרך ארץ) כתבו כן גבי תלמיד חכם דוקא.

ברורה (ק"י סק"כ) כתב: עוד משמע בגמרא דהמהלך בדרך צריך להרעוב עצמו מעט כי השביעה קשה אז למעיים מפני טורח הדרך.

והנוסע במכונית אין צריך להקפיד בזה דהנה המג"א (שם) כ' וז"ל: ואל יאכל יותר משני רעבון משום חולי מעיים וכו'. והיינו דס"ל כהטעם הראשון בגמ', וכן במשנ"ב. ולפי זה הרי אמרו בש"ס דבספינה לית חששא, ובמחצית השקל כתב דאפשר דהוא הדין בעגלה וא"כ ה"ה במכונית וכיוצ"ב בנסיעה רגילה, או בנסיעה ארוכה ביותר במקומות שלא גרים אנשים, ועיש"ע. כ"כ בשמירת הגוף והנפש (סי' ק"א).

ובתענית י' ע"ב איתא: המהלך בדרך אל יאכל יותר משני רעבון, מאי טעמא הכא תרגימו משום מעיינא (ופרש"י שלא יתחלחלו מעיו של אדם ברוב אכילתו מפני טורח הדרך, וי"א יהיו מעיו של אדם שופכין זה לזה כעין מעיין. וברבינו גרשום פי' שאם אוכל הרבה מתכבד במעיו ואין יכול לילך), במערבא אמרי משום מזוני (ופרש"י — שמא לא יהיה לו אחר כך), מאי בינייהו איכא בינייהו דיתיב בארכא אי נמי דקאזיל מאוונא לאוונא (ופרש"י שהולך בספינה, משום מזוני איכא משום מעיינא ליכא. א"נ מקום מלון התגרים מכפר לכפר דמשתכחי מזוני וליכא למיחש למזוני, ולמעיינא איכא למיחש). ובמשנה

סימן נ'

שתיה בהולכי דרכים

אדם מים ויתן לתלמידו אא"כ שפך מהן. ועפ"י כ' השו"ע (שם) אחר ששתית ונשאר יין בכוס לשתיית חבירך, קנח מקום נשיקת הפה משום מיאוס ולא תשפוך משום בל תשחית, אבל אחר שתיית מים שפוך מהם דרך שם. וכן הב"ח הביא בשמיה דהמהרש"ל הוא משום דחבירו מאיס לשתות משייריו.

ולפי"ז המטייל עם חבירו ואין לו מים לשתות יכול לבקש מחבירו מים,

שהרי אין בזה מה שחששו בש"ס ובשו"ע שכשהציעו לו המים לא יחפרן לשתות מהן. וחבירו בעל המים יוכל לקנח לאחר מכן את מקום שתיית חבירו וישתה. אולם הט"ז (סק"ח) הביא שבצוואת ר"א הגדול מזהיר מאד שלא לשתות משיירי חבירו דשמא יש לו חולי בתוך גופו ויצא רוח מפיו לאותו שיו, ובאמת ראיתי במדינות אחרות נזהרים מאד שלא לשתות משיירי חבירו, ולפי"ז גם אם הוא מונח אין לשתות ממנו, עכ"ל. ובפרי תואר (יו"ד קט"ז סק"ו) כתב שלא ישתה יין או מים מפי חבירו, גם כשיהיה אחיו או קרובו. ולפי"ז אין ליקח מים מחבירו דשמא אית ביה חולי, אך כשיודע שאינו חולה אפשר לשתות ממימיו לאחר שיקנח את מקום נשיקת פיו או שישפוך מעט מים, דבמשנ"ב (שם) כתב דגם לצוואת ר"א

(א) כתב בשו"ע (ק"ע ט"ז) דלא ישתה אדם מהכוס ויתן לחבירו מפני סכנת נפשות אלא יקנח מקום נשיכת הפה או שישפוך מהם במקום ששתה (שם כ"ב) וכשלא יודע את מצב בריאותו של הראשון ששתה מהכוס לא ישתה חבירו משייריו, אפילו ע"י קינוח ושפיכה (משנ"ב סק"ז). ומקורם ממש"כ במסכתא דרך ארץ (פ"ט): ולא ישתה מן הכוס ויתננה לחבירו מפני סכנת נפשות. ובנחלת יעקב שם הביא בשם הלבוש דהוי סכנת נפשות דשמא חבירו הוא מן אניני הדעת ולא יוכל לשתות ממה ששתה חבירו או אפילו מהכלי בו שתה חבירו, ומחמת הבושה שאינו רוצה לסרב לחבירו ישתה ויבוא לידי סכנה, עכ"ד. ובס' שמירת הגוה"נ (סמ"ב הערה ב') הביא דבתמיד (כ"ז ע"ב) כתיב: שטוף ושתי שטוף ואחת (ופרש"י אחר שתשתה שטוף ואחת דלמא אקרי ושתי בלא שטיפה ונמצא בולע רוקן) כשאתה שותה מים שפוך מהם ואח"כ תן לתלמידך (ופרש"י דהא דבעינן שטיפה ה"מ ביין דא"א לשפוך משום בזיון אוכלין, אבל מים שאין בזיון שפוך), מעשה באחד ששתה מים ולא שפך ונתן לתלמידו, ואותו תלמיד איסטניס היה ולא רצה לשתות ומת בצמא, באותו שעה אמרו לא ישתה

פשיטא שאסורים הם אפילו האידנא. והשו"ע כ' (שם א') דמשקים שנתגלו אסורים חכמים דחיישינן שמא שתה נחש מהם והטיל בהם ארס ועכשיו שאין נחשים מצויים בינינו מותר, עכ"ל. ולא כתב יותר מדינים אלו. ובאור"ח (רע"כ א') כתב דאפילו האידנא לא קפדינן אגילוי.

ובפתחי תשובה (קט"ז א') הביא בשם השל"ה דמ"מ שומר נפשו ירחק מזה ושכנהגות הגר"א ז"ל כתיב שנוזהר מאד בדבר, דס"ל דגילוי אסור גם כשאין נחשים מצויים בינינו. ובפרי תואר (סק"ב) החמיר לאסור משקה בזה"ו במדינות ששכיח בהם עקרבים ונחשים אך במדינות דלא שכיחי אין לאסור כלל. וכעיי"ז כ' הב"ח והחיד"א בכרכ"י (שיורי ברכה אות ג'). ועיי"ן בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט פ"ה) ובאו נדברו (ח"ה מ"ז) ובס' שמירת הגוה"נ פ"ס מ"ד בהרחבה רבה. והחזו"א והקה"י החמירו בזה מאד. ובכה"ח (אות ז') ובעצי העולה (דברים האסורים משום סכנה, חוקי חיים סק"א) ובעוד ספרים כתבו דיותר יש להחמיר בלילה מביום.

ובס' מזמור לדוד (דף קיא ע"א) כתב ללמד זכות על שאין נוהרין בגילוי במקום שישנם חתולים, מדאיתא בפסחים (ק"ב ע"ב) דהחתול מועיל לשמור הבית מנחש. אמנם בס' נחלה לישראל כ' לחדש דאין חילוק בזה בין נחש חי לנחש מת דגם בנחש מת ישנה סכנה, אולם בשו"ת מחנה יהודה (ח"א נ"ו, והובאו דבריו בדרכי תשובה קט"ז סק"ב) השיג עליו דמי הגיד לו דברי נביאות אלו דהא לא כתוב בשום מקום שכשנפל נחש מת לתוך המים שיאסור המים משום סכנה, ואין

הגדול מהני בכה"ג כשירדע שהאדם בריא ושלם בגופו, ואכן בשעה"צ (אות ל') כתב דגם כשחבירו נטל המים בעצמו ומרצונו יראה לנכון לקנח ולשפוך מעט מים.

ב) לא ישתה הרבה מים דקשה לשכחה (ס' וימהר אברהם להגר"א פאלאגי ז"ל, מערכת מים אות רפ"ח, בשם מגיד מישרים (בראשית), וטעמו משום שמשביע היצה"ר וקשה לשכחה, והו"ד בס' סגולות ישראל מערכת מ' אות כ"ו) ובס' שמירת הגוף והנפש (סמ"ג) העיר דלא נתברר מה נקרא הרבה, וגם לא נודע מקורו. וע"ע בכף החיים ס' קנ"ז אות ט"ו. ומ"מ פשיטא מאי סד"א דאין לחוש לזה כשמטייל בימי שרב וכדו' דצריך לשותות היטב.

ג) המתארחים במקומות בהם שכיחים נחשים (כבמושבים) וישובים המצוים באזורי שדות ומגרשים) צריכים להיזהר לכו"ע משתיית מים מגולין. דהנה איתא בתרומות (פ"ח מ"ד) יין של תרומה שנתגלה יישפך (ופירש הרע"ב ואין כאן משום איבוד תרומה מפני שאסור לשותותו שמא שתה ממנו נחש) ואין צריך לומר של חולין, שלשה משקין אסורים משום גילוי המים והיין והחלב ושאר כל המשקין מותרים, כמה ישהו ויהיו אסורין כדי שיצא הנחש ממקום קרוב וישתה. ובטור (יו"ד קט"ז) כ' דהאידנא נהגו להקל אפילו בודאין שאין הנחשים מצויין עתה ואין בזה משום דבר שנאסר במנין שלא גזרו אלא משום הנחשים, וכיון שאין נחשים ליתא לגזירה (ומש"כ "בודאין" ביאר הב"י דכוונתו שהם ודאי מגולין דאילו אם ודאי שתה מהם נחש

המים וליכא למיחש לסכנת עלוקה מ"מ עדיין אסור משום שברירי. וכ"כ בדרכי תשובה (קט"ז סק ס"ח), ובס' שמירהגוה"י (סמ"ח הערה ג') כתב דנראה שכשאדם רוצה לשותות בלילה מן הנהרות והאגמים יצטרך לסנן המים מפני חשש עלוקה ויצטרך לומר לחש הנ"ל בכדי למנוע סכנת שברירי, עכ"ד.

אולם לענ"ד נראה דאפשר להסתפק בסינון המים ואין לחוש לשברירי לפימש"כ מו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א (שם סימן ק"ט וסי' ק"כ וכ"כ בשמו בקובץ מוריה טבת תשנ"ט עמ' פ"ה) בשם החזו"א ז"ל דאביי כבר גירש כל המזיקין ואין לחוש להם כיום (ועיין פסחים קי"ב ב'), וצ"ע. וע"ע בשו"ע חו"מ תכ"ז ט' וביו"ד קט"ז ה' בהג"ה שהביא ג"כ דלא ישתה בלילה מן הנהרות והאגמים משום סכנת שברירי.

ובע"ז (י"ב א') לא יניח אדם פיו על סילון (ופרש"י צינור המחובר לקרקע) וישתה מפני הסכנה (ופרש"י שלא יבלע עלוקה) וכו'. ובפ"י הר"ח פ"י דהוא מפני סכנת ערקא. ובתוס' (ד"ה הבולע) הביא מהערוך (ערך ערקא) דפירושו תולעת ארוכה המצויה במים וכשנופלת על הבשר נתלית בו ומוצצת את דמו, וכל זמן שמוצצת מתנפחת עד שתהא כחבית קטנה, וכשאדם בולע בתוך המים מוצצת ליחה שבמעיו ומתגדלת במעיו ונמצא כריסו צבה. ובהגהות ר' גדליה ליפשיץ מביא דכך אירע בזה"ז בתלמיד אחד דבתוך לימודו כאמצע הלילה תמיד נצטער ונתעלף ולא ביום, ואמרו הרופאים ששתה עלוקה במים בלא בדיקה וביום שבעה מאכילתו ובלילה

להוסיף בדברים אלו אלא מה שהורו חכמים. ויש להאריך בזה טובא ואכ"מ.

ד) שאלה: המטיילים באזורי מפלי מים ונהרות, האם יכולים לשותות ממימם.

תשובה: איתא בע"ז (י"ב ע"ב) ת"ר לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים לא בפיו ולא בידו אחת (ופרש"י ממחר וזורק בפיו ואינו בודק, אבל בשתי ידיו יכול לעכבו) ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה, מאי סכנה סכנת עלוקה. עוד כתיב שם דלא ישתה אדם מים בלילה ואם שתה דמים בראשו מפני הסכנה, מאי סכנה סכנת שברירי (ופרש"י הוא שד הממונה על מכת סנורים), ואי צחי מאי תקנתא, אי איכא אחרינא בהדיה ליתרייה (ופרש"י יקיצנו משינתו) ולימא ליה צחינא מיא, ואי לא נקרקש בנחתמא אחצבא (ופרש"י יקשקש בכיסוי החצבא על החצבא דלידמי כגברא בהדי' ולימא איהו לנפשיה פלניא בר פלניא אמרה לך אימך אידוהר משברירי ברירי רירי רי רי בכיסוי חיורי (ופרש"י לחש הוא, ומתמעט והולך משום השד כאשר הוא שומע מיעוט תיבות אות אחר אות עד רי, וכן הוא הלחש להבריתו משם, סנורים תרגומו שברירי) וע"ע בפסחים (קי"ב א') בזה.

ולחכי כתב בשו"ע הגר"ז (הלכות שמירת גוף ונפש ס"ד) דלהכי לא ישתה מן הנהרות והאגמים בפיו מטעם חשש עלוקה ולא בידו אחת מפני שממחר וזורק לפיו ואינו בודק, אבל בשתי ידיו יכול לעכבם ולעיין בהם, ובלילה אסור בכל גווני ואפילו ע"י סינון בכלי, שהרי בלילה איכא למיחש לשברירי, וא"כ אף אם יסנן

ועכ"ז טוב הוא לשפוך מעט מים קודם שישתה וכו' במס' חולין דק"ה בב' רב פפא בההוא עובדא דיוסף שידה ואלו הב' הכוונות שיכוין בברכת המים, וכו'. עכ"ל.

(ה) בהוריות (י"ג ע"ב) איתא דעשרה דברים קשים ללימוד וחד מהם השותה מאמת המים העוברת בבית הקברות. וכ"פ בערוה"ש (ב' סעיף ו'). ובס' טהרת הקודש (ח"ב פ"ט) גרס שעוברת בין הקברות. ובס' שמירת הגוף והנפש (ח"א סי' נ' הערה א') העיר דלדבריו אולי אין קפידא כשעוברת בבית הקברות בצד הקברות. ובספר זכרון (להגר"ח קניבסקי שליט"א, ח"ב אות כ"ד) העיר מהא דמגילה (כ"ט א') דבית הקברות אין מוליכין בהן אמת המים, וצ"ל שעשו שלא כדין. אכן במסכת שמחות (פי"ד) איתא דאין מוצאין אמת המים בין הקברות (ע"פ נוסחת הגר"א ז"ל), ולגירסה זו אין קושי' על גמרא דידן. ועיין בכס"מ (אבל פי"ד הי"ג) שתמה על הרמב"ם אמאי אינו מביא דין זה. ובס' הזכרון (שם) מסתפק האם אפשר לשתות ממי בית הקברות של עובדי כוכבים. עוד כ' בס' שמהגוהנ"פ (שם) דיל"ע האם הקפידא היא דוקא באמת המים א"ד דאיכא קפידא בכל מים העוברים בבית הקברות, האם זה נאמר רק במים מגולים או אולי אין לשתות גם מים העוברים דרך צינור. וכ' בשם הגרש"ז אורבך זצ"ל דאין להקפיד בזה יותר ממה שאיתא בש"ס אמת מים דהיינו מים מגולים וא"צ להקפיד על מים שעוברים דרך צינור.

דכבר נתעכל אכילתו נושף ושותת בלבו וכדומה, והשקהו גופו סם ידוע עד שהקיאו חתיכות חתיכות וחייה, סוד ה' ליראיו המקום יצילנו, לכן יהדק שיניו בשתייתו כלילה ואי משום סכנה שברירי ח"ו יאמר כהכא, עכ"ל. ומובא להלכה בחור"מ תכ"ז ט' וביר"ד קט"ז בהג"ה ובשו"ע הגר"ז הלכו' שמירת גוף ונפש ד'. ובשער הגלגולים לרבינו האריז"ל כתב: תדע כי אין בור ומקוה מים שאין לך בו כמה וכמה מגולגלים עד אין קץ ומספר, ובס' טעמי המנהגים (לקוטים אות ע"ה) כ' דלכן אין ראוי לאדם להניח פיו אל הסילון רק בידיו, כי יוכל אחד אחד מהם להתגלגל בו וכו', אמנם אחר שהביאו המים אל הבית אין שום חשש, אך עם כל זאת ישפוך מעט לארץ קודם שישתה אפילו בביתו. ובשער המצוות (פרשת עקב) כתיב וז"ל: ונחזור לענין הראשון כי הנה מורי ז"ל בלכתו בדרך והיה שותה מים ממעין ובור מקוה מים היה מביט ומכוין בשתייתו עד שככת כוונתו היה מגרש ודוחה משם אותו הרוח או הנפש המגולגלת שם, ואח"כ שותה מן המים ההם, ואח"כ היה הרוח ההוא חוזר למקומו. וכמו שכתבנו לעיל בשם מדרש תנחומא באבא יוסי וכו', כי יש כח בתחתונים לגרש את הכוחות רעות. ולכן היה מורי ז"ל מזהיר אותנו מאד שלא נשתה המים ההם בפה, ר"ל שלא יניח האדם פיו על המעין עצמו וישתה. אבל בלכתו למעין ישהה מעט כ"ש ואח"כ יקח המים בחפניו וישים בפיו, ואמנם אחר שכבר נעקר המים מן המעין או הבור והובאו לבית אין חשש כלל לשתות מהם

סימן נ"א

לגנוב אוכל במקום פיקוח נפש

הרא"ש וכ"פ השו"ע הנ"ל כמובא בביהגר"א שם, וכמסקנת הסוגיין דאסור להציל עצמו בממון חבירו. אמנם רש"י (כד"ה ויצילה) כ' דאחר שפסקו חכמי ישראל דאסור להציל עצמו בממון חבירו הצילה דוד שלא ישרפיה הואיל ואסור להציל עצמו בממון חבירו. וחזינן דס"ל דלהלכה אסור להציל עצמו במ"ח אף במקום פיקו"נ, וכעובדא דידן. וזה לכא"ר צ"ע דאין לך דבר העומד בפני פיקו"נ, וחי בהם אמר קוב"ה ולא שימות בהם.

והנראה בזה דדינא דפיקו"נ הדוחה כל התורה היינו דווקא במצוות שבין אדם למקום אך לא בחיובים ומצוות הנוגעים לחבירו, דמוטב שיחלל שבת אחת ולא שבתות הרבה, אך אין היתר לצער את חבירו ולהחסיר מממונו רק משום שרוצה לחיות ולקיים מצוות ה'. [ומ"מ נראה דכשחבירו רואה שמסכן עצמו ולסייע לו מחויב לצער עצמו משום דינא דלא תעמוד על דם רעך, אך שאינו רוצה לקיים חיובו דל"ת ע"ד רעך אסור ליקח ממנו למרות רצונו. דלכאורה תליא במחלוקת הקצוה"ח והנתיבה"ש (סי' ג' ובמשו"ב שם) האם כל ישראל כופין על המצוות דל"ע אי שייך לדינא דלאפרושי מאיסורא דבזה גם להקצוה"ח כל או"א מישראל יכול להפרישו (וא"כ גם המסתכן

שאלה: אדם שהיה בדרך ואין לו מה לאכול, האם יכול לגנוב אוכל משום פיקו"נ.

תשובה: כ' השו"ע (חור"מ שנ"ט צ') דאפילו הוא בסכנת מות וצריך לגזול את חבירו כדי להציל את נפשו צריך שלא יקחנו אלא על דעת לשלם. וכן מצינו ביומא (פ"ג ע"ב) ר' יהודה ור' יוסי הוו קא אזלי באורחא, אחזיה בולמוס לר' יהודה קפחיה לרועה אכליה לריפתא (כפאו ונטל ככרו הימנו רש"י) א"ל ר' יוסי קפחת את הרועה, כי מטו למתא אחזיה בולמוס לר' יוסי אהדורו בלגי וצעי וכו'. ובס' אהלך באמיתך (עמ' ר"ב) הביא בשם ס' זכר נתן (דף צ"ח ע"ב אות ד') שכתב בשם ס' אהלי יהודה (למהר"י נגאר) דלא דמי להא דתנן (פ"ה דפאה מ"ד) דעני היה באותה שעה, וחייב לשלם, דהתם נתנו לו מדעתם ולהכי פטור, אך משא"כ הכא דגנב. ובס' מלאכת הקודש כתב דאפי' עשיר פטור מלשלם כשאין לו בדרכו אוכל, כהמשנה בפאה הנ"ל, עכ"ד.

ובב"ק (ס' ע"ב) מצינו שהסתפק דוד האם אפשר להציל עצמו במקום פיקו"נ בממון חבירו, וכ' התוס' (ד"ה מהו) דאיבעיא להו אי חייב לשלם כשהציל עצמו מפני פיקוח נפש, וכ"כ

שוב שמחתי באומרים לי שבמהרי"ץ.
חיות (כ"ק שם) הביא דברי
ירושלמי בעבודה זרה וז"ל הירושלמי
שם: לא סוף דבר האומר הרוג את איש
פלוני, אלא אפילו אומר חמוס את חבריך
חייב למסור נפשו, ותנא דמסייע לדברינן.
ומור"ר הגרב"ש דויטש שליט"א הארני
לדברי האור גדול סימן א', עי"ש ואינו
תחת ידי.

ומ"מ כ' בשו"ת בצל החכמה דלהצלת
נפשות מותר להערים להפקיע
ממון חברו אפילו על דעת שלא לשלמו,
ועל כל פנים כשאין לו כעת ממון לשלם, ויכול
לאכול מחנות חברו כשבעל החנות בטוח
שהאוכל ישלם לו את דמי אכילתו, ולאחר
מכן ילך מבלי לשלם לו. וכדמצינו בשבת
(קכ"ט ע"א) אמר ליה רנב"ל רבנן וכו' וכולהו
אערומי אסירי בר מהאי ערמה דשרי, מאן
דעביד מילתא ולא אפשר ליה לישקול
זוזא מכא וליזיל לשב חנותא עד דטעים
שיעור רביעתא. ואף דבבא קמא (שם) נפסק
דאסור להציל עצמו בממון חברו, הני
מילי בדרך גזילה אך בדרך הערמה שרי.
דכיון דסוף סוף הבעלים נותנים לו לטעום
משלהם מרצונם אין כאן גזל ועיין שו"ת
הרדב"ן (ח"ג תתקע"ג (תק"מ) ד"ה ולענין
אי) שכי דוכי היכי דהערמה במילתא
דרבנן קיל טפי מאיסורא דרבנן וכו',
עכ"ל. נראה דדעתו דכל שהוא דרך
הערמה אין כאן איסור דאורייתא, והא
דאמרו (שבת קל"ט ע"ב) הערמה קאמרת.
הערמה דרבנן היא וצורבא מדרבנן לא
אתי למעבד לכתחילה ע"ש, משמע הא
בדאורייתא לא שרו הערמה אפילו
לצורבא מרבנן, היינו מדרבנן, אבל מן
התורה מהני הערמה אף בשל תורה.

עצמו יכול ליקח ממנו, דער שתכפנו
בגופו כפנו בממונו, כמש"כ הרמב"ן
דהוי איסור בשו"א"ת] ואולי אפ"ל דהתוס'
והרא"ש לא פליגי בזה ע"ד רש"י, אלא
דסברו דסור"ס מאחר ויוכל להשלים
חסרונו לאחר מכן אי"ז בגדר הפסד והיזק
השני ופיקו"נ דוחה זה. [ולפי"ז אסור
ליקח מאברי מת שע"י לקיחתם יוכלו
לרפא אחרים, דאי אפשר להשיב להמת
את חסרונו, ויעויין שו"ת בנין ציון קס"ט
קע"א שכ"ב. ועיין תת"ס יו"ד של"ו
ובשו"ת מהר"ם שיק יו"ד שמ"ז ובשו"ת
מהרש"ג ח"ב ר"י, ואכמ"ל].

אמנם יש להקשות דבכתובות (י"ט ע"א)
איתא דקסבר ר"מ אליבא דר'
חסדא דעדים שאמרו להם חתמו שקר ואל
תהרגו, יהרגו ואל יחתמו שקר, ואמר רבא
דאינו, דהא אין דבר העומד בפני פיקו"נ
למעט ג' עבירות. וחזי' דלרבא פשיטא
דאף לר"מ ל"א דאסור להציל עצמו
בממון חברו במקום פיקוח נפש. ואף
לדעתיה דר' חסדא כתבו הראשונים
(רמב"ן רשכ"א רא"ה ועוד) דלאו מדינא
קאמר אלא מידת חסידות שנו כאן וכיון
דשמים עצמם כמי שאינם חסידים
המוכנים להרוג עצמם ולא לחתום שקר,
אינם נאמנים. ואף דבראשונים מצינו
דבברייתא אמר ר"מ דאמרי' יהרג ואל
יעבור גם על הגזל, מ"מ רבנן פליגי עליה.
ודלא כמשנ"ת.

ואולי אפ"ל כמש"כ בסברת דברי התוס'
והרא"ש דאם יוכל להשלים
חסרונו אשר החסיר לחבירו זה נדחה
מפני פיקו"נ ובוה לא פליגי רבנן. אך
לר"מ עצם מעשה הגזילה אסורה אף אם
ישיב חובו לאחר מכן.

ובתשב"ץ (ח"א קל"ח) כ' דלכתחילה אין מערימין באיסור תורה. ומשמע דרק לכתחילה ומדרבנן אין מערימין אבל מן התורה מהני הערמה גם בדאורייתא, ומיירי גם כן באיסור גזל ע"ש. וכיון שהערמה אפילו בדאורייתא וגם באיסור גזל אינו אסור אלא מדרבנן, הכא במאן דעביד מילתא דאית ביה סכנת נפשות לא גזרו רבנן בהערמה ומותר לגמרי. ומה שכתב השולחן ערוך דהצריך לגזול את חבירו כשנמצא בסכנת מות יגזלו על דעת לשלם לו, היינו דוקא כשאינו יכול ליקח ממנו דרך הערמה, אבל כשיכול לקחתו דרך הערמה ולוקחו דרך הערמה יכול לקחתו גם על דעת שלא לשלם כיון שהוא כדי

להנצל מסכנת מות. ועל כל פנים כן הוא דהיכא שאין לו כעת ממון כדי לשלם וכזה עדיף להורות לו שיקחנו בדרך הערמה על דעת שלא לשלם מלהורות לו שיקחנו דרך גזל על דעת לשלם כדי שלא ימנע מלהורות לו שיקחנו דרך גזל עד לשלם כדי שלא ימנע עצמו מהצלתו. שהרי בשבת קכ"ט הנ"ל לא התירו לגזול על דעת לשלם והתירו לו על דרך הערמה על דעת שלא לשלם דעדיף מטעמא, עכ"ד. [ולכאורה צ"ת דמאי איכפ"ל האם גזול בגזילה או על ידי הערמה. וי"ל כנ"ל דהאיסור הוא מעשה הגזילה, ובהערמה ליתא למעשה גזילה משום שלקחת האוכלין היתה בהיתרן.]

סימן נ"ב

תלישת ענפי עצי פרי

דרכם של מטיילי הרים ומדבריות לקטוף ולתלוש ענפי עצים ולאחוז בהם בהליכתם מלאת הבורות והחתחתים, כדי שהענף יסייעם וימנע את נפילתם וכו'. ולעיתים תולשים ענפי עצי פרי מופקרים המצוים בדרכם, ובאנו לידע אל נכון האם הדבר מותר מדינא, וכדלקמן:

כתיב (דברים כ' י"ט) כי תצור אל עיר וגו' לא תשחית את עצה לגדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת וגו', רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת ובנית מצור. ובר"מ בסהמ"צ (ל"ת נ"ז) כתב, שהזהירנו מהשחית האילנות כשנצור על עיר וכו'. ובהלכו' מלכים (פ"ו ה"ח) כתב הר"מ: ולא במצור בלבד אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה.

אך הרמב"ן (בהשמטות לסה"מ מצוה ר') כתב דדוקא השחתה בחינם אסורה, ואם קוצץ בימי המצור להצר לאנשי העיר בהשחתת אילנות שלא יחיו מהם מותר. ובר"מ (שם) כתב דלא אסרה תורה אלא בדרך השחתה בלבד. ובשו"ת חת"ס (יו"ד ק"ב) כתב דלדעת הר"מ כל היכא דלא ברירה ליה שיהיה רווח הקציצה יותר מהפירות דטעין אילנא אסור למקציה. ובמנ"ח (במצו"ע שמנה הרמב"ן, מצוה ו') כתב דכיון דהכא כתבה תורה דבעינן

דוקא שיודע שאינו עץ מאכל, אבל בספק אסרה תורה בפירוש, א"כ גם על ספק עץ מאכל לוקין כודאי, דהתורה אסרה ספק בהדיא. וגם ס"ס ורוב לא מועיל בזה דהתורה החירה דוקא בידוע בבירור גמור, וזולת זה כל ספק אסור. ובבית יצחק (יו"ד ח"א קמ"ב) כתב דפשיטא דבקציצה שלא לצורך עובר גם בהשחתת אילן עכו"ם, דשייך בזה איסור כל תשחית, דלא כתיב לא תשחית את עצץ. ואדרבה משמע פשטיה דקרא דכי תצור על עיר להלחם עליה וגו' דאף דלא הוי העיר של ישראל ואסור להשחית האילנות. והגר"ז בשו"ע כתב דאם הזהירה התורה על עצי גוים הנלחמים בהם, ק"ו דיש להזהר בעצי הפקר. וכ"כ מהר"י אסאד (יהודה יעלה יו"ד קס"ד) לדייק מדברי הרמב"ם בהלכות מלכים שכתב המשבר כלים וקורע בגדים וכו' עובר בכל תשחית, ולא נקט כליו ובגדיו או בגד חבירו משמע דדעתו דגם חפץ שאין לו בעלים כלל עובר בהשחתתו, וכן דייק מדברי התוס' והר"ן בע"ז ל.

אך נראה דאפשר להקל בזה לכמה דעות. דהנה הקשו התוס' בברכות (לו ע"ב) דתיפול' איסור קציצת אילנות בשביעית משום לא תשחית את עצה. והוכיחו האחרונים דהתוס' ס"ל דגם בקציצת

מדברי החוות יאיר (קצ"ה) דכתב דאם אפשר לתקן הזקו בקציצת ענפיו המאפילים עליו לא נתיר לו משום טרחה דיחזור ויגדלו לעבור על איסור ל"ת וסכנתא, ומבואר דעכ"פ איסור דאורייתא אין בקציצת ענפים. ועי' עוד כמה שהביא בזה הדרכי תשובה (קט"ז סקנ"א ד"ה ועיין בשו"ת) ושו"ת יד הלוי (להגרי"ד במברגר, מ"ו) דגם פשיטא ליה להתיר קציצת ענף לצורך עכ"פ באופן שלא יתקלקל האילן עי"כ.

וכן מצינו בחות יאיר (קצ"ה) דאם אין לו עצים זולת אילן מאכל דשרי לכוותו לבנין או לעצים, דלא אסרה תורה אלא רק דרך השחתה ללא צורך. וכן כ' בתורת חיים (ב"ק צ"א ב') דלצורך שרי לקצוץ אפילו עץ מאכל, ורב דאמר דיקלא דטעין קבא אסור למקציה איירי שקוצצו לצורך וכגון שקוצצו לצורך העצים, אך יכול להקדים וליקח אילני סרק או שיכול לקנות עצים מעלמא ולכך אסור. ובדרכי"ת (קט"ז רסקנ"א) כתב דגם אם קוצצו בכדי ליקח העץ לצורכו או למוכרו להרויח כדרך סוחרי יערות לא שייך בזה משום בל תשחית ואין שום חשש. [וכן יש להוכיח מדברי הש"ס פסחים נ' ע"ב דקוצצי אילנות טובות הם מהנך דאין רואין סימן ברכה, ופרש"י דהיינו קוצצי אילנות טובות למוכרן לעצים. וחז"י דסימן ברכה אין בזה אך הש"ס לא קאמר דגם איסורא איתא בזה, מכתבי ח"א שליט"א].

ולפ"ז יל"ע אי ענף לצורך אחיזה וסיוע בהליכה בטיולים מיקרי צורך. וביותר לפימש"כ המהר"י בסאן (ק"א

ענפים איכא איסור דבל תשחית, דא"נ דבקציצת ענפים ומקצת אילן ליכא איסור בל תשחית א"כ נימא דאיצטריך קרא לאסור קציצה בשביעית לאסור גם מקצת מהאילן (דובב מישרים ח"ב מ"ב וביד איתן ער"מ, וכן הוכיח מדברי הרמב"ם בפיה"מ סופ"ד דשביעית). וכן בשו"ת מהר"י באסאן (סו"ס ק"א) דגם בקוצץ ענפי האילן עובר בלאו ובכית יצחק (יו"ד ח"א קמ"ב) דכתב לתמוה דמה לי קוצץ כולו מה לי קוצץ ענף הנושא פירות דהוא ג"כ משחית. וכ' דאפשר דקציצת ענפים הוי כחצי שיעור ואסור מה"ת אי נימא דחצי שיעור אסור גם בשאר איסורין ולא רק באיסורי אכילה. וכ"כ בדובב מישרים (שם). אמנם המאירי (בברכות שם) הוסיף עוד ת"י לקושית התוס' דמירי שאינו קוצץ אלא ענפיו ובה ליכא בל תשחית, עי"ש ובס' ברכת שמעון להגר"ש שניאורסון שליט"א ובמשנת יוסף ח"ב שביעית פ"ד מ"י. וכן במגיד משנה (פ"ז מאיסורי מזבח ה"ג בסוה"ד) כתב: דמאי דאסר משום לא תשחית אינו אלא לקצץ האילן עצמו משרשו אבל לקצץ ענפים וחריות לא ידעתי היכן רמיזא איסור זה [ואולם הגאון חיד"א בשו"ת חיים שאל (כ"ב ד"ה וכן וס"י כ"ג ד"ה והרב) כתב דגם המל"מ מודה דאין לקרן הענפים בחנם, דהכא לתא דאיסורא דרבנן עכ"פ. אלא דכוונתו דמ"מ בקציצת ענפים לא בעינן לתנאי ההיתר הנצרכים בקציצת אילן. וכגון שמותר לקטוף ענפי אילן לשרוף או לבנין בכל גוונא, עי"ש] וכ"מ בשו"ת בית יעקב (ק"מ) ובחקרי לב (תנינא יו"ד סו"ס י"א) וכן הוכיח שם

סוד"ה תשובה) דההיתר לקוץ אילני מאכל לצורך במקום שאין לו אילני סרקנאמר אפילו כשיש לו אילן סרק המצוי במקום רחוק ממנו וצריך לטרוח ללכת לשם, דאינו צריך לטרוח להרחיק עד אילן הסרק ומותר לו לקצוץ את עץ המאכל.

ובספר מים חיים (להרח"א הלוי הוכמן, פכ"ו ח') הביא דדעת הגר"ש

אלישיב הגר"ח קניבסקי והגר"נ קרליץ שליט"א דאפשר לתלוש ענפי אילן, דהאיסור נאמר דוקא על האילנות ושורשיהם גופא. והוסיף הגר"נ קרליץ דמ"מ צריך לקצוץ הענפים לצורך, דאל"כ הדבר אסור משום איסורא דבל תשחית הכללי האוסר להשחית כל דבר שלא לצורך.

סימן נ"ג

שינה ביחידות

גדול (ע"י שו"ע או"ח נ"ה ט"ז) נחשב הכל לחדר אחד, ע"ש. משמע דדלת פתוחה בין חדר לחדר לא מהני, אלא בעינן פרוץ במלואו. ויותר מזה ע"י בשד"ח (דברי חכמים סי' פ"ה) ודרכ"ת (קט"ז סקס"ב) דיש מחמירים גם בחדר אחד גדול וישנים בו רבים, אלא שאין רואים אלו את אלו, וע"ש שחולקים עליו. ומוכח דגם להחולקים, עכ"פ חדר אחד בעינן. ומ"מ מדברי שעה"צ (הנ"ל) מוכח שא"צ פרוץ במלואו בדופן הרביעי, אלא סגי בפתח פתוח בין שני החדרים, וכיון שבלא"ה מנהג העולם להקל לגמרי, ע"כ נראה דגם להמדקקים די בפתח פתוח בין החדרים. וכ"כ בס' שולחן הטהור (קאמארנא) סי' רמ"א י' דעס דלת חדרו פתוח הרבה לחדר אחר מותר לעת הצורך. וע"י שו"ת חלקת יעקב (ח"ג י"ז).

ומאחר דבמחצית השקל כ' דביום לית לן בה [וכ"כ בס' יסוד יוסף אך הוסיף דבזוה"ק (פרשת תזריע) משמע דגם ביום איכא סכנה בדבר, וז"ל הוזהר: מכאן אוליפנא מאן דאישתכח בלחודוי בביתא בלילא או ביממא בביתא מיחדא כ"ש בליליא, מאי מיחדא מיחדא משאר ביתין או מאן דאזיל בליחודוי בלילא וכו' כיון דסליק נהורא תשש חיליה וכו'. וכ' בא"א (בוטשאטש) דהרי מבואר מדברי

שאלה: האם אדם הנמצא לבדו במלון או בטיול וכדו' יכול לישון יחידי, והאם באשה משתנה דין זה.

תשובה: נקטינן בשבת (קנ"א ע"ב), אמר רבי חנינא אסור לישון בבית יחידי וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית, וכ"כ בסמ"ג (עשין ע"ט). ובמג"א (רל"ט סק"ז) כתב בשם מהרי"ל דבית היינו חדר. ובשעה"צ (שם סק"ז) כתב דלפ"ז הישן בחדרו יחידי, אף שבבית יש אנשים צריך ליהדר שלא יהיה נעול אלא פתוח לבית, והעולם נוהגים להקל בזה. ובדרכי תשובה (קט"ז סקס"ז) כתב דכל שיש אנשים בחדרים האחרים שבבית מותר לישון בחדר אחר שבבית לבדו. וכן צידד בערוך השולחן, וכ' שכן המנהג להקל. ומרן הגר"ש אלישיב שליט"א פסק דבחרו הישן בחדר לבדו אך נמצא בפנימיה שבחדרים הסמוכים ישנם בחורים א"צ לחוש. ובספר אהלך באמיתך כ' דהישן במלון יחידי בחדרו ובחדר הסמוך ישן אדם אחר והפתח בין ב' החדרים פתוח, דאין קפידא כלל בזה. דבאשל אברהם בוטשאטש כתב דלענין שינה אין חדר נבדל ע"י גוד אחית או גוד אסיק, או כשהשני ישן באותו חדר במקום גבוה י' טפחים ורחב הרבה, וגם כשיש ג' מחיצות ורביעית הוא נפרץ במלואו לחדר אחד

היטב, עכ"ל הא"א. וכ"כ בשו"ת דובב מישרים (ת"א ע"ט) ובשו"ת אור לציון (ת"ב מ"ו ס"ז). ובחידושי מהרי"ו (לשו"ע אור"ח רל"ט ב') כתב דאפשר דלטעם הירושלמי דהשטן מצוי לקטרג מהני נר, משא"כ לטעם דאוחזזו לילית, וסיים בצ"ע. אולם בסי' אהלך באמיתך הביא דהגאון מדמבראווה ז"ל (שם דף ע"ו טור ד') השיב עליו דאבוקה כשנים ול"ה ישן יחידי. וכ"כ בשולחן אש (אור"ח רל"ט).

ובאשל אברהם (שם) הסתפק האם כשישן בחדר עם מזוזה לית לן בה. אך בכה"ח כתב דאפי' בחדר שיש בו מזוזה וספרים ג"כ יש לחוש. וכן בסי' טהרת יו"ט (מקראות ח"ד עמ"ר שצ"ח תשובה ס"ט) בתשובת הגר"י אדלר זצ"ל דפשיטא דאסור לישן יחידי גם בבית שיש בו מזוזה ואפילו קורא ק"ש.

והגר"ב שטרן זצ"ל (כאהלך באמיתך פ"ב) כתב דכשיש עמו קטן או קטנה, ואפילו תינוק קטן בעריסה, לא נחשב ישן יחידי בחדר ואין בדבר פקפוק. דהנה בברכות (מ"ז ע"ב) אר"י קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו וכו' דאריב"ל אעפ"י שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו, אבל עושין אותו סניף לעשרה. ונהי דלא קי"ל הכי (כדפסק השו"ע אור"ח נ"ה ה'), היינו לענין דלא נחשביה כהרי גרולים לצרפו לדבר שבקדושה, אבל ודאי נפש ישראלית היא וממילא מצטרף לנידו"ד שלא יהא נחשב יחידי. ויל"ע כשנכרי נמצא עמו אי דינו כישן יחידי או כשנים ישנים. [והעיר אמר"ר שליט"א שאסור, אך מטעם אחר דאסור להתייחד עם הנכרי]. וע"ע דכתב

הזוה"ק דרך בביתא מיתחדא משאר בתים יש חשש ביום ובלילה יש חשש גם בבית שאינו לחוד בפנ"ע משו"ה כ' בכה"ח דאם ישנו נר דלוק או שאור הלבנה נראה, נראה דחשיב כיום ואין לחוש.

וכ"כ בא"א (שם) וז"ל: אך נראה שי"ל שמש"כ בזוה"ק ללמוד משם גם ביום לביתא מיתחד, הוא רק בבית אופל. כי יש בהפסוקים ב' משמעיות, אחד משעלה השחר תשש חיליה ואחד משזרח לו השמש ניצל היטב, ועי"ז למד הזוה"ק שגם ביום בבית מיתחד יש חשש, והיינו כשאין אור ובלילה יש חשש וכו' ולא חילק שם בין ישן לנעור, ובש"ס נקטו בישן, והיינו ג"כ בלילה או ביום בבית מיתחד. וי"ל שהכל כשאין שם אור או נר, משא"כ בנר או אור מפורש בש"ס דהוה ליה כשני אנשים עמו, וכל שאינו יחידי בחדר הרי לכו"ע אין חשש גם בלילה וכתוב "ויותר לכו"ר", ומאי שנקטו חז"ל רק בישן, הוא משום שבנעור מפורש במשנה שחשש רק במפנה ליבו לבטלה והוא בדרך יחידי בלילה, ע"ש במדרש ובתיר"ט ז"ל כי אין ללמוד מיעקב אבינו שהיה מצטרך אז לפגוע בהשר ההוא. כמור"כ זולת זה גם בבתי ישראל כיון שיש מזוזות הרי יש שמירה, ומשא"כ ביעקב אבינו ע"ה שהיה בדרך. ואולי ג"כ כוונת הזוה"ק בביתא ואין שם מזוזה ולא כ' רק שלפעמים יכול להיות חשש, משא"כ בשניה בלילה בבית יחידי יש חשש יותר, וצל"ע. ובמק"א כתבתי דהחשש הוא רק בלילה וביום אין שום חשש כזה, שהרי את"ל לבנה כשנים וכ"ש אור היום נראה שכן ע"י אור הנר אין חשש וכן ע"י אור הלבנה המאירה ע"י זכויות (החלון)

דהנוסע ברכבת ולן יחידי בקרון שינה, וכן הנוסע בספינה וישן יחידי בחדרו, דידליק נורה קטנה דולקת ומהני אפי' לה להמדקדקים. וע"ע בארוכה בשדי חמד (חלק דברי חכמים סוסי"י פ"ה).

וב"ש דאסור לישון יחידי בשדה, דכתב בשו"ת בנין עולם (יו"ד י" ס"ב) דשליטת המזיקים בשדה גדולה משליטתם בבית. והנצרך לישון שם יחידי ישתדל לישון שם תחת אילן (פר"ח יו"ד ט"ז), אך לא ישן תחת עץ דקל, כדאיתא בפסחים (קי"א ע"א) ולא תחת אילן אגוז (כדכ' בס' תמימי דרך מאמרי חז"ל אות יד בשם חז"ל). ובספר חסידים (חתשנ"ג) כתב: ענף אילן אגוזים במקום שהאגוזים תלויים יש עליהם ט' עלין וראשו של זה בצד עקרו של זה וכו', ולפי שענין השדים ט' סכנה לאותו שישן תחת אילן אגוז. ובא"א כתב דאפשר ודברי חז"ל שלא ישן יחידי כלילה לא שייך גבי

נקבה, כי לא אמרו אודות כוחות חצונים דכ"ו שיהיה מהם חשש, רק אמרו כמה שהחשש לזכרים כבוזה"ק, כי בנקבות אין חשש רק מכוחות דכ"ו ובהם לא כתוב תשוקה כ"כ כבחנינת נ"ו, ועכ"פ מש"כ בווה"ק ובמהרי"ל להזהר גם בחדר ללון יחידי אולי לא שייך כן בהנ"ל, עכ"ל. (ובפי' דבריו ביאר הגר"ב שטרן זצ"ל דהישן בבית יחיד אוחזתו לילית, והיינו שמטיתתו בטומאת קרי, וזה ל"ש באשה) אך בכף החיים כתב דאין חילוק בזה בין איש לאשה, כי גם באשה מתדבקים החיצונים כשהיא לבדה ומזיקים אותה.

אמנם הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר דהחזו"א סבר דהדלקת אור אינה מועלת, ובחורים צריכים להקפיד בזה יותר מטעמי קדושה. ולשאלת בחור ישיבה ממשפחתו מה יעשה כשאין בחדרו אף אחד זולתו השיב הגר"ח שליט"א: תעשה "משמר" ותלמד כל הלילה....

סימן נ"ד

שינה בנעלים

שממית עצמו עליה, דפירוש דבריהם ז"ל הוא שמייגע עצמו וישן כל השבוע עם נעליו וטעים טעמא דמיתה, ועיי"כ זוכה ועומד על דברי תורה. וכעיי"ז תירץ בשו"ת פאת שדך (סל"ז). עוד תי' בפאת שדך שלא אמרו לאיסורא אלא בשינת קבע, אבל בשינת עראי בכהמ"ד שדרכם בכך מותר. עוד י"ל שלא ישנו שיתין נשמין רק משבת לשבת, ואין בזה תימה שהרי אף הגר"א לא היה ישן שיתין נשמי רצופין, וכ"ש רז"ל הקדושים, עכ"ד. ובס' שמירת הגוף והנפש (שם) כ' דאולי יש להביא ראיה לזה ממש"כ הב"ח ושוכבים מעט במלבושיהם, וכ"כ הט"ז בסק"ב, ומשמע לכאורה שהיה רק שינת עראי, ויעויין ברש"י (יומא שם) שכי': לא אפשר מאתמול ויהא ישן כל הלילה והם ברגליו, ודו"ק.

וכתב דבס' מנהגי חתם סופר (פ"א אות מ"ד) כתיב וז"ל: דרכו היה לישון מלובש בבגדיו וכו', וגם הסיר המנעלים משום ברכת כל צרכי, עכ"ל. והוא פלא, הלא בין כך אסור לישן במנעלים, ואפשר כנ"ל. וכן העיר בקונטרס ובלכתך בדרך (פ"ד הערה 35) וכתב בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א דאולי תלוי אם שוכבים דרך קביעות דדוקא אז אסור.

אין לישון נעול בנעלים, וכדלקמן: איתא ביומא ע"ח ע"ב אמר שמואל האי מאן דבעי למטעם טעמא דמיתותא ליסיים מסאני וליגני. ומשו"ה כתבו בדעת תורה (רל"ט א') ובבן איש חי (ש"ב פנחס אות ט"ז) ובכה"ת (יו"ד קט"ז רי"א) שאל ישן עם נעליו. ובספר זכירה (נטילת שחר וענין שכחה) כתב בזה טעמא אחרינא, דהישן במנעלים קשה לשכחה, וכ"כ בפנקס סגולות לבעל ה"ישמח משה" ז"ל (המודפס בס' לקוטי מאיר דף כ"ו, הובא בס' שמירת הגוה"נ ח"א סי' קט"ו) דסוד השכחה שלא ישן במנעלים. וקפידא זו איכא נמי בסנדלים ונעלים רחבים (כה"ח).

והנה בספר התרומה (הלכות שבת אות רמ"ג) כ': מנעל תלמידי חכמים אסור מדרבנן שקושרין בחוזה רצועות מנעליהן (משום שלומדים בלילות ואינם חולצים מנעליהם) ולא פושטין לבושיהן כי אם משבת לשבת, עכ"ל. והובאו דבריו בב"י ובב"ח (שי"ו) ובט"ז (סק"ב) ובביאור הגר"א (סק"א). והקשה הרש"ש (כיומא שם) דהלא זה נגד גמ' דידן דאסור לישן בנעלים. ותי' בס' אוצר י"ד החיים (אות צ"ז) דזהו כוונת הש"ס (שבת פ"ג ע"ב) דאין דברי תורה מתקיימין אלא במי

ויש להחמיר בזה גם בתינוקות ובילדים קטנים כדכתב בשו"ת שלמת חיים (ח"ב קכ"ב). וגם לטעם ס' זכירה דקשה לשכחה יש להיזהר בתינוקות. אמנם בשו"ת וידבר יוסף (סמ"ב) כ' בשם ספר עיני כל חי דאין להקפיד בדברים הקשים לשכחה לתינוק שעדיין לא למד. אך הגר"ח קניבסקי שליט"א כ' בספר זכרון (בהקדמה לח"ב) דנראה דיש להקפיד בקטן אף שעדיין לא למד דמסתבר דדברים

אלו עושין טבע של שכחה ויכול להזיק לו אח"כ ח"ו. ויותר מזה כתב במשמרת שלום (ס' ע"ב שפ"ד סק"ב בשם בל"י) דאסור לנשים מעוברות לאכול לב אפילו של עוף דקשה לשכחה, אבל שאר נשים ובתולות אוכלות הלב אפילו של בהמה, וכ"כ בכה"ג, עכ"ל. הרי דמקפידין על כגון דא אפילו בעובר שלא נולד. ועיין במבוא לספר שמירת הגוף והנפש (פרק י"ט) שהאריך בזה.

סימן נ"ה

שינה כשבגדיו מונחים תחת ראשו

ובבאר שבע (הוריות י"ג ע"ב) הקשה ע"ד הש"ס בהוריות מהא דאיתא בתמיד (כ"ז ע"א) וביומא (ס"ט ע"א) שהכהנים היו מקפלין את בגדי הכהונה ומניחין אותם תחת ראשיהן. ובמגן גיבורים תי' דאפשר דאם מניח דבר אחר המפסיק בין בגדיו לראשו לית קפידא, וכן נהגו הכהנים. וכ"כ במשנ"ב (שם) ובמסגרת השלחן (סע"א סק"ז) ובשורת משיב הלכה (ח"א שצ"ט, הובאו דבריהם בס' שמירת הגוה"נ ח"א סק"ח). אמנם הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו ספר זכרון (ח"ב ט"ו) כתב בזה דלק"מ דהכהנים הניחו את בגדיהם לשמירה וקי"ל דשומר מצוה לא ידע דבר רע, וכ"כ הנצי"ב במרומי שדה הוריות שם ובאלף המגן שם ובשורת דובב מישרים ח"א ע"ט. ודבריהם צריכים תלמוד דהרי היו יכולים לשמור את בגדיהם באופן שיניחום לידם או תחת דבר החוצץ וכדברי המגן גיבורים. והשיב לי הגר"ח שליט"א דבודאי זוהי היתה השמירה המעולה ביותר שיכלו. ובשורת שלמת חיים (ח"א ס"י) תי' דדוקא ברגיל אסור, והגר"ח קניבסקי (שם) השיג על דבריו דהרי כאן לא הוזכרו בגמ' רגיל כפי שהזכירו גבי שמן וזיתים, ועוד דבלקוטי מהרי"ל (שם) מבואר להדיא דגם באקראי יש לחוש. והעירו בזה דאי"ז ראייה מוכרחת דאפ"ל דמהרי"ל הקפיד בעצמו

שאלה: האם הישן בנסיעה או טיול יכול להניח מלבושיו תחת מראשותיו.

תשובה: איתא בהוריות (י"ג ע"ב) ת"ר חמשה דברים משכחים את הלימוד וכו' ויש אומרים אף המניח כליו (ופרש"י: מלבושיו) תחת מראשותיו. ובלקוטי מהרי"ל כתב דר"ל דבכל אחד מבגדיו משכח תלמודו. ובפסחים מ"ט ע"א איתא כל ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום בסוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו וכו' וגורם שם רע לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות, מאי האי קרו ליה וכו' בר מן רבע, ופרש"י: מקפל לבושו ורובץ וישן כך דרך המשתכרין אינו מספיק לילך לביתו ולשכב על מטתו אלא מקפל לבושו תחתיו וישן. ובעיון יעקב כיאר דתלמודו משתכח ממנו כיון שמקפל בגדיו לישן עליהם והם מהדברים הגורמים לשכחה. ובלקט יושר (או"ח מ"ה) מעיד שרכו בעל תרומת הדשן נזהר בזה, וז"ל: ולא היה מניח חגורו או כיסו לראשותיו כשישן משום דאמרינן בסוף הוריות המניח כליו לראשותיו קשה לשוכח, אבל אם תלה בקיר למעלה לראשותיו חגורו או כיסו ע"ז אינו מקפיד וכו'. (והובאו דבריו בלקוטי פר"ח או"ח ב' ובפרמ"ג ובהגהות רע"א ובמשנ"ב ובכה"ח שם ובבא"ח ש"ב פנחס אות י"ז ובע"ס).

והמתנמנם על זרועו כשלבוש בבגד, כ' הגר"ח קניבסקי שליט"א (ספר זכרון ח"ב אות ט"ו) דנראה דאין לחוש בכה"ג משום שכגדיו בטלין לו וכדאיתא בחולין קכ"ו ע"ב וכן בתוס' בחולין (ע"א ד"ה למאי הלכתא) שכתבו "אבל בגדים שהוא לבוש בטלים אגביה". וכיהודה ועוד לקרא יש להוסיף בזה ע"ד מרן שליט"א דבספר פסקי תשובה (ח"ב קנ"ז) הביא דנודמנו לפני הגאון הבית הלוי זצ"ל ב' אנשים בדרך כניסתם לביהמ"ד שאחד מהם לבש טלית ותפילין והשני נשא בידו את הטוט"ת, ואמר הגריד"ס זצ"ל דבנגעים (פ"ג מ"ט) איתא: מי שנכנס לבית המנוגע וכליו על כתפו וסנדליו וטבעותיו בידיו, הוא והן טמאין מיד (ופי' הר"ש: דקרינן ביה נמי בכלים והובא אל הבתים) היה לבוש בכליו וסנדליו ברגליו וטבעותיו בידיו הוא טמא מיד והן טהורין עד שישהה כדי אכילת פרס (ופי' הר"ש: הווי ליה בגדים ידיה והאוכל בבית יכבס בגדיו עד שישהה שיעור אכילת פרס). ומבואר ממתני' דהבגדים דרך לכישתן אינם נקראין שבאו אל הבית, ואם נושאין ביד קרינן גם עליהם והבא אל הבית, ומש"כ הנושא טלית ותפילין קודם להכנס. ועיין בס' משנת תפילין (סי' כ"ה עמו' ס"ט) ראיות נוספות בזה דכליו ובגדיו בטלים לגופו.

לסיכומן של דברים אין לישון כשבגדיו תחת מראשותיו משום שהדבר קשה לשכחה, וי"א דאין קפידא כשמניח דבר החוצץ בין בגדיו לראשו, וי"א דאין קפידא אלא ברגיל לעשות כן. וכשיושן על זרועו הלבושה בבגד וכדו' אין לחוש.

אפי' באקראי אך להלכה חשש רק ברגיל, ודחוק. ורבים מן האחרונים (שלמת חיים שם, עיני כל חיות עמ"ס הוריות, חק נתן שם, לקוטי מהרי"ח סדר ק"ש על המטה) תירצו על קושית הבאר שבע דדוקא בכליו אסור אבל בגדי כהונה שהם קודש אינם נחשבים ככליו וממילא אין בהם חשש שכחה. ועוד דבבגדי קודש אין השכחה שולטת. ובשו"ת דובב מישרים (שם) תירץ דבבית המקדש אין שייך שום חשש שכחה וכה"ג, וכ"כ בשערים המצוינים בהלכה (סע"א ג') וספר זכרון (שם).

ובשמירת הגוף והנפש (שם) הקשה מהא דאיתא ביומא (ע"ח ע"א) דבערב תשעה באב מביאין לו מטפחת ושורה אותה במים ומניחה תחת מראשותיו ולמחר מקנח פניו ידיו ורגליו, וצ"ע דהרי אסור לעשות כן מפני שכחה וכנ"ל, עי"ש.

ולענ"ד קושיתו לק"מ משום דמטפחת זו אינה מבגדיו ומשו"ה הנחתה למראשותיו אינה קשה לשכחה. ועוד נראה ד"תחת מראשותיו" דהכא הוא לאו דוקא, משום דפשיטא דשום אדם לא יניח בשנתו תחת מראשותיו ממש מטפחת רטובה ומלאת מים. ואכן בפירושי הרי"ף והרא"ש ובמרדכי (יומא שם ובתענית סימן ל"ח) לא הזכירו דהניח המטפחת תחת מראשותיו, וכן בטור ובב"י אר"ח תקנ"ד הביאו גמרא זו ולא הזכירו שהניחה תחת מראשותיו. אולם בפירוש ר"ח ובבעל המאור גרסו "ומניחה תחת מראשותיו" כגירסת הש"ס דידן.

סימן נ"ו

שינה על הקרקע

מאכלים ערבים וכו' תהיה מוטרד בהם ולא תוכל להתעלם מהם ותורתך מתי נעשית, לזאת תקבל עליך ללמוד אף שלא יהיה לך רק פת חריבה מטובלת במים ומלח ואין כסות בקרה. וזהו שאמר "תאכל תשתה" לשון עתיד "ובתורה אתה עמל" בלשון הווה, רצה לומר שתקבל עליך בעתיד שתאכל פת במלח וכו' ומכל מקום בתורה אתה עמל, עכ"ל ועיש"ע. ולפי"ד נמצא דענין זה של פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן אינו לעשות כן בפועל, אלא דבעינן שכך יהיה בהכרתו שמוכן לשקוע ולשקוד על דלתי התורה גם במצבים כגון דא, ולק"מ.

ושמעתי ממו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א דבמקומות שאין הצינה מצויה כ"כ (וביתוד בימות הקיץ) יכול להפסיק במשהו וישכב.

ברכות ס"ב ע"ב, תניא בן עזאי על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע. וכתב היעב"ץ בהגהותיו דהוא מפני הצנה. וכן הביא בספר זכירה (להרה"ג המקובל רבי זכריה מק"ק פלונגיאן, המבורג תפ"ט, סוף עניני עולם הזה ועולם הבא). והקשה היעב"ץ מהא דאיתא באבות (פ"ו מ"ד) "ועל הארץ תישן", ומתרץ דכוונתו התם לאפוקי מטה כבודה, אך מכל מקום לא ישכב ערום וגופו נוגע בקרקע אלא בכסותו או עם כסת תחתיו, וכההיא בריש מס' תמיד דפרחי כהונה איש כסתו בארץ. [א"ה: נראה דמהא דפרחי כהונה ליכא ראייה לפמש"כ האחרונים דעשו כן כדי לשמור את בגדי הכהונה, ועיין במש"כ בזה].

והנה ברוח חיים להגר"ח מוולאזין כתב על המתני" הנ"ל: כך היא דרכה של תורה אם על הדרך אתה עומד להתקרב אל ה' הלא תדע שאם תתאווה

ברכת הגומל להטסים במטוס

להם אין ידיעה ברורה בזה למרות נסיונם הרב במקצוע זה.

אמנם נראה שגם אם נניח שאותם הדברים הגורמים סכנה ליורדי ימים והולכי מדברות, דהיינו חצו במדבר בשימון דרך וגו' ויעמד רוח סערה וגו' הכתובים בקרא, הם הם הגורמים סכנה גם לנוסעי אוירון, מ"מ אין לחייבו לברך בשם ומלכות, אלא אם נאמר שגם האויר שמעל לימים ומדברות ועד לשמי רקיע נחשב כמותם כי הם בוקעים ועולים עד לרקיע, דאל"כ הרי חיות וליסטים שהם מהדברים הגורמים סכנה להולכי מדברות, ואפי"ה דעת מקצת פוסקים שלא לברך אם קרה לו כן בעיר (כמבואר באו"ח רי"ט ט' ובב"י שם), הרי שגם באותה סכנה עצמה בעינין לדעתם שתתרחש במקום המבואר בקרא דהיינו במדבר, ולדעתם גם בנ"ד א"צ לברך אם לא נחשב את האויר שמעל לימים ומדברות כים ומדבר ממש. ונהי דמנהגנו לא כהנהך פוסקים, אלא מברכינן גם באירע לו כן בעיר, מ"מ היינו דוקא היכא שאירע לו מקרה סכנה ממש, אבל לא היכא שעבר במקום סכנה בלבד. מבואר כי אין לחייב לנוסעי האוירון לברך הגומל אלא אם נחליט ונוכיח שהאויר שמעל לימים ומדברות ועד לשמי רום נחשב כימים ומדברות ממש, וגם יתברר

בשו"ת בצל החכמה (ח"א כ' אות ז') כ': יש לחקור האם טיסה באוירון הוא בכלל ד' הכתובים בקראי (עיין שו"ע רי"ט ובמש"כ בזה) ועכ"פ בטס מעל לימים ומדברות, כי אז נחשב כהליכה במדבר וכירידה לים, וממילא כשיש להצריכו לברך בשם ומלכות גם בלא אירע לו מקרה סכנה בדרך נסיעתו, או נאמר שאין דינו כהולך במדבר ויורד לים ולכן בלא אירע לו מקרה סכנה בדרך נסיעתו אין לו לברך בשם ומלכות. ולענ"ד הסברה מחייבת לומר שאם אותם הגורמים המהוים סכנה להולכי מדברות ויורדי ימים אינם עלולים לגרום סכנה לנוסעים באוירון ואין סכנה נוספת בטיסה מעל לימים ומדברות מאשר יש בטיסה מעל לערים, שדות וכרמים, אז אין להחשיב נוסעי אוירון כהולכי מדברות ויורדי ימים. גם אם נניח שכן קיימת באמת סכנה לנוסעים באוירון לסיבת גורמים אחרים השייכים גם בטיסה מעל לישוב כמובן. כי איך נכלול אותם יחד, אם גורמי הסכנה השייכים בזה ומחייבים אותו לברך משום כך אינם קיימים בזה, והרי א"כ שונים הם זה מזה תכלית שינוי. ושאלתי בזה בעלי מקצוע מומחים לטיסה ולא נמצאו דבריהם מכוונים, כי זה אמר בכה וזה אמר להיפך. דבר זה מורה כי גם

הוא מורה לכל שואליו שהנוסע באוירון יברך הגומל אבל בלי שם ומלכות, ובי"ה שהנחני בדרך אמת. עכ"ל.

ובהערות הגר"פ עפשטין זצ"ל ראב"ד דירושלים לשו"ת בצל החכמה (עמו' קצ"ב) כ' וז"ל: לענין ברכת הגומל באוירון לדעתי כבר אמרתי לכת"ר בע"פ שבלי ספק צריך לברך ואין לך יורדי הימים מסוכנים יותר מנוסעי אוירון על הימים והנהרות, עכ"ל. ובספרו אהלך באמתך (פכ"ג אות י"ח) הביא משו"ת מספר הסופר (ח"א י"ח) שדעתו ג"כ לברך בשם ומלכות. וכ' דכן שמע מהגה"ק אבד"ק סטמאר שליט"א (וצ"ל), אולם לא ראה כן נדפס בשמו. ובס' חיי נפש (ח"ב עמו' צ"ג) כתב בשם הגאון שר התורה אבד"ק בריסק שהורה לברך בלא שם ומלכות. וגם ידידי הגאון מהרא"ד הורביץ שליט"א אב"ד שטראסבורג במכתבו אלי בהערות על ספרי הנ"ל (בצל החכמה) כ' כי הוא בעצמו שאל פעם את הגאון מהרי"ז זצ"ל אבד"ק בריסק הנ"ל בהיותו בשויץ, והשיב לו כי הוא בא לשם מא"י ולא בדרך הגומל, עכ"ל.

ולדידי אני עני דעת הפוסקים האומרים דבעינן לברך הגומל על טיסה במטוס צריכה תלמוד, דהרי מידת הסיכון להנזק חלילה בטיסה הוא מיוערי, ונוסעי מטוס שנספו רח"ל הוא דבר שאינו מצוי כלל וכלל. וא"נ דגם באחוזי סכנה שכאלו מברכין הגומל, א"כ בעינן לברך גם בנסיעה במכונית, אשר ישנם אחוזי סיכון להנזק בנסיעה וכידוע. וסברת הפוסקים דיברך כשטס מע"ג ימים ומדבריות, דבזה מברך גם כשלא אירע לו סכנה בדרכו (כדספק השו"ע רי"ט ובנו"כ שם) ג"כ

שיש תוספת סכנה בטיסה מעל לימים מאשר בטיסה מעל ליבשת ומקומות ישוב, ע"י אותם הגורמים המהווים סכנה ליורדי הים. כי רק אז אפשר לכלול נסיעה באוירון בכלל יורדי הים והולכי מדברות וכמש"כ. ויען כי אין כל הוכחה לדברים אלה, ואדרבה הרי אמרינן לענין שבת שרה"י עולה עד לרקיע (שבת ז' ע"א), ודוקא לענין שבת ומשום דאמרינן גוד אסיק מחיצתא אבל לשאר מילי לא, עיין גיטין (ע"ט סוע"א). ועיין סוגין דב"ב (ס"ג ע"ב) האי מאן דמזבין ליה ביתא לחבריה וכו' דעומקא ורומא בסתמא לא קני. ועיין טושו"ע (חומ"מ רי"ד ד' ה') ובאחרונים שם,

ע"כ נרלענ"ד שאין לברך על הנסיעה באוירון ברכת הגומל בשם ומלכות, אבל בלא שם ומלכות בודאי יש לברך, ובפרט כי ברוב הפעמים א"א לנוסעי האוירון לדעת אם היתה איזו סכנה, כי קברניטי האוירון מעלימים את זה מלפני הנוסעים מטעמים מובנים כידוע, ואמנם ידענא כי רבים ושלמים מברכים הגומל על נסיעה באוירון בשם ומלכות. תורה היא והנלע"ד כתבתי. ובאלול תשט"ו כאשר חזרתי ארצה בע"ה לטובה באוירון, והיתה שאלה זו נוגעת אלי בעצמי הצעתי תמצית דברי הנ"ל לפני הגאון האדיר מרן דוב בעריש ווינדנפלד שליט"א (וצ"ל) גאבד"ק טשי"בין והסכים לדברי. גם הוגד לי כי כ"ק מרן הרה"ק מבעלזא שליט"א (וצ"ל) מורה לחסידיו הבאים לחסות בצלו שאם באו באוירון יברכו הגומל בלי שם ומלכות. ובחודש אדר תשי"ז זכיתי לשאול פי קדשו ואמר לי בפירוש שכן

ברורה שלכן יש לו להודות בברכת הגומל.

וזהו הטעם שאף בנסיעות הספינות שבזמננו נמי מברכין, אף שנגד הספינות דבזמן הגמ' ואף בזמן השור"ע הוטבו לענין סכנה בהרכה מאד שרק לפעמים רחוקות טובא אירעי טביעה בספינה, ואולי הוא פחות מסתם דרכים שבזמננו שהיו בחזקת סכנה, שהוא משום דכיון שהספינה שיושב בה נחשבה שניצול על ידה מהסכנה שהוא במים שנמצא שאף בספינות שלנו הוא נחשב ניצול מהסכנה והרי שייך בעצם לברך, רק אם היה ודאי בלא שום ספק שכספינה ניצולים מהמים היה פטור, משום שלא היה שייך להחשיב שנעשה לו חסד מהשי"ת בנסיעה זו, אבל כיון שאף בספינות אלו שבזמננו אין הצלה ברורה אף שרק לפעמים רחוקות אירע טביעה שלא מצלת, נחשב עכ"פ שנעשה לו חסד מהשי"ת שיש לברך, ואף שהוא חסד קטן מכפי שהיה בימים ההם נמי צריך לברך דוכי על חסד קטן לא נודה להשי"ת שעשה עמנו החסד, והא חזינן לגבי חיוב ברכה על עניני אכילה ושתייה והנאה שאין חלוק בין אכילה ושתייה והנאה גדולה לאכילה ושתייה והנאה מועטת. ול"ד להולכי סתם דרכים שבעצם אין בזה סכנה ואין צורך להצלה ורק כשאירע איזה דבר כליסטים וכדומה צריכים להצלה. אבל כיון שלא אירע שלא היה שום דבר המזיק הרי נתברר שלא היה שם שום חשש סכנה ולא נעשה עמו יותר חסד מכפי שהיה בביתו. ולכן אף שעתה במדינותינו נוסעים במכוניות שיותר מצוי חשש סכנה נמי

אינה סכנה מחוורת לענ"ד משום דעוברי ימים ומדבריות מברכים מטעמא דעברו במקום סכנה בעצמותו, ומשא"כ הטס בנתיבי אור שאי"ז בגדר מקום סכנה וא"כ למה יברך הגומל וצ"ע. ולקמן יתבאר.

שו"ר דברי האגר"מ (או"ח ב' נ"ט) דכ' וז"ל: פשיטא דיש לברך הגומל כש"מ לאחר נסיעה במטוס, אפי' כשהיה יום שקט ולא היה חסרון באירון ולא אירע מאומה בדרך. דלא מיבעיא להסוברים דהני ארכעה דצריכין להודות דחשיב בברכות נ"ד לאו דוקא, וכסברת רוב האחרונים וכן נוהגים כדאיתא במג"א (סק"י) ובט"ז (סק"ז), דודאי יש לברך משום דלא עדיפי מיורדי הים באוניות לענין שכיחות הסכנה. אלא אף להסוברים (רי"ט ט') דדוקא הני ארכעה מברכים, נמי יש לברך מתרי טעמי, חדא דהוא ממש כספינה דהוא נמי אינו הולך על הארץ, דזהו עיקר חילוק ספינה מדרכים דיבשה, דהדרכים דיבשה אין עצם הליכה חלוק משיבתו בבית שאם לא יארע כלום הרי לא היה שייך לחוש לכלום, אבל הספינה שהוא על המים הרי עצם ההליכה הוא ענין סכנה שצריך לינצל ממנה, דהא במים א"א לחיות אלא זמן משהו בלא הצלתו מהמים ע"י שנמצא בספינה, ולכן כיון שאירע לפעמים שמתקלקלת הספינה ונמצא שאין ההצלה ברורה צריך להודות ולברך הגומל, וא"כ כ"ש במטוס שגרוע ממים, משום שאף רגע אחד אין יכול להיות באויר שודאי ששיבתו במטוס הוא הצלה, וכיון שאירע לפעמים שמתקלקל המטוס הרי נמי נמצא שאין ההצלה

והעיר ע"ז הגר"י וויס זצ"ל במנחת יצחק (שם) דאמנם הוא רק מפשט פשיטא ליה תרתי, א' דמעיר לעיר בודאי אין צריך ברכת הגומל, ובמקום שמוחזק לסכנה בודאי צריך לברך, אבל כגון שנוסעים כעת באירון ממדינה למדינה הקרובות והרחוקות דרך ימים ומדברות לא כתב כלום. וביותר שכעת כבר נשתנה הדבר למעליותא מחמת גודל הטכנולוגיה שאין סכנה לאירון כמו אז, בודאי יל"ע אם לברך, וכמדומה לי שהעולם נהגו לברך, שס"ל דלא גרע מיורדי הים והולכי מדברות, וכן ראיתי בספר יביע אומר (ח"ב או"ח י"ד) שכתב כן, אבל אין ראיה, שהמחבר הוא ספרדי, והמה כנראה נוהגים כמנהג ספרד המוכב בשו"ע שם דאף כשהולכים מעיר לעיר מברכים ברכת הגומל, עי"ש. אולם נאמר לי בשם מרן הגה"ק מסאטמאר שליט"א [זצ"ל] שצווה לברך. ומה שהביאו בשם הגה"ק מבעלזא שליט"א [זצ"ל] שצווה לברך בלא שם ומלכות, נראה ליתן תבלין לפסקו, ולא מטעם שאין באירון סכנה גדולה כבספינת הים, אלא דס"ל דאדרבה דהוי יותר סכנה באירון מבספינה, והא גרמא דאין מברכין בשם ומלכות, דראיתי מביאים בשם ס' מחזיק ברכה (סרי"ט) דהביא תשובה א' על אשר חלם שהיה שואל על יצחק אבינו ע"ה וכן על ארבעה שנכנסו לפרדס וכהן גדול ביוה"כ בצאתו לשלום אם היו מברכין הגומל, וכתב די"ל דלא תקון רבנן אלא בצרה הבאה על האדם שלא מדעתו עכ"ד. וצ"ל בכוונתו דאף דגם יצחק אבינו ע"ה היה מצווה ועושה מפי הגבורה, וכן כה"ג ביוהכ"פ מצווה ועושה, מ"מ כיון שהמה בעצמם

א"צ לברך אלא כשאירע ח"ו איזה דבר שפגעו ונגעו המכוניות ולא הוזקו, אבל כשהיה כשורה שלא נפגע במכונית אחר, הרי נתברר שלא היה חשש סכנה ולא נעשה עמו יותר חסד מאם היה בביתו, עכ"ל ועי"ש"ע.

ולפי"ד מתורצת שאלתנו הנ"ל, דאף דאחוזי הסכנה להינזק בטיסה הינם אחוזים מזעריים, מ"מ עצם טיסה בשמי מרומים היא נסיעה במקום סכנה משום שאם חלילה יינזק לא יוכל לחיות ולשהות באויר, אך נסיעה במכונית וכדו' אינה נסיעה במקום אשר א"א להתקיים בו לולי האירון והמקום עצמו לא חשיב למקום סכנה, ולהכי כשלא נכנס לסכנה אינו מברך.

ובקובץ תל תלפיות (שנת תרצ"ד אות נ"ח, הובאו דבריו בשו"ת מנחת יצחק ח"ב מ"ז) כתב העורך בזה"ל: ולענין ברכת הגומל נראה דאין מברכין כשפורח מעיר לעיר שהרי המנהג שאין מברכין כשהולכין מעיר לעיר (כמבואר סרי"ט ז'), ולא רק כשהולכין גם כשנוסעין בספינה מפעסט לוינה וכדומה, מעולם לא שמענו שמברכין הגומל, וגם בהפורח כיון שנעשה כהוגן ע"פ הטעכניג (טכנולוגיה) אינו מוחזק בסכנה, ורק כשפורח סביב העולם וכדו' או שמגביה לפרוח יותר משיעור הידוע, והפורח למעלה האצעאן במקום הידוע למסוכן מקרי מוחזק בסכנה, ופורחים שם רק אנשים שאינם חסים על חייהם ומאבדים עצמם לדעת על הספק אולי יצליחו וינצלו ויהיה זה להם לשם ולתהלה, עכ"ל.

גם הודאת ברכת הגומל, דבכלל מאתים מנה.

ולכאו' צ"ב דהרי גם ביורדי הים והולכי מדברות המה בעצמם מביאים עצמם ברצונם הטוב לסכנה, וכמו שפי' בזה בת' חת"ס (אור"ח נ"א) הסדר הנאמר בש"ס בענין ד' שצריכין להודות בדרך שנים שהם ארבע עי"ש. ובתשובות מהר"ם שיק (אור"ח פ"ח) פי' בזה נוסח הברכה הגומל לחייבים על שהכניס עצמו לצרה דקי"ל אל ילך אדם במקום סכנה דעי"ז מנכין לו מזכויותיו וגם מעניין בדינו, ואפי"ה עשה לו הקב"ה נס עי"ש, מ"מ י"ל דוקא בכהאי גוונא שהרי אם יש לו דרך לילך למרחקים ואי אפשר להגיע לשם אלא דרך ימים ומדברות הרי הוכרח להכניס עצמו להיות מיורדי הים והולכי מדבריות משא"כ באוירון מי הכריח אותו לילך באוירון, הלא אפשר ביבשה ע"י רכבת ובים ע"י ספינה דלא הרי סכנה כ"כ, אם לא באופן שישנו איזה ענין נחוץ להיות במחוז חפצו במוקדם האפשרי שא"א להגיע לשם אלא ע"י אוירון, ומדלא עשה כן אלא נסע ע"י אוירון, אף דל"ה סכנה כ"כ שלא יהא רשאי ליסע ע"י אוירון, מ"מ לא עדיף מאלו הנ"ל, דאמר די"ל תקון רבנן אלא בצרה הבאה על האדם שלא מדעתו, וע"כ יש לברך בלא שם ומלכות לדעת כ"ק מרן מבעלזא שליט"א [וצ"ל], עכ"ל המנח"י. והגר"ש ברום זצ"ל בעת חזורו במטוס מארה"ב בירר אצל מספר אנשים ששמעו ממרן התזו"א זצ"ל (וביניהם שמע כן מהגר"ש כהנמן זצ"ל) שהורה לברך הגומל על טיסה באוירון (אורחות רבינו ח"א עמר' צ"א).

היו מוכנים למסור נפשם להשי"ת ברצונם הטוב, ע"כ לא מקרי נס במה שנצלו לברך ברכת הגומל

[א"ה: ולענ"ד אפ"ל דיצחק אבינו ע"ה אינו הוצרך לברך הגומל משום דכללא דחיובא דברכת הגומל הוא במקום שכבר בא לידי סכנה וניצול ממנה דאז מברך, אך כשכמעט בא לידי סכנה אינו מברך, וכמש"כ הפוסקים. ואף אי"ז דומה לימים ומדבריות שבהם א"צ שיארע לו מקרה סכנה, שהרי פשיטא שלא תיקנו ברכה על כל מקרה סכנה פרטי. ולפי"ז יצחק אבינו אינו היה מחויב לברך משום דלאמיתם של דברים לא הגיע אף למצב של כמעט סכנה, דהרי לא עלתה כלל מחשבה מלפניו ית"ש לאפשר לאברהם לשחוט את בנו. וכן כה"ג לא מברך משום שלא הגיע עדיין למצב של סכנה, דיכנס לסכנה רק ע"י פעולותיו עצמו. שהרי רק באופן שינהג שלא כדת ויעשה מעשה שלא כהוגן יכנס לסכנה, אך כשפועל כשורה אין כל חשש, ומשא"כ בנוסעי מטוס למשל שאף אם ינהגו כדרכי חוקי הטסת המטוס אין הדבר תלוי בהם כלל ודו"ק, אמנם כ' בילקוט שמעוני (וירא פרשה ק"א) אמר ר' יהודה כיון שהגיע החרב לצואר פרחת נשמתו של יצחק וכיון שהשמיע הקב"ה קולו מבין שני הכרובים ואמר אל תשלח ידך אל הנער חזרה נפשו לגופו והתירו ועמד יצחק, וידע יצחק שכך עתידים המתים לחיות ופתח ואמר בא"י מחיה המתים, עכ"ל הילק"ש. ולפי"ז נמצא דאכן יצחק מת. אך זה א"ש, שהרי בירך ברכת מחיה המתים ופשיטא דברכה זו כוללת בתוכה

פנימית לא יכרך ברכת הגומל דמסתבר דרק כשעובר מעל ים או מדבר יכרך, אבל תפלת הדרך יש לו לומר.

[והנני עני שיגרתי מכתב שאלה לחברת התעופה "אל על" האם הסיכון בטיסת מטוס גדולה יותר כשעובר מעל ימים ומדבריות. והאם מידת הסיכון גדולה יותר מנסיעה במכונית וכדו' (עיין דברי שו"ת בצל החכמה הנ"ל), וזוהי תשובת רב החברה: אין בידינו למסור מה הם אחוזי ההסתכנות בטיסה. אמנם כבר פסקו רוב פוסקי זמנינו כי יש לברך ברכת הגומל בשם ומלכות, ולהלן מספר מקורות: שו"ת אג"מ ח"ב נ"ט, שו"ת באר משה ח"ז בקונטרס עלעקטריק סי' ס"ח, קצות השולחן בבדה"ש סי' ס"ה סק"ב, שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' מ"ז, וכן הורו הורבנים הרב אלישיב והרב ואזנר. אמנם י"א כי אין לברך בשם ומלכות, יעויין בשו"ת נוב"י מהדו"ת יו"ד י', חת"ס או"ח קכ"ד. ויה"ר שבורא שמים וארץ, השם על עבים רכובו, המהלך על כנפי רוח, יוליך בשלום את כל הטסים ועוברי אורחות ימים].

ובס' נתיבי הלכה (רי"ט עמו' קכ"ד) הביא דשיטת הגאון רבי יוסף ראזין מרוגוטשויב זצ"ל שלא לברך על נסיעה באירון כיון דאין דרך אורי נקראת דרך, וה"ה דאין לברך תפילת הדרך. וראיה לדבר הביא מהגמ' בחולין דהמוצא קן ציפור בשמים אינו מחויב בשילוח הקן כיון דלא מקרי דרך. ואע"ג דכתיב דרך נשר בשמים, יישבה הגמ' דרק נשר איקרי דרך סתמא לא איקרי, ובברכת הגומל כתיב "דרך".

ובענין טיסה פנימית בתוככי הארץ עיין במה שהבאנו לעיל מקובץ תל תלפיות, ובשו"ת אגר"מ (שם) כ' וז"ל: ופשוט דאין חילוק בין נוסעים במטוס למעבר הים או לנוסעים במקום יבשה ממקום למקום שבכולם להטעם שנתבאר צריך לברך אף כשלא אירע שום דבר בדרכו. ושמעתי שיש שמורים שלא לברך, ואינו כלום אלא צריך לברך, עכ"ל וע"ש. ובאורחות רבינו הקהילות יעקב (ח"א עמו' צ"א) כתיב בשם מרן הקה"י זצ"ל שהטס במטוס בארץ בטיסה

נסיעת כהן במטוס בו מובילים ארונות קבורה

מאד מקבל טומאה. ג. כיון דחדר המתים במטוס סתום (כשסוגרים ונועלים את דלתותיו החיצוניות), הו"ל כקבר סתום דכל שכנגדו טמא, כמבואר בט"ז (שע"א סק"י) בשם הדרישה. וא"כ כשהחדר המתים נמצא בבטן האוירון מתחתיו דינו כקבר סתום וטומאתו בוקעת ועולה לחדר הנוסעים שעל גבו, וא"כ לכאורה איכא ג' טעמים לאיסור.

ואפשר למצוא בזה צדדי היתר, דלצד ג' הנ"ל דהוי קבר סתום מצינו בחידושי הגרשוני (ליו"ד שם) ושאר אחרונים דהביאו ראיה להדיא מתוס' (כ"ב י"ז ד"ה פרץ את פצימיו) דאף בשעה שהפתח סתום אין לו דין קבר סתום, וכן ממתני' אהלול (פ"ז) מת בבית סתום ובו פתחים הרבה וכו' ובר"ש שם וברמב"ם (פ"ז מטומאה). ובפרט דכל דין דקבר סתום שנוי במחלוקת, דכבר ביאר הפני"י (כרכות י"ט) והביא הרבה שיטות ראשונים דסברי כהראב"ד (פ"ז מטומאת מת). ואודות צד א' הנ"ל דפתחים הנעולים אינם חוצצין וכו' מצינו דהש"ך (שם סק"ט) ונקה"כ ופמ"א (ח"ב נ"ג) וע"פ חולקים על הט"ז וסיימו דכן עיקר לדינא. ואודות צד ב' הנ"ל שהבאנו דאוירון העשוי ממתכת אינו חוצץ גם בזה מצינו שנחלקו הראשונים האם דבר

אסור לכהן לטוס במטוס אשר מובילים בו ארונות קבורה, וכדלהלן: בשו"ת חלקת יעקב (ח"ב ק"ח) כ' דנשאל בכהן שנסע במטוס אשר היה בו מת בחדר מיוחד ואין פתח ממקום הימצאות המת לחדרי הנוסעים אלא לחוץ למקום הכנסת המת. וחדר מקום המת הוא בצד האוירון או בתחתיתו ובד"כ הינו נעול ואינו נפתח. וכ' דהנה באוירון אין מחיצת גג טפח בולטת נגד פתח החדר בו מכניסים את המת, דאל"כ פשיטא דאסור כיון דסוף טומאה לצאת דרך שם, והלמ"מ דהוי כמו שהטומאה מונחת שם ומחיצת הגג שעליו מאהיל, ומתפשטת הטומאה דרך פתח האוירון לתוכו, וכדאיתא בשו"ע שע"א. אך כדחזינן צורת האוירון היא שהינו בנוי ללא שום בליטת גג טפח ממעל לפתח בו מכניסין את המת, ועתה השאלה תשתרע למספר אופנים בהם יש לחשוש: א. מטעם הפתחים אף כשהם נעולים וכשיטת הט"ז (ש"א סק"ג וסק"י), דכיון דהדלת תלויה על צירי ברזל שאינם חוצצים א"כ ממילא מתפשטת הטומאה דרך הפתחים גם כשהינם נעולים. ב. מכיון והאוירון נעשה ממתכות דמקבלים טומאה אף הבאה במידה (כמבואר במתני' כלים פט"ו ובר"מ כלים פ"ג ובסוף חגיגה), א"כ גם אוירון גדול

אגרות משה (יו"ד ח"ב קס"ד), והגר"מ פינשטיין זצ"ל כ' דאולי יש לעיין דרך ששה מיני המתכות שנאמרו בקרא אינם חוצצים מפני הטומאה, ואלו הן: זהב כסף ונחשת ברזל ובדיל ועופרת. ומדאיצטריך קרא להחשיבם בפרטות חזינן דכלפי שמיא גליא דינשם עוד מתכות המותרים. ואפשר דהאורון לא נעשה מו' מתכות אלו, עיי"ש. [א"ה: וע"ע שו"ע יו"ד שע"ב ב' וש"ך שם סק"ד ובמש"כ הפתחי תשובה שם אות ט' בשם הנוב"ץ].

ובהנוגע למעשה כתב בקונטרס ובלכתך בדרך (דינים והנהגות השכיחים לנוסע באורון, פ"א אות י"א) דהמצב העכשוי הוא שיש חברות שאינם מביאים כלל ארונות והכהנים יכולים ליסוע עמהם ללא כל חשש, וכמעט כל הארונות באים ע"י חברת אל על ופעמים רבות שולחים ארונות מתים ע"י חברה אחרת. ובד"כ הארונות הבאים דרך חברת "אל על" הישראלית נתונים בתוך ארון מיוחד עם פותח טפח כהלכה באופן שלא יביא את הטומאה, אך נתברר שלעיתים אין נזהרים להניח את המת בתוך ארון מיוחד זה (כגון במקרה שהארון מגיע מאורון אחר). וכמו כן לדעת הגאון רבי ישראל יעקב פישר שליט"א ארונות אלו לא מהני מידי. ולכן מחמת זה כשכהן נוסע עמהם עליו לברר מקודם האם מביאים מת במטוס בו מתכוון ליסע, דכל מילתא דאפשר לברורי מכריינן, אך יש לדעת כי ברוב הטיסות של חברת "אל על" מובילים מתים. ועיין עוד בנדון זה בשו"ת באר משה (ח"ז עמ' קנ"ה) ובתשובות והנהגות (תרע"ח).

העשוי לאהל ומקבל טומאה או חוצץ או לא. אולם עיי"ש דהאריך בזה טובא וכ' דא"א להתיר משום טעם זה, דהאורון הוא כלי מתכות ומקרי כלי אף הבאה במידה. וכמו"כ יש לחשוש דהאורון הרי בניינו עגול (באופן שעגול משפע ויוצא עד טפח בולט ממעל פתח חדר המת) ואסור משום דסוף טומאה לצאת ומתפשטת הטומאה דרך פתח המטוס, וכבפ"ז דאהלות דשיפועי אהלים אם כלה עד כאצבע מקרי אהל, ובליטות וחריצים עד כאצבע מסתמא יש ג"כ באורון ולא כל האורונים שווים בזה, וע"כ הדבר אסור, עכתו"ד בקצרה.

ובתשו' ק"ט האריך בנידו"ד וכ' דכשא' נוסע למשל מפא"ר לארץ ישראל והמטוס חונה חניות בינים בין או במקומות אחרים, אם אין לכהן הנמצא במטוס בו מצוי מת צער גדול כאי ידיעת השפה וכאי ישוב יהודים שם וכאי קור גדול וכדו', עליו לירד מהמטוס. אך באופן שאיכא צער כנ"ל יש מקום להתיר לו להשאר במטוס (דסו"ס איכא בזה כמה היתרים וקולות, כגון דבד"כ הארונות קבורה הינם פותח טפח, דלהראב"ד לא חשיב קבר סתום בארון הפותח טפח, ולהרמב"ם ארון של עץ מטמא רק מדרבנן, וכו'). ומ"מ כהן שהגיע מעשה זה לידו ורואה שאינו יכול בשו"א להשאר במקום חניית המטוס, ידקדק עכ"פ שלא לירד מהמטוס כדי שיהיה איסורו אך ורק בשב ואל תעשה, ושלא ירד מהמטוס ולאחר מכן יחזור אליו כשאר הנוסעים ויעבור בקום עשה על האיסור, דחמור טובא משו"א, עכ"ד. וכן פסק לחומרא ולאיסורא בשו"ת

סימן נ"ט

נסיעת כהנים במטוס

ספק טומאה ברה"י דספיקו טמא כטומאת ודאי. ולפי המבואר בנזיר (נ"ז א') דבתלתא גברי אף ברה"י מקרי רשות הרבים לענין טומאה וספיקו טהור, א"כ לכאורה באירונים מסתמא יש שם שלשה אנשים וספיקה טהור. אך על היתר זה אין לסמוך משום שלעיתים נוסע רק נוסע אחד עם הטייס, וכמו"כ לעיתים יש במטוס חדרים חדרים, ועיין בטהרות (פ"ו מ"א) מקום שהיה רה"ר ונעשה רה"י, כשהוא רה"ר טהור וכנעשה רה"י, טמא. ובחידושי הרשב"א והר"ן (נדה ה' מובא במל"מ פט"ז מאבות הטומאות) כתיב דדוקא אנשים, אבל נשים אפי' מאה כחד דמיא.

וכתב די"ל דטומאת כהן הוא מילתא דאיסורא, והוי לא אפשר ולא קמכוון דכ"ע לא פליגי דשרי. ובתוס' (פסחים כ"ה ע"ב) כ' דאם לא אפשר כדרכו רק בטורת גדול מקרי לא אפשר, וא"כ הנוסע באירון מסתמא צריך את מהירות הנסיעה והוי לא אפשר. ופסיק רישא נמי לא הוי (עיין בתוס' שם) כיון דאפשר שלא יאהיל כלל על ביה"ק ולא הוי אלא ספק ומש"ה מותר. אך דחה א"ז מדברי המנ"ח (מצוה רס"ג) דדין ספק טומאה ברה"ר וברה"י הוי ג"כ לענין איסור, וספק טומאה ברה"י דספיקה

שאלה: האם מותר לכהנים לנסוע באירון באופן שיש חשש שיעבור מעל קברים. תשובה: מסקנת הפוסקים להקל בזה ואין לכהנים לחשוש ולהמנע מנסיעה באירון. וכדהלן:

בשו"ת חלקת יעקב (ח"א י"ב) דן בזה דלדעת הר"ש מקינון בספר הכריתות (סי' קצ"ט והובאו דבריו בפרמ"ג יו"ד ק"י סק"ד) דתערובות חנויות לא מיקרי קבוע, דאל"כ אמאי לא יאסרו כל קרקעות העולם מלחרוש בהם ולזרוע, שמא נחל איתן הוא, אלא ודאי דלא הוי אלא מדרבנן, ובדבר שלא אפשר אוקמי אדין תורה. אך בנידו"ד דקברי ישראל קבועין ועומדין, וכן קברי עכו"ם לדין דמחמירין מלהאהיל אף על קברי עכו"ם (ביו"ד סו"ס שע"ב), ולא הוי כקבוע דתערובת חנויות, א"כ כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, ובשעה שמעופף מאהיל על המת. והרמב"ם (טומאת מת פי"א ה"ה) פסק דאוהל זרוק אינו אוהל ובכ"מ (שם) כתב בשם הר"ש דאוהל המיטלטל וניזרק ל"ש אוהל להפסיק בין אירא. ובעירובין (ל' ע"ב) ובנזיר (נ"ה ע"א) מבואר דפלוגתא אי אוהל זרוק הוי אוהל היא ג"כ לענין בית הקברות. א"כ האידך מותר לכהן לנסוע במטוס, דהרי הוי

לטמא (ע"י יו"ד שע"ג), ועל כרחק דאזלינן בתר רובא, וקבוע הצריך לרוב לא אמרינן קבוע. ואף דישנו חזקת כשרות דאם שהיא כשרה, מ"מ שמא נאנסה מפסול או עכו"ם והיא זונה, ואף דכאן ג"כ איכא חזקת כשרות, מ"מ איכא ספיקא דלמא אחת מאמהותיו נתחללה, וכהאי דהתוס' בב"ב (נ"ג ע"ב ד"ה דברים) וז"ל: אחזיקו אינשי בגנבי לא מחזקינן וכו', אבל הכא שאינו אומר פלוני גנבם אלא שהם גנובים מהימן שפיר דכמה גנבים יש בעולם, עכ"ל. א"כ ה"נ דכשאנו דנין על אשה פלונית שמא נתחללה, י"ל דנעמידנה על חזקת כשרות, אבל על אחת מאמהותיו עד אהרון הכהן שפיר ישנו ספק שמא נתחללה אחת מהן, דכמה נאנסות יש, (ועיין או"ח תנ"ז במג"א סק"ט, ובמג"א ר"א סק"ד, ובאהע"ז ר' בביה"ט סק"ב ועוד, עי"ש).

והנראה מכל הני טעמי להתיר ויש על מה לסמוך שכהנים ייסעו באוירון, (ובארעא דרבנן סי' ע"ה מביא מתשרי שבות יעקב פ"ה דאוהל זרוק הוי אוהל מדאורייתא ורק מדרבנן ל"ח כאוהל, [אמנם במפתחות העיר דהכא ל"ש דהוי ממתכת ואינו חוצץ] וכ"ד הפנ"י סוכה פרק הישן) עכתו"ד הנוגעים לעניינינו. וע"ע בארוכה בשו"ת חלקת יעקב (ח"ב קע"ט) במה שפילפל ודן בזה עם הגר"מ גיפטר שליט"א.

ובחזו"א (אבעה"ז קמ"ד אות ט') כ' דאירון הוי כאוהל זרוק דלא חשיב אוהל וזמנין דמקבל טומאה, וכ"ש כשכולו עשוי ממתכת. ואפשר דאסור

טומאה ברה"ר ספקו טמא והוי כודאי אף להביא קרבן ולא הוי ספק חולין שנשחטו בעזרה, דאף לענין איסור הוי כודאי. וא"כ כהן הנכנס למטוס לנסוע ומכניס עצמו בספק טומאה זה עצמו הוי כודאי איסור והוי פסיק רישא, דאסור לכהן לטמא עצמו אף בספק טומאה ברה"י משום דנחשב לודאי. ועוד דכיון דזה תלוי בזה א"כ איזהו יתרון יש לנו במה שאינו מכוון להאיסור, הא סו"ס הוא נטמא אף שאינו מתכוון, וזה עצמו הוי האיסור. דבשלמא כשהולך לפני ע"ז ומריח ריח ע"ז שפיר אמרינן דכיון שלא מתכוון להנות מהנאה זו, לא עובר בהנאה זו שום איסור אף דהוי פסי"ר כיון שלא נתכוון לזה. אך כאן בנידו"ד כיון דסוכ"ס נטמא עובר האיסור בזה שלכהן אסור להטמאות יהיה מה שיהיה, כיון דהאיסור סרוך אחר הטומאה, ובאופן שהוא טמא ממילא יש איסור דזה תלוי בזה, ודו"ק.

אך הביא מהגר"מ אריק בשם הגאון רמ"ב (בקובץ "הירחון") ליישב קושית הר"ש מקינון ז"ל, דלא אסרינן משום קבוע בנחל איתן דכל קבוע הצריך לרוב אינו קבוע, ובעגלה ערופה איכא חששא שמא היא טריפה ולא נאסר הנחל איתן, אלא דאזלינן בתר רוב, ותרתי (קבוע ורוב) לא אמרינן. ולפי"ז ה"ה בנידודינו דאיכא חשש דדילמא לאו אביו הוא ולא הוי כהן. ואף דיש לאם חזקת כשרות (תוס' חולין י"א ב') מ"מ ישנו ג"כ חשש דלמא אמו של זה נבעלה באונס לעכו"ם או לפסול אחר ואסורה לאביו משום זונה והוי חלל, וכהן חלל מותר

לכהן ליסע בו בשעה שעובר על ביה"ק, אלא לדעת הר"ש (פ"ד דטהרות) בפורת אין בו משום מאהיל, וצ"ע. ועיין במש"כ בזה בחזו"א טהרות סי' ד'. ובשו"ת בצל החכמה (ח"ב פ"ד) ובשו"ת באר משה (ח"ז קנ"ה) ובשעהמ"צ בהלכה (סי' ר"ב) כתבו בזה להתירא, עי"ש. וע"ע בשו"ת כוכבי יצחק (כ').

ובס' אהלך באמיתך (עמ' קצ"ח) כ' בזה וז"ל: עיין שו"ת הריב"ד (יר"ד ע'), חלק לוי (סי' קכ"ח). ולענ"ד נראה להעיר ממש"כ התפא"י (אהלות פ"ח מ"א אות י') דל"א אהל זרוק רק לענין שיהא נחשב כסתום לכל צד ולענין אור חו"ל, אבל לענין שיהא נחשב כמחיצה לחוץ בין טומאה לטהרה, חוצצת. וא"כ א"ש מנהגם של כהנים שאינם נמנעים מטיסה באוירון. עוד אמרתי לפימש"כ הריטב"א (סוכה כ"א: ד"ה ג"ה תנ"ה), דקסבר כמ"ד אהל זרוק לא שמיה אהל, להכי מקשי האי פסולא הא מתכשרי במלא אגרוף וכו', ע"כ. משמע דבמלא אגרוף גם

אהל זרוק לכו"ע שמיה אוהל וא"כ אוירון שכמה מלא אגרוף אית בהו, שפיר חוצצים בפני הטומאה, ומותר לכהנים לנסוע בהם. אמנם בתוס' (שם סוד"ה ועל) כתב דאפי' שידה תיבה ומגדל לא חייצי, עכ"ל. ורצונם לשלול בזה תי' ריטב"א הנ"ל, דאפילו שידה תיבה ומגדל דהוי ודאי מלוא כמה אגרופין, ואמרינן בהו אהל זרוק דל"ה אהל למאן דס"ל הכי. ועכ"פ מדברי תוס' וריטב"א הנ"ל מוכח דלא כהתפא"י הנ"ל. ועיין משנה אחרונה (פ"ח דאהלות מ"א ד"ה ועדר בהמה) שמביא בשם הרע"ב והר"מ מתוספתא, דדוקא עומדות ולא מהלכות. ומשמע דס"ל דאהל מהלך אעפ"י שנוגע בארץ הו"ל אהל זרוק, משא"כ לדעת הר"ש והרמב"ם בחיבורו, שאינם צריכים עומדות, ס"ל כהמל"מ דנוגע בארץ ל"ה אהל זרוק, וכמש"כ במשנ"א שם. וע"ש בתפא"י (כועז אות ב'). ועיין קרן אורה (נזיר נ"ה א') באריכות בזה. ועיין שו"ת ארץ צבי (צ"ג), עכ"ל.

סימן ס'

זכות אכילת חמץ במיטה בפסח

וכמו שהוכיח בשו"ת הריב"ש מעשו שקנו מידו הבכורה, ולכן למעשה זכה הוא בחמץ כשלו, כפי המגיע לנוסע בכסף שנתן, ובזה גופא שמגיע הזמן בפסח שיכול לזכות עובר במה שזכה בהתחייבות לכסף בכרטיס. אמנם מסברא נראה דאינו עובר בזה ד"איסורא לא ניתא ליה דליקני" וא"א לזכות לאדם בעל כורחו.

וע"כ כשהוא במטוס ומגיע הזמן לזכות ויש לו זכיה, אם לא ניתא ליה לא קני, ובפרט שודאי ביטל כדין. ומיהו אף שמהדין סגי בהכי, מ"מ נראה שבאיסורא נכון לומר להם בפה מלא שאין רצונו באוכל מפני שזהו פסח, ויאמר באופן ברור לפני שמזמין שאינו רוצה לזכות בזה, ושוב אינו זוכה בע"כ. וכעין זה ביארתי במק"א על יהודי שנסע מא"י לחו"ל ומכר חמצו בא"י ובמוצאי פסח קונים בא"י את החמץ בחזרה מידי הגוי. ואצלו הרי עדיין פסח, דלא יסמוך על כך שאיסורא לא ניתא ליה דליקני אלא יאמר כן לרב בהדיא שאינו רוצה שיקנו במוצאי החג עבורו, וא"ש טפי, עכ"ל.

שאלה: כרטיס טיסה מקנה זכות לדרוש ולקבל אוכל, כולל חמץ גמור, וא"כ האם הטס במטוס בחוה"מ פסח (ואינו אוכל שם דבר) יש לו לחשוש לאיסור חמץ בפסח, שהרי יכול לתבוע את מנת החמץ כדין ויכול לחייבם בזה גם כדיני ערכאות.

תשובה: כ' הגר"מ שטרנבוך שליט"א (שו"ת תשובות והנהגות ח"ג קי"ט) וז"ל: לענ"ד נראה דאף אי נימא שבקניית הכרטיס יש לו זכות כדיניהם וכפי הנוהג המקובל, וחייבין לתת לו לחם אם ירצה, מ"מ לא חשיב שיש לו בזה קנין, רק הוא בגדר גורם לממון או כעכו"ם אלם. ובגורם לממון עוברין רק כשנמצא ברשותו ממש ולא ברשות אחר, וכאן דהחמץ שהוא גורם לממון נמצא באוירון שאינו רשותו שפיר אינו עובר.

מיהו י"ל שזה אלים מגורם לממון, דהכא עצם התשלום עבור הכרטיס מקנה לו זכות באוכל שבמטוס. ואף דבשעה שנתן הכסף עדיין האוכל לא היה בעולם, הרי מעכו"ם קונה דבר שלא בא לעולם,

סימן ס"א

לקט דינים להנופשים בחו"ל והמסתעף

יכול לקנותם גם ללא השגחה (למעט בפסח), וכן סבון כלים מעיקר הדין אינו צריך הכשר.

ה) היוצא לארץ העמים צריך שימת לב מרובה וזהירות מבישולי עכו"ם, וכן צליה אפיה וטיגון. שדבר זה מצוי מאד במקום שמתארחים בהם, מפני שכרוב המקומות המבשלות הינן נוכריות, איסור בישול הוא בגז, בתנור ובמיקרוגל.

ו) איסור בישול עכו"ם הוא בדבר שאינו נאכל חי ועולה על שולחן מלכים, אך אם ראוי לאכלו ללא בישול, גם אם נאכל כן בתערובת, מותר לגוי לבשלו. ולכן ירקות הנאכלים חיים כגון עגבניות בצל גזר וצנון מותר לבשלם ולטגנם לבדם. וכמו"כ פירות הנאכלים חיים, וכן לחמם מים חלב ושמן מותר. ותפוחי אדמה אסור לבשלם מכיון שעולה על שולחן מלכים וכן ביצים אסורים בבישול עכו"ם.

ז) מעיקר הדין אין לחוש לבישולי עכו"ם בקפה ותה, מ"מ המחמיר תבוא עליו ברכה.

ח) יש להקפיד לקנות פת ישראל, וכש"א להשיגו יאפו בעצמם. ובכלל פת הוא מיני מזונות כעוגות וביסקויטים וכיו"ב (ולעיתים הוא גם בכלל בישולי עכו"ם). והמקפידים בביתם שלא לאכול פת עכו"ם, אף שנמצא כעת

(מלוקט וערוך מתוך קונטרס הלכות והנהגות לצוות שחיטה בחו"ל שנכתב ע"י הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א ופורסם בקובץ "גלאט" ניסן התשנ"ח, ללא פרסום המקורות).

א) צריך להקפיד במקום שהותו שלא לקנות מאכלים מועדות כשרות שלא מוכרות, ויברר אצל תושבי המקום המדקדקים במצוות על איזה מהם אפשר לסמוך.

ב) האוכל הנצרך שיהיה בכשרות: בשר, יין, משקאות חריפים, לחם, דגים סרדינים, נאמנם כשקונים דגים חיים ורואים הסנפיר והקשקשת שרי לאוכלם] כל סוגי השמנים, חומץ, חלב, גבינה, חמאה, שמנת ושאר מוצרי החלב. כל מאכל שהוא מבושל, שימורי פירות וירקות, וכל שאר מוצרי מאפה וממתקים.

ג) ירקות ופירות אפשר לקנותם בכל מקום בחו"ל, נאלא א"כ ישנו חשש שהגיעו מא"י שאז יש לברר האם נקיים מחשש ערלה ושמיטה. וכשאינן חשש זה מותר לאכלם אחר הפרשת תרו"מ, וחילול מעשר עדיף שלא יהיה רק על המטבע המקומית שם, אלא ישוב ויחלל לאחר מכן על פרי שוה פרוטה].

ד) מוצרים כביצים, קפה, (רגיל ללא טעמים ותוספות), סוכר, אורז וכר

במקום שאין מקפידין, אין להתיר לו. ובימינו פת עכו"ם אסורה מחמת תערובת דברים אסורים המצויים בפת (כגון משפרי אפיה). כמו"כ אין לאכול מסוגי פת שאינם עולים על שולחן מלכים. פת הוא כשהוא מחמשת מיני דגן ולא פת מקטניות ואורז וכדו'.

(ט) אסור לשתות חלב שנחלב ע"י עכו"ם, אלא הישראל יעמוד ליד הנכרי בשעת החליבה ויחלוב לכלי ישראל או לכלי עכו"ם לאחר שבדקו האם הוא נקי. ואם בטעות בישלו חלב עכו"ם יש להכשיר הכלי.

(י) אין להשתמש בכלים של עכו"ם אפילו בצונן, ויש להחמיר לכתחילה גם בכלי שני. ואפילו כלים שהנכרי השתמש בהם לצונן גרידא אסורים, אך יש להקל להשתמש בצונן בכלי עכו"ם באופן ארעי וידיהם קודם ההשתמשות, ואינם צריכים טבילה כי הם כלי עכו"ם.

(יא) לכתחילה אין לאכול על השולחנות של עכו"ם בלא שיכשיר אותם מקודם ע"י עירוי מים רותחים. וכשאינו יכול להכשירם (כגון באופן שיגרם נזק לשולחנות או שנמצא בפארקים וכדו') ידיהם היטב או שיכסה השולחן במפה.

(יב) המתגוררים בבית מלון אינם צריכים לקבוע בו מזוזה, גם כששוהים שם יותר משלשים יום.

(יג) הגרים בדירה פחות מל' יום א"צ לקבוע בדירתם מזוזה, אך כשנמצאים בה יותר מל' יום יקבעו מזוזה אך לא יברכו על קביעתה. ומעיקר הדין יקבעו המזוזה לאחר ל' יום, אמנם ראוי להניחה מיד בזמן הכנסם למשכנם.

ויקבעו המזוזה בכל החדרים בהם משתמשים, וכן בשער הכניסה לדירה (ויסתירו המזוזה שלא יראו לעוברים ושבים, שמא יטלום ויגיע לדי בזיון), וכששוהים בבנין משותף א"צ לקבוע מזוזה בכניסה לבנין.

(יד) כשעוזבים את דירתם חייבים להוריד וליטול משם את כל המזוזות אף בגווי שיחזרו לאותו המקום לאחר זמן. (טו) מותר שאשה תכבס ותגהץ את בגדיו של האיש, אך יש להקפיד שאשה נכרית לא תכבס את הטלית קטן או הטלית גדול, אלא אם כן יתיר מקודם את הציצית. וכמו"כ מותר לאשה (חדרנית וכדו') לסדר את המיטות לאחר השינה ולהחליף את המצעים.

(טז) איסור יחוד הוא גם עם אשה נכרית. (יז) מצוי בחו"ל שאשה נכרית משמשת כנהגת במונית, וע"כ כשנוסע לבדו במונית צריך להזהר שלא לנסוע במקומות שאין בהם אנשים או בלילה. וגם כשנוסע ביום נכון שלא ישב בסמוך לה אלא במושב האחורי.

(יח) גזל עכו"ם אסור וכן אסור לרמותו. וכשהעכו"ם טעה בחשבון (כגון שקנה בחנותו וטעה בחשבון לטובת הישראל) אין צריך לתקנו, ובתנאי שהעכו"ם לא יגלה זאת. ואם רוצה לקדש שם שמים ולגלות לגוי את טעותו או להשיב לו אבידה, מותר.

(יט) בארצות הנכר שיש שייכות עם גוים ואיסור של "לא תחנם" מצוי ושכיח ביותר (כגון שאוכל עמו בחדר האוכל או שיושב לידו במטוס) אסור לתת להם דברי

יקבלו השבת כמנהגם בביתם. וכשמנהגם בביתם לקבל שבת מוקדם (כגון אלו הגרים בירושלים) יחמירו להדליק הנרות מוקדם יותר.

כד) הישנים במלון ידליקו שם נרות וישהו שם מבעוד לילה, או שידליקו נרות ארוכים שיספיקו להנות מהם כשיחזרו לישן.

כה) יזהרו שהנכרי לא יטלטל את היין והמיץ ענבים כשהוא פתוח (דבר המצוי לאחר הקידוש וההבדלה), ורבים מקפידים שהנכרי לא יסתכל בבקבוק אחר שנפתח.

כו) אף שצריך לטרוח מאד בשביל להתפלל במנין בשבת, מ"מ לא ילכו מחוץ לתחום, וכ"ש שלא יצאו מחוץ לתחום לצורך טבילה במקוה.

מאכל. למעט באופנים שיצמחו מכך תועלת ליהודי. וכמו"כ שרי לשבח את המבשלת הנכריה ולהודות על טיב מאכליה משום שתצמח תועלת מזה.

כז) לא יתחבר לנכרי וכ"ש שלא יבקרו בביתו.

כח) נפגש עם חברו החביב עליו ולא ראהו שלשים יום, מברך שהחיינו. ואם לא ראהו ולא היה לו קשר עמו י"ב חודש מברך ברכת מחיה המתים.

כב) כשנמצאים חוץ לביתם ללא נשותיהם ירחיקו עצמם מלאכול מאכלים המבוארים בהלכות יוה"כ סי' תר"ח ס"ד.

כג) זמן קבלת שבת הוא כפי מנהג המקום וכשאינן שם מנהג או כשאין בו יהודים שומרי תורה ומצוות

סימן ס"ב

אכילה עם גוים

ההוצאה אינה של הגוי אסור. ולא עוד אלא אפי' אם הישראל מזמינו להגוי לביתו וכל ההוצאות הם של ישראל, עכ"ז כל שהוא בשולחן אחד וליכא רוב ישראל אסור. וכזה ליכא שום חלוק בין גוי עובד ע"ז לישמעאל, דאף בישמעאל אסור. אך כל זה האסור בזה הוא רק ביושבים בשולחן אחד דוקא, אבל כשאינם מסוכין בשולחן א' אלא הישראלים לבדם בשולחן א' והגוים בשולחן א' ליכא שום אסור וכו' עיי"ש וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם (אלקלעי) חיו"ד סי' כ"ו שכתב דאסור זה לשתות עמהם הוא בין ביין שרוף ובין ביין מבושל, ואפילו באכילה בלבד דהיינו לסעוד לחם אסור במסיבת גוים. ותוכחת מגולה על מה שאין נזהרים העולם בזה ויוצאים על הגינות בימות הקיץ יחד עם הנכרי ויושבים בשולחן ואוכלים ושותים עמהם, ולפעמים אף שאין שם אכילה, מ"מ עכ"פ שותים יין שרוף ביחד, ואין נותנים לב להשגיח אי איכא רוב ישראל או לא, וצריך להזהירם ע"ז, ושומר נפשו ירחק מהם יעו"ש עוד.

והנה דברי הפר"ח צריכים עיון דהנה כ' הכס"מ וז"ל: ומש"כ לא ישתה במסיבה של גוים בע"ז פ"ק דף ח' א', עכ"ל. והמעין שם יראה דמיירי דוקא לענין מסיבת נשואין של בנו ובתו

שאלה: האם מותר לאכול בבתי מלון וכדו' בשולחן אחד יחד עם גוים, דבר המצוי בחו"ל.

תשובה: כתב הרמב"ם (פי"ז ממאכלות אסורות ה"י) וז"ל: כיצד לא ישתה אדם במסיבה של עכו"ם. ואע"פ שהוא יין מבושל שאינו נאסר או שהיה שותה מכליו לברו. ואם היה רוב המסיבה ישראל מותר. ואין שותין שכר שלהם שעושין מן התמרים והתאנים וכיוצ"ב, ואינו אסור אלא במקום מכירתו, אבל אם הביא השכר לביתו ושתהו שם מותר, שעיקר הגזירה שמא יסעוד אצלו, עכ"ל.

ובפר"ח (ק"ד) כתב דבסעודת מרעים בעלמא כפי שנוהגים קצת בימי הקיץ ללכת לגינות ופרדסים יחד עם העכו"ם לשתות י"ש ולפעמים לסעוד שם כל אחד בהוצאותיו, זה תלוי דאם הישראלים הם רוב שרי להו לילך ולהסב עמהם אפילו בבית הגוי, ואפילו בשולחן אחד מותר לאכול ולשתות עמהם, ואפילו בכליהם ואפי' כשההוצאה הוא של גוי. אכן אם הישראלים הינם מועט כנגד הגוים, ואפילו מחצה על מחצה, אסור להסב עמהם בשולחן אחד, בין לסעוד ולאכול ובין אפילו רק לשתות יין שרוף או יין מבושל, ל"מ אם המסיבה בבית הגוי, אלא אפילו המסיבה אינה בבית הגוי וגם

דהעכו"ם ולא בכל מסיכת מרעים אשר אין בה שום הכרח שעושה לשם ע"ז. ולפי"ז מנ"ל להפרי"ח דה"ה בכל מסיכה וישיבה עם גוים, וצ"ע.

והנה זה מקרוב בא הר"מ בהוצאת הר"ש פרנקל ושם מצינו גירסה אחרת בפ"י הכס"מ וז"ל: ומ"ש לא ישתה במסיכה של גוים וכו' ומ"ש ואין שותין וכו' בפ"ב דע"ז ל"א ב' מפני מה אסור שיכר של גוים וכו'. הרי דהשמיטו הגירסה דדברי הר"מ גבי שתיה במסיכת עכו"ם נילף מע"ז ח' וציינו שם במקורות וצינוגים דבדפוס אמסטרדם הוסיפו "בכס"מ פ"ק דע"ז דף ח"י וכתב עלה בפתח הבית סי' קי"ד "וחפשתי שם ולא מצאתי". ויעוין בספר משנת יעקב (להגר"י רוזנטל שיח"י, מאכלות אסורות פי"ז ה"ג). ובצפנת פענח כתב: עי' מש"כ רבינו בהלכות ע"ז פ"ט הט"ו, אך כאן ר"ל הך דאמרינן בע"ז י"ד א' בטוויג, ועיין הך דברכות דף נ"ב ע"ב סתם מסיכה וכו' ובסנהדרין ק"ד א' כל המזמן וכו', ובביצה כ"א ב', ושבת קכ"ב אדעתא דרובא, עכ"ל הצ"פ.

ובע"ז י"ד א' מצינו דעכו"ם שעשה משתה לבנו אינו אסור אלא אותו היום ואותו האיש בלבד, ואוקמיה בש"ס בטוויג. ופרש"י דהאי משתה דקתני דמותר למכור לו תרנגול לבן לאו למשתה חופת בנו דהא ודאי לתקרובת עכו"ם קבעי ליה אלא במשתה של מריעות שעושין הנערים וקורין סעודת רעים דלא חשיב כולי האי שיקריבו לעכו"ם. ובברכות נ"ב ב' כתיב דסתם מסיכה (ופרש"י: לאכילה לסעודה) של עכו"ם

לע"ז. ובסנהדרין ק"ד א' איתא דאמר חזקיה כל המזמן עכו"ם לתוך ביתו ומשמש עליו גורם גלות לבניו. ובשבת קכ"ב מצינו דאזלי בתר רובא, דנאמר דנר הדלוק במסיכה אם רוב נכרים מותר להשתמש לאורה אם רוב ישראל אסור מחצה על מחצה אסור, וחז"י דכשורב ישראל אזלי בתר הישראל. נולפרפת נראה דברש"י (ד"ה נר הדלוק במסיכה) כ' במסיכה של בני אדם, ויל"ע מאי קמ"ל דאיירי במסיכת בני אדם. ונראה דרצה לאפוקי מסיכה של אכילה ושתיה, כמש"כ בברכות שם, דבכה"ג דאיכא רוב נכרים נאסר אמיעוט ישראל לאכול עמהם ולהכי כ' דבמסיכה של בני"א גרידא השתתפו ולא במסיכת סעודה. נמצאנו למדים מכל הנאמר לעיל שאיסור זה של אכילה ושתיה במסיכת עכו"ם היא משום חשש שמסיכתם הינה לשם ע"ז, ולפי"ז כ' הפרי"ח דה"ה באכילה בכל גווני ואנפי, וא"ש.

אולם נרלענ"ד דבימינו אנו יש להקל לישב בבתי מלון והארחא בשולחן א' עם גוים, ואפי' באופן שהרוב גוים. שהרי כיום גם הנוצרים האדוקים בדתם אינם אוכלים לשם ע"ז כלל אלא לשם תאוותם, (ואולי כיום ראשון יש לחוש מעט לאסורא, לפמש"כ המאירי ז"ל בע"ז ח' א', יעוי"ש). ואף א"נ דמ"מ יש לחוש לזה, נראה להתיר מפני שרבים מהנוצרים אינם אדוקים בדתם ומתקראים "נוצרים חילונים" ובהם פשיטא דאין מקום כלל לאסור, ואף אם אינו יודע מיהו זה היושב ממולו ספק דרבנן לקולא וצ"ע אי שייך לברורי. והא דאיתא בשבת שם

חזינן מדבריו דבימינו נאסר מלכוא
לבתיהם דוקא אך לא לבתי מלון והארכה
דלא חשיב כבתיהם. וכן בפתחי תשובה
(ק"ד א') מצינו דנאסר בבתיהם דוקא.
אולם יעוין בדרכי תשובה (שם סק"ב)
שהביא דתקנת הארצות מגדולי ישראל
היתה שלא יכנסו לבתי משתאות של גוים
כדרך הפוחזים והריקים.

ואמנם העירוני ת"ח מופלגים שיש
להיזהר מאד מלישב עם אלו שאינם בני
ברית מפני קלקולים רבים היכולים לצאת
מפגישות שכאלה, וד"ל.

דכל המזמן נכרי לאכילה גורם גלות לבניו
היינו דוקא שמזמנו לביתו, עי"ש.

ומ"מ עמש"כ הר"מ דאסור לשתות שכר
שלחם פשיטא דאסור, ויעויין ע"ז
ל"א, ומשנה לא זוה ממקומה.

ואף דבחכמ"א (כלל ס"ו ס"ס י"ד) כתב
וז"ל: ואע"פ דמדינא מותר לשתות
קפה ושוקולדה בבית עכו"ם, מ"מ בזה"ז
בעוה"ר כמה קילקולים בא מזה שעיי"ז
באו ח"ו לידי זנות. ע"כ כל מי שיש לו
ריח של תורה ירחיק מזה מלהכנס
לבתיהם לשתות איזה משקה, עכ"ל. מ"מ

סימן ס"ג

דיני ההליכה לבית הקברות

ד. מברך ברכה זו אחת לשלשים יום^(י) ומברך עליהם רק כעבור ל' יום גם באופן שבראייתו הראשונה לא ברך עליהם^(יא). וכשראה בתוך ל' יום קברים אחרים י"א שיברך עליהם שוב^(יב) וי"א שלא יברך^(יג) וי"א שיברך בלא שם ומלכות^(יד). ומשום כך ההולך באותו היום להשתטח על קברי צדיקים במקומות שונים יברך על הקברים שרואה בתחילה ויכוון לפטור בברכתו את ראיית כל הקברים שיראה באותו היום^(טו), וכמו"כ גם את ראיית הקברים שממשיך לפקוד בלילה השייך ליום שלאחריו יכול לכוון לפטור בברכתו זו^(טז). ובאופן שברך על הקברים שראה בתחילה ולא כיון להוציא בברכתו את ראיית שאר הקברים, אם רגיל לבקר בקברים במקומות שונים ולכוון בברכתו על כולם, אינו צריך לשוב ולברך על ראיית הקברים שביתר המקומות. אך אם אינו רגיל לעשות כן, הדבר תלוי

א. הרואה קברי ישראל נולפחות ב' קברים, שי"א שעל קבר אחד אין מברכים^(א) מברך: ברוך אתה ה' אמה"ע אשר יצר אתכם בדין וזן וכלכל אתכם בדין נוי"א: זימן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין^(ב) והמית אתכם בדין (וי"א: ואסף אתכם בדין^(ג)) ויודע מספר כלכם בדין ועתיד להחזיר ולהחיותכם בדין, ברוך אתה ה' מחיה המתים^(ד) ומוסיפין ואומרים "אתה גבור וכו'" עד "ונאמן אתה להחיות מתים"^(ה) והנהגים לומר בקיץ "מוריד הטל" או משיב הרוח ומוריד הטל "יאמרו זה ג"כ^(ו) ובעשי"ת יאמר "מי כמוך אב הרחמים וכו'"^(ז).

ב. הרואה קברי עכו"ם אומר: בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה^(ח).

ג. כשרואה קבר אחד בו קבורים יהודים רבים (כ"קברי אחים") מברך "אשר יצר אתכם בדין"^(ט).

(א) באה"ט בשם הלק"ט, הובא במשנ"ב ודלא כהרדכ"ו (ב) גשר החיים ח"א פכ"ט (ג) גירסת הש"ס ברכות נ"ח ב'. ועיין נמוקי אר"ח רכ"ד י"ב (ד) שו"ע רכ"ד י"ב (ה) דה"ח ובאשל אברהם וגשר החיים (ו) גשר החיים (ז) אשל אברהם (ח) שו"ע שם (ט) אהלך באמיתך פי"ח ה', וכן שמעתי מהגר"ח קניבסקי (י) שו"ע שם י"ג (יא) אהלך באמיתך שם (יב) באה"ט בשם הרדכ"ו ח"ב רצ"ו וברכ"י, ועיין אהלך באמיתך שם שהביא שכן דעת רבים (יג) שו"ע הגר"ז ובכה"ח (יד) פתח הדביר, הובא בכה"ח (טו) שו"ת בצל החכמה ח"ה פ"ד ט' (טז) אהלך באמיתך שם

במחלוקת הפוסקים לעיל האם בכה"ג מברך שוב(י).

ה. הרוואה קברי ישראל מרחוק (אפילו דרך חלון זכוכית וכדו') בראיה ברורה צריך לברך(י) וי"א שלא יברך(יט).

ו. הרוואה קברי ישראל בשבת י"א שיברך(כ) וי"א שלא יברך כיון שיש בה צדוק הדין(כא).

ז. נוהגים להשתטח ולפקוד קברי אבות וצדיקים ויש הנאה למתים שבניהם ואוהביהם יתפללו על קברם ויבקשו טובה לנשמתם(כב). אך לא ילך לבית הקברות אלא להלוית המת ובפרט כשלא תיקן עוון קרי(כג) אלא יעמוד במרחק ד' אמות (כד) ולצורך מצוה (כגון להשתטח על קברי צדיקים) מותר(כה) וכן המנהג. ואף דבבית הקברות קבורים רשעים רבים ואיכא רוח רעה טפיל(כו) וי"א שכל הקפידה בזה היא רק למי שלא טבל לקריו(כז). וי"א שאסור לילך לפקוד קברי עכו"ם (כח) וישנה סכנה בדבר(כט). וכן איך לילך לקברי רשעים(ל).

ח. אין לפקוד קבר אחד פעמיים באותו היום, אלא יבקש כל רצונו ולא ישוב עד למחרת(לא) וכשאינו יכול לחזור אלא רק דרך אותו הקבר, יש הנוהגים לומר שמבקש רשות לשוב פעם נוספת(לב). וי"א שאין קפידא בזה כל זמן שלא יצא מד' אמותיו של הקבר(לג). וכל זה אמור דוקא באופן שמתפלל בעד עצמו, אך כשמתפלל בשליחות אחרים אין קפידא(לד), וי"א שאין קפידא בזה אלא רק לשוב ולבקש, אבל כששכח דבר כל שהוא יכול לחזור(לה). וישנם המקפידים שלא להתפלל על ציון צדיק בזמן שקוברים בבית הקברות אדם באותו הזמן(לו). וישנם הנוהגים שלא לבקר קבר אחר כשמבקרים בקבר הוריהם ביום זכרונם (יארציט)(ליז).

ט. נוהגים העולם להקפיד שמי שלא היה על קבר אבותיו עשר שנים שוב לא ילך, מחשש סכנה שבדבר. ויש שמקפידים גם בשבע שנים(לח). ויש שכתבו שאין להקפיד בזה כלל וכלל(לט). ויש אומרים דקפידא זו שייכת דוקא

(יז) בצל החכמה שם אות י"א ועיש"ע (יח) שע"ת ובערה"ש ובשר"ת בצל החכמה ח"ג מ' (יט) שר"ת באר משה ח"ב י"ג (כ) שר"ת מהר"י אסאד חיו"ד שע"א ופתח הדבר סר"ד י"ד (כא) שולחן שלמה, מובא בסי זכר נתן ואהלך באמיתך (כב) כדאיתא במדרש דיוסף השתטח על קבר אמו וכלב בן יפונה השתטח על קברי האבות (סוטה ל"ד). גשר החיים (כג) מג"א תקנ"ט ט"ו (כד) משנ"ב שם (כה) שר"ת מנחת אלעזר ח"א ס"ח. (כו) הגר"ח קניבסקי שליט"א (כז) נמוקי אורי"ש שם (כח) ערוה"ש שם עפמ"ש"כ המג"א בשם השל"ה ובתוספות חיים על חיי אדם כלל קל"ה נ"א (כט) כה"ח בשם שער הגלגלים דף ס"ג ע"ב (ל) חיי אדם, הובא בכה"ח תקפ"א צ' (לא) צוואת ריה"ח אות י"ב, הובא במשנ"ב תקפ"א כ"ז (לב) זכרון אליהו (לג) שבעים תמרים אות י"ב (לד) שר"ת גנוי יוסף כ"ז סק"ד ובאבן יעקב מ"ד (לה) יד אפרים אות י"ב ובס' שמירת הגוף והנפש ר"ד מפקפק בזה (לו) דברי תורה (מונקאטש) מהדורה ר' אות ח' (לז) זכרון אליהו (לח) משמרת שלום הלכות שמחות ערך ה' ל"ב וע"ע בשר"ת אפרסקתא דעניא קס"ח (לט) יוסף דעת שניה (לבעל השואל ומשיב) ושר"ת שם משמעון אורי"ח ד' דרכי חיים ושלוש ושר"ת דברי יואל ח"א ק"ד ובגשר החיים פכ"ט אות

יג. כשמבקרים בבית הקברות יש ליטול ידים קודם שמתפלל ליד הקברים, וכשיוצא מבית הקברות נוטל ידיו שוב(ט) ויש הרוחצים ביציאתם גם את פניהם(יא). יד. כשבא לקבר נוהגים להניח את ידו השמאלית על הקבר(יב), ויאמר את הפסוק: "ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתך יחלוץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקרא לך גדר פרץ משובב נתיבות לשבת", "תשכב בשלום עד בא מנחם משמיע שלום", וכשמשימים היד מכוונים בפסוק ונחך שיש בו ט"ו תיבות כמנין קשרי הי"ד(יג). ניש להעיר דזה צ"ת דבהאי קרא איכא י"ז תיבות, הערת אמו"ר שליט"א. ונוהגים להניח אבן או עשב על הקבר להראות למת שביקר בקברו(יד).

טו. אפשר לומר על יד הקבר מזמורי תהילים אף בתוך ד' אמות, וכן מותר ללמוד ולדרוש למנוחתו ואין בזה משום לועג לרש(טו).

טז. כשמתפלל על הקברים לא יתפלל למתים ואל יבקש מהם, אלא יתפלל לקב"ה, ואל ישים מגמתו כנגד המתים, ולא יהיה בכלל הדורש אל המתים,

כשעלה לקברי אבותיו ופסק מלילך, אך באופן שלא פקד את קברם לעולם לית לן בה ויכול לפקוד את קברם גם אחר עשר שנים מפטירתם(מ) וכן כשלא ביקר בקברם מחמת אונס אין בזה פקידא(מא). ויש אומרים שיש לזה תקנה על ידי שישלח שליח לקבר הוריו להודיע שבנם עתיד להגיע לקברם(מב). ובקברי צדיקים לית פקידא(מג).

י. ישנם הנוהגים שלא לילך לקברים בחודש ניסן, וכשיש לו יארציט בניסן יפקוד את הקבר בערב ראש חודש, אך אם לא הלך בערב ראש חודש יכול ללכת ביום היארציט, ולא יאמר את התחינות שאומרים במשך כל השנה(מי). ויש הנוהגים לילך דוקא בחודש ניסן(מה). יא. נוהגים לבקר בקברים בתשעה באב מיד לאחר שיוצאים מבית הכנסת כדי שיבקשו עלינו רחמים(מו). ואם אין קברי ישראל הולכים אפילו על קברי עבדי כוכבים ומזלות(מז) ויש אומרים דאסור לילך לקברי עובדי כוכבים ומזלות כנ"ל(מח).

יב. ישנם הנוהגים שלא לאכול לפני הליכתם לבית הקברות, ויש הנוהגים רק לטעום מעט אבל לא לסעוד סעודה, ורבים אין מקפידים על זה(מט).

ט"ז (מ) משמרת שלום שם (מא) שר"ת מהר"ם בריסק מ"ד ושר"ת דודאי השדה ל"ח ובשר"ת משנה הלכות ח"ו כ"ח (מב) שר"ת תירוש ויצהר קמ"ו בשם הדברי חיים וע"ע בס' שמירת הגוף והנפש ר"ה (מג) שם בשם הגרש"ל אבר"ק ביאלא ובשם ס' הילולא דצדקיא ובשר"ת דודאי השדה שם (מד) קב הישב פפ"ח ובשר"ת מלמד להועיל י"ד קמ"ד (מה) גשר החיים ועיין אורחות רבינו ח"א עמר שה (מו) רמ"א תקנ"ט י' (מז) משנ"ב (מח) ערוה"ש ותוספות חיים, וכנ"ל (מט) גשר החיים פכ"ט ס"ג, וע"ע פני ברוך עמר שצ"ד (נ) מג"א תקפ"א, הובא במשנ"ב (נא) משנ"ב בשם ארה"ח (נב) באה"ט רכ"ד ח' (נג) שער"ת שם בשם הברכ"י, הובא בס' זכרון אליהו ובע"ס (נד) באה"ט שם בשם דרשות מהר"ש (נה) שרי חמד אבילות קט"ו ובישרי לב

כא. אין נוהגים קלות ראש בבית הקברות כגון לפנות או לאכול ולשתות שם, ואין מחשבין בו חשבונות אפילו של רבים, ולא יטייל בהם לקפנדיא (פירוש לעבור מצד זה לצד זה) ולא ילקט מהם עשבים, ואם ליקט מהם שורפם במקומם^(סי) ואילנות שנוטעין בבית הקברות מותר ללקט פירותיהם, מאחר שאינם על הקברות עצמם^(סי).

כב. אסור לדרוך על הקברים, ולצורך מצוה מותר לדרוך (כגון להשתטח על קברי אבות או צדיקים)^(סי) אבל לשבת או להשען על הקברים אסור אפילו לצורך מצוה^(סי) ונהגו לבקש מחילה מהמתים כשמוכרחים לדרוך על קברם^(סי).

כג. אסור להכנס לבית הקברות בציציות מגולות, וכשמכסם מותר^(סי) והנוהגים לקשור שני ציציות בשני הכנפים זה בזה לא הועילו מאומה^(י).

וכשמתפלל על קברי צדיקים יבקש מהקב"ה שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר^(י) וי"א שיכול לומר שיהיו המתים מליצי יושר ויתפללו בעדנו לה^(י).

יז. קברי צדיקים מטמאין ואין לכהנים לילך אליהם^(יח) וי"א שקברי צדיקים אינם מטמאים וכהנים יכולים לפקוד קברי צדיקים^(יט) ויש המקילים לפקוד את קבר רשב"י^(ס).

יח. אין עדיפות להתפלל בקברי צדיקים קדמונים על ביקור בקברי צדיקים מדורינו אנו^(סא) ועיין במש"כ בזה.

יט. יתכן שהיושב ברכב ורואה את הקבר מבחוץ לידו נחשב לו שהתפלל ליד הקבר^(סב) ולפי"ז נרלענ"ד שכהן יכול לישב ברכב ולצפות בקבר ולהתפלל, ונחשב שהתפלל ליד קבר הצדיק.

כ. יכולים לעמוד ליד קברי צדיקים מרחוק, ובלבד שרואים הקבר^(סג).

דט"ו ע"ד בשם הרדב"ז ובברכ"י שד"מ, ועיין תוס' ב"ק ט"ז ע"ב (נו) באה"ט תקפ"א י"ז, ועיין במש"כ בזה בהרחבה בשלהי דקייטא (נו) גשר החיים ובשרית בצל החכמה ח"ד ל' אות ד, ועיי"ש כנ"ל (נח) עיין בהרחבה בשלהי דקייטא, וכי"ג דעת הטושו"ע דסתמו ולא הביאו שקברי צדיקים אינם מטמאין (נט) עיין בהרחבה שם (ס) שם (סא) הגר"ח קניבסקי שליט"א (סב) הגר"ח קניבסקי שליט"א (סג) הגר"ח קניבסקי שליט"א (סד) שו"ע יו"ד שס"ח א' (סה) שם ב' (סו) מסגרת השולחן שם (סז) ט"ז וש"ך שם, ועיין פני ברוך סל"ז הערה נ"ד (פח) זכרון אליהו (סט) משגיב כ"ג סק"ג (ע) שם סק"ד.

סימן ס"ד

עניני הליכה לקברים ולקברי צדיקים ומנהגיהם

(ח"ד ל') דכל שהולך לקבר מיוחד אפשר. וכמשנ"ב (תקנ"א מ"א) כ' בשם חיי אדם שמשו"ה יעמדו מרחוק ד' אמות.

ובשו"ת מנחת אלעזר (להגרח"א ממנוקאטש, ח"א ס"ח) כ' דמ"מ מותר להשתטח על קברי צדיקים או לצורך מצוה. ומ"ש בכתבי האריז"ל שלא לילך על הקברות בכל עת מחמת הרוחות היינו דווקא שלא לצורך, וכמ"ש שם בלשונו "מלבד להלוית המת", וממילא ה"ה דאפשר לילך לכל דבר מצוה כהשתטחות על קברי צדיקים אף שייאלץ בעל כורחו לעבור דרך שאר קברים, דשומר מצוה לא ידע דבר רע ושלוחי מצוה אינם ניזוקים בגופן כ"ש בנשמתן הן בהליכתן והן בחזירתן, ואדרבה יושעו בזכותן ויתקבל תפילתם בכל משאלות ליבם, עכתו"ד.

ולפי"ז יש להסתפק בהעובר בודאי ליד קברי רשעים וכדו' דאפשר דריבוי הטומאה שם הוי בגדר דשכיח הויקא ובפסחים (ח' ע"ב) אמרי' דבמקום דשכיח הויקא לא אמרינן דשלוחי מצוה אינם ניזוקים, ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי בזה דהמנהג להקל. ובספר נמוקי או"ח (תקנ"ט) כתב דלא הקפידו בזה אלא רק למי שלא טבל לקריו.

במג"א (תקנ"ט) כ' בשם כתבי האריז"ל שלא ילך אדם לבית הקברות אלא לצורך הלית המת, ובפרט כשלא תיקן עוון קרי דמתדבקין בו החיצונים. ובאגרת הגר"א זצ"ל כתב: ותשמור שלא תלך לביה"ק כלל וכלל כי שם מתדבקין הקליפות מאד וכ"ש בנשים וכל הצרות והעוונות באים מזה. ובספר מטעמים (מערכת תענית אות כ') כ' שבכל ימות השנה אפשר להנצל מהחיצונים ע"י תורה ותפילה ואין להם אחיזה, אך בתשעה באב שאסור ללמוד בו זורקים שום בביה"ק לסגולה נגד החיצוניים, ע"ש. ובספר סגולות ישראל (דף קכ"ו ע"ב בהשמטות אות ו') הביא בשם ס' זכותיה דאברהם (מערכת ת') שיתרחק מללכת לבית הקברות וליגוע במת, כי החיצונים השולטים שם יפתוהו לתאות המשגל.

ובאזהרות נוספות לר"י החסיד (אות ה') כתב: אדם הדר בעיר שיש שם ביה"ק אם הולך לעיר אחרת שיש שם ביה"ק אל ילך לשם להתפלל אל המתים פן יקפידוהו המתים בעירו ויזיקוהו. ובמקור חסד ביאר שכוונתו שלא ילך לסתם קברים בעיר אחרת דאז הוי כבזיון להמתים השוכנים בעירו, אך כשהולך להשתטח על קברי צדיקים או קברי אבות אין קפידא. וכ"כ בשו"ת בצל החכמה

ובספר שימושה של תורה מספר מרן הגרא"מ שך שליט"א שמרן הגריז"ס מבריסק זצ"ל שלחו בתקופת מחלתו האחרונה להתפלל עליו בקבר רשב"י במירון. וסח מרן שליט"א שהיתה זו הפעם הראשונה מיום בואו לארץ ישראל שהיה במירון (והיה זה לאחר כמה עשרות שנים מיום בואו ארצה) וגם שם היה בקבר הרשב"י בלבד. וכיאר הגריז"ס זצ"ל למרן שליט"א שאף שאין מדרכנו לפקוד את הקברים, מכל מקום קבר הרשב"י שאני, שכך שמעתי מאבי הגר"ח שיש ענין בתפילה על קבר הרשב"י. ומידידי המו"מ דוד הוכמן שמעתי ששמע מהר"מ טורק שיחי' נאמן ביתו של מרן החזון איש זצ"ל שהחזון איש שלח לקבר הבית יוסף משום שהוא רבן של ישראל וכל ישראל מקושרים אליו. ולפני מספר שנים שאלתי את מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בענין נסיעה לקבר רשב"י. ביום ההילולא בל"ג בעומר, והשיב מרן שליט"א: "יותר מצוה לשבת ללמוד". ובספר הצדיק רבי שלמה (להרה"צ ר"ש בלוך ז"ל תלמיד הח"ת, עמ' קי"ז) כתוב: קודם שנסע למירון בל"ג בעומר אמר שכל קברי צדיקים אצלו שוים, רק שכעת יש לו הזדמנות לנסוע ואם לא עכשיו אימתי. וכאשר חזר אמר שלא יודעים אם עושים טוב, פעמים חושבים שזה טוב ופעמים זה הכל עצת היצר, כי בעצם לפעול למעלה פועלים הכי יותר ע"י הגמרא עצמה, והכל עצת היצר, אך מ"מ ב"ה גם לזה, ע"כ. [והוא ז"ל נסע פעמים רבות לקברי צדיקים, כמובא שם].

ונהגו להניח צרור או אבן על הקבר כשבאים לפקוד אותו, וכי בבאה"ט בשם מהר"ש (או"ח רכ"ד סק"ח) דהוא משום כבוד המת להראות שלא שכחוהו והיו על קברו. ובילקוט המנהגים (עמ' 39) כי טעם נוסף בזה, דע"י שימת אבן על המצבה יש משום הבעת רצון להשתתפות בתוספת בניית המצבה.

ויכולים לעמוד ליד קברי הצדיקים מרחוק, ובלבד שרואים הקבר (הגר"ח קניבסקי). ולפי"ז נראה דכהנים יכולים ג"כ להתפלל ליד קברי צדיקים,

וכל זה אמור במנהג הספרדים. ובמנהג האשכנזים בזה יעוין בס' הזכרון

להחת"ס (עמ' כ"ב) וז"ל: וישלחו גם עשרה לומדי תורה על קברי צדיקים להתפלל ולבקש רחמים וכו', והרד"ל בהגהותיו לפסיקתא (פיסקא דפרשת זכור א') כותב דמכאן נראה שנהגו בא"י לקרות על קברי צדיקים פסוקים ומאמרים מענינו של אותו צדיק הקבור שם. וכן נהגו בוואלווין להשתטח על קברו של הגר"ח זללה"ה, וידוע המעשה ששאל הגר"ש שקופ זצ"ל שאלה להנצי"ב ז"ל בדברי רשב"ם בב"ב וענה לו שאינו יודע תשובה אך שפך על שאלה זו תפילות רבות בקברי אבות. וכן שמעתי שרכנו מרן הגרא"מ שך שליט"א היה מורה לבתורים להתפלל על קשייהם וצרותיהם בקברו של המשגיח הגר"י לעוונשטיין זצ"ל. אך כמדומה שבליטא לא היה נפוץ כ"כ מנהג זה, ונתפשט המנהג מן הספרדים והחסידים ומהם הופץ בכל הארץ.

וגבי מנהג החסידים עיין בס' השתטחות מתלמיד הר"נ מברסלב ז"ל ובס' טבור הארץ (לר"מ קליערס גאב"ד טבריה) ובשו"ת מנחת אלעזר (מונקאטש, סי' ס"ח).

ויש בידי צילום מכת"י מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שהשיב לשואל ששאל מהו המקור למש"כ הקהילות יעקב זצ"ל בס' קריינא דאגרתא שמיום שחרב ביהמ"ק אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על קברי צדיקים, והשיב הגר"ח שליט"א שדבר זה מובא בפ"י הגר"א לתקוני הזוהר וכן הביא החיד"א בשם מדרש. וע"ע בשו"ת תורה לשמה בקונטרס סוד ישרים (תשר' תצ"ג) ומבואר מזה גם מנהג בני

ע"י שיעמדו מרחוק או שישבו ברכבם ויביטו אל הקברים.

ויעויין בשלחי ספרנו שהבאנו בארוכה שלא מצאנו במקומות רבים ובעדות שונות שהשתטחו על קברי צדיקים, ע"ש.

אמנם ידי"נ צמ"ס הרב ישראל מאיר טבצ'ניק כ' לי בזה דזה אינו, ותמיד השתטחו על קברי צדיקים, וכמובא בקהלת רבתי (פרשה י') ובזוה"ק (תרומה דף קמ"א) ובפ' אחרי (דף ע' ודף ע"א) וברש"י (יבמות קכ"ב ב') בשם תשובות הגאונים ובספר חסידים (סי' ת"נ) ובס' החרדים (פס"ה) בשם הרמב"ם ובכפתור ופרח (פ"א), ובמסעות רבי בנימין מטולידה ובסידור רבי פתחיה מרנשבורג ובספר המסעות לרבי יעקב ב"ר נתנאל הכהן, ובעניי ארץ ישראל (לתלמיד הרמב"ן ז"ל) ובמסעות מנחם החברוני, ור' שמואל ב"ר שמשון, ורבי משה באסולה, וכן יעויין בס' מסעות ארץ ישראל (הוצאת א. יערי) ובאוצר מסעות (איזנשטיין). וכ"כ בסדר הדורות דר"ד הנגיד נכד הרמב"ם התפלל במערת קבורת הלל והחרים למלשינים וכו', וכן בס' "גירושין" להרמ"ק וביותר מובא בשער הגלגולים לרבנו האריז"ל. וכן בחרדים (פנ"ט), שאנו נוהגים להשתטח על קברו דר' יהודה בר אלעאי כל ערב ר"ח. וע"ע בשיטמ"ק כתובות ק"ג ע"ב וז"ל: וקבלה מידי שקברו לרבי בציפורי ואני זכיתי והייתי על קברו. וכן באגרתו של תלמיד האוה"ח מובאת פרשת עליית האוה"ח הק' לציונים רבים מאד, וע"ע בס' אלה מסעי למהר"מ חגיז ובמעגל טוב להחיד"א ז"ל.

ספרד, ובס' דברי תורה להגאון
ממונקאטש (חלק ל' אות י"ב) ובעוד
דוכתין ואכמ"ל. ומה שלא מצינו כן בבני
הישיבות הקדושות, ענין זה מלפנים היה
שלמרות גודל הענין מ"מ ת"ת כנגד כולם.
וא' שאל להגר"ד פוברסקי זצ"ל האם היה
במירון אי - פעם, והשיב לו שבבואר לא"י

בעת הנסיעה הראו על קבר אחד וכמדומה
שהיה מירון..., וכן שמעתי מהגרמ"מ
שולזינגר שרבינו מרן הגרא"מ שך
שליט"א אמר שהיה גם פעם אחת בלבד
במקומות הקדושים, ע"פ בקשת הגריז"ס
זצ"ל שביקשו שיתפלל עבורו בימי
מחלתו.

סימן ס"ה

למי מתפללין בקברים

מודיע צערו להם שיצטערו ועי"ז בצערם יהיה תשועה לו בזכותם, וע"כ אין מקום לאסור תפילה זו, עכת"ד. ושוב הביא מספר חסידים (ת"נ) ובשאר מקומות וגם ממאמרי הש"ס דאין איסור בתפילה זו, וכי נוסחת התפילה במענה לשון מקורה בזה"ק, דהתפילה שימליצו לטובה עלינו ובעבורינו. ואף שכתב בתו"ד דעות הפוסקים דפליגי בזה, דדעת מהרי"ח ומהרי"ל ולבוש וסיעתם ס"ל דעיקר התפילה צריך להיות נגד ד', ובשכר אמונה זו כהשארה הנצחית ובשכר ועונש, יקבל ה' את תפילתו, אבל דעת ספר חסידים וזוהר כנ"ל. ונראה דאינו רוצה להכריע, מ"מ מוכח להדיא דעכ"פ שניהם המה דא"ת, עי"ש.

ובשו"ת מנחת יצחק (שם) כ' דכסברת מהר"ם שיק, דמחלק בין הא דיש מה שצווחו על הנוסחאות של התפילות שהם נגד המלאכים ובין מה שמתפללים בשביל אחרים, שע"י שהצדיק מצטער בצרת אחרים מרחם ד' עליהם, מבואר כעין זה בתשובות חת"ס (אור"ח קס"ו) בשם מהר"ל מפראג כי דרך להעמיד מליץ בין מלך להדיוט כשאין ההדיוט חשוב וספון לפני המלך, או אינו יכול להטעים דבריו כראוי, ויען ישראל לפני מלאכי השרת, ואינם צריכים

בבאה"ט (אור"ח תקפ"א סקי"ז) כתב בשם המהרי"ל שהמתפלל על קברי צדיקים אל ישים מגמתו נגד המתים, אך יבקש מהשי"ת שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר, וכ"כ בחי"א (קל"ח). אמנם בפרמ"ג כ' דמנוסח התפילה במענה לשון משמע דמתפללין שימליצו טוב בעדנו. ובשו"ת מהר"ם שיק (אור"ח רצ"ג, הובאו דבריו בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח נ"ג) הביא את דברי הב"ח (יו"ד סוס"י רי"ז) בשם תשובות מהר"ח פלטיאל שכתב כדברי מהרי"ל הנ"ל, וכי דכמה ראיות מדברי הש"ס שהביאו דיכולים להתפלל על קברי הצדיקים שיתפללו בעדנו, אפשר לפרש באופן שאין ראיה משם. אבל שוב כתב להצדיק הסוברים דיכולים להתפלל כנ"ל, דגם בלא"ה גוף התפילה שאחרים מתפללים בעד אדם אחד קשה להבין איך תעשה רושם. וי"ל שע"י שהצדיק מצטער בצרת אחרים, מרחם ה' עליהם, שאם העונש והרע מגיע גם לאחרים, שאינם ראויים לעונש, אז ראוי שיעשה לפני משורת הדין, וכמו שביאר העקידה (פרשת ויגש). וכמו"כ אמרו חז"ל דהמתים מצטערים בצער החיים, וא"כ מהאי טעמא אם מתפללים על קברות הצדיקים שיתפללו בעדינו אין נותן להם שררות בזה, אלא

להוכיח מכמה מאמרי חז"ל וזוה"ק. והובאו דבריו בספר קצה המטה (על המטה אפרים, תקפ"א אות צ"ו) וכי כן משמעות דברי המג"א (סוס"י תקע"ט) וכו', עי"ש. וע"ע בספר סגולות ישראל (מערכת ק') מכמה מקומות בזה. והנה אם נאמר דיכולין להתפלל שהצדיקים ימליצו טוב בעדינו, ומטעם שצדיקים במיתתן נקראו חיים יש ענין גם להמנהג של הנחת הפתקאות כפי שנותנים לצדיקים חיים.

אמנם בספר על הגאולה ועל התמורה (להגה"ק מסטמאר ז"ל, אות ק"ח) כתב דכל ענין הליכה על הקברים אינו ענין אלא לבני אדם גדולים וצדיקים היודעים ומבינים סודן של הדברים והוא ענין התדבקות נפש בנפש כמבואר בזה"ק וכו'. ועוד הביא שם את דברי הב"ח בשם הר"ח פליטאל ז"ל, וסיים הב"ח: אלא שכבר החזיקו במנהג ואין מוחה וכו', עי"ש. וכן הביא בהגהות לס' אורחות חיים מהגאון המהרש"ם ז"ל (תקפ"א אות י"ד) מדברי הרשב"ם (ב"ב נ"ח ע"א ד"ה ר"ב) דאין רשות לכנוס בקברי צדיקים אלא לאדם גדול וחשוב, וע"ש במהרש"א ח"א דמה"ט קאי אליעזר עבד אברהם אבבא דלא ליעול אינש דלא מעלי. ולמעשה כ' במנחת יצחק דאין בידו להכריע, ונהרא נהרא ופשטיה. עכ"ל.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ד ל' אות ז') כי דמותר להתפלל על קברי מתים ולבקש מהם שיתפללו עבורו וימליצו עליו לטוב לפניו ית"ש. ובח"ה סי' קס"ה הביא ראיה להתיר מדאיתא בסוטה (י"ד, לגירסת הב"ח בגמ' שם וכו') גם בעין יעקב שם בסוגריים) בזה"ל, וארחב"ח

מליץ לפני אוהבם ית"ש, והוא מקבל בספר פנים יפות אפילו בלשון עלגים וגמגום, א"כ המליץ הלז אינו אלא קטנות אמונה חלילה, אך כל ישראל שותפים וגוף א' ונפש א', וכשאחד מצטער גם חבירו מרגיש ועמו מצטער. ועד"ז המתפלל על חבירו צריך שיחלה עליו עצמו עליו, פירוש שיראה גם הוא חולה, וכיון ששניהם בצער טוב שיכנס הראש משיכנס הרגל וכו'. כיון ששניהם בעלי דברים ולא כמליץ בעד אחר וכו', עכ"ד. וכ"כ בדרשות חת"ס (דרוש לח' תמוז תקס"ט בדש"ה מדה"ס), ופירש בזה משאחז"ל (שבת קי"ט ע"ב) כל המבזה ת"ח אין רפואה למכתו, דאחז"ל בברכות (י"ב ע"ב, ל"ב ע"א) המתפלל על חבירו צריך שיחלה עצמו עליו שנאמר ויחל משה, ונראה הענין דעפ"י שכל לא יוכן איך יועיל תפילת זה על חבירו וכו', אבל הענין הוא דהואיל וכל ישראל נפש אחד, נמצא גם חליו של זה כואב לזה, והוה כאילו פיו של אדם מתפלל שירפא לו מכאב אצבעו, והיינו צריך שיחלה עצמו שיראה כאילו מתפלל על עצמו. אך המבזה ת"ח אינו סובר שהוא נפש אחד ולכן אין רפואה למכתו שלא תועיל עליו תפילת תלמיד חכם, עי"ש.

וכ' הגרי"י וויס זצ"ל (שם) דהעולה מדברי מהר"ם שיק שאין חשש דורש את המתים אם מתפלל כנ"ל, אך אם הוי מצוה, נראה מדבריו דתלה דבר זה במחלוקת הפוסקים, א"כ י"ל דשב ואל תעשה עדיף. אבל בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' ס"ח) כ' דלא רק שאין איסור בזה, אלא אדרבה מצוה איכא. והאריך

מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני בשר ודם, מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד ביהמ"ק ליחרב ולהגלות ישראל מארצם, שמא יבוא לקבורתו של משה באותה שעה ויעמדו בבכיה ויתחננו למשה ויאמרו לו "משה רבינו עמוד בתפילה בעדינו" וכו'. הרי שמותר לבקש מאת הנפטר ולהתחנן לו שיתפלל בעדו לפני המקום. עכ"ד.

וחלקי אמרה נפשי דאיתא בסוטה (ל"ד ע"ב) אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות אמר להן אבותי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים. ובתוס' (ד"ה אבות) הקשו דאמר בפרק מי שמתו (ברכות י"ח א') דמיתי לא ידעין מידי ומשמע במסקנא דאפילו אבות העולם. (עיי"ש במלא הרועים ובהגהות בן אריה). ותירצו דע"י תפילה שזה מתפלל מודיעין להם שכך נתפלל, והכי אמר בפ"ב דתענית (ט"ז ע"א) למה יוצאין לבית הקברות כדי שיבקשו עליהם מתים רחמים, וכן בפרקי דחסידים (תענית כ"ג ע"ב) בעובדא דרבי מנא דאשתטח אמערתא דאבוה. הרי דמבקשים מהמתים עצמם שיבקשו על המתפלל רחמים מלפני אדון כל.

ואביא בזאת מספר דינים והנהגות ממרן הקהילות יעקב זצ"ל.
(ערוכים מספר ארחות רבינו (ח"א ד"ש ש"ז)

(א) נשאל מרן זצ"ל האם מותר להשתטח על קברי צדיקים ולהתפלל עבור חולה בראש חודש. והשיב שאין כל תועלת בתפלה על קבר צדיק בר"ח משום

שבשבת ור"ח גם חלק הנפש המקורש לגוף אינה נמצאת, כי רוח יחידה חיה מסתלקת עם הפטירה ורק הנפש נשארת קשורה לגוף ובשבת ור"ח גם חלק זה מתעלה ונכנס לג"ע התחתון, ורוח יחידה חיה עולה לג"ע העליון מהתחתון בו הם מצוים בימי החול, א"כ אין תועלת בביקור על הקבר כי לא נמצאת שם. ומ"מ אפשר ומאחר ואין אנו הולכים בר"ח להשתטח על קברי צדיקים א"כ תפילותינו שנתפלל למחרת על קבריהם תעזור ותסייע למפרע, דהקב"ה יודע שאין אנו יכולים לבקש בר"ח מנפשות הצדיקים וע"כ מביא בחשבון את התפילה שנתפלל למחרת על קבריהם. ואי"ז דומה להא דאמרינן המתפלל על העבר הרי זה תפלת שוא, דשם מיירי שלא חשב מקודם להתפלל, רק מתפלל היום על מה שהיה כבר כדי לשנות.

(ב) בודאי מותר להתפלל בביה"ק בעש"ק ואף לאחר חצות.

(ג) בחודש ניסן עולים לבית הקברות, ודלא כמש"כ בס' גשר החיים שעירב הא דאין עולים לקברים בר"ח ניסן, דבניסן סה"כ אין אומרים צידוק הדין. (א"ה: יעויין בס' קב הישר פרק פ"ח ובשו"ת מלמד להועיל יו"ד קמ"ד).

(ד) אמר מרן זצ"ל שכעבור זמן של כחמישים שנה הנפש מסתלקת מהגוף ואין כלל תועלת בביקור על הקבר, רק לעיתים משאיר הקב"ה נפש צדיק אחת לזמן ארוך מוזמן זה כדי שיהיה אל מי לפנות שיתפלל עליהם בעת צרה, או באופן שהצדיק בעצמו חפץ להשאר.

השמש ששימש במקום שלט וכו' נאמר שבמקום זה קבור תנא פלוני, ולמחרת תלה שלט שכאן קברו של רב משרשיא...., והוסיף שמ"מ מכיון שתלה שלטים אלו מסתמא ישנם מקורות כל שהם לציונים אלו.

(ט) מרן זצ"ל הסס והסתפק האם הקבר המיוחס לר' יונתן בן עוזיאל הוא אכן קברו, ואמר שאינו יודע מהו המקור למה שנוהגים הרווקים להשתטח על קברו להוושע.

(י) אמר שמה שהבטיח ר' לייב "בעל היסורים" הקבור בצפת ת"ו שכל בעלי היסורים שיתפללו על קברו יוושעו, מסתמא אין כוונתו אלא לבעלי יסורים גדולים, שהרי צרות ויסורים ישנם לכל אחד.

(יא) מרן זצ"ל הורה לבני ביתו שלא יעלו להר הזיתים מכיון שהירדנים הרסו מצבות וסללו עליהם כבישים, ואסור לדרוך על קברים. (א"ה: וצ"ע ממש"כ הש"ך והט"ז יו"ד שס"ח דלצורך מצוה שרי לדרוך על קברים, וכ' במסגרת השולחן דהשתטחות על קברים מקרי צורך מצוה) ומ"מ בשנת תשל"ב ביקר גם בהר הזיתים והלך בשכיל שבין הקברים.

(יב) אמר שאין להכנס למערת המכפלה משום שמשמש כמסגד, אע"פ שבס' חוט המשולש מביא מהגר"ח מוואלוויץ זצ"ל שמסגד של ערבים אין דינו כבית ע"ז. ומוטב להתפלל במקום שהתפללו לפני הכבוש ליד המדרגות, ועיש"ע. (א"ה: ומרן הגרש"ז אוירבך זצ"ל התפלל במערת המכפלה באוהל יצחק שהוא בית תיפלתם).

(ה) תפלתינו על קברי צדיקים היא שאנו מבקשים מהם שיתפללו עבורינו.

(ו) ח"א נסע לקברי הצדיקים במירון וצפת נ"ע ולפני נסיעתו ביקשו מרן זצ"ל שיתפלל עליו ועל בני משפחתו. ומאחר שישנה מחלוקת האם מותר להגיד תהילים בבית הקברות, ע"כ מן הראוי שירחיק ד"א מהקברים דבכה"ג שרי לכו"ע, ולאחר מכן אפשר לגשת לקברים ולשטוח הבקשות ללא אמירת תהילים.

(ז) אודות הקברים השוכבים בודדים סביבות צפת אמר מרן זצ"ל שמסתמא שכן בית קברות בסביבתם או שנקברו ליד בני משפחתם, אך האריז"ל לא גילה אלא את קברי התנאים עצמם. וכשישנם ג' קברים יחדיו אסורים הכהנים להמצא סביבותם, כדאיתא בש"ס שצריך לכדוק כל סביבתם.

(ח) כשלא חרוט שמו של הקבור בכתב עתיק על גבי המצבה א"א לסמוך על מה שמייחסים הקבר לגדול פלוני או אלמוני, משום שהמשמשים מדביקים שם למצבה. ובפרט בקברי התנאים אין לסמוך אלא רק על הקברים שגילה האריז"ל ושהכי מקובל בשמו מאנשים מהימנים איש מפי איש. (והוסיף מרן זצ"ל שכיום גילו את "קברו" של רבי יהושע בן לוי ועושים מ"קברו" הון כסף, והרי ריב"ל עלה בחיי חיותו השמימה...). עוד נאמר שם שמרן זצ"ל אמר שאינו נותן אימון רב בקברים ובציונים המפוזרים שמייחסים להם קברי תנא פלוני או פלוני, ואף כשהמצבה עתיקה לא יודעים בדיוק, למרות שמ"מ נראה שיש מקור לזה אך מכלל ספק לא יצא. וסיפר ששח לו ח"א שהשתטח על ציון א' שביום א' תלה עליו

סימן ס"ו

האם קברי צדיקים מטמאים

שאלה: כהן המגיע לקברות צדיקים, האם מותר לו להכנס שם ולהתפלל?
תשובה: בב"מ (פ"ה ב') כתיב: ריש לקיש הוה מציין מערתא דרבנן, כי מטא למערתיה דר"ח וכו'. ופרש"י שלא יכשלו כהנים לעבור עליהן ולהאחיל שלא תארע תקלה ע"י צדיקים. ובב"ב (נ"ח א') איתא: ר' בנאה הוה קא מציין מערתא, כי מטא למערתא דאברהם וכו', ופרש"י והיה נכנס במערות ומודד מדת ארכן בפנים ואח"כ מודד בחוץ כנגדן ועשה שם ציון סיד כדי להכיר מקום הטומאה ולא יביאו טהרות דרך כאן שלא יאהיל על הקבר, וכ"כ בתוס', ועיין בעיון יעקב על העין יעקב. ובסנהדרין (ל"ט א'): א"ל ההוא מינא לרבי אבהו אלהיכם כהן הוא דכתיב "ויקחו לי תרומה", כי קבריה למשה במאי טביל. ובסוטה (כ' ע"ב): למימרא דמת אסור במחנה לזיה והתניא טמא מת מותר להכנס למחנה לזיה ולא טמא מת כלבד אלא אפי' מת עצמו שנאמר "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" עמו במחיצתו. ובסוכה (כ"ה א'): "והי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו', אותם אנשים מי היו, נושאי ארונו של יוסף היו, דברי ריה"ג, ר"ע אומר מישאל ואלצפן היו

שהיו עוסקין בנדב ואכיהו. ובברכות (כ"ח ב'): בשעת פטירתו (של ריב"ז) אמר להם פנו כלים מפני הטומאה, ופרש"י: טומאת אוהל המת בכל הבית. ומכל זה חזינן דגם צדיקים וקבריהם מטמאין.
ומנגד מצינו בירושלמי (ברכות פ"ג): כד דמך ר' יודן נשיאה אכריו ר' ינאי ואמר אין כהונה היום. ובכתובות (ק"ג ע"ב) כתיב גבי אשכבתיה דרבי: והאמר רבי חייא אותו היום שמת רבי בטלה קדושה, ואית דגרסי בטלה כהונה (הר"ן והרמב"ן בס' תורת האדם ועוד מפרשים, הובא בס' תורת כהנים להגר"א כהנא) ובתוס' (שם) כ': והרב ר"ח כהן היה אומר אילמלי הייתי כשנפטר ר"ת הייתי מטמא לו, דהאי דבטלה קדושה דקאמר הכא היינו קדושת כהונה. וכן מוכח מדקאמר אותו היום משמע אותו היום דוקא ותו לא, ובהדיא אמר בירושלמי בברכות דכשמת רבי אמרו אין כהונה היום. ואין נראה לרבי דהתם מיירי בטומאת בית הפרס דרבנן, אבל טומאה דאורייתא לא, עכ"ל התוס'. ובמדרש משלי (פרשה ט') עה"פ חכמת נשים בנתה ביתה) ובילקוט משלי (רמז תתקמ"ד, ובתוס' ביבמות ס"א וב"מ קי"ד וברא"ש שם פ"ט מ"ז הביאו דברי המדרש, והובא בס' תורת כהנים הנ"ל) כתיב גבי

וכו'. ומעשה זה מובא ג"כ בספר יסוד יוסף (לאבד"ק דובנא רבו של בעל קב הישר, סוף פ"ב) וכן בקב הישר (סוף ב'). וחזינן דס"ל להאריז"ל דכהן יכול להיטמאות לצדיקים.

ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג ס"ד) הוכיח מזה כנ"ל וכי דאין לומר דמהר"י כהן לא נכנס לקבר אלא עמד סמוך לפתחו דהרי נכנסים למערה, וגם בהכרח היה ההשתטחות ככוונות ויחודים רק כששם פיו על פיו וכו' והיינו להשתטח על הקבר ממש כנודע בכתבי האריז"ל, וכי שם במחנ"א: הרי אילן גדול לסמוך עליו מי שירצה לסמוך להתיירא, אמנם בשער הגלגולים להאריז"ל (בהקדמה ל"ט בד"ה סיפר) שהאריז"ל אמר קודם פטירתו קום צא מהר מזה כי אתה כהן והגיע זמני, עכ"ל.

והרבה מרבותנו הזכירו הא דקברי צדיקים אינם מטמאים ואלו הן (מס' תורת כהנים): רבנו עזרא רבו של הרמב"ן (בקונטרס תרי"ג מצוות הנרמזים בעשרת הדברות הנספח לשיר השירים דף כ"ה) והרמב"ן עה"ת (ר"פ חוקת) ורבנו פרץ (בס' מערכת אלוקות מערכת הטעם) ורבנו יצחק דמן עכו (בס' מאירת עינים בפ' ויחי וחוקת וכי תצא) והרקנט"י (פ' ויחי וחוקת) וס' הציוני (ר"פ חוקת) ורבינו בחיי (ר"פ אמור) ובכד הקמח (סוף ערך אמונה) ובספר החנוך (מצוה רס"ג) וס' הקנה (דע"ו ע"ב) וס' אמרי נועם עה"ת לבעלי התוס' (פ' בשלח) ובס' מושב זקנים עה"ת לבעלי התוס' (פ' בשלח) ובעל העקידה (פ' חוקת שער ע"ט ופ' וזאת הברכה שער ק"ה) ואברבנאל

אשכבתיה דר"ע: מיד נטפל אליו אליהו זכור לטוב ונטלו על כתפו, וכשראה יהושע הגרסי כך אמר לאליהו, רבי והלא אמרת לי כהן אתה והלא כהן אסור להטמא למת, אמר לו חייך רבי יהושע בני ח"ו שאין טומאה בצדיקים אף לא בתלמידיהם.

ובזוה"ק (וישלח דקס"ח א') כתיב: ר' אלעזר אמר כל מאן דאשתדל באורייתא לשמה לאו מיתתיה על ידה דיצר הרע וכו', ובגין כך צדיקיא דמשתדלי באורייתא לא מסתאבי גופא דלהון אלא הוא דכי, כגון אליהו בבי קברי דאשכחוהו רבנן ושאלו ליה ולא כהן הוא מר אמר לון צדיקיא לא מסאבי במיתתהון כמה דתנינן ביום שמת רבי בטלה כהונה, כלומר דאתעסקו ביה דלא שרא עלייהו רוח מסאבא נוכן גרסינן בס' כתם פז (להגה"ק ר"ש לביא מחבר הפיוט בר יוחאי) ובס' יש שכר (להגה"ק ר"ב מקראמנין דיני ת"ת ס"ד) ובס' אור-צדיקים (להגה"ק מהר"ם פאפירש) ובס' אשמורת הבוקר ובס' עטרת צבי (ודיטשוב) ובזוה"ק (פ' חיי שרה דקכ"ה א') כתיב: גופיהון דצדקיא דלא אתמשכו וכו' לא שלטא עלייהו רוח מסאבו כלל.

ובשבחי האריז"ל (מכתבי הג"מ שלמה שלימל משנת שס"ח, והובאו דבריו בס' נשמת חיים להג"ר מגשה בן ישראל מאמר ג' פ"ז, הובאו דבריהם בס' תורת כהנים הנ"ל) מובא שפעם אחת מסר האר"י למהר"י כהן שילך לכפר עין זיתון על ציון ר"י בר עילאי וימסור לו פירושו של מאמר אחד ומהזהר וכו', אזי הלך הוא והשתטח על קבר ר"י בר עילאי ע"ה

עה"ת (פ' אמור) והכלי יקר (פ' אמור ופ' חוקת) ואוה"ח (פ' בחקותי) והקדושת לוי ומאור ושמש ופנים יפות (שם) והמעשה ורקח (פ' פנחס), וע"ש בס' תורת כהנים שהרחיב בזה בארוכה.

אמנם רבים מרבותנו סברו דצדיקים מטמאין במיתתן ואסור לכהנים לילך לקברי צדיקים (והובא בתור"כ שם) ואלו הן: רש"י (ב"מ פ"ה) ותוס' ורשב"ם ונמוק"י והרמב"ן והריטב"א (כ"ב נ"ח) ור"י (בתוס' יבמות ס"א) ור"ת (בתוס' ב"מ קי"ד וכ"כ הרא"ש שם בשם ר"ת) והמאירי (יבמות ד') והאשכול (הלכות טור"כ עמ' קע"ד קע"ה) והראב"ד (כפ"י על התור"כ). וכ"נ דעת הר"י"ף והטור והשו"ע והרמ"א שסתמו לאיסור חלקו בין קברי צדיקים לשאר קברים ולא הזכירו כלל השיטה דאין טומאה בצדיקים, וכ"ד מהרי"ל (בשו"ת ק"נ) והב"ח (יו"ד שע"ד) ובפאת השולחן (הלכות א"י פ"ב סי"ח) והשד"ח (מערכת ר"ה אות ס"ד סי' א' אות ו') וקיצוש"ע (אבילות ר"ב סי"ד) והחיי אדם (בס' שערי צדק) והפת"ח בשם שו"ת בתי כהונה (סי' כ"ג) ובשו"ת מהרי"ץ חיות (ח"ב עמ' תתקמ"א בהגה) ובשו"ת זית רענן (ח"ב כ"ו) וכ"ד הגר"ש סלאנט (שם) ובשו"ת הלק"ט (ח"א קע"ז) ובמהרש"ם ובמשמרת שלום (בקונטרס חיים וברכה למשמרת שלום יו"ד שמחות אות ל"ג) ובשו"ת אבני נזר (יו"ד תס"ו) ובשו"ת מהר"ש אלפנדרי (יו"ד ו') ובס' ויואל משה (להגה"ק מסטמאר זצ"ל, במאמר ישוב א"י סוף עמ' ד"ש וש"ה) וכ"ד הגה"ק מוהר"א מבעלזא זצ"ל, וע"ש

בתור"כ שהביא עוד הרבה דעות בזה והביא שכן דעת פוסקי זמננו (הגר"מ פיינשטיין והגרש"ז אורבך והגרי"י וייס זצ"ל, ויכלחט"א הגר"ש ואזנר שליט"א, בהסכמותיהם לס' ציון לנפש צבי) וכן מנהג תלמידי הגר"א והבעש"ט שכהנים לא ילכו לקברי צדיקים.

ובמה שהבאנו לעיל להוכיח מהרבה דוכתין דלית טומאת כהנים בקברי צדיקים מצינו דחיות הרבה, וכדהלן: ע"ד הגמ' בכתובות והירושלמי דאמרו באשכבתיה דרבי, פירשו גדולי הראשונים והאחרונים דהיינו טעמא דהתירו לטמאות לרבי משום שהיה נשיא, ונשיא עשו אותו כמת מצוה דכהן מטמא למת מצוה כשאין לו מי שיתעסק בקבורתו וכך מטמא לנשיא, דמפני כבודו המרוכה אין די בכל המתעסקים בו. ועל דברי הר"ח כהן כ' הב"י והב"ח (יו"ד שע"ד) והאגודה (כתובות שם) והרדב"ז (על הר"מ פ"ג מאכל ה"י) ועוד פוסקים דס"ל להר"ח כהן דגדול הדור דינו כנשיא (והב"ח פליג וסבר דאין דינו כנשיא, עי"ש ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ג ס"ד). אמנם רבים פירשו בטעמא דר"ח כהן דצדיקים אין מטמאין, עי"ש בס' תורת כהנים. וע"ד מדרש משלי דאליהו נטמא לר"ע כ' התוס' ביבמות (ס"א א' ד"ה ממגע) ובב"מ (קי"ד ב' ד"ה מהו) דאליהו דחה אותו כן משום כבודו דר"ע ועיקר טעמו היה לפי שהיה מת מצוה שהיו יראים לקוברו דהיה מעשרה הרוגי מלכות, וכ"כ הרבה מהראשונים (רמב"ן ורשב"א ומאירי ביבמות שם וריטב"א

שהאבות לא מתו, יעויין תענית ה' ב' ובעוד דוכתין, אפ"ל דעשה כן משום מערת אדם הראשון ושאר הקבורים שם. ועל מה שהוכיחו בסנהדרין ל"ט משאלת ההוא מינא ותירוצו דר' אבהו, אפ"ל דתירוצו היה אליבא דהמין וכדמצינו בהרכה מקומות בש"ס שדחו להמינים בקש ע"פ שיטתם. (ועי' סוכה מח: ובמהרש"א שם).

ולענ"ד איכא ראיא אלימתא דצדיקים וקבריהם מטמאים מדגרסי במסכת שמחות (פי"ד) אמרו לו לרבי עקיבא מעשה בקבר חולדה (הנביאה) שהיה בירושלים ולא נגע בהן אדם מעולם, אמר להם ר"ע משם ראיא, מחילה היתה עשויה להן ומוציאה את הטומאה לנחל קדרון וכו', וחזי' דקברי צדיקים מטמאין. ולהסמין לזה מש"כ זקני הגר"ל מיאנוביץ (אחיו של הגר"ז מלאדי ז"ל) בשו"ת שארית יהודה (הוספות סי' ל"ה) וז"ל: שמעתי שבארץ הקודש משתטחין הכהנים על קברי התנאים, ולדעתי ג"כ הוא מזה הטעם, ולא משום קדושת התנאים דלא מצינו זה בגמרא, אלא לפי שהקבר שהיה בזמן התנאים היה פתוח מן הצד, עכ"ל.

ובספר מסעות ר' בנימין (לר"ב מטולידה שנת תתקל"ג) כתב בענין מערת המכפלה בחברון, וז"ל: ושם חביות מלאות עצמות מישראל, שהיו מביאים שם מתייהם בית ישראל כל אחד ואחד עצמות אבותיו ומניחם שם, עד היום הזה, עכ"ל. ומכאן אזהרה לכהנים שלא להכנס לבנין שמעל מערת המכפלה, דאף

מגילה ג'). ובאשכול (טומאת כהנים עמו' קע"דקע"ה) כתב דמדאמר במדרש דאין טומאה לת"ח, אין סומכין על הלכות שבמדרשים אם לא נראה שנתקבלו לבעלי תלמוד.

ולולי דמסתפינא נראה לענ"ד להוסיף בזה דמה שהוכיחו מברכות כ"ח דרבי יוחנן בן זכאי אמר בשעת פטירתו דיפנו הכלים מפני הטומאה, ומה שהוכיחו משער הגלגולים שאמר הארז"ל לתלמידו מהר"י כהן שייצא דהגיע זמנו, אינם ראיות, דאפשר ומחמת גודל ענוותנותם לא החזיקו עצמם לצדיקים אשר אינם מקבלים טומאה, וכ"מ בשו"ת מנח"א ח"ג ס"ד. ובמה שהוכיחו מהבבלי כתובות והירושלמי ברכות דאמרו בזמן פטירת רבי דלית טומאה לכהנים אולי אפ"ל דהיה ידוע לגדולי תלמידיו דרבי נשאר כביכול חי, כמש"כ בכתובות ק"ג דכל ביה שמשי הוה אתי לביתה, ובספר חסידים (תתשכ"ט, הובאו דבריו בגליון הש"ס להגרעק"א שם) כתב שהיה נראה בבגדי חמודות שהיה לובש כשבת ופוטר את הרבים בקידוש היום ולא כשאר מתים שהם חפשים ממצות כי צדיקים חיים ופוטרים מקידוש, ובגמ' אמרו שרק רבי הגיע לביתו ולא שאר צדיקים, וע"כ לא מטמא. ועוד יש להוסיף בזה דבס' גלגולי נשמות להרמ"ע מפאנו ובמגלה עמוקות (אופן פ"ד) כתבו דרבי היה נצוץ מנשמת יעקב אבינו, ויעקב אבינו הרי לא מת (וע"ע מקור חסד על ספר חסידים אות תתשכ"ט). [ומה שמצינו בב"ב נ"ח דר' בנאה ציין מערות האבות הק' משום טומאה אף דכתיב בחז"ל בכמה דוכתין

להמקילין וסוברים דקברי צדיקים אינם מטמאים מ"מ במערת המכפלה נקברו ג"כ אנשים שאינם בדרגת צדיקים. ועיין בס' תורת כהנים שהרחיב להוכיח בראיות רבות דאין לכהנים להכנס גם לקבר רשב"י במירון נאשר ישנם המקילים

ואומרים שאפשר להכנס לתוכו משום שרשב"י ס"ל בזוה"ק דקברי צדיקים אינם מטמאים]. ומ"מ ישנם מקומות בחצר ציון רשב"י וסביבותיו המותרים לכניסה לכהנים, עיי"ש בסוף הספר, ואכ"מ.

סימן ס"ז

דינים נוספים בטומאת קברים לכהנים

לצד מערב העיר וסלע עכברה היו בית
עלמין אחד ובכל השטח ישנה קבורה
ונמצאים סימני קבורה ומצבות, וע"כ אין
לכהנים לילך שם (שו"ת מנח"י ח"ח
קכ"ב בשם רב מומחה ומוסמך).

ג. כהנים מותרים לילך על קבר בו
קבורים אפר הנשרפים הי"ד
מהקרימטוריום בשואה האיומה, כמש"כ
הרמב"ם (פ"ג מטו"מ ה"י) דבשר המת
שנפרך ונעשה כקמח טהור, וכן אפר
השרופין טהור, וע"ע רמב"ם פ"ד ה"ה.
וכן נראה להתיר בקבר בו קבורים סבונים
העשויים מחלקי אדם מאחינו בני"י
הנשרפים על קידוש ה' (שו"ת מנח"י
ח"א ל', ע"ש בארוכה ובשו"ת עמק
הבכא סי' ב').

א. הכביש העובר באמצע הר הזיתים
ומגיע לציון האוה"ח והרש"ש ועוד,
אסור לנסיעת כהנים משום שישנם קברים
מתחתיו (הוראת הביד"צ דירושת"ו משנת
תשמ"ו, מובא בשו"ת מנחת יצחק ח"י
קכ"ג) וכן לכל אדם איכא שאלה בזה
משום האיסור המובא בשו"ע (יו"ד
שס"ח) דאין נוהגין קלות ראש וכו' ולא
יטייל בהם קפנדריא. ואולי אפשר להתיר
בזה ע"פ ספקו דמין החזו"א (הלכות
אכילות סי' ר"ח אות ה') שמא עפר נוסף
ג' או ד' טפחים יהיה בו כדי להתיר, וכאן
יש יותר מד' טפחים (שו"ת מנחת יצחק
שם).

ב. השטחים שבשיפולי ההר בבית
הקברות העתיק בצפת

סימן ס"ח

הקדשת זמן לקירוב רחוקים

פיקוח נפש ממש שאז מסתבר שאסור ואילו בתורה הוא גם איסור להקדים האחרים מלימוד עצמו. אך הוריתי שכל תלמיד חכם אף שצריך לעצמו והוא גדול מאד מחויב ללמד מקצת זמן גם עם אחרים אף שמתבטל מתורת עצמו. והבאתי ראיה מהא דר' פרידא שלימד לתלמיד קשה הבנה שהוצרך ללמד עימו ד' מאות זימני בעירובין (נ"ד ע"ב), אף שבזמן הזה היה יותר טוב אם למד לעצמו, והיה לו שכר גדול שחי ד' מאות שנה וכל דורו הביא בזכות זה לעוה"ב, שלכאורה היה אסור דלעצמו היה עדיף, דהוא למד עמו במקצת הזמן שמחוייב לבטל מתלמודו ולמד עם אחרים. ומסתבר לי שהוא ג"כ שיעור מעשר עשירית הזמן שיש לו ללמוד תורה ואולי יכול להוסיף עד חומש וצ"ע לענין השיעור. ולענין מצוה אם הוא וחבירו צריכין לקיים מצוה וא"א אלא לאחד ודאי שאם יתן לחבירו יעבור על העשה, לכן לא מובנים דברי החת"ס וצ"ע בכונתו, עכ"ל.

ובאור"ח עה"ת (ויקרא א, ב) כ' עה"פ "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב מכם קרבן לה'" וז"ל: עוד ירמוז לצוות את אנשי החיל להשתדל לקרב לבכות עם בני ישראל לעבודת ה', ולזה יקרא קרבן לה', כי ע"י

רבים מסתפקים האם יש להקדיש את זמנם לקירוב רחוקים ורישום ילדים למוסדות תורה. ויש להביא בזה את דברי האגרות משה (אבה"ע ח"ד כ"ו אות ד') וז"ל: בחת"ס כתיב על מה שאמר רבי עקיבא "ואהבת לרעך כמוך זהו כלל גדול בתורה" הוא בתורה ומצוות דוקא, דבעניני עוה"ז הא דרש ר"ע דחייך קודמין. ודבריו תמוהין מאד דבתורה ודאי תורתו קודמת כמפורש בקידושין (כ"ט ע"ב) שאף מלימוד תורה של בנו הוא עדיף וכ"ש מלימוד תורה דאחרים, ועיין בר"מ (פ"א מת"ת ה"ד) שפסק זה ובה"ב פסק שבנו קודם לכן ובנו ובן קודם לכן חבירו, וכן איכא דין קדימה בצדקה ברמ"א (יר"ד רנ"א ג'). ופשוט דבתורה הוא עצמו עדיף על אחרים יותר הרבה מבצדקה, דצדקה פשוט שרק לחם שלו קודם ללחם של אחרים אבל אם חסר לו בשר ולחבירו לחם צריך ליתן לחם לחבירו ולא יאכל הוא בשר, ועיין בפ"ת (רנ"א סק"ד) דמפורש זה לענין קדימת עצמו מאחרים אף שהוא עני שצריכין ליתן לו גם בשר, ובתורה ברור שאף מי שיודע כבר מסכת אחת ואפילו סדר שלם הוא קודם ללמוד סדרים האחרים מללמד האחרים אף אותה המסכת, וגם בעניני עוה"ז ליכא איסור אלא רשות אם אינו

קונה לו נפשות שמלמדים דרך טוב והרי הם לו כאילו קנאם כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. והגר"א פ"י: התלמידים הם יותר טובים מבנים שהם בנפש וכן מי שלומד תורה לעם לוקח נפשות. עוד כ' הגר"א ז"ל עה"פ "מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישוב לו" (משלי יגב) וז"ל: ואומר שלעולם יראה אדם להוכיח את חבירו על דבר שעושה לא טוב אף שאינו יודע אם ישמע לו אם לאו. כי אם ישמע לו ויטיב את מעשיו אז כל המצוות שיעשה הם על ידו, ויטול שכר כולם כאילו הוא עשה כמו העושה בעצמו. ואם לא ישמע לו מ"מ הוא עשה מה שמוטל עליו ונוטל שכרו על זה. ועוד דאיתא בכתבי האריז"ל שאם אדם מוכיח לרשע והרשע אינו שומע לו הוא נוטל כל הטוב שברשע והרשע נוטל ההיפך שיש לצדיק, והוא בסוד. וזכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן והרשע נוטל חלקו בגהינם. וזהו "מפרי פי איש", כלומר מפרי פיו של האיש והיינו ממה שמוכיח, אע"פ שאין שומע לו הוא "ישבע טוב" כי נוטל הטוב ממנו. ואם ישמע לו אז כל הגמול של "ידי אדם", כלומר כל מעשיו הטובים שעושה אותו האדם על ידו, "ישיב לו", כי נחשב לו כמו שהוא עושה ונוטל גם כן אותו הגמול, עכ"ל הגר"א ז"ל. וחזינן מדברי אדוננו הגר"א ז"ל שאף כשבסוף דבר לא עלה ביד העוסקים בהשבת התועים לאביהם שבשמים להחזירם למוטב, מ"מ שכרם הרבה מאד. וכ"כ רבי יהודה החסיד: חשב לזכות את הרכים ולא יכול שאין שומעין לו, מעלה עליו הכתוב כאילו מזכה אותו, עכ"ל.

חטא האדם יפרד הדבקות של ישראל עם אביהם שבשמים דכתיב "ואתם הדבקים בה'", ויהיו נבדלים ומרוחקים מהשכינה, והאדון ברוך הוא יקפיד כביכול על הדבר ויתאווה לקרב אותם אליו, וצוה להוכיח לכל הרחוק ולקרב לבו, גם העניש למעלים עין מהדבר, וזה לך האות אשר צוה ה' להתחיל ממקודשיו, והגדיל שכר המזכה כמאמר התנא כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, כי ישמרנו ה' משגיונות. ודקדק הכתוב לומר "אדם" לשון חשיבות כאמור בזוהר "כי יקריב" ואת מי יקריב פירש הכתוב ואמר "מכם" מן הפחותים שישנם בכם, אשר פשעו בה' ויאמרו לאל סור ממנו ונתרחקו מדביקותו יתברך את זה יקריב, ולזה יקרא קרבן לה' כי יקריב נצר מטעיו קודש לשרשו, ואדם כזה אינו צריך להביא לא נדר ולא נדבה, גם אין מציאות להביא לא חטאת ולא אשם, על דרך אומרים ז"ל כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, ואם אין שוגג אין קרבן, ואחר שגמר אומר מעשה קרבן הנכבד והמעולה אמר מן הבהמה וגר' תקריבו את קרבנכם, דבר זה ישנו בכל אדם כי לא כל ישיגו בחינת רבים השיב מעוון, עכ"ל. ובאור"ח (דברים כ"ב) כ' עה"פ "ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך" וז"ל: ואספתו אל תוך ביתך זה בית המדרש וילמדוהו אורחות חיים ודרך ישכון אור לבל יטה מני אורח ולא ימצאהו אויבו במחשבתו וטענות כוזבות כי אור תורה תצילהו.

ובמשלי (י"א, ל) כתיב "ולקח נפשות חכם", ופרש"י: מי שהוא חכם

ובזהר חדש (לך לך) איתא: ואמר רבי אבהו בא וראה כמה שכרו של אדם העושה לאחר לחזור בתשובה. מנא לן? ממה דכתיב "ומלכי צדק מלך שלם". תני רבי חייא רבה בשעה שנשמת הצדיק המחזיר בתשובה לאחרים יוצא מן הגוף, מיכאל השר הגדול המקריב נפשות הצדיקים לפני בוראו הוא יוצא ומקדים שלום לנשמתו של אותו צדיק שנאמר "ומלכי צדק" זה מיכאל ראש שומרי שערי צדק, "מלך שלם" זו ירושלים של מעלה. "הוציא לחם ויין" שהקדים ויצא לקראתו ואומר לו שלום בואך, עכ"ל.

ובש"ס בבא מציעא (פ"ה) איתא: אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן ואמרי לה אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר אם תשיב ואשיבך לפני תעמוד. וכל המלמד את בן עם הארץ תורה אפילו הקב"ה גזור גזירה מבטלה בשבילו שנאמר ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה.

ובתנא דבי אליהו (רבא פכ"ז) כתיב: "כי תראה ערום וכיסתו" כיצד? אלא אם ראית אדם שאין בו דברי תורה הכניסהו לביתך ולמדהו קריאת שמע ותפלה ולמדהו פסוק אחד בכל יום או הלכה אחת וזרזהו במצוות. לפי שאין לך ערום בישראל אלא מי שאין בו תורה ומצוות והוא דומה למי שהוא ערום. ובחובות הלכות (שער אהבת ה' פ"ו) כתב: וראוי לך אחי לדעת כי זכויות המאמין אפילו אם יהיה מגיע אל התכלית הרחוקה בתיקון נפשו לאלהים יתברך, ואילו יהיה קרוב למלאכים במידותיו

ובזה"ק (פרשת תרומה, מתורגם ללשה"ק) כתיב: צריך הצדיק לדרוף אחר הרשע ולקנותו בשכר שלם בשביל שיעביר ממנו זוהמתו ויכוף את הסט"א ויזכה את נפשו ויחשב לו כאילו ברא אותו, וזה שבח שעולה בו כבודו של הקב"ה יותר מכל השבחים בשביל שגורם לכפיית הסט"א ולעלית כבודו של הקב"ה. וכל מי שאוחז ביד הרשע ומשתדל בו שיעזוב דרכו הרעה עולה בשלשה מעלות שאיש אחר אינו עולה בהם, גורם לכוף את הסטרא אחרא וגורם לעליית כבודו של הקב"ה, וגורם לקיים כל העולמות העליונים והתחתונים, וזוכה בעוה"ז ובעוה"ב, וכל מלאכי הדין אינם יכולים לשלוט עליו בזה העולם. ובעוה"ב נכנס ב"ב שערים ואין מי שימחה בידו, וכרוז יוצא וקורא ואומר עליונים ותחתונים העידו עדותכם מי הוא זה שעשה נפשות וזכה לרשעים, כי הקב"ה והשכינה שואלים עליו, אז באים שני מלאכים ומעידים עליו ואומרים אנחנו עדים על פלוני בן פלוני, אשרי חלקו כי מזכירים את אביו לטוב בשבילו, באותה שעה מרמו הקב"ה למלאך אחד הנקרא יהודי להביא צורת אותו אדם שזיכה את הרשעים והוא מביאו ומעמידו לפני הקב"ה והשכינה, והקב"ה מרמו לד' מחנות עליונים שיקחו את הצורה והולכים עמו והוא נכנס לע' עולמות גנוזים שאין נכנס לשם אדם אחר חוץ ממי שמזכה רשעים. ואלמלא ידעו בני אדם כמה תועלת וזכות זוכים בשביל הרשעים כשמזכים אותם היו רודפים אחריהם כמי שרודף אחר החיים, עכ"ד הזוה"ק.

הטובות ומנהגיהם המשובחים והשתדלותם בעבודת הבורא ואהבתם הזכה בו, אינם כזכויות מי שמורה בני אדם על הדרך הטובה ומיישר הרשעים אל עבודת הבורא, שזכויותיו נכפלות בעבור זכויותם בכל הימים ובכל הזמנים וכו'. וכן אחי מי שאין מתקן אלא נפשו בלבד תהיה זכותו מעטה, ומי שמתקן נפשו ונפשות רבות תכפל זכותו כפי זכויות כל מי שנתקן לאלהים, עכ"ל. ובשערי תשובה (שער הראשון) כתב: העיקר העשרים להשיב רבים מעוון כאשר תשיג ידו שנאמר (יחזקאל י"ח ל') "שוכו והשיבו מכל פשעיהם", למדנו כי זה מעקרי התשובה. ונאמר "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא", למדנו כי אם לא יוכיחנו יענש על חטאיו. ודוד ע"ה אמר במזמור התשובה "אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו". וע"ע באורך בקונטרס לא תעמוד על דם רעך (להר"א שמואלי) שהביא בזה דברים יקרים מגדולי הדורות.

ובסדר היום לרבנו מכיר ז"ל (סדר ט' באב) כתב וז"ל: כי מה תועלת לעם בשוכי היחידים, כי התועלת להם לבדם, ומה בצע לתשובה אחר שרוב העם אינם חוזרים בתשובה. אלא כל ירא וחרד את דבר ה' צריך לאסוף אנשים ריקים ופוחזים אשר לא ידעו את משפט אלהי השמים, זה עשרה וזה עשרים, ולדרוש להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון לקרבם אל אביהם שבשמים. וכזה תעלה ארוכה ומרפא לכל מכותינו וצרותינו ויתקדש שם שמים בין המרובים ובין היחידים, והמעוטים הנשארים בהם

יראו וכן יעשו. ואלו המחזיקים בדת להקימה ולהרימה הם הנקראים עמודי שמים והם מצוקי ארץ והם המעמידים את כל העולם כולו ויש להם זכות כמשה רבנו ע"ה בדורו אשר זכה וזיכה את הרבים, והם המוציאים יקר מזולל ויש מאין, והם שותפין לבורא יתברך בבריאת העולם ובהעמדתו. אבל לומר כל אחד רב או רבן שלום עליך נפשי ולהסגר בתוך ביתו ללמוד או לעסוק בחפצי שמים, לא זו הדרך הרצויה בעיני ה', כי אינו דומה הזוכה לקנות לעשות נפשות הרבה ולקרבן תחת כנפי השכינה כמו שהוא מוכה את נפשו יחידה ואחרים בהמות ירעו. ומי יודע אם עתיד ליתן דין וחשבון על ככה אחר שהיה בידו להשיב רבים מעוון ולהציל לקוחים למות מרוב רשעותם ולהחיות את נפשם כחננו וכחסדו אשר חננו ה' ולא עשה, הנה גרם את כל הרעה אשר תבוא ח"ו אחר שלא הזהירם, וז"ש ע"י יחזקאל הנביא ע"ה (ל"ג ח') "ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיותו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש", עכ"ל.

ובשל"ה (תורה שבכתב פרשת כי תצא) כתב: שצריך אתה לעמוד על משמרת לטרוח וליגע איך אחיך ישוב בתשובה, ולא תוכל להתעלם מפני הערבות ומשום מצות השבה מותר להכריזה בשבת, ועוד דלאו מצוא חפצין היא, שהגאולה מעוכבת ותלויה בעבור התשובה ולא תוכל להתעלם, עכ"ל. ובליקוטי אמרים תניא להגר"ז מלאדי ז"ל כתב: ומ"ש בגמ' שמי שרואה בחבירו שחטא מצוה לשנאותו וגם לומר לרכו

כשידבר עמהם ויחזור וידבר אולי יזכה לעוררם באמת להשם יתברך ולקרבם לעבודתו יתברך, אשר אין דבר גדול מזה כמובא בכל הספרים, בפרט בזוהר הקדוש, כמו שכתבו שם: זכאה מאן דאחד בידא דחייבא וכו' וקודשא בריך הוא משתבח ביה בכל עלמין. והוא ז"ל האריך לדבר עמנו כמה וכמה פעמים מזה וזו אותנו לזה מאד בכמה מיני לשונות, וכמה פעמים היה מבוזה אותנו בכוינות על שאנו מתעצלים בזה, ופעם אחת קרא אותנו "עצים יבשים" על שאין אנו מולידים נפשות שיתקרבו לה' שיתברך על דינו, עכ"ל. וע"ע בספר בעש"ט עה"ת פרשת קדושים.

ובקונטרס לא תעמוד על דם רעך האריך בזה, והביא דבס' חיוזק הדת (למרחץ החפץ חיים, מאמר שני) כי ז"ל: צריך האדם לידע דאם יכול להמניע את חבירו מאיזה עוון ע"י הוכחה וכדו' או את אנשי עירו והוא מתעצל מזה יתפש לעתיד לבוא באותו עוון. וכ"ש אם יגיע הדבר ח"ו לידי חייבי כריתות ומיתות בי"ד אוי ואבוי יהיה כי יפקוד הש"י העוון על כולנו, עכ"ל. ובספרו דבר בעתו כ': ולפי"ז אף האדם השלם השומר עצמו מאיסורים בכל יכולתו ואף מספק ספיקא שאינו אוכל מבהמה שהורה בה חכם או מסירא וכדו' יכול להיות כי לעתיד לבוא יתבעו אותו על חתיכת חזיר וטרפה וכדו', וכאשר ישאל מגין לי האיסורים האלה חף הייתי מפשעים אלה ולא בא אל פי מעולם אף חשש איסור קל. ישיבו לו האם לא ידעת כי כל ישראל ערבים זה לזה וזכור שאכלו אנשים מבני עמך בעירך בזמן

שישנאהו, היינו בחבירו בתורה ומצות וכבר קיים בו מצות הוכח תוכיח אתעמיתך עם שאתך בתורה ובמצות, ואעפ"כ לא שב מחטאו כמ"ש בס' חרדים. אבל מי שאינו חבירו ואינו מקורב אצלו הנה ע"ז אמר הלל הזקן הווי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, לומר שאף הרחוקים מתורת ה' ועבודתו ולכן נקראים בשם בריות בעלמא צריך למשכן בחבלי עבותות אהבה, וכולי האי ואולי יוכל לקרבן לתורה ועבודת ה', והן לא הפסיד שכר מצות אהבת רעים וגם המקורבים אליו והוכיחם ולא שבו מעונותיהם שמצוה לשנאותם מצוה לאהבם ג"כ ושתייהן הן אמת. שנאה מצד הרע שבהם, ואהבה מצד בחירת הטוב הגנוז שבהם שהוא ניצוץ אלקות שכתובים המחיה נפשם האלקית וגם לעורר רחמים בלבו עליה, כי היא בחינת גלות בתוך הרע מסטרא אחרא הגובר עליה ברשעים, והרחמנות מבטלת השנאה ומערערת האהבה כנודע ממש"ש ליעקב אשר פדה את אברהם, עכ"ל. ובספר חיי מוהר"ן (על מוהר"ן מברסלב ז"ל) כתיב: כמה פעמים היה מדבר הרבה עמנו והזהיר אותנו מאד לקרב נפשות להשם יתברך, להשתדל לדבר הרבה עם בני אדם כדי לעוררם ולהשיבם לקרבם להשם יתברך, ורצונו היה אפילו לדבר עם בני העולם שיחות חולין בעסקי העולם, אולי יצמח ויתגלגל מזה דיבורים שיעוררו אותם להשם יתברך. ואפילו אם לא יפעל כי אם תנועה בעלמא, שיכנוס בהם איזה הרהור תשובה או התעוררות לפי שעה, גם כן טוב מאד. מכל שכן שיכול להיות שברכות הימים

ומורדים. אכן באמת אין זו תשובה כלל, שגם אנו אין כונתנו לרפא אלו המתים שכבר מתו ואין בהם לחלוחית של אמונה בתורה, כי עכ"פ צריכין אנו לחזק את נפשות הנשואים החלושים שגם הם לא יחלו על ידי ההסתה של מפירי הדת, עכ"ד.

עוד הביא שם בשם מרן הגרא"מ שך שליט"א וז"ל: בתקופה שעם ישראל נוטש את התורה ושוכח את אלוקיו, הרי האחריות לגורלו של כלל ישראל מחייבת כל יחיד ויחיד מאותו מיעוט היודע את האמת, ליטול חלק במאמץ להחזיר את עם ישראל לדרך האמת. אין להסתגר באותה שעה, אלא חייבים להשתדל ולמצוא דרך כיצד להגיע אל הציבור הטועה ולהשפיע עליו לחזור לדרך הישר. בשעה כזאת "צדיק נסתר" אינו ראוי לתואר "צדיק" כיון שחובתו להתגלות ולפעול בקרב ההמון הזקוק להדרכה, עכ"ד.

פלוני ופלוני כל האיסורים החמורים האלה ואתה עמדת מרחוק ולא ראית להושיעם בעת דחקם שלא יבואו לידי איסורים האלה ועל כן בוא וקבל דינך. ומה מאד יתמרמר אז על עצמו שבדבר נקל [במעט כסף או בזירוז לאנשי העיר] היה יכול להסתלק מכל אלה הדינים.

ועוד כתב בספרו חיזוק הדת: ויזכור האדם לפי מה שידוע לנו שהקב"ה מתנהג עם האדם מדה במדה ועל כן כאשר סוף כל סוף תבוא נפשו לפני כסא כבודו יתברך ויבקש שיכבדוהו לפני פמליא של מעלה ומה יענה אם ישאלו אותו מדוע לא חששת על כבודי אשר לעיניך חיללו את כבודי ואת כבוד תורתי וכו', וכבוד לה' נקרא כשהאדם מחבב תורתו ומצותיו לעיני הכל ומזרזם שגם הם יקיימו דבריו. ואני ידעתי כי יחשוב האדם מה אני אוכל לעשות בזה, האם עוז בידי למחות לאלו מפירי הדת, הלא בודאי לא ישמעו לי כי הם פושעים

ת"ח רבים ביקשו להדגיש שאין בדברים אלו בכדי לקבוע מסמרות ולהכריע האם ראוי ללכת לקרב רחוקים ולהשיב תועים מעוון, וכל או"א יוועץ ברבותיו.

סימן ס"ט

להתווכח עם חילונים

בכל מיני השתדלויות והתחנן ע"י שלוחים שיקבל אותו, אבל מרן זצ"ל סירב בתוקף כי פחד לדבר עם אפיקורס כמוהו שמא יתלה בדבריו שקר או הבל. וע"כ אני רואה מפגש כזה מסוכן מאד וכפרט באולם ביהכנ"ס, והנמנע מלכתת רגליו למקומות כאלו שומר נפשו שלא להגיע להרהורים בעניני אמונה, ובכל מקום חכמי התורה צריכים להכריע אם כדאי או יצא שכרו בהפסדו, ואצלנו ההכרעה שלא להשתתף, עכ"ל. וממור"ח שליט"א שמעתי להוסיף דיש לאסור ויכוחים שכאלו דלעיתים מוזכרים בויכוחים דברי תורה ונמצא מכשיל החילוני בשמיעת ואמירת ד"ת ללא ברכת התורה דאסור. אמנם יש לפקפק בזה שהרי החילוני אינו מתכוון כלל לשם מצות ת"ת, ואפיקורס לא מקיים מצות ת"ת גם באופן שכיוון לקיום מצות ת"ת, כדכ' הגר"א וסרמן זצ"ל בקובץ מאמרים. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב והגר"ח קניבסקי שליט"א שאין לחשוש לזה משום חסרון ברכה"ת. וכמו"כ נראה דדברי הגר"מ שטרנבוך אינם אמורים בשיחות עם התועים החפצים לדעת באמת ובתמים על דת ישראל.

בתשובות והנהגות (ח"ב תנ"ה) נשאל בענין אסיפות ויכוחים עם חילונים שכל אחד יביע דעתו בקהל עם. וכ' לשלול הדבר בהחלט ואסור לעשות כן. וטעם הדבר שויכוחים אלה גורמים להרכה יהודים לקלוט דברי הבל וכזיון תלמידי חכמים וכפירה, וכשנוהרים בזה אין לייצר שער להכנס לחרדים ולהשפיע בענינים אלו. ואפי' כשדובר חרדי נמצא שם, הלא בינתים שומעים גם דברי כפירה ולא משכילים להבין שזהו סם המות ממש, שטומאה נתפס בקלות וקדושה קשה לבלוע. מיהו תלוי מיהו האפיקורס ומי הוא המשיב, שיש בני אדם שרגילים להחזיר אנשים בתשובה והם מנוסים לענות ובזה מחזירים בתשובה, אבל לציבור היראים הפשוט אין להשתתף בויכוחים מעין אלו, אף שלפעמים רואים בעליל שדברי האפיקורס הם הבל וריק, מה להם להוליד ספיקות ולפשוט אותם, והלא באמונה שלימה ופשוטה מרויחים יותר, וצריך להתישב הרבה אם כדאי. ויודע אני שראש הממשלה ד. בן גוריון רצה בשעתו להכנס למרן הגריז"ס זצ"ל הגאב"ד דבריסק ולשוחח עמו, וגם ניסה

סימן ע'

להתפלל על התועים או לקללם

"מי יתן והיה לבכם זה כל הימים וגו'".
וכן בתענית (כ"ג ע"ב) במעשה דאבא
חלקיה, ומאי טעמא קדים סלוק ענני מהך
זויתא דהיות קיימא דביתהו דמר לעננא
דידיה משום דאיתתא שכיחא בכיתא
ויהבא ריפתא לעני וכו', אי נמי הנהו
בריוני דהוו בשיבכותן, אנא בעי רחמי
דלימותו והיא בעיא רחמי דליהדרו
בתיובתא ואהדרו.

ובברכות (נ"ז ע"ב) ת"ר הרואה מרקולס
וכו' עבודת כוכבים אומר ברוך
שעקר עכו"ם מארצינו וכשם שנעקרה
ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל
והשיב לב עובדיהם על פושעי ישראל
מתפלל. וכ"פ הרמב"ם (פ"י מברכות)
ובטורשו"ע (או"ח רכ"ד ס"ב) מקום
שנעקרה ממנה עכו"ם אם הוא בא"י אומר
ברוך שעקר עכו"ם מארצינו, ואם הוא
בחו"ל אומר שעקר עכו"ם מהמקום הזה
ואומר בשתיהן כשם שעקרת אותה
מהמקום הזה כן תעקור אותם מכל
המקומות והשב לב עובדיהם לעבדך.
ובזוה"ק (פרשת לך) לעולם אל יקלל אדם
אפילו לאדם רשע שאלמלא קללו לתרח לא
היה נולד אברהם אבינו שהיה מת קודם
לידתו ולא היו יוצאים ממנו כלל ישראל.
ובשו"ת משנה הלכות (ח"ו כ"ז) כ' דהוי
מחלוקת תנאים דהנה בש"ס

האם יש לקלל הרשעים או להתפלל
שישובו בתשובה.

תשובה: בשו"ע האר"י (הלכות תפילה סי'
י"ח) כתב וז"ל: והנה מי שיחזיר
בתשובה איזה רשע או איזה מומר מדת
ישמעאלים יכוון הכוונה שנתן מורי ז"ל
לאחד בעד בנו שנשתמד להחזירו
בתשובה ומועיל לו ושב לדת ישראל,
ע"כ.

ובספר יסוד יוסף (לרבו של הקב הישר
פ"ה) כתב: וזה נאות לכל בר
ישראל להיות זוכה ומוכה אחרים ובפרט
להתפלל על רשעי הדור שיחזרו בתשובה,
וכדאמרה ברוריה דביתהו דר"מ לר"מ
יאבדו חטאים ולא חוטאים, וע"כ יאות
וכשר לכיין בברכת השיבנו אבינו לתורתך
שכל המשומדים והכופרים יתעוררו לשוב
בתשובה שלמה ולחזור לדת תורתינו
הקדושה. וכן בקב הישר (פ"ה י"ז) כתב
דצריך האדם להתפלל על רשעי הדור
שיחזרו בתשובה, ע"כ. וכן מצינו בסוטה
(י"ד א') דרש רב שמלאי מפני מה נתאוה
משה רבינו ליכנס לא"י וכו' והוא חטא
רבים נשא שכיפר על מעשה העגל
ולפושעים יפגיע שבקש רחמים על פושעי
ישראל שיחזרו בתשובה ואין פגיעה אלא
תפילה, ובמהרש"א ציין דמפורש בקרא
שביקש עליהם שישובו בתשובה שנאמר

ובאבני נזר הביא ראייה דלא לקלל אדם
מישראל בקללת ימח שמו וזכרו
מהא דקיי"ל מומר חולץ ומייבם, והטעם
דצריך לחלוץ הוא משום דלא ימחה שמו,
ואפי' לדעת ר' יהודאי גאון דמומר אינו
חולץ, מ"מ אשת מומר לכו"ע צריכה יבום
או חליצה, ואי נימא דמומר מצוה לימח
שמו א"כ אמאי אשת מומר צריכה יבום,
והלא טעם היבום הוא כדי שלא ימחה שם
המת מישראל, אלא דמוכרח דבמומר נמי
איכא טעם לומר דלא ימחה שמו,
ובבחינת לבלתי ידח ממנו נדח. ואם
התירה לו רחמנא איסור אשת אח (כמש"כ
רש"י ביבמות נ"ד דיבמה בכלל איסור
אשת אח ומשום לא ימחה שמו התיירוה)
כ"ש דאין לנו לומר ימח שמו.

והגר"מ קליין שליט"א (בשור"ת משנה
הלכות ח"ו כ"ח) הביא דבפ'
נצבים כתיב "פן יש בכם שורש פורה
ראש ולענה וגו' ומחה ה' את שמו מתחת
השמים", הרי דהתורה אמרה מחיית השם
על השורש פורה ראש ולענה שהוא ע"ז.
אולם הרמב"ן פ"י דשורש הוא שיכול
להביא באלה הדורות הבאים השורש אשר
ממנו יצמחו הוא לפניו היום והוא בא
בברית ובאלה הזאת ואמר פורה ראש,
לרמוז כי משורש מתוק לא יצא מר וכל
אשר לבבו שלם עם השם הנכבד ולא
הרהר כלל בעכו"ם לא יוליד מודה בה,
וע"ע באוה"ת בזה, ע"כ נראה דכל שאינו
משורש הזה אסור לקללו בימח שמו, וגם
השורש הנ"ל ימחהו הית"ש בעצמו.

ובעיקר האיסור שלא לקלל אדם מישראל
(שנולד מקרא דלא תקלל חרש,

קידושין (ל"ו ע"א) בנים אתם לה'
אלקיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים
אתם קרוים בנים, אין אתם נוהגים מנהג
בנים אין אתם קרויים בנים, דברי ר'
יהודה, ר"מ אומר בין כך ובין כך אתם
קרוים בנים שנאמר בנים סכלים המה
ואומר בנים לא אמון במ ואומר זרע
מרעים בנים משחיתים, ואומר והיה
במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם
יאמר להם בני אל חי, מאי ואומר וכי
תימא סכלי הוא דמוקרי בני כי ליית בהו
הימנותיהו לא מקרי בני, ת"ש ואומר
בנים לא אמון במ, וכ"ת כי לית בהו
הימנותא הוא דמקרי בנים כי פלחו לעו"כ
לא מקרי בנים, ת"ש ואומר זרע מרעים
בנים משחיתים, וכ"ת בנים משחיתים הוא
דמקרי בני מעלייא לא מקרי, ת"ש ואומר
והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם
יאמר להם בני אל חי. וברש"י דמשחיתים
היינו ע"ז והדר מקרי בני אל חי ע"י
תשובה, ע"ש. הרי מבואר מחלוקת
התנאים בזה, ולדעת ר"מ אפילו עובדי
ע"ז נקראו בני אל חי רק ע"י תשובה
ועלינו להתפלל עליהם שיהדרו בתשובה
ואולי ר"מ לשיטתו אחר שקיבל מברוריה
דיש להתפלל עליהם שיחזרו בתשובה ולא
שימותו ויתמו חטאים כתיב ולא חוטאים,
ולכן ס"ל דכולם קרוים בנים, וקרא מסייע
ליה לר"מ דאמר הנביא "והיה במקום
אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם
בני אל חי", וודאי ראוי ומצוה להתפלל
עליהם שישובו לה' ולבלתי ידח ממנו
נדח. ובספר אש דת עה"ת הביא בשם
שו"ת הרשב"א דקיי"ל כר"מ.

(אות י') דהתם מיירי בעשה תשובה, אבל כשלא עשה תשובה מותר לקללו. והביא ראה מדור המלך שקילל הרשעים בתהילים ל"ה, ואין בזה משום הוצאת שם שמים לבטלה. וכן העיר בהגהות הגר"פ פערלא ובספרו על רס"ג (ח"א מ"ע א').

ומרן שליט"א בגליוני מג"ח (הנדפסים בסוף מג"ח שבהוצאת מכון ירושלים) כתב: מש"כ שיש איסור אף במקלל לרשע, צ"ע מב"מ (מ"ח ע"ב) רבא אמר מילט לייטנין, דאינו עושה מעשה עמך. ובאבי עזרי (חמישאה הלכות ממרים פ"ה הי"ב) כתב בתו"ד: אבל האיסור שנלמד מקרא דמקלל אביו ואמו וגו' שם לא נתמעט באם אינו עושה מעשה עמך ולכך אסור אף אם אינו עושה וכו', וכ"ז הוא רק בקללת אב ואם דיש קרא מקלל אביו ואמו שמזה ידעינן איסור אף באינו עושה מעשה עמך, אבל בקללת כל אדם שכל האיסור הוא מקרא שנאמר ביה הלאו דלא תקלל חרש ונשיא בעמך לא תאור, וקרא הזה הלא הוא רק בעושה מעשה עמך וע"כ אין איסור ג"כ, ולכך שפיר הדין שמילט לייטנין ליה. ואף שבמקרא לא תקלל חרש לא כתיב האי מיעוט סוכרת הגמ' שלענין הלאוין למדין אחד מהשני, וכמו בנשיא לא נאמר הלאו באם אינו עושה מעשה עמך כך הוא בלא תקלל חרש, ודו"ק היטב. וראיתי במג"ח (מצוה רל"א) שכי' שאף בקללת כל אדם יש איסור אם הוא רשע אפילו, ולהמתבאר זה אינו מאחר שכל האיסור הוא מהאי קרא מהלאו שנאמר, וכו' נאמר האי בעמך שדרשינן בעושה מעשה עמך. מג"ל לומר שיש איסור, עכ"ל.

ויקרא יט) האם נאמר ג"כ על רשע, מצינו בסנהדרין (פ"ה ע"א) דפטור, דכתיב (שמות כ"ב), "בעמך" ופירשו "בעושה מעשה עמך" וכ"פ הר"מ (פ"ה ממרים) דפטור. ובמנחת חינוך כ' דמלישנא דהש"ס דפטור נראה דמ"מ איסורא איכא, ומ"מ כל מקום דפטור הוא אסור רק מדרבנן כבהלכות שבת. אך זה דוקא אם קילל בכינויין כגון רחום וחנן, אבל בשמות המיוחדין נראה דאיכא איסור עשה, כדתמורה (ג' ע"ב) מחמת המוציא שם שמים לבטלה ועובר על "את ה' אלוהיך תירא", ובפרט בשם המיוחד הויה ברוך הוא וברוך שמו ובשם אדני". והקשה המג"ח דלפי"ז האיך קילל אלישע הנביא את הילדים, דמקרא מלא הוא (מלכים ב', ב' כ"ד) "ויקללם בשם ה'". ואפילו אם היו רשעים איך עבר חס ושלום על איסור עשה. ובפרט למד"א בש"ס סוטה (מ"ו ע"ב) מאי ראה שנתעברה אמו כיום הכיפורים, אבל הם לא היו רשעים, או אפילו שהיו מקטני אמנה מ"מ לא היו אפיקורסים ומשחרב ביהמ"ק בטלו אנשי אמונה, עיין רש"י שם ד"ה מקטני, א"כ איך עבר על לאו שבתורה. והנה מבואר שם (מ"ז ע"א) שהיה לו עונש על שגירה דובים, ע"ש. אבל מ"מ תמוה טובא, דנראה דהיה העונש על שגרם זה להילדים, אבל חס ושלום דאלישע הנביא היה עובר על לא תעשה ועשה, וצ"ע. ולדחוק ולומר דשרי לקלל המצער, ולא הובא זה בר"מ ואינו בש"ס, עכ"ל המג"ח.

וע"ד הגמ' בסנהדרין ד"עמך בעושה מעשה עמך" העיר במנחת יצחק

ובחזו"א בסנהדרין (סימן כ' י') כתב:
 ואם אדם עובר עבירה במזיד
 שמותר לנדותו, מותר לקללו כדאמר
 במו"ק (ט"ז א') ומג"ל דנצינן ולייטנן
 וכו', ובמגלה (ה' ב') רב חזייה לההוא
 גברא דהוה קאי שדי כיתנא בפוריא
 ולטייה, ובברכות (נ"ו א'), וכ"ש רבא
 דבדינא קלייט. ונראה דמותר לקלל בשם
 כדאמר רבא שם יהא רעותא ור"ל מן

שמיא. וכן כתוב באלישע (מלכים ב' ב'
 כ"ד) ויקללם בשם ה', והנערים נתחייבו
 נידוי על בזותם הנביא, ונתבאר בגמ'.
 ונראה דקללה זו לא תזיק אלא אם לא שב
 ונכנע, אבל אם שב מתירין לו כמו נידוי
 עצמו. וכן משמע בברכות שם דאמר
 איקום ואגלי דאמר מר גלות מכפרת וכו',
 מבואר דאם מתכפר החטא מתכפר
 הקללה, עכ"ל.

סימן ע"א

לשאל בשלום נכרים והרחוק משמירת תומ"צ

אורערכאך זצ"ל שנהג לומר לנוכרים "שלון", שצליל המילה דומה לשלום. נויש להעיר בזה דהנה בגיטין ס"ב אמרו בגמ' דר' חסדא מקדים ויהיב להו שלמא, רב כהנא אמר ליה שלמא למר, ופי' רש"י דלא היה מתכוון לברכו, אלא לבו היה מתכוון לברך לרכו. ובתוס' הקשה דצ"ע שלא יהיה בזה גונב דעת הבריות. ונראה דהתוס' ס"ל בזה שכשביכרו זל"ז לא היה זה משום להראות קשר וחביבה בין שניהם, שזה יתכן גם אם התכוון לרכו, דסו"ס ענה לו כנהוג, אלא דהמנהג היה לברך את השני, ואם מתכוון לרכו אף שהראה לו ידידות, מ"מ לא בירכו, וזה גניבת דעת. ולפי"ז האומר "שלון" כשהמנהג להשתמש בברכת שלום משום ברכה הוי גניבת דעת. וי"ל דכיום אי"ז בגדר ברכה כלל אלא להראות ידידות וכדו', כנ"ל, וא"ש].

ובדין האם שרי לומר לומר שלום לגלוי ראש כתב מהר"א פוסק בספר מור ואהלות (דף ה' סע"א) וז"ל: עלה בלבי לומר שכשחברו רואה בראש מגולה אסור מדינא לומר לו שלום, שהוא נותן יד לפושעים, כי ישיב לו שלום, וקי"ל דאסור לומר הזכרה בראש מגולה. ואפשר דמה"ט נהגו כעת לתת שלום בנתינת יד זל"ז ואין אומרים שלום וכו', אך שוב

מתני' גיטין ס"א א', ומחזיקין ידי נוכרים וכו' ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום, ופי' רש"י השואלין בשלומם כל הימים ואע"פ שמטיל על הנוכרי שם שמים שהשלום שמו של הקב"ה. ובס' אהלך באמיתך (פרק כ"ב) הביא דהמאירי (ד"ה ומחזיקין) כ' ע"פ תירוץ הש"ס שם דשואלין בשלומם של גוים אפי' ביום אידם שהוא באדיקותו בע"ז ואפילו בהזכרת השם, שהשלום שמו של הקב"ה הוא. וכן בשו"ת מהר"י ברונא (ק"י"ב) דעבר עובדא בנפשיה ובירך פועלים נוכרים כלשון אשכנז בשם ה' ומביא ראיה להתיר ממתני' הנ"ל. וכ"ה בשו"ע (יו"ד קמ"ח י') דאין כופלים בשלום עכו"ם, ומבואר שיקדים לשאול בשלום העכו"ם. ולפי"ז כ' הגר"ב שטרן זצ"ל בספרו הנ"ל שבא"י שמצוים הרבה נוכרים המדברים עם יהודים בעברית אין איסור ליהודי לומר להם "שלום עליכם", וכ"ש דשרי לומר לו מילת שלום לבד, עכ"ד.

ולענ"ד נראה דאפשר להמנע מזה, דכל מה שהתירו להשתמש בשם שלום הוא רק משום דרכי שלום, ובימינו שיכול לברכו בברכות אחרות כדוגמת "בוקר טוב" או מילת שלום באנגלית אשר משתמשים בה הרבה בא"י וכדו', מוטב לעשות כן. ומעשה רב דמרן הגרש"ז

בינתי שיש להתיר מצד ס"ס, שמא הלכה כת"ק דמס' סופרים פ"ד שמותר לומר אזכרה בראש מגולה, ושמא שלום לא חשיב אזכרה, ולכן במקום גדול יש להתיר למען השלום, עכת"ד.

ולכאור' יש לדון בזה דמכשילו בשנאתו ובאיבתו אחר שלא דורש בשלומו ואיסורא דלא תשנא חמיר טפי מאזכרת שלום. וע"כ נראה שיברכו בברכה אחרת ואז מנהג העולם לענות כמשקל ברכתו, ולא יכשילו כאמירת שלום.

ובדין האם מותר לענות אמן לרשע מצינו בזה"ק (וישלח דקע"א ע"ב), פתח רבי אבא ואמר אלא כתיב ואמרתם כה לחי ואתה שלום וכו', והא אתמר דאסור לאקדומי שלום לרשיעא, וא"כ היכי אשכחה דדוד א"ל האי קרא לנבל, אלא הא אוקמוה דלקב"ה קאמר בגין לקשרא ליה לחי, ונבל חשיב דעליה קאמר וכו', אופי הכא כתיב והא עבר לפניהם, מאי והוא, דא שכינתא עלאה דאזלה קמיה, וכרע וסגיד שבע זמנין לקבליה דקב"ה וכו'. ובספר חסידים (נ"א) כתב: וכל מה שנוכל למעט בשאלת שלום לרשע יש לנו למעט, אך מפני דרכי שלום נוכל להקדים שלום לגדולים שבהם, ועוד שלא יצטרך לכפול להם שלום, שדרך העולם שהמשיב כופל שלום, עכ"ל.

ובחזו"א כ' דבניהם ותלמידיהם של הרשעים שהולכים בדרכם נחשבים כאנוסים וכתינוק שנשבה, ומצווין אנו להחיותו ואף לחלל עליו את השבת בשביל הצלתו, ובהגה"מ (פ"ו מדעות) כתב דאין רשאין לשנאתו אלא

אחר שאינו מקבל תוכחה, ובס"ס אהבת חסד כתב בשם הגר"י מולין דמצוה לאהוב את הרשעים מה"ט והביא כן מתשובת מהר"מ לובלין כי אצלנו הוא קדם תוכחה שאין אנו יודעים להוכיח ודיינינן להו כאנוסין, עכ"ל החזו"א. ולפי"ד אולי יש לפקפק בזה שלא לדרוש בשלום הרשעים, דאם אנו מצווים לאוהבם א"כ אסור לנו לגרום להם שישנאו אותנו דהרי כמים פנים אל פנים ומשנאתם אותנו תתעורר שנאתנו אליהם, ויל"ע.

ובמהר"ל מפראג ז"ל (בדרך חיים פ"ד מט"ז) כ' אמתני' דר' מתיא בן חרש דהוי מקדים בשלום כל אדם: ור"ל אע"פ שהוא רשע יקדים לו שלום, שהרי הרשע אינו מחזיק עצמו לרשע, ואם לא יקדים לו שלום יחשוב הרשע שהוא מבזה הבריות ואין הבריות נחשבות אצלו. ואין לשאול סוף סוף איך יברך הרשע בשלום, הא לק"מ דאמרי' בסוטה (מ"א ע"ב) מותר להחניף לרשעים בעוה"ז וכו'. והא דכתיב אין שלום אמר ה' לרשעים, דבר זה אינו בעוה"ז כדאיתא בשבת (קנ"א ע"ב) שנאמר זה על נפש הרשעים לאחר מיתה, אבל בעוה"ז יש שלום לרשעים, ע"כ. וכעין דברינו.

שוב שמחתי באומרים לי שכ"כ הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשוה"נ ח"א י"ב), וז"ל: בשבת (י' ע"א) איתא שאסור להזכיר שלום בבית המרחץ שזהו שם קדוש. ועיין תוס' סוטה (י' ע"א ד"ה אלא) דס"ל שאינו נמחק. ובברכות במשנה (נ"ד ע"א) שהתירו לומר שלום שעת לעשות לה' הפרו תורתך והתירו דרך כבוד, אבל

במקום מגונה כמו בבית המרחץ לא התירו. ולכאורה הוא הדין בגלוי ראש אין לומר לו שלום שמכשילו להשיב בשלום בגילוי ראש ולעבור בזה איסור. ומיהו האיסור בבית המרחץ הפנימי ובית הכסא חמור יותר שאפילו הרהור בדברי תורה אסור שמה, משא"כ בגלוי ראש הרהור מותר, ודברי התוס' שם בסוטה שאינו נמחק לא קיימא לן כוותיהו, ולית לן להחמיר מדינא, ובפרט באיסור לפני עור בשעה שעיקר האיסור חומרא. לכן המחמיר שלא לומר שלום ששייב לו,

מדת חסידות לעצמו קעבד, ואמר רק "בוקר טוב" וכדומה, אבל מדינא אין לנו חשש לאסור. אמנם שמעתי מגדול אחד זצ"ל שדקדק לעולם לא לומר לרשעים "שלום" שזהו שמו ית"ש, והתירו רק מפני עת לעשות לה' ובקש שלום ורדפהו, אבל ברשעים כשאין איבה ולא מרגישים, הלא אין שלום אמר ה' לרשעים. וכ"ש שאין לברך אותם בשמו ית"ש שנקרא שלום, ולכן דקדק ונהג לומר להם רק "בוקר טוב" או "ערב טוב", עכ"ל.

סימן ע"ב

קנאות

אחד יעניש לחברו באיזה דבר של עונש בהכאה או בהלבנת פנים או בספור לשה"ר עליו, אפי' אם בזה היה הדין עם המלכין והמספר, אעפ"כ ידע בנפשו שאם הוא עבר ג"כ מכבר על זה הענין גופא או שיעבור לבסוף ע"ז, יחשב ממילא צערו של זה האיש שהלכין פניו או שספר לשה"ר עליו לדם נקי וענוש יענש עליו כמו על האדם השלם בתורת ה' ובמצותיו. והנה עי"ז ימלא המספר לשה"ר על חברו או המצערו בכל מיני צער ברתת וזיע, כי כאשר יתבונן היטב ימצא שזה מקרוב עבר בעצמו ג"כ בזה הענין גופא או בענינים אחרים כיוצ"ב, ואפילו אם בדק היטב בנפשו ולא מצא, אעפ"כ ידע בנפשו שמעתה אחר הספור אם יעבור ע"ז חקף יפקד עליו למפרע העון למעלה, עי"ש בארוכה.

ולפי"ז אלו העושים מעשי קנאות צריכים לפשפש ולמשמש היטב במעשיהם ולעיין שמא ח"ו הינם ג"כ פגומים מעט בענין בהם לוחמים את מלחמת הקנאים. ובסמ"ע (חור"מ תכ"א סקכ"ח) כתב שאף שיש לאדם חיוב להפריש חברו מאיסור וחייב לעשות זאת ע"י הכאה וכו', זהו דווקא באדם שרגיל לאפרושי מאיסורא בכל עת ואז ברור לנו שכוונתו בודאי ללא שום שנאה לאדם זה,

שמעתי ממור"ר הגרש"מ דיסקין זצ"ל שבימינו אין התר לשום מעשי קנאות כמעשה פנחס, משום שכל ההתר בקנאות לגנוב ולשרוף וכדו' הוא אך ורק לשם שמים. ואסור שיהי' מעורב בזה שום נטיות אישיות של מידות השחתה ופריקת יצרים, וכיון שמי יאמר שכל מעשי הקנאות שלו הינם לש"ש, לכן אסור לעשות מעשי קנאות. ובאגרות משה (אבה"ע ד' ס"ג) כתב: כשם שצריך לשאול מבעל הוראה בכל דיני התורה, כך גם בתוכחה ובקנאות צריך לשאול מבעל הוראה ולא להורות בעצמו. עכ"ד. וכן שמעתי ממור"ח בשם הגרא"א מישקובסקי זצ"ל.

והנה כתב הסמ"ק (רפ"ג) בשם ריב"א דאפילו אלו שמצוה להורגן כמו הרודף אחר הזכור ואחר נערה המאורסה ואחר חברו להורגו, זה שהורגן צריך להזהר אח"כ מאבק שלהם, כי אם ח"ו יכשל ההורגם בעבירה כיוצא בהם, יחשב לו אותו הנהרג לדם נקי. וראיה מיהוא שנענש בדמי בית אחאב אע"פ שצוה לו הנביא בשם ד' להרגם לפי שנכשל בעבירה של בית אחאב, עכ"ל. ובס' שמירת הלשון (לרבינו הח"ח ז"ל, שער התבונה פי"ז) כתב דמדברי הסמ"ק נלמד דה"ה לכל כיוצ"ב בין אדם לחברו אם

המדינה מקבלים עליהם מרצונם את חוקי המלך ומשפטיו ולפיכך דין גמור הוא (כמש"כ רשב"ם בב"ב נ"ד ובאור זרוע סי' תשמ"ה) דלא שייך לנידו"ד שאין אנו מקבלים בשום פנים ואופן דין זה שמכשיל את הרכים בראיות אסורות, ולא מיבעיא למש"כ הב"י (חור"מ סו"ס כ"י בשם הרשב"א ובמאירי ב"ק עמ"ו 322) דינא דמלכותא דינא הוא דוקא בדברים הנוגעים לעניני המלכות וראוים לו מצד המלכות אך בדברים שאינם אלא דיני ערכאות וחוקי האומות אין בזה דינא דמלכותא דינא, ולא מיבעיא להראשונים (ב"י שס"ט בשם הרא"ש נדרים פ"ג שכתב בשם הרא"ם והמרדכי ב"ק פ"י ואור זרוע ב"ק תמ"ז ומהרי"ק שורש קפ"ח ורמ"א בשו"ע שס"ט ח' בשם י"א ועוד פוסקים) דעיקר דמ"ד היינו בדברים התלויים בקרקעות כגון מכס, דבנדו"ד ל"ש זה. ולא מיבעיא להראשונים דבארץ ישראל לא נוהג דמ"ד (עיין ר"ן נדרים כ"ח ושו"ת הרשב"א ח"א תרל"ז ובעוד פוסקים). אלא אפילו להפוסקים דפליגי עליה כבר כ' הש"ך (ע"ג סקל"ט, וכ"כ המאירי ב"ק שם וע"פ) דבדברים שהם נגד דת תורתנו הקדו' ודאי לא יעשה כן בישראל ואין לנהוג כן בשופר"א.

ולסיום נצטט בזה את מש"כ רבינו הנצי"ב ז"ל בפתיחה לספר בראשית, וז"ל: מה שהיה בבית שני שהיה דור עיקש ופתלתל, ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה אך לא היו ישרים כהליכות עולמים, ע"כ מפני שנאת חנם זא"ז חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם כיראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס,

אך אם רואים שלא הפריש כה"ג בפעמים ובאנשים אחרים, חזינן שאין כוונתו לש"ש ואסור. וכ"כ במהרש"ל ב"ק סי' ט'.

אולם נראה דשרי לכל אחד להפריש מאיסורים כגון הורדת תמונות תועבה וכדו' דהוי כהרחקת נזיקין שכל אחד שמזיק לו, יכול להרחיקו הימנו, ולית כל חיובא לעצום עיניו ברה"ר ועי"כ להמנע מראיית המראות האסורות משום שדרכן של בני אדם להתבונן בדרכים ואינו מחויב לילך שלא כדרך העולם. ונראה דיכול לעשות כן משום אפרושי מאיסורא כדמצינו בב"ק (כ"ח א') מנין לנרצע שכלו לו ימיו ורבו מסרהב בו לצאת וחבל בו ועשה בו חבורה שהוא פטור ת"ל לא תקחו כופר לשוב לא תקחו כופר לשב. ובגמ' אמרו דמירי בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית, עד האידנא התיירא והשתא איסורא. ופרש"י דבאיסורא רשאי להלקותו ולהפרישו. ולאפרושי מאיסורא הוא דין על כאו"א מישראל ולא על ביי"ד (עיין נתיבות המשפט ג' ובמשובב נתיבות שם דהקצוה"ח פליג עליו דוקא גבי כפיה על המצוות, אך בכפיית איסורים מודה לדבריו).

וא"ת ראית ביה דינא דמלכותא דינא משום שלפי חוקי המדינה יכול כאו"א לפרסם תמונות תועבה בראש חוצות משום "חופש הביטוי" ו"חופש העיסוק". י"ל דודאי לית בזה כל בית מיחוש, לא מיבעיא להפוסקים דס"ל דינא דמלכותא דינא הוא מפני שבני

שהולכים בדרך הישר גם כהליכות עולם
ולא בעקמימות, אפילו שהוא לשם שמים
דזה גורם חורבן הבריאה והריסת ישוב
הארץ, עכ"ד.

ובאו עי"ז לידי שפיכות דמים בדרך
הפלגה. ולכל הרעות שבעולם עד שחורב
הבית, ועי"ז היה צדוק הדין שהקב"ה ישר
הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן

סימן ע"ג

קייטנות

שכשאביו האכיל את ילדיו הקטנים, המציא סיפורים וסיפר להם כדי לזרזם לאכול, והסיפורים היו נגמרים בסיום הארוחה בדיוק...

(ב) מרן הגרש"ז אורבך זצ"ל אמר שאין כל ערך לשאלות חידונאיות כדוגמת כמה פעמים מופיעה מלה זו וזו במסכת זו או בפרק משניות זה, דזה כקונקורדנציה ואין לזה שום ערך של למוד תורה. אך באופן ששאלות כגון אלו מזכירות דין מסוים ומעוררות להבנה בודאי הוא טוב, אך לא משום זכירת המילים ומיקומם.

(ג) מרן הגרש"ז אורבך זצ"ל פסק דמותר לצלם דפים תורניים המחולקים בקייטנות ללימוד והמחשה אף שישנו חשש שלא יגנוזו כולם ויתבזו, דמשו"ה לא נפסיד ונמעט תורה מישראל, ומ"מ אחר חלוקתם לילדים יש לאוספם ולגנוזם. (מתוך קונטרס "ועלהו לא יבול" להר"נ סטפנסקי).

בפעולות הברוכות של יציאת העוסקים בקירוב רחוקים לערי השדה לחזק ולאמץ ידים רפות ולהשיכם אל אבינו שבשמים ישנם ארגוני קייטנות בהם מחזירים הפעילים אהבת תורה ויר"ש, ונביא מעט הערות והארות למדריכים בקייטנות אלו וכדומה, וכדלהלן:

(א) מרן הגרש"ז אורבך זצ"ל הורה שמותר שלא לספר סיפורי אמת ולהמציא סיפורים לילדים ע"מ לחנכם וכדו', והביא דברי רבנו יונה בשערי תשובה (ש"ג קפ"א) דהמשקר בסיפור הדברים אשר שמע ומחליף קצתם במתכוון ואין לו תועלת בשקריו ולא הפסד לזולתו וכי' וזה החלק התיירוהו לקיים מצוות ודרישת טובה ושלום. ודברי הגמ' ביבמות ס"ג א' (גבי ר' חייא ששינה והיפך דברי אביו רב, גבי בקשת המאכלים מאמו, ואמר לו רב דלא יעשה כן משום "למדו לשונם דבר שקר") אינו שייך להכא. ורבנו הגר"ב אורבך זצ"ל סיפר

סימן ע"ד

הסתכלות בקטנה בת ג' והמסתעף

מפותחת כ"כ לעורר הרהור דליכא איסור להסתכל עליה כיון שהיא אינה ערוה וליכא הרהור. אמנם הביא מספר טהרת העינים (פ"ב פא) דגם בקטנה בת ג' אסור להסתכל בדרך תאוה וזנות, דהיינו כשמסתכל למלא תאוה. והוא משום דהר"מ והשו"ע הביאו דין פנויה בין הלכות התרחקות מהעריות, ולכן נאסר רק לשם תאוה וזנות דעיי' מתקרב לערוה. ומ"מ כ' שם בתהה"ס דאף אם לא מתכוון לכך ונהנה אסור להסתכל עליה אם נהנה מזה שמא יבוא לידי הרהור, וכדמשמע מדברי הסמ"ק (מצוה כ"ד) וז"ל: ונשמרת מכל דבר רע, אזהרה שלא ירהור ביום ויראה טומאה בלילה, ולא ירהור אפילו בפנויה. ויש לדקדק בכל כוחו לרחק עצמו מהרהור מכל צד כמו להסתכל בנשים ובמלבושיהן, עכ"ל. הרי דהיכא דאסור בהרהור אסור גם בהסתכלות.

ובגדר הסתכלות מצינו דעת הרא"ש בכתובות (י"ז א') דאף בראיה בעלמא אסור (וכדכתב לדייק מדבריו ביש"ש) וכן בשיטמ"ק (שם), וכן בחיד"א בס' פתח עינים (ע"ז כ' ע"א) ובשו"ת חיים שאל (ע"ה) מביא בשם פוסק קדמון דאפי' בדרך העברה בעלמא אסור. אך מסקנת הפוסקים (בשיטמ"ק שם מביא דחלקו ע"ד הרא"ש וכן בתר"י בברכות

שאלה: האם מותר להסתכל בקטנה מבת ג' (דבר המצוי בקייטנות ומחנות שעושים ארגוני הפעילים בערי השדה). תשובה: בשאלות ותשובות מעיל צדקה (י"ט) כתב דאסור להסתכל בקטנה מגיל ג' ומעלה, דכיון ואיסור הסתכלות הוי משום גזירה שלא להתקרב לעריות (כדאיתא ברמב"ם פכ"א מאיסור"ב ה"א ובע"פ) ומשום לא תתור דמיירי בעריות (וכמש"כ הר"מ ורבינו יונה), לכן איסורים אלו מתחילים כשהיא נחשבת ערוה מן התורה והיינו מבת ג' שנים.

ובמ"ב (ע"ה ביה"ל ד"ה טפת, וע"ע קונטרס מלבושי נשים עמו' י"ג י"ד ובס' תורת ההסתכלות עמו' ס"ג סעיף ז') כ' דטפח באשה לגבי ק"ש הוא מגיל ג', וכ' החזו"א (או"ח ט"ז א' אות ח') וז"ל: כל הני אינן ערוה בעקרון אלא חכמים אסרום משום הרהור וטרדא, נראה דכל שאין דעתם של בני אדם עליהן מחמת קטנותם מותר וכו', שאין יצר עליהן מחמת קוטנן הדעת נוטה שלא אסרום חכמים, ואין כאן שעור בשנים אלא לפי מציאותן וקטנות גופן, עכ"ל. ולפי"ז כ' בספר ההסתכלות בהלכה (להר"מ פוטאש, פ"א ג') דנראה דאם אין תוארה וצורת גופה

והגר"ח קנייבסקי שליט"א הורה
 דבקייטנות אלו יש להפריד
 הבנים מילדות בנות ג' שנים. ולשאלתי
 האם עדיף להפרידם כנ"ל ואז יצטרכו
 פעילים מסוימים להשגיח ולהדריך את
 הבנות לבדן א"ד דעדיף לערבם ואז לא
 ייאלצו להשגיח עליהן לבדן, השיב
 הגר"ח שליט"א דהכל לפי הענין ושיקול
 הדעת, [נמובן דלא איירי במקום דאיכא
 חשש יחוד]. וכמו"כ יש להפרידם משום
 שצריך להשריש מגיל צעיר את
 ההצטרפות להפרדה, כדכתב באגרות
 משה (ח"א קל"ז ובח"ג ע"ח). ומ"מ האם
 חנוך להפרדה בגיל צעיר עדיף מול
 החשש שמשום ההפרדה לא ילמדו
 במוסדות תורה יעויין באגר"מ (ח"ח יו"ד
 כ"ח א').

י"ז א' בשם ר"ה גאון והיש"ש בכתובות
 שם והב"ח בסי' ע"ה, והפמ"ג והמשנ"ב
 הביאו דבריו להלכה) דראיה בעלמא
 מותרת בנשים, ועיין אגר"מ (או"ח א' מ'
 ד"ה עכ"פ).

ויש להזכיר דכ' הפוסקים (עיין בס'
 תהה"ס פ"ו באורך) דאסור להרהר
 באשה אפילו אם אינו מהרהר לעשות
 עבירה, והוא איסור עצמי גם ללא שתצא
 ממנו תוצאה, והוא איסור דאוריתא.
 ולפי"ז החושש שח"ו יהרהר בהילדות
 הקטנות המצויות בקייטנה ובמועדון
 לילדים אסור לו להשתתף שם, דאף
 שפעולתו הינה לדבר מצוה רבתי, מ"מ כ'
 התת"ס (שו"ת חת"ס תו"מ ק"צ) דפשיטא
 דכל המצוות נדחות מפני חטא הרהור
 עבירה.

סימן ע"ה

נתינת אוכל ושתייה לאנשים שלא נמלו ידיים ואינם מברכים

אבל יש כאן הצלה ממכשול גדול יותר ע"י שהחליף אותו בקום ועשה במכשול קטן יותר. וכ' הגר"ש ואזנר שליט"א דהיה מקום לצודד להקל, ואע"פ שאין אומרים חטא בשביל שיזכה חברך אפי' באיסור קל כדי להצילו מאיסור חמור יותר כמבואר בשבת (ד' ע"א) ואף דמצינו בעירובין (ל"ב ע"ב) דמוטב שת"ח יעשה איסור קל ולא ליעבד עם הארץ איסור חמור, כ' התוס' דשאני התם דהוא גרם לו או שאני התם דעם הארץ לא פשע, וכ"ז לא שייך כאן דהא הנותן לא גרם לו האיסור חמור כהאי דעירובין דצוה לו לקחת פירות טבל משלו, וגם האורח פשע בעצמו במה שמכניס עצמו לאיסור חמור מזה. ומ"מ למש"כ הריטב"א בעירובין שם ל"ד האי דשבת דאין אומרים לו חטא בשביל שיזכה חברך, דשאני התם שאין אומרים לו לאדם שיעמוד ויחטא בשביל שיזכה חברו לפטרו מקרבן וחייב חטאת. וכ' הריטב"א דתי' זה נכון מאד, ור"ל דכיון דכבר אתחיל בעבירה ואין הנדון רק לפטרו מקרבן חטאת אין אומרים חטא בשביל שיזכה חברך, ואע"פ שמ"מ גם מעבירה מצילו ע"י רדיית הפת דאם חברו רוצה לא נגמרה מלאכת האפיה, אולי הריטב"א ר"ל דכיון דהעבירה בשוגג וכבר נעשית התחלתה ונעשית מאליה,

אמר רב יהודה אמר רב לא יתן אדם פרוסה לשמש א"כ יודע בו שנטל ידיו. וכ' רבנו יונה (ברכות ס"פ אלו דברים ד"ה לא) דיש למדין מכאן שאין ראוי לתת לאכול אלא למי שיוודע בו שיברך ונראה שכיון שמתכוון לעשות מצוה שנותן בצדקה מותר. וכן פסק הרמ"א (אור"ח סוס"י קס"ג) דאסור להאכיל למי שלא נטל ידיו משום לפני עור ל"ת מכשול. וכן בשו"ע (אור"ח קס"ט ב') כתב: לא יתן לאכול אלא למי שיוודע בו שיברך. וברמ"א כ' דיש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה, וביאר במשנ"ב (סקי"א) דלא מפקענין מצות צדקה בשביל חשש שמא לא יברך, אך אם יודע בודאי שלא יברך אסור ליתן לו אף בתורת צדקה, ודוקא אם מתוך רשעתו, אבל אם מתוך אונסו שאינו יכול לברך לא נפקע מצות צדקה משום זה.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד י"ז) נשאל בא' שבא אליו אורח חשוב שאינו שומר תומ"צ והינו תומך תורה ואם בעה"ב לא יתנהג עמו בנימוס ולא יכבדו באכילה, ויבקש ממנו ליטול את ידיו, ירגיז אותו הדבר מאד, האם מותר לכבדו באכילה ולא לחוש ללפני עור הנ"ל מכיון שאם לא יתן לו לאכול יכשיל את האורח באיסור גדול יותר, נמצא דליכא עבירה

להקל בנ"ד דאיכא בדידיה גם החשש שיכשל בחמור הזה, ומה גם דאיכא דעות דבדלא קאי בתרי עברי דנהרא באיסור דרבנן ליכא דין מסייע כלל, עיין פרמ"ג (קס"ג) בזה, והגם דנימא דנדון דנט"י כן נקרא תרי עברי דנהרא כאשר יראה מפשטות רמ"א ומג"א, עדיין יש לצדד להקל ע"פ הנ"ל, ויש לצרף עוד מש"כ הגאון כתב סופר בתשובותיו (יו"ד פ"ג), ועיין מש"כ בזה בשבט הלוי (אור"ח ל"ז ויו"ד ס"ב), ואין להאריך עוד, עכ"ל. וע"ע בשו"ת בית יצחק (ח"א כ"ט) שכתב דשרי למכור אוכלין ומשקין להאוכלים אותם בלא נט"י וברכה.

ובשו"ת מנחת שלמה (ל"ה אות א') דן בנדו"ד שאם לא יתן לחילוני שאינו מברך ונוטל את ידיו אוכל, יכעס ויתרגז וישנא את שומרי המצוות. וכ' דנכון באמת לכבד אותו באכילה ושתייה ולא לחשוש כלל לאיסור לפנ"ע לא תתן מכשול משום שאף שאין אומרים לאדם לעשות איסורא זוטא כדי להציל אחרים מאיסורא רבה, ואסור ודאי להפריש תרומות ומעשרות בשבת כדי להציל אחרים מאיסור טבל, מ"מ בנידו"ד הואיל וכל האיסור של הנותן לו לאכול הוא רק עבירה של נתינת מכשול, וכיון שאם לא יתן לו לאכול הרי יכשל האורח באיסור יותר גדול, נמצא דליכא כלל שום עבירה, כיון דליכא הכא שום נתינת מכשול, אלא אדרבה מצילו ממכשול גדול מאד עי"ז שהחליף אותו בקום ועשה במכשול יותר קטן, עכ"ל.

וכע"ז כתב בס' פאר הדור (ח"ג עמוד קצ"ה) בשם מרז החזו"א זצ"ל.

ויכול לכפרה בהבאת קרבן חטאת לא שייך לצוות לאחר לחטוא בשבילו, משא"כ בהאי דעירובין ובהאי דחצי עבד וחצי ב"ח שהקשו הראשונים. וא"כ הכא בנ"ד היה מקום להתיר שלא להכשילו באיסור חמור, מ"מ אין הדבר ברור לי דשאני בכל הני דמתירין דכבר אתחיל מכשול הגדול ואנו מצילים אותו ע"י עשיית איסור קל משא"כ בנדו"ד שאם לא יאכיל אותו בלי נט"י שילך הפושע אח"כ למקום אחר ויאכל איסור מי יודע אם יאכל בכלל. ואם יאכל אין אחריותו עלינו, ואם עלינו גם אחריותא דאחריני ע"י דין ערבות, מ"מ כ"ז כשאין צריך לעשות איסור אפי' איסור קל בשביל זה. ועיין ביו"ד נשל"ד ס"ג ברמ"א בט"ז ובנקה"כ אם מנדין כשיש חשש שיצא לתרבות רעה, שכי' בנקה"כ דכיון דדין ביי"ד הוא שמנדין אין לחוש, דאל"כ בטל דין מישראל, אע"פ שבאמת הנידונים אינם דומים זל"ז כמובן, מ"מ אין לנו לוותר על הלכה דלפני עור מחשש שיצא אח"כ לרחוב ויאכל מאכא"ס. איברא בכ"ז נתיישבתי דיש מקום לומר דכיון דהישראל כשר אינו עושה בעצמו אפי' איסור קל דרבנן, דמה שמבואר דעובר אלפני עור, אפי' נימא כדעת הסוברים דמכשול באיסור דרבנן יש לפנ"ע מדאורייתא דסו"ס מכשילו במה שנקרא מכשול, מ"מ כאן לא הוי תרי עברא דנהרא וא"כ אין כאן רק מסייע באיסור דרבנן של נטילת ידים או מניעת הברכה, וגם יתכן דבאדם כה"ג שעובר על כל המצוות במזיד ליכא בכלל דין מסייע ע"פ המבואר בש"ך (יו"ד קנ"א ס"ק ו') ובמפרשים שם. ע"כ הלב נוטה דיש מקום

ובספר וזאת הברכה (עמ' 154) הביא בשם הגרש"ז אוירבך זצ"ל דמותר לתת לאורח שאינו שומר תורה ומצוות לאכול אע"פ שידע שלא יברך, כשמטרתו לקרבו עי"ז לתורה ולמצוות בהדרגה. ובס' הליכות בת ישראל (י"ד כ"ג) כתב דכשבא אליו אורח שאינו שומר תומ"צ ובודאי לא יברך, יבקש ממנו בצורה נאותה לברך ובד"כ כשהפניה היא בלשון נעימה ובאופן של "דרכיה דרכי נועם" אין התנגדות לכך. ואולי טוב יותר שהמגיש יברך על מאכל או משקה שיאכל בעצמו, ויכוין להוציא האורח, ויאמר לו להקשיב ולענות אמן, ובאופן זה יוצאים גם מספק שמא האורח אינו יודע כיצד ולמי מברכים. ומרן הקהילות יעקב זצ"ל כתב (קריינא דאגרתא ח"א קמ"א) דכשמברך ומכוון להוציא האורח יש לשער שהאורח מסכים בלבו בדיעבד שהברכה תחול בשבילו אע"פ שאינו שומר תורה, וזהו כעין כוונה לצאת. ויברך שהכל לפוטרו בכל המינים. ובתשובות והנהגות (להגר"מ שטרנבוך, ח"ב קל"ח) כתב דכשהאדם החילוני צמא ומבקש לשתות, מותר ליתן לו לשתות מפני דרכי שלום, אע"פ שמשער שלא יברך, אך ראוי לכתחילה לבקש ממנו לברך.

ובמשנ"ב (קס"ג ס"ק י"א) כ' דאף שאסור להאכיל א' שלא נטל ידיו, מ"מ בספק מותר, ובפרט דלעני שנותן לו בתורת צדקה בודאי אין להחמיר בספק. ומ"מ טוב שיאמר לעני שלא קים ליה בגוה לאכול שיקום ויטול ידיו. וכ"כ להקל בשו"ת שבט הלוי (ח"א ל"ז). ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א תפ"ג) כתב דאם מעוניין לכבדו בדבר מאכל כדי

לקיים מצות הכנסת אורחים ומסופק אם יברך, יש להקל, דהריטב"א (ע"ז ט"ו ע"ב) כתב שרק כשיודע בודאות שלא יברך יש איסור לפני עור. ובפרט אם מכוון לקירוב, דאין לדחות קירוב משום ספק שמא לא יברך, כמבואר במשנ"ב בדין צדקה. ויש להוסיף שעצם הכיבוד והכנסת אורחים הינו דרך שש"ש מתאהב על ידו ומקלסים אותו ומתארים למעשיו. ועוד מקיים בזה מצות "ואהבת את ה' אלוהיך" כמבואר ביומא (פ"ו ע"א) ונפסק ברמב"ם (יסודה"ת פ"ה י"א).

ובאגר"מ (או"ח ח"ב נ"ו) כתב דגדול הצריך להתלמד הברכות (כגון בעל תשובה) מותר לומר לו הברכות כתיקונן ולהזכיר שם ה', שלא יבוא לשנות בעת שצריך לברך.

ולענ"ד לא הבינתי אמאי לא חיישינן שיאכל מאכל שנגע בו בלא נט"י, דחמירא סכנתא מאיסורא (כדאיתא בחולין י' ע"א) ומצינו בפרמ"ג (משב"ז סימן ד' אות ז') דכתב דכשלא נוטל ידיו ג"פ איכא סכנתא וחמירא מאיסורא. וס"ל להפרמ"ג דחמירא סכנה מאיסורא גם בהיזק סגולי, וכמש"כ לדייק מדבריו בספר שלחן חי (בפתיחה אות ג'), וצ"ת. שו"מ שהביאו בשם הגר"מ שטרנבוך שליט"א בתשובה"נ סימן א' דלימד זכות על המקילין לאכול במאכלים שנגעו בהם חילונים שלא נטלו את ידיהם [ונגזרת גוים אינה מטמאת] דכלי לא מעכב לרות רעה כדכ' הרמ"א (בסעיף ז'), וממילא מכיון שדרך כל העולם לרחוץ ידיהם בשחרית והמים זורמים זמן מה שפיר חשיב כרחיצה ג"פ, וכ"כ בס' אורחות רבינו (ח"ג עמ' קפ"ה), ולפי"ז א"ש שאלתנו.

סימן ע"ו

צירוף מחללי שבת למנין ולקריאה בתורה

מצטרפי. אבל להסוברין דבעי לכה"פ רוב מנין אפשר שכיין דלא מקיימי יש להחשיבם כלא מתחייבי כדסברי התוס', כן לענין שחיטה שלא מיחשבי בר זביחה, ולכן אפשר שלא יצטרפו כדסובר הפרמ"ג וגם לדידהו יש לפקפק דאולי רק התם משום שמפרשין דמה שצריך תורה שהשוחט יהיה בר זביחה שהוא מקרא דמוזבחת שילפינן מה שאתה זוכח אתה אוכל, יש בלשון הזה שיהיה מחויב בזביחה. וכן בגיטין (מ"ה) שממעט מוקשרתם כל שאינו בקשירה שפסול לכתובת סת"ם, אף מותר נמי, משום שבלשון זה יש גם שיהיה קושר למעשה כמו שיש בלשון שיהיה מחויב בקשירה, אבל לא משום שסברי דלא מקיימי הוא כדלא מחייבי במקום שלא נאמר לשון ששייך ע"ז גופא, ולכן אם אך עתה מתפללים יש מקום להתיר לצרפם אף לדידהו, אבל לדין לברכו ולקדיש ולקדושה יש לצרפם. ואם ישמעו להשי"ן יכול לומר כל התפלה להוציאם דכיון שמחויבין בתפילה יכול להוציאן, אבל מעלת תפלה כציבור מסתבר שלא יחשב, אבל יש לעשות כן בשעת הדחק לצאת ידי קדיש וקדושה וברכו. ולענין קריאת התורה שצריך דוקא שיהיו כולם או רובם מחויבין, הוא ג"כ בספק זה שביארתי

בשו"ע נ"ה י"א כ': עבריין שעבר על גזרת הציבור או שעבר עבירה אם לא נדרהו נמנה למנין עשרה. ובמשנ"ב (סקמ"ו) כ' דדוקא עבירה לתיאבון אבל להכעיס אפי' בדבר אחד או שהוא מומר לעבודת גילולים או לחלל שבת בפרהסיא, דינו כעכו"ם ואין מצטרף. ובאגר"מ (או"ח א' כ"ג) כ' וז"ל: נשאלתי אם יש בשעת הדחק לצרף מחללי שבתות לעשרה, והשבתי דלמנהגינן שאף בשביל יחיד פורסין על שמע ואומרין קדושה כתלמידי רש"י בשם רש"י שהביאו תוס' במגילה כ"ג ואיפסק כן בשו"ע או"ח ס"ט יש לצרפם, דהא כיון שמקרא אחד ילפינן הדין בקדוש השם ליהרג בשאר עבירות שהוא בעשרה, והדין שאין אומרים דבר שבקדושה בפחות בעשרה, ולכן כשם שקדוש השם ליהרג הוא מחויב אף לפני עשרה כופרים ומומרים אם אך הם מ ישראל, כדמוכח כן מהא דסנהדרין דף ע"ד דפשיט בעית ר' ירמיה בתשעה ישראל ונכרי אחד שאינו מחויב אלא בכולהו ישראל דאתיא תוך תוך ממרגלים שהיו כולהו ישראל כדפרש"י, והתם הא היו כופרין בפרהסיא שגריעי מחללי שבתות עיין ערכין ט"ו, אלמא שלזה עדיפי מומרים מנוכרים. א"כ בהכרח שגם לענין לומר דברים שבקדושה

להסוברים דבעי רוב מגין הפריסת שמע, כי גם קריה"ת שבעינן עשרה משמע במגילה שם שהוא מדין דבר שבקדושה לא יהיה בפחות מעשרה, עכ"ל.

ובבאר משה (ח"ה צ') כתב דח"ו לצרף מחלל שבת למגין, דאנן קי"ל דתפלה כנגד תמידין תיקנו, ונהי דקי"ל בשו"ע (נ"ה י"א) שעברין נמנה לעשרה ועכ"ז מחלל שבת אין לצרפו, דהלא גם קרבנות מקבלים ממושעי ישראל ומעובדי עבודה זרה ומחלל שבת אין מקבלין, (עיין חולין ה'). כמו"כ תפלת מחלל שבת שתפלה נגד תמידין תיקנו אינו מקובלת ונדרחה מלפני אבינו שבשמים ואיך אפשר לצרפו במגין, ובפ"י כתב בפרמ"ג (א"א נ"ה סק"ז) דמומר לע"ז ולחלל שבת דינו כגוי ואין לצרפו למגין. וכ"כ הבעל העיטור בפירוש משמיה דמדרש חז"ל ושמרו בני ישראל את השבת מי ששומר שבת מיקרי ישראל אבל מי שאינו שומר שבת אינו מיקרי בר ישראל, עכ"ל. והחתן סופר נשאל (תשובה כ"ח) אי שרי לקרות מחלל שבת לס"ת, והשיב דחס ושלום לקרותו לספר תורה ולצרפו למגין דמחלל שבת הוי כמומר לכה"ת ודינו כנוכרי, עי"ש.

ובמהר"ם שיף (שלהי גיטין) כתב וז"ל: ועלינו להרחיקם בכל מיני הרחקות וכו'. ולבסוף צווה ככרוכיא על הני המכבדים אותם בבואם לביהכנ"ס וקוראין אותן לפני ס"ת. וכן במהרש"ג (ח"ב מ"ט).

ובמחללי שבת לתיאבון כ' בתשובות בנין ציון (מהד"ת כ"ג) דיכול לקרות בתורה, דטעם דהמחלל שבת הוי

כנוכרי כעובד עבודה זרה הוא משום דכופר במעשה בראשית וזה אינו כופר אלא אדרבה הרי מבקש ורוצה שיקראו אותו לס"ת. אמנם בשו"ת חתן סופר (מ"ג) האריך מאד והעלה דבמחלל שבת אין שום נפ"מ אם לתיאבון או להכעיס. ועיין בבאר משה (שם) בהרחבה.

והגרש"ז אויערבאך וצ"ל כ' בזה וז"ל: בענין מחלל שבת בפרהסיא רבו מאד הסוברים דאין לצרף אותם במגין, וכ"פ גם המשנ"ב בס"י נ"ה סקמ"ו. אולם במקום הצורך יש לסמוך על אלה שכתבו דבזמנינו שהפרוץ מרובה על העומד הרי הם כתינוקות שנשכו בין הנוכרים, ואפי' אם הם יודעים מעט מ"מ קל הוא הדבר בעיניהם והם טועים לחשוב שזה לא כ"כ נורא, וכמ"ש בגמ' ב"מ על לאו דלא תחמוד דמשמע להו רק בלא דמי. וגם על המגלחים זקנם בתער כבר כתבו הכי. ואע"ג דשבת חמור יותר שהרי ע"ז אמרו דהרי הוא כעכו"ם, מ"מ בשעת הדחק יש להקל, ולכן אם אפשר להתפלל במקום שיש מגין של אנשים כשרים ברור הדבר דעביד טפי למיעבד הכי, כרם יש להשתדל לא לגרום צער ועלבון לאנשים אחרים, וכ"ש לא לגרום להם התרחקות ח"ו מהדת, ולזאת יש להתנהג באופן שיהא ש"ש מתאהב ולילך תמיד בורכי נועם ושלום. ומ"מ בנוגע למעשה א"א להבין כראוי מרחוק ולייעץ מה לעשות, והכל לפי הענין, עכ"ל. ובקובץ מבקשי תורה (ט"ז) כ' ע"ז הגר"א נכנצל שליט"א וז"ל: ודאי אין כוונת אדמו"ר וצ"ל הכ"מ אלא במאמין בבורא עולם ומבין ענין תפילה, הא לאו הכי היתה דעתו דאין

ויעוין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו ט') שהביא בשם פוסקים דחילול שבת בעשרה תלוי בחוצפתו ומיקרי כך דוקא שעושה כן בפני עשרה ממש (דעת תורה ובני"צ), אבל אין כן דעת הש"ך (יו"ד קנ"ז) וש"פ, דס"ל שאף אם יודעים יי מישאל דהוי מחלל שבת בפרהסיא אף שלא ראוהו. ולשיטת התו"ח (עירובין ס"ט) אם בוש לפני אדם גדול לחלל שבת בפניו לא מיקרי מחלל שבת בפרהסיא, עכתו"ד.

והגר"ש הלוי ואזנר שליט"א בשו"ת שבט הלוי (ח"ג אר"ח כ"א) כי בשם שו"ת בנין ציון (ת"כ כ"ד) דמחללי שבת ההולכים לבית הכנסת ומתפללים לפעמים וישנם המקדשים קידוש של שבת, אינם נקראים מומרים לחילול שבת. אמנם הפוסקים סתמו לא כן.

ובשבט הלוי (ח"א כ') נשאל הגר"ש ואזנר שליט"א בא' שבמקומו תשעים אחוז מהמתפללים הם מחללי שבת ואוכלי נבילות וטרפות, האם עדיף להתפלל עמם במנין שלהם א"ד דיתפלל ביחידות בכיתו. וכ' לדון בזה ע"פ הבנין ציון הנ"ל וז"ל הבנ"צ שם: וג"כ אינו ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם אלא מקרבם ומזרזם לעשות המצוות, וכבר פי' רבותינו ז"ל שהפושע אם פשע ברצונו כשיבוא לביהכנ"ס להתפלל מקבלים אותו ואין נוהגים בו מנהג בזיון. וסמכו ע"ז מדברי שלמה ע"ה "לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב" לא יבוזו לפושעי ישראל שהם באים בסתר לגנוב מצוות, ע"כ. אך כי בשבט הלוי דכ"ז אינו מעלה ארוכה

לצרפו כלל, עכ"ל. נועיין בקובץ מאמרים להגרא"ו זצ"ל דכתב שאפיקורס המקיים מצוות אינו נחשב לכלום משום שאינו מאמין, עיי"ש.

ובתשובות והנהגות (א' תע"ב) כתב וז"ל: רוב מחללי שבת כאן במדינתנו (יזהנסבורג, דרא"פ) אינם אלא לתיאבון וכתיוק שנשבה שמעולם לא שמעו חומר איסור שבת ולא נתגדלו בדרך התורה. ומפורש בשו"ע הגר"ז (סוף הלכות ריבית) דאף ששמע אח"כ מדת יהודית אין דינו כמומר. אמנם עיקר החשש שכרכתו לבטלה, דהאיך יכול לברך אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, בשעה שאינו שומר התורה כלל. וראוי לא לכבד אותו בברכה, ומ"מ נהגו אצלינו (בדרום אפריקה) כשלא ידוע אם הוא מומר או לא, לקוראו אחר שבעה קרואים דוקא. ולהוסיף טעם לשבח משום איבה שהתירו כמה איסורים דרבנן משום איבה, אבל מאחר שיש חשש בברכתו לא נוכל להתיר אלא כשיש צורך גדול, ולקורא אותו אחר ז' קרואים שניכר שאינו כמוהם ואין אנו יוצאין בברכתו דין ז' קרואין. ויש להיזהר לא לכבד אלו וכיוצ"ב אלא במקום צורך וכפי הצורך לבד, עכ"ל.

ולענ"ד לא התבאר היכן מצינו בברכת התורה דהשבח הוא על האדם עצמו שמקיים התורה, דלכאורה השבח הוא על שהבדילנו ונתן לנו התורה, והבדלה זו היא מציאות ואף שהמברך לא מקיים התורה מ"מ אינו שולל עליונות ישראל והתורה, שהרי הוא מומר לתיאבון ולא להכעיס, ויל"ע.

בשאלה דידן דבמקום שרוב הקהל הם פוקרים ומחללי שבת, פשיטא דאסור להיות בחברתם כיון דלהם השליטה בכל הענינים, וגם איכא חשש דימשך אחריהם, ובפרט הבנים הקטנים דרואים לפנייהם קהל כזה. וגם דברי הבנין ציון נראים חדשים ביותר ואיכא מקום לצרפם בענין נגיעת יין של מחללי שבת בזמן הזה, אבל חלילה להיות אחד עם קהל כזה וכו'. אמנם גם זה לא ניחא ליה לקוב"ה שיסגור עצמו ובניו בחג הק' הבעל"ט להתפלל ביחידות, ואלה הצאן לא יראו מעשי ה'

ולא ישמעו תפלה בציבור ולא קריאת התורה ולא כל מנהגים הקדושים והמתוקים שנהגו מימות עולם, ע"כ יקיים דברי הרמב"ם שכ' בפ"ו בהלכות דעות דצריך לצאת אפילו למדינה אחרת ואז טוב לו בזה ובבא. עכ"ל.

ובתשובות והנהגות (ח"א תס"ט) כתב דמי שנמצא רק באקראי במקום שהמנין רק עם מחללי שבת בפרהסיא, ר"ל שנוסעים במכונית לביהכנ"ס, ונמנע להתפלל בציבור עמהם שפיר עבד, עיש"ע.

סימן ע"ז

לתת צדקה למחללי שבת

יהיו כמוהם, וגם כאן ברשעים אף שיש להם ילדים קטנים אין לתת להם צדקה שלא יחזיקו ברשעתם, עכ"ד.

ודבריו צ"ת דמהיכי תיתי לקנסם על חשבון בניהם דטוביה חטא וזיגור מנגיד (פסחים קי"ג ב'). ומה שהביא לראיה מעיר הנדחת שגם בניהם בודאי יהיו כמוהם צריך עיון, דהנשים והטף דעיר הנדחת נהרגים משום גזירת רחמנא, דכתיב (דברים י"ג) "החרם אותה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב", ואינו משום דיהיו כמותם, ולדבריו ייקשה אמאי הורגים הבהמות שהרי לא יהיו כבעליהם, וכן ייקשה אמאי נכסי צדיקים שבתוכה אוברין וכו', אלא כנ"ל דהיא גזירת מלך. ומ"מ נראה דכשכורר שהעני ישתמש בממון אך ורק לצרכי עצמו (כגון אלו הנוטלים סמים או שאין להם בני משפחה וכיוצ"ב) אין צריך ליתן להם צדקה.

לעיתים תכופות פושטים חילונים מחללי שבת את ידיהם ומבקשים צדקה, וכ' הגר"מ שטרנבוך שליט"א בתשובות והנהגות (ח"ב תס"ז) ששמע ממרן החזו"א זצ"ל דחייבים לפרנסם, דאם הם חטאו בניהם מה חטאו, עיין בבא קמא קי"ט א'. וכתב דהיה נוכח אצל הגאון מטשעבין זצ"ל ובא תעשיין לשאלו שיש לו בית חרושת בנתניה. האם מותר לו להעביר המפעל לבני ברק כדי שיתפרנסו בו עובדים חרדים, וענה לו הגאון זצ"ל: אם הם חטאו בניהם מה חטאו ופרנסת יהודי פיקוח נפש ואין אני מוכן ליקח מילדי ישראל שלא חטאו כדי צרכם כדי שיתפרנסו האחרים החרדים.

וכ' הגר"מ שטרנבוך דנראה דיש לחלק שאם הוא חילוני ומחלל שבת להכעיס גרע טפי וראוי לקונסו אף שסובלים מזה בניו הקטנים, ובעיר הנדחת מצינו שהורגין גם הבנים והטעם שבודאי

סימן ע"ח

הלכות נט"י לסעודה בים ובבריכה

- א. הנמצא בים ורוצה ליטול את ידיו, יכול לטבול במי הים, אך לא ליטול מהם ידים כשהם מים מלוחים שאינם ראויים לשתיית כלב^(א) אך במימי הכנרת (שאינם מים מלוחים) יכול גם ליטול את ידיו בכלי^(ב).
- ב. כשטובל את ידיו דעת השו"ע שיברך "על נטילת ידים" ודעת הרמ"א שיברך "על טבילת ידים" או "על שטיפת ידים"^(ג) והאחרונים הסכימו שרק כשטובל את ידיו במים פסולים (כמי ים) יברך ברכת "על טבילת ידים", אך כשהמים אינם פסולים לנט"י יש לברך "על נטילת ידים"^(ד).
- ג. המטביל ידיו י"א שאין צריך לנגבם^(ה) אלא א"כ דעתו קצה עליו במים, שצריך לנגבם^(ו) וי"א שלעולם צריך נגוב^(ז).
- ד. כשאינו רוצה לטבול את ידיו במי הים ואין לו מים אחרים, יטלן בלא ברכה^(ח).
- ה. יש אומרים שיכול ליטול את ידיו בבריכה ולא חשיבי מים שאובין לענין נט"י^(ט).
- ו. לכתחילה אין ליטול ידיו בכוס חד פעמית, אך יש המקילים בזה^(י).

(א) שו"ע ק"ס ט' ומשנ"ב (ב) משנ"ב שם סקכ"ד (ג) שו"ע ורמ"א קנ"ט כ' (ד) משנ"ב שם סקצ"ז (ה) שו"ע קנ"ח י"ג ובמשנ"ב (ו) מג"א, הובא במשנ"ב (ז) חזו"א שם (ח) שו"ת מנחת יצחק ח"ב כ"ב (ט) הגרי"י נויבירט שליט"א, הובא בקונטרס דבר הלכה (י) אגר"מ אר"ח ח"ג ל"ט ובציץ אליעזר ח"ב כ"ג, ועיין במש"כ בזה.

סימן ע"ט

לימוד תורה בגילוי ראש בים

העין. עכ"ד. וכ"פ בשו"ת קרני ראם
(להר"ר אנקאווא, סי' רכ"ב).

ואמנם ברמ"א (רפ"ב ג') מבואר דאסור
לקרות בתורה בגלוי ראש, ומ"מ
שמעתי מדודי מוהרא"ש מאיר שליט"א
דאין מדבריו ראייה לגבי למוד תורה
בעלמא, חדא משום דקריאת התורה
דשייך בה אזכרות רבות שאני, דזהו כל
האיסור לומר אזכרות בגלוי ראש כפי
דכתיב במסכת סופרים. ומשא"כ בלמוד
דברי תורה שאין בו אזכרות, ומנלן
דאסור בגילוי ראש. שנית י"ל דקריאת
התורה שאני שהוא משום כבוד ציבור,
ואין ראייה ללמוד לעצמו, שהרי מצינו
הרבה הלכות שבקריאת צבור שהם
משום כבוד צבור.

ושמעתי מח"א שדיבר בדברי תורה עם
אחד מגדולי הדור בים בגלוי
ראש. אמנם בשו"ת קרית חנה דוד
(להגר"ד הכהן סקלי ז"ל, ח"ב חאור"ת
ל"ד) כתב ע"ד הקרני ראם, ולא כן אנכי
עמדי שגם לימוד תורה יש לאסור בגלוי
הראש מכיון ששכינה עמו. ובשו"ת
שאלת משה (חאור"ת כ"ב) התיר לח"א
ללמוד תורה בבית ספר חילוני למרות
שמספר תלמידים יושבים בגלוי הראש,
משום דחוק פרנסה בלבד, ע"ש ואינו
תח"י.

שאלה: האם הנמצאים בים ובמקומות
רחצה בגלוי ראש יכולים לדבר
בדברי תורה.

תשובה: במסכת סופרים (פי"ד הט"ו)
כתיב דאין רשאי להוציא
אזכרה מפיו בראש מגולה. וכ"פ רבנו
ירוחם והב"י (בסי' צ"א). והנה מדברי
מסכת סופרים משמע דדוקא אזכרות
אסור להוציא מפיו בראש מגולה, אך
אפשר דבת"ת דאין בו אזכרות מותר.
וכ"מ מדברי רבנו יהודה בן הרא"ש דכ'
(בשו"ת זכרון יהודה סו"ס כ') וז"ל:
וטוב שלא לישב בגלוי ראש בשעת
הלמוד מי שיוכל לסבול. לפי שילמוד
יותר באימה, אלא שלפעמים מכובד
החוס אינו יכול לסבול, עכ"ל. וחזינן
דמדינא מותר ללמוד בגלוי ראש והוא
רק מנהג טוב.

וכן בשו"ת מהרש"ל (ע"ב) כתב:
ושמעתי על חכם אחד שהיה לומד
תורה בגלוי ראש, ואמר שכבד עליו
המשא, ומ"מ נ"ל שאף שאין איסור
בדבר ואף לא מידת חסידות כשאינו
מזכיר ה', מ"מ יש לת"ח להזהר בכך
מאחר שהעם תופסים דבר זה לקלות
ופריצות כאילו עובר על דת יהודית,
ואפילו לומד בחדרו פן יראנו ע"ה ויקל
בו, וכמ"ש כ"מ שאסרו מפני מראית

ובשו"ע או"ח ב' ס"ו כ' דלא ילך ד'
 אמות בגילוי הראש משום
 כבוד השכינה. ובמשנ"ב (סקי"ב) כתב
 דכ"ש שאסור לברך וה"ה ללמוד בגלוי
 הראש. ומקורו טהור ממש"כ הט"ז לקמן
 סי' ח' בשם רש"ל דבשעת הלמוד אם
 הבגד כבד עליו יכסה ראשו בבגד דק או
 משי, ואפילו ירצה לברך ברכת הנהנין
 והוא בלילה שאין לו כובע או באמבטיה
 די לו במה שמכסה ראשו בידיו, אף

שלענין מכסה את לבו לא סגי בכסוי היד
 כמש"כ מהרא"י, עכ"ל. וא"כ אסור ללמוד
 בגלוי ראש.

ומענין לענין באותו ענין כתב בשו"ת
 אור לציון (להגר"צ אבא שאול
 זצ"ל ח"ב י"ג ג) שהאוכלים על שפת הים
 יתלבשו כראוי קודם שיברכו ברכת המזון,
 וכן עדיף שכשיברכו ברכה מעין ג'
 יברכה לבושים לגמרי.

סימן פ'

בעניני גילוי בשר ושיזוף

על פניה משום צובע, ומטעם זה כתב בשאלות ותשובות מנחת יצחק (ח"ה ל"ב) דיש גם לאסור שיזוף נגד השמש בשבת כשכוונתו לייפות העור שיהיה אדום, דהרבה ענינים מצינו שאסור משום תיקוני גברא, ומה שאינו עושה כלום אינו סברא להתיר שהרי גם בטובל מטומאתו אינו עושה מעשה אלא הולך לטבול ואסור משום דעל ידי הטבילה מתקן עצמו, כמו כן בנידון דידן מה שמניח עצמו נגד השמש הוי מעשה, ומכל שכן אם כוונתו לשם רפואה דיש לאסור, ועוד דיש לחשוש שימרח משחת שיזוף כמו שרגילים תמיד בזה, עכ"ל. ובשאלות ותשובות אז נדברו (ח"ב ל') כתב דאמנם אם כוונתו לתענוג בעלמא ולא לשם שיזוף העור מותר בצינעא בביתו. ועיין עוד בשאלות ותשובות משפטיק ליעקב (פאפא) שהתיר גם כן.

(א) בשו"ת אז נדברו (ח"ו נ') נשאל האם מותר להשתזף בגילוי בשר לבריאות, והשיב דלהשתזף בגילוי בשר אם היה זה נוגע לבריאות כודאי מותר, כפי שמותר להתרחץ ולשחות בים משום בריאות, אך אומרים שאין לזה יסוד ברפואה, עכ"ד.

(ב) ובתשובה להרה"ג רא"ד פרוינד שיחי' (אז נדברו ח"ו מ') כתב הגרב"י זילבר שליט"א דדין רחצה בים כדין רחצה במקוה שאין מדקדקים על הרגעים, ולהכי אפשר לשהות שלא לצורך מחוץ להשהיה בים עצמו. ואין לשחק מחוץ לשהיה בים עצמו משום ביטול תורה, דצריכים לבלות בים רק למה שדרוש לבריאות גופו ולאחר מכן לחזור לתורתו ולא לשם בידור ותענוג.

(ג) בשולחן ערוך (ש"ג כ"ה) כתיב דאסור לאשה שתעביר בשבת סרק.

סימן פ"א

ברכת ציצית אחר רחצה בים

ושמעתי בשם רבינו החזון איש זצ"ל שאפילו בשעה הקל בטלית גדול וצ"ב. ולא שמענו השיעור אצלו לשהייה, ובבאר היטב מביא דמשחרית למנחה לא מועיל דעתו, אבל גם הוא לא קבע שיעור לשהייה. ונראה לכאורה שלדין דאכשר דרא והטלית קטן כשיעור וראויה לברכה כטלית גדול, אם שהה אפילו כשעה נקרא שהה וראוי לברך, שעד חצי שעה חשיב סמוך אבל בשעה נחשב שהה, ולא נהגו כן. ואם כן מי שנוהג לברך אחר שהיה גמורה בים יש לו על מה לסמוך שזהו העיקר להלכה לברך וכמ"ש, ובלאו הכי לגר"א זצ"ל קיימא לן כהמחבר שאם פשט ולבש מיד חייב לברך, אבל המקילין יש להם לסמוך על המנהג שנהגו להקל (מלבד כמה רבנן קשישאי כנ"ל). ועיין שו"ע הגר"ז (סימן ח' סקכ"ד) דמשמע שהה היינו כמה שעות, אבל מיירי שם שרצה מיד ושהה, וצ"ב. עכ"ד.

והנהוג לברך ביציאתו מן הים יטול ידיו או ישפשפם בקרקע קודם הברכה משום נקיות ומלמולי זיעה, ויעויין בתשובות רדב"ז (ת"ד רצ"ד).

שאלה: המתרחץ בים ושהה שם כשעה ויותר, האם צריך לחזור ולברך על הטלית קטן.

תשובה: כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות ח"א ל"ב) וז"ל: ברמ"א (סימן ח' סיי"ד) נראה שאין מברכין אם פשט ודעתו לחזור ולהתעטף, ורק בשהה מביא כמשנ"ב (שם) שראוי לברך, ובביה"ל הביא מנהג רבנן קשישאי דירושלים עיר הקודש לברך כשיוצאין מבית המרחץ ונרחק ליישב המנהג שלא לברך, שמוכרח ללבוש בגדיו ולכן לא נקרא היסח הדעת. אבל דבריו תמוהין שאינו מוכרח ללבוש הטלית קטן, שאינו חיוב אלא מפני שרוצה לזכות במצוה. ונאולי כוונתו דמכיון שמוכרח ללבוש בגדיו ומסתמא ילבש גם הט"ק שהרי כך דרכו תמיד אי"ז הסח הדעת, הערת אמו"ר שליט"א ובספר הכוונות כתב שהקודש האריז"ל ישן בט"ק והלך בבוקר לטבול ואז ברך על הט"ק, והיינו כשיטת המחבר שאפילו פשט ולבש מיד חייב לברך. ולדין בשהה, כמו במרחץ ראוי לברך, וכן הגר"א ז"ל דעתו בטלית גדול לברך כפשט המחבר.

סימן פ"ב

טבילת עזרא בבריכת שחיה

לבעל קרי, וכי הב"י שם דכיון דטבילת בעל קרי תקנתא דרבנן אזלינן לקולא בספיקא דר"פ, וא"כ כ"ש בנידון דידן דיש לומר כן. ומהטעם הנ"ל איתא בנח"א (הלכות תפילה וק"ש פ"א) לצדד להקל אף בטבילה בתוך כלי כיון דהוי פלוגתא דאמוראים בברכות (שם) יש לנו למיזל לקולא בתקנתא דרבנן עי"ש. אבל בזה ודאי א"א לזוז מדברי המג"א שבנוים ע"ד הראב"ד. ומש"כ הנח"א שהראב"ד לא כיון אלא להשיג על הרמב"ם שכתב שאין טבילת ידים בשאובין, וכי הראב"ד שאינו כן שהרי יש טבילה לבעל קרי בשאובין, ולרווחא דמילתא נקיט בקרקע, עכ"ד. על זה יש לומר דאף אם י"ל כן בדברי הראב"ד, אבל דברי המג"א מוכרחין מדברי השו"ע (אור"ח קנ"ט ז') וכמ"ש המג"א (שם סק"ח) שעל מה שהביא בשו"ע (שם סעיף ט"ז) את דברי הראב"ד שטבילין הידים בשאובין שבקרקע, ע"ז כתב המג"א אבל בכלי שבקרקע לכ"ע פסולין כמש"כ בסעיף ז'. והיינו מדלא הביא שם דעת הראב"ד דטובלין אף בכלים, ש"מ מזה דבכלים אף להראב"ד אין מטבילין הידים, וא"כ גם בבעל קרי הדין כן, דהרי הראב"ד יליף זה מזה, אבל עכ"פ אין להוסיף חומרא על חומרא ולומר שאף בכלי שקבעו ולבסוף חקקו

שאלה: אנשים השוהים בשלהי דקייטא במקומות הרחוקים ממקוה טהרה כשר ורוצים לקיים טבילת עזרא (טבילת בעל קרי), האם יכולים לטבול בבריכת שחיה.

תשובה: כשאי אפשר לטבול במקוה כשר יש להקל, וכדלהלן:

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג ס"ד) כתב השואל דנראה דמשום מים שאובין לא הוי שום חשש משום דמים שאובין כשרים לבעלי קריין, כמבואר במקואות (פ"ח) ובברכות (כ"ב ע"ב) וכן פסק הב"י (אור"ח פ"ח ובמג"א שם), אבל עכ"פ צריכים להיות המים שאובין בקרקע, וכמש"כ המג"א (תר"ו סק"ט) ובמחצית השקל ובהגהות הגרעק"א (שם). ובנד"ד על קירות הבריכה יש חשש כלי. אך כיון דהוי כלי שקבעו ולבסוף חקקו דלפסק השו"ע (יו"ד ר"א) ל"ה דין כלי בכה"ג, אלא שהנוב"י מחמיר בטבילה דאורייתא, אבל בטבילה דרבנן גם הוא מיקל, וטבילת עזרא לא הוי חמיר מטבילה דרבנן. וכי ע"ז הגרי"י וויס זצ"ל דדבריו צדקו מאד (ועיין בזה במנח"י ח"א בקונטרס מקוה טהרה וכשאר מקומות) דמהאי טעמא כתב הב"י (שם סי' פ"ח) במה דבעי ר"פ בגיטין (ט"ז) חציו בטבילה וחציו בט' קבין האם מהני

בזה ככל החומרות, וביותר שאם אי אפשר בענין אחר, עכ"ל המנחת יצחק.

וז"ל שו"ת חלקת יעקב (ח"ג ס'): מכתבו קבלתי במועדו וז"ל, נשאלתי מאנשים חרדים הדרים בימי הקיץ בין ההרים רחוק ממקוה כשרה הרוצים לקיים טבילת עזרא, ובמקום ההוא איכא מקום רחצה הנקרא בריכת שחיה, והוא כעין כלי גדול מאד הנעשה מחתיכות מתכת מחוברים יחד כמו אמבטיה גדולה וקודם שקבעו בקרקע לא היה עליו שם כלי מעולם, והיו גולמי חתיכות מתכות ומדביקים אותן בקרקע עם יתדות וכדו' דנעשה לכלי בשלימות, ושופכין לתוכן מים שאובים שמתחלפים מעצמם אוטומטית. והשאלה האם ראוי הוא לטבילת עזרא, וכת"ה האריך בחריפות ובקיאות כיד ה' הטובה עליו וראוים לאמרם, ולא באתי רק כיהודה ועוד לקרא עפ"י תשובות הרשב"א (סי' ת"ת) המובא בדרכי משה וש"ע (ר"א ז') במקוה העשויה על הגג דכל שנעשה בבנין ואינו ככלים כשר. ובית טבילה לכה"ג יוכיח. ועיין חת"ס (סי' ר"ה באמצע התשובה) וז"ל: ודאי אי עשה כלי בתלוש מחבור אבנים הרבה הו"ל כלי גמור, והשתא כשבונה ומחבר כל אבן בקרקע וכו' קמ"ל הרשב"א דמוכח ממקוה דכה"ג ביו"כ דלא הוי כלי. ועיין בחבצה"ש (סי' ס"ח) שהביא סמוכין לזה מחולין (קכ"ט א') דבית שסככו בזרעים טהרו מתורת אוכלין, כיון דבטלינהו לבית נעשה כאהל ויצא מתורת אוכלין, והאריך שם במסקנה דבשמא תליא מילתא, כל דשם בנין עליו אינו מק"ט ואינו פוסל המקוה, א"כ

יפסל לטבילת בע"ק. אמנם ראיתי בביאור הלכה (קנ"ט סעיף ט"ז סוד"ה להראב"ד) שכתב בזה"ל: ודע עוד דלפי"מ שהגר"א מפרש לעיל (בס"ח) דמחובר לקרקע היינו שקבעו ולבסוף חקקו, ע"כ לדידיה בבעל קרי אסור בכלי אף באופן זה, ולחכי אסור בזה גם לענין נטילה, עכ"ל. הרי עומד לנגדינו שיטת הגר"א דלפי"ד המשנה ברורה מחמיר אף לענין בעל קרי לטבול בכלי שקבעו ולבסוף חקקו אבל בכ"ז פשיטא דאף דצריך לחוש לשיטתו כל היכא דאפשר אבל היכא דלא אפשר שאני, וכו'.

וכשמי הבריכה מתחלפים מעצמם אוטומטית, א"כ בודאי יש בזה ענין של זוחלין ויש להעיר אם כשר גם זוחלין בבעל קרי. והנה מהמג"א (שם קנ"ט אות כ"ז) והמתצית השקל שם מוכח דפסול בזוחלין, וכמו שהעיר בזה בתשובות מחזה אברהם (סי' י"ג) כמה שפלפל בזה עם הגאון מוה"ר מאיר אריק ז"ל, עי"ש, וכן ראיתי בתשובות זכרון יהודה (מהגאון מסאטמאר ז"ל, סי' ס"א) מש"כ להרב הגאון בעל ערוגת הבושם ז"ל בכעין שאלה דנדון דידן לטבול לטבילת עזרא במרחץ "בארטעלד בקאלט וואסער אנשטאלט" שהמים מתחלפים אוטומטית והוי זוחלין. ולבעל ערוגת הבושם ז"ל היה נראה להקל לטבילת עזרא, והעיר עליו מדברי הב"י והשו"ע גבי נטילת ידים (שם סי' קנ"ט) הנ"ל, עי"ש. וכפי זכרוני נמצא מזה ג"כ בתשובות ערוגת הבושם (או"ח), אבל אין לפני כעת. ועל כן יש לברר אופן התחלפות המים ופשיטא שאין להחמיר

טמאים. וממילא גם לענין תוספות טהרה לא מהני שאובים או הטלת ט' קבים, אף דמהני לב"ק. ואף טבילת קרי נכון לטבול במקוה כשרה אם אפשר כמבואר בהלכות גדולות פ"ג דברכות (כשידוע דכל דבריו דברי קבלה) וז"ל: אמר ר' ינאי שמעתי שמקילין בה ושמעתי שמחמירין בה, וכל המחמיר בה מאריכין לו ימיו ושנותיו, מקילין בה מסחא במים שאובין, מחמירין בה דמצרכי טבילה במי מקוה. ובירושלמי (ברכות פ"ג סוף ה"ד) מקילין בה לרחוץ במים שאובין, מחמירין בה לטבול במים חיים. אכן בפירוש לחרדים הנדפס שם כתב וז"ל: מים חיים לאו דוקא דה"ה למקוה מי גשמים, אלא לאפוקי שאובין, ובבה"ג הנ"ל מבואר כדבריו. ודכירנא בבחרותי כדהוינא בצלא דמהימנותא אצל כ"ק מרן מהרי"ד זצ"ל בבעלזא בימי ראש השנה, אלפי אנשים הלכו בקושי ודוחק גדול להמקוה הקטנה של מעין, ובחדר השני היתה מקוה גדולה ומפוארה בנויה ממרן זצ"ל לטבילת נשים, ורק יחידים שהלכו למקוה זו השניה, משמעות שלתוספת טהרה כל הטהור ביותר מטהר ביותר, עכ"ל החלקת יעקב. **סיכום** הדברים: אפשר לטבול בבריכת שחיה לטבילת עזרא, אך עדיף לטבול במקוה כשר.

בנדו"ד שמחובר לקרקע עם צעמענט ונעשה בכך בנין דינו כמקוה כשרה, ובפרט לענין טבילת עזרא דבוראי לא חמיר יותר ממדי דרבנן דקבעו ולבסוף חקקו כשר, אך להנוב"י המחמיר בזה במילי דאוריתא, והדברים עתיקים, ובפרט דכל הדין דטבילת עזרא צריכה להיות בקרקע דוקא ולא בכלים, שדא ביה נרגא בהגהות נחל אשכול על האשכול (ריש הלכו' תפילה) וז"ל: לענין אי מהני טבילה בכלים בקרי, בברכות כ"ב איכא פלוגתא דאמוראי והו"ל מיזל לקולא כבאבעיא דגיטין ט"ז חציו בטבילה במקוה וחציו בט' קבין, דכתב ב"י סי' פ"ח כיון דטבילת ב"ק תקנתא דרבנן אולינן לקולא בספיקא. רמזו בדע"ת למהרש"ם (סי' פ"ח), א"כ בנדו"ד נלפענ"ד דדבר זה אינו צריך לפנינו, ופשיטא דכשר לטבול בבריכת השחיה לטבילת אנשים בעלי קרי.

אכן מה שאנשים מודקדים במקואות הוי בכדי להוסיף טהרה, כמבואר בספרים הקדושים וכמו דמצינו בכהן גדול שטבל כמה טבילות ביום הכיפורים בכדי להוסיף טהרה. וכן בביצה (י"ז ב') מטבילין מגב לגב וכו'. לפענ"ד לא שייך זה רק במקוה כשרה ולא במקוה של מים שאובים או הטלת ט' קבין אף דמהני לבעל קרי, דרק מקוה כשרה מטהר

סימן פ"ג

טיול עם אשתו נדה

ובדרכי תשובה (סק"ל) נראה דאוסר. ובפשטות אין חשש הרהור ומותר אם נזהר שלא ליגע, אבל משמעות הרמ"א דאסור, ולפי"ז מה שהזכיר בסיפא שהם לבדם קמ"ל דבכה"ג שרי אפילו לבדם, וקשה להכריע בדברים אלו. ונראה דכשאתרים הולכים עמהם יש להתיר בטיול ואפילו אינם ביניהם, ע"י דבר המספיק ביניהם, (שעורי שבט הלוי עמ' רס"א).

וגבי טיול במכונת כתב האגרות משה וז"ל: ולענין אם מותר לילך עם אשתו נדה במכונת מצד הנדנדוד. הנה איתא ברמ"א (סי' קצ"ה סעיף ה') בעגלה או בספינה שמותר לילך מעיר לעיר לצרכיו אבל לטיול לא ילכו, והוא מתרומת הדשן שמסתפק לענין טיול דהוי כעין דרך חיבה, וכתב כה"ג לא ברירנא להתיר, יעו"ש. ומכונת עדיף מספינה של הרמ"א, דכוונתו לספינה קטנה שמתנדנדת מצד האשה וכן בעגלה מתנדנדת הרבה פעמים מצד ישיבתם, דמכונת הוא כספינה גדולה שאין הנדנדוד כלל בשביל הישיבה, עיין במסכת זבים פ"ג. וא"כ יותר נוטה במכונת אף לטיול יש להתיר באופן שלא יגעו זה בזה ע"י הנדנדוד כגון בהוא לפניו והיא לאחור או איפכא או אף במקום אחד אם רחוקין זמ"ז, ועם עוד

כתב הרמ"א (יו"ד קצ"ה) גבי אשתו נדה, וז"ל: לא ילך עם אשתו בעגלה אחת או בספינה אחת אם הולך רק דרך טיול כגון לגנות ופרדסים וכיוצא בזה אבל אם הולך מעיר לעיר לצרכיו מותר אף על פי שהוא ואשתו הם לבדן ובלבד שישבו בדרך שלא יגעו זה בזה, עכ"ל.

ומקורו טהור מדברי תרומת הדשן רנ"א, ומשמע מדבריו ומסגנון לשונו שעצם ההתקבצות לנסוע בעגלה אחת היא הדומה להתקבצות לישב בספסל אחד, אך אין הנדנדוד לאסור משום דספסל שבעגלה הוי ספסל אחד. וע"כ כתב בס' מראה כהן (עמוד קצ"ז) דנראה פירושו דכאשר תרוה"ד אוסר לנסוע יחד דרך טיול הוי אפילו ישבו במושבים נפרדים. ואמנם אם יש אדם נוסף עמהם בעגלה משמע קצת להתיר, דכל מה שדן התרוה"ד לאסור בנסיעה דרך טיול הוי משום דאז העגלה נעשית מקום קרוב וקיבוץ והו"ל דרך חיבה. וממילא כל שיש כאן אדם נוסף בטל כל עיקר הקירוב הזה. ולכן לענין איסור נסיעה בעגלה אחת אין נפ"מ אם אותו אדם יושב ביניהם או שיושבים על ספסל אחד והוא בספסל אחר, דמ"מ אין קיבוצם בעגלה אחת מהוה מעשה קרוב. אמנם בחכמת אדם (כלל קט"ז ס"ה) מתיר כשיש אדם מפסיק ביניהם,

הגר"ח דגם זה נקרא לטייל. אולם יעויין במש"כ בזה לקולא הגר"מ שטרנבוך שליט"א.

ובשעורי שבט הלוי כ' הגר"ש ואזנר שליט"א דגם בטיול נראה דבאוטובוס שרי כמו דמותר לילך עם אשתו לבדם ברחוב, ורק דומיא דספינה ועגלה אסור. והליכה שרי גם בטיול. אמנם בערוך השולחן (ס"כ) כתב דראוי להזהר אפילו בהליכה, ומסתבר להחמיר בזה כשהולכים בהרים לטיול שיש ג"כ קירוב הדעת ובפרט כשהם לבדם בהרים בלי עוד אנשים. אך בטיול בעלמא שרי בהליכה. וכשהיו הרכבות עם הקרונות נפרדים שישבו לבד בקרון, נתפרסמו הנהגות ע"י גדולים וכתבו לאסור כשנוסעים דרך טיול. [ומהגר"ח קניבסקי שמעתי שגם בנסיעה באוטובוס יש להיזהר]. ובדרכי משה (אות ה') כתב דדרך היתר הוא כגון שישבו זה לאחורי זה, וכן מבואר שישבו זה מול זה, וגם זה שרי רק לצרכם וכדמשמע לשון הרמ"א, אבל בטיול אסור בכל אופן כשהם לבדם, עכ"ד.

ואסור לנסוע עמה בכרכרת טיול או בסירת טיולים קטנה אלא אם כן יושב אדם אחר ביניהם, (עיין ספר מראה כהן הערה פ"ז).

אנשים ודאי יש להחיר. ובפרט שעצם איסור ישיבה על ספסל אחד הוא חומא בעלמא, עיי"ש בתרוה"ד. עכ"ל האגר"מ.

ובספר מראה כהן (עמוד קצ"ח) העיר הרה"ג רבי שלום יוסף גלבר שליט"א על דברי הגר"מ פיינשטיין שדלכאורה משמעות דברי תרומת הדשן והרמ"א אינה מורה שהדבר תלוי באם העגלה מתנדנדת, אלא עצם קיבוצם יחד בעגלה למטרת טיול הוא מעשה קירוב. ובהגדרת טיול כ' הגאון בן איש חי ז"ל בספרו שו"ת רב פעלים (ח"ג יו"ד סי"ז) דדוקא בכה"ג אסור, אך לבקר קרובים או בעיר וכדו' שרי אע"פ שאינו צורך ממש, ורק טיול בעלמא אסור. דטיול בגינות ופרדסים לשם טיול מביא קרבה וחביבה אך לא בכה"ג שמבקרים ידידים וכדו'. ובס' מראה כהן כתב שנסיעה לחתונה ושמחה אינה כנסיעה לטיול.

ושאלתי למורי הגר"ח קניבסקי שליט"א האם באופן כשהולכים לבקר במקום מסוים (כגון לאתר נוף או למוזיאון וכיוצ"ב), מיקרי דרך טיול לגינות ופרדסים דאסור לישב יחד בעגלה, א"ד דרך טיול לגינות ופרדסים פ"י דוקא כשאינם הולכים למקום מסוים שמתענינים בו, דלא חשיב כ"כ לטיול בעלמא של קורבת דעת רבה. והשיב

סימן פ"ד

עניני יו"ד

(הגר"ש ואזנר, הובא בס' מראה כהן עמוד פ"ז. והוסיף שם שוכן לא תלך בזמן נדוּתה על קברי צדיקים, וכשעומדת בחוץ בריחוק מקום שרי).

מיטת אבסניה

(ב) שו"ע יו"ד קצ"ה ה', לא ישב כמטה המיוחדת לה אפילו שלא בפניה. וכ' הפוסקים (עיין שו"ת מהר"ם בריסק כ' ובשעורי שבט הלוי) דמיטת עראי שרי, ולכן יש נוהגים להחליף המיטות מידי פעם כדי שלא תהיה מיוחדת לה. ויש לידע מה יהיה הדין בבני זוג שבאו להתאכסן במקום נופש וכיוצ"ב, אימתי מיקרי שמטה מסוימת קבועה לאשה.

וכתב בשעורי שבט הלוי (עמוד ר"ס) שקביעות המטה שמסתבר שהיא לפי השינה בלילה. ובס' מראה כהן (עמוד ע"ו) כתב: כאשר מתארחים בבית אחר כגון באכסניה וייחדו להם מיטות, נראה דכל זמן שלא ישנה על מטתה אין זה נחשב למטה המיוחדת לה. ומסתבר דמעת ששכבה על מטתה פעם אחת אפילו רק לשנית הצהרים, נחשבת למטתה.

קברים וקברי צדיקים

(א) רמ"א או"ח פ"ח א', יש שכתבו שאין לאשה נדה בימי ראייתה ליכנס לבית הכנסת או להתפלל או להזכיר השם או ליגע בספר (הגהות מיימוני פ"ד) וי"א שמותרת בכל וכן עיקר (רש"י הלכות נדה) אבל המנהג במדינות אלו כסברא ראשונה. ובימי ליבון נהגו היתר ואפילו במקום שנהגו להחמיר, בימים נוראים וכה"ג שרבים מתאספים לילך לבית הכנסת מותרין לילך לבית הכנסת כשאר נשים כי הוא להן עצבון גדול שהכל מתאספים והן יעמדו חוץ (פסקי מהרא"י סי' קל"ב), עכ"ל הרמ"א. ועיין במשנ"ב.

ובחיי אדם (הביאו המשנ"ב) כתב שלא יכנסו לבית הקברות עד שיטבלו. וע"ע בשו"ע יו"ד שנ"ט ב' ובשו"ת בית יעקב ע"ג ובס' שמירת הגוף והנפש סי' קצ"ו.

אך כשהולכים כל בני המשפחה כגון ביום היארציט (יום השנה) ואינה יכולה להעדר מחמת בושח וכדו' יש המקילים שיכולה לילך, אך אם אפשר שלא תתקרב לקבר ממש עדיף טפי

סימן פ"ה

מצות מזוזה בשכירות דירת קיימ

במרכבת המשנה לר"א אלפנדרי בס' בר"ה עמ' רס"ו) כשבורחים מדבר אופל ושוכרים בתי נכרים, שאחר ל' יום ינית מזוזה בלי ברכה, דמה לי בורח לכפר מחמת שדבר בעיר ומה לי מחמת שקשה לו האויר שבעיר. ומסיק שם דהשוכרים דירה בכפרים לא יקבעו מזוזה עד יום ל"א ובלא ברכה. וכ' השד"ח וז"ל: ועם שנראה שיש לחלק בין בורחים מדבר שבעיר דלהם חשיב דירת עראי כיון שאין להם שום חפץ ורצון בהדירה שבכפר לולי האונס הזה ובכל יום ויום מקוים לתשועת ה', תעצר המגפה וישוּבו לאהליהם דכל כי הא ודאי מקרי דירת עראי. אבל ההולכים לכפר בלתי שום אונס כי אם ברצונם הטוב או למושב להם בכפר מפני צחות האויר ויושבים שם לבטח ברצונם הטוב, וכל יום כי יעבור קשה עליהם פרידתם מן הכפר, הנה בזה י"ל דחשיב דירת קבע ומדינא חייב במזוזה ובברכה, מ"מ נכון לעשות כמו שכתב הרב יצ"ו כיון דברכות אינן מעכבות, עכ"ל.

ובשו"ת מהרש"ג (ח"ב קכ"ב) נשאל האם הנוסעים למרחצאות ושוכרים שם חדרים עם כלי תשמיש חייבים בערובי חצרות, והשיב דע"פ המבואר בשו"ע (או"ח ש"ע ב') דבעה"ב שיש לו הרבה בתים בחצר והשכירן

שאלה: האם השוכרים דירות או חדרים באזורי קייט ונופש, וכפי המצוי במדינות ארה"ב שנוסעים בימות החום להרים ושוכרים בתי קיץ (בונגאלוס) למשך זמן של חודשיים לערך. האם חייבים לקבוע מזוזה במקומות מושבותיהם.

תשובה: בשו"ע (יו"ד רפ"ו כ"ב) כתב דהשוכר בית בחוצה לארץ והדר בפונדק בארץ ישראל פטורים ממזוזה שלושים יום. והשוכר בית בארץ ישראל חייב במזוזה מיד משום ישוב א"י, והוא הדין לשואל בית דדינו כשוכר. ודנו האחרונים האם בנידו"ד דינם כדין כל שוכר שיש לחייבם במזוזה לאחר ל' יום, או דלמא דהני בתים שבשכירות מקרו דירת עראי אף ביותר מל' יום. ואביא בזה ממש"כ בספר שכל טוב על הלכות מזוזה: **בשדה חמד** (כלל קי"ח ד"ה ונדפס) הביא מש"כ בס' תרשיש שוהם (סי' נ"ב) דהשוכרים דירה בכפרים לאיזה חדשים להחליף אויר ולשאוף אויר צח יש לדמותם לסוכת החג בחג ובית שבספינה וחניות שבשווקים שכתב הרמב"ם שפטורים מפני שאינם עשויים לדירת קבע וכדכתב הברכ"י (רפ"ו אות ג') לענין בית האסורים. וכן מדמה לה למה שהביא הברכ"י בשם החזון נחום (והובא גם

בבית של המשכיר, ולא שייך לומר שכירות ליומא ממכר הוא כין דאינה שכירות בשלמות. ולפי"ז כתב דבזה אפשר ליישב גם מה שמתרמי לפעמים שיושבים במרחץ הנ"ל יותר מלי יום ואעפ"כ אין קובעין מזוזה. ולהנ"ל א"ש דהואיל שהכלים שבבית הינם של בעל הבית העכו"ם, הרי יש לעכו"ם בהם תפיסת יד, ולהמבואר לעיל דבכה"ג הוי השוכר רק כאורח בבית חברו ואין עליו שם שוכר. וא"כ י"ל דמשו"כ לא שמענו לחייב במזוזה אחר שלושים יום אלא דוקא לשוכר אבל לא לאורח. וכפי שמועילה סברה זו לענין עירוב כך מועילה סברה זו לענין שלא יהיה חייב במזוזה, וישראל שהוא אכסנאי בבית עכו"ם אפילו יותר משלשים יום פטור ממזוזה, עכ"ד.

ובשו"ת באר שרים (ח"ב מ"ה) כתב כדברי המהרש"ג, אלא דכ' דמדברי החזו"א (או"ח הלכות עירובין סכ"ח) משמע דכמו שהבית השכור אין לבעה"ב תפיסה בו, ה"ה בכלים השכורים לשוכר להשתמש בהם אין תפיסה לבעה"ב, וסיים וז"ל: אך יש לבעל דין עכ"פ למימר דחשוב כה"ג כמתגורר במלון שמושכר לו החדר עם כל הכלים אשר בחדרו, ומעולם לא שמענו שחייב במזוזה באם מתגורר במלון של עכו"ם למעלה משלשים יום. וע"כ אפשר לצדד להמליץ עבור הנוהגים שגם בדירות ששוכרים על כל כלי הבית שיחשב עי"כ רק זכות השתמשות ולא שוכר ודינם כאורח, וכדברי המהרש"ג. ואף החזו"א יודה דאי איכא כלים שאינן נטלין בשבת

לאחרים אם יש לו בכל אחד מהבתים דברים שאינם ניטלים בשבת אין הדרים אוסרים עליו לפי שנעשו כולם אורחים אצלו, והטעם כיון שלא סילק עצמו מבתים אלו מכל וכל. א"כ ה"ה דהנוסעים למרחצאות ושוכרין שם חדרים עם כלי תשמיש אינם צריכים לערב עירוב חצרות. וטעם הדבר דכיון שהשוכר שוכר מבעה"ב החדר עם ריהוטו וכל אשר בו אזי חשיב רק אורח, שכן דרכו של אורח ואכסניה שהוא משתמש בכל החפצים והכלים של בעה"ב, דהאי שוכר לא חשיב שוכר אף ביחס לחדר אלא רק שוכר את הזכות לישב ולישן בחדרו של בעה"ב. והא למה הדבר דומה למי שנכנס לאיזה מרחץ ונותנים לו חדר עם אמבטיה לישב שמה שעה או חצי שעה לרחוץ שמה. אף שבאותו זמן שהוא בתוך החדר אין רשות לאחר להכנס לשם, מ"מ לא חשיב שוכר על החדר רק שיש לו לישב שמה ולרחוץ ואם רוצה להוציא את כלי החדר לאותה שעה ג"כ אין לו רשות, כי באמת לא שכר את החדר אלא לענין זה שיהיה רשאי לישב שמה ולהשתמש ולרחוץ באותם כלים באותה שעה ששכר ולא יותר, וא"כ ה"ה לשוכרים חדרים במרחצאות כיון שהשוכר שוכר מבעה"ב החדר עם הכלים ואינו רשאי להוציא הכלים אין לך תפיסת יד בעה"ב יותר מזה. ובר מן דין חלוק דין שוכר חדרים במרחצאות משוכר רגיל, דשוכר בית או חצר רשאי לעשות בתצר ששכר מה שירצה, להכניס פירות ותבואה ולבשל ולכבס, משא"כ בשוכר בנד"ד יכול בעה"ב לעכב עליו נמצא דהוי באמת שכירות גרוע ואין שם שכירות עליו אלא שהוא משלם בעד זכות הישיבה והשינה

לאחר שלשים יום כיון דעיקר דירתם עראי הוא. ולכן נראה דבכאנגאלוס נמי שיוצאים יותר משלשים יום כיון דעיקר דירתו אינו אלא עראי כמובן, וגם רוב האנשים כל השבוע הם בעיר ולא יוצאים רק לשבתות אצל משפחתם (הנמצאים בהני מעונות) ומצפים מתי יוכלו כבר לחזור ולהיות בצוותא חדא בדירתם הקבועה בעיר. ומשלמים שכר דירה בעיר, ומראים בזה בהחלט שזו היא דירתם הקבועה וברעתם לחזור שמה, וזוהי דירת עראי במעון הקיץ, ואחר העונה הם מוניחין המעון הזה ולא משלמים כלום להחזיק דירה זו במשך השנה כפי שמחזיקין את דירתם שבעיר. אשר ע"כ לפי"ז הכרח גמור דזה לא הוי אלא דירת עראי. ולכן נראה דבזה לכר"ע בכה"ג פטורים ממזוזה. ומיהו אם ירצה להחמיר על עצמו נראה פשוט שיקבע בלא ברכה, והמיקל שלא לקבעה לא הפסיד. ולעיל מינה הביא שבספר עט"ז (לנכד הגר"א מטשכנוב הלכות מזוזה אות ז') כתב בפשיטות דהשוכר בית בין בארץ ובין בחו"ל אפי' יותר משלושים יום, כל שאינו רוצה לקבוע שם דירתו ובכל עת יושב ומצפה לחזור לביתו דפטור ממזוזה. וז"ל: ולא ראיתי אף מתלמידי חכמים ויראים שיהיו נוהגים כשנוסעים למקומות מרחצאות לרפואות ומשתהים שם בבית המושכר להם אפילו יותר משלושים יום שיעשו מזוזה בפתחיהם. ומיהו כשקובע שם דירתו עם אנשי ביתו לשם דירה על איזה זמן כדי להנפש מעבודתו ודאי חייב במזוזה. וביאר את דבריו בעל משנה הלכות דמש"כ דכל שקובע שם דירתו עם אנשי ביתו לשם דירה, כוונתו כגון שיוצא

מחמת כבדן דאז בודאי מחמת איסור מוקצה שבהם חשיב תפיסת בעה"ב, וה"ה לגבי מזוזה, עכ"ד.

ובשו"ת באר משה (ח"ב) האריך בזה טובא ומצדד לחייבם. אלא שבסי' פ"ט מסיק לקבוע עכ"פ בלא ברכה. דלראשונים שמחייבים בשוכר אחר ל' יום מדרבנן משום דמחזי כשלו, הכא אינו שייך. שהרי הכל יודעים שבתי קיץ (בונגאלוס קאלאני) אינם בבעלות השוכנים בהם ולכולם בעה"ב אחד. וסיים דמי שסומך על המהרש"ג הנ"ל ג"כ יפה עושה, ובפרט שיש לו ראייה גדולה לדבריו משו"ת אבני נזר (ש"פ), עי"ש.

ובשו"ת ערוגת הבושם (סי' ר"ל) כתב דדין הני מקומות כדין כל שוכר בית בחו"ל דחייב במזוזה אחר ל' יום. וכן העלה בשו"ת להורות נתן (ח"ג ע"א) דהשוכרים בתים למעון קיץ בחו"ל חייבים אחר ל' יום, וכי דאף לטעם הראשונים שחייבו אחר ל' יום משום דמחזי כדידיה שייך טעמם אף הכא, כי ישנם הרבה אנשים שיש להם מעון קיץ והבית שייך להם. וכן נקט הגרי"י וויס בשו"ת מנחת יצחק (ח"י צ"ב) והגר"מ שטרנבוך בתשובות והנהגות (ח"א תרמ"ה).

ובספר דרכי חיים ושלום (אות תתקס"ד ה') כתב שכן נהג הגאון בעל דרכי תשובה וצ"ל לקבוע מזוזות בבתיים במקום מעיינות הרחצה. ובשו"ת משנה הלכות (להגר"מ קליין, ח"ד קל"ד) כתב דמעוני קיץ שיוצאים רק לדירת עראי לשאוף אויר צח וכן במלונים שנכנסים בהם לדירת עראי פטורים ממזוזה אפילו

י"א אות קפ"ג, דף ע"א:) ובשו"ת חלק לוי (חיו"ד סי' קי"ג ובמפתחות שם) ובשו"ת חלקת יעקב (ח"ב ז' אות ח') ובס' אהלך באמיתך (פכ"ד אות כ"ו) ובס' שערים המצוינים בהלכה (י"א אות ח') ושו"ת ויען אברהם (כג) ושו"ת שרגא המאיר (ח"ד ק"ט אות ז') ושו"ת מנחת יצחק (ח"ב פ"ב אות ט').

למקום עם אנשי ביתו לזמן ארוך ואינו עושה מלאכה. ולא כמו אותם הנוהגים להכנס כל שבוע העירה, שמראים בזה שעיקר דירתם היא בעיר ומצפים מתי ישובו לבתיהם, אלא שקובעים את דירתם ורוצים לדור שם במנוחה לזמן של יותר משלשים יום לשם דירה, וזה תלוי בכונתו, עכ"ד. וע"ע בס' שני מלכים (סי'

אשכנזי ששכר בית עם מזוזה בנוסח ספרדי

חסיד וגם הוא האברך מניח פרשיות כתב אריז"ל ועתה עושה תפילין חדשים, האם צריך לשנות ולעשות פרשיות כתב ב"י. ואמר לי האברך שמו"ר ענה לו שזה ספק דאורייתא אם מניח כתב האריז"ל ויתכן שלא הניח תפילין מהבר מצוה ואם ימשיך להניחם כל ימיו א"כ אפשר שלא קיים מצות תפילין בימיו. ואמר לו לעשות מיד פרשיות כתב ב"י. ואחר כך שאלתי אני את מו"ר דלפי הוראתו מה יעשה האברך עם המזוזות שגם כן כתובים בכתב האריז"ל. וענה לי מו"ר שהיות ורוב הציבור יש להם כתב האר"י א"כ אי אפשר לפוסלם, וגם להאברך הנ"ל היתה כוונת תשובתו רק לכתחילה, אך לפסול א"א משום שרוב הציבור משתמשים בכתב האריז"ל. וכן אמר לי מו"ר בפעם אחרת כששכרתי דירה עבור בני שיחי והמזוזות היו כתב האריז"ל ואמר שכדיעבד אפשר לסמוך עליהם, עכ"ד ועיש"ע.

שאלה: אשכנזי שבא למקום ספרדים ושכר לו שם חדר, האם יוצא ידי חובתו במזוזה הכתובה בכתב ספרדי הקבועה בפתח החדר.

תשובה: בשו"ת נודע ביהודה (קמא חיו"ד פ', תניינא חיו"ד קע"א) כתב דתמונת האותיות שהביא הב"י (או"ח ל"ו) אינם לעיכובא, שכל מה שאינו מכואר בגמ' אינו מעכב, לכן גם אם יש קצת שינויים בין כתב ספרדי לכתב אשכנזי אינו מעכב, עיי"ש ובספר מאסף לכל המחנות (ל"ו סק"ב) שהביא דעת הפוסקים בזה, ומעשים שבכל יום דבן אשכנז הנמצא בביהכנ"ס של ספרדים מעלין אותו לתורה וקורא ומברך, ע"ש. ולפי"ז כתב הגר"ב שטרן זצ"ל באהלך באמיתך (פכ"ד כ"ז) דפשוט דה"ה במזוזה. ובספר אורחות רבינו (ח"א עמוד ל"ח) כתב: אברך שאל את מו"ר (בעל הקה"י זצ"ל) שהיות ואביו

בדיקת מוזוות בדירת נופש

אינו צריך להשאירם שם. דהנה במקור דין זה שלא יטול המזווה שקבע (ב"מ ק"ב). נאמרו כמה טעמים בראשונים: לדעת ר' אחאי (שאלתות שלח שאלה קכ"ו) דכשנוטל המזווה ממקומה הרי זה בזיון למזווה שמבטלה ממצוותה, אך אם קובעה במקום אחר לית לן בה. ולפי"ז פשיטא דיכול ליטלנה. אמנם לדעת התוס' (ב"מ ק"א ע"ב) דהוא משום סכנה שע"י נטילת המזווה גורם לכניסת מזיקים לבית העלולים להזיק את הבא אחריו, (וכ' האשכול על הא דאיתא בגמ' שם דנענש עי"ז בעונש מיתת אשתו ובניו, דכיון דהוא לא חשש לשמור את בני חברו, ומתים כשאין משומרין ע"י מזווה, להכי מענישין ליה בדידיה) ומשו"ה אסור ליטלה גם ע"מ לקבעה בבית אחר, דכשנוטלה כאילו מזיקן לאלו שידורו בבית. ולפי"ז יל"ע האם שרי ליטלם כשבעה"ב ימכרם, דאפשר ואסור משום דכעת הוא עצמו מוריד את שמירת הבית, ואף שבעה"ב עצמו יסלק המזווה מ"מ לא הוא סילק השמירה. א"ד דמאחר והשוכר קיבל בית ללא שמירה א"כ לא גרע מהבית מאומה, וצ"ע.

ושמעתי הוראה לבית היתומים דיסקין (כמדומני מהגר"ח זוננפלד זצ"ל) שהכסף שניתן לעזור ליתומים, מותר להם ליקח מהכסף לבדוק ממוזוות בעיה"ק שמציל מיתמות. ועי"ש בתשוהנה"ג (לעיל תרמ"א) שכתב דבא"י היה מאד נכור בדין זה כשנסע להבראה

שאלה: האם השוכרים דירה מאדם שאינו מדקדק במצוות צריכין לבדוק את המוזוות שבביתו.

תשובה: כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א תרמ"ה) דהנוסעים בימות הקיץ לנופש ושוכרים דירה למספר שבועות מיהודי שאיננו מדקדק במצוות צריכין ליזהר לבדוק את המוזוות, משום שע"פ רוב הן פסולות. ואם נמצאו פסולות יש לקבוע אחרות תחתיהן, ואף כשיצא אסור לו ליטלן ויש סכנה בדבר. [ובעיני ראיתי יהודי שהניח ביתו בלי מזווה שלקחם עמו והוא צעיר לימים ונפטר מיד כשנכנס לביתו החדש במוזוות אלו]. ומ"מ יבקש לנכות את דמי המוזוות משכר הדירה. ואם אין המשכיר מסכים, זכותו רבה שמזכה יהודי במצות מזווה, וגם חייב מדין ערבות להשתדל שיניחו מזווה, ועכ"פ שלא להסירן כשיוצא, אם בעה"ב הוא יהודי אע"פ שאינו שומר תורה ומצוות. ונראה דרשאי גם לנכות ההוצאה מכסף מעשר, שלא גרע צורך נפשו מצורך גופו ובפרט במצות מזווה שמי שאינו זהיר בה נענש ח"ו בקצור ימים. ולכן אף אם החייב במזווה הינו עשיר, הלא בזה נחשב כעני ויכול ליתנו לו כצדקה. ורק אם יודע שאין רצונו של בעה"ב במוזוות אלו ויזרקם מותר לו ליטלם, ואדרבה חייב ליטלם כדי שלא יגרום בזיון כתבי קודש.

[א"ה:] ויש להסתפק באם בעה"ב לא יורקם אלא ימכרם מיד, האם

לו ספק בכשרות המזוזה הפקיר הזכות שיש לו בבית בפני שלושה. וצ"ב האם דעתו לפטור בהפקר גם לאחר שלושים דלא דמי לשוכר.

ובשו"ת ויברך דוד (ק"ח) כתב דשמע מאחד שנטל ממזוות ממעונות הקיץ (קאנטרי) ביציאתו וכשסיפר זאת לכ"ק האדמו"ר וצ"ל (נראה דכוונתו לאדמו"ר מסאטמר, ס' שכל טוב רצ"א אות ל"ג) ציוה עליו לחזור תיכף ומיד להקאנטרי ולחזור ולקבוע המזוזה, ע"כ.

ושוכר דירה והמזוזה מפוקפקת מאד ושוכר חייב בא"י מיד אפילו תוך ל' יום, ולקבוע בינתים מזוזה ולהסיר של בעה"ב, הלא כשיצא אסור לעזוב הבית בלי מזוזה כשרה. ולכן כשהיו עמו ג' אנשים (שנים כשרים זה לזה להעיד ואחד זוכה) הפקיר את זכויותיו והוי כדר בפונדק ופטור, (דעד ל' יום פטור אף בא"י), וכשאין ג' אנשים ראוי להתנות עם המשכיר שאינו שוכר רק גר בפונדק, ע"כ. ולעיל באותה תשובה כתב ששמע שמרן הגריז"ס כשהיה דר בוילנא בזמן המלחמה כשהיה

חייב מזוזה באונית טיולים

חלקת יעקב (ח"ב ס"ב אות ג') ובקונטרס המזוזה (להרא"י זילבר, ס"ק קמ"ב) בשם שולחן גבוה. ולפי"ז כתב הקהילות יעקב דרב החובל והפועלים הדרים שם בקביעות עם בני ביתם ויש להם חדרים מיוחדים לדירה, שפיר חייבים במזוזה דלדידהו הוי דירת קבע. ובסוף דבריו שם כ' דפשטות דברי הרמב"ם (הלכו' ברכות ה"ב) מורין דבית שבספינה פטור בכל ענין, וסיים בצ"ע. ועיין מנח"י (שם אות ז') ובספר שכל טוב (עמו' קי"ז).

ובחובת הדר (להג"ר יעקב בלוי, פ"ד ס"ק י"ג) כתב שדין הנוסעים בספינה כדין הדר בפונדק. והמלחים העובדים בקביעות על הספינה ודרים בה בתאים המיוחדים להם, אע"פ שיש להם בית ומשפחה גם ביבשה ובין הפלגה להפלגה תוזרים לבתיהם, מכיון והבית

שאלה: האם חדרים באונית טיולים ומסע חייבים במזוזה.

תשובה: כתב השו"ע (יו"ד רפ"ו י"א) סוכת החג בחג והבית שבספינה והחנויות שבשווקים פטורים, וכן כ' הרמב"ם (מזוזה פ"ו ה"ט). וכ' בשו"ת חיים שאל (כ"ב) ובקהילות יעקב (מנחות כ"ד) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ב פ"ב) דמדכלל הרמב"ם סוכה וספינה בחד טעמא ע"כ דטעם הפטור בספינה דומיא דסוכה. ולפי"ז כי היכי דבסוכה אין טעם הפטור מצד החסרון בעצם הבנין, שהרי יוצא אף אם עשאה בנין קבוע, ה"ה בספינה אין טעם הפטור כיון דמטלטלת ואינה קבועה אלא משום שאין דרים בה בקביעות, אלא עשויה כדי לעבור ממקום למקום. וטעם זה כתב ג"כ בחזון יחזקאל (בהשמטות לעירובין פ"א ה"י) ובשו"ת

קבע", ונראה דר"ל דהספינה עשויה כדי להפליג בה בלב ים ואין דירה קבועה בלב ים, שהרי אין דרך בני אדם לקבוע את דירתם שם. וכדאמרין (תמיד ל"ב ע"א) "ביבשתא יאי למידר דהא כל נחיתי ימא לא מיתבא דעתיהון עד דסלקין ליבשתא", והעלה שם במסקנת דבריו לפטור גם את חדרי הספינה המיוחדים לעובדים. וע"ע בשו"ת חיים שאל (כ"ב) דמבואר שם דאף שיודע שידור יותר משלושים יום פטור, וכ"כ בשו"ת באר משה (ח"ב סס"י פ"ח). גם בקונטרס המזוזה (שם) כ' דמסתימת הפוסקים בדין זה והראשונים שהעתיקו לשון הרמב"ם בהלכות ברכות (פי"א ה"ב) נראה דכית שבספינה פטור בכל ענין.

ואוירון פשוט דלכו"ע פטור דנייד ואין גרים בו בקביעות (כידור הלכה עמוד ר"ו, שבט הלוי ח"ב ריש סימן קנ"ו, ועיין שו"ת בכורי שלמה ח"ב כ"ה אות י'). ובספר שכל טוב עמוד קי"ח

שבספינה ניתן להם ע"י בעל הספינה לדור שם והוא חלק משכרם, אפשר שיש להם דין שוכר, ועכ"פ לא גרע מפונדק. וכ' עוד דפשוט דכל זה בבתים שבספינה שבימינו שהם חזקים וראוים לעמוד אפילו ברוח שאינה מצויה דים. אבל בתים שבספינה שאינם יכולים לעמוד ברוח מצויה דים, אע"פ שיכולים לעמוד ברוח מצויה ביבשה, משמע בסוכה (כ"ג) דדירת עראי הוי לענין סוכה, וא"כ ה"ה לענין מזוזה, עכ"ד. והגר"ח קניבסקי שליט"א (ס' מזוזות ביתן ס"ק מ"ח) כ' דהאנשים הקבועין בספינה יקבעו בלא ברכה.

ברם בשו"ת בצל החכמה (ח"ג פ"ב אות י"ד) כתב דאפילו להסוכרים דטעם הפטור בספינה משום שאינה עשויה לדור אלא רק להסיע ממקום למקום, מ"מ לא ברירא שיהיו חדרי עובדי הספינה הקבועים חייבים במזוזה. שהרי הרמב"ם כ' בטעם הפטור "לפי שאינן עשויין לדירת

חיוב בתי מלון ובתי הבראה במזוזה

מזוזות בחדרי האורחים, שהרי ביתו הוא בשביל האורחים, עכ"ד. וכן בשו"ת קנין תורה (ח"א קכ"ו אות ב') האריך וכתב דעיקר החיוב מוטל על בעל הפונדק ולא על האכסנאי, וכעין זה כתב בשו"ת צור יעקב (קצ"ד). ובס' חובת הדר (פ"ג סק"י"ח) כתב: בתי מלון ובתי הבראה נראה לי דמאי לפונדק ולא לשוכר, דאין לו קנין בגוף הבית. ולכאורה נראה דהחיוב הוא על האורח ולא על בעל

שאלה: האם חדרי בתי מלון או בתי הבראה חייבים במזוזה. וא"נ דחייבים, האם הוא חיוב המוטל על האורח או על בעל בית המלון.

תשובה: כתב השו"ע (רפ"ו כ"ב) דהדר בפונדק בארץ ישראל פטור ממזוזה שלשים יום. ובערוה"ש (סעיף מ"ח) כתב דהא דפטור הדר בפונדק ל' יום ממזוזה הוא דוקא כשבעל הפונדק הוא עכו"ם, אך ישראל חייב לקבוע

הגרי"ז מכריסק זצ"ל דבבית מלון תמיד ובכל גיוני פטורים מן המזווה. ואפשר דכוונתו דבמלון אין הדרך להשתקע זמן רב ולהכי פטור עד ל' יום, עיש"ע. נולפיי"ז צ"ע מה הדין בסוויטות שנוהגים כיום לשכרם למשך מס' שבועות במשך השנה וקנויים לבעליהם, הערת אמור"ר שליט"א.

הפונדק, מ"מ ראוי לקבוע מזווה, וכל מי שיתחייב יוצא בזה י"ח מידי דהוי אשוכר שיוצא במזווה שהשאייר קודמו. ואם אין בעל הפונדק קובע מזווה כשעדיין אין אורחים בני חיוב צ"ע אם יכול לברך. אולם בספר מועדים וזמנים (ח"ד סי' רפ"ז בהגה"ה) כתב בשם מרן

השכרת דירה למחלל שבת

ובשו"ת באר משה (ח' צ"ה) כ' דנראה פשוט וברור דאפשר להשכיר בית למחלל שבת, וכדכתב במהרש"ם. אמנם לפימש"כ בשו"ת ערוה"ב (או"ח נ"ד) דאסור להשכיר חנות למחלל שבת משום הרחק משכן רע, אזי יש לאסור להשכיר דירה מהאי טעמא. אמנם כ' לדון כשישנה בבית מעלית ומתחילת השכירות יודע שאין בידו למונעו מלהשתמש בה בשבת ויו"ט, וא"כ כפי שאסור להשכיר שדה למחלל שבת, כמור"כ יהיה אסור להשכיר דירה בבית שכזה. ובשלמא למכור שדה שרי משום דבשעת מכירה אין עושה שום עכירה וכשיעשה עכירה כבר השדה שלו ובדידיה עביד עכירה. נולענ"ד דבריו צ"ע דה"ה נאמר בנידו"ד דבשעת מכירה לא עושה שום עכירה, וחילוק הדברים אינו ברור כלל. וצריכים לחלק ולומר דבשכירת בית העיקר הדירה ובעבורה משלם, והמעלית הינה טפל ולהכי שרי. ומשא"כ שכירת שדה שעיקר השכירות היא לעבודת השדה שבה עושה עכירה

בשו"ת מהרש"ם (מהדו"ת קפ"ד) נשאל האם מותר להשכיר ביתו לספר המספר את לקוחותיו בשב"ק בפרהסיא. והשיב דאי נימא דאסור א"כ ה"ה דאסור להשכיר לכל מחלל שבת, שהרי מבשל בביתו ושוטף את הרצפות וכו', ופוק חזי מאי עמא דבר דמשכירים למחללי שבת. וכבר כתב בשו"ת כתב סופר (יו"ד פ"ג) דליכא איסור אא"כ בשעת סיועו עושה את האיסור מיד, אך כשאינו עושה האיסור מיד שרי. וכ"כ בשו"ת בנין ציון (ט"ו), ועיין ב"ח ומג"א קס"ט סק"ו שכ"כ וכ' דנראה דבכל גיוני דאיכא מסייע היינו דוקא אם בגוף הדבר שנותן לחברו יעשה בו את האיסור, אבל הכא לא יעשה את האיסור אלא באויר ביתו, וגם למ"ד דאדם מצווה על שביתת כליו כאן לא עביד הכלי שום מעשה, דהוא מונח על הארץ והם בתוכו, עיש"ע.

נולענ"ד דלהאי טעמא יל"ע כשמספר את המסתפרים במכונה חשמלית דאו לכאורה משתמש בכליו גופא היינו החשמל.

ואסור. אולם עדיין צ"ע דבבתים ישנם
ברזי מים חמים, ולפי"ז יהיה אסור
להשכיר בית למחללי שבת שבוראי
ישתמשו בברזים אלו בש"ק. ומ"מ כתב
דאין להחמיר בזה, עיי"ש. והביא
דבתשובות פרי השרה (ח"ד ל"ט) נשאל

בהשכרת דירה עם מעלית ויעו"ש
שמתיר. ועיין עוד בפרי השרה (ח"ג
צ"ז) שהאריך ג"כ להתיר, ובתשובות
נהרי אפרסמון (מהדו"ת ח') ובשו"ת נטע
שורק (או"ח י"ט) ובתשובות תורת חסד
(או"ח סוס"י ה') שהתירו הדבר.

סימן פ"ו

תשלום דמי השכירות מהשכרת הדירה לאחרים לנופש

בסתם (אפילו כשלא נכתב חוזה שכירות) הינו שוכר על דעת מנהג זה. וע"כ צריך השוכר לבקש תחילה את רשותו של בעה"ב להשכיר לאחרים, ואם השכיר ללא רשות המשכיר יקבל המשכיר את הרווח כאמור. כשקיבל רשות כללית להשכיר שייך הרווח לשוכר בלבד (וכנ"ל), אלא אם כן היתה התניה מפורשת מהמשכיר שהרווח יהיה שייך למשכיר בלבד או שיתחלקו בו שניהם וכדו'.

וטעמו עימו דברמב"ם (שכירות ס"ה ה') כתב דהא דאין השוכר רשאי להשכיר לאחרים ללא רשות בעה"ב נאמרה דוקא בהשוכר חפץ המיטלטל ממקום למקום, שאז חושש המשכיר אולי יכרח השוכר השני והחפץ בידו או יאבדנו. ומשא"כ בדירה העומדת במקומה שיכול השוכר להשכירה לאחרים ואינו צריך לקבל את רשות המשכיר. והוא דוקא בכה"ג שהשוכר לא ישכיר הדירה למספר אנשים גדול יותר ממספרם של בני ביתו, משום שרק על מספר אנשים כזה הסכים בעה"ב להשכיר דירתו.

אמנם הראב"ד שם פליג וס"ל דהאי דינא דאין השוכר רשאי להשכיר נאמר גם לגבי שוכר דירה, מכיון שאפשר ויזיק את דירתו, ולפיכך בסתמא מקפידים הבעלים שלא ישכירו אותה לאנשים

שאלה: האם השוכר דירה יכול להשכיר את דירתו השכורה לתקופת נופש לאחרים ללא ידיעת בעל הדירה. ואם השכיר את הדירה מי זכאי לקבל את דמי השכירות.

תשובה: כתב בס' משפטי התורה (סי' ע"ה) שאם המשכיר הרשה לשוכר באופן כללי להשכיר את הדירה לאחרים, שייך רווח דמי השכירות לשוכר בלבד. אך אם המשכיר אמר לשוכר מראש או כתב בחוזה השכירות שאין לשוכר רשות להשכיר את הדירה לאנשים אחרים, והשוכר השכירה בכל זאת שלא כדין, שייך הרווח שקיבל השוכר הראשון (מעבר לסכום שמשלם עבור שכירות הדירה) למשכיר בעה"ב בלבד. ובאופן שהמשכיר והשוכר לא נדברו ביניהם על אפשרות השכרה לאחרים וגם לא נכתב על כך בהסכמי השכירות, מדין תורה כשהשוכר משכיר את הדירה למספר נפשות כמו שיש במשפחתו או פחות מכך, הרווח שייך לשוכר. אך אם השכיר למספר נפשת רב יותר מאנשי משפחתו שייך הרווח למשכיר. אמנם בזמן הזה הנוהג בארץ ישראל שאין השוכר רשאי להשכיר את הדירה לאנשים אחרים ללא הסכמת המשכיר, (וכן נהוג לכתוב בחוזה השכירות), ולפיכך בימינו כל שוכר דירה

למשכיר, ומשא"כ בנידו"ד אחר שחל הקנין על השכירות נעשה השוכר הבעלים הבלעדיים על ההשתמשות בדירה בכפוף לתנאי השכירות. וע"כ כאשר יש לו רשות להשכיר את הדירה א"כ השוכר מרויח רק בגלל ההשתמשות בדירה ששכר, שזהו דבר השייך כעת רק לו ולא למשכיר, נמצא שהשוכר עושה סחורה בדבר שרק הוא בעליו ולא המשכיר. כלומר, הוא עושה סחורה בפרתו שלו ולא של המשכיר.

אמנם על דברי הנמוק"י שהביא הרמ"א נחלק המחנה אפרים (הלכות שכירות י"ט) מב' טעמים. א) מכיון שהדירה עשויה להשכיר, אין בעה"ב יכול לומר (לאחר שהשוכר השכירה לאחרים) אין רצוני שיהיה פקדוני ביד אחר, ולא אמרין שרק לאדם זה הוא מוכן להשכיר, (ב) כל הדין של "אין השואל רשאי להשאל וכו'" הוא רק איסור לכתחילה, אך בדיעבד אם השאלו או השכירו לבן דעת אינו גולן ואי"ז פשיעה. ולהכי גם אם היה אסור לו להשכיר, מכל מקום לאחר שהשכיר הרווח שייך לשוכר הראשון ולא לבעל הבית. משום שבדיעבד נחשב הוא למשכיר ברשות. והנה בנידו"ד שבעה"ב אמר בפירוש לשוכר (או שכתב כן בחוזה) שאינו מרשה לו להשכיר את הדירה לאחרים, או שכך המנהג בסתם וכל השוכר שוכר ע"ד המנהג, בכה"ג יודה גם המחנ"א בטעמו הראשון שאסור לו להשכיר את הדירה לאחרים, ואם השכיר שייך הרווח כולו למשכיר. אמנם לטעמו השני של המחנ"א נראה שגם

אחרים ללא ידיעתם, ולכן אין שוכר דירה רשאי להשכירה לאחרים ללא רשות המשכיר. והשו"ע והרמ"א (חו"מ שט"ז א') נקטו כהרמב"ם, והסכימו עמם מפרשי השו"ע (ועי"ש בט"ז שהקל עוד יותר). אבל פשוט שגם להרמב"ם אם המשכיר התנה מראש עם השוכר שאינו מרשה לו להשכיר את דירתו לאנשים אחרים ללא הסכמתו או שכך מנהג המדינה אזי אסור לשוכר להשכירה לאחרים, שהרי רק על דעת כן חל הסכם השכירות ביניהם והשוכר התחייב לקיים זאת, וממילא אם בכל זאת הוא ישכיר ללא הסכמת המשכיר גם לאנשים אחרים יהיה אסור לשוכרים אחרים לגור בדירה זו.

ועפ"ד הרמב"ם כ' הנמוק"י (והוכאו דבריו ברמ"א שס"ג י') שבאופנים שיותר לשוכר להשכיר את הדירה לאחרים, כל הרווח שייך לשוכר, ובמקום שאסור היה לו להשכיר, הרווח שנשאר לשוכר מההשכרה שייך למשכיר בלבד. והקשה הגר"א (שם סק"ל) ובקצוה"ח (שם סק"ח) אמאי כשהיתה רשות לשוכר להשכיר כל הרווח שייך לשוכר, הא מבואר בב"מ (ל"ה ע"ב ל"ו ע"א) אליבא דר' יוסי דק"ל כמותו ד"אין אדם עושה סחורה בפרתו של חברו", והדין הזה קיים אפילו במקרים שהרשו הבעלים לשוכר להשאלה לאחרים, כלשון הש"ס שם "לרעתך". ותירץ הקצוה"ח דיש לחלק בין ב' הענינים, דבדברי הש"ס בב"מ השואל משלם למשכיר עבור גוף הבהמה, ומכיון שגוף הפרה נשאר שייך למשכירו גם לאחר ההשכרה לפיכך התשלום שייך רק

במש"כ בענין זה נהנה וזה אינו חסר, דל"ש בנידונינו, ואכמ"ל.

ובסוף דבריו כתב להוסיף, שאם השוכר הראשון השכיר רק חלק מהדירה לדייר נוסף והוא גם נשאר לגור בדירה, וקיבל ע"ז סכום כל שהוא, כאשר לא היתה לו רשות מבעה"ב לעשות זאת, אז למרות שעבר על תנאי השכירות והשוכר השני נחשב גולן אם ידע שהוא גר כאן ללא רשות בעה"ב, בכל זאת השכר ששילם שיך רק לשוכר הראשון ולא לבעה"ב. וטעם הדברים הוא שמכיון ששכר הדירה של דירה שאדם נוסף מתגורר בה הוא פחות, נמצא שכעת השוכר הראשון גר בדירה באופן ששכירותה עולה סכום קטן יותר מדמי השכירות שמשלם, והסכום הנוסף שמקבל מהשוכר השני משמש לו רק כהשלמה לסכום שמשלם לבעה"ב, נמצא שבמציאות אי"ז נחשב שהרויח (באופן שלא מקבל סכום גדול יותר מהסכום שמשלם לבעה"ב) ולכן רק הוא יקבל את השכר הנ"ל.

כשבעה"ב אוסר במפורש על השוכר להשכיר את הדירה לאחרים, מכל מקום כשהשוכר השכירה בכל זאת מגיע השכר לשוכר הראשון ולא לבעל הבית, מפני שהמתנ"א סובר כסברת הקצה"ח שמכיון ש"שכירות ליומה ממכר הוא" השוכר נחשב בעלים לגבי שכירות הבית, ולכן אם השכירה לאחרים שייך הרווח לו בלבד, רק שהמתנ"א סובר שדין זה קיים אפילו אם השכיר מבלי רשותו של בעל הבית ודלא כהקצה"ח הסובר שדין זה קיים רק אם היה לשוכר רשות להשכיר. ולפיכך לדינא, מאחר ולדעת הנמוק"י והרמ"א, הגר"א הקצה"ח והמתנ"א בפ"י קמא אזי כשאין לשוכר רשות להשכיר לאחרים, שייך רווח השכירות לבעה"ב, לכן הכי קי"ל למעשה ואפילו להוציא ממון מיד השוכר המוחזק, ואין השוכר יכול לומר קים לי כטעמו השני של המתנ"א שהוא דעת יחיד, ובפרט שהמעין במתנ"א גופא יראה שגם הוא לא קבע מסמרות בסברא זו. ועיש"ע

סימן פ"ז

לקיחת חופשה בקיץ חלף חופשה בחוה"מ

המועד לא מקרי כוון מלאכתו. ועוד במדרכי (סי' תתנ"ג): ואין זה כוון מלאכתו במועד אם היה בדעתו לעשות לפני מועד ואירעו אבל או אונס אחר, או שכר פועלים לפני המועד ואמרו לעשות והטעוהו, כדאמרין במתני' או מה שהמתין עד המועד זהו לפי שהיה דעתו שהיה יכול להמתין עד לאחר המועד ועתה במועד הוא רואה שדבר האבד הוא ואין בידו להמתין עד לאחר המועד, הא לא מיקרי כוון מלאכתו במועד. וכן משמע בירושלמי דפרקין [מו"ק פ"ב הל"ב] דהיכא דהמתין לדעת לפי שהיה סבור שיוכל להמתין עד לאחר המועד לא מקרי כוון מלאכתו במועד וכו', ואם הזמינו העכו"ם לפני המועד ליקח היין והמתין, לפי שהיה סבור שיוכל להמתין עד לאחר המועד, או אם יש לישראל כרם וכו' שהיה סבור שיוכל להמתין עד לאחר המועד ועתה העובים מתקלקלים בגפן או שהשכנים בוצרים גפנים וכו' ואם לא יבצור יפסיד.

הנמוק"י (דף ר' ע"ב) כתב: ובלבד שלא יכוון, כגון שהיה אפשר לו לצבור ענבים קודם המועד ולא בצרן והניחן עד חול המועד שהוא בטל ממלאכה זהו כוון מלאכתו וכו'. ויש שכי' דדוקא מכוון מלאכתו הוא דקנסו, אבל

שאלה: שכיר היכול לקבל ימי חופשה בקיץ באופן שיודע שבכך יאלץ לעבוד בחול המועד, האם אסור לו הדבר משום דמיקרי שמכוין לעשות את מלאכתו בחוה"מ.

תשובה: כ' בשו"ת באר משה (ח"ז ס"ה) וז"ל: פשיטא דשכיר היכול לקבל חופשה בחוה"מ חייב לקבלו אף אם יפסיד בכך את זכות חופשתו. וכן נראה דאסור לו לקחת חופשה שיש לו בקיץ אם יודע שעיי"כ יצטרך לעבוד בחוה"מ. אולם באם צריך לילך בקיץ להרים לנופש משום שזקוק לאויר ההרים לבריאות גופו עפ"י רופאים, דאז שרי לו לילך גם אם עיי"ז יאלץ לעבוד בחוה"מ. אבל דע שה' בוחן לבבות יודע מחשבות בני אדם ואין דבר נסתר ממנו, וכל ערום בדעת, דעת תורה ויר"ש, ידע את שלפניו מהו בוחר לעצמו הנאת עוה"ז תחת קיום מצות ה'. ואל יקבל החופש בימי הקיץ רק בשביל שהחופש בקיץ טוב לו ונוח לו יותר, לפי שאז יכול להנות מהחופש יותר ממה שנהנה בחוה"מ, וכדלהלן:

אכתוב כללא דהמכוון מלאכתו בחוה"מ ועיי"ז יתברר לנו ששאלתינו נקרא מכוון מלאכתו בחוה"מ ואסור. וז"ל המדרכי (מו"ק תמ"א): אך אם נתעצל שהיה סבור שהיה יכול להמתין עד אחר

מכוין מלאכתו למועד, והוסיף שם הגר"א דמכוון מלאכתו בחוה"מ לא הוי רק כמכוון ב"מזיד". וז"ל הפסקי תוס' (פ"ב דמו"ק אות נ'): המתין עד המועד שהיה סבור שיכול להמתין ובמועד רואה בו דבר אבד שרי במועד וכו' הבטיחו עכו"ם ליתן לפני המועד והמתין לפי שסבור להמתין עד אחר המועד ועתה מתקלקל וכל כהאי גוונא שרי, עכ"ל.

ועתה ראיתי בפ"י לאחד הקדמונים על הרי"ף (הנדפמ"ח מכת"י, עמ' ע"א מעמודי הספר) שכי' וז"ל: כתב הר"א ז"ל [הראב"ד] ודוקא מכוין אבל שוכח או מתעצל אין קונסין אותו על כך, עכ"ל. וכ"כ בס' המכתם (דף י"ב ב') בשמו. ולפי"ז ה"יש שכתוב" שהביא הנמוק"י הוא הראב"ד. והפ"י לאחד הקדמונים הנ"ל הכפיל הדבר בשם הר"א (כעמ' ע"ה) ומפרש עפ"י דבריו ש"עצלה" לפייס חבירו קודם הרגל ופייסו ברגל והתירו לו נדויו שרי לגלח ברגל, ע"ש. לפי"ז כל מי שיודע מתחילת השנה שע"י מה שיעשה אז יהיה מוכרח בע"כ לעשות מלאכה בחוה"מ הוי כמכוון מלאכתו בחוה"מ ואסור.

ודבר נכון מאד ראיתי בספר מועדים וזמנים (ח"ד סי' ש"א) משמיה דהחזון איש זצ"ל דאם הפועלים מקבלים חופש בקיץ מצד חוק המדינה ומובן שמוכרחים לשלם להם ימי החופש, ועתה רוצים הפועלים שכר על ימי חוה"מ שבהע"ב רוצה בחופש מחוק תורתנו הקדושה, והפועלים אינם רוצים בלא שכר היינו שהבעה"כ ישלם להם ממיטב כספו

שוכח או מתעצל וכ"ש אנוס אין קונסין אותו, עכ"ל.

והרא"ש (פ"ב סי' י"ד) כתב: מיירי בשלא כוון מלאכתו במועד אלא אירעו אנוס שלא היה יכול לעשותו קודם המועד, א"נ שהיה סבור שיהי' יכול להמתין עד לאחר המועד ואירע דבר שאם ימתין יהא דבר האבד, ובכה"ג איתא בירושלמי (הלכה ב') אמתני' דמי שהיה יינו בתוך הבור, הא לכתחילה אסור אנן מה קיימין, אם כשהגיע זמנו לבצור ולא בצר הוא חטא אנפשיה, (כלומר דאפילו שהוא דבר האבד כוון מלאכתו במועד הוא, ואי בשלא הגיע זמנו לבצור יכול הוא קאים) אלא אם כן אנן קיימין כשהגיע זמנו לבצור דסבר קאים ולא קם, עכ"ל.

שוב כ' הרא"ש (סי' ט"ו): ואם הגיע זמן הבציר במועד, אם יש לישראל כרם צריך הוא לבצור, כמו"כ פנ יהי' לבער כשגדרו השכנים סביבות כרמו כי יפרצו כרו ויהיה למרמס וכו' (הובא בשו"ע תקל"ו סט"ז). ואת דברי הירושלמי הנ"ל הביא גם המאירי (י"ב ב' ד"ה מי) והמאירי בעצמו שוב כ' (י"ב ב' ד"ה ושולה פשתנו) וז"ל: ולא נאמרו דברים הללו אלא "במכוין גמיר", הא "שוכח" או מתעצל ולא העלה על לבו לעשות כן מערב יום טוב מותר לעשותה, עכ"ל. ובדאי דלשון הנמוק"י והמאירי "מתעצל" שכתבו צריך ביאור. ומצאתי בביאור הגר"א (תקל"ח ס"ו) שפי' דכוונתם כהירושלמי שהתעצל שטעה וסבר שיכול לשהות אחר הרגל וטעה שאינו יכול ורק מתעצל, כזה לא הוי

ביטול מלאכה דחזה"מ משום דהמניעה מצידו, שמותר לו להבעה"ב להעבירם בחזה"מ (גם אם הפועלים הם ישראלים) דזה מקרי אצלו דבר האבד, עי"ש.

דהפועלים עליהם מצד הלכה לקבל את החופש הממלכתי בחזה"מ. וגם מהוראת החזו"א וצוק"ל יש ללמוד כדברינו הנ"ל כנ"ל בעזהי"ת, עכ"ל.

סימן פ"ח

עניני חו"מ

הגרעק"א (יו"ד קנ"ז א') הביא בשמיה דהריב"ש דגם על ל"ת שלא עושים בו מעשה צריך לשלם את כל ממונו ולא לעבור עליו. ועיין בשדי חמד (ח"ד כלל ק"ז) מה שהאריך בנדון דידן.

ובשו"ע (של"ט ב') כ': מי שלא משלם לפועל את שכרו בשלמות עובר בעשה ובה' לאוין. והנה אע"פ שאת הלאוין בנדו"ד עובר בשב ואל תעשה, אולם עכ"פ לא גרע דינו ממצות עשה שצריך להפסיד עד חומש מנכסיו כדי לקיימם. ומאחר והנוק הכספי הישיר מבטול הטיסה איננו מגיע לחמישית מנכסיו, לפיכך מכיון והפועל אינו אשם בעובדה שבעה"ב נעלם, לכן מגיע לו כל שכרו בשלמות. ובפרט בנדון דנן שהם מצוות עשה ולא תעשה עוברות שא"א לקיימם יותר, לכן ודאי שבעה"ב חייב לחפש את הפועל כדי לשלם לו את שכרו, ואפילו אם יפסיד מחמת זה את הטיסה. אמנם באופן שהסבל אשם בזה שלא היה במקום כשגמר את מלאכתו, אע"פ שבודאי מגיע לו שכר מלא עבור עבודתו, אולם בעה"ב יכול לטעון שמעיקרא הוא לא השתעבד לחכות לסבל ולשלם לו את שכרו אם ע"י אשמתו של הפועל ייגרם לבעה"ב מחמת זה נזק כספי או עגמת נפש מרובה. ועל דעת כן כל אדם שוכר

הננו להביא בזאת מספר ענינים מדיני חושן משפט, מלוקטים מספר משפטי התורה ח"א וממה שהוספנו בזה: (א) שאלה: אדם שהגיע לשדה התעופה כדי לטוס לחו"ל וביקש מסבל להוליך את מזוודותיו למקום מסוים תמורת שכר. עקב עכוב קטן שהיה להנוסע לא מצא את הסבל שנשא את משאו, אמנם ברור לו שאם יחפשו ימצאו ויוכל לשלם לו את כספו, אך דא עקא שזמן החפוש אחר הסבל יפסיד את טיסתו. ויל"ע האם מחויב לחפשו במצב שכזה (דבומן אחר לא ימצאנו) א"ד דאיחור טיסתו עדיפא.

תשובה: מכואר ברמ"א (אור"ח תרנ"ו) דכל אדם חייב להפסיד עד חמישית מנכסיו בכדי שלא יבטל מצות עשה, ובפרט במ"ע שיעבור זמנה. וצריך להפסיד כל נכסיו בכדי שלא יעבור על מצות לא תעשה, וכ"כ ביו"ד (קנ"ז א'). ובטעמא דהכי כ' המשנ"ב (שם סק"ח ט') דבבטול מצות עשה הוא רק נמנע מלקימו. אך אינו עושה שום מעשה בידים נגד רצון ה', משא"כ בל"ת, עכ"ל. ולפיכך נראה דל"ת ל"ת שעובר עליו מבלי לעשות מעשה דינו כמ"ע. וכן מכואר ג"כ בחדושי חת"ס (אור"ח תרנ"ו) ובתשרי חוות יאיר (קל"ט). אמנם בחדושי

בשולי הכביש, ובמצב זה לא נוצר עדיין חיוב הקנס. ורק לאחר מכן כאשר הנהג הסיע את המכונית בכביש, גרם בעצמו ע"י נסיעתו ליצירת חיוב הקנס ולכן רק הוא נחשב להמוזיק ולהכי ישלם את הקנס לבדו.

ולגבי נדוננו השני הנה נאמר כלל יסודי בהלכות שליחות ושכירות פועלים וכדו' דאין צריך לעשות קנין בכדי להתחייב, אלא אם ע"פ דבורו דהשולח או המעסיק נעשתה המלאכה מתחייב השולח או המעסיק לשלם שכר מלא עבור הפעולה כפי שסוכם ביניהם, וכהמבואר בתשו' הרא"ש (כלל א' סימן ה'), וע"כ מאחר וע"פ דבור הנוסעים הסכים הנהג להסיעם ולהסתכן, לפיכך חלה התחייבותם כלפיו וצריכים לשלם את הקנס עבורו. וכמו"כ מבואר בשו"ע (תו"מ שכ"ח א') שבכל מקרה שאדם מתחייב לשלם לחברו את הנזק שיגרם לו מחמתו אפי' ע"י גרמא, אבל אינו מתחייב להוסיף לחברו תוספת כספית מחמת קנס וכדו', נחשב הדבר להתחייבות גמורה המחייבת אותו לשלם ולא חשיבא כאסמכתא. ועיין בנתיבות המשפט (ט' סק"א) דצריך המשלח לשלם שכר לשליח אפי' כששלחו לעשות עבירה. ולפי"ז כ"ש בנדו"ד, שאפילו אם היינו מחשיבים את עצת הנוסעים לנהג שיסע למרות שאסור לו לנסוע כך כשליחות לעשות אסור בתמורה לקבלת שכר, גם אז היו הנוסעים צריכים לעמוד בדבורם. וכמו שכתב בנדו"ד שאינו דומה למש"כ בנתיבהמ"ש כי אין זה גדר של איסור, שודאי חייבים לשלם לנהג מה שהתחייבו לו, עכ"ד.

פועל. ולפיכך יהיה מותר לו לנסוע ולא להפסיד את הטיסה מחמת הפועל. ויתכן שגם אם נקבל את טענת בעה"ב, ואף על פי שמצד הלכות שכירות פועלים בעה"ב לא השתעבד לחכות בטרמינל אם יפסיד מחמת הפועל את הטיסה, אולם מכיון שהחוב שלו לפועל נשאר קיים, כי הרי הפועל עשה את מלאכתו, לכן אם לא ימצא בעל הבית את הפועל כשיחזור מחו"ל יעשה בכסף הנ"ל צרכי רבים כמבואר בחו"מ (שסו"ב), וצ"ע.

ב) שאלה: נהג רכב בעל רשיון להסעת חמשה אנשים, העלה לרכבו ששה אנשים ונתפס ע"י שלטונות החוק ונקנס בקנס כספי, האם הנוסעים חייבים להשתתף בתשלום הקנס או שחיובו מוטל על הנהג לבדו. ומהו הדין כשהנהג סירב להעלות את הנוסע הנוסף והנוסעים התחייבו לו שבאם יתפס ויקנס, ישלמו הם את הקנס, האם התחייבותם שבדיבור חלה וחייבים לשלם או לא.

תשובה: במקרה הראשון ישלם הנהג לבדו את תשלום הקנס והנוסעים פטורים, שהרי דבר פשוט הוא שאין כל אסור ומגיעה בחוק שיכנסו לתוך רכב חתה עשרים או שלושים איש וכדו', שכן עבור ישיבה ברכב חונה לא מתחייבים בקנס, וכל האסור הוא לנסוע בכביש עם מספר אנשים גדול ברכב שאינו עשוי לכך, ועבור נסיעה שכזו מקבלים את חיוב הקנס. וא"כ פשוט שאת ה"מעשההמוזיק" או "המחייב" שגרם להטלת הקנס עשה הנהג לבדו, שהרי הנוסע הנוסף נכנס לרכב כאשר הנהג עצר

וכך היה סדר הלימוד במדינת פולין, הזמן היה מה שהבחורים והנערים היו מחויבים ללמוד אצל הראש ישיבה בקיץ מר"ח אייר עד ט"ו באב ובחורף מר"ח חשוון עד ט"ו בשבט ואחר ט"ו בשבט או ט"ו באב היה רשות ביד הבחורים או הנערים שילכו ללמוד בכל מקומות שירצו, וכו'. ואחר כך נסעו הראש ישיבה עם כל בני ישיבה שלו הבחורים והנערים על היריד שהוא יומא דשוקא. בקיץ היו נוסעים על היריד זסלב ועל היריד יעריסלב, ובחורף על היריד לכוב ועל היריד לובלין. ושם היו רשות ביד הבחורים

ונערים שילכו ללמוד באיזה ישיבה שירצו ללמוד שם. והיו בכל יריד ויריד כמה מאות ראשי ישיבות וכמה אלפי בחורים וכמה רכבות נערים וסוחרים יהודים ועמים להבדיל היו כחול הים וכו'. ומי שהיה לו כן או בת להתחתן נסע על היריד ושם עשה חיתון, כי כל אחד מצא שם דמיונו וזוגו. ונעשה כמה מאות חיתונים בכל יריד ויריד ולפעמים אלפים חיתונים.

(יון מצולה, קורות חיי היהודים בפולין בשנות הזעם ת"ח ת"ט, שחיבר הגה"ק רבי נתן נטע זצ"ל בעל נטע שעשועים ונדפס בויניצאה תי"ג)

סימן פ"ט

פסקי הלכות מגאוני הזמן (שהתפרסמו בקנצים שונים וממה ששמעתי מפייהם)

- א. הנוהג להתפלל כותיקין בכל יום ורוצה לחדול ממנהגו, לא סגי במה שמתיר נדריו בער"ה, וצריך להתיר הנדר בפני ג', אך הנוהג להתפלל כותיקין רק יום אחד בשבוע או בתקופת בין הזמנים גרידא, לזה סגי התרת נדרים דער"ה (הגרש"ז אורבך).
- ב. תפילה בשעה שהצבור מתפללים עדיפה על תפילה בביהכנ"ס ביחידות (הגרש"ז אורבך).
- ג. אין מדרך כבוד להתפלל כשלוש מעילו על כתפיו, שגם העומד לפני שר לא היה עושה כן (הגרש"ז אורבך). וביד שמנית תפילין א"צ ללבוש המעיל (הגר"ש אלישיב).
- ד. המתפלל והגיעו הצבור לקריאת התורה אסור להפסיק תפילתו כדי לשמוע קריאה, שזה הפסק גדול כ"כ. שאינו ראוי להפסיק באמצע התפילה, וא"צ להשלים אח"כ לשמוע הקריאה אלא א"כ חפץ בהדור מצוה (הגרש"ז אורבך).
- ה. כשצריך שומר לתפילתו ואין לו, ועושה סימן בבגדיו שיזכירו להתפלל, כגון שמנית שעונו על ידו השניה, לא מהני בזה. אבל שעון מעורר שבודאי יזכיר לו מועיל (הגרש"ז אורבך).
- ו. כשיש רק מנין א' בעיר וכו' מתפללים תפילת י"ח אחר זמנו של המג"א ולפני זמנו של הגר"א, יקרא ק"ש על תנאי שאם ההלכה כהמג"א יוצא י"ח בזמנו דהמג"א, ויתפלל בצבור ולא ביחידות. כיון שמנהג העולם כהגר"א ז"ל (הגרש"ז אורבך).
- ז. המקבל עליה לתורה במקום שנוהגין לקרוא בהברה אחרת ממנהגו, יכרך הברכות בהברה הנהוגה באותו מקום תפילה (דהיינו בהברה ספרדית או תימנית) (הגרש"ז אורבך).
- ח. המתפלל בהברה ספרדית יכול לקרוא בתורה בהברה אשכנזית לצבור המתפללים בהברה אשכנזית (הגרש"ז אורבך).
- ט. המתפלל בנוסח אשכנז ואמר "עלינו לשבח" כמנהגו לאחר אמירת "ובא לציון" והצבור המתפלל בנוסח ספרד אומר "עלינו" כשהוא עומד באמירת "אין כאלוקינו", א"צ להפסיק לאמירת "עלינו" כיון שעוסק בתפילתו, אך לכתחילה צריך להקפיד להתפלל כהצבור (הגרש"ז אורבך).
- י. עדיף להתפלל מנחה עם חזרת הש"ץ, אף כשהש"ץ יאמרנו לאחר שקיעת החמה, מאשר להתפלל מנחה קצרה (ועיין

יז. מעשה בבן תורה יקר שאביו בקשו לעבוד עמו כל ימי "בין הזמנים" לפרנסת בני משפחתם (למעט מזמן קביעת עתים לתורה) ושאל להגרי"ש אלישיב מה יעשה שהרי חשקה נפשו בתורה ורוצה ללמוד יותר. והשיב לו הגרי"ש "אם אביו רוצה שיעזרנו לתועלת פרנסתם ולמחייתם שילך לעבוד בימי בין הזמנים. וכן הורה מו"ר הגר"ג איזמן.

יח. לגבי טיולים לילדים אמר הגרש"ז אורבך: וכי ב"בעץ חיים" לא יצאו לטיול? הלכו לקבר רחל עד בריכת שלמה בלוויית הגרי"מ טיקוצינסקי זצ"ל. והוסיף הגרש"ז: וכי כשמסתכלים בעיתון אין זה טיול?...

יט. הגדרת דברי הרמ"א או"ח תק"ס שאין לשמוע ברגילות כלי שיר, נראה ד"רגילות" היינו אחת לשלשה ימים (הגר"ש ואזנר, שמעתי מדיי"נ הרי"ז וויס).

כ. הטסים במטוס לחו"ל צריכים לכרך ברכת הגומל (הגרי"ש אלישיב והגר"ש ואזנר. נמסר מהרב אבשלום קציר רב חברת התעופה אל על).

כא. לסביבות ארץ ישראל אפשר לצאת ולטייל ע"מ לשוב במהרה (הגרש"ז אורבך, שמעתי מהגרי"י נויבירט).

כב. יכול לעבוד בין שני טורי ספסלי אוטובוס או מטוס וכדו' כשמשני צדדיו יושבות נשים (הגר"ח"פ שינברג והגר"ח קניבסקי).

כג. הטסים בשמי הארץ אסורים לטוס מעל הר הבית, וכמו"כ אסור לסייע

משנ"ב רל"ג שה"צ כ"א), אך אם המנין קבוע עדיף להתפלל מנחה קצרה (בין בחול ובין בשבת) (הגרש"ז אורבך, ועיין קובץ מבקשי תורה כרך ג' קובץ ט"ו בפסקי הגרש"א ובקובץ ט"ז עמוד תס"ו).

יא. הנוסעים מב"ב לירושלים יאמרו תפילת הדרך בלא שם ומלכות (שמעתי מהגרש"ז אורבך).

יב. המילגה הניתנת לבני ישיבות ב"ישיבת בין הזמנים" שייכת להוריו (הגרי"ש אלישיב, שמעתי מנכדו ידי"נ הרב אריה ליב רימר).

יג. לחזוק והתעוררות אפשר לשמוע שירים מפסוקים מהתנ"ך (הגרי"ש אלישיב).

יד. כשלא נהנה מלבישת הציצית בקיץ וחסר בהנאת לבישה אינו חייב בציצית דחסר בגוף המצוה, והנאת מצוה אינה חשובה כהנאת לבישה (ודלא כמש"כ הגר"מ שטרנבוך) (שמעתי מהגרי"ש אלישיב).

טו. מצות לוויה לאורח אינו אמור באיש לאשה ואשה לאיש, ובקרובי משפחה אפשר שיש להקל בזה (הגרי"ש אלישיב, ועיין שו"ת תורת הדרך).

טז. הגרש"ז אורבך הקפיד ביותר שלא יגזלו מהמדינה, ומ"מ אם איתרע ונטל מהמדינה א"צ להשיב משום גזל (מבנו הגר"ע) וכששמורות הטבע וכדו' שופצו ותוחזקו ע"י האחראים והממונים לכך ע"י המדינה, אסור לגזולם ותייבים לשלם דמי כניסה בכל גווני (הגרי"ש אלישיב).

תורה המדקדקים במצוות ראוי לחוש שלא לשמוע קלטות שירים אם לא בשמחה של מצוה (הגרש"ז אורבך).

ל. הנוסע בתחבורה ציבורית ויושבות כנגדו נשים שאינן לבושות כראוי לא ידבר בד"ת אלא יהרהר בלבד או יעיין בספר בלא להוציא הדברים בפיו (הגרש"ז אורבך).

לא. אין בראית צורת אשה בתמונה או שמיעת קול זמר אשה מתוך הקלטה משום ערוה. ומ"מ כיון דשייך בזה חשש הרהור לא יאמר אז דברי קדושה, אך אם יעצום עיניו ויסתום אזניו, שרי (הגרש"ז אורבך).

לב. הנוגע בחלק הזרוע שרגילים לגלותו א"צ ליטול ידיו, אך ממידת הצניעות לכסות גופו, וכמה שמכסים יותר עדיף טפי (הגרש"ז אורבך).

לג. למרות שאין ליטול ידיים בבית הכסא, מ"מ בשעת הדחק כגון להטסים במטוס, שרי (הגרש"ז אורבך).

לד. הנוסע למשל לשדה התעופה ע"מ לטוס ובדרך נסיעתו נוסע חרץ מעיבורה של עיר יברך אז תפילה"ד ויכוין לצאת בזה עבור משך כל הדרך (הגרש"ז אלישיב והגר"ח פ' שינברג, קונטרס ובלכתך בדרך פ"ב).

לה. יכול אדם להוציא את חבירו בתפלת הדרך ואין זה בכלל תפילות שאין להוציא בקי כדכתב המשנ"ב סג"ט סקט"ו (שו"ת קנין תורה בהלכה ח"ב קי"ט וכן הורה הגר"ח קניבסקי) ויש להסתפק האם יכול להוציא את חבירו בשעה שכבר בירך לעצמו (הגרש"ז אורבך).

לגוי להעביר מטוס מעליו, למרות שישראל לא טס בו, מכיון שקדושת ההיכל והעזרות עולה עד לרקיע (הגר"מ גרוס בקונטרס תורת הדרך פ"ג סעיף ט"ו, ועיין שאלות ותשובות קנין תורה ח"ג נ"ח).

כד. הגרי"י קניבסקי אמר שאין להתפלל בתוככי מערת המכפלה מפני שמשמש למסגד לערבים. אולם הגרש"ז אורבך השתדל להתפלל באהל יצחק ע"ה, שהוא מקום תיפלתם.

כה. לכתחילה יש להמנע מלטוס במוצ"ש במטוס שהגיע לשדה התעופה בשבת, גם כשלא עושים בו שום עבודות לצרכי הנסיעה, ואף לאחר זמן של "בכדי שיעשו", דאפשר שאם לא יסעו לא תהיה נסיעה זו ומסייעו בזה (הגרש"ז אלישיב, ועיין שו"ת יד נתן ח"ב סי' י"א).

כו. מותר ללבוש טלית קטן על בשרו ולא חשיב ביזוי מצוה, שהרי לובשו כדרך שלובש שאר בגדים (הגרש"ז אורבך).

כז. אין ראוי לנסוע ביודעין למקום שאין בו מנין אל"כ נוסע לצרכי בריאות, פרנסה או מצוה (הגרש"ז אורבך).

כח. המתפלל במטוס בשעת הטיסה יתפלל תפילת שמו"ע בשיבה על מקומו אך לא בעמידה במעברים, כיון שתופרע תפילתו ע"י העוברים והשבים. ובאופן שאפשר בענין אחר אין להתיר. והיה מתרעם על המתפללות שמו"ע בשחרית בשיבה באוטובוס כדי שלא לאחר ללימודיהן ולעבודתן (הגרש"ז אורבך).

כט. אין לאדם לקבוע עצמו סתם לשמוע זמרה, כגון בערבי שירה וכיוצ"ב, שאין הדבר פשוט כלל להיתר. ולבני

לו. יאמר תפלה"ד במטוס מיד כשיתרומם באויר לגובה כזה אשר אם יפול יסתכנו נוסעיו (הגרש"ז אוירבך).

לז. באם הושיבוהו במטוס ליד אשה, אם אינו נוגע בה כלל אין איסור בדבר (שו"ת אג"מ אה"ע ח"ב י"ד והגר"ח קניבסקי) וראוי להניח חפץ ביניהם, וערום יעשה בדעת (הגר"ח"פ שינברג, וע"ע בשבט הלוי ח"ד קל"ו).

לח. העובר ברכב או במטוס בין ב' נשים יושבות ו"א שאין להזהר בזה (הגר"ח"פ שינברג) וי"א שגם ביושבות צריך להזהר (הגר"ח קניבסקי).

לט. היושבים במטוס במושב הפנימי ואינם יכולים לצאת ממקום מושבם אלא באם היושב לידם יאלץ לעמוד או לזוז ממקומו, באופן שצריך לצאת להתפלל או לעשות צרכיו יכול לצאת אף אם חברו יתעורר עי"כ (הגריי"ש אלישיב).

מ. הישן במטוס יטול ידיו בלא ברכה, דשינה במטוס חשובה כשינת ארעי לענין שלא יגע במקומות המכוסים (הגר"ח"פ שינברג) וי"א שאם ישן מספר שעות מסתמא נגע במקומות המכוסים וצריך לברך (הגריי"ש פישר).

מא. שלשה שיושבים יחד במטוס ואכלו ודיברו זה עם זה יברכו בזימן (הגר"ח"פ שינברג, ועיין ס' וזאת הברכה).

מב. בברהמ"ז במטוס לא יאמרו "הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה בבית הזה" (הגר"ח"פ שינברג, והגר"ח קניבסקי הסתפק בזה והוסיף דמ"מ "הרחמן וכו' על שלחן זה" יכולים לומר מכיון שלכ"א ישנו מקום מיוחד לאכול עליו. ועיין

במקו"ח קפ"ט שכו' שיאמרו "ברכה מרובה במעשי דינו בכל עסקנו" במשנ"ב קצ"ג סקכ"ז).

מג. הנוסע למדינה אחרת מיד לאחר זמן הדלקת נרות חנוכה יכול להדליק בביתו שבא"י כיון דבשעת חלות ההדלקה הוא בביתו (הגר"נ קרליץ, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ח קנ"ח).

מד. הנוסע בתענית מארה"ב לא"י יכול לאכול מיד בצאת הכוכבים בא"י, וכן להיפך, למרות הפרשי השעות שבין ב' הארצות (שו"ת אג"מ או"ח ג' צ"ו והגרש"ז אוירבך וע"ע בקונטרס ובלכתך בדרך פי"א).

מה. על אבטיח ומילון מברכים שהחיינו (הגרש"ז אוירבך).

מו. על כל חיות משונות מברך ברכת "משנה הבריות" ופיל וקוף שהוזכרו בש"ס, לאו דוקא. ובכניסתו לגן חיות יברך על ראיית החיה המשונה הראשונה שרואה ויכוין לפטור בה כל הראיות שלאחר מכן. ועל דגים משונים אין לברך, משום שבש"ס מצינו שמברך דוקא על חיות (הגרש"ז אוירבך). וי"א שמברך דוקא על פיל וקוף שהוזכרו בש"ס (הגר"ח קניבסקי).

מז. הנוסע במכונית סמוך לחצות הלילה וקשה לו לירד מפני הפסד זמן או ממון וכדו', יתפלל ערבית בישיבה במכונית ולא ימתין להתפלל בעמידה בגמר הנסיעה אחר חצות. אך הנוהג במכונית יעצור ויתפלל וכן יעצור לברכת המזון (הגרש"ז אוירבך, ועיין שו"ת אבני ישפה תפלה פי"ד סיי"ב).

סימן צ'

פסקים ופניני תורה ששמעתי ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א*

(הדברים היו לעיני מרן שליט"א)

א. לטרוח ולילך לשמוע קריה"ת, וכן הורה החזו"א, ומ"מ ראוי לכ"א להשתתף עם הצבור.

ב. עיין רמ"א או"ח תק"ס באופני איסור שמיעת כלי שיר. והסתפקתי האם במחנות קיץ וכדו' שמעוררים בבוקר את החניכים ע"י מנגינות הנשמעות במערכת כריזה, ועושים כן משום שרעש המנגינות מעורר טובא ולא משום המנגינות והשירה, וא"כ אפשר ואין בזה איסור שמיעת כלי שיר כדרך בני מלכים. וכי הגר"ח שאכן ואולי אפשר כדברינו.

ג. טוב להזהר שלא לשמוע מנגינות גם באופן שרוצה רק לשמוע את המשורר ולא את כלי השיר.

ד. בהגדרת דברי הרמ"א (או"ח תק"ס) שאין לשמוע ברגילות כלי שיר כתב הגר"ח: כל קביעות תמיד נקרא רגיל.

ה. צ"ע אם מותר להתנגב בחלוק מגבת מפני שאפשר וקשה לשכחה כפי שנגוב בחלוק בגדו קשה לשכחה.

ו. אף שמטעמי רבותינו הראשונים נ"ע משמע ששכיבה אפרקדן אסורה רק

א. י"א שכשאין הנאת לבישה בציצית פטור מלבישת הציצית, אך זהו מחלוקת.

ב. בשו"ת אגר"מ יו"ד ס"ד ד' כתב שצניעות המלבושים באנשים הם משום ראיית אינשי, וכשאנו מקפיד מהם אינו צריך להתלבש בפניהם בצניעות, עיש"ה. אולם דעת הגר"ח שליט"א שבכל גווני יש להתנהג בצניעות ע"פ שו"ע.

ג. השוהה זמן קצר במקום מסוים (כגון לנופש) יתכן שאין צריך לקבוע לו מקום לתפילתו.

ד. עדיף להתפלל בנחת במנין במקום שאינו בית כנסת, מאשר במרוצה במנין בבית כנסת.

ה. עדיף להתפלל בנוסח תפילתו שלו במנין במקום שאינו בית כנסת, מאשר בנוסח אחר במנין בבית כנסת.

ו. המנהג להקל להתפלל ולקרוא ק"ש כשנשמעת קול זמרת אשה מרדיו או קלטת.

ז. קריאת התורה היא חובת צבור והמתפלל ביחידות אינו צריך מדינא

* חלק מפסקי הגר"ח פירסמתי בקובץ "מוריה" התשנ"ט.

הדרך, וכן כשאין לו מקום ישיבה האם צריך להחמיר ולחפש מקום ישיבה או לסמוך על חברו, וכ' הגר"ח: עיין משנ"ב רצ"ו סק"ו, ושם איתא דלכתחילה בעינן לשתות בישיבה. (ולכאורה לא ס"ל להמשנ"ב דתליא בת"ח, ועוד דשם מיירי בשתיית יין הבדלה ולכאור' אין בזה גנאי לת"ח לשתות בעמידה, ובכ"ז לכתחילה צריך לישב).

כ. אין לצלם בנסיעות וטיולים בחול המועד (שמעתי מידי"ג הר"ד מרמרוש).

כא. בילקוט תהילים רמז תתמ"ג כ' שאין לצאת עם רשע לדרך, וכ"כ בספר חסידים שצ"ח. אמנם אין זה אמור בנהג אוטובוס המוביל ברכבו נוסעים לדרך, משום שהוא השמש המשמש את הנוסעים ולא אחד מהם, וצ"ע.

כב. בשו"ע אר"ח תרי"ג כ' שאסור להכנס למי נחל הרודפים מפני הסכנה אפילו אין מגיעים אלא עד מתניו. ויל"ע האם איסור זה שייך גם בהיודעים לשתות היטב, והשיב הגר"ח שכדאי להיזהר.

כג. נראה שזמן ק"ש ותפילה בטיסה במטוס נקבע לפי המקום בו יושב באותו הזמן, אף אם בחלקו האחד של המטוס מצוי בזמן שנחשב כלילה ובחלקו השני של המטוס חשוב כיום, והסכים הגר"ח עמדי. ועיין שו"ת אגרות משה אר"ח ג' סוס"י צ"ו, וס' פסקי תשובה ח"ב רנ"ב.

כד. נרלענ"ד שכשרוצה לטייל וללכת דוקא לאתר או מסלול הליכה מסוים אין בו איסור של "בדאיכא דרכא אחרינא

בשינה, מ"מ משום גזירה אסרו גם כששוכב ער.

יג. בשחיית גב או בטן בים ובבריכה יתכן דל"ש הרהור, ואינו אסור משום שכיבה אפרקדן.

יד. אין לצאת לטיול מארץ ישראל לחו"ל ואפילו לזמן מועט, ומ"מ לראות פני חברו או להרויח ממון אפשר לצאת, וכבמשנ"ב תקל"א סק"ד גבי גלות בתורה"מ.

טו. לא שמענו מקור למאי דעמא דבר שכל המהלך ד' אמות חדשות בא"י הוא בן עזה"ב, (דבכתובות קי"א כתיב "כל המהלך ד"א" ולא כתיב "חדשות"). טז. היום אין נוהגין להקפיד מש"כ בספרים (ס' זכירה ובאזהרת ר"י החסיד וע"ע בס' אהלך באמיתך) שישנם ימים המסוגלים ליציאה וישנם שמסוגלים שלא לצאת בהם.

יז. הסתפקתי האם בימינו שייך הא דאמרי' בש"ס דלעולם יצא אדם בכי טוב, דלכאור' כל הטעמים אינם שייכים בזמננו (לפרש"י פסחים ב' ובב"ק ס' ובתענית י' הוא משום ליסטים ובורות ומוזיקים ושלא יעלילוהו שהוא מרגל או גנב וכיום אינו שייך), והשיב הגר"ח דיתכן.

יח. בגיטין ע' כתיב דאין לאכול ולשתות בעמידה, ומ"מ המנהג להקל לאכול דברים קלים ודברי מתיקה וכדו' בהליכה בטיולים.

יט. במחצית השקל כתב שגנאי הוא לת"ח לאכול ולשתות בעמידה, ויל"ע כשאין זה גנאי כגון בטיול שכן

היבשה, משום שחז"ל תקנו ברכה רק על הדברים השכיחים.

לג. עדיף שלא לבקר בבתי משפט של ערכאות ובאוניברסיטאות המלמדים שם דברי כפירה ומינות, אך אין בביקורים אלו איסור מדינא.

לד. אין עדיפות להתפלל בקברי צדיקים קדמונים על פני קברי צדיקים הקרובים לדורנו.

לה. המנהג להקל לילך לקברי צדיקים, אף שבבית הקברות מצוים קברי רשעים רבים ואיכא רוח רעה טפי, (עיין מג"א תקנ"ט בשם האריז"ל).

לו. המתפללים ליד קברים יכולים לעמוד מרחוק, ובלבד שרואים הקבר. ויתכן שאף יכולים להתפלל בתוך מכונית.

לז. על קבר אחים (כו קבורים יהודים רבים בקבר אחד) מסתבר שאפשר לברך ברכת אשר יצר אתכם בדין.

לח. אסור לנסוע לקברי צדיקים המצוים במקומות סכנה (כקבר יוסף ע"ה שבשכם).

לט. בקייטנות ובאסיפות בהם מתאספים ילדים וילדות יש להפריד את הבנים מילדות בנות ג' שנים.

מ. שאלתי האם כדאי להפריד בין הבנים והבנות ואז יצטרכו בחורים (הפעילים בערי השדה להשבת אחינו לתורה ולמצוות) להשגיח על בנות לבד. ואפשר שעדיף מבחינתו שיהיו מעורבים, (ומיירי באופן שאין חשש יחוד). והשיב הגר"ח: הכל לפי הענין.

רשע הוא", שהרי בדרך אחרת אינו רוצה ללכת אלא דווקא לטיול זה. וכן מוכח מדברי התוס' בע"ז מ"ח ע"ב ד"ה אי דאיכא. והסכים הגר"ח עמדי.

כה. בפסחים קי"א איתא שאין לישן לאור הלכנה, ובשו"ע הגר"ז ביאר שהוא משום שדים ואע"פ שכיום אין שדים במקומותינו, (וביחוד לפימש"כ הגר"ח"ק בשם החזו"א דאביי ביטל המזיקים), מ"מ ראוי להזהר בזה.

כו. בפסחים ס"ב איתא שאין לישן על הקרקע, ופי' היעב"ץ משום צינה. ובימי הקיץ כשאין צינה וכדו' יפסיק במשהו ויכול לישן על הקרקע.

כז. דעת החזו"א שהדלקת אור אינה מועלת להתיר לישן יחידי, ובני ישיבות צריכים להקפיד בזה יותר מטעמי קדושה.

כח. אף שדעת הריטב"א (במס' מו"ק) דבעינן "לכם" בבגד הקריעה, מ"מ אין מועיל להקנות לחבירו את בגדיו להפטר מקריעה בכוהל המערכי.

כט. הנוסעים באוניית טיולים בכנרת וכדו' אינם מברכים ברכת הגומל.

ל. כשנוסע בערים ערביות בארץ ישראל שהכניסה אליהם מסוכנת, אינו מברך ברכת הגומל אלא תפילת הדרך גרידא.

לא. כשנוסע במדבריות א"י אינו מברך ברכת הגומל, אף שהרבה נזוקים ומסתכנים שם, מפני שכיום ישנם כלי תחבורה תמידין כסדרן ואין זה סכנה.

לב. הנוסע בים שלשים יום ולא ראה את היבשה אינו מברך ברכת עושה מעשה בראשית כשיראה לאחר ל' יום את

מא. בן ישיבה העוסק בפעילות לרישום ילדים למוסדות תורה וכדומה אינו פטור מתפילות באמצע מלאכת הקודש מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה. מב. מדינא קשה לאסור לטוס לחוץ לארץ למדינה שבה עובר את קו התאריך

ובעת שישוב לארץ ישראל יפסיד יום אחד מספירת העומר, אך לכתחילה ראוי להמנע מלטוס במקרה שכזה, שהרי לא יוכל להמשיך בספירתו לאחר שישוב לארץ.

סימן צ"א

מכתבי תורה

אמנם ראיתי לא' קדוש מדבר בספרו
 'סוד ושורש העבודה שכי' (כעניני
 סוכה) דברים כדרכנות על אלה היוצאים
 מחוץ לסוכה אפי' רגע אחד מחוץ לדברים
 ההכרחיים. ולדעתו מבטלים בזה מ"ע
 דאורייתא של ישיבה בסוכה. ודבריו הק'
 צריכים באור, ואכ"מ.

ואחתום בברכה להמשך הצלחה וס"ד
 בהוצאת ספרו הנחמד.
 כעתירת דודו ידידו דוש"ת
 ושלום ב"ב שיחיו
 אפרים שמואל מאיר
 רמות ד' ירושת"ן

+ + +

אל כבוד דודי הגרא"ש שליט"א

שלו' לו ולמשפ'

מכתבו הגיעני ותשוב"ח על ששת עינו
 ועיונו בספרי הי"ל בעתים אלו.
 ובמש"כ להתיר בפשיטות טיולים בחוה"מ
 סוכות, עיין בס' עמק ברכה שכתב ממש
 דבריו דתשבו כעין תדורו כתיב כעין
 ישיבת ביתו, וכשם שכל השנה אין אדם
 נמנע מלכת בדרכים כך בחג הסוכות לא
 הצריכו הכתוב למנוע, עי"ש. ולכא' דברי

כבוד בן אחותי ברוך הכשרונות הרב
 וכו' שמואל ברוך שליט"א,
 בעמח"ס משנת תפילין ושלהי
 דקייטא

יצו ה' את הברכה והאושר למעכ"ת
 עיינתי בגליונות ספרו הנלבב וראיתי את
 אשר הביא בענין טיולים
 בחוה"מ. וכבר האריכו בזה באגר"מ
 ובמועדים וזמנים וידועים בזה דברי
 הגרי"ש אלישיב שליט"א בס' הערות
 למסכת סוכה. אמנם עמדתי מזמן על
 המחקר בענין זה, דהנה בגדר מצות
 ישיבת הסוכה נראה פשוט דאין חיוב
 לשבת בסוכה יותר ממה שאדם יושב
 בביתו, וכדברי רש"י ברפ"ב דסוכה וז"ל:
 עיקר מצות סוכה אכילה שתיה ושינה.
 וצריך להתנהג בסוכה כפי שנוהג בביתו,
 וכדאיתא בתוס' סוכה כ"ז א'.

ולכן פשוט מצד הסברא דאדם אינו
 מחויב לישב בסוכה כל השבוע
 מבלי לצאת אלא לדברים ההכרחיים, שכן
 גם בביתו יוצא מתי שלבו חפץ וה"נ
 בסוכה. וכן ראיתי הביאו בשם הגרי"י
 קניבסקי שהגיב על מה שסיפרו לו באחד
 שאינו יוצא מסוכתו כל חג הסוכות, דאין
 זה מחיובי ישיבת הסוכה ואי"ז אלא כבית
 האסורים ובהכי לא חייבה תורה, עכ"ד
 שם.

האוסרים מתאימים לדעת ר' אלעזר בסוכה כ"ו ב', דלא קי"ל הכי. ומ"מ כל נשכח את דברי השו"ע תקכ"ט ד' דחייבים בי"ד להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו משוטטים ומחפשים בגנות ובפרדסים ועל הנהרות שלא יתקבצו שם לאכול ולשתות אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה. אמנם זה פשוט לענ"ד שגם להפוסקים דס"ל דיש להחמיר מליסע בימי הסוכות מ"מ אין כוונתם לנסיעות לבקורי הורים וכדו', אשר איכא בזה מ"ע של כבוד אר"א, וכדו'.

ואסיים בהודאה על שזיכני
במכתבו היקר
שמואל ברוך

+ + +

לכבוד ידידי

הרב וכו' שמואל ברוך גנוט שליט"א
השלום והברכה

א. בענין מה שנדברנו בענין תפלת הדרך במטוס, נרלענ"ד לדון האם יש לברך תפילת הדרך בהטס בטיסה בשמי הארץ. דכיון דמצינו בשו"ת זכרון יהודה סי' ל"ב (והובאו דבריו גם בס' שערים המצוינים בהלכה) בהנוסע בנתיבות הברזל ברכבת פחות משעה וחומש, וכ' שאין צריך להתפלל תפיה"ד. ונראה דה"ה בנדונינו, שהרי אורך הטיסה פחות משיעור זה.

ב. בענין מה שנדברנו דיתכן וישנו איסור בצילום תמונות במצלמה מדין "כל פסל וכל תמונה" נסתפקתי בענין תצלום במכשיר הוידאו. שבסרט הצלום שבו אין

צורת תמונה אלא קודים אלקטרוניים מסוימים, וכן בהקרנתו ע"ג המסך אין כל שם תמונה, שהרי אין בזה ממשות אלא תרגום הקודים הנ"ל לאורות וצללים, שיוצרות לעין הרואה דוגמת תמונה. האם גם כגון דא הוא בכלל האיסור. נומ"מ למעשה כבר הורו חכמינו שאין להשתמש במכשיר הוידאו, אך מטעמים אחרים, כידוע. ואבקשנו שישים עינו עין הבדולח בנדון זה.

ג. באיסור הנחת אוכלין ומשקין תחת המטה משום רוח רעה, וכמש"כ השו"ע יו"ד קט"ז ה', הסתפקתי מה דינם של אוכלין ומשקין המונחין מתחת לכרית. דלכאוי אין לנו אלא דברי חכמים שכתבו שרק אוכלים מתחת המטה אסורין, ומשא"כ תחת הכרית, ואבקשנו שיאיר עיני בזה.

ואסיים ביקרא דאורייתא
ידידו
אהרן בהגרש"ח גינוער
חיפה

+ + +

אל כבוד ידידי הנעלה המו"מ

הרב רבי אהרון גינוער שיחי

שוכט"ס באה"ר

גלילות ידיו ויקרת מכתבו הגיעוני, ובאשר ביקשני להביע את דעתי בענין תפילת הדרך בטיסה בשמי הארץ, שהינה נסיעה פחות משעה וחומש. הנה בספרי הפוסקים עליהם נשענים כל בית

דאסור לצייר צורות וכו' בד"א בכולטת אבל בשוקעת כאותם שאורגים בבגד וכו' מותר, וצורת חמה ולבנה וכוכבים אסור בין בולטות ובין שוקעות. ובדרכ"ת שם סקנ"א כ' בשם ס' מקור מים חיים דנראה מכל הפוסקים דאסור אפי' בחצי עיגול. וכן בשו"ת מנחת יצחק ח"י ע"ב כ' לאסור להקרינ' את הפילים ע"ג הקיר במכונת הסרטה, דל"ש האם הצורה מתקיימת אם לאו. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ז אות ו', וכאמור.

ג. ובמה שהסתפק האם איסור הנחת מאכלים שיין גם תחת הכר והכסת וכיוצ"ב. הנה בס' מזמור לדוד (להרד"פ ז"ל) עמ' קי"א ע"ב כ' דהנוהגים להניח אוכל תחת הכר והכסת אינם עוברים על האיסור הנ"ל, מפני שכל האיסור נאמר דוקא במטה ע"ג קרקע. וראיתי דבריו ז"ל בדרכ"ת קט"ז סקל"ז. ועי"ש דברי היפה ללב דכ' דלפי"ד הרב מזמור לדוד נראה דליכא איסור בהנחת אוכלין המונחים ע"ג מרצפות, שהרי במזל"ד נקט "קרקע" ומרצפות אבן וכדו' אינם בגדר קרקע. ולולי דמסתפינא היה נרלענ"ד דלישנא דהמזל"ד "ע"ג הקרקע" הוא לאו דוקא, אך אין לנו אלא דברי חכמים. ובעיקר הדברים נראה דבפסחים קי"ב א' אמרו ז"ל דאוכלין ומשקין תחת המטה אסורים, וכן בירושלמי תרומות פ"ח ה"ג נקטו לישנא דתותי ערסא, וכ"כ הר"ן בפסחים שם וכ"פ השו"ע שהזכרת בדבריך וכן בשו"ת שלמת חיים ח"ב ז' נשאל במאכל שהניחו בין הכר והכסת והשיב דמן הסברא ליכא קפידא בכה"ג שאין רשות

ישראל לא הוזכר כלל לענ"ד האי דינא דשעה וחומש, ובשו"ע ק"י ס"ז ובמ"ב שם כ' דהשעור הוא פרסה, ופשיטא דשעור נסיעת פרסה הוא פחות משעה וחומש. וא"כ נראה שיברך גם בהנוסע ברכבת פחות משעה וחומש, ובלבד שיצא מתחום הבית האחרון שבעיר ועבר מעט יותר מע' אמה, כדכ' במשנ"ב שם. ועוד נראה דבטיסה בשמי הארץ יאמר תפילה"ד דהנה בס' אשי ישראל פ"ג הביא בשם הגרש"ז אוירבך זצ"ל שהנוסע במקום סכנה כבשטחי יהודה ושומרון יברך תפילה"ד בברכה, וכן שמעתי ממור"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א. והנה מצינו דהרכה מן הפוסקים ס"ל שהטס במטוס מברך ברכת הגומל דהוי מקום סכנה. ולפי"ז פשיטא דלפחות מברך בו תפילת הדרך. כנרלענ"ד.

ב. בענין מש"כ להתיר צילום בודאו אף אם נאסור צלום במצלמה, נראה דאה"נ ואכן סברתו נכונה ונכוחה, וביחוד לפימ"ש בארוכה בספרנו שלהי דקייטא מדברי שו"ת צפנת פענח סי' נ"ז ושו"ת תשובות והנהגות ח"ג רס"ג וממה שהבאתי שם בשם מור"ר הגרש"מ דיסקין זצ"ל. ובודאו קיל טפי כמש"כ מע"כ. אולם פשיטא שלענין הנהגה למעשה יש לאסור ההסתכלות במכשיר זה, וכפי שהאריכו גדולי ישראל. ויעוין בס' תורת הדרך שהאריך באיסורו. ומידי דברי בעניני טיסה וצלום מצאתי כאן מקום להזכיר ולעורר שהטסים במטוס לא יצלמו את זריחת השמש ושקיעתה (דבר המצוי בד"כ), דהנה בשו"ע יו"ד קמ"א ד' כתב

להרוח רעה לפעול פעולתה כי אם תחת המטה מפני שאי"ז מקום להצניע. אמנם ראיתי שהביאו דברי שו"ת עין יצחק או"ח כ"ד שכי' שאין לחלק בין תחת המטה לתחת מראשותיו, וכמו שראיתי באחרונים שלא חילקו בזה. אולם מקובלני מרבתינו שבענינים סגוליים כגון דא אין לנו אלא לשונותיהם של חכמים, ולפי"ז נראה דשרי, והמעין יבחר.

ואסיים ברוב ברכה ובאהבה רבה לעמלי תורה בטהרת הלב שמואל ברוך

+ + +

כבוד ידי"נ הרב הנעלה רבי גד בנימין שוהם שליט"א

שוכט"ס באה"ר

בדבר מה שפלפל בחכמה בסוגית זכויות היוצרים בתוכנות מחשב וקלטות והאם אפשר להעתיקם למרות איסורם המפורש של היוצרים, ובקשני להביע את דעתי בזה, הנני להעלות ע"ג הכתב והמכתב את הנרלענ"ד, וכדהלן:

איסור גזילת זכויות היוצר

בראשית דברינו עלינו לרדן האם זכות היוצרים היא זכות ממונית ושוה ערך, אשר המשתמש בזכות זו שלא ע"פ רצון היוצר עובר באיסור "לא תגזול", וכדלקמן:

[א] כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' מ' אות י"ט) וז"ל: בדבר אחד שעשה טיפ מדברי תורה וכותב שאסור לעשות מטיפ שלו עוד טייפס,

ודאי אסור, כי הוא ענין שוה כסף ועשה הטיפ להרויח מזה שאחרים שירצו יצטרכו לשלם לו שא"כ ליכא משום מידת סדום, וממילא כיון שהוא חפצו אין רשאים ליקח אותו להשתמש בו שלא ברשות, ואף כשלא שמעו ממנו שאינו נותן רשות אסור להעתיק ממנו בסתמא כל זמן שלא הרשה בפירוש, ואדרכה בעל הדברי תורה כיון שאמר את זה ברכים שכל אחד יכול להעתיק על טייפ אין לו שום רשות למנוע ממנו לעשות טייפס, אם לא שאמר לכל אלו שבאו לשמוע שאינו אומר אלא כשיבטיחו לו שלא יעשו טייפס מזה מאיזה טעם שאינו רוצה לפרסם, דאף שלא שייך איסור גזל על זה, איכא איסור מלעבור על דעתו אף כשיודעין השומעין שאינו רוצה גם בלא התנה וכ"ש בהתנה שאסור, שהרי הטריחוהו באופן שאמר שאינו רוצה והוי כעשו מלאכה באחד על כרחו, וכי' אבל לעשות טייפ אחר מטיפ אחד שלא ברשות הוא איסור גזל, עכ"ל.

[ב] ודבריו מוקשים למאד, דהרי אף א"נ שלבעל הקלטת ישנו זכות

בדברים הנאמרים על פס הקלטת והוי ממנו דיליה, מ"מ הרי איסור גזל הוא כשנטל את ממנו של הנגזל וליכא, שהרי הקלטת נשארה בבעלותו של יוצרה, ואף כשהפסיד מכך שקלטתו הוקלטה ואחרים שירצוה לא יצטרכו לשלם לו בעדה הא סו"ס לא חשיב שנטלו ממנו ממון השו"כ, דמה דמייחס את הש"כ הלזה לבעל הקלטת באופן שרכושו נשאר אצלו.

ולמרות שמצינו ששואל שלא מדעת גולן הוי, אע"פ שלא החסיר מאומה

שמוכרים את יצירותיהם, אינם מוכרים אותו לענין זה שיוכלו להעתיקם ולהפיצם על פני תבל בלא רשותם. ונמצא דשייר בקניינו, וא"כ חלק זה בחפץ הנקנה שייר עדיין למוכר והוי שלו לגמרי ואם מעתיקו נמצא גוזלו ככל גזילה. ולפחות הוי כשואל שלא מדעת, דהמוכר כאילו משאיל לו את הקלטת רק לצרכי האזנה. וזה אינו נטילת דבר מופשט וערטיילאי אלא חלק מהתוכנה או הקלטת גופא. ואף אם לא מתנים כן בפירוש, מ"מ הוי כדברים שבלבו ובלב כל אדם דל"ח כדברים שבלב אינם דברים, ולהכי הוי גזל. ולפי"ז אין בכח הקונה להעתיק את הקלטת גם לצרכי האישיים ולא רק לצרכי מכירה. אך יש לעיין בא' שרכש קלטת ורואה שעומדת להתקלקל דאפשר יוכל להעתיקה, שאפשר וכה"ג לא התכוונו שלא יקליט, שהרי עושה כן חלף הקלטת שרכש וצ"ע. וכן יכולים להתנות שמוכרים רק ע"מ שלא להקליטו ולהעתיקו.

ויש לעיין בכל זה האין שייר לשייר בקניינו דבר שאין בו ממש, וכן העירוני רבים. וצ"ל דדבר שהוא מזכויות ההשתמשות של הדבר שיך בו שיוור, וכדמצינו בשו"ע (ח"מ ר"ב ג') גבי שיוור באויר הבית, למרות שהנהנה מאויר זה ללא רשות אינו חייב להשיבו ואינו עובר בגזל. וראיתי שציינו לזה לס' ברכת שלמה (ח"מ כ"ד ענין ח') שהאריך דשייך שיוור אף בתולדה הגם כשאין בו ממש, ואינו תח"י.

אולם העירני ידי"ג הרב יצחק אלחנן בן שמעון דגם א"נ דאסור להקליט

ממונו, זה אינו, שהרי חשיב כגזול לענין זה שקנה את השתמשויות שאלתו בחפץ גופא, והכא אין זה שייר, וצ"ע.

ויעויין ברמב"ם (שופר פ"א ה"ג) שכתב שהתוקע בשופר גזול יצא דאין בקול דין גזל. ופי' דבריו ז"ל דאע"פ שהשתמש בשופר מ"מ לא נטל ממנו דבר ממשי, וה"ה הכא.

ג] אולם כעין דבריו מצאנו בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"א סי' מ"ד) וזה לשונו שם: זה ודאי שספר חדש שמדפיס מחבר וזכה שדבריו מתקבלים על פני תבל פשיטא שיש לו זכות בזה לעולם, והרי בלאו הכי אם מדפיסים או מחדשים איזה מלאכה אינו רשאי אחר לעשות בלא רשותו וכו', ומעשים בכל יום שהמדפיס חבור יש לו ולבא כוחו זכות. ומה שנמצא בספרים שהמחבר מדפיס וגוזרים עד זמן מוגבל לאו משום שאין לו כח לאסור עולמית, זה אינו, דבשלו אדם רשאי לגזור שלא ידפיסו עולמית בלתי רשותו או ב"כ, רק שאדרכה המחבר בעצמו רוצה שידפיסו ספריו אחר שיזכה למכור ספריו ומבקש שיפוצו דבריו על פני תבל, עכ"ל. ועיין בהמשך דבריו שכתב דברים נמרצים כעין הנ"ל. הרי דחזי' דהגאון בעל השואל ומשיב נ"ע ג"כ ס"ל דלמחבר ישנה זכות עולמית בספרו והוי כאחד המחדש מלאכה דאין רשאי אחרים לעשותה ללא רשותו.

[וכן כ' שם בהמשך דבריו דגם בצורה ובכתב אחר אסור להדפיס את דבריו, עיי"ש, ולקמן נאריך בזה].

ד] והנראה בדרך אפשר דהם ז"ל סברו שבעל הזכיון והיוצר

משום שיור בקנין, מ"מ נראה דאם ראובן קנה קלטת והקליטה למרות איסור הגזילה, שיכול שמעון להקליט מקלטתו המוקלטת גם בהתנאת שיור בקנין, שהרי רק הראשון שקנה את הקלטת בעצמו עבר על שאלה שלא מדעת כזה שהשתמש בה לצרכי הקלטה ולא לצרכי האזנה, אך בקלטת השניה שבאה מכח הקלטת הראשונה אין ליוצר שום זכות דינית, ודפת"ח.

אולם נראה דלא כן, וכמשי"כ בשו"ע (שנו"א א') וז"ל: אסור לקנות מגנב החפץ שגנב ועוון גדול הוא שהרי מחזיק ידי עוברי עבירה וגורם לו לגנוב גניבות אחרות שאם לא ימצא לוקח אינו גונב, עכ"ל. והנה לדבריו חזי' דהלוקח מן הגנב אף שהוא עצמו אינו עובר באיסור גניבה (ובאופנים שקנאם הגזולן, כגון הכא ביאוש ושינוי רשות) מ"מ אסור לסייע בעדו ולהתעסק עמו. אולם נראה דאפשר ויש לדקדק בדבריו ולהתיר בנדרו", דהנה כ' השו"ע דגורם לו לגנוב גניבות אחרות ע"י שקונה הגניבה מידו ודבר זה ל"ש הכא שהרי מקליט הקלטת ממנו ללא תשלום. ואף זה שהקליט את הקלטת הראשונה לא הקליטו לצרכי מכירה אלא לצרכי עצמו ובהכי ל"ח כהגורם לו גניבות אחרות. אך אה"נ ומשום דברי השו"ע יאסר לקנות קלטת שהוקלטה מהקלטת המקורית. דבמקום שגונבים את זכות הבעלים ששמר בקניינו בהקלטת הראשונה או בתוכנתו המחשב לצרכי מסחר חשיב כהמסייע לגנב ומעודדו להמשיך במעשיו הנלוזים, ועיי' שו"ע שס"ט א'.

ובנתיבהמ"ש (ל"ד סק"ה) כ' דהחולק עם הגנב שהגביה הגזילה אחר שקנאה הגנב הראשון כיון דלא הוסיף גזילה בקנין ההגבהה דיליה שהרי לא עבר אלאו דלא תגזול. ומ"מ עבר על איסור דהא מחויב להשיב אבידה לבעלים, עכ"ד. ובמשוכב נתיבות הסכים עימו בזה בעל קצוה"ח ז"ל. וחזי' מדבריהם שהמסייע לגנב עובר בהא דמנע מהגנב להשיב הגזילה, ולפי"ז נראה דה"ה הכא שהרי הקונה הראשון שהקליט מהקלטת או העתיק את תוכנת המחשב גזל את שיור בעלות המוכר וכל תוכנה שנעתקה מתוכנתו המועתקת מוסיפה בגנבתו, שהרי הינה פועל יוצא מהעתקתו הראשונית הגזולה. וא"כ האחרים מרחיקים אותו מחיוב "והשיב את הגזילה". וע"כ יש להמנע ולאסור להקליט גם מקלטת מוקלטת או להעתיק מתוכנת מחשב מועתקת ללא רשות היצרן.

ובשו"ת נוב"י (תניינא חר"מ כ"ב) דן בא' שנתן למדפים להדפיס עבורו ש"ס עם פירוש והלך המדפים והדפיס הש"ס ע"פ צורתו ואותיותיו שנתן לו בעל הפירוש. ופסק הגאון בעל נודע ביהודה ז"ל שעל המדפים לשלם לו דמי הרווחים מהוצאת הש"ס מדינא דנהנה, שהרי נהנה מסידור אותיות וצורת דפי הש"ס של חברו. ונראה דהכא דע"י שמפסיד היצרן מהנאת השני ודאי דיש לחייבם מדין נהנה, שהרי נהנה מחסרונו של חברו, והי' כסוגית הש"ס בב"ק כ' ע"ב דהמקיף חברו מד' רוחותיו חייב חברו הניקף להשתתף עימו, ופירשו האחרונים שמאחר ונהנה מחסרונו של חברו חשיב כנהנה המתחייב

אפטרופא לפי שאנו אומדין שלכך היה בדעתו כמו"כ אנן סהדי דלא זכין אלא אדעתא למיסק לארעא דישראל, עכ"ל. הרי שישנם סוגי אמירות שא"צ בהם לכפילת התנאי וישנם שאפי' גילוי מילתא לא בעי. ופשוט כביעתא בכותחא דנידו"ד דמיא לזה, שהרי ודאי שהמוכרים והיצרנים יעשו כל טעדיק שבעולם לעכב העתקות. ולהכי נראה דכל תנאי יועיל ככה"ג. וכן שמעתי שהורה הגרי"ש אלישיב שליט"א דמהני התנאה לאסור העתקות.

אמנם יש לפקפק בזה, שהרי א"נ שכשהעתיק בטל המקח א"כ היעלה על הדעת שיבואו אלו שהעתיקו קלטות וישיבו את הקלטת המקורית לבעל החנות, בטענה שמאחר ועברו על תנאי המכירה בטל המקח ויש להשיב להם את תמורתה ?! והרי פשוט שלא ימצאו כאלו שיאותו להשיב הממון ולקבל את הקלטת או תוכנת המחשב בחזרה. וא"כ מוכח דאין זה תנאי אמיתי במכירה.

אכן נראה דלכאור' יוכלו המוכרים לתבוע ממנו דמי השתמשותו בקלטת מדין נהנה. ואין לומר דהוי כזה נהנה וזה אינו חסר, שהרי חסר הוא שאינו נראה כחדש וישנו בלאי מסוים וכו', והוי כשחורריתא דאשייתא (בב"ק כ' ע"ב) דמגלגלין עליו את כל הנאתו. ואפשר ובאופן שיוכלו המוכרים לתבוע דמי הנאת תשמישו אזי יסכימו לקיים התנאי ולבטל המקח. והמציאות הקיימת צריכה בדיקה.

אך נראה דאינו, דהנה כ' הרא"ש (סוכה פ"ג סי' ל') גבי הנותן לחבירו ד' מינים במתנה ע"מ להחזיר דאם לא החזיר לו לא יצא, ופי' דמאחר ולא קיים תנאו

ממון. ואף אם נאמר שהתוכנה המועתקת אינה שלו, וכמבואר לעיל בדברינו ע"ד השו"מ והאגר"מ. מ"מ ודאי שממונו נחסר ע"י שרבים מעתיקים את תוכנות המחשב שלו. ונמצא לפי"ז שאף שהמעתיק מהעתקה אחרת אינו גולן מ"מ יתחייב לשלם לבעלי הזכיון או היצרנים מפני שנהנה מציירתם.

ויש לפלפל בזה מסוגית הש"ס בב"מ ע"ח דאסור להעביר על דעתו של בעה"ב. וע"י קצוה"ת קי"א ד' סק"ג ושו"ע יו"ד רנ"ג י"ב. וע"ע בקובץ תחומין ח"ו במאמרו של הגרונ"ן גולדברג שליט"א במש"כ בטוטו"ד בהאי ענינא. ועיין בדברי הנתיבהמ"ש קצ"ד ד' בתי' בתרא דחייב לשלם על הנאתו גם כשלא נטל מהבעלים מאומה אלא נהנה בגרמתו. ויש לחלק.

תנאי במכירה

ועלינו לדון האם מכירת קלטת כתנאי שלא יעתיקנה מועלת לבטל קנינה. שהרי בד"כ גם אם נרשם תנאי שכזה על הקלטת, מ"מ אי"ז תנאי ככל משפטי התנאים המובאים בפ"ג דקידושין, שהרי אינו תנאי כפול וכו'. וללא זה המעשה קיים והתנאי בטל.

ונראה דאין לחוש לזה לפימש"כ התוס' בקידושין (מ"ט ב' ד"ה דברים) וז"ל: ואומר ר"י דצריך לחלק ולומר דיש דברים שאינם צריכים תנאי כפול אלא גילוי מילתא דאנן סהדי דאדעתא דהכי עביד וגם יש דברים דאפי' גילוי מילתא לא בעי כגון ההיא דהכותב כל נכסיו לאחרים ושמע שיש לו בן שהמתנה בטלה וכן הכותב כל נכסיו לאשתו לא עשאה אלא

לחאזין לה, וכל המשנה מצורת השכירות הרי הוא גזלן. ויש להסמך לזה סוגיה ערוכה בב"מ ע"ח א' דהמעביר על דעתו של בעה"ב נקרא גזלן אליבא דר"מ, וגם אליבא דרבנן באופן שבעה"ב פירש כן בפירוש שלא משכיר ע"מ זה נקרא גזלן (וכדמוכח מדברי הריטב"א שם בעמ"ר ב' גבי מעות פורים, עי"ש ודו"ק). ובנדונינו שישכירו את הקלטת לצרכי שמיעה בלבד, כל שימוש אחר בה ייחשב לגזילה ולשאלה שלא מועת. [ובדברי הש"ס בב"מ שם האריך הגר"נ גולדברג שליט"א בקובץ "תחומין" ח"ו וכס' משנת זכויות היוצר במילואים במכתבו להגה"צ ואין בי יומרה להכניס ראשי בין הרים גבוהים אלון].

העתק פקדון תוכנה או קלטת

ונראה שאם הפקיד בעל זכיון הקלטת או תוכנת המחשב את הקלטת או התוכנה בידו של מאן דהו, דאסור לנפקד להקליטו בכל גווני. דלכאורה דמיא למש"כ הפוסקים (ח"מ רצ"ב) בשם ר' יהודאי גאון ד"ל שאסור לנפקד להעתיק פ"י אות אחת מספר שהופקד אצלו לספר אחר, אך אם הוא ת"ח יכול להעתיק. והביאו הרמ"א (שם) להלכה, ובש"ך נדחק וטרת ליישב מדוע לת"ח מותר להעתיק וכ' שהוא מטעם ש"אל תבז לנגב כי יגנוב" וכתוב במדרש ובתוספתא ספ"ז דב"ק דהיינו כגונב דברי תורה, שלמרות שנחשב לנגב מ"מ ישלם הוא שבעתיים בתורתו וקיל טפי. והחת"ס (בשו"ת אור"ח ב') כתב בזה ואלו דבריו: ואומר בדקדוק לשון ר' יהודאי גאון שאין

נמצאת המתנה בגזל תח"י, וכ"כ רש"י בסוכה (מ"א ב' ד"ה החזיר) דאם לא החזירו אגלאי מילתא דמעיקרא גזול הוא בידו. והרי מצינו בש"ס (ב"ק צ"ו ב' צ"ז א') דגזלן אינו משלם על דמי שימוש והנאתו. וא"נ שבשעה שהעתיק את הקלטת ובטל המקח נמצא שהשתמש בה בגזילה א"כ מיפטר מתשלומי הנאתה. רצ"ע.

העולה מן הדברים שכשימכרו קלטות בתנאי שלא יעתיקום, ואם יעתיקום בטלה המכירה [נדתנאי שאינו בעצם המכירה אינו מועיל מסתמא, מפני שהקנין הינו כעת בשליטת הקונה ומה גילוי דעתא דמוכר משנה בקניינן], אינו תנאי המועיל. משום שבד"כ לא יאותו המוכרים לחזור בהם מהמכירה כשיאמר הקונה שעבר על התנאי והעתיק מהקלטת קלטת נוספת, וא"כ תנאי זה הוא בוקי סריק. אך במקרים שאכן הוכח שהמוכרים והיצרנים מוכנים ליטול בחזרה את הקלטת ולהשיב לו את כספו, (וכגון שהפסד ההעתקות עולה על הפסד ביטול המקח בכגון דא), אזי תנאי זה מועיל והמקליט גורם לביטול קניית הקלטת למפרע, ונמצא שכל שימושיו בקלטת באו לידו בגזל, וכל המקליט ממנו נחשב להחולק עם הגנב, וכפי שהארכנו בזה לעיל.

השכרת הקלטות

ועצה טובה קמ"ל ליצרנים ולמכורים שלא למכור כלל את הקלטות לקונים אלא להשכירם לשמיעה בלבד, ובכה"ג אין לקונים כל זכות בקלטת מלבד

קרא "אל תבזו לגנב", וכדברי הש"ך הנ"ל. אך יל"ע דהא סו"ס חוץ מהעתקת הד"ת הרי מעתיק גם את התוכנה גופא.

מדין איסור מוזיק

וכעת נבוא לדון בס"ד האם ישנו איסור להעתיק תוכנות וקלטות מדין מוזיק, שהרי עיקר שווי התוכנה ליצרן ולמפיץ אינה בעצמות החזקתה, אלא בזכות למכרה ולהפיצה תמורת תשלום, הוא ולא אחר, ונמצא כשמעתיק גורם לו להפסד שזה כסף שיש לו בזה. ועוד, שע"י שהתוכנה מפורסמת ומועתקת לאלפים ולרבות ונמכרת ע"י המעתיקים בתשלום נמוך יחסית, ע"כ קשה ליצרן למכרה במחירה ההתחלתי, שהרי מי פתי לרכשנה מהיצרן דוקא באם יוכל להשיגה ממעתיקה במחיר זול בהרבה. ונמצא שבזה שהעתיקו התוכנה ומכרה בזול גרמו שגם היצרן גופא יאלץ למכרה בזול, פחות מהמחיר שקבעו בתחילה. (אך אינן שאי"ז כלל קנין המוכר א"כ ל"ש זה למזיק).

א] אולם נראה שאינו מוזיק גמור ואפי' אינו חשוב כגרמי, ולפחות לדעת רוב הראשונים, אלא הוי גרמא בעלמא, ועל זה אמרו בש"ס (ב"ק ס' א' ובי"ב כב' ב' ובשאר דוכתין) דגרמא בנויקין פטור. דהנה בגדר גרמי (אשר נחלקו בזה תנאי, כדאיתא בב"ק ק' א') נאמרו כמה גדרים, ונפרטם אחת לאחת: דעת רשב"ם (בי"ב צ"ד א') שגרמי הוא כשעושה הנזק בידים, וכל שאינו עושה אותו בידים אלא שגורם עכשיו שיכוא היזק ממילא לאחר זמן מיקרי גרמא

במשמעות דבריו שהספר נקרע ונתקלקל ע"י העתקה, והחרוש מעיד שזה אינו, אלא דמרע ליה פ"י מזלזל בשווי הספר, דבימיהם לא היה הדפוס והעתיקו הספרים בכתב ידם וכל שהספרים יותר מצויים ומועתקים ומוגהים המה בזול יותר ואינם שוים כ"כ, נמצא ע"י שזה מעתיק אפילו אות אחת מספרו של זה להגיה ספר אחר ע"י אות זה הרי מגרע ומזלזל פקדונו של זה, כך נ"ל כוונת ר"י גאון. ובהמשך דבריו כ' וז"ל: אבל להעתיק ספרו ולזלזל משווי לזה לא שייליה והמעתיק הוי גולן גמור, לולי לא יבזו לגנב כי שילם שבעתיים ולו אין הפסד שהרי אין הספר מתקלקל וגם הוא יכול ללמוד בו, רק שמזלזל בשווי מקח הספר וזה ישלם לו שבעתיים, וניחא ליה למעבד מצוה בממוניה הכא דלא שייך יצא שכרו בהפסדו, עכ"ל החת"ס. חז"י דס"ל שהפסד זה שע"י שמעתיק אפי' אות אחת מספרו של המפקיד כדי לתקן את ספריו שלו חשוב כגזל גמור וכמועל בפקדון, שהרי לצורך זה לא ניתן לו הפקדון ושימוש זה אסור בתכלית ללא רשות המפקיד. ולכא"י דמיא לנידו"ד שאע"פ שאם מעתיק את תוכנת המפקיד לא מחסרו בעצם התוכנה, שאינה משתחקת ומתקלקלת בפעולת העתקה, אך מפסידו שע"י שהזכיון עליו כעת אינו רכושו הבלעדי של המפקיד בעל הזכיון, מפני שגם אחרים השיגוהו ע"י ההעתקה ויכלו להשיגו ע"י העתקה, להכי הוי מועל בפקדונו וכגולן דמיא. ולפי"ז המעתיק תוכנות תורתיות (כפרייקט השו"ת וכדו') לצרכי תלמודו האישי אינו עובר כגזל, דמיא לת"ח המעתיק ד"ת דעליו אמר

משום גרמי בנוזיקין, שהרי לא מזיק את גוף תוכנת המחשב אלא את השווי הנוסף שבה, שווי מכירת היצירה לרבים. וגם לסברתנו הנוספת שמזיקו בזה שגורם לו להפחית את מחיר התוכנה שברשותו, פשיטא שאינו חשוב כנזק בגוף התוכנה ואף אין הוא עצמו מזיקו אלא הנזק בא בצורה עקיפה והוי גרמא, ודאי וודאי שלדעת המרדכי וסיעתו הסוברים שגרמי היינו שהחסיר את גוף הדבר, אזי מעתיק התוכנות או הקלטות אינו נחשב כמזיק בדינא דגרמי, שהרי אין מזיקו בגוף יצירתו אלא באפשרויות הרווחים היוצאים ממנה, והיא הדוגמא המדויקת של גרמא.

ב] אמנם לפום סברת הרמב"ן וסיעתו המוזכרת לעיל, יל"ע האם העתקת תוכנות מחשב הינו הזיק של גרמי. דהם ז"ל ס"ל דגרמי היינו פעולת הזיק שברי הזיקא, א"כ אף דלכאוי הוזלת המתירים אינה הזיק ברור מ"מ פשוט שהעתקת תוכנת היוצר והפצתה בכסף מלא תגרום ליוצרה הזיק ממנו ברור. אולם יש לדון בזה טובא, דהרמב"ן שם הוסיף בביאור דבריו נוסף וכי דברי הזיקא הוא, כל שמחמת גרמתו בא הנזק בעל כורחנו ואינו תלוי בדעת אחרים כלל ועיקר, ואי אפשר בלא הזיקא אף כשיגיע לאחר מכן ולא ברגע ההזיק, עי"ש.ה. ולכאוי נזק דילן בא מחמת אחרים, שהרי הפסד היוצר הוא בזה שאחרים ירכשו את התוכנה המועתקת ולא את תוכנתו וקלטתו המקורית, וזהו הזיק דתליא בדעת אחרים, שהרי יכולים לרכוש מהיוצר ובעל הוזכר דוקא ולא מהמעתיקים, וצ"ת.

והערני הרי"ל נזק לדברי המחנ"א נזק"מ ד' דאיכא מחלוקת ראשונים כשמזיק

בנוזיקין. דעת רבים מהראשונים (עי' תוס' ב"ב כ"ב ב', במרדכי ב"ק פ"ט סי' י"ט ובאור"ש שם, ס' העיטור אות מ' מחילה, רא"ש ב"ק פ"ט וב"ב פ"ב סי' י"ז, וכ"ד רשב"א ורבינו ירוחם ז"ל) שכל פעולה שעושה הוא (או ממונו) בעצמו ומזיק בה בגוף הדבר של חבירו הרי"ז גרמי, וכל שלא עשה מעשה בגוף הדבר של חבירו וההיזק בא ממילא הרי"ז גרמא בנוזיקין. ולפירוש הרמב"ן (קונטרס דינא דגרמי) וסיעתו (הר"ן סנהדרין ע"ו ב' ובע"ז ב', ונימוק"י ב"ק כ"ו ב' ובעוד דוכתין) גרמי היינו פעולת הזיק שברי הזיקא, וכשאינו ברי הזיקא הוי גרמא. ובתוס' ב"ב כ"ב ב' הביא דעה בתרייתא (וכן הובאה דעה זו ברא"ש, במרדכי ובאור"ש שם) בהגדרת גרמי וגרמא, שכל שההיזק בא מיד בשעת מעשה הגורם אותו, הרי"ז גרמי וכל שההיזק בא לאחר זמן הרי זה גרמא בנוזיקין. ובהגהות מרדכי (ב"ק סי' רי"ג בשם הר' אליהו, וע"ע שם סי' קי"ד) ובעיטור (שם) כתבו דבנוסף על התנאים הנ"ל בדינא דגרמי בעינן ג"כ שיהיה גוף הדבר הניזוק חסר, אך באופן שגוף הדבר בעין ואינו חסר, אלא שצריך הניזק מעות בכדי להשיבו לקדמותו או שאינו שוה כעת כבתחילה אי"ז אלא גרמא. ונראה האם צדקו דברינו, וכדלהלן: לדעת רשב"ם דגרמי היינו שמזיקו בידים א"כ הכא בנידון דידן פשוט וברור שהעתקת תוכנה או קלטת אינה מזיקה בידים את זכות היוצר, והזיקו אינו אלא הזיק המסתעף מהעתקה זו ואינו ישיר, וע"כ הוי גרמא. לסברת הראשונים הנ"ל שגרמי היינו שמזיקו בגוף חבירו או בגוף ועצמות רכושו א"כ ג"כ פשוט שהכא אינו עובר

(שם) הביא את דברי הקצוה"ח והוסיף דבאורדני מהני שטר אף שהוא דבר שלא בא לעולם כיון שהוא מנהג ודמי לסיטומתא עיי"ש, ואפשר כיון דשם הוא ג"כ מדינא דמלכותא עיי"ש. ודין סיטומתא הוא רק קנין דרבנן, דהא קנין דרבנן ודאי לא גרע ממנהג שנהגו הסוחרים. עכ"ד הנתיבות. וכ"כ החת"ס (חור"מ י"ב) דמהני ק"ס בדבר שלב"ע.

והנהגה בהא דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם מצינו כמה ביאורים. במסכתין כתובות (נ"ט א') אמרינן "שאני קונמות מתוך שאדם אוסר פירות חבירו עליו אדם מקדיש דשלב"ל", ומבואר דהחיסרון בדשלב"ל הוא מחמת חסרון בעלות. ומאידך בש"ס ב"מ (ס"ז א') איתא לגבי גנב שמכר קרקע גזולה ואח"כ קנאה מבעה"ב, דמאחר ואיכא סמיכות דעת לקונה שהגנב יקנה מבעה"ב אין כאן חיסרון דשלב"ל, ומבואר שחיסרון דשלב"ל הוא חיסרון בגמירות דעת, ועיי' קוב"ש (להגרא"ו, ב"ב רע"ה) שעמד בזה. ועיי' ברמב"ם (זכיה ומתנה פ"ו הי"ז) ובהג"מ (פכ"ג מאישות ה"ח) ושו"ת ריב"ש (שכ"ח). ובלבוש (חור"מ ר"ט סק"ד) כ' שחיסרון דשלב"ל הוא מחמת שאין לקנין על מה לחול. ועתה נראה, דהנהגה לדעת הלבוש דחיסרון דשלב"ל הוא מפני שאין לקנין על מה לחול א"כ ודאי דדמיא לנידוד"ה, ואם כ' הפוסקים דק"ס מועיל גם בדשלב"ל אזי אפשר לדמותו בשופי לזכות יוצרים, שלמרות שבדשלב"ל חסר במעשה הקנין דאין לו על מה לחול מ"מ קני מטעם שכן מנהג הסוחרים, וה"ה הכא, שאע"פ שאין זכינות היצירה דבר ממשי וס"ד דאין

רק את שויות החפץ ולא את החפץ עצמו. **אולם** הלא גם גרמא אסורה וחייבים עליה בדיני שמים.

מדין קנין סיטומתא

[א] ב"מ ע"ד א', אמר רב פפי משמיה דרבא האי סיטומתא קניא, למאי הלכתא רב חביבא אמר למיקניא ממש, רבין אמר לקבוליה עליה מי שפרע, ובאתרא דנהיגו למקני ממש קנו. ופרש"י סיטומתא, חותם שרושמין החנונים על החביות של יין שלוקחין הרבה ביחד ומניחין אותן באוצר הבעלים ומוליכין אותן אחת אחת למכור לחנות ורושמין אותם לדעת שכל הרשומות נמכרות. ובאתרי דנהיגו למקני, שרגילין לרשום על מנת שבדבר זה תהא קנויה לו כאילו משך, קני. וכ"פ הרמב"ם (מכירה פ"ז ו') ובטוש"ע (י"ד קע"ה ד'). ועלינו לבוא אל בית היין ולדון בקרקע האם בנידוד"ה שמדרך העולם להקנות את זכינות היוצר ושלוחיו ולשלם עליהם כסף מלא, חשיב כקנין סיטומתא וחכיותיו קנויות לו ללא פקפוק. ונשטח הדברים כשמלה:

[ב] בקצוה"ח (ר"א סק"א) הביא דעת המרדכי (שבת פרק הבונה) וז"ל: לרבנו יחיאל הא דסיטומתא קניא דוקא בדבר הבא לעולם ומועיל בו קנין הלכך מועיל המנהג להחשיבו כקנין גמור, אבל דבר שלא יועיל בו קנין, כגון בדבר שלא בא לעולם לא מצינו שיועיל בו המנהג להחשיבו כקנין גמור, עכ"ל. הרי דחזינן דס"ל להמרדכי שק"ס לא מהני בדשלב"ע. אולם בנתיבות המשפט

סיטומתא מועיל ג"כ בדבר שאין בו ממש, וה"ה בנדרוניו.

ונראה דאפשר ואף להסוברים בדבר שאין בו ממש ל"מ קנין סיטומתא מ"מ זה דוקא שאי אפשר להעביר בעלויות ע"י קנין זה, שהרי גם אם כך נהיגי עלמא, סו"ס אין לו אפשרות להעביר דבר שאין בו ממשות. אך יתכן שק"ס מועיל להשאיר ולהחזיק בעלות היוצר ביצירותיו, דסברת ק"ס הינה שישנה בעלות על חפץ או דבר שהעולם מחשיב את האוחז בו או המייצרו לבעליו. דהנה כל ענין הבעלות ע"פ תורה הוא ענין שליטתי, וכמ"ש חזו"א (כ"ק סי' י"ח) וכל שאדם שולט על חפץ חשיב כבעליו, והדברים ידועים ואכמ"ל, וא"כ הכא שרובא דעלמא נהיגי דממציא תוכנת מחשב ומתכנתו הינו בעל התוכנה ואין לגזולם בהעתקה, נראה לומר שחשיב כקנין סיטומתא המועיל, שהרי סו"ס שולט עליו בשופי ובוה גופא נהיה לבעלים.

ויש להסמיק לזה את דברי הריב"ש (סימן ת"א) דלית זכיה באיסוה"נ ואינו יכול להעבירו לאחר, מ"מ מי שברשותו ובהחזקתו איסוה"נ לא פקעה בעלותו, למרות שהחפץ אסור בהנאה. וכן מדכתב הרשב"א (פ' לולב הגזול) שאתרוג ערלה חשוב "לכם" משום דאית ליה בעלים אע"ג דאסור בהנאה. וחז"י מדבריהם ז"ל שיתכן בעלות לענין השארת וקביעות בעלות האוחז בו (קרי: יוצר התוכנה או מוציא הקלטת) למרות שאינו יכול להעבירו לאחרים, התם משום איסוה"נ

לקנין על מה לחול, הרי אמרינן דבאופן שכן דרך קנין העולם מהני, ובמקומות שכן דרך העולם לייחס את זכויות היוצר ליוצרו (ואף נקבע הדבר בחוק הבינלאומי ותוקפו אושר בישראל), אזי אסור לקפח את זכותו ואסור להעתיק את יצירותיו.

ג] אך א"נ דחיסרון דשלב"ל הוא מטעמא דחסר בגמירות דעת או משום חיסרון בעלות אזי יש לפקפק האם קנין סיטומתא המועיל בדשלב"ל מועיל גם לזכויות יוצרים. דבזכות היוצר אין לקנין על מה לחול, שהרי זכותו אינה דבר ממשי אלא ענין מופשט וערטילאי, ומהיכי תיתי לן שקנין הנהוג בעולם חל גם על זכות שאינה ברת החלת קנין. ומצאתי בערוה"ש (תו"מ ר"א ג') שכי' וז"ל: י"א דקנין שנהגו התגרים אינו מועיל רק בקנין המועיל עפ"י הדין, אבל מה שעפ"י דין אינו מועיל כגון בדשלב"ל או שאין בו ממש או שאינו ברשותו אין מועיל שום מנהג, ויש חולקים כזה דאם מנהג קבוע הוא מהני בכל מה שנהגו, והרי אנו רואים שנהגו בכל מיני חכירות וארענדעס דאינם ברשותו ויש בהם דברים שלא באו לעולם כלל, ועכ"ז המנהג פשוט דמועיל בהם הקנין או השטר. והראשונים נחלקו ג"כ כזה, דהרא"ש בתשובות ומהר"ם מרוטנבורג (כסוף הגהות מרדכי דשבת) כ' דמועיל והר"י מפקפק בדבר, ומהרשב"א שהביא המגיד משנה (פ"ז ממכירה) משמע ג"כ דמועיל בכל ענין כיון דהמנהג כן והוי דין גמור, וכן עיקר לדינא, עכ"ד הערוה"ש. הרי דנמצאנו למדים דאיכא דברבי דס"ל דקנין

והכא מטעמא דאין לקנין על מה לחול
דאינו דבר דאית ביה ממשא.

מדרן משיג גבול

א[סנהדרין פ"א א', ואת אשת רעהו לא
טימא שלא ירד לאומנות
חבירו. ובמכות כ"ד א' איתא בא דוד
והעמידן על אחת עשרה וכו' לא עשה
לרעהו רעה שלא ירד לאומנות חבירו.
ובשו"ע הגר"ז (הפקד והשגת גבול ססי"ג)
כתב דמדת חסידות שלא ירד לאומנות
חבירו. וע"ע בשו"ת חות יאיר (מ"ב)
ובשות חת"ס (חור"מ ס"א) ובשו"ת בית
שלמה (חור"מ צ"ד). ובס' יוסף אומץ (סי'
שנ"ז) כתב שאיסור גזל ישנו בהשגת גבול
ואפי' לירד לאומנתו של חבירו אסור,
וכמו שדרשו חז"ל לא עשה לרעהו רעה
וגו', וכ"ש שלא יתור האדם לדרוש אחרי
אופני מחיית חבירו כדי שיתעסק הוא
בהם ועי"ז יקפח את מחיית חבירו, ועיין
בס' פתחי חושן (גניבה וגזילה פ"ט)
בארוכה. ובספרי הפוסקים מצינו
התייחסות רחבה לאיסור העתקת ספרים
והדפסת ספרים דומים אחר שאדם ראשון
הוציאם, וכפי שנביאם בהמשך.

ברם הכא אפשר ויש להקל בזה באופן
שבעלי התוכנות ומוציאיהם וכל
קוני הזכויות הינם גויים (ובחור"ל בד"כ
זהו שכ"ח טובא), וכפי שדנו האחרונים
דאפשר והשגת גבול אינו נוהג כלל
בנכרים, דכיון וילפינן האי דינא מקרא
ד"אשת רעהו" או מן הפסוק "לא עשה
לרעהו רעה" א"כ א"א לדמותו לעכו"ם
דלאו "רעהו" הוא, וכדאיתא בב"ק ל"ח.

ועוד דהר"מ (נזקי ממון פ"ח ה"ה) כ'
שאנו דנים לגויים בדיניהם, ומשנע דבמה
שהם אינם מזהירים אין איסור לישראל
כלפי עכו"ם, ועי' ש"ך (רכ"ז סקי"ד)
דע"כ אין חובת השבה באונאת עכו"ם
משום דבדיניהם אומרים פקח עיניך וראה,
וע"ע חת"ס ופת"ח האם בן נח מצווה
בהשגת גבול. אולם נראה דהוכחת
האחרונים ע"פ דברי הרמב"ם אינה
נכוחה, דבפשטות אין כוונתו להתיר מה
שלא מזהירים ע"פ דין תורה, אלא שאנו
מתירים ממנום באופן שהם עצמם דנים
כך בערכאות שלהם, וכ"מ מדברי הש"ך
הנ"ל וממשמעות נושאי כלי הרמב"ם שם.
וכדכ' בשיטמ"ק ב"ק ל"ח דמאחר ואינם
מצרים בצרת אחיהם לפיכך פטר הכתוב
מלשלם להם כדינינו. ואם כן כשנוהג
העולם להקפיד עד מאד על השגת גבול
במקרים מסויימים, וכיחוד בנידו"ד גבי
זכויות יוצרים ביצירות אלקטרוניות א"כ
פשיטא דהאיסור שייך גם בעכו"ם, למעט
מה דהבאנו לדון דלא נאמר בהם "רעהו",
וכנ"ל.

ב[ובשו"ת חת"ס (חור"מ פ"ט) כ'
בזה"ל: והנה הנהיגו
רבותינו הקדושים לגזור חרמא ושמתא על
מדפיסי הספרים שלא ישיגו גבול
המדפיסים הראשונים על זמן מה, ובדקתי
בספרים ומצאתי הסכמה לפני קרוב
למאתים שנה, ונראה שהתחיל זה אחר
שהדפיס מהר"ם פדאווה ספרי רמב"ם שלו
והשיג נכרי אחד גבולו וגזר הרמ"א
גזירתו כמבואר בתשו' הרמ"א (סי' י'),
ומכאן ואילך החלו לגזור בפני פורץ גדר,
ורגילים לכתוב בהסכמות ש"לא יהיו

ולכא' נראה דאפשר לקנות מהם קלטות אלו ואין לחוש להשגת גבול, ואף א"נ דב"נ מצווה בהשגת גבול (יעויין חת"ס שדן בזה) מ"מ אנו לא מצווים להפרישו מזה. ועוד דהחת"ס (שם) כ' וז"ל: גזור על המדפיסים אבל על הקונים לא גזור דרוב קוני ספרים ת"ח הם ואולי לא יהיו נכנעים לגאוניסההמה, אע"ג דלא שכיחי גדולים כ"כ דעדיפי מגאוני המסכימים. ועוד נראה פשוט דהשגת גבול שייכת דוקא אם מוכר את העתקותיו, אך להעתיק לצרכי עצמו שרי.

מדין דינא דמלכותא וטובי העיר

[א] גיטין י' ב', אמר שמואל דינא דמלכותא דינא. וכן איתא בב"ק קי"ג א' ובב"ב נ"ד ב' ובנדרים כ"ח א', ובריטב"א (נדרים שם) כ' שדברי שמואל התקבלו לכו"ע ואין מי שחולק עליהם, וכ"פ הרמב"ם (גזילה פ"ה הי"א) ובטוש"ע (ח"מ שס"ט ו' ובעוד דוכתין), ואף דבבית שמואל (כ"ח סק"ג) כ' שאינו מן התורה אלא מדברי חכמים מ"מ דעת רוב האחרונים (עי' אבנ"מ שם ושו"ת חת"ס יו"ד שי"ד ושו"ת דברי אברהם ח"א א' ושו"ת בנין ציון ח"ב ט"ו) דדמ"ד הוא מן התורה. ויל"ד האם הכא [שישנו חוק בארה"ק ע"פ החלטת ערכאות המדינה והכנסת הקובע שתוכנות המחשב והקלטות שייכים ליוצר ולבאי כותו ואסור להעתיקם, ואף גזור על עברייני העתקה ג' שנים מאסר, וכן ישנו חוק בינלאומי בזה] חשוכים יוצרי התוכנות כבעליהם הבלעדיים ואסור

שלוחי מצוה ניווקין" וכו' דמדפיסי ספרים ותגריהם ותגרי תגריהם שלוחי מצוה הם, אעפ"י שכל כוונתם להנאת עצמם, וכו'. וידוע שהמדפיס א"א אם לא ידפיס ספרים למאות ולאלפים, ואנחנו עם ה' מעטים במדינה זו וא"א שימכרו במדינה זו וכו' ואם ידפיס עוד אחד ספר כזה במשך זמן קצר, אפילו מאה פרסאות מפה לא ימכור זה ספריו, נמצא הפסיד את שלו, ומי פתי יקרב אל הדפוס, עי"ש שסקר בארוכה את תולדות ההסכמות והחרמות שכתבו רבנן קשישאי שלא להשיג את גבול מדפיסי הספרים. אך המעיין בדבריו יראה דס"ל דבעינן לאסור הדפסת ספרים הדומים בתוכנם לספרים שיצאו ממש קודם לכן בכדי שיהיו ספרים מצויין לעוסקי תורה ודוקא משו"כ היה ראוי לגדור גדרות בזה, וכלשונו שם. וא"כ לפי"ז ענין השגת הגבול שייך דוקא בתוכנות מחשב תורתיות אשר לומדי התורה יפיקו מהם תועלת תלמודית. ועוד אפ"ל דגם בהנ"ל אין לחוש להש"ג משום שבתקופתנו לבעלי הזכויות בתוכנות ובתקליטורים תורניים ישנה פרנסה ברווח, למרות שרבו מעתיקי זכויותיהם, וכן ראיתי שכ' ג"א שליט"א. וכן י"ל דבהעתקה, שאינו נוהג כמדפיסי הספרים בתקופות דאז אשר הדפיסו את הספרים מחדש באופן שונה, ודאי דאיכא משום משיג גבול, שהרי מעתיק את עבודת היוצר דיוק נמרץ ומוכרו כתוכנו וצורתו המקורית. וע"ע שד"ח אספ"ד מערכת הה"א סי' מ"א.

והנה מעשים שבכל יום שבני לא ברית מפיצים העתקות של קלטות וכדו',

לקפח את זכותם מדין דינא דמלכותא דינא. וכדלקמן:

ב] כתב המאירי (ב"ק שם) וז"ל: כל מה שאמרנו בדין המלכות שהוא אצלנו דין גמור הוא בחוקים שחקק לתועלתו ולתועלת נכסיו וכו' אע"פ שהוא כנגד דינים שלנו דין הוא ואסור לגזולו או לעבור על מה שתיקן, שכך הוא ראוי לו מצד מלכותו על הדרך האמור במלכי ישראל, כל האמור בפרשת מלך, מלך מותר בו, וזהו שאמר דינא דמלכותא ולא אמר דינא דמלכא כלומר דינים הראויים לו מצד המלכות, אבל מה שהוא מחדש מחמת אונס או דינים שהאומות מחזיקות בהם מתורת ספריהם ונמוסי חכמיהם הקדומין כנגד דינים שלנו אין בכלל זה, עכ"ל. וא"כ לפי דברי המאירי הכא ל"ש דינא דמלכותא דינא, שהרי חוק זה אינו חוק הראוי מצד המלכות אלא חוק ערכאות. וכן ל"ש הכא דדמ"ד לפימשי"כ הב"י (שס"ט) בשם הראשונים דדמ"ד נאמר דוקא בדברים הקשורים ותלויים בקרקעות. אולם נחלקו בזה הראשונים (ע"י בזה במרדכי ב"ק פ"י וביאור הגר"א שם).

ג] והנה בגיטין (שם) איתא כל השטרות העולים בערכאות כשרים חוץ מגיטי נשים וכו' קא פסיק ותני לא שנא מכר לא שנא מתנה, בשלמא מכר מכי יתיב וזוי קמייהו הוא דקנה ושטרא ראייה בעלמא הוא וכו' אלא מתנה במאי קא קני לאו בהאי שטרא והאי שטרא חספא בעלמא הוא, אמר שמואל דינא דמלכותא דינא. ואיבע"א חוץ מכגיטי נשים. וכי הרשב"א בשם רבינו יונה דתני חוץ מגיטי

נשים ולא משנינן ליה משום דדמ"ד לפי שאין המלך מפקיע ממון ישראל אצל חבירו אלא כ"ז שהוא בא לדון וכו' הלכך אעפ"י שעשה ישראל שטר לחבירו בערכאות וכו' לא הופקעה השדה מן המוכר על אותו השטר כ"ז שלא באו בערכאות. והא דקאמר שמואל טעמא משום דדמ"ד חידושו שאין המוכר יכול לחזור בו עוד שכבר הופקעה ממנו השדה בדדמ"ד וכשיחזיק הלה יזכה ולא בשטר עצמו וזכה בה, וכמו שאתה אומר בשטרי מכר דבזוזי קני. א"נ אפשר בשטר וכדאמרין התם האי סיטומתא קניא באתרא דנהיגי למיקנא ודדמ"ד נמי כמנהגא הוי, עכ"ל. ובדבר אברהם (שם) ביאר הדברים דס"ל לרבינו יונה דדדמ"ד ילפינן מהא דגיטין (ל"ח א') מקרא ד"וישב ממנו שבי" דאו"ה קונה בכיבוש וא"כ המלך הוא הבעלים ויכול להפקיר וליתן למי שירצה בכל דבר. ולענין קרקעות מפורש הכי בר"ן ובשטמ"ק (נדרים כ"ח א') ולענין שווקים ורחובות מצינו כן בשו"ע (חו"מ קס"ב א'). אולם אע"פ שקנה בכיבוש והוי בעלים גמורים מ"מ הרי גם בעלים גמורים כשמקנים אין הקונה זוכה אלא במעשה קנין, ולכן הוקשה לר"י במאי זכה האי קונה את השדה כיון דהני שטרא חספא בעלמא נינהו וע"כ אתי עלה מכח מנהגא. ונמצינו למדים מדבריו שלא אמרו דדמ"ד אלא להפקיר ולהפקיע הנכסים מבעליהם, אבל לא להקנות בלי קנין, וכהפקר ב"ד הפקר, וכל זמן שלא קנאם בקנין האמור בתורה לא קנה אותם והוצרכנו לקנין סיטומתא לצורך זה (ועיין במש"כ לעיל בדין ק"ס). ולפי"ז גם א"נ דדדמ"ד שייך בנדוד"ד מ"מ

כל עור שהזכיינים לא קנו זכויותיהם אינם חשובים כבעלים. ומאחר שזכותם זו בתוכנות ובקלטות אינה זכות בחפץ ממשי אלא זכות ערטילאית אם כן א"א לקנות זה. והגם דאדם קונה דשלב"ע, דבר שאין בו ממש לא יוכל לקנות. ואם כנים דברינו הנ"ל בביאור דברי השו"מ והאג"מ דאיכא שיעור בקנין אזי היוצר שייר לעצמו חלק מהתוכנה או הקלטת לענין שלא יעתיקה וימכרה ונוכל לאסור העתקה כארכבי אתרי ריכשא, דאסור מצד ששייר היוצר חלק ממכירתו ועוד דגם א"נ דלא שייר בקנין מ"מ להקונה אסור להעתיק את התוכנה או הקלטת משום שמדינא דמלכותא הופקעה בעלותו מהם לענין זה.

ועוד נראה דהנה ביבמות פ"ט ב' אמר רב יצחק מנין שהפקר בי"ד הפקר שנאמר "וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה", ר' אלעזר אמר מכאן "אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל" וכי, לומר לך מה אבות מנחילים את בניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילים את בניהם כל מה שירצו. וכי רבים מרבתינו (עיי' יש"ש יבמות פ"י י"ט וקרבן נתנאל גיטין פ"ד י"ג, ובשד"ח מערכת הה"א אות נ"ט בארוכה) דלר' יצחק דהפקר בי"ד נילף מקרא ד"יחרם כל רכושו" אזי אין אנו לומדים אלא שלכ"ד יש כח להפקיע ולהפקיר רכוש הבעלים, אך לא להקנות לשני, אך לפי ר' אלעזר דנלמד מקרא ד"אלה הנחלות" א"כ חזי' דלכ"ד ישנו

כח גם להקנות לאחרים אפי' קודם שבא לידם, וכירושה. וברשב"א (גיטין ל"ו ב') כתב ג"כ דהפקר בי"ד מועיל גם לזכותו לאחר. ורבים מן הראשונים פליגי וס"ל דאין בכח בי"ד להקנות לשני אלא רק להפקיע מיד הראשון, עיי' שטמ"ק ב"ב ק' א' ובמחנ"א משיכה ב'.

ולהני דס"ל דהלכתא כהסוברים שהפקר בי"ד הפקר מהני גם לגבי הקנאה לשני, יש לחקור האם פירושן של דברים שצריכים קנין והפקר הבי"ד חשוב כקנין המועיל, ואף דליכא דעת קונה הוי כדעת אחרת מקנה, א"ד דבהפקר בי"ד התחדש שא"צ לקנות את הדבר המופקר כלל והשני זוכה בו בעצם רצון הבי"ד, וכירושה שזוכים בה גם ללא עשיית קנין וללא כל כוונה לזכות בה (וכדאיתא בבב"ב קמ"א ב') וטעמן של דברים דבקנין עניינו גמירות דעת (כמש"כ חזו"א במכתבים) וגמ"ד בעינן דוקא במור"מ כדרכו של עולם, דצריכים לידע אל נכון האם העברת החפץ מראובן לשמעון נעשה בדעה צלולה וגמורה, ולהכי מקנים החפץ במעשה קנין המועיל, אך באופן שאינו מועבר ע"פ כללי ומנהגי העולם אלא בצורה שרירותית ע"י בי"ד, להכי א"צ קנין, ודו"ק. ולפי"ז א"נ דדמ"ד כהפקר בי"ד, והפקר בי"ד נילף מירושה כביבמות פ"ט ב', א"כ א"צ כלל קנין להעביר את זכויות החפץ למי שמורה המלכות. ובדוגמה דידן שצו החוק מורה על בעלות יוצרי התוכנות ואי רשות השגת גבולם ע"י העתקה, אזי הם הבעלים המוחלטים, למרות שא"א לקנות זכויות יוצרים משום דהוי דבר שאין בו ממש.

שו"ר מש"כ החת"ס (חור"מ מ"ד) דאף להני ראשונים דס"ל דבמלכי ישראל ל"א דדמ"ד אי"ז אמור אלא במיסים ומכס שמטיל המלך בעל כרחם שאין אומרים בהם בני המדינה שרצונם בכך, אם בנהגים וחוקים שהם לטובת המדינה, לכו"ע אין לחלק בין מלכי א"י למלכי אומות העולם. ולפי"ז גם בא"י איכא דדמ"ד.

ה' במגילה כ"ו מצינו דאיכא הסכמה וקביעת דינים ע"פ טובי העיר וכן בתוספתא פ"ב דמגילה, הוזכרו פרנסי העיר המחקקים את חוקיה וכן מצינו בהרבה דוכתין. ויל"ע האם לחוקי הממשלה דידן יש דין של טובי העיר, אשר החלטתם מחייבת את כל תושבי המדינה כדמצינו בפוסקים (עיין שו"ת פני יהושע תאו"ח ד' ושו"ת רדב"ז ח"ג תתק"י וב"י ושו"ע רכ"ח ובעוד דוכתין). [ונראה דבתקופה זו שנחקק חוק של בחירה ישירה לראשות הממשלה הדבר מחזק אפשרות של טובי העיר בנושא משרה זו, שהרי אינו נבחר ע"י חלק קטן באוכלוסיה ואך ורק ע"י צירופי קואליציות נבחר לראשות הממשלה, אלא נבחר ע"י רוב בני הארץ. ושמעתי שהביד"ץ בעיר בני ברק פסקו שדין חברי העיריה דשם כדין ז' טובי העיר, משום שההנהגה נבחרה ע"י רוב בני העיר ולא הוצרכו כלל לצירופי מפלגות. אולם לקמן יתבאר בס"ד לחלק טובא בין נבחרי הציבור בעיה"ת ב"ב לנבחרי הציבור הכללין. וא"נ דאכן דין הרשויות החוקתיות בא"י כדין טובי העיר, אזי

ד' עוד יש לרדן בזה לפי"ד הראשונים (שו"ת הרשב"א ח"א תרל"ז ובח"ב קל"ד, ר"ן נדרים כ"ח א' ונימוק"י שם, אור"ז ב"ק תמ"ז) דס"ל שדינא דמלכותא אינה דין אלא במלכי עכו"ם השולטים בחור"ל, דמפני שהארץ שלו היא, ויכול לומר להם אם לא תעשו מצוותי אגרשכם מן הארץ, אך במלכי ישראל השולטים בא"י לא יוכל לומר כן, דהארץ נחלקה לכל ישראל וכולנו שותפים בה ע"י שירושה היא לנו מאבותינו כהדיוט כמלך. ולפי"ז בא"י ליתא לדינא דמלכותא דינא. וכן יל"ע דאם הא דדמ"ד אינו נוהג בא"י מטעמו של הר"ן ש"יכול המלך לומר להם אם לא תעשו מצוותי אגרשכם מן הארץ" א"כ מאחר וגם העובר על חוקי המדינה בחור"ל אינו צפוי לגירוש מן הארץ, אלא רק לענישה מסוימת של קנס או מאסר אזי אפשר דגם בחור"ל ליתא לדדמ"ד, וזה הרי לא שמענו. ואפשר דאינו כן ומשום דחיישינן לדעות הראשונים דס"ל דהגדרת דדמ"ד היא שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו, הלכך דין גמור הוא והעובר בזה עובר משום גזל, וכמוש"כ רשב"ם (ב"ב נ"ד ב') או למש"כ הר"מ (גזילה ואבידה פ"ה הי"א ובפהמ"ש נדרים שם) והרשב"א (ח"ב שם) ובטוש"ע (שס"ט ו') דדדמ"ד נוהג גם במלכי ישראל לפי שזה משמירת העם כדי שלא יזוקו הישראלים הדרים פרוצים בין השכנים ויהיה בזה נזק המלך. וע"ע בספר הלכות מדינה להגרא"י ולנדנברג שליט"א.

יכולים הם לקבוע גם בעלות לבעלי זכויות היוצרים בתוכנות מחשב וכדו', וכמש"כ בשו"ת הרא"ש (כלל ר' סי' י"ט וכ"א) דדבריהם אינם צריכים קנין ולא שטר אלא דדבריהם ככתובין וכמסורים. וע"ע שו"ת מבי"ט (ח"ב ע"ט וח"ג קנ"ג ורכ"ח) ושו"ת תורת חיים (חור"מ ח"א נ"ג).

אך נראה דלחוקי הכנסת והמתקנים אין דין של טובי העיר, מפני שטובי העיר הינם פרנסים שבני העיר חפצים בהם והם שלוחי הציבור. אך במדינתנו שצורת בחירת הנציגים לכנסת נכפה על ציבור היראים, ואעפ"י שרובו ככולו משתתף בבחירות לכנסת, מ"מ הוא מעדיף שנציגיו וחוקיו יהיו נציגים אחרים המחוקקים חוקים רק עפ"י דעת תורה, וההשתתפות בבחירות אותם נציגים נועדה בסה"כ להשתדל לעצור כפי האפשר את חקיקת החוקים שאינם ע"פ תורה. וכן יש להוסיף דבתשרי מהר"ם בר"ב (הובאו דבריו בתשרי מיימוניות לס' קנין סי' כ"ח וברמ"א חור"מ קס"ג א') כתב שהמשתתפים בבחירת שבעה טובי העיר צריכים לקבל על עצמם בחרם שכל אחד יביע דעתו לשם שמים ולתקנת העיר, והמסרב להתחייב שדעתו לש"ש בטלה דעתו, וצריך לילך אחר רוב דעות של מקבלי חרם זה. ולפי"ז פשיטא שנבחרו הציבור במדינת ישראל אינם נבחרים לש"ש. ואדרבה, ישנם אלפים ורבבות הבוחרים בהם בכדי שיוכלו לנגח ה' ותורתו רח"ל.

ועוד נראה דאין בחוקי הכנסת משום טובי העיר עפמש"כ הרמב"ם

(תשרי הרמב"ם רע"א) שטובי העיר הינם ת"ת אנשי תורה ומעשים טובים. וכן כתבו רבותינו (שו"ת מבי"ט פ"ד ושו"ת ר"א מזרחי נ"ז ושו"ת פנ"י אור"ח ד') שחוקי בני העיר צריכים להיות בהסכמת טובי העיר, שהם ראשי העיר בחכמה ויראת חטא כדי שיראו שתקנתם תקנה היא ולא קלקלה. אולם בערים שתושביהם חרדים לדבר ה' ובוחרים את נציגיהם הראויים ודאי חשיב כו' טובי העיר.

העולה מן הדברים שחוק זכויות יוצרים אינו נחשב לחוק שנחקק ע"י טובי העיר.

זכויות יוצרים בדברי תורה

א] בשו"ת חת"ס (חור"מ פ"ט) כ' דאין להשיג את גבולם של מדפיסי ומגיהי הספרים, אך "בתנאי שלא יהיו חידושי תורה ופסקי הלכות שאסור ליטול שכר ולהינות ממנו בעוה"ז", עכ"ל ונראה דכוונתו לחידו"ת שכתב מדעתו, וכן כתבו האחרונים. ויל"ע האם ליורשיו זכות בכתבי חידושי או בתוכנת מחשב תורנית שהוציא אביהם לאור עולם, שהרי לגביהם שוב אי"ז בכלל הנאה מהמצוה, אלא שכיון שלגבי מורישם היה זה בכלל האיסור ליהנות אין הם יכולים לירש דבר שלא היה בזכות מורישם, ועוד סברה נראה כזה שמאחר ומונח ביצירתו התורנית שזרעו יהנה ממנה, רק הם ואין בלתם, נמצא שגם לו עצמו ישנה זכות ממונית ביצירתו, דפשיטא שכשאדם מוריש דבר מה לבניו חשוב כמי שיש לו זכות כזה. ועיין בזה בס' פתחי חושן, רצ"ע.

(ת"א) שאיסוה"נ חשיב שלו לענין לכם, ודו"ק.

[ונזכיר שעדיין הדברים תלויין ועומדים בבואנו לדון בירושת זכויות היוצרים של תוכנות קלטות וספרים, דא"נ זכות זו היא דבר שאין בו ממש א"כ פשיטא שאם ליוצר עצמו אין זה חשיב לזכות א"כ גם בניו לא ירשו דבר שיש בו ממש. ומ"מ הדברים אמורים גבי השגת גבול, ומשום שלא אתו לאתרשולי במלאכת שמים, וכדברי החת"ס].

ב] ובעיקר דברי החת"ס יל"ע, דהנה כ' הרמב"ם (ת"ת פ"א ה"ז) דתורה שבע"פ אסור ללמדה בשכר, שנאמר ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' וגו', מה אני בחנם למדתי, אף אתם למדתם בחינם ממני וכן שתלמדו לדורות למדו בחינם כמו שלמדתם ממני. וה"ה דברי הש"ס בנדרים ל"ז א'. ולכאור' לפי"ז הכותב ספר, קלטת או תוכנת מחשב תורנית ומוכרו יותר מהוצאותיו עובר על דברי הר"מ שאסור ללמד תורה שבע"פ בשכר. אולם נראה דלא כן, שהרי המוכר ספר אינו מוכר "תורה", אלא מוכר "ספר". והיה אם יתפוץ הקונה ללמוד בו, יעשה זאת. אך אם ירצה יניחו בקרן זוית בעקד הספרים אשר לו, ותו לא. וא"כ אי"ז כהמלמד תורה שחייב ללמדה בחינם. ופשוט שגם כשמוכר לאדם שבודאי רכש את הספר אך ורק ע"מ ללמוד בו, אי"ז בגדר מסירת התורה. שהרי קיבל תמורת כספו גם ספר השווה מצד עצמו ולא מצד הפוטנציאל התורתי הטמון בו, ולפי"ז אפשר למכור ספר,

ונראה דיש להוכיח זה מדברי הר"ן נדרים (פ"ה א') שכי' שהאוסר הנאת פירות על עצמו יכולים אחרים ליטול אותן בעל כורחו ואינו יכול לעכב בעדם, עי"ש. ולכאור' צ"ת אמאי אינו יכול לעכב הפירות אצלו בטענה שלמרות שהוא עצמו לא יוכל להשתמש בהם מ"מ יורישם לבניו אחריו. וחזי' דזה אינו, ומאחר דהוא עצמו אינו יכול ליהנות מהפירות אינו יכול גם להורישם לבניו, שהרי אם היה יכול להורישם לא היו אחרים יכולים לכאור' ליטלן בעל כרחו. וא"כ ה"ה בנידו"ד, שאם אינו יכול להנות משכר התורה אינו יכול להורישו.

אולם מה אעשה והשכל הישר והסכרא הנראית מראה דלא כן, אלא שאע"פ שאינו יכול להנות מהדבר מ"מ אי אפשרות הנאה לא מפקיעתו מבעלותו. ולמרות שדברי הר"ן לכאור' מוכיחים דלא כן, מ"מ נראה להוכיח להיפך מדברי הש"ס ב"ק (ק"ט ע"א) דהגוזל את אביו וכו' האומר לבנו קונם אי אתה נהנה משלי בחייו ובמותו אם מת לא ירשנו ויחזיר לבניו או לאחיו, ואם אין לו לזה ובע"ח באים ונפרעים. וכי' הר"ן (נדרים מ"ז א') להקשות דאם לא זכה בגוף הנכסים ע"י הקונם האין נותנן לבניו או לאחיו והאין בעלי חובות באין ונפרעין, אלא דודאי נכסים ידידיה נינהו אלא שאין רשאי ליהנות מהן, וכדברינו. וע"כ צריך לחלק בין איסוה"נ שאסר אדם על עצמו לבין איסוה"נ שאחרים אסרוהו עליו, וכן יש להוכיח מדברי הריב"ש והרשב"א (שהזכרתי לעיל, הובאו דבריהם בקצוה"ח

שוכט"ס באה"ד

מכתבו הגיעני וכמה ששאל והעיר דלהני דעות דהים הוא גבול א"י א"כ השוחה בים לכאורה נחשב שיוצא מגבולות אה"ק, הנני להשיב כדלהלן:

בגיטין ח' א' נחלקו תנאי בגבולה המערבי של א"י דדעת רבנן דהגבול עובר בתוך הים וכאילו חוט מתוח מטורי אמנון ועד נחל מצרים, ונילף מיתורא דקרא ד"וגבול" דבא לרבות נסין שבים שמן החוט ולפנים, ולר"י כל הים שכנגד אור א"י עד האוקיינוס שבמערב הוא א"י, דהאי וגבול קרא יתירא הוא למימר דאף רוחב הים בכלל התחום ורואים כאילו חוט מתוח מקפלוריא (שעל טורי אמנון) למערב עד האוקיינוס ומנחל מצרים עד האוקיינוס, וכל מה שבתוככי ב' קרים אלו הוא א"י. ועי' בתוס' שם בדעתא דר"י. וק"ל כחכמים כמש"פ הר"מ תרומות פ"א ה"ז.

ובס' משנת יוסף כ' דיש להסתפק האם מיתורא ד"וגבול" מרבה את כל הים שמן החוט (שבין טורי אמנון לנחל מצרים) ולפנים שהוא א"י, או שהים עצמו הינו חוץ מהגבול ורק הנסין שבים שבתוך החוט נכללים בגבול א"י. ונפ"מ להיושב בספינה בתוך החוט אי יצא עי"ז מא"י או לא (לפי הא דק"ל בגיטין ח' א' דנהרות דא"י הרי הם כא"י). ועוד נפ"מ באם ימלאו אדמה בים וירחיקו היבשה לתוך הים, דאם הים עצמו חוץ לגבול א"כ הרי"ז רק היפך ים של חו"ל ליבשה דאין בכוחו להרחיב את א"י. וברש"י (גיטין ד"ה כי פליגי) כ' ופליגי תנאי איכא למ"ד שפת הים הוא גבול וים גופיה לאו א"י

תוכנה או קלטת יותר ממחיר הקרן. אולם גבי תוכנת מחשב וקלטות תורתיות יש לומר דאין הקונה רוכשם אלא ע"מ ללמוד בהם ולהשתמש בהם ואי"ז כספרים, וצ"ת.

ואם כנים דברינו אזי יש לדון האם הדברים אמורים גם לגבי הא דאמר' דמצוות לאו ליהנות ניהו, דאפשר וחלוקים ב' העניינים זמ"ז, דהרי פשוט שגם הקונים ספרי קודש לא קנו אותם מפני אסיפת הרפים והכריכה שבהם, אלא משום שאסיפת דפים זו כוללת חידושי תורה, וא"כ אף א"נ דל"ח כמלמד תורה בשכר, מ"מ ודאי שחשוב כמי שנהנה מד"ת, וכדברי החת"ס.

העולה מכל האמור שיש לאסור העתקת תוכנות מחשב וקלטות לצרכי מסחר, וכמשנ"ת בארוכה.

ולענין הלכה למעשה שמעתי מידידי הרב מרדכי ש. גליק שיחי' ששמע מרבנו הגר"ש אלישיב שליט"א שקלטת שכתוב עליה "כל הזכויות שמורות" אין להקליטה לצרכי עצמו כיון שהמוכר מתכוין לאוסרה גם בכה"ג, ומועיל משום דעושה תנאי במכירתו. ואסיים ברוב ברכה

ידידו"ש

שמואל ברוך

+++

אב התשנ"ט

כבוד ידי"נ הרב וכו' זאב יהודה שיחי'.

עציץ) אליבא דר"י דאף שלנהרות א"י דין
א"י מ"מ היינו דוקא לקרקעיתם של
הנהרות, אך הנהרות עצמם חשיבי כחור"ל.

ואסיים בברכה

שמואל ברוך

+ + +

שלהי שבט התש"ס

כבוד גיסי ידי"נ הבה"ח המו"מ
בתו"ש

יחיאל שונרמן שיחי'

מכתבו הגיעני, אך דא עקא שמה שהלב
חושק הפנאי עושק ונעצרו בי
עצרת הדברות, אך כעת אבוא בכתובים
בקצרה מהנלענ"ד בענינא דלא תתגודדו:

במה ששאל האם בבכנ"ס שמתפללים בו
בנוסח ספרד יוכל לומר קדיש ללא
פיסקת "ויצמח פורקניה" וכן להיפך. הנה
דעת הגר"ש אלישיב שליט"א (כהמובא
בס' תפלה כהלכתה פ"ד) שאשכנזי
המתפלל כש"ץ אצל אחינו הספרדים אשר
אומרים "את עמו ישראל בשלום אמן" לא
יחתום "אמן", אלא יסתפק באמירת
הציבור שאומרים אמן, שהרי למנהגו נראה
כהעונה אמן על ברכותיו. וכודאי בברכת
ישתבח שמסיימים הספרדים "חי
העולמים אמן" כ' בשו"ת אבני ישפה
(תשו' י"ד) שברור שהש"ץ האשכנזי לא
יאמרנו. ולכאור' ה"ה בקדיש, שהרי אם
יאמר פסקה נוספת של "ויצמח פורקניה"
מוסיף דברים שאינם חלק מחלקי הקדיש
ע"פ נוסחו. אך נראה לחלק, שהרי משפט
זה הובא בנוסח הקדיש שבסדר התפלה

הוא ואיכא למ"ד גופיה מא"י, עכ"ל. וכ"כ
בד"ה מן החוט. ומשמע דלרבנן אין המים
בתוך הגבול. אמנם בד"ה מיבעי כ' לרבנן
מיבעי ליה לנסין דמן החוט ולפנים לצד
מזרח א"י הוא דלא תימא שפת הים הוא
הגבול וכו'. ומשמע מהכא דס"ל דלא
שפת הים הוא הגבול אלא החוט העובר
בים בין מקצועות התחומין, ודלא כמשי"כ
לעיל. וי"ל בדוחק דה"ק דלא שפת ים
הוא הגבול דאיכא נסין שבים, אבל לעולם
המים עצמם חוץ לגבול. וברמב"ם
(גירושין פ"ז ה"י) כתב שהנהרות שבא"י
והנסין שבים הגדול שבתוך התחום של
א"י הרי הן כא"י וכו', עכ"ל. ומשמע שרק
הנסין אבל הנסין אבל לא הים, דאל"כ
הו"ל לפרש כדמפרש נהרות. גם מדברי
הירושלמי (חלה פ"ב ה"א) משמע להדיא
דהים גופיה מא"י הוא מדאמר בספינה
שנכנסה לארץ אם קירמו פניה מן החוט
ולפנים חייבת, ועוד שם (פ"ד ה"ה) לגבי
יין של תרומה ששותהו בחור"ל קאמר
בספינה איכן שותהו מן החוט ולחוץ,
עיי"ש. ובתוספתא (תרומות פ"ב ה"ב)
משמע דבים מן חוט ולפנים יש לו דין
כבנהרות א"י, עכתו"ד ועיי"ש עוד בארוכה
(ח"ב עמר' קי"ד והלאה). ויש להוסיף בזה
שבב"ב ע"ד ב' א"ר מאי דכתיב כי הוא
על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה אלו
שבעה ימים וארבעה נהרות שמקיפין את
ארץ ישראל וכו'. ובהגהות מראה כהן
(להגר' בצלאל הכהן מו"ץ דוילנא) כ'
דקרא קאי על א"י שאינה חסרה כלום
שיש בה נמי ימים ונהרות. וכנראה ס"ל
דהימים והנהרות שמקיפים את א"י
חשובים לחלק ממנה. ויש להאיר דדעת
אב"י (גיטין ז' ב') ועיין בתוס' שם ד"ה

המחלוקת ושאר ראשונים כ' דהוא כדי שלא יהיה נראה כב' תורות. והנה הר"מ פסק כאב"י ונראה דס"ל דמאחר ועיקר טעמא דלת"ת הוא מפני המחלוקת אזי ב' הנהגות שמקפידים עליהם יחד יכולה להביא למחלוקת, ומשא"כ בב' מקומות שלא מעורבים זכ"ו דאין בהם סיבה למחלוקת ומריבה. ור"ב דס"ל שגם בב' בתי דינים ליתא ללא תתגודדו נראה דסבר דלא חיישינן למחלוקת אלא חשש שלא יראה כב' תורות ולכן גם בב' דינים ליתא לת"ת משום דכל ב"ד יכול לפסוק ההלכה ע"פ ראות עיניהם ושיקול דעתם ובוזה כת ב"ד יפה.

ולפי"ז נראה דלאב"י ודאי חשיב כב' מקומות, שהרי בב' מנינים אין חשש של מחלוקת דאינם קשורים זל"ו. וכן לר"ב אי"ז חשיב כב' תורות משום שכ"ע יודעים שלכאור"א נוסחו כפי שנמסר לנו מאבותיו וכ"ע מכירים בנוסחת העדה האחרת. ואפשר דלהכי גם אפשר להתפלל בבכנ"ס אחד בב' מנינים כ"א לפי נוסחו. ופוק חזי מאי עמא דבר שנוהגים להתפלל אגודות אגודות בכולת המערבי ואין פוצה פה ומצפצף.

ואף דבמשנ"ב (ל"א סק"ח) כ' דאין נכון שבכנ"ס אחד מקצת יניחו תפילין בחוה"מ ומקצתם לא, ולכא"י הוי פירכא לדברינו. נראה דיש לחלק בין נוסחאות התפילה שכולם אמת לבין מחלוקת הלכתית של הנחת תפילין בחוה"מ, שאין עיקרה שינוי מנהגים אלא מחלוקת לדינא, וכמש"כ הגר"ז מבריסק ז"ל (והבאתי דבריו בס' משנת תפילין ביה"ל סי' ל"א) דאי"ז ענין למנהג אלא למחלוקת

להרמב"ם, וא"כ אף אם למנהגו אין אומרים זה מ"מ קשה לומר דחשיב כאמירה שאינה קשורה לקדיש גופא. תדע, דהא גם המתפללים נוסח אשכנז עונים אמן על אמירת "ויצמח פורקניה", וכמש"כ הפוסקים. וא"נ דלשיטתם אי"ז חלק מאמירת הקדיש א"כ הוי אמן יתומה. [וכן מצינו בקצוש"ע שלא יברכו ברכת "על מצות תפילין" בקול רם שמא ישמעוהו אחרים ויצטרכו לענות אמן והוי ספק אמן יתומה דאפשר וקי"ל כהשו"ע שאין מברכים עתש"ר. והנה בנדר"ד לא שמענו לחוש לזה מעולם. אלא ביאור הדברים הם דנוסח התפילה ואמן וברכה חלוקים זמ"ז, דגבי נוסחאות התפילה כ' הפוסקים ד"כ שערים יש בשמים ויש מקום לכל נוסחה ונוסחה, ומשא"כ בברכה דלהני שיטות שאין לברכה הוי ברכה לבטלה וכן גבי אמן חשיב כעונה אמן על ברכותיו]. ואכן שמעתי מהגר"ח קניבסקי דאין לשנות ממנהג הציבור ויאמר הקדיש ע"פ מנהג המקום. וכן ראיתי בשמו דהגר"ז אוירבך זצ"ל שבדברים הניכרים יעשה כהצבור.

ובמה שהסתפק האם אפשר שבב' חדרי ביכנ"ס אחד יתפללו בכל חדר בנוסח אחר, והאם מותר לקיים ב' מנינים באולם ביכנ"ס אחד (וכפי שנהגו בביהכנ"ס הגדול בחיפה יצ"ו, שמתפללים בהרבה מנינים יחד בכל פינה מפניות ביהכנ"ס). הנה ביכמות י"ד אמר אב"י דל"ש לא תתגודדו בב' מקומות ולר"ב גם ל"ש לת"ת בב' בתי דינים במקום אחד. ובראשונים מצינו תרי טעמי כגדר לת"ת דהר"מ (ע"ז פ"ב הי"ד) כ' דהוא מפני

א' טבת התש"ס

לכבוד וכו' הרב שמואל ברוך גנוט שליט"א

אחכשוכט"ם

שמע שמעתי כי כת"ר עוסק בענינים הרוחניים שבביהו"מ, ע"כ אמרתי, אכתוב למר כמה ספיקות שנתעוררו לי:

א. ידוע הפסק של הג"ר איסר זלמן מלצר [כך מפורסם בשם ר' שמואל יודלביץ זצ"ל] שבמקום שישנם הרכה תאונות דרכים אפשר לומר תפילת הדרך אף בתוך העיר, ולמרות שאין כל פרטי ההלכות של תה"ד. וע"כ באתי בשאלה, דאמנם לא קיי"ל כן. אך יש להסתפק, האם אפשר לסמוך עליו לענין זה, שכאשר יצא לדרך שמחייבתו באמירת תפילה זו, שיוכל לומר את התפילה תיכף ומיד כשיצא מביתו, כי גם בתוך העיר יש לברכה על מה לחול, ואינה מוגדרת כתפילת שוא.

ב. ידוע שהרב שפירא (אביו של הגרמ"ש) לא היה מזמין תקנים וטכנאים וכד' חילונים לביתו, כיון שלא רצה להכשילם בעבודה קודם התפילה, (אגב, הערתי שבין שעה רביעית לשישית ומחצה יכלו לעבוד אצלו, כיון שזמן שחרית כבר עבר, וזמן מנחה עדין לא הגיע) ויש לעיין, כשיוצאים לטיול בביהו"מ, האם יש ג"כ ענין להחמיר בלקיחת נהג קודם התפילה או שאינו אומר תפילה"ד וכד'.

הפוסקים. ובשרות אגר"מ (או"ח ד' סי' ל"ד) כ' דאף א"נ דטעמא דב' תורות ל"ש בבכנ"ס א' שמתפללים בו בב' גוסתאות, שהרי חלוקים בעיקרי גוסת הברכות והתפילות, מ"מ איכא איסורא מטעמא דמחלוקת, ע"ש. ומ"מ גם לדבריו נראה דבב' מנינים שונים בב' חדרים וגם בחדר א' גדול לא הוי מחלוקת דאנן בדידן והם בדידהו. והנלענ"ד כתבתי. ויש להוסיף שבשרות מהרש"ג ח"ב י"ב כ' דכל איסורא דלת"ת הוא דוקא כשמכריחים האחרים לנהוג כמותם, אך שכל א' נוהג כמנהגו לית לן בה. וכן בהקדמת שו"ת אור לציון כתב דהאשכנזים נוהגים כהרא"ש במקום שהשו"ע לא הכריע והספרדים כהרמב"ם, ולכן להספרדים אין איסור של לת"ת נוהג אלא רק לענין פסקי ב' בתי דינים.

ואסיים בברכה רבתא

גיסו אוהבו בלונ"פ

שמואל ברוך

ואחר חתימת מכתבי ראיתי להוסיף טעם נוסף דיש להתפלל בבכנ"ס של

גוסת אחר לומר קדיש כפי גוסתם, משום דהוא שליח הציבור לומר קדיש, וכתקנת אנשי כנה"ג לומר קדיש בציבור וכתקנת הגאונים (הובא בב"י נ"ה) לומר ז' קדישים לפחות בכל יום. ושליח צריך לעשות כדרך משלחיו. וכן ראיתי סברה דומה בתשובות כת"י שכתב הגרש"ז אורבך ז"ל גבי ש"ץ אשכנזי בבכנ"ס ספרדי שיאמר כמותם משום שהוא שלוחם.

הנ"ל

א"צ לזה, וכדיעבד יצא בכל גוויי גם אם אמרה בתוך העיר קודם שיצא ממנה שבעים אמה, וכדכתב המ"ב בס"י ק"י. ועוד יש להוסיף בזה דבס"י כף החיים (חק"י) כתב שלמרות שצריכים לברך תפה"ד אחר ע' אמה בצאתו מן העיר, מ"מ המפחד גם בתוככי שבעים האמה יכול לאמרה גם בתוך שיעור זה. אולם טעם תאונות הדרכים אינו מעלה ומוריד לענין אמירתה מיד כשיוצא מביתו, דהא גם הסוברים דמברכים משום תאונות כתבו דבתוך העיר אין לאמרה, מפני שתאונות דרכים לא שכחים בעיר ככתוצאה לה, וכדכתב בשו"ת דברי ישראל (וועלץ) ובס' ארחות רבנו (ח"א כ"א) בשם הגאון בעל חזון איש זצ"ל, עיי"ש. וא"כ צ"ל כנ"ל.

ב. ובמה שהעיר שאין לזמן עובדים שאינם מתפללים, הנה חומרה זו אינה מקובלת כלל ועיקר כמובן, ופוק חזא מאי עמא דבר. ועוד נראה, דאם נחוש לזה א"כ ייאסר עלינו להשתמש בכל שימוש שהוא בא"י, שהרי כמעט כל המאכלים והמשקאות ודרכי התחבורה והתאורה וכו' נעשו בעבר בהוה ובעתיד ע"י אנשים שלא טעמו טעמה של תפילה, ולדבריו לא שבקת חיים לכל בריה היושבת בארץ ישראל. ואי"ז שייך כלל לאיסור דלפני עור, שהרי בודאי שכל אדם אינו עומד באפס מעש ודרכו של עולם לעשות מעשים כל שהם, וכל מה דיעשה תהיה זו פעולה קודם התפילה, וא"כ נמצא שאנו כלל לא גורמים לו שיעשה מעשה קודם התפילה בגין הזמנתו, שהרי ברור שיעשה בלא זה מעשה אחר, וכל מעשה אסור.

ג. ידוע שאסור להתחיל ללמוד/ לאכול/ לעבוד מהשעה שמגיעה שעת תפילת ערבית. והא שבישיבות ישנם המתחילים סדר ב' בשעה 5, י"ל דכיון שיש מנין קבוע בישיבה. אין חשש שמא ימשך, ויש לעיין מה קורה בביהז"מ, אחד שמתכוון להתפלל כל יום בשעה 8, האם חשיב כמנין קבוע, לענין שיכול עד אז לעשות דברים שונים, או דלמא, דכיון שאין זה באותו בנין ובציבור שלם קבוע, עדין חיישינן שמא ישכח וימשך בעיסוקיו.

ברוך יוסף פורטנוי
אשדוד

+ + +

כבוד האברך הנעלה

הרב ברוך יוסף פורטנוי שליט"א

שוכט"ס באה"ר לעמלי תורה בטהרת הלב יקרת מכתבו הגיעני, ולמרות שלא הגעתי להוראה כלל, וכמאמרם בסוטה כ"ב עה"פ "ועצומים כל הרוגיה" זהו תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה, מ"מ אציע קמיה דמור הנרלענ"ד במה ששאל והאיר כיד ה' הטובה עליו, אך לא לענין הלכה למעשה כמובן.

א. מש"כ בשם הגרא"ז מלצר זצ"ל לא ידעתי בשמו, אך הדברים ידועים בשם ס' נמוקי או"ח קי"ד ובשו"ת דברי ישראל. אולם בס' אשי ישראל שי"ל כעת וזכינו לאורו כ' בשם הגרש"ז אירבך זצ"ל דאין מברכים מפני תאונות דרכים. וע"ד שאלתו האם האומר תפה"ד תכף כשיצא מביתו נחשב לו לתפה"ד המועלת מפני דסו"ס איכא חששא דתאונות דרכים. הנה

ק"ש ולפני שהניחו תפילין וכן כשירדע שלא יאמר תפילת הדרך, וכו'. וגם אם יש לתלות שבלא"ה יזמינוהו אחרים, הרי קי"ל כהמל"מ בפ"ד מהלכות מלוה ולוה דאם ישראל אחר יסייעו לא חשיב משום כך כחד עברא דנהרא, אלא דוקא כשנכרי יסייענו וכו'. וכמו"כ תמוה איך אנו מוכרין אוכלין ומשקין למי שאוכל בלי ברכה או משכירין בית לעבריין גם בכה"ג דלא מצו למיגר מנכרי אלא מישראל, אע"ג דיש הרבה עבירות אשר בלא בית לא היו נעשין. [נא"ה: עיין במש"כ בזה בשלהי דקייטא בענין השכרת בית למחלל שבת. וממו"ח שמעתי שהגריי קלופט זצ"ל אכן הקפיד שלא להשכיר דירה למחלל שבת]. גם אין נמנעין מליתן או למכור אוכלין למי שאינו זהיר בקידושא ואבדלתא, אע"ג דאפשר שמלבד העבירה שאינו מקדש ומבדיל הוא עושה עבירה גם בזה שאוכל ושותה, וכן בכל יום אין נמנעין מליתן או למכור אוכלין אף למי שאוכל לפני שהתפלל ולפני שנטל ידיו בבוקר. והנה השיטמ"ק בב"מ (ה' ע"ב) בהא דאמרו אין חיותא לרועה היכי מסרינן והא כתיב ולפני עור לא תתן מכשול, הביא בשם הריטב"א שכתב דאם בלא"ה יש להרועה בהמות משלו, כיון דבלאו דידן נמי מצי עביד איסורא לית ביה לפני"ע, ולא אסור אלא משום דמסייע ידי עוברי עבירה, וכידוע הרבו לתמוה עי"ז (עיין דרכי דוד שם), דהא על כל בהמה נוספת יש עבירה חדשה של גזילה ומאי נפ"מ אם יש לו בהמות משלו או לא. ונראה דכיון דהבהמה עצמה היא חפצא של היתר לכן רק אם אין לו בהמות משלו, ובזה שמוסר לו בהמות לרעות הוא

הזמנתינו, שהרי ברור שיעשה בלא זה מעשה אחר, וכל מעשה אסור.

וע"ע משנ"ב (פ"ט סק"יח) שכתב וז"ל: מי שיש לו עבדים עברים או משרתים שצריך שישמשוהו יזהירם שבקומם ממטתם ירחצו ידיהם ויברכו הברכות ויקראו פרשה א' של ק"ש ואח"כ יוכלו לעשות צרכיו, וכ"ז הוא ממידת חסידות אבל מדינא אין קפידא, עכ"ד. וכעת חיה זכינו לניצוצי נגהות מתורתו של הגרש"ז אורבך זצ"ל (אשר י"ל בס' הליכות שלמה) ושם כתיב שאמר מרן זצ"ל שמה שאנו מזמינים נהגים או שאר פועלים לעשות מלאכה כאשר ידוע לנו שהללו טרם הניחו תפילין וטרם קראו ק"ש והתפללו יש ללמד זכות על כך דכיון שאינם עומדים כלל להתפלל רח"ל אפשר שאין בזה משום "לפני עור". דהנה התוס' בעי"ז (כ"ב ע"א) כתבו דגם אם מכשיל את חבירו באיסור דרבנן עובר בלפני עור (ומבואר במנ"ח מצוה רל"ב דהיינו שעובר בלאו זה מן התורה, עיי"ש), ונראה דאף לדעת הנתי"מ (סי' רל"ד) דהעובר על דברי חכמים בשוגג אינו צריך כלל כפרה, מ"מ המכשילו עובר עכ"פ באיסור דרבנן, דאל"כ אמאי לא יהיה מותר גם לכתחילה להכשיל את אחרים באיסורים דרבנן, הואיל ולגבי זה שהוא שוגג הוי כהיתר גמור, וכהא דערלת חו"ל דאיתא בקדושין ל"ט דא"ל לוי לשמואל אריוך ספק לי ואנא אכול, וצ"ל דנהי דעל זה שהוא שוגג לא גזרו מ"מ על המכשיל שפיר גזרו כאילו מכשילו בדאורייתא. וכיון שכן תמוה איך אנו יושבין לפני הספר ונוסעים עם נהג לפני שהללו קראו

מהם מהנרלענ"ד, וכמובן שלהלכה ולא למעשה.

א. כמה שהסתפקת בהא דאסור לילך ד"א בגילוי ראש בהנמצא ברכב או באוטובוס דאע"ג דרכוב כמהלך מ"מ שמא נחשב כהנמצא בביתו או דמ"מ אי"ז כהולך ברה"ר. הנה מטעמא דאינו זו בעצמו אלא הרכב נוסע והוא בתוכו, יעויין ברכות ל' א'. ומצינו בהט"ז סק"ה דאם רוכב ע"ג בהמה או יושב בעגלה הוי כמהלך, ועיי"ש בסי' ח' סק"ג שכתב שאפילו יושב אסור, כך שבכל גווני אסור אף לישב בגילוי הראש. ואף דהב"ח כ' דמדברי הטור משמע שאין איסור מדינא אלא לילך ד"א בגילוי הראש, מ"מ גם להב"ח איכא בזה מידת חסידות. וכן במג"א (הובא במ"ב ב' סקי"א) כ' דממדת חסידות שלא לילך בגילוי הראש אפי' פחות מד' אמות, והשל"ה כ' דאפילו בעת השינה כלילה יחמיר. ובמ"ב הביא דברי הט"ז הנ"ל דבימינו איסור גמור מדינא להיות בגילוי הראש ואפי' יושב בביתו. וכן אין מסתבר לומר שתקרת הרכב חשובה ככיסוי יותר מגג חדר נמוך. ומ"מ ישנם קולות הלכתיות באופן שאינו נמצא תחת כיפת השמים, וכמש"כ במ"ב, עיי"ש.

ב. ובמה ששאל האם כשנמצא בים או בבריכה יוכל לטבול ראשו במים ולברך על מי שתיה, דהאם חשיב ככיסוי ראש המועיל. נראה להסמיק לזה דברי התרומת הדשן (הובאו דבריו בשו"ע צ"א ד') שכובעים הקלועים מקש והעשויים מגומי נחשבים לכיסוי המועיל. אבל הנחת יד על הראש לא חשיבא ככיסוי

דאף גם בזה בדוקא לא אמרו בגמ' והא עובר כלפני עור, רק אמרו והא כתיב, והיינו מפני שגם בזה אפשר דאינו עובר ממש כלפני עור.

ולפ"ז ה"ה נמי בהשכרת בית לעברייך וכן במכירת אוכלין ומשקין לעברייך יש לדון דשרי אליבא דהשטמ"ק, אבל בנדר"ד עדיין צ"ע להשטמ"ק. ונראה, דאף במרומים, לאחר שיזדכך מעבירה שאינו מבדיל ואינו מתפלל, יצטרך בודאי ליתן דין וחשבון גם על זה שעשה מלאכה לפני שהבדיל או לפני שהתפלל, מ"מ לדין אפשר דליכא כלל "לפני עור", ולא שייך לחוש על איסור מלאכה קודם הבדלה למי שהוא עברייך ואינו עומד כלל להבדיל או להתפלל, ועי' סמכו להזמין אנשים אלו לעשות מלאכות קודם התפילה. ועיי' מנחת שלמה ח"א ל"ה אות ב' וביאורים והערות לש"ש ש"ח אות כ"ט ובשש"כ פנ"ט הערה כ"ז ופס"י הערה מ"ג ותקונים ומלואים.

ג. אף כי מסברה איכא בזה צדדים להכא ולהתם, אמנם שמעתי ממור"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א דאי"ז חשוב כמנין קבוע משום ששעה קבועה אינה מזכירה לו כדבעי לילך להתפלל.

ואסיים בברכה
שמואל ברוך

+ + +

כסלו התש"ס, חיפה

אל כבוד ידידי הרב וכו' יוסף

חיים אלבום שיחי'

גלילות ידיו הגיעוני ומאד נהנתי משאלותיו ואשיב על חלק

שכשגמר להתפלל עם הציבור שמונה עשרה ובא חבירו שאין לו תפילין ובקשם אותם ממנו בהשאלה, דאם חבירו ימנע מלהניח תפילין אם לא יתן לו מיד, ימסרם לו, ואם ימנע רק מלקרוא ק"ש בזמנה עם התפילין אסור לחלצם לפני הזמן, וי"א שיחלוץ. וע"ע בס' משנת תפילין סי' כ"ה ובס' הנח"ת כהלכתה עמ' ל"ט.

ואסיים בברכה

שמואל ברוך

+ + +

**כבוד ידידי עוז הרב וכו' שמואל
ברוך גנוט שליט"א**

שוכט"ס

**לבקשת מעכ"ת ארשום מעט מילי
דמעלייתא בעניני "בין
הזמנים":**

א. קודם התפילה אסור ללכת לחנות לקנות אוכל לצורך הטיול וכדו' [משנ"ב פ"ט סקל"ו]. אולם כ"ז דוקא שעומד כעת לפני התפילה אבל אם עדיין לא הגיעה השעה שהמנין מתחיל, לכאורה מותר לקנות [הגרשו"א וצ"ל, הובא בספר שיח הלכה שם אות י"ז. ונימוקו דכל האיסור של התעסקות בצרכיו קודם התפילה הוא מדיני קדימה, ודיני קדימה חלים רק כשרוצה לקיים שניהם עכשיו].

ב. הנוסעים למקום רחוק לשבת אולי מותר להם להתקלח קודם התפילה, אולם להתרחץ בסבון אסור [הגרשו"א וצ"ל, הובא בספר מאור השבת ח"ב בפניני המאור מכתב כ"ז].

ג. היוצא לדרך קודם התפילה מותר לו לעיין עיון חטוף בעיתון [הגרשו"א

המועיל. וכ' הב"י דמדברי תרוהמ"ד משמע דחסרון הנחת ידו על ראשו היא דהראש והיד חד גופא אינן ואין הגוף כולל כסות עצמו, ולהכי באופן שאחר מניח ידו על ראשו של חבירו מהני ככיסוי המועיל. וחז"י דעיקרם של דברים שראשו יהיה מכוסה בדבר כל שהוא וא"כ מדוע יגרע חלקם של מי הם. אמנם עיין משנ"ב רסע"ט דגבי צואה ל"מ כיסוי במים כמו בערוה ואפשר דה"ה בדין והגר"ח קניבסקי כ' לי בזה וז"ל: צע"ג להקל.

ג. במה ששאל דבזמנינו שישנם מצילים בחופים ולפעמים מזהירים שלא יעברו למקום מסוים, האם חייב לשמוע בקולם ושמא כרופאים לענין הזה ומכיון שאומרים שספק פיקו"נ הוא יהי אסור לעבור. איני מבין ספיקו דפשיטא שכשאוברים שהדבר מסוכן צריך לשמוע להם, וחמירא סכנתא. ועיין יומא ע"ז ב' דאין לעבור בנחל זורם כשהמים מגיעים עד מתניו מפני סכנת טביעה.

ד. וכמה ששאל בקבוצת מטיילים שאין לא' מהם תפילין אי עדיף שהוא יהא הש"ץ ובחזרת הש"ץ יניח תפילין וכן בהיפך שיש בידם רק תפילין א' האם עדיף שיתן לחבירו והוא יניחם בחזרת הש"ץ. וכן בכה"ג אי עדיף שיתפללו ביחידות ובתפילין א"ד דבציבור עדיף, עכ"ד. הנה יעויין מג"א ס"ו סק"ב שכאשר הקהל מתפללים ואין לו תפילין ימתין ולא יתפלל עמהם דק"ש בתפילין עדיף על תפילה בצבור ובשלחן מלכים כ' דמ"מ מוטב לשאול תפילין מאחר ולהתפלל בציבור מאשר להניח תפילין שלו ולהתפלל ביחידות. ובשו"ת מדרש שם ועבר ג' כתב

מנח"י ח"ג כ"ו י') ויש חולקים וס"ל שיכול לברך (כן כתב לי הגר"י נובירט, וכן משמע מדברי הפרמ"ג, ע"י במנח"י שם).

י. לכתחילה אין ראוי לברך ברכה כשלכוש רק בכגד יד ובדיעבד יש להקל. ודוקא במקום שיש לו כסוי הראש, ופשוט. [שו"ע סי' ע"ב ו' ובמ"ב סקכ"ב] ולענין תפילת שמונה עשרה אסור להתפלל אפילו בדיעבד באופן הנ"ל [שם] אא"כ מכוסה כל גופו [משנ"ב] ומסתבר שסגי בזה שמכוסה עד ברכיו ואין צריך לכסות כל רגליו [הגר"י נובירט שליט"א] יא. לכתחילה אין ליטול ידיים מבקבוק שפיו צר, ובשעת הדחק יש להקל [משנ"ב קס"ב סק"ל].

אחתום מעין הפתיחה בברכת שוכט"ס באהבה [כשמואל וכרבנן ברכות יא:]

יהודה לייב שטרן
ירושת"ו.

+ + +

וצ"ל, הובא בספר תפלה כהלכתה פ"ו הערה ל"ו].

ד. הנוסע לחו"ל והוא ש"ץ בבית הכנסת שאומרים "יראו עינינו" לאחר ברכת השכיבנו יכול לומר "יראו עינינו" ואין בזה משום הפסק [אגרות משה יור"ד ח"ג סי' צ"ו אות ח'].
ה. ע"י שו"ת שבט הלוי ח"ב יור"ד סי' קי"ד לענין והדרת פני זקן באוטובוס.

ו. ע"י שו"ת שבט הלוי אר"ת ח"ד סי' ד'.
ז. בענין ציצית ביום חם אמרתם לי בשם מרן הגר"י"ש שליט"א שפטורים עפ"י התוס' בנדה סא:, אולם הגרשז"א זצ"ל פסק דחייבים, ועיין במנחת שלמה ח"ב.

ח. כשחוגר על עצמו מגבת בשעת הטיול אינו מתחייב בציצית, משום שעיקרה לנגוב ולא לכסוי הגוף (בית דוד פרשת שופטים אלול תשל"ז).

ט. ההולכים עם חולצות קצרות יש להם להשגיח שאם נגעו שם ורוצים ללמוד או להתפלל או לברך ברכה צריכים ליטול ידיהם לפני כן (חזו"א, הובא בשו"ת

סימן צ"ב

תשלום החסר בעניני הספר

בענין ההליכה לקברי צדיקים

מחשבת פיגול בלבכם ח"ו כלפי מאורן של ישראל רשכבה"ג מרן הק' אור החיים בן עטר זלה"ה, אשר שמו הק' מהולל ומפואר בפיהם ובפרט בדורו ידוע כמה ניסים ונפלאות שנעשו בעירו עי"ת סאלי יע"א ומדרשותיו שהיה דורש מדי יום ביומו לפני הק"ק אנשים נשים וטף, ובפרט אחרי עלותו לעיה"ק ירושת"ו כאשר העיד עליו הגה"ק החיד"א וללה"ה בספרו שם הגדולים וכו', והגה"ק החיד"א ז"ל היה ספרדי וכודאי שלא רק הוא לבדו הכיר בערכו וקדושתו הנפלאה אלא כל הרבנים שלמדו עמו וכל הק"ק הכירוהו וידעו כי איש אלקים הוא והיו מעריצים ומקדישים את שמו, ומי הוא ח"ו שיעז פנים נגדו, ומעולם לא שמענו שהיה לו מלחמה לא עם הספרדים ולא עם זולתם. והסיבה שלא הולכים על ציונו הק' ביום ההילולא שלו אין זה מתוסר ידיעה מגדלותו הרוממה, כי מי הוא אשר לא ידע מיקר תפארת גדולתו, והלא תורתו מכרות עליו. אלא הסיבה היא פשוטה שאחינו האשכנזים ק"ק החסידים מעת שהופיע עליהם עיר וקדיש נחית מן שמיא כ"ק מרן אדמו"ר הבעש"ט הק' וללה"ה

הארני ידידי הרב שלום (בהגר"י) הלל שיחי' דהנה נהיגי עלמא להשתטח על קברי צדיקים, וכפי שהארכנו בזה בספרנו לעיל. ויש לידע שעליה לקב"צ לא היתה דבר מוסכם ומקובל בימים עברו. וכדלהלן: בספר "מסעות ירושלים" (דף כ"ו) מספר הגאון בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל בשם רבו מהרי"ש משינאווא זצ"ל שבהיותו באה"ק נשאר להשתתף בהילולת האוה"ח הק' והיה לפלא בעיניו על אשר הספרדים לא באו על ציון הק' הנזכר ורק רובא דרובא מהאשכנזים, וחקר ודרש בזה והשיבו לו שבהיות האוה"ח הק' היה לו מלחמות עמהם כי הכיר במצחם את עוונותיהם וכו', והם לא הכירו קדושתו וגדולתו וממילא גם אחרי הסתלקותו לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו, לא כן האשכנזים וכו'. עכ"ד. וכתב על דבריו הגאון רבי מאיר ועקנין זצ"ל אב"ד טבריא (בספרו ויאמר מאיר סי' י') וז"ל: שרי להו מארייהו לאותן האנשים שנתנו טעם לפגם ויחפאו דברים מגונים בהוצאת לשון הרע ודבה על עם ה' הישרים והתמימים ק"ק ספרדים יצ"ו אשר מעולם לא עלתה

לא נתרגלו וממילא הבנים לא נתחנכו בזה. והאם חלילה נאמר שק"ק הספרדים היה להם מחלוקת עם הרשב"י זיע"א והאריז"ל והב"י וכל הצדיקים? אלו דברים שלא ניתנו ליאמר וכל שכן להדפיסם ולהפיצם ברכים, עכ"ל.

ובהמשך ספרו מביא הגאון הנ"ל את מכתבו של הגאון רבי יעקב חי זריהן זצ"ל ראב"ד טבריא המסכים עם דבריו ומאמצם בכל לב. וכי שם ידידוע שאין דרך הספרדים בכלל ללכת אל קברות הצדיקים רק לפרקים העראים וזהו טבעם. ובהמשך הביא מכתב התנצלות מהרב משה גולדשטיין משמשו של הרבי ממונקאטש זצ"ל המסכים על כל דבריהם. א"כ חזינן דעדת הספרים שבארץ ישראל כלל לא נהגו להשתטח על קברי צדיקים.

הנהיגם בשיטה זו ונטע בלבם רשפי אש להבת שלהבת שיטת וסדרי החסידות והנסיעה להאדמורי"ם מעיר לעיר וממחוז למחוז והתרגלו בכך, לזה הולכים לכל יאצ"ט של הצדיקים חסידי עליון. לא כן הספרדים מעולם לא ראו שיטה כזו ולא נסעו ממקומם וכל רבותיהם גאוני וצדיקי עולם המפורסמים בקדושתם וחסידותם הלכו במשטר ובסדר אחר ולא הנהיגום בשיטה זו, ואילו היה להם כמרן הבעש"ט זלה"ה שיחנכם בשיטה זאת לא היו נופלים מאחינו האשכנזים. והלא מרן האריז"ל הק' שהיה רק עם הספרדים לא הנהיגם בסדר זה ולזאת אינם הולכים לשום יארציט לא להאריז"ל ולא למרן הב"י ז"ל ולא להרמב"ם ז"ל ואפי' לרשב"י זיע"א מעט המה שהולכים למירון להילולתו, והסיבה אחת שהאבות

צילום במצלמה

איגר ז"ל ששלח לחתנו החת"ס ז"ל וז"ל: מכתביכם הגיעני לנכון, גם הגיע מכתב היקר ר' בער משם עם הפאטרע (תמונה) וכו'. וציין המחבר שכנראה זהו אותה התמונה שאליה נסובה המקרה הנ"ל, והוסיף שם וז"ל: ואני ראיתי ג"כ בפפד"מ צורת הגה"ק ר' נפתלי כהן בעל סמיכת חכמים, מצויר ומשוח בששר בתואר וקומת גופו על חציו וכו'. וגם אצל אאמ"ו הקדוש ז"ל אירע שהעמידו אנשי פרעסבורג צייר אומן מופלא לעשות דמות דיוקנו אבל לא עלתה לו כי סירב אאמ"ו ז"ל בדבר, עד שפעם א' כשהלך ברחוב

בספר אגרות סופרים (לרבי שלמה סופר ז"ל עמ' 72) כתב וז"ל: הרבני החכם וסופר מוריני בער פרענק ז"ל שחיבר איזה ספרים קטנים היה סופר ונאמן שנים הרבה בפרשבורג ובהשתדלותו נעשה ציור צלם דמות תבנית החת"ס ז"ל. וכאשר הביאו לפני ק"ו החת"ס ז"ל התמונה שלו על הדף, היטב חרה לו והקפיד מאד ושאל למשמשו למי הי' ההעזה לצייר צורתו שלא מדעתו ושלא מרצונו, וכו'. עי"ש בארוכה שרבנו החת"ס הקפיד בזה מאד. ובס' הנ"ל מביא את מכתבו של הגר"ע

דיוקנו בלי ידיעתו למען יהיה להם לזכרון
 כי היה נכבד מאד בעיניהם, עכ"ל. ובספר
 נמוקי או"ח (להגאון ממונקאטש ז"ל,
 סימן רמ"ג) מחה נמרצות על מחה"ס
 אגרות סופרים שבעצמו כתב שהגאונים
 לבית סופר ז"ל היה למורת רוחם לצלמם
 ולציירם והוא עצמו מביא בספרו את
 תמונותיהם, עיי"ש. וע"ע בס' נתיבות אור
 (להגר"י בלאזער ז"ל, עמוד 120) כתב על
 ידי רבו הגר"י סלאנטר ז"ל ש"הוא לא
 הנית מעולם לצייר אומן לצייר על פני
 הגליון את צלם דמות תבניתו, כי לא אבה
 זה בשום ענין", והדברים ארוכים.

עם סיעת מרוהמיו לשאוב מים שלנו על
 מצות והוא בעצמו שאב מהמכונה וכאשר
 הפסיק בינתים לנוח קצת אז עשה הצייר
 מלאכתו אחרי אשר הוכן מקודם מעמדו
 ומצבו לעומת פני אאמ"ו ז"ל ועלתה בידו
 עד להפליא כאלו רוח חיים בקרבו ותוארו
 ומלבושיו בדקדוק היטב משוח בששר.
 וכ"כ פעם א' היה בכאדען אצל עיר
 הבירה וויען (וינה) ושמה ישבו בני בית
 המלכות האבסבורג בארמון וויילבורג
 שלהם וכאשר ראו את אאמ"ו ז"ל אשר
 תוארו כתואר פני מלך ופניו מאירים וגם
 תואר קומתו היה מעולה מאד ונתפעלו
 ושלחו את הצייר שלהם להעלות דמות

תפילת הדרך

המכונית ויצאו לאמרה מעומד. וכן
 שמעתי שהגר"י מבריסק זצ"ל נזהר בזה.
 וקבלתי שזו סגולה נפלאה להגיע למחוז
 חפצו לשלום.

יעויין ברכות ל' א' בתורה והיכי מהלך
 אי קי"ל דשרי מהלך. ובספר פשט
 ועיון (להגר"מ שטרנבוך, עמ' ק"ג) כתב:
 הרבה צדיקים נהגו לדקדק להעמיד

נשילת ידיים במים ממותקים

במים מינרלים הנמכרים במיוחד לשתייה
 ומחירים יקר משו"כ, וזה הרי לא שמענו,
 וצ"ע.

להצד שכתבנו דחשיב ביוזי אוכלין
 משום שנועד למשקה, העיר
 מו"ח שיחי' דיהיה אסור ליטול ידיים גם

קנאות

מו"ח דנראה דהוא רק במקום ששומרי מצוות עלולים להכשל. אך כשמכשיל כאלו שאינם שומרים תומ"צ אפשר דהוא בגדר מומר ותליא במחלוקת הפוסקים האם יש בזה דין של לאפרושי מאיסורא או לא, ועיין.

עיין במש"כ בזה בשם הגרש"מ דיסקין זצ"ל. ושמעתי ממו"ח שיחי' שהגרא"א משקובסקי זצ"ל הסמיך אקרא "בקנאו את קנאתי" דמכאן שקנאות זו קנאת ה' בלבד ללא כל נגיעות עצמיות. ועל מש"כ בענין לאפרושי מאיסורא העיר

ציצית בימי שרב

ע"פ הקבלה. שדבר זה אינו ברור, יעויין בשו"ת וישב הים סי' ג' באורך, ואכמ"ל.

העירוני עמש"כ שבני עדות המזרח נוהגים להסתיר את הציציות

גניבת אוכל במקום פיקו"נ

דברי התוס' ב"ק ס' ב' שהזכרנו בדברינו, דהנה צ"ע מאי ס"ד דדוד ע"ה לא להשיב חסרונם של בעלי גדיש השעורים, ועיין במש"כ בזה. ונראה דמאחר והמלחמה היתה לתועלת כלל ישראל ולהצלת נפשם אי"כ ס"ל לדוד דמאחר ונצחון המלחמה בכללות יציל גם את חייו של בעל הגדיש להכי חייב להשתתף בנכסיו, דהרי חשיב להצלת עצמו. א"ד דמאחר וכעת חיה איכא הצלת נפשותיהם של דוד ואנשיו גרידא ולא של בעל הגדיש, אסור ליקח שלא ע"מ לשלם, ודו"ק ואכמ"ל.

במה שהקשתי ע"ד מדברי הש"ס כתובות י"ט א' דחז"י דרבנן פליגא עליה דר"מ, עיי"ש, י"ל דנחלקו רבנן ור"מ האם חסרון שיושלם לאחר זמן חשיב חסרון שאינו יכול ליקח מחבירו לתועלת עצמו. ומדברי הירושלמי שהזכרתי אכן מוכח כר"מ דחשיב חסרון, ואכן כ"כ בפני משה שם. ועוד אפ"ל דס"ל לרבנן ולרבא בכתובות שם דעדות שקר ל"ח כהמחסיר חבירו, שהרי רק גורם לו לחסרון וע"ז לכו"ע אמרי' דוחי בהם ולא שימות בהם. ונמידי דעסקינן בסוגיה דידן נראה לפרש

סימן צ"ג

בענין איסור היציאה לטיול חברתי לאבל תוך י"ב

(מהגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א)

וכן כתב הטור (בסימן שצ"א), והוסיף בהעתיקת הדין על לשון אביו הרא"ש וז"ל: מפני שהוא כמו שמחה ששמחים הרבה בדרך, עכ"ל. (ונראה שכלא הוספה זו אין הדבר מכואר מספיק למה היציאה ב"פרסום" אסורה, ודו"ק).

וכן פסק בש"ע (סימן ש"פ סעיף כ"ה) וז"ל: על כל המתים אסור עד ל' יום לילך בסחורה למרחוק, ואיכא פרסום גדול ודומה לשמחה, שהולך בשיירה גדולה ושמחים הרבה בדרך, ובאביו ואמו עד שיגערו בו חבריו ויאמרו לך עמנו עכ"ל.

והנה יש לדון אם שייך זה בזמנינו, כי בזמנם כשהיו הולכין בשיירה, כאשר היו חונים, היו מרבים בכל מיני שמחה ושחוק וכדומה בשירה וזמרה וריקוד, כי הרוב היו גויים ופרוצים. אבל היוצאים למסחר בזמנינו, ונוסעים אם באוירון או רכבת, אפילו נוסעים כמה בני אדם ביחד, אין מקום לחשש לשמחה בדרך (פירוש תוך כדי נסיעה). ואכן כן ראינו בערוך השלחן שכתב שאיסור זה הוא דוקא בשיירות שנהגו בזמן קדמון, אבל האידנא לא שייך דין זה, עיי"ש. ואפשר דעדיין שייך גבן איסור זה כאשר

שאלה: בחור תלמיד ישיבה, והוא אבל תוך שנה על אביו או אמו, האם מותר לו ללכת בבין הזמנים למקום נופש וטיול, הנקרא קאמ"פ, יחד עם שאר בני הישיבה, תוך י"ב חודש הראשונים.

תשובה: לשאלתך אם מותר לך תוך י"ב חודש ללכת לקאמ"פ, והוא מה שנוהגים איזה ישיבות בבין הזמנים שנוסעים התלמידים עם הרמ"ם למקום נופש, ושם לומדים מעט, ושאר הזמן מטיילים או הולכים לים או לבריכה וכדומה.

הנה שאלה זו שורשה פתוחה בדברי הפוסקים, וכמו שצינת בשאלתך.

והוא דאיתא בירושלמי (מו"ק פ"ג סוף הלכה ת'): על כל המתים אסור לילך בסחורה עד שלושים יום, ובאביו ואמו עד שיגערו בו חבריו ויאמרו לו לך עמנו, ע"כ. והביאו הטור (כיו"ד סוף סימן ש"פ) כנ"ל, וכתב וז"ל: פירוש בהולכין לסחורה למרחוק איירי, ואיכא פרסום גדול, ודומה לשמחה [ומריעות] שהולך בשיירה גדולה וכו' עכ"ל. וציין בבית יוסף שדברי הטור הם על פי דברי הרא"ש בפרק אלו מגלחים (סימן נ"א).

נוסעים דרך הים באניות, שהנסיעה היא נמשכת כמה שבועות, ועל הרוב הנוסעים רובם גויים ופרוצים, ומרכים בכל מיני שמחה וגיל הוללות ופריצות, שהם תכלית סיבת הנסיעה בדרך הים בזמנינו כידוע. ועל כל פנים נראה דכיון שיש לו באניה חדר מיוחד לו, ואינו מוכרח להשתתף עם כולם בשמחה שעושים בדרך, מותר לו לנסוע, ובתנאי שלא יהיה לו חלק בשמחה שלהם.

ועיין בגשר החיים (פרק כ"א סימן ז' אות ט'), שאחרי שהביא דין הירושלמי הג"ל, כתב וז"ל: שהמכוון בשיירה גדולה, ששמחים וצוהלים בדרך וכו'. ולפי זה גם אין לו [לאבל] להשתתף בטיולים של שיירות, ע"כ. וכן כתב עוד שם (בסימן ח' אות א') וז"ל: שגם כינוסי ריעות, כמו סעודת מריעות, או גם סתם מריעות חרות, כמו נסיעה בשיירה גדולה וטיולים חברתיים [אסורים] וכו'. ומה שאסרו שיירה גדולה, שמשמעה אף על גב שאינו אוכל ושותה בצוותא, זהו משום ששמחים הרבה בדרך וכו' ודומה לבית משתה, ועל דרך זה גם איסור הטיולים בחברת מריעות דומה לבית שמחה וכו' עכ"ל, עיי"ש. ונראה שכוונתו לאסור סוג הטיולים שנוהגים בני אדם לבקר באיזה מדינה, או מקום נופש, והולכין קבוצות קבוצות יש שמחה והוללות בדרך ודומה לבית שמחה.

גם הביא בגשר החיים שם (פרק כ"א סימן ז' אות ט') להט"ו (בסימן שפ"ה ס"ק א') שכתב וז"ל: כתב מו"ח בשם הג"ה בשם רבינו יהודה, אבל תוך ל' אינו יכול להזמין לאחרים, או להזמין

עם אחרים, ע"כ. ונראה דהוא הדין כל י"ב חודש על אביו ואמו, עכ"ל. ובתחילה צידד בדבריו לפרש כונתו, שר"ל דהאיסור הוא אפילו בהזמנה גרידא, בלא שום ענין אכילה ושתיה, כיון שהוא דרך ריעות, שמשתתפים בצוותא להנאתם. אבל שוב צידד לפרש דאפשר דאיירי דוקא כאשר מטרת ההזמנה הוא לשתות ביחד, שאז דומה לשמחת מריעות וגם בשו"ת בנין עולם (יו"ד סימן ס"ב) פירש שמטרת ההזמנה לכבדם במיני מתיקה ומיני תרגימא, עי"ש.

והנה נראה בפשטות לאור כל הנזכר שיש מקום חשש לבחור אבל תוך שנה לאביו ואמו להשתתף בקאמ"פ. דעצם היציאה לדרך בצוותא עם חברים למקום נופש, כאשר המטרה היא לשמוח ביחד, הוא שהגדיר בגשר החיים שם כ"טיולים חברותיים", ו"כינוסי ריעות", וכנ"ל. כי הרגילות היא ששרים בדרך הנסיעה, וכן בערכים, ויש חשש לשמחה מריעות. והגם שכולם בני תורה ורבותיהם עמהם, והמטרה היא טובה, לשם בריאות הנפש והגוף, וחילוף עצמות, כדי להתחזק ב"זמן" הבא בלימוד התורה, על כל פנים אין זה מוציא טיול זה מסוג "טיולים חברותיים" שאסר הגשר החיים. ובכל זה יורה גם הרב ערוך השולחן והוא פשוט. והגם שראיתי בספר ערוך השולחן (בסימן שצ"א סעיף ב') שכתב דשחוק אינו אסור לאכל אלא תוך שבעה, ואינו דומה לשמחה האסורה ל' וי"ב, עיי"ש לראיתו. תינת דהיינו מתירים משום הא מעט קלות ראש, וההשתתפות המשחקים שונים, אבל כעין שמחת

כאשר המטרה היא לסחורה שהוא למחייתו, ואין השמחה שבדרך אלא דבר המתלווה. (ויש מקום להבין שאינה מתרת לו גם ההשתתפות בשמחה שבדרך, אלא ההליכה בשיירה לשם מסחר גרידא). אבל כאשר עצם היציאה בשיירה הוא למטרת טיול שמחה, לא תועיל גערה כלל, כן נלע"ד. ופלא הדבר שלא ראיתי בספרי הפוסקים האחרונים מי שדן בכל זה.

והגם שהלום ראיתי בספר יוסף אומץ נירלינגן (בעמוד ש"ל) שכתב דבר חידוש, דכל שלשים י"ב חודש צריכין לימנע מטיול, אפילו לצאת מביתו להנאתו. והביא ראיה לזה ממנהג שנהגו במקומו שבשבת תוך י"ב אין האכל יוצא מפתח ביתו רק לבית הכנסת, ואילו היתר היציאה בחול, היינו כיון שמסתמא יוצא למחייתו, מה שאין כן בשבת שיציאתו לשם טיול גרידא, דמוכח דהטיול בשווקי העיר להנאתו אסור, עיש"ב. הנה אין מדבריו שום ראיה והכרח לדינא, כי ביסס דבריו על פי אותו מנהג שנהגו בזמנו ובמקומו, ואין לדבר זה זכר בדברי הפוסקים, ולא נוהגים כן היום, וממילא אזלא לראייתו. ועל כל פנים מעיקר הדין המוזכר בפוסקים, סוג הטיול האסור הוא דוקא כאשר נמשך זמן הרבה בנסיעה, ומרבים בשמחה והוללות בדרך וכנ"ל.

וראה זה פלא שראיתי בספר אחד חדש לאחד מחכמי זמנינו הנקרא "פני ברוך" ושם (בסימן ל"א אות י"ג ובסימן ל"ג אות ה') פסק בפשיטות כהרב יוסף אומץ לאסור גם הטיול הנאתו בלא שום שמחה וריעות, ולא חילק כלל בין דין

מריעות לעולם אסורה. ועל כל פנים נראה שלא מצאנו ההנאה אסורה לאכל, כגון ליהנות מההסתכלות בנוף יפה הרים ומפלי מים ושקיעת השמש לים וכדומה, וכן הנאה גופנית כמו להתרחץ בים או בבריכה וכדומה. אבל כאן אנו חוששים לעצם היציאה בצוותא, והשמחת מריעות שיש בה, וכאמור.

ונראה לפי זה דאין חשש לאכל תוך שנה ללכת עם בני משפחתו לטיול למקום נופש להסתכל בנפלאות הבורא וליהנות מהאוויר הזך או להתרחץ בים ודומה. דכיון שאין כאן יציאה בצוותא עם אחרים, אינו בגדר "טיולים חברותיים" ואפילו שמתאכסנים במלון או בפנסיון. ויש שם עוד משפחות אחרות, כיון שאין כאן יציאה בצוותא אין חשש, שכל משפחה היא עושה מה שחפצה, ולכן הגם שבמקום הנופש אוכלים באולם אחד, ויתכן שנוסעים למקומות שונים ביחד, אין כאן צוותא ממש, שרק משתמשים במלון אחד או ברכב אחד, ותול"מ, באופן שאין בכל זה בית מיחוש לאכל אלא כאשר יש בכלל הטיול בצוותא ריעות ושמחה.

והגם שבירושלמי הנ"ל שהוא המקור לדין זה של איסור היציאה לסחורה בשיירא, וכן ברא"ש ובטור ובשלחן ערוך הנ"ל, שהביאו להלכה, נקטו דהגערה מועילה להתיר היציאה בשיירא. נראה דבנידון דידן אינה מועילה, והוא שהרי לא מצאנו היתר הגערה להשתתף בשמחת מריעות או בבית חתנות ובמשתה, ומה החילוק בין זה לשמחת השיירא. אלא מוכרח שמה שהתירו היציאה בשיירה ע"י גערה, הוא דוקא

הפוסקים הנ"ל על פי הירושלמי לחידושו של הרב יוסף אומץ המבוסס על מנהג מסויים ומחודש. ודבריו תמוהים, ואין לחוש לזה כלל.

וטרם אחתום בסיום, אמרתי להעיר, שכל כוונתי בתשובה זו היתה לענין הלכות אבילות גרידא, ולא באתי להיות ש"ר המסכים, לא להפסקת הלימודים בבין הזמנים, ולא לענין ההליכה לטיולים ולבילויים. והגם שיש כאלו שנחרץ להם מנוחה והסת הדעת, ויש פנים לומר שזה גורם חיזוק והתחדשות, על כל פנים לא על פי דכוותי נקבעו סדרים אלו, ואינו מקומי

לקרב או לרחק, ולגדולי ומנהיגי הדור זכות הקביעה לדעת מה יעשו ישראל. ורק זה אומר בדרך אגב, עצה טובה קמשמע לן, שצריך משנה זהירות שלא להכשל באיסורים ח"ו, וכן להמנע מכל דבר סכנה, כי בעוה"ר כמה תקלות היו, וכמה נעדרו, וכמה נספו, וכידוע שהשטן מקטרג בשעת הסכנה. ובפרט האבל צריך להזהר ביתר שאת, בהיות הדין מתות עליו, שלא לילך במקום סכנה, ולהזהר ולהשמר מכל משמר. וה' יתברך יצילנו מכל רע מעתה ועד עולם אכ"ר. ומחה ה' דמעה מעל כל פנים, ובלע המות לנצח אכ"ר.

שלהי דקייטא

השלמות

שו"ע רכ"ד ט' מצוה להשתדל לראות מלכים אפילו מלכי אומות העולם, ובמ"ב כתב דמותו ליטמא בטומאה של דבריהן מפני כבודו בין למלכי ישראל ובין למלכי אומות העולם וכו' ואם ראה פעם אחת את המלך לא יבטל יותר מלמודו לראותו, אם לא כשבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר. ויש לידע האם יש להשתדל לראות ג"כ מלך שאינו מולך על עמו ואין לו שליטה מלכותית אלא תפקידו ייצוגי וסמלי בעלמא (כנהוג במדינת אנגליה). ומקור דברי השו"ע הוא מסוגיית הש"ס ברכות ט' ע"ב דא"ר יוחנן לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עכו"ם שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם, ופרש"י דייבחין כמה הרבה גדולתו יותר על האומות עכשיו, ולקמן (נ"ח ע"ב) פרש"י דאם יזכה לעוה"ב ויראה כבוד מלך המשיח יבחין כמה יתר כבוד נוטלי שכר מצוות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעוה"ז. ומ"מ הא דמותו לילך ע"ג ארונות קברים לראות פני מלכים איתא דהוא משום כבוד מלכות והכא ליכא שהרי אינם מלכים. ומ"מ טעמא דשמא יזכה להבחין שייך לכאורה גם בכה"ג שמלכותם אינם אלא סימלית בעלמא, דסו"ס כבודם גדול עד מאוד ואם יזכה יבחין בין כבודם לכבוד מלך המשיח. אולם אפ"ל דאינו, דאפשר וכבוד מלכים אלו אינו נעלה כ"כ משום שאינם שולטים בכיפה וכבודם הוא כבוד מאהבה ולא מיראה וצ"ע. והיה אם כנים דברינו דגם בכה"ג יש להשתדל לראותם (מבלי לברך עליהם ברכת שחלק מכבוד מלכותו למלכים אלו שאינם שולטים) א"כ יש יל"ע אמאי אין מצוה להשתדל לראות את כבוד המלוכה גם כשאין המלכים מצוים שם, וכראיית ארמונותיו ומשמרות כבודו של המלך, דזה לא שמענו, וצ"ע בכל זה.

ויש לדון האם מברכים על מלכה כ' בשו"ת בצל החכמה (ח"ב י"ט) דפשיטא דגם על אשה צריך לברך, וראיה ברורה לדבר מהא דאיתא (ברכות ל"ח ע"ב) ראה בריות טובות וכו' אומר ברוך שככה לו בעולמו. ומבואר בע"ז (כ' ע"א) כי רשב"ג ור"ע ברכו על ראיית נשים נוכריות נאות, ובירושלמי (פ"ט דברכות ה"א) מבואר כן בר"ג שראה גויה נאה ובירך עליה שכך ברא בריות נאות בעולמו ע"ש, וא"כ גם בנידו"ד שפיר מברך על ראיית מלכה ולא רק בנזדמן לו לראותה הוא מברך על ראייתה. אלא גם מצוה להשתדל לראות בכבודה כדמבואר במסכת ברכות (נ"ח א') לעולם ישתדל אדם לרוץ וכו' אפילו

שלהי דקייטא

לקראת מלכי עכו"ם שאם יזכה יבחין, וכ"ה בשו"ע (או"ח רכ"ח ט'), ואף דבגמ' בע"ז (שם) פריך ולאסתכלי מי שרי ומשני קרן זוית הוא, וכן מקשה בירושלמי (שם) זו דרכו של ר"ג להסתכל בנשים ומשני דרך עקמומיתה היתה, ומשמע הא לאו הכי אסור, פשוט דלא דמי, דכדי לברך שברא בריות נאות בהכרח צריך להסתכל בתחילה בדבר מברך עליו כדי להבחין ביופיו, וזה אסור באשה, משא"כ לענין ברכת המלך דאיי"צ להסתכל בו כלל רק לראות בכבודו ובודאי שגם באשה אין כאן נדנוד איסור. ולא מבעיא לדעת המג"א (רכ"ד ו') שאפילו סומא מברך דבודאי שאיי"צ לראותו כלל, אלא גם לפמ"ש הא"ר (שם אות ו') שסומא לא יברך ברכת המלך, מ"מ פשיטא שאיי"צ להסתכל בו (עיין לעיל סי' י"ח אות ג') ודי לראותו בכבודו, וזה מותר גם באשה. ובלא"ה הרי כל האחרונים העתיקו בזה להלכה דעת המג"א, וכיון שלפי החוק אין מונעין ממנה שום כבוד מכבוד שנותנין למלך, נמצא כשיראנה בכבודה יראה הכבוד שנותנין למלכי אוה"ע, ולכן מצוה שישתדל לראותה שאם יזכה לראות בכבודו של מלך המשיח יבחין כמה גדול שכר עושי מצוה, ובמה שטען מהא שדרשו חז"ל בספרי "שום תשים עליך מלך" ולא מלכה וכ"ה ברמב"ם (פ"א מהלכות מלכים ה"ה) לענ"ד אינו כלום, דודאי אם היו ממנים בישראל אשה למלכה שולטת נגד דעת תוה"ק ח"ו היה אסור לברך על ראייתה, כי איך יברך ברוך שחלק מכבודו ליראיו וה' לא חלק כבוד זה, אדרבה מנעו ממנה כדכתיב מלך ולא מלכה, והיתה מולכת אז נגד רצונו ית"ש, אלא שעולם כמנהגו נוהג כדאיתא בע"ז (נ"ד ב') וממילא ה' ג"כ אסור לנהוג בה כבוד. משא"כ באוה"ע אם לפי חוקיהם אפשר שאשה תהיה מלכה שולטת ונותנים לה כבוד מלכים ממש, יש להשתדל לראותה שהרי יראה בזה כבוד מלכי אוה"ע ואם יזכה לראות בבדו של מלך המשיח יבחין כמה גדול כבוד עושי מצוה, עכ"ל. ובשבט הלוי (ח"א ל"ה) נשאל בזה והשיב דפשוט דיש לברך על מלכה מאומות העולם. ואפילו כשאין בידה להרוג ממש בלא התייעצות עם ראשי השלטון מ"מ היות היא מהיותר מכובדים בעמם וחולקים להם כבוד שאין דוגמתו, ראוי לברך עליהן שנתן מכבודו. וכן יראה להדיא מתשובות הרדב"ז (ח"א רצ"ו) אשר שם מקור הסברא דצריך שיהיה בידו להרוג, שהובא בקיצור במג"א (שם סק"ה) דאין המדובר אלא מאלו שנתמנו ע"י המלך, שחסרון רשות להרוג הוא סימן על חסרון גדולתם, לא במלך עצמו שאין תכסיסי החוק מונעים הברכה כיון שהוא מלך באמת והדברים פשוטים, עכ"ד ועיי"ש עוד.

מפתחות

אורדון

תפלה במטוס רפח
 נטילת ידים אחר בהכ"ס רפח
 נטילת ידים אחר שינה בו רפט
 ברכהמ"ז וזימון רפט
 ברכת "הרחמן" במטוס רפט
 זמן ק"ש ותפילה במטוס רצא
 תפלת הדרך במטוס רפט, רצו
 תפלת הדרך בטיסה בשמי הארץ רצו
 לעבור בין ב' נשים במטוס רפז-רפט
 להעיר את חבריו רפט
 ברכת הראיה מבעד למטוס קלט, קמד-קמה
 שכיבה אפרקדן בטיסה עט
 ברכת הגומל קסב, קצג-קצח
 ברכת הגומל בטיסה פנימית קסב, קצח
 חיוב מזוזה במטוס רעד
 טיסה מעל הר הבית רפז
 טיסה במוצ"ש רפח
 טיסה בימי ספירת העומר רצב
 הדלקת נרות חנוכה רפט
 טיסת כהנים עם ארונות קבורה קצט-ר
 טיסת כהנים מעל קברים רא-רג
 זכות אכילת חמץ בפסח במטוס רד
 עניני חושן משפט רפג-רפד
 הנחת מזון תחת מושבו במטוס קבו

אכילה ושתייה

הנחת מזון תחת למושב הנסיעה קבו-קל
 הנחתם תחת מושב מכונית ומטוס קבו
 הנחתם תחת מושב קטנים קבט-קל
 הנחתם תחת כר וכסת רצו
 אכילה ושתייה מעומד בטיולים קעג-קעד, רצא

אכילה ושתייה בדרך קעד
 שתייה ממימי חברו קעה-קעו
 שתיית מים רבים קעו
 שתייה במקומות בהם שכיחים מזיקים קעו-קעז
 שתייה ממפלים ונהרות קעז-קעח
 שתייה מאמת בית הקברות קעח
 אכילה ושתייה מכלים שאינם טבולים קכג-קכה
 נתינת מזון לאלו שלא נטלו ידיהם ואינם מברכים רמט-רנא
 קניית מזון מאלו שלא נטלו ידיהם קכא-קכב

ארץ ישראל

ראה ערך "חוץ לארץ"

בין המצרים

הליכה בדרך בימים אלו פט-צ

ברכות

ברכה בהרהור קמה-קמו
 ברכת המזון במטוס רפט
 ברכת הזימון במטוס רפט
 ברכת שהחיינו על אבטיח ומלון רפט
 ברכות בבגד ים רנט
 ברכת ראיית קברי עכו"ם ריא
 ד"ת לחילונים שלא ברכו ברכת התורה רלה

ברכת שחיה

עיין ערך "ים וברכת שחיה"

ברכת הגומל

יורדי הים קסב
 הפלגה בנהר קסב
 שייט בסירת טיול קסב, רצב

הולכי מדבריות קסב, רצב
 במקום רבוי מכוניות קסב
 הברכה בזמננו קסב
 בנסיעה ברככת קסב
 בטיסה במטוס קסב, קצג-קצח
 בטיסה פנימית קסב, קצח
 בטיולים בארץ קסג
 בערים ערביות קסג, רצב
 כשנעשה לו נס קסג
 הגדרת הגנס קסג
 ניצול מטביעה קסג
 ניצול מתאונת דרכים קסג
 הברכה קסד
 זמן הברכה קסג, קסה
 מקום הברכה קסד-קסה
 האם נשים מברכות קסג
 האם קטן מברך קסד
 כשרבים התחייבו בברכה קסה
 ספק האם בירך קסו
 תפילות נוספות קסד, קסו

ברכות הנהנין

ברכות בהולכי דרכים קנג
 כשהחל לאכול בביתו קנג-קנר
 כשהחל לאכול ברחוב קנר-קנה

ברכות הראיה

ראיית ים קלז-קמז
 ים האוקיינוס קלז, קמ-קמג
 הים התיכון קלז, קמ-קמג
 ראיית שניהם כאחד קלח
 נהרות גדולים קלח
 שנתהוו ע"י אדם קלח
 מפלי הניאגרה קסא
 ים המלח קלח, קמג
 ראיית הרים וגבעות קלח

הר המוריה קלח
 ראיית מדבריות קלח
 ראיית יבשה קלט, קמד
 מבעד למטוס קלט, קמד-קמה
 מערת נטיפים קלט
 ים סוף קמג
 הרים שברומא קמג
 תכיפות הברכה קלט
 ראיית כושי' קנו-קנח
 ראיית פיל וקוף קנח
 ראיית שאר בעלי חיים קנח, רפט
 ראיית פיל וקוף מת קנח
 ראיית אילנות ובריות טובות קנח
 ראיית אילן אשירה קנח
 ראיית מלך קנח
 ראיית נשיא מדינה קנח
 ראיית מלכה קנח, קנט
 ראיית מלכת אנגליה קנח, קנט
 ראיית מקום נס קנט
 במקום שלא ניכר הגנס קנט
 שנעשה בו נס לחלק מ ישראל קנט
 שנעשה בו נס לאדם מפורסם קנט
 ליוצאי חלציו קנט
 הגדרת הגנס קנט
 תכיפות הברכה קס
 ראיית מחנות ההשמדה קס
 צורך ללכת למקום נס קס
 ראיית פני חבירו קס-קסא
 ראיית ברקים ורעמים קסא

ברכות הריח

ברכה על ריח טוב קמז-קמט
 ריח העץ קמז
 ריח העשב קמז
 ריח הבשמים קמז-קמח
 ברכת הנענע קמח, קנ-קנא

צפיה בהופעות קוסמים ומאחזי עינים עב-ער
ערבי שירה מא

חול המועד

לקיחת חופשה בקיץ או בחוה"מ רפ-רפב
צילום בחוה"מ רצא
טיולים בחוה"מ סוכות צא-צב

חופשיים (חילונים)

קניית מזון מיהודים שלא נטלו ידיהם .. קכא-קכב
אכילה במקומות שאינם טבולים קכג-קכה
נתינת מזון ליהודים שאינם נט"י
ומברכים רמט-רנא
נסיעה עם רשעים (ונהג האוטובוס) קכ, רצא
הזמנת חופשיים לעבודות ונסיעות שיז-שיח
אמירת שלום לגלוי ראש רמ-רנא
לכבדם רמט-רנא
צרוף מחללי שבת לתפילה וקריה"ת ... רנב-רנה
צדקה למחלל שבת רנו
קנאות רמג-רמה
הקדשת זמן לקירוב רחוקים מתומ"צ רכט
מעלת קרוב הרחוקים מתומ"צ רכט-רלד
ויכוחים עם חילונים רלה
תפילה על התועים או קיללתם רלז-רלט

חוץ לארץ

יציאה מא"י לחו"ל לטיול פג-פז, רצא
בסביבות א"י פו
לאילת וסביבותיה פו
יציאה לחגיגת בר מצוה פו
יציאה להשתטחות בקברי צדיקים פו-פז
כשרות המאכלים בחו"ל רה-רו
מזווה בבית מלון רו
בדירה בחו"ל רו
קבלת שבת בחו"ל רו
דיני הפרשי השעות רפט

ברכה על צמחים שונים קמח-קמט
ריח הפירות קמח-קמט
נוסח הברכה קמז-קמח
פירות ערלה קמט, קנב
כשאינו מריח קמט

בתי הארחה

ראה ערך "מקומות נופש"

גוים

גזל עכו"ם רו
מאכליהם רה-רו
אכילה על שולחנם רו
כליהם רו
יין נסך רו
כבוס בגדיו ע"י גוי רו
איסור יחוד עם גוי רו
"לא תחנם" רו-רו
אכילה עם גוים רח-רי
ברכת ראיית קברי גוים ריא

גזל

גזילת המדינה בשמורות טבע קלא-קלו
דינא דמלכותא בא"י קלב-קלג, שז-שי
עניני חושן משפט רפג-רפד

גלידה

ברכה אחרונה על הגביע והגלידה נב-נח
ברכת גביע הגלידה מט-נב
ברכת גלידה הבאה בסוף הסעודה נט
הכנתה בשבת סד
דיני קרח וגלידה בשבת נט-סג

דירות

ראה ערך "שכירות דירות נופש"

הפעות ומשחקים

צפיה במשחקים ומעשי לוליינות ע-עא

נסיעה לחו"ל בימי ספירת העומר רצב
אמירת "ויראו עיננו" לבני א"י שכ
האם הים הוא א"י או חו"ל שיג-שיר

טיולים וביקורים

"איכא דרכא אחרינא" בטיולים צו-צח, רצא
טיולים במקומות מסוכנים קטו
יציאה לטיול מא"י לחו"ל פג-פז, רצא
בסביבות א"י פו, רפז
לאילת וסביבותיה פו
טיולים בסוכות צא-צב, רצב
בקור בכנסיה מנור ומסגד קא-קד
בקור בבתי משפט ואוניברסיטאות רצב
בקור במוזיאון השעוה קה
בקור בגן החיות קו
בקור באתרים מחללי שבת קיא-קיג
גורלות לבדיקת היציאה לדרך קטז
יציאה לדרך עם רשעים קכ, רצא
אכילה ושתייה מעומד בטיולים קעג-קעד, רצא
אכילה ושתייה בדרך קעד
טיולים לילדים רפז
ברכת הגומל בספינת טיולים רצב
טיולים וקאמ"פ לאבל שכו-שכט

ים ובריכות שחיה

אפרקדן בשחיה עח-עט, רצא
ברכת ציצית אחר רחצה בים רסא
ברכות בבגד ים רנט
גילוי בשר ושיזוף בים רס
נטילת ידיים בים ובכריכה רנו
לימוד תורה בגילוי ראש בים רנח-רנט
כניסה למים עמוקים רצא
קביעת הסכנה ע"י מצילים שכ
כיסוי ראשו במי הים שיט-שכ
טבילת עזרא בבריכת שחיה רסב-רסד

התנגבות בחלוק מגבת רצ

כבוד אב ואם

הזהירות בכבודם סה
קימה והידור סה
ישיבה במקום אביו סז
מצוה לבקרים סה
סתירת דבריהם סה
הקצתם משנתם סה
הקצתם לצורך דבר מצוה סו
כשאביו דורש מבנו סיגריה סו
התנגדותם לעישון סו
התנגדותם לגידול זקן ופאות סו
בקשתם להשתתפות בשמחות סו
כשהורים משרתים את בניהם סו
דיני קדימה בין ההורים סו
שאמרוהו לעבור על דברי תורה סו-סז
הכבדת עול על הבנים סח
כבוד הורי הוריו סח
כבוד אחיו הגדולים סח
כבוד אחי הוריו סט
נתינת מלגותיו להורים רפז

כהנים

הליכתם לקברי צדיקים רטז, רכג-רכז
הליכתם לקבר רשב"י רכז
הליכתם לקברי אפר הנשרפים רכח
הליכתם באזור בית הקברות בצפת רכח
טיסתם במטוס מעל קברים רא-רג
טיסתם במטוס עם ארונות קבורה קצט-ר
פרטים טכניים בחברות התעופה בזה ר

בית המערכי

קריעת בגדו רצב
"לא תתגודדו" בתפילות שטו

כיסוי ראש

בהנמצא ברכב שיט
 כ"ד במגבת, גבי ציצית שכ
 כ"ד במי ים ובריקה שיט-שכ
 ברכות בים בלא כיסוי ראש שכ

כלים חד פעמיים

שימוש בהם לקידוש ונטילת ידים פ-פכ, רנז

לבוש ובגדים

הליכה בגילוי זרועות בימי שרב לב-לה, רצ
 נגיעה בחלק הזרוע החשוף רפח
 התנגבות בחלוק מגבת רצ
 תפילה בבגדים פחותים י, רפו
 בסנדלים בלי גרבים י
 בראש מגולה יא
 בחבישת כובע יא
 לימוד תורה בגילוי ראש בים רנח-רנט
 ברכות בבגד ים רנט
 שינה כשבגדיו למראשותיו קצ-קצא
 קריעת בגדו בכותל המערבי רצב
 כיכוס בגדיו ע"י גוי רו
 שינה בנעלים רפח
 משקפי שמש שצבען משתנה בשבת עח
 ראה ערך "כיסוי ראש" ו"ציצית"

לימוד תורה ב"בין הזמנים"

כמות שעות הלימוד בביהמ"ז כב
 סגולת לימוד התורה בימים אלו כג-כד
 לימוד התורה בימים אלו בעבר כג-כד
 ישיבות "בין הזמנים" כה, כח-כט
 גדרים לבני הישיבות הקדושות קיד
 הצטיידות רוחנית לדרך קיז-קיט
 לימוד תורה בים בגילוי ראש רנח-רנט
 נתינת המלגה משיבת ביה"ז רפז
 עבודה בימי ביהמ"ז רפז

מדינה

בעלות למדינה על שמורות טבע וכו' .. קלא-קלו
 דינא דמלכותא בא"י קלא-קלו

מוזיאון

ראה ערך "טיולים וביקורים"

מזון

ראה ערך "אכילה ושתייה"

מזווה

מזווה בשכירות דירת קייט רסח-רעא
 בדיקת מזוזות בדירת קייט ערב
 אשכנזי ששכר בית עם מזווה ספרדית רעא
 חיוב מזווה באונית טיולים רעג-רעד
 חיוב מזווה במטוס רעד
 חיוב בתי מלון והבראה במזווה רעד-ערה

מטוס

ראה ערך "אווירון"

מכונות

תפילה וברכה מ"ז במכונות רפט
 תפילה לקברים מתוך מכונות רצב
 מזון ושתייה תחת מושב המכונות קכז
 ברכת הגומל במקום ריבוי מכונות קסב
 ברכת הגומל לניצול מתאונות דרכים קסג
 קריאת ק"ש בנהיגה ברכב יב
 כיסוי ראש הנמצא ברכב שיט
 תשלום הקנס בנסיעה במכונות רפד
 הנזרות מאכילה בנסיעה במכונות קעד

מקומות נופש (בתי מלון והארחות)

הדלקת נרות שבת בבתי מלון רו
 קביעות מקום לתפילה בנופש טו, רצ
 נסיעה למקום ללא מנין יא, יד, רפח

שלהי

מפתחות

דקייטא

שלה

אכילה ושתייה בכלים שאינם טבולים
במקומות נופש קכג-קכה
קאמ"פ לאבלים שכו-שכט
ראה ערך "מזוזה" וערך "שכירות דירות נופש"

מצלמה וצילום

צילום אדם ע"פ דין תורה והקבלה מב-מח
צילום אדם ללא רצונו מו-מז
צילום בחול המועד רצא
צילום במסרסת וידאו רצו
צילום נשים מג

נטילת ידיים

בבבוק צר שכ
נט"י בים ובבריכה רנו
טבילת ידיים רנו
נט"י בכלים חד פעמיים פ-פב, רנו
נט"י במים ממוחקים קע-קעב
נט"י במים מינרליים שכד
נט"י במי סודה קעב
הצטיידות בכלי לנט"י פב
נט"י קודם ואחר עליה לקברים ריג
נט"י בבית הכסא רפח

נשים

ברכת הגומל לנשים קסג
לעבור בין נשים קסז-קע, רכב, רפז, רפט
לישון יחידה קפז
עניי נדה רסה-רסז
ראייתן בתמונה ושמיעתן בקלטת רפח
הסתכלות בקטנה רמז-רמח
הפרדה בין בנים ובנות רצב
תפילה ליד אשה גלוית ראש י
כששומע זמרתן ברדיו י, רצב

סוכות

יציאה לטיולים בו צא-צב

בניית סוכה מב' מכוניות צג-צה

סכנה

קביעת סכנה ע"י מצילים שכ
תפילה י"ד במקומות סכנה קסג, רצב
הרחקת מזיקים מסוכנים בשבת עה
קברי צדיקים במקום סכנה רצב
כיבוד אב גבי סיגריות סו
כניסה למי ים עמוקים קטו, רצא
טיולים במקומות מסוכנים קטו
יציאה לדרך עם רשעים קב
שתייה במקומות ששכיחי מזיקים קעו, ז
הליכה בדרך כימי בין המצרים פט, צ
ברכת הגומל לניצול מסכנה קסג

עצי פרי

תלישת ענפי עצי פרי קפב-קפד

צילום

ראה ערך "מצלמה וצילום"

ציצית

חיוב ציצית בימי שרב לא-לב, רצ
ברכת ציצית אחר רחצה בים רסא
חיוב מגבת בראשו בציצית שכ
מנהג הוצאת הציצית לבני עדות המזרח שכה

קברים

ברכת ראיית קברי ישראל ריא
ראיית קברי עכו"ם ריא
ראיית קברי אחים ריא, רצב
תכיפות הברכה ריא
ראיתם מרחוק ריב
ראיתם בשבת ריב
השתטחות על קברי צדיקים ריב
כשבביה"ק ישנם רשעים ריב, רטו
הליכה לקברי רשעים ריב

לספר סיפורים שיקריים לילדים רמו
הסתכלות בקטנה רמז-רמח
הפרדה בין בנים ובנות רצב
"עוסק במצוה" ברישום ילדים רצב

קיטנות ופעילויות

לספר סיפורים שיקריים לילדים רמו
שאלות חידונאיות רמו
צילום דפי פעילות תורניים רמו
הסתכלות בקטנה רמז-רמח
הפרדה בין בנים לבנות רצב

קירוב רחוקים

ראה ערך "חופשיים"

קלטות

ראה ערך "שירה וזמרה"

העתקת קלטות ותוכנות מחשב רצז-שיג

שבת

שיוזף בשבת רס
טלטול מאורר עו
הריגת מזיקים והרחקתם עה
טיפול בכוריות שמש וכו' עו
משקפי שמש שצבעם משתנה עח
מלוי מים במצנן אויר עז
דיני קרח וגלידה בשבת נט-סג
הכנת גלידה בשבת סד
ברור טלפוני במוצ"ש קז
נסיעה באוטובוס ציבורי בצאת השבת קז-קיא
בקור באתרים מחללי שבת קיא-קיג
בענין מחללי שבת ראה ערך "חופשיים"

שינה

שינה ביחידות קפה-קפז
שינה ביחידות ביום קפה-קפו

פקידת קבר אחד פעמיים ריב
בזמן קבורת אדם ריב
כשלא היה זמן רב בקברים ריב
ההשתטחות בחודש ניסן ריג-רכא
ההשתטחות בתשעה באב ריג
אכילה קודם ואחר ההשתטחות ריג
נט"י קודם ואחר ההשתטחות ריג
ההתנהגות בעליה לקברים ריג, רטז
אמירת תהילים בקברים ריג, רכב
עמידה מרחוק רצב
תפילה בתוך מכונית רצב
תפילה לנפטרים או לקב"ה ריג-ריד, ריט-רכ
האם יש ללכת לקברים רטז-רטז
עדיפות בקב"צ מסוימים רטז, רצב
הנהגות מהגרי"י קניבסקי זצ"ל רכא-רכב
השתטחות בראש חודש רכא
השתטחות בערב שבת רכא
השתטחות אחר חמישים שנה רכא
אמיתות מקומות קברי צדיקים רכב
סגולת קבר רבי יונתן בן עוזיאל רכב
סגולת קבר ר' לייב בעל היסורים רכב
עליה להר הזיתים רכב, רכח
מערת המכפלה רכב, רפח
האם קברי צדיקים מטמאים רכג-רכז
קברי צדיקים במקום סכנה רצב
מנהגי העדות בעליה לקברי
צדיקים ריז-ריח, שכב-שכו
נסיעת כהנים מעל קברים כא-כג

קמנים

טיולים לילדים רפז
מוזן תחת מושב קטנים קכט-קל
ברכת הגומל לקטן קסד
שינה כשיש עמו קטן קפו
שינה בקטנים קפה

תפלה

קביעות מקום התפלה.....ז
 קביעות מקום לתפלה במקום נופש.....טו, רצ
 בית כנסת המועדף.....ז-ח, טז, רפו, רצ
 תפלה ביחידות.....ז
 מעלת ברוב עם.....ז-ח
 התרחקות מריח רע וצואה.....ח
 צואה מבעד לחלון סגור.....ח
 קריאת ק"ש ותפלה ליד צואה.....ח-ט
 ברכות התורה והשחר קודם עלות השחר.....ט
 ברכות השחר בישיבה.....ט
 בביהכנ"ס ללא מחיצה.....ט
 במקום פריצות והוללות.....ט
 בבתי תפלה של הרפורמים.....ט
 במקום מרחץ ואמבטיה.....ט-י
 במקום שאינו מקוה ומוקף מחיצות.....י
 ליד אשה גלוית ראש.....י
 כששומע זמרת אשה ברדיו.....י, רצ
 בכגדים פחותים.....י, רפו
 בסנדלים בלי גרביים.....י
 בראש מגולה.....י
 בחבישת כובע.....יא
 כשנושא חיק וכדו' על כתפיו.....יא
 נסיעה למקום ללא מנין.....יא, יד, רפח
 סוף זמן תפלה.....יא
 תשלומין לתפלה.....יא
 תפלה בזמנה עדיפה על קריה"ת.....יא
 לצאת לדרך קודם תפלה.....יא-יב
 אופן וצורת קריאת שמע.....יב
 ק"ש תפלה וברהמ"ז בנהיגה ברכב.....יב, רפט
 אופן וצורת עמידת תפילת שמונה עשרה.....יב
 בנסיעה בתחבורה ציבורית.....יג-יד
 מנחה קצרה.....יב
 ברכת "לדור ודור" במנחה קצרה.....יז-יח
 תפלת ותיקין.....רפו

בבית עם מזוזה.....קפו
 כשיש עמו קטן.....קפו
 שינת אשה ביחידות.....קפז
 שינה באור.....קפו-קפו, רצב
 שינה בנעלים.....קפח
 בקטנים.....קפח
 שינה כשבגדיו תחת ראשו.....קצ
 הנחת מטפחת תחת ראשו.....קצא
 כשמתנמנם על זרועו.....קצא
 כשמניח דבר לחצוץ.....קצ-קצא
 שינה על הקרקע.....קצב
 בקיץ.....קצב, רצב
 שכיבה אפרקדן.....עח-עט, רצ-רצא
 שינה לאור הלבנה.....רצב

שירה וזמרה

שמיעת קלטות וכלי זמר.....לו-מא, רפז, רצ
 בימי מועד וסעודות מצוה.....מ-מא
 שירת פסוקים.....מא
 ערבי שירה.....מא
 העתקת קלטות ותוכנות מחשב.....רצז-שיג

שכיבה

שכיבה אפרקדן.....עח
 שכיבה אפרקדן בלא שינה.....עח-עט
 בטיסה במטוס.....עט
 בשחית גב.....עט, רצא

שכירות דירות נופש

השכרת דירה למחלל שבת.....ערה-רעו
 תשלום דמי השכירות מהשכרת דירת
 נופש.....רעז-רעט
 ראה ערך "מזוזה"

שמורות טבע

ראה ערך "מדינה"

זמן אמירתה..... יט	תזכורת לתפילתו..... רפו
בנסיעה מירושלים לכ"ב..... יט	נוסחאות והברות שונות..... רפו
צורת אמירתה..... כ	תפלה במטוס..... רפח
ברכת או באוטובוס..... כ	קריאת התורה..... רצ
כשמפליג בים..... כ	"לא תתגודדו" במנינים ונוסחאות..... שיד-שטז
במטוס..... רפט, רצג-רצד	תפילה בשעה קבועה..... שיז
בתוככי העיר..... שטז-שיז	עיסוקים קודם התפילה..... שכ
תכיפות אמירתה..... כ	עיון בעיתון קודם התפילה..... שכא
הסמכתה לברכה אחרת..... כא	הקצת אביו משנתו לתפילה..... סה, סו
ההולך לדבר מצוה..... כא	דיני הפרשת השעות במטוס..... רפט
לצאת בה ע"י חבירו..... כא, רפח-רפט	אמירת "ויראו עיננו" בחו"ל לבני א"י..... שכ
טעה בנוסח הברכה..... כא	צרוף מחללי שבת למנין וקריה"ת..... רנב-רנה
הכללתה בשמונה - עשרה..... כא	להתפלל על התועים או לקללם..... רלו-רלט
עמידה בתפילת הדרך..... שכד	תפילת הדרך
בערים ערביות..... קצג, רצב	נוסחאות התפילה..... יט

הוספות למהדורה שניה

קיד התשס"א

חיפה

לזכרון עולם

לעלוי נשמתם של הזרינו היקרים

אבינו ר' יחיאל ב"ר חיים שווגרמן ז"ל
נלב"ע ט"ז בתשרי תשנ"ה

אמנו רחל בת ר' מרדכי מקוב ע"ה
נלב"ע י"ח בתשרי תשנ"ד

הוקדש ע"י בניהם שיחי'

שסייעו רבות להוצאת הספר

בפתח המדורה

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו אשר זיכני ברוב חסדיו וספרנו זה
עלה על שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן ותלמידהון די בכל אתר ואתר.
במרצת השנה החולפת (מיום הוצאת מהדור"ק) קיבלתי הערות והארות
ותגובות תורתיות רבות, ותשובות לכל אלו שעברו בין בתריו חיכוני בדבריהם
הנחמדים ברוב טובם ומאחר שחלק מההערות ומהמור"מ בעיני דשלהי דקייטא
ראויים לענ"ד להתפרסם בבי מדרשא, נראה היה לנוכח להדפיסם ולהפיצם
בישראל. ואף אני עני הוספתי מעט בכותב"ת הגסה, ואקדה שפריי יתן בעטיי
ואיכא שבח המגיע לכתבי"ם לתועלת המעיינים.

ואכפול בהודאה לבני משפחתי שיחיו, לרבותי ולחברי ולכל המסייעים
בעדי, ואבוא בתפילה שלא תמוש התורה מפי ומפי זרעי עד עולם ואזכה
ללמוד וללמד לשמור ולעשות, יחד עם עזרתי תחי' ובנינו חיים אליעזר
ומרדכי נ"י, מתוך שפע והרחבת הדעת.

ונפשי בבקשתי לחונני בהערות והארות הלומדים ולשגר אלי מצוף
אמריהם ודעתם בענינים הנידונים בספר ואי"ה נביא מאמריהם במהדורות
הבאות בס"ד ובלו"נ.

שב"ג

התודה והברכה
למעלת ידידי היקרים
הרה"ג **דבי מרדכי בקסום** שליט"א
והרה"ג **דבי אהרן גיסער** שליט"א
על סיועם הרב ברוח ובגשם

תוכן הענינים

סימן	תוכן	עמוד
צ"ד	עוד בענין לבישת ציצית בימי שרב	שמ
צ"ה	שור"ת בדיני ברכות הנהנין למטיילים ולנופשים	שמב
צ"ו	סעודה שאינה מספקת לבעליה	שדמ
צ"ז	בגבולות ארץ ישראל	שמ"ה
צ"ח	נטילת ידים על אכילת גביע גלידה	שנא
צ"ט	בענין תפילת הדרך	שנב
ק'	גילוי ראש ובשר בים	שנג
ק"א	טבילה בים	שנד
ק"ב	ברכה על ראית הים בשנית	שנר
ק"ג	כשרות ותרו"מ במשחת שיזוף	שנה
ק"ד	נגיעה בגופו באמצע אכילתו	שנה
ק"ה	ניגוב הידים קודם טבילתם לאכילה	שנו
ק"ו	הגנה מפני החמה במטפחת אישה	שנו
ק"ז	תפילת מנחה קודם רחצה בים	שנו
ק"ח	ספרי קריאה	שנח
ק"ט	הקפת קבר רחל בחוט אדום	שנט
ק"י	דיני תפילה במטוס	שס
ק"יא	דיני אורחים	שסב
ק"יב	אורח מטריח	שע
ק"יג	הנחות ע"י עובדים ושכירים	שעא
ק"יד	ערבית קודם חצות	שעב
קט"ו	נסיעה למקום ללא מגין	שעג
קט"ז	פסקי הלכות מגאוני הזמן	שעו
	מכתבי תורה	שעח

סימן צ"ד

עוד בענין לבישת ציצית בימי שרב

וכקושיית הרמ"א. ולדעת הרמ"א בגד הנועד למצוה ולכבוד חשיב מלבוש החייב בציצית, ולפי"ז בגד הטלית חייב בציצית.

ועיינן במש"כ בזה בס"י ח' דאפשר וחוטי הציציות המשתלשלות על מכנסי האדם נחשבים לדרך כבוד, עיי"ש. ולכארי יש לפלפל ולהסמיק לזה דברי הש"ס בשבת (קל"ט ע"ב) דאמר רב הונא אמר רב היוצא בטלית שאינה מצריצת כהלכתה בשבת חייב חטאת, ופרש"י דהציציות הו"ל לה כמשאוי הראיל ואינן כמצותו. וחז"י דאף שהציציות מתבדרות מחוץ לבגדו מ"מ מכיון ואינם כהלכתם ל"ח כמלבוש, ומפני דהציציות לא נחשבים למלבוש של כבוד, רצ"ע. ואולי י"ל דבזמנם לא הלכו עם ציציות מחוץ למלבושם (וכמנהג האר"ז"ל ועדות המזרח) ולכן בכדי שלא יחטא בהוצאת הציציות עליהם להיות כשרים כדת וכדין.

(ב) ואכן קושיה זו אמאי לובשים טלית הקשה כבר הגר"א וסרמן זצ"ל ספרו קובץ שעורים (ח"ב סכ"ג בהשמטות). דהר"ן כ' (כפ' גיד הנשה) דמוכרי כסות הלובשים בגדי שעטנו מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה והא התם ודאי מטי ליה הנאה אלא דכיון דלא מכרין ליה לא חשבינן ליה

פרסום הדברים בנידון דידן עוררו הדים תורתיים נרחבים והננו להוסיף בזה מעט, מתוך הדגשה שאסור לזלזל ח"ו בחיוב לבישת ציצית בכל עת וזמן.

(א) בב"י (או"ח סוס"י) דן מדוע לא מטילים ציציות בגלימות מסוימות שנהגו ללכת בהם בזמנם, וכ' וז"ל: ולי נראה הטעם שלא נהגו להטיל בהם ציצית משום דלא מיקרי כסות אלא הבא להגין על האדם מפני החום והקור, זכר לדבר (איוב כד, ז) ואין כסות בקרה. והגלימה אין לובשין אותה להקר, אלא מפני הכבוד. שהרי אפילו יש לאדם כמה מלבושים אינו יוצא לחוץ בלא גלימה. ואע"פ שלפעמים נהנה מחומה, כיון שתחילת עשייתה אינו להתחמם בה לא חשיב כסות ופטור, עכ"ל הב"י.

ובדרכי משה שם כתב ע"ז וז"ל: וכל זה איננו שוה לי, דעל תירוצן הראשון קשה לי דרוב טליתות שלנו שאנו לובשים בשעת התפילה שאינן להגן כלל רק לובשין אותן כדי לצאת בהן ידי חובת ציצית ומברכין ברכה לבטלה, עכ"ל הרמ"א.

נמצאנו למדים שלדעת הב"י כל בגד שלא נועד לחום ולקור ולהנאה מלבישתו אינו חייב בציצית וא"כ לדעתו ז"ל צע"ג האין לובשים טלית גדול,

לובש את הטלית כלל ונמצא דכל לבישתו וגם כונתו לשם הנאה היא רק כדי לקיים את המצוה וממילא אין זו כונה לשם הנאת לבישה, עכ"ל (ודברים אלו פורסמו בכתב ידו בקובץ אהל תורה, ברנוביץ תרפ"ה).

ג) ודודי הגרא"ש מאיר הראני לדברי ה"ב"ח (ריש סימן ח') שכתב בברכת ציצית עניינה ג"כ כברכת הנהנין כיון דאית בה הנאה. הרי דסבר ה"ב"ח שמצות ציצית עניינה הנאת המתעטף מהציצית. ומ"מ ראוי להדגיש שאנו למדים שכבר התחבטו בשאלה זו גדולי הדורות ובכל זאת לא פסקו ישראל מללבוש ציצית בכל מצב ועת.

ד) ומידי דברי בהאי עניינא יש להוסיף שהעוטף ראשו במגבת בכדי להגן מפני החמה, אינו חייב לשים ציצית במגבת זו, אע"פ שלכאור' היא מבגדיו. דהא השר"ע (אור"ח י, י') כתב דמצנפת פטורה מציצית אפילו של ארצות המערב שבי' ראשיה מושלכים על כתפיהם וגופם, ואע"פ שמכסה בה ראשו ורובו פטור, כיון שעיקרה לכסות הראש, ד"כסותך" אמר רחמנא ולא כסות הראש, עכ"ל השר"ע. ומגבת לא נועדה לכסות אף שלעת עתה אכן מכסה עצמו. ועוד, דהרמ"א (סי' י"ב) כתב דמלבושי בני אשכנז וספרד שאינם עשויים בי' כנפות לפניהם ובי' כנפות לאחריהם פטורים מציצית, עיי"ש. וע"ע בקובץ בית דוד פרשת שופטים אלול תשל"ו.

מידי, עכ"ל. וכן כי בספר יראים (ס"ט של"ג). וכי ע"ז הגר"א וסרמן ח"ל: וא"כ נראה דה"ה לענין ציצית כמש"כ תוס' בנדה (ס"א) דמוכרי כסות דשרי בכלאים כמו כן פטורים מציצית, א"כ בבגד שלובשו רק לקיים מצות ציצית ולא בשביל הנאתו אף אם יהנה מלבישתו באופן דהוי פסיק רישא, מ"מ כיון דאינו לובשו בשביל הנאתו ואין כונתו רק בשביל המצוה א"כ לא קיים מצוה כלל. ולפי"ז צ"ע בטליתות של מצוה שלנו שהדבר ידוע שאין לובשין אותן אלא בשביל קיום המצוה, וא"כ לדעת היראים והר"ן לא קיים בהם מצות ציצית. וצ"ל דמנהגנו הוא לפי דעת תוס' (פ' כל שעה) דמוכרי כסות איירי דוקא היכא דלא הוי פסיק רישא אבל בפ"ר אסור, וה"ה לענין ציצית היכא דהוי פ"ר חייב בציצית אף שאינו מתכוין להנאת לבישה, אבל לדעת הר"ן א"א לקיים מצות ציצית רק בבגד שלובש להנאתו ממש ולא משום קיום המצוה וצ"ע. ועדיפא יש להקשות לכו"ע דהלא בטליתות שלנו אין הנאה כלל לא בחמה מפני החמה ולא בגשמים מפני הגשמים, וע"כ כמש"כ הד"מ בסוס"י דמוכרת מזה דגם לבישה לכבוד הוי לבישה, ועמ"ש בד"ח על הרא"ש הלכות ציצית סי' כ' לתרץ קושית הד"מ]. וחכם אחד השיב דגם לדעת הר"ן אפשר לקיים המצוה בטליתות שלנו והיינו שיכוין בפירוש לשם הנאת לבישה. אבל צ"ע דהא סו"ס אם לא בשביל המצוה לא היה

סימן צ"ה

שו"ת בדיני ברכות הנהנין למטיילים ולנופשים

שלחן הטהור א"ש. אולם לענ"ד ודאי שהחיד"א לא כרך ידיו במפה משום דס"ל דיש להחמיר בזה עד פיקו"נ, דהא פשיטא שעדיף לאכול כזית בסעודות שבת דהוי מדינא מאשר להחמיר חומרות שלא הובאו בשו"ע ובנו"כ, ופשוט].

ב. שאלה: מהו דין הנוסע ברכב ואין לו מים לנט"י?

תשובה: כשלא ימצא מים במרחק נסיעה של 72 דקות במסלול נסיעתו שלפניו ו - 18 דקות באם ישוב לאחוריו, יכרוך ידיו במפה ויאכל.

(משנ"ב בביה"ל ד"ה ברחוק. והוסיף דכל זה כשהוא רעב מאד).

ג. כשמטייל עם קבוצת חברים ומתיירא להפרד מהם בחיפושיו אחר מים, יכול לאכול כשיכרוך ידיו במפה.

(קצוש"ע מ' סי"ד וכה"ח קס"ג ב' וס' אהלך באמיתך פי"א).

ד. המטייל ובסיום ארוחתו אין לו מים ליטול ידיו למים אחרונים

לפני ברכת המזון, לא מהני ליטול ידיו ברוק (אפי' כשאין לו אפשרות אחרת).

(ס' אהלך באמיתך בשם שו"ת פני מבין חאור"ח סי' ל"ח ועיין שו"ע ונו"כ קפ"א

א. שאלה: כשחפץ לאכול בדרכו פת או דבר שטיבולו במשקה ואין לו מים לנטילת ידים, מה עליו לעשות?

תשובה: כשיודע שיוכל להשיג מים בהמשך דרכו (במסלול ההליכה שרצה ללכת בו) ד' מילין (לדעת החזו"א הם 4.608 ק"מ ולדעת הגר"ח נאה הם 3.840 ק"מ) או אם ישוב לאחוריו מיל אחד (לחזו"א - 1.152 ק"מ ולהגר"ח נאה - 960 מטר) אזי ימצא מים ויטול את ידיו. אך באופן שלא ישיג מים בשיעורי ההליכה הנ"ל (או כשמסופק אם ימצא מים בשיעור הנ"ל ותאב לאכול) יכרוך את שתי ידיו במפה וכיוצ"ב ויאכל. וכאשר אין לו במה לכרוך את ידיו יאכל ע"י מזלג.

(שו"ע אור"ח קס"ג א' ומשנ"ב)

[בס' שלחן הטהור (קמארנא, קס"ג ב')]

כתב שאין להתיר לכרוך ידיו במפה

אלא רק בפיקוח נפש. ובס' משנת יעקב

(קס"ג א') הביא מש"כ החיד"א בס' מעגל

טוב שנסע בספינה ולא רצו ליתן לו מים

ולא אכל כל השבוע כולו שיעור ברכה מ"ז

מפני חסרון מי נט"י, והצטער מאד ע"כ

בסעודות שבת קודש. והקשה שם אמאי

לא כרך החיד"א את ידיו במפה, וכנ"ל.

וכ' בס' אהלך באמיתך (פי"א) דלפי"ד

כשנאפו עם רוב מי פירות והן מורגשים היטב ולא קבע עליהן סעודה, ברכתן בורא מיני מזונות. וכשלא מורגש בהן היטב טעם מי הפירות (כטעם עוגה) ישנו ספק בברכתן (ס' וזאת הברכה עמוד 20 ועיי"ש בעמוד 248 שהתפרסם כרוז מאת רבני ארה"ב להזהיר ולהודיע שלא כל לחמניה שכזאת ברכתה מזונות) וי"א שכל שמרגיש טעם מתיקות בלחמניה יברך במ"מ (שו"ת אור לציון פ"ב ד').

ח. שאלה: היושבים במלון או במסעדה, האם יכולים להצטרף לזימון עם יושבי השולחן הסמוך?

תשובה: אין יושבי המסעדה ובית המלון מצטרפים זה אל זה לזימון, גם כששרים זמירות יחדיו. אך באופן שסיכמו מראש להצטרף לברכה אחת, יכולים לזמן יחד.

(הגרי"ש אלישיב והגרח"פ שיינברג שליט"א. וע"ע ס' וזאת הברכה עמ' 216).

ט. אדם שנקלע למקום בו מונח כלי שאינו ראוי ע"פ ההלכה לנטילת ידים ויודע שישנם הנוטלים בו ידיהם לאכילת פת, עליו להשליכו. וכמבואר בב"ק כ"ח ובקצוה"ח ובנתיבות"ש סי' ג' שחובה למנוע מיהודי לעבור איסור אפילו בגופו, א"כ ה"ה הכא דיש למנוע מהצבור להכשל באכילת פת בלא נט"י

(הגרח"פ שיינברג שליט"א)

ב' דאין נוטלים מים אחרונים ע"ג קרקע מפני רוח רעה השורה עליהם, עי"ש).

ה. שאלה: כשאוכל ושותה בדרך הליכתו בטיול, האם צריך לשוב ולברך כשאוכל ושותה שוב בדרכו?

תשובה: אין צורך לברך שנית, מפני שלא קבעו עצמן לכתחילה לאכול במקום שברכו אלא להמשיך לאכול ולשתות בדרכם, (וה"ה בסתמא, כדאיתא בס' אהלך באמיתך פ"א כ"ח). ויכול אף לאכול פת בתחילת דרכו ולהמשיך באכילתו דרך הילוכו (ובאופן שאינו נוגד את הלכות דרך ארץ, עיין חר"מ ל"ד י"ח) ולברך בהמ"ז בסיום אכילתו במקום בו נמצא כעת. (שו"ע קע"ח ד' ומשנ"ב סקמ"ב).

ו. שאלה: והאם כשהתחיל לאכול במכונית ויצא ממנה לדרכו, צריך לברך שוב?

תשובה: אכילה במכונית אינה חשובה למקום קביעות ואינו צריך לשוב ולברך כדין האוכל בדרכו. (ותן ברכה בשם פוסקים, וע"ע שו"ת אגרי"מ אור"ח ח"ב ג"ז)

ז. שאלה: האוכל לחמניות שנרשם עליהם בתוית המצורפת "ברכתן מזונות", האם אכן מברך עליהם ברכת בורא מיני מזונות?

תשובה: כשנעשו ע"י מעט מי פירות ורוב מים, ברכתן המוציא.

סימן צ"ו

סעודה שאינה מספקת לבעליה

ומ"מ מלשון הרי"ף משמע דדוקא כשמרגיל עצמו במנהג פסול ונפסד זה עובר באיסור, אך לא באופן חד פעמי. וכן בשערי תשובה (לרכנו יונה ז"ל, סוף שער הראשון) כתב "והרגיל בסעודה שאינה מספקת לבעליה". ועיין בספר אהלך באמיתך (פכ"ה הערה ס') שדן בזה. אמנם מלשון הרמב"ם לכאורה אין לחלק. וכן בספר חרדים (מנין המצוות ל"ת מדברי קבלה ומדברי סופרים התלויים בושט) כתב ז"ל: אסרו לאכול מסעודה שאינה מספקת לבעליה אע"פ שהזמינוהו מפני הבושה, עכ"ל. וע"ע בספר חסידים סי' שט"ז.

ושמעתי ממו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א שכאשר מתבקש אדם לתת מסעודתו שאינו מספקת לו לאדם המבקשה ממנו, אין לו לחוש לאיסורא ד"לפני עור לא תתן מכשול", אע"פ שלכאורה ע"י שיתן לו מסעודתו יכשילו באיסור האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה.

ובטעמו דמין שליט"א נראה דמאחר ובשעה שנותן לו האוכלין יכול למחול לו מיד בלב שלם על שנטל הימנו את סעודתו האחרונה, להכי לא עובר בלפני עור. שהרי כשימחל לו על כך לא יעבור לוקח האוכל על איסור כלל.

כתב הרי"ף (פ"ח דיומא) ז"ל: עשרים וארבעה דברים מעכבין את התשובה וכו' והמרגיל בסעודה שאינה מספקת לבעליה. וכ"פ הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ד) וזהו לשונו: חמשה דברים העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן לפי שהם דברים קלים בעיני רוב האדם ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא. ואלו הן האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה שזה אבק גזל הוא והוא מדמה שלא חטא ויאמר כלום אכלתי אלא ברשותו, עכ"ל הרמב"ם. ויש לדון במטייל עם חבריו ויש באמתחתם מיני תרגימא ומתיקה וכדו' ומבקשם מהם, האם עובר באיסור זה בשעה שנוטלם כשאין זה מספיק לחבריו.

הנה י"ל דבכה"ג לא עובר באיסור זה מפני דאפ"ל דמיני מתיקה אינם בגדר מזונו העיקרי וסעודתו, ואיסור זה נאמר דוקא במי שנוטל את עיקר סעודתו ומזונו דחבירו. וכדמשמע מלשון הרי"ף (שהביא דבריו בשם ברייתא, ועי' כס"מ תשובה פ"ד ה"א בזה) "המרגיל בסעודה שאינה מספקת לבעליה" דמשמע דמיירי דוקא בסעודה ולא במיני מותרות.

אולם לפי טעמו של הרמב"ם לכאורה אין לחלק ובכל גווני אסור, דהא איסורו משום אבק גזל ואין הבדל בין סעודה למיני מתיקה שאינו רוצה ליתנם ומתבייש לסרב למבקש.

סימן צ"ז

גבולות ארץ ישראל

בסוף חלה, והיא הגי' הנכונה. דאילו אספמיא רחוקה מא"י מהלך שנה כמש"כ בב"ב ל"ח א' וים הגדול, ואלו הן ד' נהרות ירדן וירמוך קרמיון ופיגה, עכ"ל. והנה לשון מקיפין מוכח שהן סביב לכל א"י כמוקף חומה וכו'. ובירושלמי הגי' הגירסה סובבין את א"י, (ולכן לא חשיב שאר נהרות שבא"י כגון שילוח, וכה"ג לא חשיב אלא המקיפין על הגבולות).

וים הגדול הוא בכל מערכו של א"י והירדן הוא בכל מזרחו יוצא ממערת פמיס ועובר בים של סיבכו ובים של טבריא ובים של סדום מצד מזרח, כמש"כ בבכורות נ"ה א' ובב"ב שם. וקרמיון ופיגה הם נהרות דמשק אמנה ופרפר כמש"כ בערוך (ערוך קרמיון). והם ידועים גם היום משני צדדי דמשק וכן ירמוך הוא בדרך דמשק כמש"כ בערוך שם. וימה של שילת ושל חילתא לא נודע בבירור, ובאדמת קודש מצדד שהן ג"כ בצפון. ע"ש טעמיו, כי בדרום לא מצינו שום ים. וא"כ יל"ע איך מקיפין את א"י מצד דרום ששם אין ים ולא נהר.

והנה בבכורות (נ"ה א') אמרין: ירדן יוצא ממערת פמיס ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריה ובימה של סדום והולך ונופל לים הגדול. והנה ים המלח נגמר בקצה מזרחית דרומית של

לתועלת החפצים לצאת לטייל ולבקר בא"י הננו להביא בקצירת האומר את גבולות הארץ, להחוששים לדעות הפוסקים שאין לצאת גם לסביבות א"י לצרכי נפש וטיול: (וכבר הארכנו בזה בספרנו סי' י"ט. ויש להוסיף את שיטות האחרונים שלכהנים יש להיזהר יותר מלצאת מא"י, ע"י טושו"ע יר"ד שס"ט וכס"מ נזירות פ"ב הכ"א ושר"ת שבות יעקב ח"א פ"ה וח"ב צ"ח, ואכמ"ל).

בדרך אמונה (למור"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א, תרומות פ"א ד') כתב וז"ל: בענין גבול דרום בזמנינו ראיתי מש"כ בזה המלקטים האחרונים וראיתי שכל דבריהם הם השערות נסמכות על שמות הערביים שקורין למקומות ההם, וכמובן שאין מזה ראיה נכונה לסמוך ע"ז. ולענ"ד יש להוכיח את הגבולות מהגמ', דאמרי בב"ב (ע"ד ב') מאי דכתיב "כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה" אלו ד' ימים וד' נהרות שמקיפין את א"י. ואלו הן ד' ימים, ימה של טבריה (הוא כנרת) וימה של סדום (הוא ים המלח) וימה של חילת (בירושלמי פ"ט דכלאים הגירסה של שלית) וימה של חולתא וימה של סיבכו וים אספמיא (ובירושלמי שם הגי' של אפמיא והוא מסוריא כמש"כ

שהוא הירמוך שכי' הערוך שם שהוא בדרך דמשק דהיינו בצד צפון שהולכין לדמשק. ולפי"ז גם צפון מוקפת כמעט כולה בירמוך ואח"כ באמנה ופרפר שהן קרמיון ופיגה, ואלו גבולות א"י, וכו'.

וצד מערב הים הגדול מחיצה בכל הרוח וצד מזרח הירדן וכנ"ל ונשאר רוח צפון ודרום. וזהו דקאמר דמקיף סולמא דצור מחד גיסא דהיינו מצפון וסולמא דצור ידוע גם היום סמוך לנהר קסמיאה הנ"ל ומחתנא דגדר הוא בדרום. ואין זה גדר הסמוך לחמתן בעירובין (ס"א א'), דהיא סמוכה לטבריא (כמש"כ במגילה ב' ב') כמחתנא לטבריא מ"ל. ונראה דהגירסה הנכונה היא המובא בד"ס מכת"י מחתנא דגדר וגדר הוא אמנם בגבול מערבי - דרומי של א"י (כמש"כ בירושלמי שביעית פ"ו ה"א) מפני מה לא גזרו על אותו הרוח שבגדיקו והוא גדר כמ"ש בש"ס שם בשם תרגום ירושלמי. ואע"ג דסולמא דצור ומחתנא דגדר הוא רק בתחילת גבול צפוני ודרומי, יודעים היו שאח"כ יש מחיצות של הרים ונהרות ורק על מקום זה קשיא להו שהיה פרוץ ביותר, וע"ז אמרו שיש שם מחתנא דגדר וסולמא דצור, ולמעשה צ"ע. עכ"ל בספר דרך אמונה. ובהמשך דבריו הביא ששלח את דעתו הנ"ל לחמיו הגר"ש אלישיב שליט"א וכתב לו הגר"ש שלמרות שדבריו כתובים בטוטו"ד ע"פ אסמכתות מש"ס בבלי וירושלמי תוספתא ראשונים ואחרונים, מ"מ להורות עפ"ז הלכה למעשה הלכה ומורין כן אכתי מידי ספיקא לא נפקי עד יבוא ויורה צדק, עכ"ל.

א"י כמפורש בפרשת מסעי, וצ"ב אין מתגלגל הירדן לים הגדול שהוא במערב. וראיתי במפה שיש שם נחל שקורין נחל צין והוא מתחיל סמוך לקצה ים המלח ונמשך עד נחל מצרים שהוא אל עריש לרעת הגאונים, אלא שנפסק קצת באמצע. ונראה ברור שנחל זה הוא יוצא מים המלח ונמשך עד ים הגדול ממש והוא הירדן הנמשך (ויתכן שגם היום הוא מחובר במקומות המפסיקים קצת מתחת לאדמה). ואע"ג דהנחל הולך ממערב למזרח מ"מ זה נקרא מתגלגל לים כיון שמחובר, וכדכתיב "כל הנחלים הולכים אל הים". (אבל אין לפרש כלל שכל המשך הירדן מים המלח עד ים הגדול הוא תחת האדמה, דהא מקיפין תניא. ועיין פדר"א פ"א וי"ל דבצפון קאמר, ע"ש). וא"כ א"י מוקפת מצד דרום מהירדן. ונמצינו למדין שהנחל הזה הוא גבול דרום. ומה שהתורה כתבה ערים בגבול דרום ולא כתבה שהנחל הזה הוא הגבול, משום שנחל זה מכזב ופעמים מתייבש בחלקו בקיץ ולכן נתנה התורה סימנים בערים. ולפי"ז המושב ירוחם הוא בתוך גבול ארץ ישראל אבל המושב שקורין היום מצפה רמון הוא חוץ לגבול. ונא"א לומר שהנחל שקורין נחל הערבה הוא הגדול שגם הוא נמשך עד נחל מצרים, שהרי מפורש בתורה שגבול מזרח הוא בקצה ים המלח ואילו הנחל הזה נמשך למטה לצד מזרח].

ובגבול הצפוני כי המהרי"ט (ח"א פ"ד) שנהר קוסמיאה (היוצא מים הגדול בין צור לצידון ונמשך לצד צפון) קבלה ביד כולם שהוא גבול א"י, ויתכן

ערכה עמ' 149 - 144) ואלו דבריו: בין השמות ההיסטוריים אשר עמנו כיום כמה וכמה שלא נתחדשו אלא ע"י הברדים מורי הדרך, ורק לאחר שנשאלו עליהם. וכבר העירו על תופעה זו חוקרים שונים. ובמק"א (עמ' 84) כתב: נוסף לכך נעקר הישוב מקדום מן הדרום לגמרי ויחד עמו נעקרו גם המסורות המוסמכות, ועתה אין לנו שם אלא שיחות חולין של נודדים מקרוב באו ושמורות הבל של נזירים נוצרים מבלי עולם, עכ"ד. וכמו"כ מצינו במפה משנת תפ"ב (הביאה בס' ותגל ערכה, 'ירושלים תשנ"ה) ש"צין" מסומן בקצה הדרומי של חצי האי סיני ו"פארן" מצוי מעט למעלה הימנו. ובס' "זה גבול הארץ" כתב גבי מדבר צין וז"ל: המפה העברית החדשה (המקובלת בימינו) הזדרזה לקבע את מדבר צין במקום לבאר שבע. ובכדי שתהא זו קביעות עולם ושבוש לזוהרות הוסיפה עליו גם נחל צין, גם מעבר צין וגם בקעת צין וכו'. ומשום קלות הדעת בה נהגה המפה הנ"ל לגבי השמות בכלל, אשר החליפה כמה מהם וכיניהם גם אופיניים וחשובים מאד בשמות ברים וקלוטים מן האויר, ומשום יחסה הציני לגבי השמות ההסטוריים בפרט, פסולה מפה זו לשימוש מכל וכל, עכ"ד. וכה"ק בספר תגל ערכה (שם).

ומצינו דעות הסוכרות שעד אילת הוי ספק ארץ ישראל. ע"י בספר

מועדים וזמנים (ח"ג רכ"א) שכ"כ הראב"ד דירושתי' הגר"פ עפשטיין, וכן בס' אורחות רבינו (ח"ב עמ' שס"ח) כתב: בנוגע לנסוע לאילת אמרתי למור"ר (בעל הקהילות יעקב זצ"ל) ששמעתי

אם כן נמצאנו למדים שלדעת הגר"ח קניבסקי גבולה המערבי של א"י הוא הים הגדול, הגבול הצפוני הוא נהר קסמיה (הירמוך), וא"כ התרמון הוא בגבולות הארץ. הגבול המזרחי הוא הבניאס ומשם לים כנרת הירדן וים המלח עד הגבול הדרומי שהוא אחר המושב ירוחם. ומצפה רמון וסביבותיו אינם בארץ ישראל.

ולדידי אני עני דברי מרן שליט"א בדרך אמונה אינם פני המציאות. שהרי מסיומו של ים המלח מצוי נחל המתחיל ליד פסגת הר חמר וממשיך עד העיר דימונה. ולאחר סדום מצוי נחל צין, המתחיל מעין תמר (ליד מפעלי ים המלח), ממשיך באזור המכתש הקטן ומעלה עקריבים ומשם לעין עובדת עד שיורד דרומה עד פסגת הר רמון (שהוא אחרי מצפה רמון ומכתש רמון), וא"כ א"נ כשיטתו אדי גבולות א"י מגיעים עד לפסגת הר רמון ונמצא שמכתשי האזור ומצפה רמון וסביבותיו הינם בתוככי ארץ ישראל. והמעין במפת א"י יווכח שגם נחל הערכה מגיע בסוף מסלולו למקום זה, אך א"צ לזה וגם נחל צין מסיים את הילוכו שם. וכן המעין במפת א"י לבעל המשנת יוסף (ח"ב פ"ו, 'ירושלים תשכ"ו) יראה שנחל צין לאחר המכתש הגדול. וכן במפת א"י הערוכה בידי פרופ' משה ברור (הוצאת יבנה), וצ"ע.

זאת ועוד דמהיכי תיתי לן שנחל צין הקרוי כן בימינו הוא אכן נחל צין המקראי. וכפי שמצינו בספרו של החוקר ת. בר דרומא "זה גבול הארץ" (עמודים 148 - 140, 601 - 596, וע"ע בס' תגל

הליכות שדה שם ובס' משנת יוסף ובס' תגל ערבה שהחזו"א לא פסק גבי מיקומו המדויק של יטבתה אלא גבי שדות מסרימות בדרום הנגב במרחב הכללי בן שכן גם אזור יטבתה). כמו"כ ישנם מקומות בשטחי הערבה שבתי דינים וועדי כשרות מהוללים נוטלים משם יכול בשביעית מפני שסוברים ששטחים אלו הם חור"ל, או לכה"פ הם ספק חור"ל וספק שביעית דרבנן לקולא, ואכמ"ל.

ומצפה רמון ומכתשיו הינם חור"ל לדעת תבואות הארץ (להגר"י שוורץ, ירושלים תר"ה), אך לדעת האדמת קודש (להגר"י גולדהאר, ירושלים תרע"ג) הוא בכלל ארץ ישראל. ונראה דיש להחמיר ביציאה למקומות אלו מפני שמסקנותיו של בעל תבואה"א התקבלו ביתר שאת בין חכמי התורה, וכמו"כ הלא ישנם דעות נוספות שמצפה רמון וסביבתו הוי חור"ל. וכמו"כ הישובים גרופית ויטבתה הם לדעת התבואה"א והאדמ"ק חור"ל, והביד"צ דירושתי"ו הביאו משם (בשנת השמיטה תשל"ג) יכול, אך לא מעין חצבה ועין יהב הצפוניים יותר. ועי' תגל ערבה עמ' 32. (אם כי חובה לציין שב' החכמים הנ"ל הדגישו בספריהם שאין בדבריהם בכדי לקבוע מסמרות בגבולות הארץ, ועיין לעיל שהבאנו דברי הגר"ח קניבסקי שליט"א שכל דבריהם הם השערות נסמכות על שמות הערביים שכך קראו למקומות אלו ואין מזה ראיה נכונה לסמוך ע"ז. ועי' חזו"א שביעית ג' סק"ח - י"ט).

וגבולות א"י שכבשו עולי בבל לדעת האדמת קודש הם מיסוד

ממין החזו"א וצ"ל שאסר לנסוע לשם מטעם חור"ל, ואמר לי מו"ר שזה משום ספק וכו'. כעבור זמן נתמנה אברך לרב באילת ואמר לי הגר"ח קניבסקי שליט"א שאביו אמר לאברך שצריכים לנהוג באילת ב' ימי יו"ט מספק, עכ"ד. ובס' הליכות והנהגות (עמוד מ"ט) כתב וז"ל: שאלתי לרבינו על בית ספר שרצו לעשות טיול לאזור אילת, האם כדאי לנסוע, וענה שלאסור אי אפשר אבל יותר טוב לא לנסוע דוהו ספק חור"ל, עכ"ד. (אך את דעת החזו"א מצאנו ג"כ באגרות הגר"ב מנדלסון אב"ד קוממיות דס"ל דלאילת יש דין חור"ל, ומנגד בס' ארץ ישראל להרי"מ טיקוצינסקי (עמ' ל"ה פ"ב) ס"ל דאילת היא א"י ודאי ומשמע מיניה שכך הסכים החזו"א. ועי' בס' מקראי קודש (פסח ת"ב עמ' קצ"ו) שדעת הגרצ"פ פראנק וצ"ל היא שאילת היא א"י לכל דבר). ובס' יו"ט שני כהלכתו (פ"ח ס"ד בהערה אות י') כתב בשם הגרש"ז אורבך דצ"ע האם יש לשמור יו"ט שני באילת כדין חור"ל ודאי או רק לחומרא. ובשם הגר"ש אלישיב הביא שהעיר אילת היא ספק גמור האם נכבשה ע"י עולי מצרים, ויש לנהוג בה יו"ט שני לחומרא לענין מלאכה וחמץ ביום השמיני של פסח.

ודעת הגרש"ז אורבך (בקונטרס "הגבול הדרומי ושטח הערבה" להרמ"מ קראפ) והגר"ש אלישיב (בידיעון הליכות שדה גליון 87) שכל שטח הערבה הינו בספק. וגבי ישוב יטבתה מפורסם שהורה זקן רבינו החזו"א וצ"ל דשרי ליקח משם יכול השדה והאילן בשנת השמיטה ואין בה איסור שביעית. (ועיין בזה בידיעון

התלויות בארץ כמקום שהחזיקו עולי מצרים בא"י (ועי' חזו"א בסדר השביעית אות ד' בסה"ס) אך לענין קדושת א"י אינה שוה לא"י שהחזיקו עולי מצרים, דבא"י כיבוש עולי מצרים הוא ככיבוש עולי בבל ממש לענין קדושת שכינה. ובמקומות שלא החזיקו עולי בבל בעבר הירדן נהגות מצוות אלו לחומרא בעלמא. ולדעת תורת הארץ (ח"ב פ"ב) לענין המצוות התלויות בארץ שוה עבר הירדן לא"י. והמעין ברוך ספרי הפוסקים יראה דס"ל דעבר הירדן נכבשה גם ע"י עולי בבל (ודלא כדעת האדמ"ק קנ"ח: ובהערה שם, ואכמ"ל) וא"כ לכארי נראה דאפשר לצאת לגולן דהא לא נפטרים בו ממצוות התלויות בארץ, אך כמובן שאי"ז להלכה ולמעשה ודבר זה נטול לשיקול דעת גדולי ישראל.

ומו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי בזה ד"ל: אם נכון שזה ודאי עבר הירדן מותר לצאת לשם, עכ"ל.

ובבחינת ענין רחב זה, אשר תקצר היריעה להאריך בו, אביא בזאת דהנה דעת הרמב"ן (ספר המצוות מצוה ד') ועוד ראשונים (הרשב"ץ והרשב"ש) דמצות ישוב א"י היא דאורייתא ושקולה ככל התורה"ק, ולהכי הנשבע שלא לדור בארץ ישראל אין שבוטלו חלה כהנשבע לבטל את המצוה. ואף דהרמב"ם פליג וס"ל דהוי מצוה דרבנן, מ"מ כתב בס' פאת השלחן (פ"ב סק"ד) שדעת הרמב"ן וסיעתו עיקר ולכן מן הראוי להחמיר במצוה יקרה וחשובה זו ולא להכנס לספיקות.

המעלה וקיבוץ סאסא שבצפון ועד הר המערה שבדרום (שהוא מצוי מרחק רב לאחר אזור מצפה רמון וסביבותיו, שהוא לשיטתו א"י וכפי שיוצא לקמן). וא"כ עד אזור הערבה הוא ארץ ישראל, (ואזור הרי אילת הוא ודאי חו"ל). ובצידו המערבי הגבול עובר מאשקלון ועד אזור ניצנה ולאחריו בשלוחת קדש ברנע (ואזור עזה ורפיח אינו א"י).

ולדעת האדמת קודש אזור נחל החצבאני, נבטיה ומטולה ועד יסוד המעלה נכבש ע"י עולי מצרים אך לא ע"י עולי בבל. ובשטחים שכבשו ע"מ ולא ע"ב נחלקו הפוסקים מה דינם והאם יש בהם מדין טומאת העמים (דשיטת הרע"ב והרש"ס ומהר"י קורקוס ומהרי"ט וחזו"א דטמא ושיטת התוס' והגר"א וכפ"פ שטהור ובדעת הרמב"ם לכפ"פ טהור ולהמל"מ טמא, ואכמ"ל). אך איסור יציאה מא"י לחו"ל הינה לכאורה משום מצוות התלויות בארץ לכארי ולא משום טומאת העמים, ורק לכהנים איכא איסור נוסף (לשיטות האוסרות) משום טומאת ארץ העמים, וממילא ייאסר לצאת למקומות אלו (ובגדר איסור יציאה מא"י לחו"ל ע"ע במש"כ לעיל סי' י"ט ובס' עבודת משא לדודי רא"ש מאיר שליט"א). והגולן וכל סביבתו (עד אזור הר הדרוזים שבתוככי מדינת סוריה) הם עבר הירדן לדעת האדמת קודש (וכמפתו ההלכתית שבס' משנת יוסף ח"ב פ"ו). והנה לענין מדרגת קדושת עבר הירדן כ' התבואות הארץ (עמוד ט"ז) שבמקומות שהחזיקו עולי בבל בעבר הירדן הם לענין המצוות

צ"ג) כתב דספק דאפשר לפרשטו ע"י
עיון רב ועמל ויגיעה שכלית אין להקל
בו. נבזה יל"ע האם גבולות הארץ
חשיבא כספק שאפשר לפרשטו, ע"י בס'
דרך אמונה (שם) שכתב הגר"ש אלישיב
שהדברים ישארו עמומים עד בוא משיח
צדקנו בקרוב]. וכן בש"ך (כללי ספק
ספיקא יו"ד ק"י כלל כ') כתב דספק
דרבנן שיש עליו חזקת איסור הרי הוא
אסור, ומסתמא אילת וסביכותיה וכדו'
חשיבא למקום המוחזק באיסור מחמת
רוב המחמירים בה. ולמזהיר ולנוהר
שלומים תן כמי נהר.

ועוד דהא גם להרמב"ם וסיעתו (רדב"ז
ומהר"א חסון ומהר"א נחמיאש)
דהרי מצוה דרבנן ג"כ אין להכנס
לספיקות בזה, דיעויין מרדכי יבמות פרק
החולץ (רמז כ' כ"א) ובמג"א (ס' י' י"א)
ד"אסור לעשות ספק איסור דרבנן
לכתחילה". וכן בר"ן (פסחים דף כ"ג
בדפי הרי"ף) כתב בדבר שאינו מילתא
דטריחא עבדינן לרווחא דמילתא
ומחמירים בספק דרבנן. וכן בתוספות
עירובין (ר' ע"א ד"ה וספק) דדוקא
בטורח גדול לא הצריכו להחמיר בספק
דבריהם. וכן בשו"ת הרדב"ז (ח"ד אלף

"בין הזמנים" הוא זמן להינפש ופירוש
הדבר שלא לומדים כל היום אלא רק
מספר שעות ביום. אך אין הפירוש של
"בין הזמנים" הפקחות השליטה על עצמו
אלא אדרבה, דוקא ב"בין הזמנים" צריכים
להשגיח על השליטה על עצמו ועל סדר קפדני.

(כתבי הגר"ח פרידלנדר זצ"ל)

סימן צ"ח

נטילת ידים על אכילת גביע גלידה

להקל דאין צריך נטילה. ובפשטות כוונתו דאז אין חשש שיגע במשקה בידיו ובכה"ג א"צ נטילה, וכן משמע ומוכח משיגרא דלישנא דהפוסקים בענין זה. וא"כ ההיתר לאכול ע"י כלי אינו סיבה בעצמותה אלא סימן לאי מגע עם המשקה. והאוכל גלידה בגביע פטור מנט"י שהרי אין הדרך ליגע במשקה בצורת אכילה זו. וככל הנראה טעמו דהגריש"א הוא שכשאווחו את הגביע חשיב כהאווחו בתחתית הפרי דחייב ליטול ידיו אף שמטבל רק ראש הפרי ומפני דחיישינן דילמא משקעו ליה. אך נראה דודאי יש לחלק בין המקרים, דהא אוכלי גלידה בגביע לא נוגעים בד"כ כלל בגלידה. נאוליו פני המציאות היא שגם באכילת גלידה - בגביע נוגע בנקל בגלידה].

והמעין בלשון הדרך החיים יראה שכתב שמאכל הנאכל בכלי ושאינו נאכל בשום פעם בידים (וכ'): כגון אטריות) פטור מנט"י. ומשמע דמאכל הנאכל לעיתים בכלי ולעיתים בלא כלי חייב בנט"י אף באופן שאוכלו כעת בכלי, דחיישינן שמא יגע בו בידיו. ונמצא שמאכל גביע הגלידה שאין הדרך לאוכלו בצורה שהאוכל נוגע בגלידה פטור מנט"י. אולם גלידת קסטה וכדו'

שאלה: האם יש ליטול ידים על אכילת גלידה וגלידה בגביע, כדבר שטיבולו במשקה הטעון נטילת ידים.

תשובה: פסק השו"ע (קנ"ח ד') ח"ל: אם אוכל דבר שטיבולו באחד משבעה משקין שסימנם י"ד שח"ט ד"ם (דהיינו יין דבש שמן חלב טל דם מים) ולא נתגב ואפילו אין ידיו נוגעות במקום במשקה צריך נטילה בלא ברכה. וכי הרמ"א בשם הב"י: ואפילו אינו מטבל רק ראש הירק או הפרי אפ"ה יטול בלא ברכה. (ובפסחים קט"ו ב' נתבאר דהוא מחשש שמא בכ"ז ישקע כל הפרי במשקה). וכי המשנ"ב (סקי"א) דנוטלים אפי' על ירקות ופירות ובשר הטבולין במשקה, דבמשקה קי"ל דנגיעה בידים מטמא אותן להיות תחלה ולכן תקנו ליטול את הידים שלא יתטמאו המשקין על ידם ולאחר מכן יפסל האוכל.

ושמעתי מעד נאמן ששמע מהגריש"א אלישיב שליט"א שיש ליטול את ידיו כשאוכל גלידה בגביע, שהרי גלידה חשובה למשקה (וכפי שהארכנו בסי' י"ב) וצריך נטילה כדבר שטיבולו במשקה.

אולם נראה דל"ע בזה טובא, דהמשנ"ב (סקי"ד) הביא דברי דרך החיים שכתב דאם אוכל מרקחת ע"י מזלג יש

לסיכום:

(א) גלידה הנאכלת ע"י כפית וכיצ"ב אינה חייבת בנט"י.

(ב) גלידה בגביע חייבת בנט"י לדעת הגר"ש אלישיב.

(ג) גלידת קסטה וגלילות שנוגע במשקה הגלידה בידי חייב בנט"י, גם באופן שאוכלו הפעם בכפית.

(שלפעמים מתלכלכים ידיו מהגלידה ואף חייב ליגוע בה גופא) הינה משקה החייב בנטילת ידים גם כשאוכלה בכלי או עם גביע.

והאוכל גלידה מצלחת ובכפית, פשוט שאין צריך ליטול ידיו, דהוי כמרקחת הנאכלת במזלג שבי' המשנ"ב שאינו צריך נט"י.

סימן צ"ט

בענין תפילת הדרך

האריז"ל מופיע "וכל מיני פורעניות" וככל הנראה נוסחי הסידורים דהיום הושפעו מסידורים אלו. ועי' בסידור אזור אליהו (ירושלים התש"ס, עמוד פ"ה).

אמנם במסכת דרך ארץ רבה (פ"א) מצינו הזכרת משפט זה, וז"ל:

לבש כליו ויצא לשוק אומר יה"ר מלפניך ה' אלהי שתוליכנו לשלום ותסמיכני לשלום ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי וגו' ותצלני מכל מיני מזיקין ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם שלא זיקו בי בין ביום ובין בלילה אמן, עכ"ד. אך נוסחת מסכת ד"א אינה נוסחת התפילה בידן, וצ"ת.

והגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי בזה וז"ל: לפי מנהגינו הוא נוסח חז"ל.

בסי' ר' הבאנו בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שהנוסע במקומות סכנה ומחבלים וכדו' אין לו להוסיף בקשות נוספות מפני שהכל נכלל במשפט "וכל מיני פורעניות המתרגשות לבוא לעולם" ואין להוסיף על נוסח חז"ל.

והנה נוסח תפילת הדרך מצוי בש"ס ברכות כ"ט ב' ובטורש"ע סק"י ובנוסחאות אלה לא נמצאת הפיסקה "וכל מיני פורעניות וגו'" ומהיכי תיתי לן דמשפט זה מקורו בחז"ל. (ואף שמצוי בסידורי התפילה, אך לא ברור מקורו). וצ"ע. (הערה זה העירני הרב מ"ש גליק שיח"י). ואכן גם בנוסח הגר"א ז"ל בגמ' בברכות (שם) וגם בכל הסידורים הישנים שבנוסחאות פולין ואשכנז - מערכי לא מצאנו פיסקה זו, אך בסידור הרו"ה (ע"פ האבודרהם) ובסידור שערי ציון (ע"פ

סימן ק'

גילוי ראש ובשר בים

וללמוד בגילוי הראש, העירוני רבים דעדיין לא יצאו מכלל ספק, דאפשר ודין זה אמור דוקא במקום שצריך כיסוי אך בים שא"צ לכסות ראשו אפשר וגם אפשר ללמוד ללא כיסוי הראש. ולענין ברכה משמע מדברי המשנ"ב שבכל גווני יאסר לברך ללא כיסוי הראש, דכתב: ואפילו ירצה לברך ברכת הנהנין והוא בלילה שאין לו כובע או באמבטיה די לו במה שמכסה ראשו בידיו וכו', עכ"ל. הרי דנקט דגם באמבטיה, שא"צ לכסות בה את ראשו, צריך לכסות ראשו בידיו. וכן הערני חכ"א לדברי המשנ"ב (ע"ד סק"ח) דהרוחץ במים ורוצה לשתות צריך שיכסה ראשו שלא יברך בגילוי הראש. ועיי"ש (בסק"י) שכתב דכיסוי היד לא מהני לברך או להוציא מפיו שאר דברי קדושה, ומשמע דבכל דברי אמירת קדושה צריך לכסות ראשו בכל גווני, וצ"ע בזה.

ושמעתי בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א דמדינא שרי לברך בלימוד בים ללא כיסוי הראש, אלא א"כ ממידת חסידות, וכנראה ס"ל כנ"ל.

ומענין לענין העיר בקונטרס "ובלכתך בדרך" (כת"י) לדברי הש"ס בפסחים (נ"א) דעם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו. וכ' הרמ"א (אהע"ז סוס"י כ"ג ר') וז"ל:

יעריין במש"כ בענין זה בסימן ע"ט. וחכ"א כתב לי בזה דהגה"צ רבי דוד בהר"ן וצ"ל לעג לאותם המקפידים להשאיר את כיפתם בים ובמקוה למרות שכל גופם אינו מכוסה, ואמר דלא יתכן דין צניעות על הראש כשכל הגוף אינו מכוסה.

ומוכח כדבריו במסכת דרך ארץ (פ"י) וז"ל (גבי סדר הודת הבגדים במרחץ): חולץ את מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו ומתיר את חגורו ואח"כ מתיר את פורקסו התחתונה, רחץ וכו' מניח פרקסו התחתונה ולובש את חלוקו וחוגר את חגורו ומתכסה בטליתו ומניח את כובעו ואח"כ מניח מנעליו, עכ"ל. הרי דסילוק הכובע הוא לפני שאר המלבושים וכן בלבישה הוא לאחר שאר המלבושים.

ועוד מוכח בברכות (ס' ע"ב) וברמב"ם (תפלה ז, ד), דאיתא שם: "כשלוכש אומר מלביש ערומים, כשחוגר האבנט, אזור ישראל בגבורה, כשמכסה ראשו, עוטר ישראל בתפארה." הרי שלבישת הבגדים הינם לפני כיסוי הראש. וע"ע בפרשת צו [ח, יג] דכן מוכח מלבישת בגדי הכהנים.

ובמה שכתבנו (בסימן ע"ט) דבמשנ"ב (כ' סק"י"ב) כתב שאסור לברך

ונהגו עכשו היתר בדבר הואיל ומכסין ערותן בבית המרחץ ליכא למיחש להרהורא (אגודה), עכ"ל. ולפ"ז מותר לאכ ובנו להתרחץ יחדיו בים, שהרי כיום מתרחצים בבגד ים המכסה את הערוה.

סימן ק"א

טבילה בים

להטובלים בהיותם בים יש להעיר מדברי הש"ך (י"ד קצ"ח סקנ"ו) בשם הרמב"ן דהא דאיתא בביצה (י"ח א') דטבילה עם הבגדים מועלת זהו רק בבגדים רחבים ורפויים, אבל איש בבגדיו שהם קצרים ודבוקים לבשר ולא מצי עייל בהו, לא, עכ"ד.

ומ"מ אפשר שהטובל בבגדי ים שאינם דבוקין לבשרו אלא בשפתן העליונה יכול לטבול במקום גל, דבר"כ חוץ הגל מרפה הבגד, ושפיר עייל מיא.

וכן אפשר דמהני שיפתח את בגד הים תחילה במקום המהודק בכדי שיכנסו בתוכו מי הים, ומועיל גם שבזמן הטבילה מהודק הבגד לבשרו. והוא עפ"ד הט"ז (שם סקכ"ז) בדעת הרמב"ם והרמב"ן דגם האוחז בחבירו בכח בעת הטבילה אם הדיח ידיו תחילה במי המקוה אינו חוצץ, וא"כ אפשר דהוא הדין הכי. וסגי בזה על כל פנים לטבילת גברא לכבוד שבת שאינו חיוב, וצ"ע להלכה ולמעשה.

סימן ק"ב

ברכה על ראיית הים בשנית

יש לרדן בהרואה את הים בראשונה ושכת לברך ברכת עושה מעשה בראשית, האם יכול לברך כשרואהו שוב.

והנה הביאור הלכה (רי"ח ס"א ד"ה במקום) כתב לענין ברכה במקום שנעשה בו נס דאם ראה המקום ולא בירך ולאחר מספר ימים פחות מל' יום ראהו שוב, אינו מברך אף שלא בירך בראשונה. ומפני דהא דמברכין לאחר ל' יום הוא דהשתא הוא חידוש אצלו אך כאן כבר ראה את מקום הנס ולא מתפעל שוב מראייתו. וא"כ ה"ה בנידון דידן שלא יברך. וכן שמעתי מהגר"צ פלמן, והוסיף שפעם אחת נסע עם קבוצת אנשים לחוף

העירוני בשם אחד מחכמי ירושת"ו
 דנראה שיכול לברך כל שהתפעלותו
 מהים היא כהתפעלות הראשונה. ושמעתי
 ממו"ר הגר"ח קניבסקי שראיית הים
 מהעיר ב"ב (וכגון מע"ג המרפסת
 בישיבת פוניבז) חשיבא ראייה לענין
 ברכה על הים.

נתניה וראו את הים ליד תל - ברוך ולא
 בירכו ולאחר כמחצית השעה ראו את
 הים שוב והסתפקו האם עליהם לברך או
 לאו, דאפשר וחשיב ראייה חדשה בזה
 שהבתים שבאזור הסתירו את הים
 מעיניהם. והשיב להם הגראי"ל שטינמן
 שבודאי הפסידו את הברכה. אולם

סימן ק"ג

בשרות ותרו"מ במשחת שיזוף

הגרבי"צ פלמן לדברי החזו"א (דמאי ר"ס
 ט"ו) דטבל שנפסל מאכילת אדם נראה
 דטבל מיניה שם טבל אע"ג דראוי לסיכה
 ולבהמה. ולפיכך שמן טבל ששמוהו
 בסבון אינו אסור בשימוש, דאין איסור
 הנאה של כילוי ולא חומרת סיכה כשתיה
 אלא בראויין למצותן, עכ"ד. אכן כשידוע
 שבמשחת שיזוף ישנו פרי מפירות ערלה,
 הרי המשחה אסורה בשימוש.

כתב הביאור הלכה (שכ"ו סעיף י') דדעת
 הרבה מגדולי הפוסקים לאסור
 שימוש בסבון העשוי מחלב, דהא סיכה
 כשתיה, ועכ"פ אסור מדרבנן. ומיהו מנהג
 העולם להקל בזה ורק המדקדקין נוהרין.
 אך אם מצוי להשיג סבון שנעשה ללא
 חשש בודאי נכון לחוש לדעת המחמירין.
 ויל"ע שהרי בדרך כלל משחות וסבונים
 אלו נפסלו מאכילת אדם, והעיר

סימן ק"ד

נגיעה בגופו באמצע אכילתו

דלא פלוג רבנן וכל שנוגע במקומות
 המכוסים שהדרך להיות בהן מילמולי
 זיעה צריך נטילה, אף שעתה אין בהן
 זיעה.

כשנגע בגופו הרחוק ממי הים ואין בו
 מלמולי זיעה באמצע אכילתו,
 דעת הכף החיים דא"צ נטילה כיון שגופו
 נקי. אולם דעת הגראי"ל שטינמן שליט"א

והערני חכ"א שכן משמע בהנהגות החזו"א שהצריך נטילה ביום כיפור למי שנגע בחינוק במקום שדרכו להיות מגולה אצלו מכיון שהדרך להיותו מכוסה. [ואכן שמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א שהוא משום לא פלוג].

וכן מצינו גבי טבילת אשה ולדעת הרמ"א (יו"ד סימן ר') מתכסה האשה בכגדה או בחלוקה בעודה במים ומברכת על הטבילה ולדעת הט"ז (שם) אינה צריכה לכסות עצמה ולכתחילה צריכה לחבק את ידיה. והוסיף הגר"ש ואזנר שליט"א (בספר שיעורי שבט הלוי עמוד שע"ז): ונראה שיש להזהר שלא ליגע בגופה עם כפות הידים, (ועיין כעין זה בספר חוט השני להגר"נ קרליץ, סימן ר') הרי שסברו שלמרות שהאשה מצויה במים ובודאי אין בגופה מילמולי זיעה, מ"מ עליה להזהר שלא תגע בגופה בכפות

ידיה, וכנ"ל. ריעויין בספר נשמת אברהם (סימן ע"ד הערה 10) מש"כ בשם הגרש"ז אורבך זצ"ל.

ובשו"ת בצל החכמה (ב' כ"ט) כתב שהנוגע ברגליו צריך ליטול ידיו למרות שהינן נקיות, משום רוח רעה השורה עליהן. ואף שבבית המקדש לא חייבו את הכהנים ליטול ידיהם לאחר רחיצת רגליהם, מ"מ נראה דביהמ"ק שאני דלא שרתה בו רוח רעה. וכ"כ הבית ברוך (להגר"ב זילבר, כלל ב' הערה לסקמ"א). אולם גיסי ה"ה יצחק צבי שוגרמן שיחי' הארני לדברי המשנ"ב (ד' סקמ"א) דכתב בשם ארצות החיים דהחולץ מנעליו והנוגע ברגליו והחופף ראשו אינו צריך ליטול את ידיו משום רוח רעה אלא רק משום נקיות ולכן אינו צריך למהר ליטול ידיו תיכף ומיד. הרי דהמשנ"ב לא ס"ל כדברי הפוסקים הנ"ל.

סימן ק"ה

ניגוב הידים קודם טבילתם לאכילה

ד"ה נטל מקצת, ועיין בספרנו עמוד רנ"ז). אכן בטבילת ידים א"צ ניגוב קודם טבילתו, וכאן אין שי"ך שיטמא המקוה ושפיר יכול להטביל ידו בים, אע"פ שמי הגלים ניתזים על ידיו מקודם, כן שמעתי מהגר"ב"צ פלמן שליט"א.

אף שהנוטל ידיו לפת בכלי כשר צריך לנגב קודם נטילתו את ידיו כדי שלא יטמאו את מי הנטילה, דמים הנמצאים על היד בשעת נטילה שלא בדרך נטילה, טמאין ומטמאין את מי הנטילה, כמבואר בחזו"א (סי' כ"ד סוס"ק כ"ג ובס"ק ל')

סימן ק"ו

הגנה מפני החמה במטפחת אשה

ומסקנתו בדורך מלבוש יש להחמיר. ויעויין בספר שיחות חפץ חיים דרבנו הח"ח זצ"ל מאן ללבוש את צעיפו להגן ע"ע מפני הצינה מפני שדמה לצעיפה של אשתו וחשש לאיסור "לא ילבש". (קונטרס "ובלכתך בדרך" כת"י). ושמעתי ממור"ד הגר"ח קניבסקי שיש להזהר בזה.

הש"ך (יו"ד קפ"ב) הביא את דעת הב"ח שכתב דהמתכסה במטפחת אשה וכיוצ"ב ודעתו להגן על עצמו מפני החמה או הצינה מותר אף מדרכנו. וכתב הש"ך דדבריו אינם מוכרחים. ובחכמת אדם (כלל צ' בבית אדם) האריך בדבר והביא מחלוקת ראשונים בדבר זה.

סימן ק"ז

תפילת מנחה קודם רחצה בים

פרסאות בהליכה רגלית (שהיא הליכה כבת ד' שעות), ועי' משנ"ב (רמ"ט ס"ק א') דאף דאין הולכים בערב שבת יותר מג' פרסאות, מ"מ כשנוסע בעגלה או רוכב על סוס יוכל לנסוע יותר מג' פרסאות עד שליש היום.

והגרש"ז אורבך זצ"ל (הובא בספר הליכות שלמה פ"ב י"א) כתב בזה ואלו דבריו: מה שאנו מקילים לרחוץ משהגיע זמן מנחה, כגון בער"ש, וכן עושים שאר צרכים או אפילו יוצאים לדרך, נראה שסומכין לומר שאיסור זה הוא ככל דיני קדימה שנאמרו רק כשרוצה כעת בשניהם, שבזה צריך להקדים התפלה

כתב השו"ע (אור"ח פ"ט, ג): אסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפיל תפלת י"ח. וכתב המשנ"ב (ס"ק י"ט) שכמו"כ אין לעשות כן כשהגיע זמן מנחה וערבית. ואפילו כשיגיע למקום בו יוכל להתפיל עם הצבור בזמנו, אעפ"כ אסור. דהליכה בדרך הוי כעוסק בצרכיו. ולפי"ז אסור לנסוע לים לפני מנחה, דלכאורה חשיב כהולך בדרך.

אמנם יל"ע מהו נקרא "דרך" האסור ביציאה. דאפשר ונסיעה קצרה לים לא נחשבת ליציאה לדרך. ויעויין בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א ל"ד) לענין לשון "יציאה לדרך" דנראה לו שהוא ג'

לעשיית מלאכתו. אבל אם אין בדעתו להתפלל עתה, ובפרט כשרוצה להדר להתפלל בזמן מנחה קטנה (כמבואר בשו"ע רל"ג ס"א) או בצבור, או ביתר ישוב הדעת וכדומה, אפשר דשפיר שרי לצאת לדרך ולהתעסק בצרכיו לפני תפילתו, וע"ז סמכו להקל. נוע"ע שם בעמ' רצ"ו במכתבו של הגרא"ד אורבך]. וממור"ר הגר"ח קניבסקי שמעתי שלנסוע מב"ב לירושלים ע"מ להתפלל בכותל המערבי ודאי מותר.

ובשבת (יא, ב) איכא ב' לשונות. או דאסור להכנס למרחץ סמוך למנחה אפילו להזיע גידא, שמא יתעלף מחום המרחץ, או דנאסר רק כשעושה את כל הפעולות הנהוגות במרחץ דאיכא ביה שיהוי רב וחיישינן שמא יעבור זמן המנחה. והשו"ע (רלב, ב) פסק דבכל גווי אין להכנס למרחץ ואפילו סמוך למנחה גדולה. והרמ"א כתב דנהגו להקל משום דסומכין על קריאת השמש לביהכנ"ס ולא חיישינן שמא יפשע ולא יתפלל. והמשנ"ב (ס"ק כ"ט) כתב

דמשמע מהאחרונים לסמוך בזה גבי מרחץ לכולא מלתא ומותר ללכת לבית המרחץ אפילו כשהגיע זמן מנחה קטנה. ואע"פ דאנשי מעשה נוהגים להתפלל קודם הליכתם ולמרחץ ואף קודם זמן מנחה גדולה, מ"מ אין למחות ביד המקילים. ומ"מ כל זה הוא דוקא כשהשמש יכריז לבאי בית המרחץ לצאת מבעוד יום קודם השקיעה בכדי שיספיק להם העת אחר צאתם להתפלל מנחה בזמנה, דאל"ה לא נוכל לסמוך ע"ז כלל. ולפי"ז נראה שכשהמצילים בים מודיעים שיש לצאת ממנו קודם השקיעה (כגון בחופי רחצה הנסגרים קודם השקיעה מסיבותיהם שלהם) מותר לשהות בים גם כשהגיע זמן תפלת המנחה. וראוי למארגני מחנות קיץ וכדו' למנות אחראי להכריז בקביעות על זמן התפלה ובכך יוכלו לרחוץ בים לדעת הרמ"א.

ונראה דלדעת השו"ע דנאסר להכנס למרחץ אף להזיע סמוך למנחה גדולה מטעמא דשמא יתעלף, לא מסתבר דה"ה גם בים אשר אין בו חום מרחץ.

סימן ק"ח

ספרי קריאה

של עגבים ודברי חשק שאין בהם חכמה ולא תועלת אלא איבוד זמן בלבד. וכן פסק הרמב"ם בפהמ"ש שם. ובתפארת ישראל כתב להקשות ח"ל: ומה שכתב עוד הר"ב שקריאת דברי הימים של

בריש פ' חלק מנו חז"ל את אלו שאין להם חלק לעוה"ב ורבי עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצוניים. ופי' הר"ע מברטנורא דבכלל זה הקורא בספר דברי הימים של מלכי עובדי ע"ז ובשירים

תפילינסקי וצ"ל כך: וידעתי באחד שעמד במדרגה גבוהה בתורה ובעבודת ה' והתפלל תמיד בדבקות ובהשתפכות הנפש, עד שבתפילה פשוטה בימות החול היה מתפלל בדמעות עד שנרטב סידור תפילתו. ואח"כ נמשך בעיון ספרים החיצונים, ובזמן קצר ירד כ"כ עד שחבריו בדקו אחריו שיצא מביתו בבוקר עם טלית ותפילין תחת זרועו לשם הליכה לביהכנ"ס לתפלה, ופגע באחד ושוחח עמו ופגע בשני ושוחח והלך עמו, וכן בשלישי והלך וטייל באיזה רחובות עד עבור זמן חשוב, וחזר לביתו ריקן בלתי תפילה עם הטלית והתפילין תחת זרועו שלא ירגישו בו בני ביתו. וכל זה היה הסיבה מקריאת ספרים החיצונים שהשפיעו עליו לרעה, עכ"ל.

עכ"ס ועיתונים בכלל זה, תמוה מאד, דהא מנ"ל. ואינו אלא רק בכלל שיחת חולין ודברים בטלים שעובר בעשה (כביומא י"ט ב'), וגם הא נ"ל דבאקראי שרי דאל"כ מה שבח שבחו לרבי יוחנן בן זכאי שלא שח שיחת חולין מעולם. והרי אפילו בשבת רק להרבות בשיחות חולין אסור (כבאר"ח ש"ז ס"ב), עכ"ל. ועיין שו"ע (אר"ח ש"ז ט"ז) דבקריאת דברי חשק עובר גם משום מגרה יצה"ר. אולם שאר הראשונים והפוסקים סברו דקריאת ספרים חיצונים האסורים מיירי בספרי מינים או בספרים שרצו לחברם לתנ"ך וכדו', עיין באנצקפ"ת כרך ט"ו עמו' ס"ד - ס"ח.

ובספר עלי עין הביא מתוך קונטרס הצוואה להגה"צ רבי שמואל

סימן ק"ח

הקפת קבר רחל בחוט אדום

אולם בשו"ת רב פעלים (יו"ד ח"ב כ"ט) האריך בשם כמה מן הראשונים והפוסקים דאין לחוש לדברים שהובאו לאסור בתוספתא משום דרכי האמורי ויש לאסור רק מהמובא בש"ס בענין זה. ויעויין בשו"ת חות יאיר (רל"ד) דכתב וז"ל: ולענין הלכה למעשה נראה דכל מה שנתפשט אצל הנשים מנהגו, הנח לישראל. ונהרא נהרא ופשטיה. וממור"ר הגר"ח קניבסקי שמעתי דאין לקשור חוט אדום על פרק זרועו.

מנהג מספר קהילות להקיף את קבר רחל בחוט אדום ולקשרו על פרק היד ויש לעורר בזה דבתוספתא (שבת פרק ז, א) כתיב: אלו דברים מדרכי האמורי וכו' והקשר מטולטלת על יריכו וחוט אדום על אצבעו. ובתוספתא (שם פרק ח, ד) כתיב: הקשר חוט אדום [והיעב"ץ במגדל עוז ובס"ס ראשית חכמה בשם מנורת המאור גרסו "על ידו"] רבן גמליאל אומר אינו מדרכי האמורי ורבי אליעזר בר צדוק אומר הרי זה מדרכי האמורי.

סימן ק"י

דיני תפילה במטוס

אמת" מגור שכשלא קרא ק"ש בזמנה וטס לארץ שעדיין לא עבר שם זמן ק"ש, ולא יקרא שם ק"ש, דכבר ביטל מצוותה ואינו יוצא כשקורא במקום אחר שלא חשכה שם, ועיש"ע.

ויל"ע בדין הטס במטוס וצידו האחד של המטוס פונה לכיוון בו עדיין שורת ממשלת הלילה, בעוד שבצידו השני של המטוס כבר האיר המזרח (וכן מעשים שבכל יום משום מהירות הטיסה), מה יעשה לענין ק"ש ותפילה באופן שאם ישהה מעט יעבור הזמן כליל. ונראה שהזמנים נמדדים לפי מקום ישיבתו באותו הרגע, והכי הסכים עימדי הגר"ח קניבסקי שליט"א.

(ב) כשעומד להתפלל תפילת שמונה עשרה והמטוס טס בארץ ישראל יתפלל לכיוון ירושלים, שהוא לצד מזרח. וכשהמטוס טס בחו"ל יתפלל לכיוון א"י (שו"ע צ"ד א') ויכוין לבו ורעיונו שכאלו עומד במקדש אשר בירושלים במקום קודש הקדשים (שם ומשנ"ב). וכשאינו יודע לאיזה צד להתפלל או כשנמצא במקום שלא יכול לכוון את הצד שאליו צריך להתפלל יכוין לבו לאביו שבשמים (שם ג') ובקיצושו"ע י"ח י'). ובחיי אדם (כלל כ"ב י') כי דיכוון לבו לקודש הקדשים. ובמשנ"ב (צ"ד סק"ל) כתב שאם בצד המזרח שאליו צריך להתפלל תלויים גלולי נכרים יתפלל

(א) שאלה: כיצד מחשב הטס במטוס את שעותיו לענין ק"ש ותפילה.

תשובה: כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח

ג' סוס"י צ"ו) שכשטס ממקומו

בלילה צריך להתפלל שחרית תיכף ומיד

כשיאיר היום בשבתו במטוס, אף כשעבר

רק זמן מועט, דחשיב יום אצלו. ואם

יתאחר היום מלהאיר לא יותחל היום

אצלו אלא כשיאיר היום ואז יתפלל. שהרי

חשבון הג' שעות לזמן ק"ש וד' שעות

לזמן תפלה לא שייך אצלו כי נידון

למעלה במטוס איך שהוא אז באותו מקום

שם למטה, שמשנתנה זה בזמן קצר. לכן

יתפלל תיכף כשתנץ החמה, עכ"ל.

[ומשו"ה כ' בקונטרס ובלכתך בדרך (פרק

ד) דכשמתפלל כשנוסע לכיוון א"י ואין

לו תפילין, יתפלל מיד בלא תפילין ולא

ימתין מלהתפלל בכדי להשיג תפילין

מחבירו לאחר שיגמור הלה את תפילתו,

מכיון שאפשר ובינתיים יעבור זמן ק"ש

ותפילה. וכשיביאו לו את"כ תפילין,

אפילו באמצע היום או במנחה, יניחם

ויאמר איזה מזמור. ומיהו בגוונא דאין

חשש שיעבור זמן תפילה רק שאם ימתין

כדי להשיג תפילין יצטרך להתפלל

ביחידות, כ' המשנ"ב (ס"ו סק"מ) דעדיף

להמתין ולהתפלל עם תפילין ביחידות.

וע"ע בספרי משנת תפילין עמ' כ"ב

ואכ"מ.] ועייין בספר פסקי תשובה (ח"ב

דנ"ב) שהביא בשם הגאון בעל "אמרי

דרכים שהתפללו בדרך מיושב חוזרין ומתפללין שנית. ומ"מ אם רוצה יכול להתפלל שנית בתורת נדבה, דזה שמתפלל עתה בעמידה הוא כחידוש, כ"כ בס' מגן גבורים. אך מדברי הפרמ"ג משמע שלא כדאי להתפלל בימינו תפלת נדבה.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ד' כ') כתב וז"ל: והמתפלל מיושב באורח אינו צריך לחזור ולהתפלל, ואף לכתחילה אם קשה לו העמידה באורח והיה טרוד בשביל זה יותר טוב לישב, ועמוד קודם הכריעות כדאיתא ברמ"א (צ"ד סעיף ה') ועיין במג"א (סקי"ד), עכ"ל. ועיין משנ"ב (צ"ה סק"ב) שכשמתפלל מיושב ידקדק לכוון רגליו יחדיו ולא יסמוך גופו לאחוריו ולא יהא מוטה לצדדיו אלא יישב וראשו כפוף. ובס"י צ"ד סק"ח כתב דבכה"ג יכוון ג"כ את פניו לכיוון שצריך, (וע"ש סקט"ו).

וכשהנוסעים מתבקשים לשבת במקומותיהם ולא לעמוד במטוס והאדם עומד באמצע תפילת שמונה עשרה, יכול לשבת במקומו ולהמשיך להתפלל, למרות שהעמידה בזמן זה אינה סכנה בד"כ, מפני שעמידתו תבלבל את מחשבותיו ויקשה עליו להתפלל ובכגון דא כתב המשנ"ב (ק"ד סק"י) דאין דבמקום דליכא סכנה אין להפסיק בדיבור, אך בהליכה יכול להפסיק בשעת הצורך. ובספר תורת הדרך כתב הגר"מ גרוס שכשעומד בתפילת שמונה עשרה ומכריזים לישב מפני שהמטוס מתנועע, אזי כשהנענוע אינו חזק ימשיך בתפילתו ולא יישב. (ונראה דהיינו כשאנו טרוד מהכרות אחראי המטוס, לישב, וכנ"ל. ועיין בקונטרס ובלכתך בדרך פ"ו י"ד).

לכיוון אחר. ופשוט כשאנו יכול להתפלל לצד מזרח משום שמצויים שם נשים מגולות וכדו' שעליו להתפלל לכיוון אחר. וכשטעה והחל להתפלל לכיוון שאינו נכון ונוצר באמצע תפילתו, כ' המשנ"ב (שם סק"י) דאם כיוון התפילה הוא למזרח והוא נעמד לכיוון דרום או צפון, יצדד פניו למזרח ואל ישנה מקומו, אך אם התפלל לצד מערב, באופן שמתפלל בציבור יעקור רגליו לכיוון מזרח, ואם מתפלל ביחידות יכוון לכוון לבית קדשי הקדשים ולא יזוז ממקומו. ומ"מ כתב בשלחן שלמה דעכ"פ יסובב פניו לצפון או לדרום. ובס' אשי ישראל כתב דבהג"ל שצריך לעקור רגליו או לסובב פניו יל"ע האם יעשה כן גם באמצע ברכה, שהרי גבי ספר שנפל על הרצפה כתב המשנ"ב (צ"ו סק"ו) דירימו רק בסוף ברכה, ואפשר שה"ה הכא. וכ' בשמיה דהגר"ח קניבסקי שליט"א דהכא שאני ומותר גם באמצע הברכה. ועצה טובה קמ"ל ליקח עימו מצפן כדי שידע לכוין הרוחות (הגר"מ גרוס שליט"א, "גלאט" תשנ"ח).

ג) בשו"ע צ"ד ח' כתב: יש ליזהר שלא לסמוך עצמו לעמוד או לחבירו בשעת תפלה ובסעיף ט' כתב: מי שהוכרח להתפלל מיושב (והוא הדין במהלך בדרך - משנ"ב שם סקכ"ה), כשיוכל צריך לחזור ולהתפלל מעומד ואינו צריך להוסיף בה דבר. וביאר במשנ"ב (סקכ"ו) דכשיוכל היינו שלא עבר זמן התפילה צריך לשוב ולהתפלל ולא חשיב כתפילת נדבה דק"ל בס"י ק"ז שצריך לחדש בה. אמנם כ' שלדינא הסכימו האחרונים שאין צריך לחזור ולהתפלל שנית, וכן המנהג שאין עוברי

סימן קי"א

דיני אורחים

בב"מ (ע"ח א') במתני' דהשוכר את החמור להוליכו בהר והוליכו בבקעה, בבקעה והוליכו בהר וכו' ומתה חייב. ובגמ' אמרו דהא מני ר"מ דאמר דכל המעביר על דעתו של בעה"ב נקרא גזול. ואיתא שם בש"ס ובמפרשיו דגם לרבנן דפליגי אר"מ בגווי דבדאי לא יאותו הבעלים לפעולת השוכר מודו לר"מ דאסור לעשות כן, וכל פלוגתתם היא רק באופן דליכא אומדנא דמוכח שלא מסכים לפעולת השוכר, עי"ש. וע"ע מחנה אפרים (שכירות סי"ט).

ובאופן ששוכר הדירה הביא עימו אורחים נוספים שלא על דעת בעה"ב חייב להוסיף כסף לבעה"ב, וכדכתב הנתיבות המשפט (שס"ג סק"ט) וז"ל: ויש להסתפק בנתן רשות לאחד שידור בו בחינם עם השוכר ביחד אי צריך האחר לשלם להמשכיר אי נימא כיון שהמשכיר לא היה יכול להשכירו לאחר כיון שכבר הוא מושכר והוי כחצר דלא קיימא לאגרא דפטור הדר בו, ונראה דחייב לשלם דהא ודאי דאיכא קלקול במה שדרין בבית והפטור במה דלא קיימא לאגרא משום דביתא מיתבא יתיב וכאן כיון שדרין בו בבית דליכא משום "ושאיה יוכת שער" ממילא חייב לשלם, דהא ודאי איכא קלקול קצת דהא מה"ט

(א) איתא בכבא בתרא (צ"ח ע"ב): וכתוב בספר בן סירא הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין (ופרש"י: דבר גרוע), וקל מסובין חתן הדר בבית חמיו, וקל מחתן אורח מכניס אורח, עכ"ל. וא"כ אנו למדים שאין לאורח שהוזמן ע"י בעה"ב להביא עימו אורחים נוספים, וכדפירש רש"י טעמו משום שדיו שמהנהו בעה"ב ואין צורך להכביד עליו באורחים נוספים.

ובדרך ארץ זוטא (פ"ח) נאמר: כל תלמיד חכם המזלזל בנטילת ידים הרי זה מגונה, מגונה ממנו האוכל לפני האורח ומגונה ממנו אורח מכניס אורח וכו' אורח המטריח בעה"ב מגונה משלשתן, עכ"ל. ועוד בענינים אלו עיין רמ"א (אור"ח קס"ט א') ונו"כ שם, שו"ת מהרי"ט (ח"א ק"נ ד"ה ועוד) ושו"ת עמודי אש (להגר"י איזנשטיין, סי' כ' אות ט"ז) ושו"ע (אור"ח ק"ע י"ט) ומג"א (שם).

והנה דברים אלו אמורים באופן שבעה"ב ראה את פני האורח שהכניס האורח שהזמין ודבר זה אינו ראוי מטעמי דרך ארץ. אך כשאורח הגיע לדירת בעה"ב ע"י שהשכיר את דירתו לתקופת נופש וכיוצ"ב, פשיטא שאסור לו להביא עימו אורחים נוספים אשר לא סיכם על בואם עם בעה"ב. דלכאוי שייך ביה הא דאמרינן

רשאי להשאיל ולא השוכר רשאי להשכיר ולא השואל רשאי להשכיר ולא השוכר רשאי להשאיל ולא זה שמפקידן אצלו רשאי להפקידן אצל אחר, אלא אם כן נתן לו בעל "הבית רשות". והובאה תוספתא זו בגמרא ב"מ כט,ב, וגיטין כט,א, וכן פסק הרמב"ם בהלכות שכירות א,ד, וכן בשו"ע חו"מ חו"מ שז,ד.

והרמב"ם (הל' שכירות ה,ה) כתב דדין זה הוא דוקא בשכירות מטלטלין ולא בשכירות בתים, וז"ל: "מכאן אני אומר שהמשכיר בית לחבירו עד זמן קצוב ורצה השוכר להשכיר הבית לאחר עד סוף זמנו, משכיר לאחרים שהן כמנין בני ביתו, אבל אם היו ארבעה, לא ישכיר לחמשה, שלא אמרו חכמים אין השוכר רשאי להשכיר אלא במטלטלין, שהרי אומר לו אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר, אבל בקרקע או בספינה שהרי בעלה עמה, אין אומרים כן... ויש מי שהורה שאינו יכול להשכירו לאחר כלל ויתן שכרו עד סוף זמנו, ולא יראה לי שזה דין אמת.

והראב"ד שם חלק עליו וכתב: "יש בדורינו אומרים כן, שיש בני אדם שמחריכים הבית בדירתם". וברב המגיד כתב לדחות סברת הראב"ד, שאין מצוי הדין בקרקע, ואם הדין חייב לשלם, עיי"ש. והמאירי בב"מ עט,ב, מביא את דעת הרמב"ם ואת "יש מי שהורה" שהביא הרמב"ם, ובסוף דבריו כתב ש"גדולי הדורות שלפנינו נסמכים בה, מפני שיש בני אדם מחריכים את הבית בדירתם". והיינו כראב"ד.

אסור להשכיר למי שבני ביתו מרובין רק להשכיר ד"שאיזה יזכת שער" עדיף מהקילקול דלא שייך זה חייב לשלם כל הנאה בדין זה, והטעם דהרי זה נהנה וזה חסר מעט דחייב לשלם כל מה שנהנה, עכ"ל. וכן פסק בערוה"ש (שס"ג כ"ה). ובהסבר וביאור דברי הנתהמ"ש עיין ב"ק כ' וכ"א ובמפרשים שם].

לסיכום: מטעמי דרך ארץ שקדמה לתורה אין לאורח להביא עימו אורחים נוספים. וכששכר דירה מחבירו והוסיף בה אורחים חייב לשלם על כך. והגני מצרף כאן מכתב בענין זה מהגרצ"י בן יעקב שליט"א (אב"ד בחיפה) ומחבר שו"ת משפטיך ליעקב).

בס"ד. כ"ה בתשרי התשס"א

כבוד ידידי היקר והדגול הרה"ג רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א
שלום רב לאוהבי תורתך

הגיעני היום שאלת כת"ר, שאלת חכם חצי תשובה, בענין מי שהשכיר דירתו לימי נופש לזוג צעיר, והלכו השוכרים והביאו לדירה זוג נוסף, וכדלהלן:

א. האם מותר לשוכרים הראשונים להביא עימם דיירים נוספים, בחינם או בשכר?

ב. האם מותר לשוכרים הראשונים להביא במקומם זוג אחר?

ג. במידה והשכירו תמורת שכר, למי יהיה שייך השכר?

א. אין השוכר רשאי להשכיר - במקרקעין תנן בתוספתא בב"מ ג,א: "אין השואל

דיורים נוספים שידורו עימו, ואין המשכיר מעכב. ולרמב"ם - לאידך גיסא, יוכל להביא דכוותיה, אבל לא שידורו עימו.

ובמרדכי (ב"מ ס"י שמה) הביא מתש" מהר"מ מרוטנבורג (עיי' תש"י

מהר"מ ב"ב דפוס פראג ס"י תרפ) בלאה ששכרה בית ומתה, ורוצים היורשים להשכיר לאחרים עד סוף הזמן. והשיב המהר"מ דאם לא נתנה דמי השכירות, היורשים פטורים כיון שנאנסה, ואם פרעו דמי השכירות עד סוף הזמן: "יש כח ביד היורשים להושיב בתוכה דיורים דכוותה אבל לא לדקשה הימנה, כדאמרינן התם האי מאן דאגר איגורי ושלם עידתה בפלגא גיומא, אי אית ליה עבדתא דניחא או דכוותיה אבל לא דקשה מינה", ואם לא ימצאו להשכיר לאחרים, ישלמו היורשים למשכיר שכר שאינו מלא אלא כפועל בטל. ומבואר בדברי המרדכי שיכול השוכר להשכיר לאחרים אפילו כשפרע כבר למשכיר את השכירות, אך כתנאי שיהיו השוכרים השניים דומיא דהשוכר הראשון, וראיתו משכירות פועלים שיכול בעה"ב לתת לפועל עבודה דומה לעבודה אותה שכר אותו או עבודה קלה ממנה, והיינו כשיטת הריטב"א הנ"ל דיכול להשכיר למי ששום באיכות.

אך במרדכי (ב"מ ס"י שנו) הביא מתש" מהר"מ מרוטנבורג שמשמעותו לגמרי בדברי הרמב"ם, שיכול להשכיר ללא הגבלה לבני בית שוים בכמות, וז"ל: "מכאן מוכיח רבינו מאיר, ראובן שהשכיר בית לשמעון, דשמעון יכול להכניס את לוי תחתיו, ואין לראובן על שמעון אלא תרעומת משם שינוי דעתא. ולא אמרינן

ועיי' בריטב"א (ב"מ ע"ב, סוד"ה ומהדרין) דדינו של הרמב"ם אמת "כשהאנשים שוים, שאין כל דירות בני אדם בבתיים שוים". ואם הפירוש בדברי הריטב"א שדברי הרמב"ם אמת כאשר הדיורים שוים בכמות, א"כ הם ממש דברי הרמב"ם, ולא הו"ל לומר בדברי הרמב"ם אמת ככהאי גוונא, כיון שהרמב"ם מיירי רק בזה. ופשטות דבריו שדברי הרמב"ם אמת כאשר הדיורים שוים לא רק בכמות אלא גם באיכות, דהיינו שדירתם שוה באיכות לשוכרים הראשונים. וכן משמע מהמשך הדברים: "שאין כל דירות בני אדם שוים בבתיים", שאם הכוונה לבני אדם שוים בכמות, אין להמשך כל משמעות, אלא הכוונה דלא מיבעיא בכמות וכמש"כ הרמב"ם, אלא גם באיכות הם צריכים להיות שוים. וא"כ בניגוד לראב"ד דלדידיה משמע שבכל ענין אינם יכולים להשכיר כיון שיש בני אדם מחריבים את הבית בדירתם, לריטב"א אם ימצא אנשים כוותיה, יוכל להשכיר. וכן נראה מדברי המהר"מ, הובא במרדכי ב"מ ס"י שמה (ויובא להלן).

והרמב"ם לשיטתו שאין השוכר רשאי להביא מי שבני ביתו מרובים משלו, וכמש"כ בהל' שכנים ה, ט, דאינו יכול להביא עימו קרוביו ומיודעיו שישכנו עימו בבית, דהמשכיר מעכב עליו, והראב"ד חלק עליו, עיי"ש. ועיי' באור שמח (שכנים ה, ט) דהראב"ד שרי דוקא במקום שהשוכר דר עם הדיורים הנוספים, דודאי ישגיח עליהם שלא יזיקו בבית כמו הבעלים. ולכאורה לפ"ז בנדון שלפנינו יהיה שרי אף לראב"ד להביא

להשכיר, חשיב כלא עבידא למיגר, ועיין ברמ"א חו"מ שסג, ו דמשמע מדברי הראשונים דביחס לשכר העבר (דיעבד) תלוי אם עומד להשכיר, וביחס למונעו לכתחילה, הדבר תלוי אי בעי מצי להנות ולהשכירו.

והנ"כ הקשו סתירה בין דברי הרמב"ם הנ"ל, למש"כ בהל' מכירה כג, ח, וז"ל:

"ומה הפרש בין קונה שדה זו לפירותיה ובין השוכר שדה זו מחבירו, שהקונה שדה לפירותיה יש לו לזרעה או לנטעה כל מין שירצה או להובירה, והשוכר אינו כן כמו שיכתבאר בענין שכירות. ואין השוכר רשאי להשכיר..."

ומבואר דאף בקרקע אין השוכר רשאי להשכיר. והב"י בכסף משנה (הל' מכירה כג, ח) כתב שאין לחלק בין בית לשדה, דאדורבא בבית שייך קלקול טפי, ונשאר בצ"ע על הרמב"ם (וכן בב"י חו"מ ריב, ז). ועיין בסמ"ע ריב, טז דבשדה שייך טפי קלקול, דבבית קלקולו ניכר, משא"כ בשדה. ועי"ש במשנה למלך שפירש שדין זה שכתב הרמב"ם שאין השוכר רשאי להשכיר הוא מילתא באפי נפשה, והיינו דבמטלטלין יש חלוקה אחרת שאין השוכר רשאי להשכיר, עי"ש. ובדרכי משה (חו"מ ריב, ג) כתב דהרמב"ם בהל' מכירה מיירי בלהשכיר למי שכני ביתו מרובים, וכן כתב בב"ח שם, וכן הוא בט"ז ריב, ו.

לאמור לעיל לכאורה בנדון שלפנינו באנו למחלוקת הראשונים אם רשאי השוכר להשכיר את הדירה לזוג נוסף, דלדעת הרמב"ם אם בני הזוג

אין השואל רשאי להשאל ואין השוכר רשאי להשכיר אלא במטלטלין שאפשר לגנום ולהטמינם ושייך טעמא דאין רצוני שיהיה פקדוני ביד אחר או דאת מיהמנת לי בשכרעה ולא הוא, אבל במקרקעי רשאי השואל להשאל והשוכר להשכיר אם כבר קנאה בדבר שהקרקע נקנה בו ... ועוד ראייה, שהרי אם ירצה שמעון למלאות הבית דיורים הרשות בידו לרבות לו גרי בית, מלמדים וסופרים ושכירים ותושבים כדרך כל שוכרי בית, שאין לדבר קצבה כמה בני אדם יכניס ... ועוד ראייה מפרק כיצד הרגל: השוכר בית מראובן, מעלה שכר לשמעון, ופריך שמעון מאי עבדתיה. ומשני, נמצא הבית של שמעון, מעלה שכר לשמעון, ומוקי לה בחצר דקיימא לאגרא, מכלל דאי לא קיימא לאגרא - לא. וכל - שכן בנידון זה דלא קיימא לאגרא לראובן עוד שכבר קנניה לו ... ובספר המצות פסק בשם המיימוני דאינו יכול להשכירו אלא לאחרים שהם כמנין ביתו..."

ומבואר מדברי המרדכי דבקרקע יכול השוכר להשכיר אפילו למי שכני ביתו מרובים, ואח"כ הביא בשם הרמב"ם שיכול להשכיר רק למי שהם כמנין בני ביתו. עוד מבואר מדברי המרדכי ומראיתו מב"ק כא, א דהיכא שהשכיר השוכר, שייך לשוכר ולא למשכיר. ומדברי המרדכי למדנו דגדר "לא עביד למיגר", היינו שאין לו אפשרות להשכיר, דבכחצר ראובן המושכרת לשמעון, לדעת המרדכי כלפי ראובן חשיב כחצר ולא עביד למיגר, דאע"פ שהחצר עשרה לשכר, כיון שכעת אין באפשרותו

בנידון דין יהיה השכר לשוכר שהשכיר. אך נראה דאין להביא ראיה מדברי המרדכי, דהמרדכי הנ"ל מיירי לשיטה דבקרקות השוכר יכול להשכיר, אבל לשיטת הראב"ד ודעימיה י"ל דאף חצר מושכרת חשיב כקיימא לאגרא, כיון שעומדת להשכרה, אף שכעת אין המשכיר יכול להשכיר.

ובנימוק"י (ב"ק ט, א בעמוה"ר), כתב ד"ל: "עוד אני אומר, היכא שהמשכיר שכרה מבעלה בזול והוא שכרה לאחר ביוקר, נחזי אנן, אם לא היה רשאי לשוכרה לאחר, כגון שהיו מרובין בני ביתו של זה האחר, שורת הדין נותנת שיתן מותר השכירות שהרויח לבעל הבית, דאיך יעשה זה סחורה בביתו של חברו כדאמרין בפרק המפקיד (לה, ב) דקיי"ל כרבי יוסי דאמר גבי השוכר פרתו של חברו והשאלה לאחר ומתה תחזור לבעלים הראשונים, כלומר שהבעלים הראשונים מקבלים דמיה ולא השוכר, דכיצד השוכר יעשה סחורה בפרתו של חברו, והוא הדין הכא. ומיהו אם היה רשאי לשוכרה כגון שהתנה עימו הוא או שלא היו בני ביתו של זה האחר אשר שכרה לו מרובים ממנו, נראה שהרויח למשכיר זה, שהרי בשעה ששכרה לו הבעה"ב בסך זה ולא התנה עמו כלום, יכול להשכיר..." וכן פסק הרמ"א בחו"מ שסג, י.

ומבואר מהנימוק"י דס"ל כרמב"ם שיכול להשכיר למי שאין בני ביתו מרובים מבני בית דראשון, וכל היכא שיכול להשכיר לאחר, הרויח שייך לשוכר הראשון. אולם כאשר אין לו רשות

יחליפו עם זוג צעיר אחר, שרי אפילו יקבלו שכר, והשכר לשוכרים הראשונים, אולם אסור להם להשכיר למנין מרובה משלהם, וכן אסור שיבואו עוד בני זוג להתגורר עימם באותה דירה. ולדעת הריטב"א (וכן נראה מדברי המהר"מ) חייב להשכיר למנין שוה בכמות וגם באיכות. ולדעת הראב"ד אם דרים עימם באותה הדירה. (כל זה בשכירות גמורה, אבל בהכנסת אורחים ללינה של לילה אחד וכד', נראה דשרי לכ"ע, וכמש"כ הגרא"ז באבן האזל הל' שכנים ה, ט וע"ע במשפטים ישרים ח"ב סי' א. ולא דמי למש"כ הנתיבות שסג, ט דהנתיבות מיירי בנתן לו לדור תקופה שאינה בכלל הכנסת אורחים).

ב. דמי השכירות - לשוכר הראשון או למשכיר

ובמקום שאינו רשאי להשכיר, והלך השוכר והשכיר, למי שייכים דמי השכירות. מעיקרא הו"א לדמות מילתא דידן למש"כ הנתיבות שטז, ב דין השכיר המשכיר, דכל היכא דאין לשוכר רשות להשכיר, אין לו שייכות בדמי השכירות. וא"כ אפשר דהוא הדין בהשכיר השוכר, דאם אין לו רשות להשכיר הרי הוא כאיניש דעלמא ושכרו למשכיר. אך יש לחלק, דגם באיניש דעלמא אם השכיר חצר של אחר דלא קיימא לאגרא, השכר למי שהשכיר, וכדאיתא בגמ' ב"ק כא, א וכמש"כ המרדכי (ב"מ שנו הנ"ל) בראיתו, דכל חצר מושכרת לא קיימא לאגרא, כיון שאין הבעלים יכולים להשכיר לאחר שהשכירו, וע"כ השכר למשכיר. וא"כ גם

הפרה, אבל בדמי השכירות לא שייך האי טעמא, דכיון שיכול להשתמש בפירותיה, יכול להנות מפירותיה ע"י שמשכירה לאחרים. ובענין מקום שאין לו רשות להשכירה לאחרים כתב וז"ל: "כיון דהשכירות קיים וכמש"כ לעיל לדעת מקצת מרבוותא, נראה לענ"ד דאין אנו יכולים להוציא מידו של שוכר אם כבר בא השכירות לידו. ולא דמי למש"כ הנימוק"י ז"ל דאם לא היה לו לשוכר רשות להשכירה דהריות לבעה"ב, דהתם שאני משום דבעה"ב נחסר בהנאתו של זה שהשכירה לאנשים מרובים, ובהא ודאי שייך לומר כיצד יעשה סחורה בפרתו של חבירו."

לפ"ז גם הוסיף בדיוורם מעבר למוסכם, אף לדעת המחנה אפרים יהיה מותר השכירות למשכיר. אולם ע"פ המשך דברי המחנה אפרים שם, שחילק בין אם שכרה הראשון בזול יותר ממחיר השוק, שמצי הבעלים לומר כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו, לבין היכא ששכרה בשוויה, כיון ששכירות ליומיה ממכר הוא הוי מותר השכירות לשוכר, א"כ גם בנדו"ד אם שכרה בשוויה יכול להשכיר לאחרים. אבל מפשטות דברי הנימוק"י לא משמע לחלק בכהאי גוונא.

וע"ע בנתיבות (קנ"ד, חידושים, ס"ק ז), על דברי המחבר שם בסע' ב שהמשכיר יכול לעכב על השוכר שלא יביא עימו בבית קרוביו או מיודעיו, דאם כבר השכירו השוכר לאחר, אין המשכיר יכול לתבוע שכרו מהאחר, "דכיון שהמשכיר בעצמו ג"כ לא היה יכול

להשכיר, הריוח למשכיר. ובנידון דידן במקום שאין לו רשות להשכיר, אם הביא שוכרים נוספים שידורו עימו בבית, לענ"ד יש להעריך את מחיר השכירות היחסי של השוכרים הראשונים כשהם לבד, וכשהם בצרוף אחרים, דהיינו כמה היו צריכים לשלם השוכרים הראשונים אם היו מלכתחילה מביאים עימם זוג נוסף בתשלום, ואת ההפרש יקבלו מהשכירות השניה והמותר לבעה"ב, דפה גם לנימוק"י מקבל בעה"ב רק מותר השכירות, ובכגון זה יש להוסיף לשוכרים הראשונים מה שנפחת להם מאיכות השכירות שהם צריכים להתחלק עם זוג נוסף בדירה. לדוגמא אם שלמו מאה עבור השכירות, והשוכר השני שילם עוד חמישים, והשוכר הראשון היה מוכן לשלם עבור שכירות משותפת עם השוכרים השניים סך של שמונים, הרי שבעה"ב יקבל מסכום השכירות של השניים שלושים, והשוכר הראשון עשרים, דמותר השכירות הוא רק שלושים.

ובמחנה אפרים (הל' שכירות סי' יט) דן במי ששכר בהמה מחבירו ב', והשכירה לאחר בט"ו, אם הריוח לשוכר הראשון או למשכיר. ולאחר שהביא את דברי הרשב"א (דלהלן) והנימוק"י הנ"ל, הסיק המחנה אפרים דלשיטת הרשב"א כל שעשויים להשאיל ולהשכיר, אין הבעלים יכולים לומר אין רצונינו שיהא פקדונינו ביד אחר, ויכול השוכר להשכיר לאחרים והריוח ודידה. וכן אין יכול המשכיר לומר כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו, דזה דוקא לענין זכות בדמי גוף

לאחרים, אזלינן בתר מנהג מדינה והרי זה כהתנו להדיא. ונראה שבמקומות שלנו נהוג שלא להשכיר לאחרים בלי ידיעת והסכמת בעה"ב, וע"כ חשיב כהתנו שלא ישכירו לאחרים. (והוא דאזלינן בתר מנהג מדינה בשכירות בתים, עיין שו"ע חו"מ שיג, א וש"ד, ב).

ובכסף הקדשים שטו, א כתב דכל הדין שאינו יכול להשכיר למי שבני מרובים הוא דוקא בימיהם שהיה מוטל על המשכיר תיקוני הבית, אולם בזמנינו שמוטל הדבר על השוכר ואף כותבים כן בחזקה השכירות, לא יכולה להיות למשכיר קפידא בתוספת בני בית או בהשכרה לאחרים, והו"ל כזה נהנה וזה לא חסר. ולכאורה יכול בעה"ב לטעון שאינו חפץ לעמוד בדין ודברים עם השוכר, ובמתכוין השכיר למי שאין חשש שיגרום נזק לדירה ע"א התנאי, ולא חפץ לטרוח אחריו, ובפרט בדירות שמשכיר לנופש למשך ימים.

אך בעיקר הדבר נלענ"ד לחלק בין שכירות בתים וקרקעות עליהם דבר הראשונים הנ"ל, לשכירות דירה בימינו. שבזמנם היה שכירות הדירה רק הכתלים ותו לא, ובזה י"ל שאין שייך לטעון אין רצוני שיהיה פקדוני ביד אחר, וכן מש"כ הרב המגיד שאין מצוי היזק בקרקע. משא"כ בנדון שאלה דידן שמשכיר לו דירה עם תכולה, ויש בה ריהוט וחפצים למיניהם, ובזה בודאי יש לזה דין של שכירות מטלטלין שאין השוכר רשאי להשכיר, ויש קפידא של בעלי הבית בעיקר על הריהוט והחפצים שבבית, וכן

להשכירו לאחר, דהשוכר הראשון מעכב עליו, דמי לחצר דלא קימא לאגרא המבואר לקמן שסג, י". ולכאורה דבריו סותרים למש"כ בס"י שסג, ט דחייב לשלם מפני הקלקול של ריבוי בני הבית. ונראה דבס"י קנ"ד התיחס לעצם הדין דלא קיימא לאגרא (וכמרדכי הנ"ל), ובס"י שס"ג כתב דכיון דאיכא קלקול, אף דלא קיימא לאגרא, חייב לשלם משום שחורריתא דאשיתא, וצ"ע.

ומ"מ נראה שהשוכר המוחזק בדמי השכירות שהשכיר, יוכל לומר קים - לי כשיטת הרמב"ם שיכול להשכיר והדמים שלו, אם השכיר למי שאינם מרובים ממנו במנין. וקודם שהכניס את השוכרים השניים, יוכלו הבעלים לומר קים לנו כשיטת הראב"ד ודעימיה שאינן יכול להשכיר לאחרים, דקרקע בחזקה בעליה עומדת, עיין ב"מ קג, א ושו"ע חו"מ ש"ז, ב. (ונראה דאף אם רוצה השוכר להוסיף בשכר ולהוסיף דיורים שאינו יכול, וכמש"כ הנתיבות שלג, ד. אך מהשואל ומשיב תניינא ח"ד סי' עז משמע דיכול השוכר לכופו. וכנ"ל כיון דקרקע בחזקה בעלים, לא יוכל השוכר לכופו).

ג. בזמננו, והדין בדירות מרוהטות.

עוד נראה דאם התנה להדיא שלא יוכל להשכיר לאחרים או להביא אחרים שיבואו ויגורו עימו, הרי זה כתנאי שאם ישכיר לאחרים יהיה השכר לבעה"ב, וכן אם הביא אחרים בחינם ישומו שכר הדירה בריבוי בני הבית, וישלם השוכר את התוספת הנ"ל (ולנתיבות שסג, ט יהיה הדין כך אף בלא התנו). והוא הדין במקומות בהם נהוג שלא להשכיר

פשע בה, לא מחייבין ליה". והוסיף הרי"ף דשמעין מינה דלא קי"ל כרבי מאיר דכל המעביר על דעת בעה"ב נקרא גולן. וצריך באור מהו גדר "לכתחילה" ו"בדיעבד", האם הפירוש שאסור לשוכר להשכיר, אך אם השכיר (בדיעבד), השכירות קנויה לשוכר השני, ואין המשכיר יכול להפקיע את הזכות הקנויה לשוכר השני, כשם שאינו יכול להוציא את השוכר הראשון. או - פרוש אחר - שהמשכיר יכול מכאן ולהבא למנוע מהשוכר השני לממש את השכירות, אך מה שכבר נעשה בעבר, דהיינו שכירות העבר, קיימת, ואין השוכר הראשון או השני נחשבים כגולנים. וכפירוש זה נראה לכאורה ממש"כ הרי"ף הנפק"מ לענין אי איכא סהדי דלא פשע בה השוכר, דזה חשיב בדיעבד, אבל מניעת המשך השכירות אינה בדיעבד אלא לכתחילה. וכן ממש"כ הרי"ף דשמעין דלא קי"ל כרבי מאיר. ואילו לפירוש קמא הו"ל לרי"ף לומר שאין המשכיר יכול למנוע את השוכר השני משכירותו. אלא קמ"ל דיכול למונעו, ורק לענין העבר אינו נחשב כגולן. וכן ראיתי שפירש הדבר אברהם (ח"ב סו"ס יז). ועיין בתש"י רע"א (החדשות סי' לט) שהסתפק אם הבעלים יכולים לעכב מכאן ולהבא את המשכיר השני מלהשתמש, עיי"ש.

אלא שהמחנה אפרים (שאלה ופקדון סי' ו) כתב דלפמש"כ הרי"ף הנ"ל "היה נראה לומר ג"כ דאין השואל הראשון או הבעלים יכולים להוציא מידו של השואל השני, והשואל הראשון או הבעלים יכולים להוציא מידו של השואל השני,

חלק מהחפצים יכול להעלים ובפרט בדירות שמשכירים לנופש, ולכ"ע אין השוכר רשאי להשכיר את הדירה.

אמנם למש"כ הרשב"א (ח"א סי' אלף קמה) דהא דאין השואל רשאי להשאיל והשוכר להשכיר היינו דוקא במטלטלין העשויים להברית, "אבל מטלטלין שאין עשויין להברית, שדרכן של בעלים להשתכר ולהשאיל עימהם, משכיר ומשאיל לאחרים". (ועיין מחנה אפרים ה' שכירות סי' יט מש"כ בדברי הרשב"א). י"ל שכל זה שייך במטלטלין הקבועים שדינם כקרקע, אבל בדירות המשכירים לנופש שבוע או שבועיים, שהן דירות שבהן דרים הבעלים במשך כל השנה, בהם ודאי יש כלים ומטלטלים שניתן להברית. עוד י"ל שכיום יש בתים בהם מצוי גם ריהוט יקר, ובודאי יש רבים המקפידים להשכיר את דירתם דוקא לזוגות שלא עשויים לקלקל את הריהוט, ולא דמי לכלים עליהם דיכר הרשב"א, דהרי גם לרשב"א אסור להוסיף במנין אנשי הבית, וכמש"כ שם בסוף התש', וכל היכא דיש לחוש לתוספת קלקול, אסור לשוכר להשכיר. ועיין בנתיבות שס"ג, דבתוספת דיורים יש תוספת קלקול בבית. ד. שוכר שהשכיר מטלטלין - לכתחילה ובדיעבד

ולענין אי יכול המשכיר להשכיר את המטלטלין השכורים בידו - הרי"ף (בב"מ כ, א בעמוה"ר) פירש דברי ריש לקיש שאין השואל רשאי להשאיל וכו', "הני מילי לכתחילה, אבל דיעבד, אע"ג דאינו רשאי, אי איכא סהדי דלא

תבנא לדינא שאסור לשוכרים להשכיר את הדירה לאחרים בין מנין מרובה ובין מנין שוה לשוכרים הראשונים, וכן אסור להם להביא לדירה דיירים נוספים (אא"כ לזמן מועט וכהכנסת אורחים), ואם השכירו לאחרים, המותר למשכיר. ואם עברו והביאו אחרים לדור בשכר, עליהם לשלם למשכיר את מותר השכירות לאחר ניכוי ההפרש בין המחיר ששולם למחיר שהיו משלמים בשכירות משותפת. ואם הביאו בחינם, עליהם לפרוע לבעה"ב את ההפרש בין מחיר שכירות למנין מועט למחיר שכירות למנין מרובה.

דהשואל הראשון זכה לאשתמושי בה כל ימי שאלתה, וזה הזכות שיש לו בה נתנו לשני". ומבואר שאין אלו דברי הרי"ף אלא תוספת פירוש, דסברת הרי"ף שיכול בדיעבד השוכר הראשון להעביר זכותו לשוכר אחר. ולכאורה אין זה משמעות דברי הרי"ף, וכמו שהקשה הדבר אברהם על דברי המחנה אפרים. ועיי"ש במחנה אפרים שרצה לבאר ע"פ הג"ל דעת הסוכרים דמהני קדושין בטבעת שאולה, אפילו לא נתנו הבעלים רשות למקדש להשאל לאחר.

סימן קי"ב

אורח מטריח

ועיי"ש בסי' שט"ז שכתב שהמארח אצל אדם שהדבר קשה עליו אך בוש הוא לגרשו מביתו, אין זה גזל אך הוא חמור יותר מגזל ותשובתו קשה, שהרי אם ישלם לו יבוש מלקבל.

ובספר זכר נתן (דף כ"ז אות ל"ז) כתב שאל לו לאורח להתעכב יותר מידי בבית מארחו, וכמאמר הבריות "ביום ראשון אורח, ביום שני טורח, ביום שלישי בורח או סורח".

ובבראשית (יח, ב) כתיב: וישא עיניו וירא שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם. ופירש רש"י וז"ל: נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו, ואף על

במסכת דרך ארץ זוטא (פ"ח) הביאו דוגמאות למעשים מגונים ולא הגונים ולבסוף כתיב שם: ואורח המטריח בעל הבית מגונה משלשתן. וכ"כ בספר חסידים (שט"ו, מהדורת מוסד הרב קוק) וז"ל: האורח שרואה שעל המקבלו הוא למשא עליו או אפילו הוא עשיר ואינו נותן לו בסבר פנים או נותן לו בסבר פנים מפני הבושת, או אדם שאין לו כמה להתפרנס וכבר נתנו לו הקהל ומוציא חבורה ללכת ומתעכב בשביל מעט רווח שלו ואינו חושש שבעה"ב מוציא עליו, עתיד ליתן הדין וכו', וכ"ש מי שהולך לעיר אחרת דרך טיול ואינו חושש שחבירו מוציא עליו, עכ"ל הספר חסידים.

פי שידועים היו שיצא לקראתם, עמדו במקומם לכבודו ולהראותו שלא רצו להטריחו, וקדם הוא ורץ לקראתם, עכ"ל רש"י. וכתב בס' אהלך באמיתך (להגר"ב שטון וצ"ל, פכ"ה ל"ז) שמכאן ישנה ראייה שעל האורח להזהר שלא להטריח את בעל הבית ועליו להתנהג בצורה שבעה"ב יבין מתוך מעשיו שאינו רוצה להטריחו, גם כשיודע שבעה"ב יטריח את עצמו מרצונו העצמי.

ועיין עוד בס' אהלך באמיתך שהביא מדברי הוזה"ק (פ' נח) שאין רשות לאורח להכנס לבית אלא ברשות בעה"ב, ומפסחים (קי"ב) מבואר שאסור לו לאורח להכנס לבית המארח ללא הודעה מוקדמת

או דפיקה בדלת וכד', ובמסכת דרך ארץ מבואר שעל האורח להודיע על צאתו לפני עזיבתו את הבית, ובפסחים (פ"ו) כתיב שכל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חרץ מצא, ובשו"ע (אור"ח ק"ע י"ג) נפסק שאורח הבא להתארח ימתין עד שיגישו לו דבר מאכל ולא יבקש לאכול לפני שיגישו לו מזון.

סוף דבר צריך לידע ולהודיע שעל האורחים לעשות הכל כדי שמארחיהם לא יחושו צער ועגמת נפש מביקורם, ועליהם למנוע כל טירחה מיותרת מבעלי הבית שקיימו בהם מצות הכנסת אורחים, הגדולה מקבלת פני השכינה (שבת קכ"ז).

סימן קי"ג

הנחות ע"י עובדים ושכירים

לפעמים הנהג מוותר, עכ"ד. אמנם צריך להתבונן בכל ענין לאשורו, דיתכן ובמקרים רבים אין הבעלים מוכנים שעובדיהם ינהגו ביד נדיבה. ואף דלא לוחמים בכך, מ"מ הוא מפני שמתאיאשים מגזלנות השכירים אך אינם מסכימים לותרנותם. ועי' ב"ק (קי"ט א') דגבאי צדקה לוקחין מהנשים דבר מועט אך לא דבר מרובה. ומשמע דדוקא גבי צדקה דאיכא מצוה לא מקפיד הבעל בממון מועט, אך לא מצינו דשרי לאשה לחלק מתנות חנינם, ושכירים גריעי מאשתו, ועיין.

דברים שבכל יום שהשכירים במקומות שונים [כגון נהגי אוטובוסים ושומרי אתרי ביקור] מוותרים לעיתים על תשלומי הכניסה או מוזילים את המחיר, יש לחוש שעושים כן בלא דעת הבעלים ואין להם כל זכות לוותר על רווחי בעלי אתרי הביקור, שהרי שכירים המה. ומעשה בא' שעלה עם בנו לאוטובוס ואמר שכנו זכאי לפטור מתשלום הנסיעה לפי התאריך היהודי, למרות שחייב בתשלום לפי גילו בתאריך הלועזי וויתר לו הנהג על דמי הנסיעה. ואמר לו הגר"נ קרליץ דמסתמא החברה אינה מקפדת אם

סימן קי"ד

ערבית קודם חצות

כן גבי שמונה - עשרה, ומהיכי תיתי לומר דעדיף להתפלל מיושב קודם חצות.

אולם יעריין באליה רבא (שם) כתב דחכמים תיקנו דין קריאת שמע עד חצות (כבשו"ע רל"ה ד') ולדין גם תפלה נמשכת אחר קריאת שמע. הרי דכתב שמאחר ויש לקרות שמע קודם חצות אזי ראוי להתפלל גם קודם חצות. ועיין בצל"ח (ברכות כו, ב) שהקשה אמאי לא גזרו שגם יתפלל שמו"ע דמעריב עד חצות. ובסוף דבריו תירץ דמאחר וערבית רשות להכי לא גזרו בהו, יעריין שם.

והרב ברוך בלט הערני דבמשנ"ב (סי' נ"ח ביה"ל ד"ה ומצוה) כתב שהזהירים במצות ותיקין יכולים להתפלל ביחידות כשאין מגין לתפילת ותיקין וכדמצינו בברכות (כב, ב) דאפילו אין לו תפילין בעת ההיא יזהר לקרותה בזמנה סמוך לנץ. והנה יעריין ברמב"ם הלכות תפילה דלגבי ק"ש משמע מיניה שקריאתה לאחר הנץ אינה לכתחילה, אך משמע דסבר שתפילת שמונה עשרה עם הנץ החמה אינה אלא להידור, ותפילה לאחר מכן אינה בדיעבד. וא"כ מהיכי תיתי שיש להתפלל שמונה עשרה עם הנץ ביחידות. וכבר העיר כן הגר"ש אלישיב

יעריין בספרנו עמוד רפ"ט בשם הגרש"ז אורבך שהנוסע במכונית סמוך לחצות הלילה וקשה לו לירד מפני הפסד זמן או ממון וכדו' יתפלל ערבית בישיבה במכונית ולא ימתין להתפלל בעמידה בגמר הנסיעה לאחר חצות. וכ"כ בספר הליכות שלמה (פרק ח' עמוד צ"ו) בשמו ז"ל. נוהוסיפו שם בשמו שמ"מ הנוהג במכונית לא יתפלל בעת הנהיגה אלא עליו לעצור ולהתפלל. ולא דמי להרוכב על החמור דקי"ל (סי' צ"ד ס"ד) דמתפלל דרך הילוכו מפני שקשה עליו עיכוב הדרך ואין דעתו מיושבת עי"ז. דשאני התם שהחמור הולך מעצמו, משא"כ מכונית צריך הוא להנהיגה. ועוד שהרי יש בזה משום פקוח נפש אם ינהג ויתפלל כאחת].
ובשו"ת אבני ישפה (תפלה פי"ד סי"ב) כתב כן, ומפני שמי שאינו קורא ק"ש קודם חצות הרי עובר על דברי חכמים, וכבמשנ"ב (רל"ה סקכ"ז). אך היושב בתפלת שמונה עשרה אינו נחשב לעובר על דברי חכמים.

והערני הרה"ג ר"ד קליינרמן שאף שהמשנ"ב (ק"ח סקט"ו) כתב שהזמן הראוי לתפלת מעריב הוא עד חצות. מ"מ הרי בש"ס ויש ברכות נאמר שאין לקרות ק"ש לאחר חצות ולא מצינו

מנוחה להתפלל שיכלבלוהו שם בני הבית, עכ"ל. ובשערי תשובה אשר ציין לו מובאים דברי השאגת אריה (סי' ד') שכתב שאם לא רצה לקרות קריאת שמע עד סמוך לעמוד השחר, הרשות בידו, ואין לעשות כן אלא אם כן יש צורך בדבר, עכ"ל השע"ת. הרי דסבר המשנ"ב שיכול לאחר תפילת שמונה עשרה של מעריב עד עלות השחר ולא יתפלל בדרך, ובנוסף הזכיר את דברי השע"ת שאף ק"ש יכול לקרות בכה"ג עד עלוה"ש, ודלא כמובא בשם הגרשז"א.

שליט"א. ומדברי המשנ"ב אלו מוכח שסבר דק"ש ותפילה חד הוא. ודפח"ת. ולעניותי לא נראה לי שדבר הלכה זה יצא מפומיה דרבנו הגרש"ז וצ"ל. שהרי המשנ"ב (סי' פ"ט סקמ"ב) כתב וז"ל: כשנוסע בלילה ויכול לבוא במלון להתפלל שם מעריב, נכון להתאחר להתפלל עד בואו שם ולא יתפלל בעודו בדרך, אם לא שהוא ישן על העגלה ויש לחוש שמא בתוך כך יעלה עמוד השחר, ועיין ברל"ה בשערי תשובה סק"ג, או שהוא ירא שמא לא יהיה לו שם מקום

סימן קט"ו

נסיעה למקום ללא מנין

הגבילו חכמים את טרחתו להשגת מנין בהליכת ד' מיל או מיל אחד. ועיין שו"ע יו"ד שע"ד ג' בהג"ה שכתב שכהן שאינו מוצא אדם שיטפל במת, אינו חייב לשלם על כך ממון, אלא הוא עצמו יכול להטמא לו ולהתעסק בקבורתו. וע"ע בספר הליכות שלמה (פרק ה' הערה ז').

והגרז"נ גולדברג העיר בזה דיש לעיין האם כוונת הגרש"ז שאסור לעשות כן או שרק אין זה ראוי ממדת חסידות אך אינו איסור גמור. דלכאורה יש להוכיח שאינו איסור גמור מדברי בעל המאור (סוף פרק א' דשבת) שכתב שמותר להכנס לספינה ג' ימים לפני שבת, אף שידוע שלכשתגיע שבת יצטרך לחללו כיון שתהיה סכנה אם לא יחללנה, וכן

יעריין במש"כ בזה בס"י ב'. ובספר תפלה כהלכתה (פרק ב' הערה ל"ו) כתב בשם הגרש"ז אורבך שאין ראוי לנסוע ביודעין למקום שאין בו עשרה מתפללים, אלא אם כן נוסע לצרכי בריאות, פרנסה או מצוה, בכדי שלא יתבטל מתפלה בצבור. וכלשון הרמב"ם (תפלה ת, א): ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הצבור. ומ"מ כשמתגורר במקום ללא מנין. משמע מדברי הפוסקים שאינו חייב להוציא ממון ולשכור אנשים להשלים המנין, וכמבואר במשנ"ב (נ"ה סקס"ו) שרק בימים הנוראים עליו לשכור. ואף על גב דבכל שאר מצוות דרבנן עליו להוהיל מכספו כפי הנצרך לקיומן, יתכן שתפלה בצבור שאני מפני שגם בנוגע לטורח הרי

רצון להגיע למקום בו אין מנין, עכ"ד
הגרז"נ גולדברג שליט"א, ולקמן נביא
עוד מדבריו בנדר"ד.

ואכן כדבריו אלו כתב הבית הלוי (פרשת
שמות, עה"פ וירא אלהים את בני
ישראל) שטענת אונס אינה שייכת רק
היכא דאם לא היה האונס לא היה מבצע
את העוון הלזה, ומאחר והאונס הביאו
לעשותו חשוב כאילו לא עשאו. ולכן
הפרץ בשמירת שבת וכדו' וחילל את
השבת לצורך חולה, נחשב למחלל שבת.
משום שחילל את השבת מפני רצונו
האישי ולא מפני שהותר לו לחללה בפעם
זו מדין פיקוח נפש, עי"ש. וכ"כ הביאור
הלכה (שט"ז ד"ה הצד) שהצד נחש
לרפואה עובר באיסור למרות שהציל בני
אדם מהכשתו, ומפני שהתכוון לצודו
לצרכי עצמו ולא למטרת פיקוח נפש.

ובמה שהביא דברי בעל המאור הנ"ל
להתיר לצאת קודם ג' ימים לפני
השבת אע"פ שיחלל בודאות את השבת.
כבר תמהו ע"ז רבים, וכמובא במשנ"ב
(רמ"ח סקכ"ו ובביאור הלכה ד"ה ופוסק)
דמהריב"ל והרדב"ז ועוד חלקו על דבריו
וסברו שמכיון ויודע בכירור שיחלל שבת,
אסור לצאת בכל גווני. וכבר תמהו
הראשונים האיך התיירו לצאת בתוך ג'
ימים לשבת לצורך דבר מצוה, יעויין בב"י
ובבכה"ל שם.

והגר"א וסרמן ז"ל כתב (קובץ הערות
סי' כ"ג ב') דנראה שהמתירים
מדאוריתא להפליג בספינה ולצאת
בשיירה סברו כדעת הר"מ מרוטנברג
(המובאת ברא"ש שלהי יומא) ששבת
הותרה אצל פיקוח נפש, והחולקים

פסק השו"ע (רמח, ד). ומעתה אם מותר
להכנס למקום שיצטרך לחלל שבת, כל
שכן שיש להתיר לנסוע למקום שאין מנין
ויצטרך להתפלל ביחידות.

ונראה שלענין תפלה מותר לנסוע גם
כשלמחרת לא יהיה לו מנין, ואין
צריך ג' ימים כבשבת. שהטעם שצריך ג'
ימים הוא משום שנחשב מקמי שבתא
וכבר יש עליו חיוב שמירת שבת מדרבנן.
אבל בתפלה פשוט שכל זמן שלא הגיע
זמן תפלה אין עליו חיוב כלל. אכן כבר
כתב המג"א שם שיש מחמירין. ולענ"ד
יש להביא ראיה שישנה מידת חסידות
שלא להכנס לספינה, שהרי כתיב בנדה
(לח, א) שתסידים הראשונים היו מחשבים
שלא ילדו נשותיהן בשבת, וא"כ כ"ש
שהחסידים לא היו נכנסים לספינה, וא"כ
אפשר דהוא הדין בנידון דידן.

אכן נראה שגם מן הדין יש לאסור בנדון
דידן, והוא לפי דברי הישועות
ישראל (חומ"מ סימן כ') שעד כאן לא התיר
בעל המאור אלא להכניס עצמו למצב
שיהיה צריך לחלל שבת משום פקוח נפש,
שזה היתר. אך אם מכניס את עצמו למצב
שיעבור עבירה באונס הדבר אסור. וטעם
הדבר שכל שברצונו מכניס את עצמו
לאונס הרי אין זה אונס אלא רצון, עיין
שם. ונראה להוסיף ביאור, שזה שאמר
אונס רחמנא פטריה נראה שאין האונס
סיבה לפטור. אלא הפטור הוא שעבירה
שעושה בגופו או בכוחו ואין לו רצון לזה
חסר בעבירה, אך כשיש לו רצון אלא
שהוא גם אונס אינו פטור. ומעתה לנסוע
למקום שאין מנין אינו פיקוח נפש אלא
רק אונס, ואונס אינו מתיר כל שיש לו גם

פסח וסוכות, ב"ב תשנ"ח, עמוד ס"ז)
במש"כ הגר"י זילברשטיין.

והנה ביומא (פ, ב) מבואר שהאוכל
אכילה גסה ביום הכפורים פטור,
והקשה התוספות רא"ש ואלו דבריו: והא
דאמרינן בנזיר והוריות גבי שני בני אדם
שצלו פסחיהם, אחד אכלו לשם אכילה
גסה ואחד אכלו לשם מצה, זה שאכלו
לשם אכילה גסה עליו נאמר ופושעים
יכשלו בם, א"ל ר"ל האי רשע קרית ליה,
נהי דלא עביד מצוה מן המובחר, מצוה
מיהא קעביד. אלמא אכילה גסה שמה
אכילה. וי"ל דהכי קאמר רשע קרית ליה,
מה יכול לעשות אם שבע יותר מדאי
כשבא לאכול הפסח, למצוה מיהא קא
מכוין לקיים אכילת הפסח וכו' ועל מה
שלא הרעב עצמו כדי לאכול הפסח
לתיאבון לא מיקרי רשע, עכ"ל וע"ע
בתוס' רא"ש נזיר (כו, א) ובס' קרואי
מועד הנ"ל. הרי שאין חיוב על האדם
להיות רעב בכדי שיוכל לקיים מצוה
כעבור זמן, והיא ראייה גדולה לנדון דין.
עוד כתב הגר"ז גולדברג דאמנם א"נ
שהפטור מליך יותר ממיל להתפלל
בצבור אינו מטעם אונס, אלא כך היתה
תקנת חכמים שאין החיוב יותר ממיל. בזה
יש לומר שמותר להכניס עצמו לזה.
וכדברי הצ"ח (ריש פסחים) שהנוסע
קודם הפסח למקום רחוק אינו חייב לבוא
ולעשות פסח ראשון ופסח שני, ועיין
מנחת חינוך (מצוה ה') שחולק עליו,
ומ"מ מבואר בש"ס שהנמצא בדרך
רחוקה אף שיכול לשוב ע"י רכיבה על
סוס מ"מ פטור. א"כ מוכח שאין הפטור
מטעם אונס. וכן יש לומר שחז"ל פטור

סוברים שבמקום פיקוח נפש לא הותרה
השבת אלא נדחתה, ולכן אסור להכניס
עצמו למצב פיקוח, ע"ש.

אמנם יש להעיר דהבעל המאור (בפרק
ר"א דמילה) כתב שכשנשפכו
המים החמים שהוכנו לתינוק קודם מילתו
בשבת, תדחה המילה בכדי שלא יאלצו
לחמם מים למענו והרמב"ן פליג וס"ל
דימולו התינוק ויחממו המים. וכתב
מהר"ש קלוגר ז"ל (חכמת שלמה עשו"ע
סי' של"א) דהבעה"מ סבר דשבת נדחתה
מפני פיקוח ולכן שרי להכנס למצב
פיקוח. והדברים הינם היפך דברי הגר"א
בקובץ הערות. (אמנם ע"ש בס"ק א'
ונראה דהרגיש בזה).

ובעיקר הדבר האם חייב אדם לדאוג
למצוה קודם זמנה נסתפקו
הפוסקים האם חל חיובם של כל מצוות
התורה התלויים בזמן מיום היותו מחויב
בתרי"ג מצוות, ומחויב לדאוג שבשעה
שיגיע זמן המצוה יהיה מוכן לעשותה, או
דנאמר שחיובי המצוות באים אך ורק
כשהגיע זמנם, ואין חיוב מדינא להשתדל
לקיימם בעתיד קודם זמנם. יעויין בזה
בלקח טוב (כלל ו' אות ג') ובמנחת חינוך
(מצוה ה'). ובנשמת אדם (כלל פ"ח)
מבואר דפשיטא ליה שאין חיוב מן התורה
לקנות שופר קודם ראש השנה ואינו חייב
לעזוב את ביתו וללכת לעיר אחרת בכדי
לקיים מצוה, הואיל וקודם החג לא
התחייב במצוה. וכ"כ הב"ח (או"ח סי'
תקפ"ו) וכן נראה דעת הגרעק"א (שו"ת
סי' ט) והטורי אבן (ראש השנה טז, ב),
ועיין בארוכה בספר קרואי מועד (כעניני

מלהתפלל במנין כשנמצא בדרך רחוקה יותר ממיל, וא"כ מותר לנסוע למקום כזה, אם לא ממדת חסידות וכנ"ל, עכ"ד הגרזנ"ג.

ויש להוסיף דמה שהוכיח הגרשז"א דא"צ להוציא מממונו לצרכי תפלה בצבור מדברי הרמ"א יו"ד שע"ד, וכנ"ל. דלכא"י הדבר תלוי ועומד במחלוקת רש"י ותוס' בברכות (כ, א) האם הא דכהן מטמא למת הוא הותרה או דחוויה. דא"נ דכשיש לפניו מת מצוה לית גביה לכל דיני טומאת כהן, א"כ מאי ראיא איכא לתפלה בצבור. דהרי אם לא יוציא ממנו לתפילה תחסר לו מצות תפילה בציבור על כל אנפיה ופרטיה. ומשא"כ גבי מת מצוה דשאני התם דכשאין אנשים אחרים שיטפלו במת אין לו כל סייגי טומאה, ויש לפלפל בזה.

ויתכן די"ל דאין חיוב להוציא ממון

לתפילה בצבור מפני שא"י חיוב גמור ממש. דהא לשון השו"ע גבי תפלה בצבור הוא "ישתדל אדם להתפלל בבהכנ"ס עם הצבור". ומשמע דבעינן רק להשתדל בזה ואינו חיוב גמור מדינא. וכן כתב בשו"ת יד אליהו (סי' ז', הובאו דבריו בבאה"ט סי' צ' סק"ב). והוסיף דלהכי אינו חייב להפסיד ממנו לתפילה בצבור. אמנם רבים חלקו על דבריו וסברו דתפכ"צ הוא חיוב גמור, ע"י שו"ת חתם סופר (ח"ו פ"ו) ובתורת חיים (שם) ובספר תפלה כהלכתה (עמוד תקלד) בשם הגאון בעל מנחת יצחק ועוד, ואכמ"ל. ומר"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב (אורחות יושר עמוד צ"ד) וז"ל: וביותר יש להשתדל להתפלל בצבור והוא חיוב גמור מדינא כדאיתא בגמ' (פסחים מ"ו) שחייב לילך עבור זה לפניו עד ד' מילין או לאחריו עד מיל וכן נפסק בשו"ע.

סימן קט"ז

פסקי הלכות מגאוני הזמן

(שמעתי מחכ"א, ועיין בעמוד רס"א)

ב. כשמנו חז"ל את יורדי הים בין אלו הצריכים לברך ברכת הגומל, תיקנו כן להנכנס לתוכי הים ממש, ומשא"כ השוחה בקרבת החוף שאינו מברך אולם שאירע מקרה של כמעט טביעה בתוכי המים בודאי שעליו לברך. (הגרי"ש אלישיב)

א. בדין פושט הציצית בזמן שהותו בים ע"מ לשוב וללובשה לאחר הרחצה, סיפר הגרא"ל שטינמן שהחזו"א זצ"ל פשט את טליתו אחר תפילת מוסף ביום הכפורים ולאחר שעתיים ומחצה התעטף שוב ולא בירך עליה, מספק שמא לא חשוב עדיין לזמן מרובה שיש לברך עליו כשפושט טליתו ע"מ להשיבה.

מצלם צורת שמש שלמה. (הגר"נ קרליץ, ועיין בעמוד רצ"ו)

ח. היוצא מעיר א' לעיר אחרת קודם שהתפלל מנחה או מעריב ומטרתו להתפלל בכותל המערבי, יכול לנסוע, למרות שעדיין לא התפלל קודם יציאתו.

ט. האומר תפילת הדרך בשם ומלכות בתוך העיר אין מזניחין אותו, משום שכיום ישנם סכנות רבות גם בתוך העיר. (החזו"א זצ"ל, מפי מספר ת"ח נאמנים).

י. הנוגע בגופו הרחוק ממי הים באמצע אכילתו, עליו ליטול שוב את ידיו, למרות שאין חשש שנגע במלמולי זיעה ומפני שלא פלוג רבנן וחיבו ליטול ידים כשנוגע במקומות המכוסים בהם יש בד"כ מלמולי זיעה (ודלא כדעת כף החיים).

(מו"ר הגר"ח קניבסקי והגרא"ל שטינמן) יא. יש להזהר להתכסות במטריית אשה וכדו' להגן מפני החמה, למרות שאינה בגד (עיין חכמת אדם כלל צ'). (מו"ר הגר"ח קניבסקי)

יב. צריך להאכיל את דגי האקוריום לפני אכילת האדם כדכתיב "ונתת עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת", אע"פ שדגים אינם בכלל בהמה. (מו"ר הגר"ח קניבסקי)

יג. המוצא חפץ שאם יכריז עליו לא יגיע המאבד לקחתו מפני שאינו שוה ערך עד כדי טירחה להגיע ולקחתו (וכגון משחת שיזוף שאינה

ג. יש להתיר תלמוד תורה בגילוי הראש. מפני שהאיסור ללמוד בגילוי הראש (משנ"ב ב' סקי"ב) נאמר רק במקום שחייב לכסות בו את ראשו, ומשא"כ הנמצא בים רשאי ללכת בגילוי הראש (עי' שערי תשובה או"ח סי' ב'). ולכן מותר אף לדבר דברי תורה. (הגר"ח פשיינברג, ועיין בעמוד רנ"ח)

ד. שאלו את החזו"א זצ"ל שמאחר שמקפידים שלא לצאת מארץ ישראל כלל, האם מותר לשחות בים לדעות הראשונים הסוברים שגבול מערב א"י הוא עד הים ולא עד בכלל. והשיב שכל שהשחיה הינה בקרבת החוף מסתבר דחשוב כנמצא בארץ ישראל. (מפי מו"ר הגר"ח קניבסקי, ועיין בעמוד שי"ג)

ה. ראיית הים מעיר אחרת (כגון ראיית הים התיכון מגבעות העיר ב"ב) נחשבת לראיה לענין הרואה את הים בתוך ל' יום, שאינו מברך כשרואהו שוב מקרוב. (מו"ר הגר"ח קניבסקי והגרא"ל שטינמן)

ו. מספק אין לברך ברכת עושה מעשה בראשית על ים המלח, אף שבמסכת בבא בתרא (עד, ב) נאמר שימה של סדום מקיף את א"י ומשמע דיסודו מזמן בריאת העולם, דמ"מ מכלל ספק לא נפקא ואפשר שים המלח נוצר לאחר מכן. וכמו"כ אין ליטול מים אחרונים ממי ים המלח, דהו מלח סדומית. (הגרי"ש אלישיב, הובא בקובץ עניני ברכות מפי הר"ב גרדוניץ, ועיין בעמוד קל"ח)

ז. מותר לצלם שמש לאחר שהתחילה שקיעתה, משום שכך אינו

זיכו את המציאה לאכיו מיד כשמגביהה משום איכה, ואינו יכול לעשות כן. והשיב מו"ר הגר"ח קניבסקי שיכתן שאין ראוי לעשות כן.

יז. כששכח מגבת בים וכשביקר שוב במקום מצא מגבת כשלו

במקום שהניח כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג י"ז) שאין המקום סימן, כבשפת הנהר בב"מ (כ"ג, ב) דאמרינן ליה כי היכי שנאכד במקום זה, ה"נ נאכד מחבירך כאן. אמנם בספר פתחי חושן (פ"ג ס"ח) כתב דהכא בלאו טעמא דהמקום סימן הוא יכול לקחתו, שהרי גם חבירו לא יכול להוציא ממנו דאין לו סימן. וממו"ר הגר"ח קניבסקי שמעתי שכשיש לו אומדנה חזקה יכול לקחת את החפץ אשר לדעתו שלו הוא.

יח. סגולה להנצל מפגעי הדרך ומכל צורה וצוקה, לומר עשר פעמים מזמור "למנצח מזמור לדוד יענך ה' ביום צרה" [ספר תורת הדרך ספ"ד בשם רבינו הגרא"מ שך שליט"א]

שלמה או גלגל ים זול), אינו חייב להרימו ע"מ ללכת ולהחזירו. דהתורה אמרה "והיה עמך עד דרוש אחיך אותו" ואין חיוב להוליכו לבית המאכד, אשר אינו מטריח את עצמו לבוא ולקחתו. (מו"ר הגר"ח קניבסקי)

יד. אין לכרוך חוט אדום מקבר רחל ע"ג היר (מו"ר הגר"ח קניבסקי).

טו. נפסק בשו"ע (חור"מ ר"ע ס"ב) שמציאת גדול הסמוך על שולחן אביו שייכת לאביו. ויתכן שבן ישיבה אינו נחשב לסמוך על שולחן אביו (מפני שנמצא בישיבה) אלא במקרה ששולחן לו אביו את כל צרכיו. (מו"ר הגר"ח קניבסקי)

טז. בימי "בין הזמנים" חשוב בן הישיבה לסמוך על שולחן אביו, מפני שנמצא בביתו ואביו ממלא את חסרונו. ושאלתי האם כשמוצא מציאה יוכל להגביהה ע"מ לזכות בה בזמן לימודיו בישיבה (שאו אינו סמוך על שולחן אביו, וכנ"ל), או דנאמר שחז"ל

בלא לימוד פעמים שהוא בראות לתינוק, שנותנין לו מעט רוח כן הלימוד ואין כופין אותו אלא לרצונו.

(והגהות אושר"י בבא מציעא פ"ו)

דע לך יקירי

שאין כאן לא חטא ולא אשמה,

רק מחוקי הטבע להתעייף,

ואין ראוי לזלזל בחוקי הטבע,

כי מה שאנו קורין טבע, המכון בזה רצון

היוצר מתמיד של המהרה כל היות יתברך,

ולכן חובתך להפסיק לימודך לגמרי על משך

שתי שבועות ותרבה בכלכלה ומוון מבריא

ולחזיק על השינה והטיול ועוד מענייני הבטלה

עד שתחליף כח.

(אגרות חור"א ל"ה)

מכתבי תורה

ובאמצע הדרך נודע לו שהוא במקום גורדי חייה ולסטים נפטר מתפילה זו במה שכלל בתהיך ותצילנו מכף כל אורב ואורב בדרך וכו', ומבואר דבלי"ה היה מחויב להתפלל תפילה זו אף שכבר התפלל תהיך ואולי דלא ס"ל להבהיל כלל כמש"כ אלא דהוא מחובת תפילה וע"כ לא נפטר מחיוב תפילה זו ע"י תהיך, אמנם כ"כ דברעת הארזי א"א לומר כן, רצ"ע.

הנהגה ל"ע עוד בדרך תפילה במקום סכנה, האם מה דאינו מתפלל תפילת שמר"ע הוא משום דאנוס הוא שאינו יכול לכוין דעתו, או דפטור אותו מתפילה במקום סכנה ואי"ז פטור אונס, ונפק"מ אם עבר והתפלל אם עלתה לו תפילה, דאם פטור הוא מן התפילה א"כ לאו מידי עבדי וברכותיו לבטלה. הנהגה במשני"ב שם סקט"ז כתב דאם היה במקום סכנה כל זמן התפילה צריך להשלים תפילתו בתפילה הסמוכה, ע"ש, ובמבואר דנקט בפשטות דאי"ז פטור אונס, אמנם נראה דתלוי במש"כ, ולדעת הרמב"ם דיסוד חיובו מהל' תפילה א"כ צ"ל דעתה יש לו חיוב אחר של תפילה שבשעת הסכנה, והוא תקנה בפני"ע של חובת תפילה שבמקום סכנה ופטור עתה בעיקר חובת תפילה, אמנם להאריז דאינו מלאת דתפילה כלל נראה פשוט דעדיין מחויב הוא בתפילה אלא דאנוס הוא, ומלבד זה תקנו תפילה לאמר במקום סכנה, דאף שכבר התפלל שמר"ע מתפלל תפילה זו, ומ"מ דין המשני"ב קיים לפי מה דנראה דהשר"ע לא ס"ל כהרמב"ם בזה, ועדיין יש לעי' בכ"ז, רצ"ע.

כה דברי ידידו עוז דר"ש כל הימים

חיים והוכרתי

קריית ספר

(ב) ברוצני להעיר דבסימן ג' רצה להוכיח מטון דברי רבנו יונה בברכות "אלא רצה לומר שכ"כ מוקדק בתפילתו וכו'", וכתב בספרו דלפ"ז דאי איכא מעלה לקבוע מקום גם לזמן קצר וכו', ולא זכיתו להביך דברי דהא רבנו יונה ז"ל עצמו כתב להדיא בתחילת הדיבור דהימרא דר' חלבו "לא אמר זה במקומות של ביהכ"ס דכיון שכולה מקום תפילה הוא", הרי דמצינו להדיא דבביהכ"ס מראה שמיך תפילתו ואוהב את התפילה ואוהב אותה גם בלא שקבע מקום רצ"ע על דיוקו. ועוד יותר דמשמע מדברי רבנו ז"ל דגם בביהכ"ס הקבוע לו במקום מגוריו יכול להחליף מקומות.

בברכת שלר וכס"ס

יעקב ישראל מקלב, בית וגן ירושלים

(ג) 1. בעיקר לשון "טיול" אכתוב למעלתו מה ששמעתי ממורנו הגרש"ם דיסקין זצ"ל כשביקרהי אצלו בחו"מ סוכות. איתא בבבלי"א סוכה (כ"ח ע"ב) ת"ר אוכל ושותה ומטייל בסוכה, וכן העתיק השו"ר (ארי"ה תול"ט) הרמ"א בשר"ע שם. רצ"ב דמ"ש טיול בבית ומ"ש לשון טיול בסוכה. ועוד דאיתא שהקב"ה אמר לירבעם בן נבט בא אני אתה וכן ישי לטייל בגן עדן, וכי נאמר שישנם בגן עדן שכלים לטייל בהם? אלא שלשון טיול אינו כמקובל בימינו, אלא פירושו לעשות את הנוצח והמקובל לעשות באותו מקום, וכעין הנקרא היום לבלות, והיינו לבלות בסוכה כפי שמבלה בבית, עכ"ד מורנו זצ"ל.

2. בסוף סי' ה' הבאת מסבך וקנן רא"ש פפרמן - לרנר זצ"ל שהקדיש לומר חזרת הש"ן והצטער כשפ"א התפללו מנחה קצרה. וכן מצינו בספר דינים והנהגות ממין החור"א (פ"ח ג') דח"ל: שמענו אומרים דלא הוי נחלא ליה מה

אביא בזאת ממכתבי לומדי התורה אשר הערותיהם האורותיהם בעניני הספר הינם קילורין לעינים, ואתנצל בזאת על שלא הוכחו כל מכתבי החכמים והערוותיהם, ואי"ה עוד חזון למורע.

(א) בברכות כ"ח ע"ב, מתני' ר"י אומר ההולך במקום סכנה מתפלל תפילה קצרה וכו', ולקמן ל' ע"א איתא מאי איכא בין הבינו לתפילה קצרה הבינו בעי לצלולי ג' קמייחא וג' בתרייתא וכי מטי לביתיה לא בעי למהדר לצלולי בתפילה קצרה לא בעי לצלולי לא ג' קמייחא ולא ג' בתרייתא וכי מטי לביתיה בעי למהדר לצלולי, ע"כ. והנה יש להסתפק בגדר דין זה דמהלך במקום סכנה מתפלל תפילה קצרה האם יסוד חיובו משום לתא דתפילה הוא אלא דתקנו תפילה מיוחדת לנמצא במקום סכנה אמנם יסוד חיובו הוא חובת תפילה, ומ"מ אינו נפטר בכך אם יצא ממקום הסכנה כשעוד לא עבר זמן תפילה דזה אינו חשוב תפילה אלא לנמצא במקום סכנה, ע"כ כשמגיע לשוב חיוב להתפלל שמר"ע, או דח"ל דהוא חיוב בפני"ע כמו תפילת הדרך, כן תקנו להתפלל תפילה קצרה למהלך במקום סכנה ואינו משום לתא דתפילה כלל אלא חיוב בפני"ע, רצ"ע.

הנהגה ד"ל הרמב"ם פ"ד מהל' תפילה הי"ט (הוכח בבה"ל סי' ק"ה) היה מהלך במקום סכנה וכו' והגיע זמן תפילה מתפלל ברכה וכו' היא צריכי עמך וכו', עכ"ל. הנהגה מדוקדק דצריך שיגיע זמן תפילה ואף שלא החזיר בגמ' דין זה נראה דפשוט ליה להרמב"ם דיסוד חיובו מלאת דתפילה הוא, וע"כ פשוט הוא דכל שאינו מחויב בתפילת שמר"ע אינו מחויב בתפילה זו, וכן נראה לכאורה מדברי הגמ' הג"ל דמקשה מאי איכא בין הבינו לתפילה קצרה ולא מקשה מאי איכא בין הבינו לתפילת הדרך, מבואר לכאורה דס"ל להגמ' דתפילה קצרה חיובא משום לתא דתפילה וע"כ שואל מה בין זה להבינו מה שאין שייך לשאול מה בין תפילת להבינו דחלוקים הם ביסוד חיובם וכש"נ.

אמנם בבה"ל הג"ל הביא דברי הארזי ה"ל קר"ש סי' מ"ח שכתב דח"ל, אבל במקום סכנה ידועה כגון מהלך במקום חיה ולסטים מתפלל תפילה קצרה הכתובה לעיל בסמוך, ואע"פ דשלא התפלל עדיין שמר"ע וכו' עכ"ל. משמע מוכרזו דגם אם התפלל שמר"ע מתפלל תפילה קצרה זו, אלא דכתב לחידוש דאע"פ שלא התפלל שמר"ע מתפלל עתה תפילה קצרה זו, ומבואר לכאורה דס"ל דלאו מלאת דתפילה אחינן עלה וא"כ גם בלא הגיע זמן תפילה אומר תפילה קצרה זו והלא כהרמב"ם, ובאמת שגם בשר"ע סי' ק"י השמיט ריש דברי הרמב"ם שכתב דמיירי בהגיע זמן התפילה, הלא דבר הוא.

ואיכא דברעת הארזי יש להסתפק עדיין אם חיוב תפילת קצרה הוא חיוב מחדש בפני"ע, או דס"ל דהוא דין היכא שיש חובת תפילה וא"א להאריך מתפלל תפילה זו, וע"כ י"ל דמ"מ אינו מחויב אלא היכא דמחויב בתפילת הדרך ובהו ג"כ כיון שא"א לו להאריך אומר תפילה קצרה זו במקומה, אבל היכא שאינו מחויב בתפילת דין אומר ג' תפילה קצרה זו במקומה, אבל היכא שאינו מחויב בפני"ע, וכן בדרך דלא מצינו שהיה במקום תפילת הדרך, וכן נראה מדברי הבה"ל הג"ל שאחר שהביא דברי הארזי כתב דאם יצא לדרך והתפלל תהיך

שיש נהגים שאין אומרים חזרת הש"ץ במנחה ואומרים רק ג' ראשונות וקדושה, עכ"ל. אמנם פעמים בהחלט עדיף להתפלל מנחה קצרה בלא חזרת הש"ץ. דנפסק בשו"ע (אורח קב"ד) שכשאינן תשעה אנשים שמכונים לחזרת הש"ץ קרוב הרבה להיות ברכותיו לבטלה, וכשזה המצב לכאורה בודאי עדיף מטעם זה שלא יהיה חזרת הש"ץ מאשר שיהיו ברכותיו קרוב לבטלה, ואע"פ שהמ"ב הביא עצה שהש"ץ יתנה שככה"ג תהיה תפילתו תפלת נדבה, מ"מ עצה זו רחוקה לקיום למעשה, כיון דנפסק בשו"ע (ק"ד) שהרצאה להתפלל תפלת נדבה צריך שיהא מכיר את עצמו וזיו חזיר ואומר בדתו שיוכל לכוין בתפילתו מראש ועד סוף. אמנם יתכן שלמרות כל זה אין סיבה להתפלל מנחה קצרה, דמה שנפסק בשו"ע גבי תפילת נדבה, בפשטות אין הכוונה שאם לא מכיר מתחילה ועד סוף אין לזה דין תפלת נדבה והיו ברכה לבטלה או שיש בזה איסור כ"ש אחר, אלא כמש"כ הטעם בשו"ע שאם אינו יכול לכוין יפה קרינו ביה למה לי רוב ובחיים הולאי שיוכל לכוין בג' תפילות הקבועות ליום, עכ"ל השו"ע. וא"כ כשיש ספק אולי ישנם ט' שמכונים וא"כ הוי חזרת הש"ץ, עדיף לחזור התפלה ולהתנות, והוה כוונת המ"ב הנ"ל בעצתו. ריתכן שעדיף לחזור חזרת הש"ץ כדי שלא תשכח תורת חזרת הש"ץ. [א"ה: שמעתי ממורי הגר"ח שגם ככה"ג יתנה בנדרה, ועי' מה שכתבתי בענין זה בקובץ אורי ישראל חוברת ט"ז].

3. עמש"כ בס"ר טעין ב' בענין תפילת הדרך בנסיעה בין ב"ב לירושלים, דעת הגרי"ז מבריסק לא לאומרה בברכה דעת הגר"א ש' לאומרה בברכה, עי' בספר הליכות שלמה. 4. בענין דברי תורה ותהלים ע"י הקבר, כ' התוס' בב"ק (טז), דאסור ללמוד תוך ד"א ואפי' לכבודו של מת ואפי' ברכים. ובתור"פ שם כ' בתירוץ הראשון דכשיאכא הרבה לימוד תורה ל"ח כלועג לרש, ובשטמ"ק הביא בשם הר"י מיגש דכ' דלכבוד המת שרי וכן בלימוד הרבים שרי, וכן איתא בב"ב ראשונים. נמצא פלוגתא הראשונים האם מותר ללמוד תוך ד"א לקבר, והשו"ע (י"ד שד"מ, יז) פסק שמותר לומר פסוקים ודרשה לכבוד המת בתוך ארבע אמות או בבית קברות, ומנהג החזו"א (כמובא בכמה ספרים) היה שלא לומר תהלים תוך ד"א. רצ"ל דגבי חזקיה (עי' ב"ק שם) התפללו ולמדו לכבודו של המת, ומש"כ אנו שתפילתנו הם למצוינו שלנו ולא לכבוד המת, וד"ק. אמנם עי' בספר דרכי שלום (דף קכ"ח ע"ג) שעצם החשבת מקום הקבר למקום תפילה הוא כבודו דמת.

הכריח בברכה רבה ובתורה לראות

את שאר ספריו יוצאים לאור

מדרכי שלום גליק, דמות א' ירושת"ו

ד) 1. במש"כ כת"ר שליט"א בס"י פ"ה גבי מצות מוזהה בשכירת דירת קייט, עי' בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"א קע"ט) שנקט דירות אלו הנשכרות לנופש ידוע כפונדק שהיו דירות עראי הם. אמנם לאחר ל' יום דאי שחיב במזוזה, ולענין ברכה עיי' בדפסטר חובת הדר פ"ג י"ח ובס' שכל טוב מוזה ור"י ס"ק רפ"ג וד"ק. ומסופר על מרן החזו"א שכשיצא לנופש בעיה"ק צמח הביא עמו מזוזות לקובעם בדירת הנופש.

2. כמה שהביא בס"י י"ט מדברי שלטי הגבורים פ"ג דשבוטות והכל תלוי בדירה, אמר לי מר"ר הגרי"י שטיגנח שליט"א מח"ס דברי יעקב שכן משמע בדבריו רש"י גיטין (עו, ב) דיל אסור לבני ארץ ישראל לצאת לחוצה לארץ, ע"כ. והנה תמוה אמאי כתב שהאיסור לבני א"י דוקא והוי האיסור הוא עכ"א, ועל כרחק כדברי השלט"ג הנ"ל והכל תלוי בדירה ואמור דוקא לר"י א"י הגרים בה. ועי' בשערי תשובה למר"ז

לדבר מצוה ושרי לצאת מא"י לחר"ל לצורך זה. ואציין למש"כ בס' אור לציון (שביעית פ"ו) שלחלק הדרומי של עבר הירדן שלא טיהרה בסיוחן ודאי שאסור לצאת ודינו כחר"ל לכל דבר, ועיי' דלצאת למקום שלא כבשו עולי בבל כמו מעכו והלאה, בית שאן וכפר ורדים (שהוא בין לוד לכפר כב"ד) לדרגת התוס' בגיטין (ב, א ד"ה ואשקלון) וכתבו דלמקום שלא כבשו עולי בבל אסור לצאת ועפ"י ישבו את דברי הגמרא דכי הוה מיפסרי וכו'. אמנם דעת הרמב"ם (טומאת מת יא, יב) שאין איסור לצאת לחר"ל ובמהרי"י קורקוס (תור"ם אב, כתב דלרמב"ם למקומות אלו יש קדושת א"י לענין הכל מעלין וכו' ולענין הדר בה ולהלכה קי"ל כדעת הר"ם וכמש"כ שם באל"צ וע"ע בחזו"א שביעית (ס"ג סק"ט).

3. גבי תשלום קייטנה מכספי מעשר ע"י בברכ"י (י"ד רמ"ט) שדן מדרע לא יוכל לפנסה בניו ובנותיו מכספי מעשר ועיי' שכתב שכיון שמוכרח לפנסה לא יוכל לעשות זאת ואמר הגר"ח ש' שיתבאר שליט"א שברברים שלא מוכרח לשלם יכול ליקח מכספי מעשר.

בברכת התורה

אפרים נ. מרגליות,

שכונת מטרסדורף

ירושל"ו

(ה) באתי בשורות אלו להעיר ע"ד כת"ר עמש"כ

בס' שלהי דקייטא (ס"י י"ז, עמוד ע"ח) דכ' שאין צורך להקפיד להישן פרקדן היכא דישן מכוסה בשמיכה ודיו מונחות לצדדים, ולענין אין הדין מורה כן, וזהו נמוק התשובה: גרסי בנדה י"ד ריב"ל לייט אמאן דגני אפרקד, ובגדר אפרקד נאמרו כמה שיטות בראשונים. רש"י פ' דפניו למעלה וגנות הוא שפעמים יתקשה וכו' תוך שנתו ויתגלה, ועוד שידיו מונחות לו על אברו ומתחמם, ע"כ. ובתוס' פ' כל"ק דרש"י דפניו למעלה והביאו פ' הערוך דפ' דאפרקד היינו שפניו למטה, וכן הביאו פ' הרשב"ם דהיינו שבגדיו נופלים על אמתו ומתחמם, ועוד פ' בשם גליון דכששוכב אפרקד מתחמם השדרה ומחמת זה יתקשה ריבוא ליידי קרי. והנראה פשוט שיש לחוש לכל הטמאים הנ"ל, וכ"מ מהרשב"ם עצמו דהנא פ' שבגדיו נופלים וכו', ובפסחים (ק"ח א' ד"ה פרקדן) פ' כתוס' דהנא, ומשמע שחשש לשניהם. וכן השו"ע (א"ח ס"ג א') פ' דפרקדן היינו שפניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעלה, וג"כ משמע שחשש לשניהם. וכ"מ מר"ר הרמב"ם ק"ש פ"ב ה"ב. ועי' האמור משמע דיש איסור דברב בכל האופנים הנזכרים חייב להקפיד את חבירו הישן כך.

בברכה"ת

הצב"י משה ארבל ס"ט

(מח"ס וישמע משה) פ"ח

1. בס"י ל"ט גבי הגדול אי לברך על ים התיכון, שמעתי ערות נאמנה שהגר"ל שטיגנח שליט"א שהיה בחיפה בכינוס י"ב לאחים, נסע אח"כ לראות את הים ולברך. 2. בס"י ס"ה, סיפר לי הגר"מ"צ ברוך דכשאינו זיל חלה ועבר ניתוח נכנס למחן הקה"י בעש"ק אחר חצות ואמר לו שאין מה להתפלל בקברי צדיקים כי אינם בבית החיים בשעה זו. 3. ולחיבת הקדוש אכתוב דהנה מנהג האשכנזים בצפון שאינם נושאים כפיים אלא במסוף שב"ק, ולי"ד בישיבה שנוסעת לקיים בבין החיים בצפון אי צריכים לישא כפיהם כיון שמנהג הישיבות בצפון לישא כפיים, וכתב לי הגרי"י ליברמן שליט"א דאם הישיבה עושה מנין פרטי לכאן יש לנהוג כמנהג הקדום בלא לישא כפיהם, אבל אם מתפללים בישיבה ששם כהנים נושאים כפיהם או מתחייבים, ומה ששם עוברים על המנהג הקדום אין זה מענינו שהרי קראוהו לעלות, עכ"ל. ושמעתי

שהריד וילמן פתח את ישיבת צפת ושאל למרן הגרא"ם שן שליט"א ואמר לו שבישיבה ישאו כפים בכל יום.

ואסיים בברכה כי יזכה להמשיך להאיר לארץ מספריו הנכבדים מתוך הרחבה דעת אברהם הכהן ארנטרי

פ"ח

ז) מעשה שהיה בשבת קודש אשר לפתע התחיל המזגן לנוול ולטפסף ונסתפקנו האם שרי להניח כלי תחת המים, וכשיחמלא ישפכוהו וכו' דהרי המים היוצאים מן המזגן הם מוקצה מחמת גולד דהם דבר חרש שנוצר בשבת ע"י קרור האויר החם, וא"כ אם נניח כלי תחתם הרי"ל מבטל כלי מהיכנו דג"צ אסור, ולכן חשבנו דאולי אפשר למלאות בכלי קודם מים מהבזר ואח"כ לתת תחת המזגן ואז נימא קמא קמא בטל, והבסיס הוא לדבר האסור והמותר ושרי בטל טלול, וליכא למימר דהמים כולם בתערובת ואינם ניכרים דהרי כשהם נשפכים הם ניכרים שנוטלים למים של היתר, (אך ג"ו יש לרדן דהיכא שהמים נשפכים בדצף ל"א קמא קמא בטל). אולם יש לרדן דלא יתני הכא ביטול דהרי דבר זה הרי מח' בין הרע"א לגורע ביהודה, ולרע"א גם באיסור מוקצה אמרין דרש"ל"ם לא בטל אן הנודע ביהודה ס"ל דל"א בכ"ז דרש"ל"ם לא בטל ומשום דזה נאמר רק שזה איסור חד פעמי בנזן באכילה וכדו' דאחרי שיאכל ליתא להתפצא וכוה אמרין דעד שיאכלנו באיסור יאכלנו בהיתר אך אם זה דבר שאפשר להשתמש בו גם באיסור וגם בהיתר ל"ש לומר דעד שתעשה באיסור תעשה בהיתר דאה"נ אני יעשה בהיתר אך היום אני רוצה ג"כ להשתמש בו. [ומעשה שהיה בשבת של שמחה שהדליקו הנשים את נרות השבת בחדר האוכל על גשג גדול שהיה מונח על כסא, וממילא נעשה הכסא מוקצה משום דהרי בסיס ואסור להזיזו ואחרי הסעודה עובר המטבח שהיה גוי סידר את הכסאות לשורה אחת והיתה בעיה להשתמש בכסאות, דהרי מעורב בהם כסא מוקצה ולא שייך ביטול ברוב דהרי הרי דבר שיש לו מתירים ולרע"א הג"ל לא ביטל]

והפתרון שהועלה לבסוף זה שיקח כלי ויניח בקערה ואז הרי הקערה בסיס לדבר האסור והמותר ויהיה מותר לטלטלה, אך ע"י מים ההיתר לכא' לא מהני דכיון דהרי תערובת לא נחשב לבסיס לדבר האסור והמותר דהרי א"א להפריד בין המים המתירים לאסורים, וא"כ לפ"ז אם הכלי עומד בתחתית הקערה דא"ל להפרידו, דהרי א"א להוציא מן המים אלא אם יטלטל המים לכא' יש לרדן ולומר דלא מהני.

אך כ"ז לכאר רק אם המצב היום אידי דהוא רוצה להניח כלי תחת המזגן ואסור לבטל כלי מהיכנו אך אם כבר הונח הכלי מע"ש והיום בשבת בבוקר התמלא הכלי על גדותיו דשם לא שייך להכניס עכשיו כלי, יהיה אסור לטלטלו. אולם טען חכ"א דיש להחיד מרין גרף של רע"א אם המים ישפכו וילכלכו ויטנפו את הבית.

וראשמו מאדו לשמור את חרד בנושא.

בכבוד רב

שלמה גליק

חיפה

[א"ה: נביא בענין זה מעט מראי מקומות הנוגעים להלכה: בריש ביצה נחלקו ר"י ור"ש ברין גולד, ובגולד שלא היה בעולם כלל מבעוד יום כר"ע לא פליגי דאסור משום מוקצה ומש"כ נאסר להשתמש באסר עצים שהוסקו בשבת, וכדפסק המ"ב (ש"י סק"ל"ב, צ"ח ס"ז ובמ"ב סק"ע"ז) וכן נאסר פירות שהלכו וגולדו בשבת משום איסור גולד (רמ"א ש"ח ב') מים הנוטפים מן האילנות (ש"י מ"ב סק"ל"ב, ורע" שש"כ פ"כ"ב הערה ק"ט), ולכאר מי מזגן אלו לא היו מבעורי כלל. וכשכלי המים התמלא בפשטות הרי בגרף של רע"א דפסק

השריע (שח, לר) דשרי להוציא, ובשש"כ (פ"י הערה כ"ח) כתב שמש"כ מותר לרדן את מגירת הקרח שבמקדק שנתמלאה. ובקובץ מבית לוי (חוברת ח' עמוד ק"ה) כתב הגר"ם זולדן דשרי לשפוך את כלי מי המזגן גם קודם שנתמלאו ונהיו גרף של רע"א ולפ"ז כ' לדבר המג"א (רס"ה, ב) שאין איסור ביטול כלי מהיכנו כשמוחר לטלטל כלי זה באמצע השבת אזי לית ביה חסרון של מבטל כלי מהיכנו. ורע"ע בקובץ הג"ל (עמוד קס"ו) בהערת הרי"א אנגלנדר שחי"ר. והנה אם יניח בכלי מאכל בכדי שיוכל לטלטלו מהיכנו יש לחוש בזה לדברי המ"ב (קע"א סק"ד) דאסור להפסיד אוכלין אף לצורך האדם במקום שאין דרך העולם לעשות כן, ומש"כ נראה דרד"ף להניח בכלי דבר אחר (בגון כוס או גביע), ובענין ביטול מי המזגן במים אחרים ומפני דקמא קמא בטל, ע"י שריע (שכ, ב) ומ"ב שם דבדבר שיש לו מתירין אחר שבת לא אמרין דק"ק"ב. ובקובץ הג"ל כ' הרי"ג בלוי (עמוד קס"ד) דאולי י"ל דכשיכניס את הצינור שדרכו עוברים המים הנוטפים לתוך כלי מים מערש א"כ הוי גולד בתערובת דל"ח גולד (כמש"כ הרי"ן ביצה ב') ועפ"מ"כ החזירא (א"ח מז, כא) דעפר ואבק ע"ג קרקע הבית אין עליהם איסור טלטול משום דבטלי לקרקע, ור' הגרש"א דבזיעה ע"ג החלוק אין רין מוקצה מטעם ד' החזירא הג"ל, ולפ"ז י"ל דמי המזגן לא הוו אלא כעפר ובטלו לגבי הצינור עד שיצאו המים מן הצינור והרי גולד בתערובת, ע"ש"ע בארוכה, וקיצורתי.

ח) 1. עמוד ט' אות י' לאחר עליית השחר, כתוב כשיאר היום. 2. עמוד י' אות י' ורד"ף להתפלל מנחה קצרה וכו', לדעת הגר"א אפשר לכתחילה להתפלל מנחה גדולה. 3. עמוד י"ג אות כ"ב, ואם גם לזה אין שהות יתפלל הבינו עיין מ"ב ק"א סק"א ולפי המוכח מהחזירא בדינים והנהגות גם לסיים קודם השקיעה יתפלל הבינו ואפשר דגם לדעת המ"ב שם. 4. עמוד ל"ב וכ"ז בפשטות וכו', דין נטילה לא קשור לצניעות. 5. עמוד י"ט ד"ה טוב, עיין כתבי קה"י. 6. עמוד צ"ח אבל בראיה בעלמא, מדוע לא הביא דברי המ"ב ע"ה סק"ז בשם הפר"מ"ג. 7. עמוד ק"ז ד"ה ונראה, תמיד ראי לעשות בל"ז. 8. עמוד קל"א ד"ה תשרי אין זה דעת חז"ה, וכ"כ בדעת יואל לאא"ז וצ"ל ור"י רש"י חולין קל"ז ע"א וע"י קונטרס זכרון שאול סי' ט"ז. 9. עמוד קמ"ז ד"ה עוד וכו' לא מפשר, לא מחייב ג"כ שישב סתם בלי נוסח. 10. עמוד קנ"ז ד"ה בש"ע בשרית הקל"ט, כל כהאי מילתא הוה ליה להש"ס לפרושי בהדיה. 11. עמוד קנ"ח אות א', לא הבנתי דממה שהביא מהלק"ט לעיל נראה שבכל מקום בעולם לא יכרע על כרשי בן כרשי [א"ה: אכן טעות יצאה תח"י ואין הנוסח מודיק שם]. 12. עמוד ר"ט ד"ה אולם וכו' לשם ע"י, הפר"ח הרי כותב שגם ישמעאלים שאינן עובדי ע"ז אסור [א"ה: ע"י בסי' כ"ה דעת הרי"ן, ואפשר דהפר"ח ס"ל כותחין]. 13. עמוד ר"ג אות ט"ז, אולי ראי לכוון בתהילים גם לע"י הקבור דא שרי לכרע"י. 14. עמוד רכ"א ד"ה וחלקי וכו' כד שיבקשו רחמים וכו', יש לחדות דהמתים מעצמם יבקשו רחמים. 15. עמוד ש"י ד"ה במגילה, ז"ל אא"ז וצ"ל ברעת יואל כת"י בגליון ספר קול המבשר, ע"י חר"ם סימן ע"ז ברמ"א בסוף הסימן ועיין בסימן ח' סעיף א' ברמ"א. אולם הכל אם מקבלים עליהם מרות התורה, אבל אם הם מורדים בתורה דעם כערכאות ע"י סי' כ"ז שאפילו בשאר הדינים אין דיעיהם דין וכל המתעלם מזה מתעלם מן האמת, עכ"ל.

בברכת כל טוב ברו"ג וכח"ט

א. קלופט, ב"ב

ט) 1. בסי' ר' (עמר ט"ז), מש"כ לסבור שבנוסח שלו התפילה כמלומדה ובנוסח שונה מכון טפ"י, זה אינו אצל

[א"ה: בהודמנות זו אודה מעומקא דליבא להר"י כוונתו של סיעתו הרב בהדפסת הספר לאור עולם, על עצותיו המעילות ובעיקר על סבלנותו הרבה ואורך רוחו].

יא. 1. בס"י כ"ו מש"כ בשם שרית תשובות והנהגות, מעיין בדברי השריע משמע שהאיסור הוא על העשיה או העמדתו בביתו ואין בו איסור הסתכלות. ומ"מ אולי יש לדרן מצד מסייע לעובר עבירה אך לא מצד גוף ההסתכלות. [א"ה: אכן יעויין בביה"ל אר"ח ש"ז ט"ז ד"ה ועובר ומשמע דהלכה כדבריו]. 2. בעמוד קל"ח אות י"א הבאתם שלא לברך עמ"כ על הר המוריה, ולכארי כהיום הטעם הוא מפני שהר זה אינו משונה ואינו גבוה משאר ההרים. 3. בס"י מ"ד כתבתם שכושי שמברכים עליו משנה הבריות הוא רק כושי שאביו ואמו לבנים, דבלא"ה אין כל חידוש ופלא. ולפי"ז צריך לברך גם על לכן בן כושי. ועוד יש להבין דאחרי שהכושי נולד אין הדבר ניכר כלל. 4. בעמוד קס"ה אות י"ז כתבתם בשם הבא"ח שאין מברכים הגומל אלא ביום ואם ביום בלילה יצא, ומיד לאחר מכן הבאתם ד' החת"ס שיכול לברך בשמחת תורה ומשמע דיעשה כן אפי' לכתחילה, והם סתרי אהרדי. [א"ה: כספר בא"ח שם הוכיח את דברי החת"ס הנ"ל, ועייש ברי החת"ס ותמצא נחת].

יצחק פרג, מטרסדורף ירושלים

כל האנשים, ריש שהתרגלו לחילוקי המילים בנוסחם שלהם, ויקשה עליהם בנוסח האחר, מה עוד שצריכים להפנות תשומת לב לשינויים שכתפלה, ועל כורחם מופרעים מתפלגם. 2. בס"י כסוגרים מה שהערת שם שחיבור היד החזקה עיקר, נ' בהדיא לא כך למש"כ המשני"ב בס"י י"א סק"א למי שמצא ציצית בשוק ואם יודע אם טורי לשמה או לא, ומשמע שם דהדין עם הר"מ במש"כ בתשובה ולא במש"כ בחיבורו, דהמשני"ב הביא דהר"מ בתשובה חזר בו, רק "הדין" כמש"כ הר"מ בראשונה, יערי"ש. 3. סימן ט"ז בדין טלטול מאוורר בשבת חשוב להוסיף מה שהביא השלמי יהודה בשם הגרי"א (פ"ב) שמאוורר קברע אין להיווצר, ולעני"ד זה מסתבר מאד דהרי מוקצה מחמת חסרון כיס כל שיש לו מקום קברע. 4. סי' ל"ד בדברי שרית קרן לודו דיש סבא להקל בלחם שנאפה דיתכן שהאופים ישנו ביום כדרך הרבה נחתומים. ולא הביעתי, דהרי פעם בחיים בודאי שישנו בלילה ומאותה השנה נשארה להם הרוח רעה, דמאן ימר ולאחר זמן נסתלקה הרוח ללא נטילה. [א"ה: אולי אפשר לצרף לדברי הקרן לודו את דברי הרמ"א המובאים שם דהדחת ורחיצת הידים מהני לגבי ריר, ובודאי רחצו את ידיהם]. 5. בס"י ע"א עמוד רמ"א ד"ה וברין, צ"ל האם מותר לענות שלום, ולא האם מותר לענות אמן. 6. סי' פ"א, ע"י במש"כ המ"כ בביה"ל דיוקן בבוקר שהברכה על הציצית תחול עד שעה המרחץ, וכוה יכרך בצאתו לכר"ע. 7. סי' פ"ב בענין טבילת עזרא, דבריו אלו כתובים בפירוש במשני"ב בהלכות ק"ש פ"ח סק"ח רמ"א סאה מים שאובין כשרין לטבילת עזרא, עיי"ש. 8. סי' פ"ט בדעת הגרש"א, ע"י בס' אשי ישראל עמוד רס"ב ס"ה הערה נ"א, דור"ק. 9. בס"י צ"א גבי זכריות יוצרים, שמעתי עדות נאמנה מ' מבחורי הישיבה דפה (א. שדמי) שאביו שאל מספר פעמים להגרש"ז אירבך ואמר לו שמותר להקליט קלטות ללא שום חשש, למרות שכתבו שם (ובספר המסורה) שאין רשות להעתיק וכו'. 10. בס"י צ"א במכתב לאחי שיחי, הביא ראי' דא"נ דרצמח פורקניה הוא אינו מהנוסח א"כ אמירת האמן עליו היא אמן יתומה, ואינו נראה, דסה"כ הוי בקשה וכפי המבקר את חבירו וחבירו משיב על ברכתו באמן. ומה שהוכיח מתש"ר אינו ראי', דשם הוי ברכת המצות ולי"ש להכא.

בברכת התורה והתורה

יצחק צבי שוורמן, ישיבת אור ישראל

י' בענין גילוי זרועות בימים חמים (סי' ט'): כתב השריע (טז, א) ח"ל שיעור טלית שחייב בציצית שיתכסה בה באורך וברוחב ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו בשוק ואינו צריך אחר לשומרו, והוסיף הרמ"א: ואז חייב בציצית, ודוקא כשהגדול לובשו פעמים עראי ורצא בו לשוק, עכ"ל. הרי מצינו שאפשר לצאת לרחובת של עיר בציצית גרידא, למרות שאינה מכסה את הזרועות. ואף שהביאור הלכה (ד"ה לשוק) הקשה כיצד אנו יוצאים ידי חובתו בלבישת ציצית, שהרי אין דרך גדול לילך בו בשוק, ותירץ שגדול היינו נער בן י"ג ולשוק היינו לפתח ביתו ובודאי לא יתבייש נער שכזה לצאת בו כימות החמה לחוץ על פתח ביתו, עכ"ל. ומ"מ לא משמע שהביה"ל נחלק ביסוד הדבר שמותר לצאת כך אף לרחובת של עיר ורק הקשה שבד"כ מתביישים ללכת כך בשוק, ומשמע בפירוש שמותר לילך בגילוי זרועות.

יוסף כוונת

ירושלים

לזכרון עולם

לע"נ הורינו היקרים אשר בחייהם ובמותם לא נפרדו
אבינו גרשון הכהן רדומסקי ז"ל
נלב"ע כ"ט כסלו תש"ס (תרפ"ב - תש"ס)

אמנו בינה רדומסקי ע"ה
נלב"ע י"ג שבט תש"ס (תרפ"ז - תש"ס)

ולזכר משפחתו שנשפחה בשואה, הוריו
יואל וחיה ז"ל
אחיו יצחק ואחותו סוניה ז"ל

ולע"נ
סבינו ר' מרדכי בן רפאל יהונתן מינץ ז"ל
נלב"ע ד' כסלו תשל"ז
איש תם וישר, ירא שמים ומוקיר רבנן, חונן דלים
ומנעים מזמירותיו וקולו בשליח ציבור בשבתות ומועדים

סבתנו גולדה מינץ ע"ה
בת ר' אביגדור לבית ארנסמן
אשה צנועה ויראת אלוקים, אשת חיל, רודפת
צדקה וחסד כל חייה

ולזכר ילדיהם רפאל וחיה ל'ה ז"ל שנספו בשואה
ת. נ. צ. ב. ה.

הוצנח ע"י הבן - הנכד יואל רדומסקי ומשפחתו
וע"י הבת - הנכדה אורה גרייבר ומשפחתה

לזכר עולם יוחק בספר

לעילוי נשמותיהם היקרות של
דוד בן שלמה ז"ל אדוואשוילי

הנולד מן חוה ע"ה

נלב"ע י"ח תשרי תשל"ג

שרה בת מאיר אדוואשוילי

הנולדת מן שמחה ע"ה

נלב"ע ג' טבת תשנ"ג

הונצח ע"י משפחתם

משפחת אדר

יוסי, רותי, שמחה ואורה.